

Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto

Väkivaltatyön käytännöt, sukupuoli ja toimijuus

*Etnografinen tutkimus lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten
auttamistyöstä Venäjällä*

Maija Jäppinen

Akateeminen väitöskirja

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriossa XII
perjantaina 9. tammikuuta 2015 kello 12.

Helsinki 2015

Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2015:3
Sosiaalityö

© Maija Jäppinen

Kansi: Jere Kasanen
Kuvat: Maija Jäppinen

Painettua julkaisua myy ja välittää:
Unigrafian kirjamyynti
<http://kirjakauppa.unigrafia.fi>
books@unigrafia.fi
PL 4 (Vuorikatu 3 A) 00014 Helsingin yliopisto

ISSN-L 1798-9124
ISSN 1798-9124 (painettu)
ISSN 1798-9051 (verkkojulkaisu)
ISBN 978-952-10-9145-2 (nid.)
ISBN 978-952-10-9146-9 (pdf)

Tiivistelmä

Maija Jäppinen: Väkivaltatyön käytännöt, sukupuoli ja toimijuus. Et-nografinen tutkimus lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyöstä Venäjällä. Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2015:3.

Sukupuolistunut lähisuhdeväkivalta tunnistettiin ja tunnustettiin Venäjällä sosiaaliseksi ongelmaksi Neuvostoliiton hajoamista seuranneina vuosina. Tämän päivän Venäjällä toimii sekä kansalaisjärjestöjen perustamia naisten kriisikeskuksia että julkisen sektorin ylläpitämiä, sosiaalikeskusten osana toimivia kriisiosastoja. Tämä tutkimus käsittelee niissä tehtävää väkivaltatyötä. Väkivaltaa kokeneiden naisten, lasten ja perheiden auttamistyön tarkastelu avaa kiinnostavan ikkunan sosiaalisten ongelmien määrittelyyn, niihin reagoimiseen ja sosiaalipalveluiden organisointiin sosialismin jälkeisellä Venäjällä.

Analysoin väkivaltatyön käytäntöjä sosiaalisten ongelmien tulkintatyön teoriaa hyödyntäen. Lisäksi käytän institutionaalisen etnografian käsitteistöä jäsentäessäni paikallistason väkivaltatyötä järjestäviä ylipaikkallisia suhteita. Tutkimusotteeni on feministis-etnografinen, ja tutkimusaineisto on tuotettu kenttätutkimuksessa kolmessa julkisessa ja yhdessä naisjärjestön perustamassa kriisikeskuksessa Iževskissä, Saratovissa ja Sortavalassa. Laaja aineisto koostuu 78 haastattelusta väkivaltatyön ammattilaisten ja apua hakeneiden naisten kanssa, sadoista sivuista kenttäpäiväkirjaa, valokuvista, esitteistä ja muista kirjallisista materiaaleista. Aineiston analyysissä olennaista on ollut vuoropuhelu eri aineistotyyppien välillä.

Tutkimustehtävänä on analysoida kriisikeskusten väkivaltatyön käytäntöjä ongelmanmäärittelyiden, sukupuolen saamien merkitysten ja toimijuuden näkökulmasta. Vastaan tutkimuksessa seuraaviin kysymyksiin: 1) Millaista kuvaa lähisuhdeväkivallasta sosiaalisena ongelmana rakennetaan väkivaltatyön käytännöissä? 2) Mitä merkityksiä sukupuoli saa väkivaltatyön käytännöissä? 3) Millaista toimijuutta ja millaisia toimijapositioneja kriisikeskusten käytännöissä rakentuu?

Pelkistetyimmillään kriisikeskusten asiakkuuteen johtava mallitarina oli, että mies juo, lyö ja ajaa vaimon ja lapset ulos yhteisestä kodista. Monien asiakkaiden tarinoita yhdisti asumiseen liittyvä vallankäyttö. Väkivallan määrittelyssä työntekijät tasapainoivat laajan ja spesifin väkivaltakäsityksen välillä. Julkisilla kriisiosastoilla väkivallan tulkintoja dominoivat yksilö- ja perhekeskeiset selitykset, kuten väkivallan tarkasteleminen lapsuudessa opittuna käyttäytymismallina tai oireena laajemmasta perheen vuorovaikutuksen häiriöstä, sekä väkivallan liittäminen alkoholiongelmiin ja huono-osaisuuteen. Naisjärjestön kriisikeskuksessa ja pisteittäisesti myös julkisilla kriisiosastoilla työntekijät tulkitsivat väkivaltaa sukupuolistuneena vallankäyttönä ja sitoivat sen keskusteluun naisten ihmisoikeuksista. Tulkintojen vaihtelu oli monisyistä, tilanteittaista ja paikalliskulttuurin ohella myös henkilöstä riippuvaa.

Jäsennän aineistossani esiintyviä tulkintoja väkivallan ja sukupuolen välisestä yhteydestä kolmeksi lähestymistavaksi. Sukupuolineutraalissa lähestymistavassa

oli keskeistä väkivallan tarkastelu perheen vuorovaikutuksen häiriönä ja yksilöiden välisenä konfliktina, jossa sukupuolella on vain vähän tai ei ollenkaan merkitystä. Biologisoivassa lähestymistavassa lähisuhdeväkivalta liitettiin naisten ja miesten välisiin fyysisiin ja evolutionaarisiiin eroihin. Sukupuolisensitiivisessä lähestymistavassa väkivalta liitettiin sen hyväksyviin kulttuurisiin malleihin, sukupuolijärjestelmään ja muihin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka mahdollistavat ja ylläpitävät sukupuolistunutta väkivaltaa perheissä.

Kriisikeskustyö oli ennen kaikkea naisten tekemää työtä naisten kanssa. Kriisikeskusten nykyarjessa lähinnä diskursiivisesti läsnä olevien miesten osallisuudesta ja sen kehittämistä puhuttiin paljon. Ammattilaisten sukupuolen merkitys korostui miesten kanssa tehtävästä väkivaltatyöstä puhuttaessa. Miestyön kehittämistä pidettiin välttämättömänä työn paremman vaikuttavuuden ja väkivaltaongelman todellisen ratkaisemisen kannalta, mutta miesten toimijuuteen ja haluun ratkoa ongelmiaan luotettiin vain vähän. Tavoitteellisen työn väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa ajateltiin usein edellyttävän hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä.

Kriisikeskuksista apua hakeville naisille asetettiin voimakas muutoshakuinen toimijuuden odotus. Tilanteen ratkaiseminen määrittyi naisen tehtäväksi. Työntekijöiden ja asiakkaiden välisessä suhteessa ihanteena oli naisten autonomisen toimijuuden tukeminen. Määrätietoinen toiminta oman tilanteen ratkaisemiseksi määrittyi asiakkaan velvollisuudeksi ja jopa ehdoksi palveluiden saamiselle. Aktiivisen toimijuuden vaatimus jätti vain vähän tilaa väkivaltaa kokeneen naisen pelolle ja heikkouden kokemuksille. Naisille asetettiin paljon prospektiivista vastuuta väkivallan ratkaisemisesta ja tulevien väkivaltatilanteiden ehkäisemisestä ja toisinaan myös osavastuu häneen jo kohdistuneesta väkivallasta.

Kriisikeskusten suhde väkivaltaa paenneiden naisten käytössä oleviin ratkaisu- vaihtoehtoihin oli ristiriitainen: ne halusivat tukea perheiden pysymistä yhdessä, mutta asiakastapaukset osoittivat, että ero oli usein ainut ratkaisu, joka turvasi naisen ja lasten oikeuden väkivallattomaan elämään. Käytännössä suurin osa asiakkaista palasi kriisiosastojakson jälkeen asumaan yhdessä väkivallantekijän kanssa. Tässä ei ollut kyse vain siitä, että naiset päättivät jatkaa suhteessa tapahtuneesta väkivallasta huolimatta, vaan myös siitä, että muuta asumisratkaisua ei löytynyt. Väkivalta saattoi jatkua vuosia avioeron jälkeenkin, koska vaihtoehtoa yhteisasumiselle ei ollut.

Selitän tutkimustuloksiani kuvaamalla paikallistason väkivaltatyötä ohjaavia laajempia rakenteita, kuten valtiollista perhepolitiikkaa, valtion ja ortodoksisen kirkon ajamaa konservatiivista perhekasitystä, julkisia palveluita ohjaavaa uusliberalismin eetosta, asuntopolitiikkaa, puutteita lähisuhdeväkivaltaa koskevassa lainsäädännössä sekä hegemonisia diskursseja maskuliinisuudesta ja feminiinisyudesta. Venäjän 2000-luvun perhepolitiikkaa on ohjannut huoli matalasta syntyvyydestä, mikä on voimistanut traditionaalisten perhearvojen ja ydinperheen idealisointia. Tähän kuvaan naisten oikeuksia puolustava lähestymistapa ja puhe sukupuolistuneesta väkivallasta sopivat huonosti. Perhekeskeisyyden korostaminen johti kriisikeskuksissa siihen, että samaan aikaan kun väkivallasta puhuminen

eksplisiittisesti nais erityyisenä ongelmana ei ollut helppoa, päävastuu tilanteen ratkaisemisesta ja perheen pelastamisesta asetettiin naisen harteille.

Lähisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ja lapset ovat suuresta lukumäärästään huolimatta Venäjän federaation lainsäädännössä ja sosiaalipoliittisessa järjestelmässä näkymätön ryhmä, jota oikeusjärjestelmä suojaa puutteellisesti ja jonka toimeentulon ja asumisen turvaamiseen ei ole toimivia käytäntöjä.

Asiasanat: etnografia, väkivaltatyö, lähisuhdeväkivalta, sukupuolistunut väkivalta, parisuhdeväkivalta, sosiaalisten ongelmien tulkintatyö, toimijuus, Venäjä

Abstract

Maija Jäppinen: Domestic Violence, Gender and Agency. An Ethnographic Study of the Work Practices of Women's Crisis Centres in Russia. University of Helsinki. Publications of the Department of Social Research, 2015:3.

Early in the post-Soviet years, domestic violence emerged as a social problem in Russia. In contemporary Russia, non-governmental organisations (NGOs) opened the first women's crisis centres, followed by the set up of public crisis departments inside social service centres. This study examines the work with survivors of violence carried out in such centres. Analysis of the assistance practices among women, children and families experiencing domestic violence opens up exciting views on the construction of social problems, reactions to them and the organisation of social services in post-socialist Russia.

I analyse the practices of the crisis centres utilising the theory of social problems work. In addition, I use the concepts of institutional ethnography in the analysis of extra-local relations which organise local-level practices. This study relies on the approach of feminist ethnography, with fieldwork data drawn from three public crisis departments and one NGO crisis centre in Izhevsk, Saratov and Sortavala. My extensive dataset consists of 78 interviews with professionals and violence survivors, hundreds of pages of field notes, photographs, booklets and other written materials. The interplay between different types of data features prominently in my data analysis.

This study seeks to analyse the work practices of the crisis centres from the perspectives of problem definitions, the meanings acquired by gender and agency. Thus, the research questions include: 1) How is domestic violence as a social problem constructed in the working practices of crisis centres? 2) What kinds of meanings does gender acquire in the interpretation of violence? 3) What kind of agency and expectations for it are constructed in the everyday practices of these centres?

The formula story of domestic violence encountered in the crisis centres involves a drunken man battering his wife and children and forcing them out of the house. The exertion of power related to housing issues commonly occurs in such stories. When defining domestic violence, professionals seek a balance between broad and specific understandings of violence. In public crisis departments, interpretations of violence dominated explanations focusing on the individual or family system. For example, domestic violence was viewed as a behavioural pattern learnt in childhood, as a symptom of larger-scale problems within a family system and as connected to alcohol abuse and poverty. In the NGO crisis centre, and sporadically in public crisis departments, professionals framed violence as the gendered use of power, connecting it to the debate surrounding women's human rights. Variation between interpretations was manifold, situational and depended not only on local culture, but also on the individual person.

In my data analysis, I structured the interpretations of the interconnections between domestic violence and gender through the use of three approaches. Using the gender-neutral approach, violence represents a family interaction malfunction and a conflict between individuals, in which gender played little or no role. In the biological approach, domestic violence can be linked to the physical and evolutionary differences between men and women. In the gender-sensitive approach, violence relies on cultural models that approve it, a gender system and other societal structures that enable and maintain gendered violence in families.

Work within the crisis centres is distinctly completed by and with women. While men were present primarily discursively in the everyday workings of the centres, much talk at the centres focused on their role in violence work and the development of services for male perpetrators and survivors of domestic violence. The gender of the professionals gained more importance when talking about work with men. Most viewed developing work with men as crucial to achieving better results and real solutions to violence, but very little trust in men's agency and their willingness to work on their problems existed. Most professionals viewed legislation forcing perpetrators of violence into treatment as a prerequisite for effective work with men.

By contract, women survivors of violence seeking help from the crisis centres encountered a firm expectation of active, change-oriented agency. That is, women's duties dictate that they solve the situation. In the interaction between women and professionals, ideally the professionals support women's autonomous agency. I found that professionals felt that women themselves held the responsibility for purposeful action to solve their situation, which may even serve as a prerequisite to receive the services they sought. The expectation of active agency left little room for feelings of fear and weakness experienced by violence survivors. In fact, much of the prospective responsibility towards solving the violent situation and preventing future acts of violence—and, sometimes, partial responsibility for violence that already occurred—was laid on the women.

Crisis centres held complex views of the possible solutions to situations of violence survivors. The professionals wanted to support families to stay together, but practice showed that divorce often presented as the only way to safeguard women's and children's rights to a life without violence. In practice, most clients left crisis centres to return to their husbands. This occurred not only because women forgave and decided to continue the relationship regardless of any violence, but also because they could not organise otherwise their housing. In some cases, violence continued years after official divorce, since no alternative to living in the same apartment existed.

Larger-level structures within society organise the local-level work of the crisis centres. Such structures include state family policy, conservative family values supported by the state and the Orthodox church, neo-liberalist ideologies guiding public social services, housing policies, a lack of legislation on domestic violence and hegemonic discourses on masculinity and femininity. In the 2000s, Russian family policy stemmed from concern regarding low fertility rates, which intensi-

fied the idealisation of traditional family values and the nuclear family. Women's rights and talk about gendered violence do not fit easily within this picture. The emphasis on family-centeredness in crisis centres led to a situation which rendered talking about domestic violence as a gendered problem difficult, but, at the same time, laid the responsibility for solving the situation and saving the family primarily on women.

In spite of the scale of the problem, women and children experiencing domestic violence remain an invisible group in the legislation and welfare policies of the Russian Federation. The legal system insufficiently protects them and no functioning mechanisms for protecting their economic and housing situation exist.

Keywords: Ethnography; Domestic violence; Gender violence; Work with violence survivors; Social problems work; Agency; Russia

Резюме

Майя Яппинен: Домашнее насилие, гендер и деятельность субъектов. Этнографическое исследование практики помощи женщинам, пострадавшим от насилия в России. Хельсинкский университет. Публикации Института социальных исследований 2015:3.

В России домашнее насилие было признано в качестве социальной проблемы после распада Советского Союза. В современной России работают кризисные центры для женщин, созданные женскими организациями, и кризисные отделения при центрах социального обслуживания. Настоящее исследование анализирует работу с женщинами, пострадавшими от домашнего насилия, реализуемую в этих центрах.

При анализе используется теория интерпретации социальных проблем (англ. *social problems work*), которая основана на идеях социального конструктивизма. Далее, при анализе нелокальных отношений, влияющих на местные практики работы кризисных центров, используются понятия институциональной этнографии. Подход, использованный в исследовании, основан на теории феминистской этнографии. Материалы данного исследования были собраны во время полевых экспедиций в четыре кризисных центра Ижевска, Саратова и Сортавалы. Обширный материал состоит из 78 интервью с профессионалами и женщинами, пострадавшими от насилия, сотен страниц полевого дневника, фотографий, брошюр и других письменных материалов из кризисных центров. При анализе важную роль играл диалогосопоставление различных типов материалов.

Цель исследования – анализ деятельности кризисных центров при работе с женщинами, пострадавшими от домашнего насилия в перспективе определения проблемы домашнего насилия, гендера и деятельности субъектов (англ. *agency*). Исследование отвечает на следующие вопросы: 1) Какие представления о домашнем насилии как социальной проблеме конструируются в практической деятельности кризисных центров? 2) Какое значение имеет гендер в деятельности кризисных центров? 3) Как конструируется деятельность субъекта, и какие роли выполняют работники и клиенты кризисных центров?

В самом простом виде типичная история (англ. *formula story*) клиентки кризисного центра сводится к тому, что муж пьет, бьет и выгоняет жену и детей из дома. Во многих случаях насилие связано с контролем и обманами, касающимися жилья. Определяя домашнее насилие, специалисты кризисных центров балансировали между широким и специализированным понятием. В государственных кризисных отделениях главенствовали индивидуально-семейные интерпретации насилия: насилие как поведение, усвоенное в детстве, насилие как симптом более широких дисфункций в семейной системе и рассмотрение домашнего насилия в контексте алкоголизма и небла-

гополучия или малообеспеченности. В кризисном центре женской организации, а иногда и в государственных кризисных отделениях, домашнее насилие интерпретировалось как применение гендерно мотивированного доминирования и включалось в дискуссию о правах женщин. Варианты интерпретаций были многообразны и ситуационны. Различия в интерпретации зависели не только от локальных практик (англ. *local cultures*), но и от индивидуальных подходов специалистов.

В исследовании найдены три основных интерпретации соотношения домашнего насилия и гендера. При гендерно нейтральном подходе центральное место занимает рассмотрение насилия как дисфункции семейной системы и конфликт между индивидами, в котором гендер не имеет практически никакого значения. При биологическом подходе домашнее насилие рассматривается как естественное следствие физиологических и эволюционных различий мужчин и женщин. Подход, учитывающий гендерное измерение, в свою очередь, связывает домашнее насилие с культурными моделями, гендерным порядком и другими социальными структурами, которые позволяют и поддерживают гендерное насилие в семьях.

Работа кризисных центров — это прежде всего работа женщин с женщинами. Присутствие мужчин оказалось в основном дискурсивным, так как в центрах много говорили о важности развития работы с мужчинами, но мало занимались этим на практике. Значение пола специалистов подчеркивалось, когда речь шла о работе с мужчинами: с ними должны работать мужчины. Развитие этой работы считалось необходимым для улучшения эффективности и достижения настоящих результатов при решении проблемы насилия, но в эффективную деятельность мужчин и их мотивацию работать над собой верили мало. Часто повторялось, что целенаправленная работа с мужчинами, применяющими насилие возможна только при наличии законов, принуждающих их к лечению.

Женщинам, обращающимся за помощью в кризисные центры, демонстрировали отчетливое ожидание их активной деятельности, направленной на изменение. Разрешение ситуации — задача самой женщины. Отношение между специалистом и клиенткой было основано на идее поддержки автономной деятельности клиентки. Целенаправленная деятельность, направленная на разрешение собственной ситуации, была ее обязанностью и даже условием получения помощи. Требование активной деятельности оставляло мало места для страха и слабостей женщин, переживших насилие. Значительная часть проспективной ответственности за выход из ситуации насилия и профилактику будущих насильственных актов, а иногда и ответственность за насилие, уже происходящее над ней, возлагалась на саму женщину.

Отношение кризисных центров к вариантам решения, предлагаемым женщинам, было неоднозначным. Специалисты хотели, если только возможно, выступать за сохранение семей, но практика показала, что развод часто является единственным способом обеспечить право женщины и детей на жизнь без насилия. На практике большинство клиенток возвращалась

после проживания в кризисном отделении к совместному проживанию с насильником, и это происходило не только из-за того, что женщины примирились с мужем и хотели сохранить семью, но и из-за жилищного вопроса. Насилие могло длиться долгие годы после официального развода, так как альтернативы совместному проживанию не было.

Результаты исследования рассматриваются в отношении более широких общественных структур, таких как государственная семейная политика, консервативное представление о семье, поддерживаемое государством и Православной церковью, неолиберальные идеологии, направляющие социальное обслуживание, жилищная политика, недостатки в законодательстве, касающиеся домашнего насилия, и главенствующие дискурсы маскулинности или фемининности. Семейная политика Российской Федерации 2000-ых годов пронизана беспокойством из-за низкой рождаемости, и это укрепляет идеализацию традиционных семейных ценностей и нуклеарной семьи. Защита прав женщин и дискуссия о гендерном насилии плохо вписываются в эту картину. В результате подчеркивания семейного подхода в работе кризисных центров оказалось нелегко говорить о домашнем насилии как гендерной проблеме, но ответственность за решение этой проблемы лежит на плечах женщин.

Женщины и дети, пострадавшие от насилия в семье, несмотря на их многочисленность, являются в законодательстве и социальной политике Российской Федерации невидимой группой, которую законы защищают не самым лучшим образом, а материальное обеспечение и предоставление жилья не поддержано реальной практикой.

Ключевые слова: этнография, работа с насилием, домашнее насилие, насилие в семье, гендерное насилие, интерпретация социальных проблем, деятельность субъектов, Россия

Esipuhe ja kiitokset

Väitöskirjan tekemistä kuvataan usein matkana ja esipuheessa on tapana kiittää matkalla mukana olleita. Väitöskirjatyö on samaan aikaan sekä yksinäistä ja itsestä että moninaisen ihmisten ja instituutioiden joukon tuen, avun ja vaikutuksen piirissä olemista. Minulla on ollut onni kuulua laajaan akateemiseen yhteisöön. Olen työskennellyt tohtorikoulutettavana Helsingin yliopistossa vuoroin Aleksanteri-instituutissa ja sosiaalityö-oppiaineessa. Synkimpinä hetkinä olen kokenut paikkani olleen jossain noiden kahden talon väliin sijoittuvalla tuulisella pihalla, mutta parhaimmillaan olen ollut sisällä molempien lämmössä ja tehnyt tutkimustani hyvässä seurassa, monitieteisyyden rikastuttamana.

Väitöskirjatyön loppumetreillä esitarkastajieni Laura Assmuthin ja Leo Nyqvistin paneutuvat, samanaikaisesti uskoa työni merkitykseen luovat ja rakentavan kriittiset lausunnot auttoivat merkittävästi työni viimeistelyssä. Lauraa kiitän lämpimästi myös suostumisesta vastaväittäjäkseni.

Pirkko-Liisa Rauhala on ohjannut työtäni alkumetreiltä lähtien ja uskonut sen merkittävyyteen ja etenemiseen silloinkin, kun en itse ole. Kiitos jatkuvasta kannustuksesta ja tarkoista kommentteista työhöni. Pirkko-Liisa on suhtautunut minuun jo perustutkinto-opinnoista lähtien arvostavasti nuorempana kollegana, ollut aina tukenani missä tarvitaan ja ylittänyt tavanomaisen akateemisen ohjauksen rajat muun muassa ryhtymällä lapseni aikuiseksi ystäväksi. Mirja Satka tuli työni toiseksi ohjaajaksi vaiheessa, jossa vuosien työ oli alkamassa muotoutua käsikirjoitukseksi. Mirjaa kiitän paneutumisesta, monista viisaista sanoista, kriittisistä ja kannustavista huomioista ja tuesta, jonka avulla kirja tuli valmiiksi.

Lämmin kiitos kuuluu myös oppiainetta työvuosinani johtaneille ja työtäni monin tavoin tukeneille Maritta Törröselle, Synnöve Karvinen-Niinikoskelle ja Ilse Julkusele sekä koko sosiaalityön tiimille. Marittaa, Johanna Hurtigia ja muita EMPATHOS-hankkeessa mukana olleita kiitän myös väitöskirjatyötäni edeltäneestä ensimmäisestä tutkijavuodesta, joka osaltaan ohjasi eteenpäin tälle tielle.

Aleksanteri-instituutissa erityiset kiitokset kuuluvat työtäni pitkäjänteisesti niin intellektuaalisessa kuin taloudellisessakin mielessä tukeneelle Markku Kiviselle sekä Aino Saariselle, jonka rooli oli keskeinen siinä, että ylipäättään aloitin väitöstutkimuksen. Aino otti nuoren tutkijan siipiensä suojaan ja mukaan hankkeisiinsa. Ainon ohella kiitän Meri Kulmalaa, Suvi Salmenniemeä, Kaarina Aitamurtoa, Heini Puurusta, Janet Elise Johnsonia, Olga Ljapunovaa ja Irina Dratšovaa yhdessä tekemästämme työstä Hyvinvointi, sukupuoli ja toimijuus 2000-luvun Venäjällä (HST/WGA) -hankkeessa. Suvia kiitän inspiroiviin yhteisöihin mukaan kutsumisesta, papereiden lukemisesta ja jatkuvasta kannustuksesta jo graduvaiheesta lähtien. Merille kiitos yhteisistä matkoista, ystävytydestä ja monelta osin samankaltaisen elämäntilanteen jakamisesta. Aleksanteri-instituutin kollegoista haluan nimeltä mainiten kiittää myös Anna-Maria Salmea ja Hanna Ruutua, jotka toimivat Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen tutkijakoulun kordinaattoreina vuosina, jolloin osallistuin aktiivisesti sen toimintaan. Kiitän myös

kollegoitani tutkijakoulussa. Minulle on ollut tärkeätä kuulua nuorten Venäjä-tutkijoiden yhteisöön. Instituutin kirjastolle ja erityisesti Emilia Marttuselle kiitos avusta aineistohauissa. Viime vuosina tärkeäksi ryhmäksi instituutin piirissä minulle on muodostunut myös Venäjän modernisaation valinnat -huippuyksikön hyvinvointitutkimuksen klusteri. Kiitos Markku Kiviselle, Meri Kulmalalle, Jouko Nikulalle, Markus Kainulle ja Laura Lyytikäiselle, että olen saanut olla mukana valmistelemassa yhteisiä hankehakemuksia ja oppimassa teiltä. Markusta kiitän myös monesta tietoteknisestä avusta matkan varrella ja tämän kirjan kartasta.

Merkittävä käänne väitöskirjatyössäni oli se, että tulin valituksi Sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden valtakunnallisen tutkijakoulun A-paikalle kaudelle 2010–2013. Tutkijakoulusta ja erityisesti sen teemaryhmästä tuli minulle tärkeä yhteisö, jossa sain oivaltavimmat, paneutuneimmat ja syvimmälle menevät kommentit työhöni ja lisäksi verrattoman tärkeätä vertaistukea. Kiitos teemaryhmän professorit Anneli Pohjola ja Synnöve Karvinen-Niinikoski, post doc -ohjaajat Heli Valokivi ja Aini Pehkonen sekä väitöskirjatutkijakollegat Camilla Granholm, Harry Lunabba, Piia Puurunen, Anna-Maria Slotte, Laura Tiitinen ja Noora Tuohino. Työtoveruudesta ja vertaistuesta kiitän myös Hanna Karaa.

Usein yliopistolla se kaikkein konkreettisinkin työyhteisö ovat olleet ne tutkijat, joiden kanssa minulla on ollut ilo jakaa työhuone. Kiitos työhuonetoveruudesta – hapuilevassa kronologisessa järjestyksessä – ainakin Johanna Hurtigille, Elina Pekkariselle, Susanna Hoikkalalle, Timo Harrikarille, Maria Tapola-Haapalalle, Kaarina Aitamurrolle, Matti Jutilalle, Anna-Liisa Heusalalle, Harry Lunabballe, Veronica Salovaaralle, Kristina Westerholmille, Anu Jäppiselle, Tarja Juvoselle, Eveliina Heinolle ja Minna Veistilälle. Luettelon pituudesta on pääteltävissä, että minä ja muut olemme muuttaneet usein. Joku saattoi listasta unohtuakin. Antoisasta yhteiskirjoittamisesta ja -toimittamisesta kiitän edellä muissa yhteyksissä mainittujen lisäksi Anna Metteriä, Satu Ranta-Tyrkköä, Tuija Virkkiä ja Elina Virokannasta.

Väitöskirjatyöni keskeisiä mahdollistajia ovat olleet rahoittajat. Minulla ei olisi ollut aikaa, rahaa eikä voimia tehdä väitöskirjaa ilman mahdollisuutta keskittyä siihen päivätyönä. Tutkijakoulun ja HST-hankkeen lisäksi väitöstyötäni ovat rahoittaneet myös Helsingin yliopiston tiedesäätiö, Wiipurilaisen Osakunnan Stipendisäätiö, Suomen Akatemian Venäjä-liikkuvuusohjelma ja Venäjän modernisaation valinnat -huippuyksikkö sekä Suomalainen Konkordia-liitto. Ilman niiden panosta tutkimukseni ja siihen liittyvät lukuisat matkat eivät olisi toteutuneet.

Ilman monenlaisia tukipalveluita en olisi väitöskirjatyöstä selvinnyt. Kiitos Marja Riikoselle, Eeva Norkamalle ja Karoliina Korhoselle, joiden apuun erilaisissa hallinnollisissa asioissa olen aina voinut luottaa. Viktor Sinelnikov ja Jorma Jokinen ovat ratkoneet kanssani monet tietotekniset pulmat. Ilman Jevgenija Poretiskinaa ja hänen tiimiään litteroisin 78 haastatteluani varmaan vieläkin. Kimmo Jokista kiitän hyvästä yhteistyöstä väitöskirjan painatuksessa. Kimmon vaimo Raisku Jokinen taas on hoitanut lastani Säätytalon puistossa yhdessä korvaamattoman tärkeän Saila Päivärinnan kanssa, kun olen kirjoittanut.

Minun tapauksessani väitöskirjatutkimuksen teko on ollut myös konkreettista pitkään matkustamista. Kenttätöitäni ovat olleet mahdollistamassa monet ihmiset ja instituutiot. Alun perin päädyin Udmurtiaan Helsingin yliopiston ja Udmurtian valtionyliopiston kahdenvälisen vaihto-ohjelman sekä EU-Tempus -hankkeen ansiosta. Seuranneiden noin kymmenen kenttätömatkan mahdollistamisesta kiittän akateemisia yhteistyökumppaneitani Iževskissä, Saratovissa ja Sortavalassa. Ilman Udmurtian valtionyliopiston sosiaalityön tiedekunnan, Saratovin teknillisen yliopiston sosiaalityön ja sosiaalianthropologian laitoksen sekä Sosiaalipolitiikan ja sukupuolentutkimuksen keskuksen ja Petroskoin valtionyliopiston Sortavalassa toimivan Laatokan filiaalın apua en olisi selvinnyt kaikista viisumi- ja rekisteröintiasioista, asumisjärjestelyistä ja yllättävistä tutkimuslupien hankkimisista kenttätöideni aikana.

Iževskissä erityiset kiitokset kuuluvat ainakin Anatoli Išmuratoville, Svetlana Mikrjukovalle, Olga Solodjankinalle ja Jana Suntsovalle sosiaalityön laitoksella, asuntolalle numero 1, johon palasin vuosien jälkeen kuin kotiin sekä udmurttilaisen filologian tiedekunnan väelle ja kaikille Udmurtian-ystävilleni, jotka tekivät kenttätöistäni paljon hauskenpää ja värikkäämpää. Aivan erityiset kiitokset kenttätömatkojeni sulostuttamisesta haluan esittää udmurttilaiselle kummitytölleni Marika Prokopjevälle perheineen sekä Iževskissä arkea kanssani jakaneille suomalaisille kuten Satu-Marja Raattamalle, Simo Kanteleelle ja Leo Jäppiselle. Sortavalan kenttätöideni osalta haluan kiittää erityisesti Svetlana Rybakovaa (nyk. Miettinen) ja niitä suomalaisia tahoja, jotka olivat auttamassa minua kentälle pääsyssä ja jakamassa kentällä koettua. Kiitos Meri Kulmalalle, Ensi- ja turvakotien liiton Ritva Karinsalolle sekä Kansainväliselle Solidaarisuussäätiölle ja erityisesti Elviira Hirvoselle. Saratovissa haluan kiittää erityisesti Natalia Lovtsovaa, Maša Voronaa, Katja Antonovaa (nyk. Fedotova) ja Lena Pavlovaa sekä jopa kotinsa käyttööni tarjonneita Jelena Jarskaja-Smirnovaa ja Pavel Romanovia. Pavel ei ole enää iloitemassa väitöskirjani valmistumisesta. Rauha hänen muistolleen.

Kaikkein suurin kiitos Iževskissä, Saratovissa ja Sortavalassa kuuluu tietenkin tutkimukseeni osallistuneille ihmisille neljässä kriisikeskuksessa. Keskusten johtajien myönteinen suhtautuminen tutkimukseeni oli perusedellytys sen toteutumiselle. Ennen kaikkea olen kuitenkin kiitollisuudenvelassa kaikille työstään väsymättä kanssani keskustelleille ja minut sisään kriisikeskusten arkisiin kohtaamisiin päästäneille väkivaltatyön ammattilaisille sekä väkivaltaa kokeneille naisille, jotka olivat valmiita jakamaan tarinansa kanssani. Ilman heitä tämä tutkimus ei olisi ollut mahdollinen.

Kiitokset kuuluvat myös niille ihmisille, joihin tutustuin pitkien junamatkojen aikana. En koskaan unohda sitä vanhaa venäläisnaista, joka ruokki minua koko vuorokauden mittaisen matkan Saratovista Pietariin ja kertoi samalla elämästään väkivaltaisen puolison kanssa ja neuvostoaikana kokemistaan yhdestätoista abortista. Olen nöyrän kiitollinen hänelle ja kaikille muille ihmisille niin Venäjällä kuin Suomessakin, jotka ovat puhuneet kanssani kokemastaan ja todistamastaan lähisuhdeväkivallasta ja auttaneet minua ymmärtämään, mitä se on.

Vuosiini tohtorikoulutettavana on kuulunut aina paljon muutakin kuin väitöskirjatutkimusta. Järjestöt, joissa olen toiminut, eivät takuulla ole lyhentäneet matkaa, mutta ovat tehneet sen valoisammaksi kulkea. Helsingin yliopiston yliopilaskunta (HYY) on ollut minulle korvaamattoman tärkeä yhteisö, jossa olen saanut monet tutkimuksen ja oman tieteenalani ulkopuoliset opit akateemisesta elämästä. Muita tärkeitä järjestöjäni ovat olleet muiden muassa Opiskelijoiden tukikeskus Nyyti ry, Amnesty Internationalin Suomen osasto ja Monika-Naiset Liitto. Olen oppinut näissä järjestöissä ja niiden ihmisiltä paljon. Pitkäaikaista keikkatyöpaikkaani Helsingin sosiaalipäivystystä ja kollegoitani siellä kiitän pitämisestä kiinni suomalaisen sosiaalityön arjessa.

Haluan kiittää vielä ystäviäni, joiden kanssa olen saanut ihmetellä elämää, iloita ja surra, ja joilta olen viime aikoina saanut apua mitä moninaisimmissa väitöskirjaan ja lähestyvään väitökseen liittyvissä ja liittymättömissä asioissa. Riku Toivolaa kiitän ystävydestä, matkalaukun kantamisesta pietarilaisilla juna-asemilla sekä avusta käännöksissä ja ahdistuksen hetkinä. Riikka Porkolalle, Hanne-Mari Rumbinille ja Satu-Marja Raattamalle kiitos, että olemme yhdessä saaneet oppia ymmärtämään Venäjää. Sari Aaltoa, Ilkka Hannulaa ja Jarkko Levästä kiitän väitöskirjanteon ilojen ja ahdistusten jakamisesta. Annukka Salo pelasti minut väitöskirjan viimeistelyvaiheessa kuvankäsittelytaidoillaan. Ihanat Hanna Hannus ja Emma Ronkainen tulivat avuksi karonkkaa järjestämään. Kiitos myös Jussi Aalto, Aile Aikio, Arto Aniluoto, Irina Baženova, Samppa Bernelius, Jari Hanska, AnneSophie Hokkanen, Katri Korolainen, Matti Lehto, Hanna Lumikko, Pinja Nieminen, Lauri Pakkanen, Joonas Pettersson, Leena Pihlajamäki, Kaarina Saramäki, Ville Sinnemäki ja monet muut.

Äitini Paula Jäppinen aloitti väkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyön Vuoksenlaakson Ensi Kodin yhteyteen perustetussa turvakodissa palattuaan äitiyslomalta töihin minun vauvavuoteni jälkeen vuonna 1981. Häneltä olen saanut kiinnostuksen auttamistyön kohtaamisiin ja ensimmäisen hyvin varhaisen ajatuksen siitä, että väkivaltatyö on tärkeää ja kiinnostavaa. Isältäni Markku Jäppiseltä olen saanut kiinnostuksen yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Vanhempieni varaukseton tuki ja käsikirjoituksen viimeistelyvaiheessa myös ruokahuollon ja lapsenhoitopalvelut sisältäneet kirjoitusretriitit Niska-Pietilässä ovat vaikuttaneet merkittävästi tämän työn valmistumiseen. Sisarukseni Anna ja Jaakko ovat aina osanneet palauttaa minut maan pinnalle, mutta myös olleet tukenani kaikissa käänteissä.

Kuten niin monilla nuorilla tutkijoilla, myös minulla oman perheen perustaminen on osunut samoihin vuosiin väitöskirjatyön kanssa. Iris Ilona, sinun syntymäsi jälkeen elämässä on ollut kiistaton ja kirkas tärkeysjärjestys. Kiitos arkeen kiinnittämisestä ja sen ihmeellisyyden osoittamisesta joka päivä, kiitos siitä että olet. Sinulle minä omistan tämän kirjan.

Snellmaninkadulla itsenäisyyspäivän aattona 2014

Sisällys

Tiivistelmä	3
Abstract	6
Резюме	9
Esipuhe ja kiitokset	12
Luettelo kuvista	20
Luettelo taulukoista	21
1. Johdanto	22
2. Tutkimuksen lähtökohdat	25
2.1. Venäläinen hyvinvointivaltio ja sosiaalityö sen ammattina	25
2.2. Sukupuolijärjestelmä, perhe ja naisen asema Venäjällä	27
2.3. Suhtautuminen lähisuhdeväkivaltaan Venäjällä ja auttamistyön kehitys	32
2.4. Lainsäädännön kehityslinjoja	38
2.5. Lähisuhdeväkivallan ja väkivaltatyön tutkimuksen lähtökohtia	40
2.6. Venäläinen väkivaltatutkimus ja venäläisten kriisikeskusten tutkimus	46
2.7. Käsitevalinnat ja niiden perustelut	50
Väkivallasta käytetyt monet käsitteet	50
Toimijuuden käsite ja tarkastelutapa tässä tutkimuksessa	53
3. Tutkimuksen toteutus	55
3.1. Tutkimustehtävän täsmentäminen ja tutkimuskysymykset	55
3.2. Teoreettis-metodologiset valinnat	56
Konstruktionistinen sosiaalisten ongelmien tutkimus	56
Etnografinen tutkimusote	58
Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö	60

Hallinnan suhteita tavoittamassa – Dorothy Smithin institutionaalinen etnografia	62
3.3. Kentällä väkivaltatyön arjessa	64
Etnografinen kenttätö ja Venäjä	64
Kentän määrittely, kenttätökohteiden valinta ja kentälle pääsy	66
Väkivaltatyön käytäntöjä havainnoimassa ja niistä keskustelemassa	70
Tutkijan muuttuvat paikat	73
Kokonainen tutkija: tunteet ja ruumiillisuus kenttätössä	76
Eettinen valppaus kenttätössä	80
3.4. Tutkimukseni kriisikeskukset ja kenttätö niissä	85
Perhetukikeskus ”Lämmin koti” Iževskissä	86
Kunnallisen sosiaalikeskuksen kriisiosasto Sortavalassa	91
Kansalaisjärjestö ”Naisten kriisikeskus” Saratovissa	97
Valtiollisen perhetukikeskuksen kuntoutus- ja kriisiosasto Saratovissa	99
3.5. Kentältä poistuminen	105
3.6. Aineisto ja sen analyysi	107
4. Väkivallan tarkastelutavat ja ratkaisumallit	112
4.1. Tyypilliset tapaukset ja väkivallan moninaisuus	112
4.2. Väkivallan määrittelyjä ja rajanvetoja: laaja ja spesifi väkivaltakäsitys	119
4.3. Väkivallan tulkintatapoja	128
Väkivallan ylisukupolviset tulkinat	129
Perheen vuorovaikutuksen ongelma	133
Väkivalta, huono-osaisuus ja yhteiskuntaluokka moraalisenä käsitteenä	137
Alkoholin ja väkivallan monimutkainen liitto	144
Kulttuurisesti hyväksytty sukupuolistuneen vallankäytön tapa	147
Väkivalta naisten oikeuksien loukkauksena	150

Väkivalta ja etnisyys	154
4.4. Ratkaisuja väkivaltaa kokevien naisten tilanteisiin	157
4.5. Yhteenveto	166
5. Sukupuoli väkivaltatyön käytännöissä	170
5.1. Tulkintoja sukupuolen ja väkivallan kytköksistä	170
Sukupuolineutraali lähestymistapa	172
Biologisoiva lähestymistapa	176
Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa	179
5.2. Naiset ja miehet väkivaltatyön osallisina	181
Työtä naisten kanssa	181
Perhekeskeinen lähestymistapa – naiset ja miehet perheenjäseninä	185
Työ miesten kanssa – suunnitelmat ja konkretia	188
5.3. Sukupuoli ja ammatillisuus	199
5.4. Yhteenveto	204
6. Toimijuuden rakentuminen kriisikeskusten arjessa	207
6.1. Neuvotteluja työntekijöiden ja asiakkaiden toimijuudesta	208
Sietämisestä muutoshakuiseen toimijuuteen	208
Ihanteena naisen autonomisen toimijuuden tukeminen	211
Aktiivinen toimijuus naisen velvollisuutena ja asiakkuuden edellytyksenä	215
Asiantuntijavaltaa ja ratkaisujen sanelemista	220
Odotuksena muutoshakuinen, mutta kuuliainen toimijuus?	226
6.2. Väkivalta ja vastuullinen toimijuus	228
Retrospektiivinen vastuu jo tapahtuneesta väkivallasta	228
Prospektiivinen vastuu väkivallan välttämisestä jatkossa	230
Miesten pakeneva toimijuus	234

6.3. Yhteenveto	239
7. Väkivaltatyön käytäntöjä jäsentävät hallinnan suhteet	242
7.1. Naistoimijat puun ja kuoren välissä	243
7.2. Perhekeskeisyys ja pyrkimys perheiden pitämiseen koossa	245
7.3. Apua hakeville naisille asettuva vastuullisen toimijuuden odotus	253
7.4. Yhteenveto	258
8. Loppupäätelmät ja pohdinta	260
8.1. Yhteenveto keskeisistä tutkimustuloksista	260
8.2. Tutkimusprosessin arviointia	263
8.3. Aiheita tulevaan tutkimukseen	265
8.4. Venäläisen väkivaltatyön tulevaisuuden suunnat	266
Liite 1: Kenttätöpaikkakunnat ja tutkimukseni kriisikeskukset	272
Kirjallisuus	291

Luettelo kuvista

Kartta 1	Kenttätöyöpaikkakunnat	69
Kuva 1	Talvista katukuvaa Saratovissa	79
Kuva 2	Iževskin kriisikeskusrakennus	90
Kuva 3	Iževskin kriisikeskuksen kyltti	91
Kuva 4	Sortavalan kriisiosaston tiloja	96
Kuvat 5–6	Julisteita Sortavalan kriisiosastolla	96
Kuvat 7–8	Kampanjamateriaaleja naisjärjestökeskuksessa	98
Kuva 9	Infotaulu auttamistahoista Saratovissa	98
Kuva 10	Saratovin julkisen kriisiosaston rakennus	102
Kuvat 11–12	Saratovin julkisen kriisiosaston tiloja	103
Kuva 13	Esite, väkivalta vuorovaikutusongelmana	134
Kuva 14	Esite, ”yhdessä selviämme”	153
Kuva 15	Asunnonvuokrausilmoitus katutolpassa	162
Kuvat 16–17	Esitteiden kuvitusta vakavine naishahmoineen	182
Kuva 18	Esite, väkivalta miehisenä vallankäyttönä	183
Kuva 19	Miestyön esite	198
Kuva 20	Miestyön esite	203
Kuva 21	Saratovin kriisiosaston ilmoitustaulu	249

Luettelo taulukoista

Taulukko 1	Tutkimuksen kriisikeskusten perustiedot	104
Taulukko 2	Kenttätyö eri keskuksissa 2004–2010	105
Taulukko 3	Tutkimuksen aineistot	108
Taulukko 4	Väkivallan tulkintatavat	169
Taulukko 5	Väkivallan ja sukupuolen käsittelytavat	181

1. Johdanto

Tämän tutkimuksen parissa käyttämäni vuosien aikana olen saanut usein vastata kysymykseen, mikä on ajanut minut tutkimaan sukupuolistunutta lähisuhdeväkivaltaa Venäjälle, vaikka ilmiö on yleinen Suomessakin. Toisinaan taas tutkimusaiheeni esittely on saanut suomalaisen yleisön kauhistelemaan, kuinka traaginen ja huolta herättävä ilmiö naisiin kohdistuva väkivalta on *siellä Venäjällä*. Venäjän viimeaikaisen poliittisen kehityksen sekä Venäjän ja länsimaiden suhteiden polarisoitumisen myötä maahan liitettävä toiseus on lisääntynyt entisestään. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tuottaa kuvaa Venäjästä takapajuisena, eksoottisena ja outona, vaan ennemmin tarkastella ilmiötä, joka on yleinen ja vakava *globaali* ongelma. YK:n komitea naisiin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi (CEDAW) on määritellyt vuonna 1992 naisiin kohdistuvan väkivallan yhdeksi naisten syrjinnän muodoksi ja ihmisoikeusloukkaukseksi. Siitä lähtien naisiin kohdistuvan väkivallan torjunta on ollut olennainen osa YK:n tavoitteita ja feministien huolenaiheen lisäksi keskeinen globaalin kehityspolitiikan kysymys.

Tutkimukseni tavoitteena ei ole sijoittaa väkivaltaa pois omasta, vieraan ja erilaisen, ”toiseksi” määrittävän yhteiskunnan ongelmaksi. Enemminkin ajattelen, että suomalaisen tutkijan Venäjällä tekemä väkivaltatyön tutkimus on kiinnostavaa juuri siksi, että kyseessä on polttava ongelma molemmissa yhteiskunnissa. Yhtäläisyyksien ja erojen peilaaminen ja näkökulmanvaihdot voi tuottaa uutta ymmärrystä niin venäläiseen kuin suomalaiseenkin väkivaltatutkimukseen ja käytännön työhön. Tutkimusasetelmani ei kuitenkaan ole vertaileva enkä käytä suomalaista väkivaltatyötä koskevaa empiiristä aineistoa.

Sosiaaliryönnön alaan kuuluva väitöskirjatutkimukseni käsittelee venäläisissä kriisikeskuksissa tehtävää väkivaltatyötä. Väkivaltaa kokeneiden naisten, lasten ja perheiden auttamistyön tarkastelu avaa kiinnostavan ikkunan sosiaalisten ongelmien määrittelyyn, niihin reagoimiseen ja sosiaalipalveluiden organisointiin sosialismin jälkeisellä Venäjällä. Sen kautta on mahdollista analysoida myös Venäjän muotoutumassa olevaa hyvinvointimallia. Naisiin kohdistuva väkivalta tunnistettiin ja tunnustettiin sosiaalisesti ongelmaksi kansalaisyhteiskuntalähtöisessä prosessissa Neuvostoliiton hajoamista seuranneina vuosina. Tämän päivän Venäjällä toimii sekä kansalaisjärjestöjen perustamia naisten kriisikeskuksia että julkisella sektorilla sosiaalikeskusten osana toimivia väkivaltatyöhön erikoistuneita kriisiosastoja. Käytän niistä tässä tutkimuksessa kansainväliseen keskusteluun ja erityisesti feministiseen väkivaltatyöhön juurtunutta käsitettä kriisikeskus, vaikka suomalaisittain osaa yksiköistä voisi kutsua myös turvakodeiksi.

Tutkimukseni lähtökohtana on ajatus siitä, että ymmärrys sosiaalisista ongelmista ja niiden ratkaisuista rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja yhteiskunnallisissa suhteissa. Niistä keskityn tässä tutkimuksessa ennen kaikkea ongelman ympärille kehkeytyneisiin auttamistyön käytäntöihin. Analysoin väkivaltatyön käytäntöjä ongelmanmäärittelyiden, sukupuolen ja toimijuuden näkökulmasta. Tutkimusotteeni on etnografinen, ja tutkimuksen aineisto on tuotettu kenttätöyssä neljässä kriisikeskuksessa Keski- ja Luoteis-Venäjällä. Olen kiinnos-

tunut merkitysten rakentumisesta tutkimassani ympäristössä, mikä kiinnittää tutkimukseni sosiaalisen konstruktionismin traditioon ja sosiaalisten ongelmien tutkimuksen konstruktionistiseen perinteeseen. Hyödynnän tutkimukseni teoreettisessa viitekehyksessä sosiaalisten ongelmien tulkintatyön (Holstein & Miller 2003; Loseke 2010; Juhila 2004) teoriaa sekä aineksia Dorothy E. Smithin (2002, 2005) kehittämästä institutionaalisesta etnografiasta. Tutkimukseni sijoittuu sellaiseen sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön toimintaympäristöjen tutkimukseen, jossa kiinnostus kohdistuu sosiaalisen muutostyön kohteiden, toimijuuden paikkojen ja ratkaisujen määrittelyyn. Tutkimukseni lopussa hahmottelen institutionaalisen etnografian käsitteistöä hyödyntäen niitä ylipaikallisia suhteita, jotka järjestävät paikallistason väkivaltatyötä analyysissa osoittamaani muotoon.

Tutkimus paikantuu 2000-luvulla virinneeseen, kansainvälisesti vilkkaaseen postsosialististen maiden ja erityisesti Venäjän arkielämää, ihmisten hyvinvointia ja sosiaalisia suhteita (esim. Rivkin-Fish 2005; Kay 2006; Salmenniemi & Rotkirch 2008; Carlbäck, Gradska & Kravchenko 2012; Zdravomyslova, Rotkirch & Tjomkina 2009), hyvinvointipalveluita ja niiden järjestämistä ja agendan muotoutumista (esim. Johnson 2009; Kulmala 2013; Kay 2011; Rasell 2011) käsittelevään, usein sukupuolentutkimuksellisesti orientoituneeseen mikrososiaaliseen tutkimukseen. Mikrotason hyvinvointitutkimusta on hallinnut kiinnostus kansalaisyhteiskuntaan ja informaaleihin tukiverkkoihin (Kay 2011, 150–151). Tämä tutkimus vahvistaa Venäjän aiemmin kansainvälisessä tutkimuksessa vähemmälle huomiolle jääneiden julkisten sosiaalipalveluiden tutkimusta paikallistasolla¹. Se liittyy myös Venäjän modernisaation monitieteiseen ja -tasoiseen tutkimukseen kehitteillä olevaan uuteen paradigmaan (Kivinen 2013a, 2013b). Sosiaalityö on Venäjällä uusi tieteenala ja ammattikäytäntö, joka kiinnittyy vahvasti modernisaatioprojektiin ja josta on toistaiseksi verrattain vähän tutkimusta. Toivon tämän tutkimuksen tuottavan suomalaisen ja kansainvälisen sosiaalityön yhteisön käyttöön relevanttia tietoa sosiaalityön muotoutuvista käytännöistä Venäjällä ja palvelevan myös venäläistaustaisten maahanmuuttajien kanssa tehtävän sosiaalityön tiedontarpeita Suomessa. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on kehittää suomalaiseseen sosiaalityön tutkimukseen kansainvälisen tutkimuksen laadullista metodologiaa.

Luvussa kaksi kokoa tutkimuksen lähtökohtia esittelemällä tiiviisti perusasioita Venäjällä muotoutumassa olevasta hyvinvointivaltiomallista ja ammatillisesta sosiaalityöstä sen osana, käsittelemällä sukupuolijärjestelmää, perhettä ja naisen asemaa Venäjällä eri aikoina ja hahmottelemalla, miten sukupuolistuneeseen lähisuhdeväkivaltaan on eri aikoina suhtauduttu ja miten yhteiskunta on reagoinut väkivaltaan ja tukenut sitä kohdanneita. Sen jälkeen esittelen vielä aiempaa väkivaltatutkimusta sekä tutkimukseni pääkäsitteet ja tapani käyttää niitä. Luvussa kolme kuvaan tutkimuksen toteutuksen. Täsmennän aluksi tutkimustehtävän ja

¹ Tuoreesta julkisten palveluiden, kansalaisyhteiskunnan toiminnan ja informaalien verkostojen tarkastelun ansiokkaasti yhdistävästä tapaustutkimuksesta on syytä mainita kuitenkin esimerkkinä Meri Kulmalan (2013) tutkimus julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutuksesta sosiaalipalveluiden järjestämisessä Sortavalassa.

muotoilen sen kolmeksi tutkimuskysymykseksi Käsittelen teoreettis-metodologisia valintojani esitellen konstruktionistista sosiaalisten ongelmien tutkimuksen perinnettä ja siihen sitoutuvaa sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä, etnografista tutkimusotetta ja Dorothy E. Smithin institutionaalista etnografiaa. Sitten siirryn kuvaamaan tekemääni etnografista kenttättyötä. Käsittelen kentällä oloa ensin yleisellä tasolla, sitten kuhunkin neljästä kenttättyökohteestani paikan-tuen. Lopuksi kuvaan vielä kentältä poistumisen, tuottamani aineiston ja sen ana-lyysin.

Luvut neljästä kuuteen sisältävät empiirisen aineiston analyysin. Luvun neljä aiheena ovat väkivallan tarkastelutavat, tulkinnat ja ratkaisumallit. Analysoin tyy-pillisiä kriisikeskuksissa kohdattavia asiakastapauksia, väkivallan määrittelmistä ja rajaamista sekä erilaisia väkivallan tulkintatapoja. Lopuksi käsittelen väkivaltaa paenneiden naisten tilanteisiin löytyviä ratkaisuvaihtoehtoja ja sitä, millaiset rat-kaisut tulkitaan suotuisiksi. Luvussa viisi fokusoin analyysin sukupuolen merki-tyksiin väkivaltatyössä. Hahmottelen erilaisia tapoja jäsentää sukupuolen ja väki-vallan välistä yhteyttä, analysoin naisten, miesten ja perheiden kanssa tehtävää työtä ja tarkastelen sukupuolen ja ammatillisuuden välisiä yhteyksiä. Luku kuusi käsittelee toimijuutta. Analysoin ensin kriisikeskusten arjessa tapahtuvia neuvot-teluja työntekijöiden ja asiakkaiden toimijuudesta ja apua hakevien naisten toimi-juudelle asettuvia odotuksia. Sitten käsittelen väkivaltaa ja vastuullista toimijuutta kysyen, kenelle asetetaan vastuu tapahtuneesta väkivallasta ja tulevan väkivallan ehkäisemisestä.

Luvussa seitsemän siirryn tutkimustulosten selittämiseen ja tarkastelemaan väkivaltatyön käytäntöjä järjestäviä hallinnan suhteita. Pohdin, mihin liittyy työ-otteen perhekeskeisyys ja miksi naisille tästä huolimatta asettuu niin paljon vas-tuuta tilanteen ratkaisemisesta. Luvussa kahdeksan vedän yhteen tutkimuksen keskeisimmät tulokset, pohdin venäläisen väkivaltatyön tulevaisuudennäkymiä ja esitän aiheita tulevaan tutkimukseen.

2. Tutkimuksen lähtökohdat

2.1. Venäläinen hyvinvointivaltio ja sosiaalityö sen ammattina

Venäläinen hyvinvointijärjestelmä on kokenut viime vuosikymmenten aikana suuria muutoksia. Neuvostoliitossa kansalaisten vapaudet olivat vähäisiä, elintaso niukka ja esimerkiksi kulutushyödykkeiden saatavuudessa oli rajoituksia, mutta valtio ainakin pyrki turvaamaan kaikkien kansalaisten sosiaaliset oikeudet täydytyöllisyyden, ilmaisen asumisen ja valtiojohtoisesti yhdessä työpaikkojen kanssa toteutettujen palveluiden ja etuuksien avulla. Järjestelmä oli yhdistelmä universalistista ja korporatiivista hyvinvointivaltiomallia (Cook 2007, 9, 38). Kansalaiset saivat monet edut ja palvelut työ- tai opiskelupaikan kautta, minkä avulla korostettiin sosiaaliturvan perustumista aktiiviseen osallistumiseen yhteiskunnassa (Kay 2007, 53). Suuri osa sosiaaliturvasta hoidettiin rahallisten etuuksien sijaan erilaisten alennuksien kautta. Lapset pääsivät kesäleireille ja perheet saivat säännöllisesti valtion tarjoamia ilmaisia lomamatkoja. Yhden vanhemman perheille, eläkeläisille ja vammaisille oli omat alennuksensa muun muassa joukkoliikenteessä. Sosiaalihuolto oli laitospainotteista; Neuvostoliitossa oli muun muassa massiivinen lastenkotien ja vammaisten hoitolaitosten verkosto. Myös päihdeongelmaisia määrättiin tahdonvastaiseen hoitoon. Kokonaisuudessaan neuvostoliittolaista sosiaalisen tuen järjestelmää luonnehti valtiopaternalistisuus.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen hyvinvointierot kasvoivat rajusti sekä suhteessa läntiseen Eurooppaan että Venäjän sisäisesti eri väestöryhmien välillä (Jäppinen, Kulmala & Saarinen 2011, 1). Köyhyys kymmenkertaistui 1990-luvun uudistusten myötä ja erityisesti naiset kärsivät valtiollisen hyvinvointijärjestelmän hajoamisesta (UNICEF 1999, ref. Saarinen 2012, 231). 2000-luvun aikana hyvinvoinnin kehitys on ollut nopeata, ja UNDP:n inhimillisen kehityksen indeksillä arvioituna Venäjän federaatio oli vuonna 2013 maailman maista 55:s (UNDP 2013). Alueelliset ja väestöryhmien väliset hyvinvointierot ovat suuria. Kolmannes väestöstä elää köyhyysrajan alapuolella. Köyhyys koskettaa erityisesti maaseudun väestöä, lapsiperheitä ja vanhuksia. Köyhyys on naisistunutta; suurimman osan köyhistä muodostavat yksinhuoltajaäidit perheineen ja iäkkäät naiset. (Jäppinen ym. 2011, 2; Ovcharova & Popova 2005.)

Millaiset ratkaisut ovat sitten ohjanneet venäläisen hyvinvointivaltion uudistamista Neuvostoliiton jälkeisenä aikana? 1990-luvun uudistusten tavoitteena oli yhdysvaltalaista muistuttava liberaali hyvinvointivaltiomalli, joka perustuu vastuiden hajauttamiseen ja valtion rajoitettuun, viimesijaiseen rooliin. Suunnitelmallisten muutosten sijaan lopputuloksena oli kuitenkin sosiaalisektorin suunnitteleminen ja kaoottisesti tapahtunut rapautuminen ja sosiaalipalveluiden romahdus. (Cook 2011, 15.) Sen lisäksi, että valtio pyrki pitämään roolinsa sosiaalipolitiikassa mahdollisimman pienenä, ei valtion eri tasoille asetettujen, kansalaisten hyvinvointia turvaavien velvoitteiden toimeenpanoa valvonut kukaan. Lakeja säädettiin, mutta niitä ei välttämättä toteutettu. (Grigorjeva 2007, 22.)

2000-luvulla on tapahtunut käänne takaisin valtiokeskeiseen suuntaan. Hyvinvointipolitiikkaa on alettu kehittää erityisesti ratkaisemaan maan demografista kriisiä. Vuonna 2005 esiteltiin uudet, kunnianhimoiset syntyvyyspoliittiset tavoitteet sekä aloitettiin terveyteen, asumiseen ja koulutukseen keskittyvät, öljyrahastojen avulla rahoitetut kansalliset prioriteettiohjelmat. Tämä on tarkoittanut valtion suurempaa vastuunottoa kansalaisten hyvinvoinnista ja samalla lisääntyvää julkista rahoitusta hyvinvointipalveluille ja sosiaaliturvaetuuksien kasvua. Syntyvyystavoitteiden vuoksi ohjelmat on suunnattu erityisesti naisille, lapsille ja nuorille perheille. (Cook 2011, 15–17.) Monet valtiollisen hyvinvointipolitiikan soveltamiseen ja toteuttamiseen liittyvät ratkaisut tehdään alue- ja paikallistasolla ja paikallisissa sovelluksissa on merkittäviä eroja (Jäppinen ym. 2011; Kulmala 2013).

Sosiaalityö on Venäjällä professiona uusi, mutta sosiaalista työtä, yhteiskunnallista auttamistyötä, maassa on tietenkin ollut pidempään. Ei ole sattumaa, että ammatillisen sosiaalityön perustukset valettiin aivan neuvostojärjestelmän loppumetreillä 1990-luvun alussa. Siihen saakka sosiaalisista ongelmista keskusteleminen oli ollut vaikeata, sillä sosialistisessa yhteiskunnassa niitä ei pitänyt olla tai ne olivat yksilöiden ylläpitämiä jäänteitä porvarillisesta moraalista, jotka ratkaisivat itsestään kehityksen edetessä kohti kommunismia. Täten sosiaalityötäkään ei tarvittu. Sosiaalisten ongelmien tarkasteleminen yhteydessä yhteiskunnan rakenteellisiin kysymyksiin olisi tarkoittanut marxilais-leninistisen ideologian kyseenalaistamista ja oli siksi mahdotonta. (Iarskaia-Smirnova & Romanov 2012b, 88.) Neuvostoliiton viimeisen presidentin Mihail Gorbatšovin vuonna 1986 julistamat perestroika (uudelleenrakentaminen) ja glasnost (avoimuus) mahdollistivat sosiaalisten ongelmien aiempaa realistisemmän ja kansalaislähtöisemmän käsittelyn. Yhtenä välineenä yhteiskunnallisten uudistusten läpiviemiseen ja kansalaisten elämänlaadun parantamiseen nähtiin ammatillinen sosiaalityö.

Keväällä 1991 Neuvostoliiton työ- ja sosiaaliasioiden komitea vahvisti kolme uutta ammattia: sosiaalityöntekijä/-ohjaaja (*sotsialnyi rabotnik*), sosiaalipedagogi (*sotsialnyi pedagog*) ja sosiaalityön spesialisti (*spetsialist po sotsialnoi rabote*). Näistä viimeksi mainittu vastaa kelpoisuudeltaan ja tehtäviltään lähinnä suomalaista sosiaalityöntekijää. *Sotsialnyi rabotnik* -ammatin edustajat tekevät usein samantyyppistä työtä kuin kotipalvelun työntekijät Suomessa, esimerkiksi vievät ruokaa huonokuntoisille vanhuksille ja siivoavat näiden kotona. Sosiaalityön yliopistokoulutus aloitettiin syksyllä 1991 kahdessakymmenessä yliopistossa. Nykyisin sosiaalityön koulutusohjelmia on noin kahdessasadassa yliopistossa eri puolilla maata. Osassa yliopistoja sosiaalityö-oppiaine sijoittuu yhteiskuntatieteisiin, osassa se on löytänyt kodin psykologian ja pedagogiikan kainalosta. Monet opettajista ovat saaneet koulutuksensa alun perin jollain lähitieteenalalla, ja taustoista juontuvat painotukset näkyvät opetuksessa.

Yksilön vastuuta ja itsenäistä pärjäämistä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja sitä tukevien rakenteiden sijaan korostavassa yhteiskuntapoliittisessa ilmastossa sosiaalityön tehtäväksi jää usein yksilöiden kanssa tehtävä psykososiaalinen työ, köyhäinhoidollisten etuuksien ja materiaalsen avun hallinnointi ja kurjuuden lie-

vittäminen. Auttamisen mahdollisuuksien rajat ovat päivittäisessä työssä kipeästi läsnä. Muita keskeisiä ongelmia ovat ammatin huono tunnettuus ja vähäinen arvostus sekä keho palkkaus (Beturlakin 2007, 264). Matala palkkataso, huonot työolot ja ammatin heikko status ovat johtaneet siihen, että jopa 70 prosenttia sosiaalityön yliopistotutkinnon suorittaneista hakeutuu valmistuttuaan muihin työtehtäviin ennen muuta yksityiselle sektorille. Sosiaalityön koulutusohjelmiin on yliopistoissa usein helpompi pääsy kuin esimerkiksi talouden ja markkinoinnin ohjelmiin, ja siksi sosiaalityön tutkintoa käytetään myös suunnitelmallisesti väylänä paremmin palkatuille aloille. (Penn 2007, 515.) Sosiaalityö on Venäjällä naisten ammatti ja palkkataso heijastelee myös sitä – yhdistettynä siihen, että ylipäättään julkisen sektorin työt ovat Venäjällä usein matalasti palkattuja. Sosiaalityöntekijän kelpoisuudesta ei säädetä lailla, ja kun koulutetut työntekijät pakenevat muille aloille, on enemmistö julkisten sosiaalikeskusten sosiaalityöntekijöistä vaila sosiaalityön tutkintoa (Penn 2007; myös Iarskaia-Smirnova & Romanov 2012b, 89). Tämänkin tutkimuksen sosiaalityöntekijöiden koulutuksen kirjo vaihtelee kirjanpitäjistä ja insinööreistä varhaiskasvatuksen ammattilaisiin ja pianonsoitonopettajiin.

Sosiaalialan kehittäminen on nostettu valtiolliselle agendalle ja Venäjän federaation työ- ja sosiaaliministeriö on hyväksynyt vuosille 2013–2018 tiekartan, jonka tavoitteena on sosiaalipalveluiden tehokkuuden ja laadun parantaminen. Ohjelman sisältämiä toimenpiteitä ovat muun muassa sosiaalityöntekijöiden ansiotason nostaminen keskipalkan tasolle vuoteen 2018 mennessä, mikä tarkoittaa käytännössä alan palkkojen kolminkertaistamista. Tämän tuloksena sosiaalialan vetovoimaisuuden odotetaan kasvavan. (Plan meroprijatii... 2012.)

2.2. Sukupuolijärjestelmä, perhe ja naisen asema Venäjällä

Perinteisessä venäläisessä talonpoikaisperheessä mies oli perheen pää, kun taas naisen tehtävänä oli kunnioittaa miestänsä. (Firsov & Kiseleva 1993, 262.) Kysymys sukupuolten välisistä suhteista ja naisten oikeuksista tuli yhteiskunnalliseen keskusteluun vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen. Uuden valtion perustuslakiin kirjattiin periaate, jonka mukaan naiset ja miehet olivat tasa-arvoisia kaikilla elämänalueilla. Tämä tarkoitti ainakin teoreettisella tasolla muun muassa naisten taloudellista itsenäisyyttä, juridista riippumattomuutta ja tasa-arvoisia koulutusmahdollisuuksia. 1920-luvulla keskusteltiin edistyksellisessä hengessä avioliitosta ja perheestä, vapaasta rakkaudesta ja naisen oikeudesta omaan kehoonsa. (Pavlenok 2001, 182.) Neuvostovaltion varhaisten vuosien perhepolitiikasta vastannut Aleksandra Kollontai syytti perhettä naisten orjuuttamisesta ja määritteli sen porvarilliseksi instituutioksi ja siten lakkautettavaksi. Muun muassa avioeroa helpotettiin sekä vuoden 1918 että 1927 perhelainsäädäntöuudistuksissa, ja abortti sallittiin vuonna 1920. (Hoffmann 2003, 88, 97, 99.)

Huolimatta siitä, että vanhat sukupuolittuneet asenteet ja käyttäytymistavat kyseenalaistettiin Neuvostoliiton alkuvuosina, perherakenteet, auktoriteettisuh-

teet ja sosialisiaation tavat säilyivät neuvostoyhteiskunnan sukupuolijärjestelmän vakiintuessa koskemattomina ja kyseenalaistamattomina (Liljeström 1993, 164). Sosialistinen järjestelmä ei tosiasiaassa purkanut patriarkaalista järjestelmää, vaan muutti sen valtiopatriarkaatiksi (Verdery 1996, ref. Carlbäck ym. 2012, 10), jossa isähahmoksi tuli valtio. Useimmat kommunistiset ajattelijat olivat haluttomia löytämään perhemoraalia ja pitivät seksuaalisuuden kontrolloimista valtion tärkeänä tehtävänä (Hoffmann 2003, 94). Neuvostoliiton sukupuolijärjestelmä muotoutui 1930-luvulla ja pysyi melko muuttumattomana aina 1980-luvulle perestroikan aikaan saakka. Vuonna 1936 tapahtunutta konservatiivista käännettä ohjasi tavoite syntyvyyden lisäämisestä, joka liittyi yleiseurooppalaiseen trendiin, maiden väliseen syntyvyyskilpailuun ja sotavarusteluun. Avioerolainsäädäntöä tiukennettiin, abortit kiellettiin ja ehkäisyvälineiden tuotanto ja myynti käytännössä estettiin. Julkinen propaganda alkoi ylistää avioliittoa ja perhearvojen merkitystä. Perhearvot palautettiin traditionaalisiksi, ja samaan aikaan perhe valjastettiin valtion politiikan välineeksi, jolla ei ollut aiemman kaltaista autonomiaa. (Hoffman 2003, 97–99, 109.)

Sukupuolijärjestelmän muutosta ohjasivat ennen muuta valtion ja kommunistisen ideologian tarpeet, mikä tarkoitti että naiset tarvittiin työhön kodin ulkopuolelle rakentamaan teollistuvaa neuvostovaltiota traktorinkuljettajina ja puolueaktiivisteina (Sätre 2012, 298). Naisten saamat uudet taloudelliset ja poliittiset roolit eivät antaneet kuitenkaan mahdollisuutta irrottautua heille perinteisesti asetetuista velvollisuuksista. Sukupuolten väliset erot ja niiden myötä määräytyneet sukupuoliroolit koettiin luonnollisiksi, biologisesti määräytyneiksi ja siten muuttumattomiksi. (Liljeström 1993, 164.) Pronatalistinen politiikka vahvisti tätä kuvaa korostamalla ja glorifioimalla äitiyttä jokaisen naisen velvollisuutena (Hoffmann 2003, 110). Perheitä ja seksuaalisuutta Venäjällä tutkinut Anna Rotkirch (2000, 16) on kuvannut neuvostoliittolaista naisihannetta paradoksaaliseksi ja hauraaksi yhdistelmäksi marxilaista emansipaatiota ja Stalinin perhepolitiikan tuottamaa perinteistä ydinperhettä. Temkina ja Rotkirch (1997, 7) ovat nimenneet neuvostoyhteiskunnassa vallinneen virallisen sukupuolisopimuksen palkkatyössä käyvän äidin sopimukseksi, jossa paino on sanalla äiti. Sosialistinen työn etiikka edellytti, että kaikki kansalaiset käyvät töissä. Naisten siirtyminen palkkatyöhön toteutettiin 1930-luvulla hyvin nopeasti. Siirtymää perusteltiin siten, että naiset vapautettiin patriarkaalisesta perheestä ja yksilötason riippuvuudesta miehiin, ja heidät tuotiin työn kautta neuvostovaltion suojelukseseen (Ashwin 2000, 10). Jälkeenpäin on nähty, että kyse oli ennemminkin työvoimapulan ja reaalipalkkojen laskun sanelemasta pakosta, joka rationalisoitiin osaksi vapautumista (Lapidus 1978, 102, ref. Temkina & Rotkirch 1997, 11). Rotkirch (2000, 17) on argumentoinut, että naisten siirtymistä palkkatyöhön 1930-luvun Neuvostoliitossa ei voi kutsua sukupuolisopimuksen solmimiseksi, sillä prosessi oli niin nopea ja siinä määrin nälähdän, kaoottisen muuttoliikkeen, pakkoteollistamisen ja sensuroidun julkisen keskustelun värittämä, ettei sopimuksen neuvottelemisesta voi puhua.

Sosialistisen perheen ideaali perustui yksiavioisuudelle ja ydinperheelle. Esi-merkillinen neuvostonainen osallistui aktiivisesti ja kilvoitellen tuotantoon, mutta

yhdisti tähän järkähtämättömän ja uhrautuvan huolenpidon perheestään. Naisten aktiivinen taloudellinen ja poliittinen toimijuus nähtiin kaikille ihmisille kuuluva osallistumisena, jonka ulkopuolelle naiset oli aiemmin suljettu. (Liljeström 1997, 164). Nainen sulautettiin osaksi androgyyniä, käytännössä hyvin maskuliinista neuvostokansalaista, mutta biologisen determinismin perusteluin hänelle sysättiin vastuu myös lasten hoivaamisesta ja kasvattamisesta sekä kodinhoidosta. Lopputuloksena oli naisten kaksois- tai jopa kolmoistaakka heidän tehdessään raskasta työtä niin kodin ulkopuolella kuin kotonakin ja osallistuessaan lisäksi yhteiskunnalliseen toimintaan. (Rotkirch 2000, 16–17.) 1930-luvulla keskimääräinen neuvostoliittolainen kaupunkilaisnainen käytti työpäivän jälkeen neljästä kuuteen tuntia kotitöihin (Kingsbury & Fairchild 1935, ref. Hoffmann 2003, 115). Tämän kaiken lisäksi naisten vastuulla oli säännönmukaisesti myös perheen vanhusten hoivaaminen, minkä myötä on mahdollista puhua jopa neloistaakasta. Virallisesta tasa-arvosta huolimatta naiset olivat käytännössä toisen luokan kansalaisia, miesten apulaisia yhteiskunnan rakentamisessa. He tekivät miehiä huonommin palkattuja töitä ja esiintyivät puoluekoneistossa lähinnä symbolisina kiintiönaisina todellisten poliittisten valta-asemien saavuttamisen sijaan. (Temkina & Rotkirch 1997, 6; Henderson 2009, 312.)

Avioitumisikä ja ensisynnyttäjän keski-ikä olivat Neuvostoliitossa alhaisia. Varhainen avioituminen ja yhden lapsen saaminen mielellään jo parinkymmenen vuoden iässä oli normi, jota tukivat sekä sosiaalipolitiikka että yleinen yhteiskuntamoraali. Raskaus oli yleinen syy avioliiton solmimiselle. Monet varhain solmituista liitoista päättyivät eroon, ja usein eron halusi nainen. Eronnut yksinhuoltaja-äiti oli sosiaalisesti hyväksyttävä, toisin kuin avioliiton ulkopuolella lapsensa synnyttänyt yksinhuoltaja tai naimaton ja lapseton nainen.² Miesten heikko rooli ja vähäinen läsnäolo perheessä olivat yleisesti tunnettuja ilmiöitä neuvostoyhteiskunnassa. (Rotkirch 2000, 111.) Rotkirch (2000, 112) on selittänyt aikaisen avioitumisen, yhden lapsen synnyttämisen ja niitä pian seuraavan avioeron yleisyyttä kahdella tekijällä. Ensimmäinen syy on sosioekonominen: naisen tasavertaiset oikeudet, hyvä koulutustaso ja taloudellinen riippumattomuus helpottivat epätytyttävän liiton päättämistä. Oikeastaan vain asuntokysymys oli vaikeasti ratkaistava. Toinen syy oli neuvostoliittolaisen sosiaalisen reproduktion matrifokaalisuus: arkielämä perustui ylisukupolvisiin avun ja hoivan suhteisiin, joista vastasivat lähinnä naiset. Tämä teki miehen vähemmän tarpeelliseksi perheessä ja helposti myös etäännytti hänet lapsista. On esitetty, että totalitaarinen valtio syrjäytti miehen perinteisestä roolistaan patriarkaalisen vallan käyttäjänä ja perheen elättäjänä, ja tämä johti Neuvostoliitossa maskuliinisuuden kriisiin. Miehet kuvattiin neuvostoliittolaisessa mediassa ja julkisessa keskustelussa usein heikkoina ja vas-

² Aviottomaan äitiyteen liittyneitä diskursseja 1950–1960-luvun neuvostolehtien lukijakirjeissä tutkinut Helene Carlbäck (2012, 40) tosin toteaa, ettei löytänyt aineistostaan juuri ollenkaan aviotonta äitiyttä tuomitsevia lausumia, vaan naisten ratkaisuja synnyttää isätön lapsi ennemminkin ymmärrettiin. Salliva suhtautuminen avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin ja aviottomaan äitiyteen on liitetty vaikeaan demografiseen tilanteeseen monien miesten kuoltua sodassa (myös Zhidkova 2012, 60).

tuuttomina, taipuvaisina juopotteluun ja kyvyttöminä muuttamaan tilannettaan itse. (Kay 2006, 11, 20.) Keskustelu maskuliinisuuden kriisistä, johon liittyy myös huoli miesten feminisoitumisesta ja naisten maskulinisoitumisesta, alkoi 1970-luvun alussa (Zdravomyslova & Tjomkina 2002, 434–435) ja sitä käydään edelleen.

Neuvostoliiton jälkeisinä vuosina julkisessa keskustelussa on esiintynyt paljon pyrkimyksiä palauttaa sukupuolirooleja perinteisiksi: on korostettu miehen roolia perheen elättäjänä ja naisen vastuuta kodista ja lasten hoivaamisesta. Tämä kuva on kuitenkin ollut hyvin kaukana useimpien venäläisten perheiden todellisuudesta. Samaan aikaan onnistunut toiminta hyvänä perheenelättäjänä on pääasiallinen jälkisosialistiselta mieheltä perheessä odotettu rooli, tärkeä osa hänen identiteettiään ja merkittävä itsearvostuksen lähde, mikä tekee tilanteesta ongelmallisen lukuisille miehille, jotka eivät tähän rooliin mahdu. (Kay 2006, 22, 127, 166–170.) Työmarkkinat ovat sukupuolinäkökulmasta katsoen muuttuneet vain vähän sitten neuvostoaajan. Naiset ovat edelleen laajasti työmarkkinoilla, jotka ovat sukupuolen mukaan voimakkaasti eriytyneet, ja naisten palkkataso on huomattavasti miehiä alempi. (Sätre 2012, 299.) Perinteisiä sukupuolirooleja, miesten voimaa ja naisten heikkoutta korostavan diskurssin rinnalla kukoistaa puhetapa, jossa kyseenalaistetaan venäläisten miesten voimakkuus ja esitetään, että naiset joutuvat olemaan voimakkaita heidän puolestaan. Mieskuvaa nyky-Venäjällä tutkineen Rebecca Kayn (2006, 27–43) mukaan vallitseva tapa, jolla venäläisistä miehistä mediassa ja julkisessa keskustelussa puhutaan, on jo 1970-luvulla syntyneen maskuliinisuuden kriisi -diskurssin mukaisesti negatiivinen ja miesten heikkouksia korostava. He ovat toimettomia juoppoja, jotka jättävät arjen vastuut naiselle. Stereotyyppisesti ilmaistuna naisten on toimittava vahvasti ja vastuullisesti, koska miehet ovat heikkoja ja vastuuttomia. Toisaalta mediassa kerrotaan tarinoita aktiivisista ja toimeliaista miehistä, jotka asettuvat lähelle ideaalia. Heidät esitetään poikkeuksina. Kayn (mt.) haastattelemat miehet kyseenalaistivat stereotypian ja kuvasivat omaa toimintaansa paljon monisävyisempänä. Monet heistä korostivat haastatteluisa omaa aktiivisuuttaan kodin piirissä ja perheen eteen tekemiään uhrauksia.

Temkina ja Rotkirch (1997, 8) arvioivat, että sukupuolisopimuksen uudelleen neuvotteleminen alkoi asteittain 1980-luvun puolivälissä. He toteavat, että lukuisia yhteen sopimattomia ja jopa vastakohtaisia trendejä on syntynyt sen jälkeen, kun neuvostoaajan työssäkäyvän äidin sopimus lakkasi olemasta ainut hyväksytty vaihtoehto. Kotiäitiyden ajatus on levinnyt nopeasti, mutta suurin osa naisista käy edelleen palkkatyössä. Palkkatyön merkitys on kuitenkin muuttunut ideologisesti määritellystä velvollisuudesta taloudelliseksi välttämättömyydeksi tai omaksi haluksi luoda uraa. Samanaikaisesti neuvostovaltion kanssa tehty ”sopimus”, joka sisälsi oikeuden maksuttomaan päivähoitoon ja terveydenhuoltoon, on vaihtunut suurempaan riippuvuuteen perheestä ja sosiaalisista verkostoista lastenhoidon järjestämiseksi. Perhe-elämää sävyttänyt taloudellinen epävarmuus lienee ollut yksi merkittävä tekijä myös syntyvyyden voimakkaaseen laskuun 1990-luvulla. (Rotkirch 2000, 20.)

Avioerot ovat Neuvostoliiton jälkeisenä aikana yleistyneet entisestään. Kun vuonna 1970 solmittiin 1,3 miljoonaa avioliittoa ja 397 000 paria erosi, olivat vastaavat luvut vuonna 2005 1,1 miljoonaa avioliittoa ja 605 000 eroa. Avioliittoa arvostetaan edelleen yhteiskunnan perusinsituutiona ja parhaana muotona perhe-elämälle. Samaan aikaan kuitenkin vain 12 prosenttia venäläistä ajattelee, että ero on ehdottoman negatiivinen ja ei-hyväksyttävä asia ja avioliitto pitää säästää hinnalla millä hyvänsä. (Pakhomova 2010, 5, 8, 11.) Tunnettu venäläinen väestötieteilijä Viktor Perevedentsev (1998, ref. Kay 2006, 153) on jopa esittänyt avioerojen olevan niin yleisiä, että avioituva nuori venäläisnainen tuskin odottaa liiton kestävän koko eliniän. Suurin osa avioeroista tapahtuu naisen aloitteesta (Kay 2006, 176).

2000-luvulla paljon huomiota saaneen syntyvyyshuolen myötä valtio kampanjoi voimakkaasti perinteisten perhearvojen puolesta ja kannustaa perheitä lapsiluvun lisäämiseen. Tämä on johtanut lapsiperheiden sosiaalietuuksien voimakkaaseen kehittämiseen. Niin lapsilisiin kuin kertaluonteisesti rahana maksettavaan äitiysavustukseenkin on rakennettu voimakas progressio lapsiluvun kasvaessa ja etuuksien taso on moninkertaistettu. Vuonna 2007 otettiin käyttöön toisesta ja sitä seuraavista lapsista maksettava äitiyspääoma, jonka perhe voi käyttää asunotilanteensa parantamiseen, lapsen koulutukseen tai äidin eläkkeeseen. Pääoma on suuruudeltaan tuntuva; vuonna 2007 se oli 250 000 ruplaa eli noin 7 000 euroa ja vuosittain siihen on lisätty indeksikorotus. (Cook 2011, 24–25.) Äitiyspääoman keskeisinä ongelmina on mainittu muun muassa hakujärjestelmän byrokraattisuus ja jäykkyys sekä kansalaisten vähäinen luottamus siihen, että valtio pitää lupauksensa vasta vuosia myöhemmin tapahtuvasta maksatuksesta (Borozdina ym., ilmestyy). Ylipäätään Venäjän perhepolitiikkaa ohjaa tällä hetkellä keskeisesti pyrkimys syntyvyyden nostamiseen, mikä näkyy perinteisten perhearvojen, henkisten ja hengellisten arvojen sekä lisääntymisen velvollisuuden korostamisena (Isola 2013). Monet syntyvyyden lisäämiseen tähtäävistä uudistuksista ovat nostaneet naiset toimenpiteiden ja tuen keskiöön, mutta se ei tee niistä itsestään selvästi naisystävällisiä. Aino Saarinen (2012, 238) on venäläisen hyvinvointipolitiikan uudistuksia analysoidessaan korostanut erontekoa sen suhteen, tehdäänkö uudistuksia naisten kustannuksella vai naisille ja naisten kanssa.

Yhteiskunnallinen osallistuminen on jakautunut Venäjällä miesten politiikkaan ja naisten kansalaisjärjestötoimintaan (Salmenniemi 2008, 225). Naisten kansoittamien järjestöjen toiminta keskittyy usein perinteisesti naisten alueeksi koettuihin hyvinvointiin, terveydenhuoltoon ja koulutukseen, eli ”äidin” ja ”hoivaajan” roolit jatkuvat myös kansalaistoiminnassa (Henderson 2009, 305–307). Vastavasti miehet dominoivat poliittisia puolueita ja maanpuolustusjärjestöjä. Suuntautuminen kansalaisjärjestötoimintaan ja erityisesti hyvinvoinnin, koulutuksen ja kulttuurialan järjestöihin on tarjonnut naisille kanavan yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen, mutta samalla vahvistanut heidän jäämistään vaille poliittista valtaa. (Salmenniemi 2008, 225.) Toisaalla ajatus kansalaisjärjestötoiminnan epäpoliittisuudesta on myös kyseenalaistettu ja kansalaisjärjestöt on nähty kanavana poliittisen muutoksen aikaansaamiseen (Kulmala 2013, 307).

2.3. Suhtautuminen lähisuhdeväkivaltaan Venäjällä ja auttamistyön kehitys

Sekä kirjallisuudessa (esim. Attwood 1997, 99; Besstšetnova 2003, 8; myös Muravjova 2012, 56) että kentällä kohtaamieni ihmisten puheessa usein esiintyvä käsitys on, että kodeissa ja perhesuhteissa tapahtuva väkivalta oli 1990-luvulle saakka Venäjällä vaiettu aihe ja tabu. Se on kuitenkin vain osittain totta. Perheissä tapahtuvaa väkivaltaa käsiteltiin niin Neuvostoliitossa kuin jo tsaarinaikaisella Venäjälläkin, mutta sitä ei nimetty väkivallaksi eikä tarkasteltu sukupuolistuneena ja naisten sortoon yhteiskunnassa liittyvänä ongelmana.

Väkivaltaan erikoistunut oikeushistorioitsija Marianna Muravjova (2008, 2012) kyseenalaistaa 1700-luvulta lähtien läpikäymiinsä oikeudenkäyntiaineistoihin perustuen käsityksen naisiin kohdistuvasta lähisuhdeväkivallasta hyväksyttynä osana vuoden 1917 vallankumousta edeltävän Venäjän perhe-elämää. Väkivalta perheissä oli kiistatta yleistä ja sen juuret senaikaisessa venäläisessä yhteiskunnassa on helppo jäljittää perhe-elämän patriarkaaliseen järjestykseen ja naisten alisteiseen asemaan. Valtio ja ortodoksinen kirkko kuitenkin puuttuivat vakaviin väkivallantekoihin rankaisemalla väkivallantekijää ja suojelemalla väkivaltaa kookenutta naista esimerkiksi tarjoamalla hänelle pakopaikan luostarista. Kirkko ja maalliset tuomioistuimet hyväksyivät aviomiehen harjoittaman väkivallan perusteeksi avioerolle, vaikka toisinaan perheen säilyttäminen katsottiinkin ensisijaiseksi ja naisen hakema avioero evättiin.

Neuvostoaikana kodeissa ja perhesuhteissa tapahtuva väkivalta oli kysymys, jota käsiteltiin julkisessa keskustelussa vain rajatusti. Ongelman käsittelyä hankaloitti se, että vaimojen pahoinpitelyongelman olemassaolon myöntäminen olisi asettanut kyseenalaiseen valoon ja epäonnistuneeksi koko neuvostoliittolaisen tasa-arvopolitiikan ja uuden neuvostoperheen ideaalin (Muravyeva 2014a, 93). Lähisuhdeväkivalta liitettiin ennen muuta alkoholiriippuvuuksiin ja ahtaisiin asuinoloihin, joiden korjaaminen nähtiin ratkaisuna väkivaltaan. Rikosoikeudellisesti väkivaltaa tarkasteltiin huliganismina. Huliganismilla tarkoitettiin alun perin teini-ikäisten ja nuorten miesten kypsymätöntä käytöstä, johon usein liittyi juomista ja tappelemista, mutta määritelmä laajeni koskemaan kaikenlaista sosialis-tisen yhteiskunnan sääntöjen rikkomista ja ulottui myös perheen piiriin. Perheväkivallan pelkistäminen huliganismiksi tarkoitti, että ennen 1970-lukua sitä ei käsitelty henkilöön kohdistuvana väkivaltarikoksena ja hänen yksilöllisten oikeuksiensa loukkauksena, vaan moraalittomana ei-kommunistisena käytöksenä ja yhteiskunnan normeihin ja ideologiaan kohdistuvana rikkomuksena. Perhe ei ollut samalla tavoin yksityisen piiriin mielletty kuin nykyään. (Muravyeva 2014a, 97–100, 106, 114.)

Valtio ja oikeusviranomaiset puuttuivat väkivallantekoihin huliganismipykälien avulla; joidenkin arvioiden mukaan jopa 40 prosenttia huliganismituomioista olisi liittynyt lähisuhdeväkivaltaan. (Sperling 1990, 19, Shelley 1987, ref. Johnson 2009, 23–24.) Useimmiten miliisin väliintulon tavoitteena oli kuitenkin perherii-

dan sovittelu. Naisten neuvostot (*žensovety*), toverituomioistuimet³ (*tovarištšeskie sudy*) ja työpaikkojen ammattiosastot saattoivat myös nuhdella väkivaltaa käyttänyttä miestä huonosta käyttäytymisestä perheessä (*nepravilnoe povedenie v semeje*) tai uhata vakavammilla seurauksilla, mikäli hän ei muuttaisi käyttäytymistään (Židkova 2008, 21–22; myös Muravyeva 2014a, 105). Myös puolueosastot puuttuivat toisinaan parisuhdeväkivaltaan (Johnson 2005, 148). Mikäli väkivalta kietoutui tekijän alkoholiongelmaan, saattoi seuraamuksena olla lähettäminen tahdosta riippumattomaan päihdehoitoon. 1970-luvulta lähtien lähisuhdeväkivaltaa alettiin tarkastella huono-osaisten (*neblagopolutšnye*) perheiden ongelmana, mikä johti kasvattajien, sosiologien ja lääkärin valjastamiseen tällaisiksi merkittyjen perheiden kontrolloijiksi (Muravyeva 2014a, 102).

Vaikka neuvostovaltio puuttui ”perheriitoihin” (*semeinye skandaly*), tapauksia ei yleensä nimetty väkivallaksi. Suhtautuminen lähisuhdeväkivaltaan oli paradoksaalinen yhdistelmä valtion ja puoluekoneiston kontrollia ja väkivallasta vaikenemista. Eräs haastattelemani sosiaalityöntekijä kuvasi värikkäästi, kuinka ihmisillä oli mahdollisuus valittaa puolisonsa käytöksestä kommunistisen puolueen osastoon työpaikallaan eli *politotdeliin*, joka sitten keskusteli syytetyn kanssa ja käytännössä työpaikan menettämisen uhalla pakotti hänet ratkaisemaan ristiriitatilanteen yhteisön oikeaksi katsomalla tavalla. Ihmiset pelkäsivät puolueosaston väliintuloa ja sillä oli vaikutusvaltaa heidän yksityiselämäänsä.

H: Pitkään oli niin, että kaikki juoksivat heti puolueosastoon [valittamaan]. Nyt sellaista ei ole. [...]

MJ: Ottivatko naiset silloin usein yhteyttä [puolueosastoon] kotiväkivaltaan liittyen?

H: Tietenkin, ja usein. Jos mies esimerkiksi löi, tai jotain muuta, niin tietenkin hän (fem.) meni valittamaan. Joskus jopa julkaistiin ”Salamassa”, se oli sen niminen lehti, iso juliste [Neuvostoliitossa lehtiä julkaistiin ja luettiin julistemuodossa seinille ja kadulle pystytetyille erityisille telineille kiinnitettynä]. Julkaistiin valokuva ja kirjoitettiin, että tämä ja tämä loukkasi vaimoaan, käyttäytyi huonosti. Hänet kutsuttiin kokoukseen ja koko työyhteisö, jossa hän työskenteli, moitti häntä. Eli kaikki keskustelivat hänestä ja läksyttivät häntä.

MJ: Eli silloin jo puhuttiin kotiväkivallasta?

H: No puhuttiin ja puhuttiin, ei sitä kutsuttu väkivallaksi. Sitä ei kutsuttu miksiäkään. Eli ihan niin kuin meillä ei ollut maassa seksiä, ei ollut myöskään väkivaltaa. Näitä kahta asiaa ei koskaan nimetty, niistä vaiettiin, kuin mitään ei olisi. (SHT1)

”Vaikea elämäntilanne” (*trudnaja žiznennaja situatsija*) muodostui jo 1970-luvulla eufemismiksi, jolla viitattiin naisiin kohdistuvaan parisuhdeväkivaltaan

³ Neuvostoliiton alkuvuosina ja jälleen 1960-luvulta perestroikan aikaan saakka toiminnassa olleet toverituomioistuimet käsittelivät merkittävän osan yksityishenkilöiden välisistä rikoksista. Vaaleilla valituista yhteisön edustajista koostuneet toverituomioistuimet täydensivät valtion oikeusjärjestelmää. Niiden tehtävänä oli yksilöiden ongelmakäyttäytymiseen puuttuminen esimerkiksi työ- tai asuinpaikan ympärille muodostuneen yhteisön kollektiivisin keinoin. Rikosten lisäksi ne puuttuivat moniin muihin yhteisön moraalien kannalta haitallisina pidettyihin ilmiöihin, myös perhe-elämän piirissä tapahtuvaan ei-toivottavaksi määritellyyn käyttäytymiseen. (Židkova 2012.)

(Muravjova 2013, suullinen tiedonanto). Muiden sosiaalisten ongelmien tapaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa pidettiin jäänteinä porvarillisesta moraalista, ja sen ajateltiin katoavan sosialistisen yhteiskunnan kehittyessä kohti kommunismia. Sosialistinen järjestelmä oli kiinnostunut luokkaan, ei sukupuoleen ja lähisuhteisiin liittyvästä väkivallasta (Johnson 2009, 25). Väkivallan syinä pidettiin lähinnä yksilön epänormaalia persoonallisuutta yhdistettynä alkoholinkäyttöön (Voigt & Thornton 2002, 98). Voimakkaaseen eroon perustuvien sukupuoliroolien, kuten käsitysten haavoittuvaisista naisista ja voimakkaista miehistä, yhteyttä naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ei haluttu nähdä (Attwood 1997, 100–101). Toisaalta Neuvostoliiton naisten työssäkäyntiin, samanpalkkaisuuteen, päivähoitoon ja ilmaiseen terveydenhuoltoon perustuva yhteiskuntajärjestelmä vähensi kaikkein puutteineenkin naisten riippuvuutta aviopuolisoistaan ja loi ulospääsyn mahdollisuuksia väkivaltaisesta liitosta (Johnson 2009, 24).

Neuvostojärjestelmän romahtaessa yksityisen ja julkisen rajoja määriteltiin uudelleen. Ihmisten yksityiselämästä tuli aiempaa yksityisempää. Valtiolla ei ollut enää asiaa perheen piiriin sovitteluun perheriitoja, antamaan huliganismituomioita kotona riehumisesta tai määräämään väkivallantekijää päihdekatkaisuun. Miliisi alkoi laiminlyödä kodeissa tapahtuvaa väkivaltaa koskevat hälytykset ja kehotti yhteyttä ottavia naisia selvittämään perheasiat itsenäisesti kodin piirissä. (Johnson 2009, 30–31.) Naisilla, jotka olivat aiemmin saaneet tukea tilanteeseensa toverituomioistuin, työpaikkojen puolueosastoista ja ammattiliitoilta, ei ollut enää tahoja, jonka puoleen kääntyä.

Toisaalta naisiin kohdistuva väkivalta sellaiseksi nimettynä tuli 1990-luvulla julkiseen keskusteluun, kun Neuvostoliiton hajoamista seurannut demokratiakehitys ja sananvapauden lisääntyminen mahdollistivat sosiaalisten ongelmien uudenlaisen kansalaislähtöisen käsittelyn. Venäläiset naisjärjestöt nostivat sukupuolistuneen väkivallan agendalleen, ja siitä muodostui pian yksi venäläisen naisliikkeen pääteemoista. Ongelmanmäärittely tehtiin transnationaalissa prosessissa yhdessä länsimaisten feministitoimijoiden kanssa ja idea kriisikeskusten perustamisesta syntyi Moskovan lähellä Dubnassa vuosina 1991 ja 1992 järjestetyissä naisfoorumeissa. Kansainvälistä kiinnostusta vauhditti ja rahoituksen saamista helpotti 1990-luvulla virinnyt naisiin kohdistuvan väkivallan tarkastelu globaalina ihmisoikeuskysymyksenä. Yhdeksi käännekohtaksi muodostui vuonna 1995 järjestetty YK:n naisten maailmankongressi Pekingissä ja siellä annettu Pekingin julistus naisiin kohdistuvan väkivallan kitkemisestä. (Hemment 2004; Johnson 2007a, 2009.)

Yhtäältä Venäjän demokratiakehitykseen ja kansalaisyhteiskunnan nousuun ja toisaalta väkivaltaa kokeviin naisiin kohdistuneen kansainvälisen huomion seurauksena kansainväliset säätiöt alkoivat rahoittaa naisiin kohdistuvan väkivallan vastaista aktivismia Venäjällä. Näiden kahden ajoittuminen samalle vuosikymmenelle oli avainasemassa siinä, että naisiin kohdistuva väkivalta nousi maassa keskusteluun, yhteiskunnallisen muutostyön kohteeksi ja palveluiden kehittämisen agendalle. 1990-luvulla toteutettiin useita hyvän medianäkyvyyden saavuttaneita

valtakunnallisia kampanjoita, joissa ongelma nimettiin kotiväkivallaksi ja määriteltiin naisten oikeuksien loukkaukseksi (Johnson 2007a, 380–381, 384, 391).

Naisjärjestöt saivat pieniä kansainvälisiä avustuksia kriisikeskusten perustamiseen jo 1990-luvun alussa. Niiden seurauksena kriisikeskus vakiintui väkivaltatyön perusmalliksi. Vuosikymmenen loppupuolella useat suuret länsimaiset toimijat, kuten yhdysvaltalainen Fordin säätiö, US Agency for International Development, unkarilais-yhdysvaltalaisen suursijoittajan George Sorosin perustama Open Society Institute, oikeustieteilijöiden American Bar Association ja ihmisoikeusjärjestö Amnesty International olivat mukana kehittämässä ja rahoittamassa väkivallan vastaista kampanjointia ja palvelujen kehittämistä Venäjällä. Naisiin kohdistuva väkivalta oli esillä myös arvohenkilöiden kuten Hillary Clintonin ja Madeleine Albrightin vierailuilla entisen Neuvostoliiton maihin. (Johnson 2007a, 390; Hemment 2007, 95.) Kansalaisyhteiskunnan tutkija Julie Hemment (mt.) on pitänyt kansainvälisten järjestöjen huomiota ratkaisevan tärkeänä kahdesta näkökulmasta: se tarjosi toiminnalle huomattavat taloudelliset resurssit, eikä vähäisempi merkitys ollut sillä, että se tarjosi selkeän mallin, jonka mukaisesti organisoida kriisikeskusten toiminta. Ensimmäiset naisten kriisikeskukset perustettiin vuosina 1993–1994 Moskovaan ja Pietariin. Perustajia olivat kansainvälisten rahoittajien tuella toimineet venäläiset naisjärjestöt. (Zabelina 1999, 36.) Kriisikeskukset omaksuivat kahtalaisen tehtävän, joka sisälsi väkivaltaa kokeneiden naisten auttamisen ja yhteiskunnallisen muutostyön (Pashina 2003, 79). Seuraavan vuosikymmenen aikana kriisikeskuskenttä laajeni ja kehittyi. Johnson (2007a, 382) on arvioinut, että laajimmillaan Venäjällä toimi noin 120 kotiväkivallan vastaiseen työhön keskittyvää järjestöä, joista noin kahdeksaakymmentä saattoi kutsua kriisikeskuksiksi.

2000-luvun puoliväliin mennessä kansainvälisten säätiöiden rahavirrat kuitenkin tyrehtyivät, kun rahoittajien kiinnostus kohdistui uusille alueille ja toisiin ongelmiin eikä Venäjältä ole löytynyt merkittäviä uusia rahoittajia (esim. Johnson 2007a, 2007b, 2009; Johnson & Saarinen 2011). Lähes samaan aikaan Venäjä alkoi kiristää kansalaisjärjestöjen valvontaa ja asetti rajoituksia ulkomaisten rahoitusten vastaanottamiselle antaen samalla kansainvälisille rahoittajille signaalin, ettei heidän varojaan kaivata Venäjällä. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksena monet 1990-luvulla väkivaltatyön pioneereina toimineet kansalaisjärjestöt joutuivat rahoitusvaikeuksiin. Feministijärjestöjen ei ole ollut helppoa löytää paikallista rahoitusta korvaamaan kansainvälisten säätiöiden tyrehtyneitä rahoitusvirtoja. Monet autonomiset kriisikeskukset ovat joutuneet ajamaan palveluitaan alas, siirtämään toimintonsa kunnallisen kriisiosaston yhteyteen tai jopa lopettamaan toimintansa kokonaan. Esimerkiksi Udmurtian naapuritasavallassa Tatarstanissa Naberežnye Tšelnyn kaupungissa toiminut, urauurtavaa työtä tehnyt naisjärjestön ylläpitämä kriisikeskus on lopettanut toimintansa kokonaan. Sama koskee Tverissä toiminutta aktiivista ja menestyvää kriisikeskusta.

Osa alkuperäisistä järjestötoimijoista jatkaa väkivaltatyötä uusissa kunnallisissa keskuksissa. Esimerkiksi vuonna 1998 perustetun ja vuonna 2012 toimintansa lopettaneen pietarilaisen Aleksandra-kriisikeskuksen entinen johtaja työskentelee

päivystäjänä yhden kaupunginosan julkisella kriisiosastolla ja on saanut omien työtehtäviensä lisäksi luvan järjestää koulutuksia muille työntekijöille (Jäppinen, Johnson & Kulmala 2014). Yleisempää kuitenkin on, että toimijat ovat vaihtuneet täysin ja sen vuoksi paljon kertynyttä kokemustietoa on valunut hukkaan. Vain vahvimmat ja rahoituksen hankkimisessa neuvokkaimmat kansalaisjärjestöjen ylläpitämät kriisikeskukset jatkavat toimintaansa. Pietarissa jo vuonna 1992 perustettu kriisikeskus INGO toimii edelleen keskittyen vaikuttamistyöhön ja yksittäisten naisten auttamiseen vaativien oikeusprosessien läpiviennissä. Moskovassa toimiva ANNA jatkaa vaikuttamistyötään ja ylläpitää kansainvälisen kosmetiikkayhtiö AVONin rahoittamaa valtakunnallista auttavaa puhelinta väkivaltaa kokeenille naisille. Johnson ja Saarinen (2011, 2013) ovat liittäneet kriisikeskustyöhön erikoistuneiden kansalaisjärjestöjen kuihtumisen osaksi yleisempää autoritäärisyyden lisääntymistä ja kansalaisjärjestöjen toiminnan rajoittamista Putinin Venäjällä. Vuonna 2008 toteutetussa surveyssa kansalaisjärjestöjen kriisikeskukset näkivät tulevaisuutensa synkkänä (Johnson & Saarinen 2011, 48).

Huolimatta monien kriisikeskusten myöhemmästä ahdingosta vuosituhatosen vaihteen molemmin puolin ajoittunut kansalaisaktivismi kultakausi saavutti pyydyksiä tuloksia. Naisjärjestöjen vaikuttamistyön ja aiheen saaman mediahuomion myötä kansalaiset mielsivät 2000-luvun alussa väkivallan aiempaa useammin puuttumista vaativaksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi (Voigt & Thornton 2002, 97). Vuonna 2004 Moskovassa toteutetussa terveystutkimuksessa yli puolet kyselyyn vastanneista naisista ja kolmasosa miehistä piti naisiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa vakavana ongelmana. (Stickley ym. 2008, 450, 453.)

Ongelman saama huomio johti myös siihen, että 2000-luvulle tultaessa kansalaisjärjestöjen lisäksi myös kunnalliset sosiaalikeskukset ja perhetukikeskukset alkoivat avata omia kriisiosastojaan.⁴ Sosiaalikeskuksia käsittelevässä laissa (Federalnyi zakon 195-FZ ”Ob osnovah...”) on maininta siitä, että kunnallisessa sosiaalikeskuksessa voi olla kriisiosasto vaikeassa elämäntilanteessa oleville naisille. Vaikea elämäntilanne määritellään laissa laveasti:

Vaikea elämäntilanne on tilanne, joka objektiivisesti katsottuna vahingoittaa kansalaisen toimintakykyä (*žiznedejatelnost*) (vammainen, korkeasta iästä tai sairaudesta johtuva kyvyttömyys pitää huolta itsestä, orpous, huolenpidotta jääminen, varattomuus, työttömyys, asunnottomuus, konfliktit ja väkivalta perheessä, yksinäisyys tai vastaava), jonka yli hän ei yksin pääse.

Olen kääntänyt yllä olevassa lainauksessa väkivallaksi lainsäädännössä käytetyn käsitteen *žestokoe obrašenie*, kirjaimellisesti julma kohtelu, koska se tulee käytösyhteyksissään merkitykseltään lähelle (fyysistä) väkivaltaa. Sosiaalikeskuksia koskevassa asetuksessa (Postanovlenie Mintruda RF 1999) kriisiosastojen roolia täsmennetään. Siinä mainitaan väkivaltaa kokeneiden naisten ja lasten auttaminen osastojen erityisenä fokuksena. Niiden tehtäväksi asetetaan

⁴ Yksinkertaisuuden vuoksi käytän tässä tutkimuksessa yleisellä tasolla erilaisista yksiköistä kirjoittaessani vakiintunutta yleisnimitystä kriisikeskus.

psykologisen, juridisen, pedagogisen, sosiaalisen ja muun avun tarjoaminen naisille ja lapsille, joiden tilanne on fyysisesti tai henkisesti vaarallinen tai jotka ovat kokeneet psykofyysistä väkivaltaa (*psihofizitsjeskoe nasilie*).

Käytännössä osastoilla on myös muita tehtäviä kuin väkivaltaa kokeneiden naisten auttaminen ja asiakkaina muitakin ryhmiä. Yleisesti osastojen kohderyhmää luonnehtii niiden nimessä esiintyvä käsite vaikeassa elämäntilanteessa olevat naiset. Painotukset, rajaukset ja vaikean elämäntilanteen määrittelyt vaihtelevat yksiköittäin. 2000-luvun aikana osastojen määrä on kasvanut voimakkaasti (Ljapunova & Dratšova 2009). Esimerkiksi Udmurtian tasavallassa oli 2000-luvun puolivälissä vain yksi kriisikeskus pääkaupungissa Iževskissä; sittemmin sosiaalikeskusten kriisiosastot on avattu myös kahteen pienempään kaupunkiin Votkinskiin ja Glazoviin. Vastaavasti Pietariin on viime vuosien aikana luotu kattava alueellisten kriisiosastojen verkosto jo vuonna 1996 toimintansa aloittaneen, maan ensimmäisen valtiollisen kriisikeskuksen oheen (Jäppinen ym. 2014). Alkuvuodesta 2014 Moskovassa aloitti toimintansa Venäjän suurin, yli sadan henkilön majoituskapasiteetin tarjoava julkinen kriisikeskus. Erään arvion mukaan vuonna 2010 Venäjällä toimi noin 120 kriisiosastoa, 19 naisten kriisikeskusta ja kolme miesten kriisikeskusta (ANNA 2010).

Tämä tutkimus sijoittuu vaiheeseen, jossa yhä suurempi osa Venäjän väkivaltatyöstä tehdään julkisten sosiaali- ja perhekeskusten kriisiosastoilla. Pääosa tutkimuksen kenttätystä on tehty aikana, jolloin kansalaisjärjestöjen ylläpitämät kriisikeskukset kamppailevat eloonjäämisestään ja julkisten kriisiosastojen työ on muotoutumassa venäläisen väkivaltatyön perusmuodoksi. Kriisiosastojen toiminnan fokus ja kohderyhmä ovat edelleen muotoutumassa. Kriisikeskuskentän epävakaa tilanne on osaltaan tehnyt tutkimuksesta entistäkin ajankohtaisemman ja kiinnostavamman, mutta asettanut myös haasteita sen toteuttamiselle. Kenttätökohteita etsiessäni en saanut joihinkin kansalaisjärjestöihin tekemiini yhteydenottoihini koskaan vastausta, ja myöhemmin kuulin järjestöjen ylläpitämien kriisikeskusten lopettaneen toimintansa. Toisaalta kahdessa tutkimistani julkisista kriisikeskuksista jouduin jopa miettimään tutkimukseni rajauksen mielekkyyttä, kun varsinkin kenttätöni loppuvaiheessa niin suuri osa yksikköjen toiminnasta oli muuta kuin väkivaltatyötä.

Johtopäätösluvussa palaan pohtimaan, mihin julkisen sektorin kriisiosastojen väkivaltatyö on matkalla ja missä määrin se pystyy nykymuodossaan vastaamaan väkivaltaa kokeneiden naisten tarpeisiin. Väitän, että jotkin provinssikaupunkien kriisiosastot ovat vaarassa muuttua asunnottomien tai erittäin puutteellisista asuinoloista tulevien, täydelliseen varattomuuteen ajautuneiden tai erilaisista terveysongelmista kärsivien naisten ja heidän lastensa asuntoloiksi sekä väliaikaiseksi asuinpaikaksi sijaishuoltolaitoksista aikuistuneille kodittomille nuorille naisille. Muutoksesta oli nähtävissä vahvoja signaaleja tutkimukseni kenttätöön aikaan - Väkivaltaan apua hakevien asiakkaiden määrä oli laskussa kahdella kriisiosastolla kolmesta. Yhtä kriisikeskusta ja siellä tekemääni viimeistä kenttätöjaksoa lukuun

ottamatta myös väkivalta-asiakkaita oli kuitenkin vielä riittävästi kenttätöön mielekkääseen toteuttamiseen ja työntekijät mielsivät edelleen väkivaltatyön yksiköidensä siinä määrin keskeiseksi tehtäväksi, että väkivaltatyöhön fokusoiminen oli edelleen perusteltua.

2.4. Lainsäädännön kehityslinjoja

Oikeudelliset kysymykset ovat keskeisiä neuvoteltaessa yhteiskunnan suhtautumista lähisuhdeväkivaltaan ja sen ratkaisuihin. Venäjän federaatio on ratifioinut YK:n yleissopimuksen kaikkinaisen naisiin kohdistuvan syrjinnän poistamisesta (ns. CEDAW-sopimus) ja sen lisäpöytäkirjan. Pekingin julistuksen (1995) ja siihen liittyvän toimintaohjelman toteuttamiseksi Venäjä on määritellyt viisi painopistealuetta naisten aseman parantamiseksi maassa. Ne ovat naisten osallistuminen päätöksentekoon, naiset ja talous, naisten oikeudet, naiset ja terveydenhuolto sekä naisiin kohdistuvan väkivallan kitkeminen. Venäjän federaatiossa ei kuitenkaan ole erillistä lakia kodeissa ja lähisuhteissa tapahtuvasta väkivallasta. Kansainvälisessä monitoroinnissa Venäjää on arvosteltu myös siitä, että se ei ole luonut kriteerejä naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan mittakaavan arviointiin maassa eikä kehittänyt prosessia väkivaltatapauksen rekisteröimiseen ja tilastointiin sukupuoli ja tekijän ja uhrin välinen suhde huomioiden. (UNFPA 2007.)

Aktivisitit pitivät lainsäädännön puuttumista pahimpana ongelmana väkivaltaan apua hakevien naisten kannalta (ANNA 2010). Valtakunnallisen lainsäädännön puuttuminen asettaa Venäjän kiusalliseen valoon kansainvälisissä vertailuissa; vastaava laki on saatu voimaan useimmissa muissa Euroopan jälkisosialistisissa valtioissa. Väkivallanvastaisten naisjärjestöjen aktivismin kultakaudella vuosituhatosen vaihteessa valmisteltiin useita lakiesityksiä perheväkivallasta, mutta mikään niistä ei menestynyt duuman käsittelyssä. Naisiin kohdistuneeseen väkivaltaan liittyvää kampanjointia Venäjällä tutkineen Janet Johnsonin (2009, 106) mukaan laista oli jopa 48 erilaista versiota, ja muokkauksen myötä esityksen sisältö loittoni entistä kauemmas alkuperäisestä lähisuhdeväkivallan sukupuolistuneen luonteen hahmottavasta sisällöstään. Lopulta lakiesitys määritteli väkivallan lähinnä psykologis-lääketieteelliseksi ongelmaksi. Tässäkin muodossa esitys oli liikaa duumalle, ja puhemies kommentoi sitä todeten, ettei ”perheasioihin pidä sekaantua, sillä perheet selvittelevät aina asiansa itse”. (Johnson, mt.) Joissain oblasteissa, kuten Arkangelissa, onnistuttiin kuitenkin säätämään alueellisia lakeja. Myös tämän tutkimuksen yhdellä kenttätöäalueella Saratovin oblastissa alueellisen lain hyväksyminen oli lähellä, mutta esitys kaatui viime metreillä avainhenkilöiden vaihtuessa.

Syksyllä 2013 duuman käsittelyyn oli jälleen tulossa lakiesitys ”väkivallan ehkäisystä perheessä” (*O profilaktike nasilija v seme*). Lakiesityksen valmistelussa on hyödynnetty YK:n mallilainsäädäntöä, naapurimaiden voimassa olevia lakeja ja venäläistä asiantuntijatietoa. Laki lisäisi palveluita väkivaltaa kokeneille naisille ja lapsille, tarjoaisi hoitoa väkivallantekijämiehille, lisäisi valtion valtuuksia ja vel-

vollisuuksia väkivaltatapauksen tutkinnassa siirtämällä mahdollisesti kaikki lähisuhdeväkivaltatapaukset yleisen syyttäjän alaisiksi rikoksiksi ja loisi mekanismeja lähisuhdeväkivallan tilastointiin. Kirjoitushetkellä syksyllä 2014 lakiehdotuksen käsittely on edelleen kesken, vaikka se arvioitiin aiemmin hyväksyttävän jo syksyllä 2013. Viivästys johtuu komiteakäsittelyjen hitauden ohella ortodoksisen kirkon ja vanhempainjärjestöjen vastustuksesta. (Baczynska 2013; Jäppinen & Johnson ilmestyy.) Tuoreimpien arvioiden mukaan laki säädettyneen aikaisintaan vuonna 2015 tai viimeistään kolmen-neljän vuoden päästä (Taježnaja 2014).

Nykyainsäädäntö tarjoaa vain puutteellisesti turvaa lähisuhteissaan väkivaltaa kokeville naisille. Vaikka pahoinpitelyt ovat rangaistavia yleisten väkivaltarikospykälien perusteella, lainsäädäntö ei huomioi tekijän ja uhrin välistä suhdetta eikä sellaisia lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä kuin toistuvuutta. Lähestymiskieltoa ei ole. Suurin osa perheessä tapahtuvista väkivallanteoista on asianomistajarikoksia, joten vastuu todisteiden hankkimisesta on uhrilla, eikä tapauksilla useimmiten ole todistajia. Toisin kuin rikoksesta epäillyllä, rikoksen uhrilla ei ole oikeutta maksuttomaan oikeusapuun. Jopa yhdeksän kymmenestä uhrista vetää rikosilmoituksen pois kesken prosessin (ANNA 2010, 11), mikä tekee tapauksen käsitteystä miliisille⁵ turhauttavaa. Käytännössä oikeusviranomaiset ovatkin haluttomia puuttumaan perheen sisäisiin väkivaltatapauksiin, suhtautuvat niihin välinpitämättömästi ja kehottavat selvittämään perheasiat kotona.

Tutkimukseni osallistujien mukaan miliisin asenteet ovat kuitenkin muuttuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana tuntuvasti parempaan suuntaan. Myös tilastot tukevat tätä, sillä rekisteröityjen perhepiirissä tapahtuneiden väkivaltarikosten (*bytovye prestuplenija*) määrä on kasvanut 2000-luvulla, mikä viittaa siihen, että miliisi ottaa ilmoitukset aiempaa useammin vastaan (ANNA 2010, 7). Osasyynä asennemuutokseen oikeusviranomaisten piirissä lienee lähisuhdeväkivallan käsittely julkisuudessa ja yleinen asenneilmapiirin muutos, mutta merkittävä rooli on ollut myös kriisikeskusten toteuttamilla viranomaisyhteistyöhankkeilla ja miliisien koulutuksilla. Myös länsieurooppalaisessa tutkimuksessa on todettu, että monet väkivaltatyön hyvät käytännöt on kehitetty nimenomaan viranomaisyhteistyössä (Mullender 1996, 250). Viranomaisyhteistyöhankkeita on toteutettu kaikilla tutkimukseni paikkakunnilla. Niillä on saavutettu merkittäviä tuloksia, mutta haasteena on ollut miliisin henkilökunnan vaihtuvuus ja vaikeus juurruttaa uusia käytäntöjä henkilöistä riippumattomaksi, pysyväksi osaksi institutioiden toimintaa (Jäppinen 2009).

Arvioiden mukaan suurin osa lähisuhdeväkivaltatapauksista jää edelleen piiloväkivallaksi. Esimerkiksi UNFPA:n vuonna 2011 toteuttamassa kyselytutkimuksessa vain kymmenen prosenttia parisuhdeväkivaltaa kokeneista 15–44-vuotiaista venäläisnaisista vastasi ilmoittaneensa tapahtuneesta fyysisestä väkivallasta joskus miliisille (Bardakova 2012). Yleisesti ottaen venäläisten luottamus miliisiin on

5 Venäjän federaatiossa toteutetun miliisireformin ja 1.3.2011 voimaan tulleen uuden lain myötä miliisiä kutsutaan nykyisin poliisiksi (Federalnyi zakon "O politzii" 2011). Tässä tutkimuksessa käytän kuitenkin yhdenmukaisuus- ja yksinkertaisuussyistä aineiston tuottamisen aikaan käytössä ollutta käsitettä miliisi.

vähäistä: kyselytutkimuksessa jopa 46 prosenttia vastaajista ilmoitti, ettei luota miliisiin (Kertman 2008, 24). Vakavimpia parisuhdeväkivaltatapauksia ja niistä seuranneita tuomioita on kuitenkin viime vuosina käsitelty näyttävästi mediassa. Vuonna 2013 valtakunnan laajuisen huomion valokeilassa ja esimerkiksi useita kertoja ykköskanavan pääuutislähetyksen yhtenä aiheena oli moskovalaisen 40-vuotiaan journalistin Irina Tšerskan murha, josta hänen aviomiehensä, tunnettu ravintoloitsija Aleksei Kabanov sai 14 vuoden vankeustuomion (Interfax 2013). Tšerska oli tavallinen, keskiluokkainen kolmen lapsen äiti, jonka aviomies surmasi kuristamalla ja teräasetta käyttäen kodin kylpyammeeseen ja paloitteli tämän ruumiin. Mediahuomiolla on merkitystä. Pietarilainen kansalaisjärjestö INGO kommentoi, että Kabanovin ja Tšerskan tragedian käsittelyä julkisuudessa seurasi heidän kriisipuhelimessaan keskiluokkaisten naisten yhteydenottojen aalto, koska tapaus teki näkyväksi, millaisiin seurauksiin parisuhdeväkivalta voi ulkoisesti hyvinvoivassa perheessä jatkuessaan johtaa (Morozova 2014).

2.5. Lähisuhdeväkivallan ja väkivaltatyön tutkimuksen lähtökohtia

Naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan tutkimus alkoi Euroopassa 1970-luvulla laadullisella, kuvailevalla tutkimuksella. Se ajoittui aikaan, jolloin naisiin kohdistuva väkivalta alettiin tunnistaa sosiaalisesti ongelmaksi, eikä sitä enää tarkasteltu vain melko pienen joukon henkilökohtaisena ja yksityisenä ongelmana (Renzetti, Bergen & Kennedy 2005). Yksi varhaisista naisiin kohdistuvaa väkivaltaa käsittelevistä tietokirjaklassikoista on Euroopan ensimmäisen turvakodin vuonna 1971 Lontooseen perustaneen Erin Pizzeyn (1974) turvakotiin paenneiden naisten tarinoita esittelevä teos *Scream Quietly or the Neighbours Will Hear*. Teos ei ole tieteellinen tutkimus, mutta ilmestyessään se sai paljon huomiota ja nosti naisten pahoinpitelyn ihmisten tietoisuuteen. Tänäkin päivänä väkivaltatutkimuksen parissa työskentelevät Rebecca Dobash ja Russell Dobash (1979) julkaisivat joitain vuosia myöhemmin tutkimukseen perustuvan teoksen *Violence against Women – a Case against the Patriarchy*, joka asettaa naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan historialliseen kontekstiin ja analysoi sitä ennen muuta kulttuurisesti hyväksyttynä patriarkalisena vallankäyttönä. Varhaiset tutkimukset perustuivat usein väkivaltaa kokeneiden naisten haastatteluihin ja havainnointiin turvakodeissa. Seuraava vaihe oli ilmiötä kuvailevan tilastotiedon hankkiminen. (Griffiths & Hanmer 2005, 24.)

Kansainvälisessä keskustelussa väkivaltatutkijat jaetaan usein karkeasti kahteen ryhmään, joiden välinen ero kiteytyy näkemykseen sukupuolen merkityksestä ilmiön tarkastelussa: onko lähestymistapa sukupuolineutraali, jolloin puhutaan perheväkivallasta, vai korostetaanko sukupuolen merkityksen huomioimisen tärkeyttä, jolloin ilmiö käsitteellistetään naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi. Sukupuolineutraalia lähestymistapaa suosivat tutkijat pitivät usein lähtökohtanaan ajatusta, että aikuiset perheenjäsenet ovat yhtä lailla väkivaltaisia, eivätkä sukupuolten

väliset erot ole tässä suhteessa niin merkittäviä, että niitä tulisi tutkimuksessa korostaa. Sukupuolisensitiivisistä ja usein myös feministiseen tutkimukseen sitoutuvasta näkökulmasta tutkimusta tekevät taas ovat korostaneet kotona ja perheessä tapahtuvan väkivallan sukupuolistuneisuuden merkitystä ja ilmiön analyysia naisiin kohdistuvan väkivallan viitekehysessä. (Dobash & Dobash 1992, 258, 264; Husso 2003, 41.) Feministiselle väkivaltatutkimukselle tyypillistä on ollut myös naisiin kohdistuvan väkivallan analysoiminen yhteydessä tavanomaisiin käsitteisiin sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja rakkaudesta, ajatellen että väkivaltaa ei voida ymmärtää yksittäisten, poikkeavien miesten toimintana vaan osana tietynlaisia sukupuoli- ja seksuaalisuusjärjestyksiä (Keskinen 2005, 55).

Näkökulmat on mahdollista nimetä myös konfliktilähtöiseksi ja sukupuolittuneeksi (Salmi 2009, 120), kuten viimeaikaisessa suomalaisessa debatissa väkivaltatutkimuksen näkökulmavalinnoista on tehty. Konfliktilähtöisessä tutkimusnäkökulmassa niin miehet kuin naisetkin nähdään potentiaalisina väkivallan kohteina ja tekijöinä ja väkivaltaa tarkastellaan sukupuolistuneen vallankäytön asemasta molemminpuolisina riitoina (Flinck 2009, 445; Ronkainen 2009, 457). Sukupuolittuneen väkivallan näkökulmaa tutkimuksessa puolestaan luonnehtii keskittyminen naisiin kohdistuvan väkivallan muotoihin ja niiden analysoiminen sukupuolistuneena vallankäyttönä, ei niinkään kahden tasavertaisessa asemassa olevan osapuolen konfliktina.

Lähisuhdeväkivallan tarkastelua sukupuolinäkökulmasta tukee se, että useiden tutkimusten mukaan naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta on miehiin kohdistuvaa useammin toistuvaa ja vakavampia vammoja aiheuttavaa (esim. Walby & Allen 2004, Archer 2002, ref. Piispa 2011, 19; Renzetti 1999, ref. Keskinen 2005, 84; Dobash & Dobash 2004). Saman on osoittanut suomalainen pilottitutkimus (Heiskanen & Ruuska 2010, ref. Piispa 2011, 20), jonka mukaan parisuhdeväkivalta aiheutti naisille yli kaksi kertaa useammin fyysisiä vammoja ja kolme kertaa useammin psyykkisiä seurauksia kuin miehille. Myös tapahtumakertoja oli enemmän.

Lähisuhdeväkivaltaa kartoittavien kyselytutkimusten tulosten vertailu on siinä mielessä vaikeata, että tulokset vaihtelevat kysymisen tavasta riippuen: millaisessa kontekstissa väkivallasta on kysytty, millaisia väkivallan muotoja on tarkasteltu, onko seksuaalinen väkivalta huomioitu, miten pitkältä ajanjaksolta kokemuksia on kysytty ja miten väkivallan seurauksista on kysytty. Haastateltavien valinta ja ikä sekä se, kysytäänkö väkivallan kokemuksista seurustelusuhteessa, avo- vai avioliitossa tai nykyisessä vai entisessä parisuhteessa, vaikuttaa siihen, kuinka sukupuolittuneena ilmiö näyttäytyy. Niin sanottu perhekonfliktitutkimuksen traditio tuottaa kuvaa väkivallan jakautumisesta tasaisesti naisten ja miesten kesken. Rikoksen uhrin viitekehuksesta tehtyjen tutkimusten mukaan taas erityisesti naiset kokevat väkivaltaa parisuhteessa, varsinkin vammoja tuottavaa. Uhritutkimukset jäsentävät väkivaltaa rikoksen käsitteen kautta ja saattavat siksi jättää lievät väkivallan muodot varjoon. (Piispa 2011, 21–22; Dobash & Dobash 2004.) Yleensä väkivalta näyttäytyy tutkimuksissa sitä yleisempänä, mitä detaljoidummin siitä on kysytty. Henkilö saattaa vastata kieltävästi kysymykseen, onko hän koke-

nut kumppaninsa tekemää väkivaltaa, mutta myöntävästi kysymykseen, onko kumppani koskaan läimäyttänyt häntä. Toisaalta tutkijoiden laatimiin väkivaltaisten tekojen erittelyihin perustuvia kyselytutkimuksia on kritisoitu olettamuksesta, että vastaaja jakaa tutkijan kanssa saman ymmärryksen siitä, mitkä teoista ovat väkivaltaa (Piispa 2004, 39).

Uudemmassa parisuhdeväkivaltatutkimuksessa kiistaa siitä, onko väkivalta sukupuolen mukaan symmetristä vai epäsymmetristä, on yritetty ratkoa nyansoimalla kuvaa erilaisista parisuhdeväkivallan muodoista sekä sukupuolen ja kontrollin ilmentymistä niissä. Väkivaltadyadeja eritellyt Michael P. Johnson (2006) argumentoi, että erilaisia aineistoja hyödyntävissä tutkimuksissa painottuvat vakavuudeltaan, toistuvuudeltaan että sukupuolittuneisuudeltaan dramaattisesti toisistaan eroavat väkivallan muodot, ja se aiheuttaa tutkimustulosten ristiriitaisuuden. Hän on eritellyt väkivaltaa parisuhteen osapuolten toiminnan mukaan intiimiin terroriin (*intimate terror*), väkivaltaiseen vastarintaan (*violent resistance*), tilanteittaiseen pariväkivaltaan (*situational couple violence*) ja molemminpuoliseen väkivaltaiseen kontrolliin (*mutual violent control*).

Intiimissä terrorissa väkivallantekijä on väkivaltainen ja kontrolloiva, väkivallan uhri taas ei ole. Johnson argumentoi, että feministinen väkivaltatutkimus ja yleisesti ne tutkimukset, joiden aineistot perustuvat poliisin ja tuomioistuinten, sairaaloiden ja turvakotien piirissä tuotettuun tietoon, kuvaavat ennen muuta intiimiä terroria. Tilanteittaisessa pariväkivallassa väkivallantekijä ei väkivaltakäyttäytymisestään huolimatta ole kontrolloiva, kuten ei ole väkivaltaa kokenut osapuolikaan. Tätä Johnson pitää erittelemistään väkivaltadyadeista yleisimpänä ja arvioi, että se dominoi yleisiä surveyaineistoja, minkä tuloksena parisuhdeväkivalta näyttäytyy niissä sukupuolineutraalina ilmiönä. Molemminpuolisessa väkivaltaisessa kontrollissa parisuhteen molemmat osapuolet ovat väkivaltaisia ja kontrolloivia, väkivaltaisessa vastarinnassa taas toinen on väkivaltainen, toinen väkivaltainen ja kontrolloiva. Näistä neljästä väkivaltadyadista intiimi terrori oli leimallisesti miesten naiseen kohdistamaa väkivaltakäyttäytymistä, tilanteittainen pariväkivalta ja molemminpuolinen väkivaltainen kontrolli näyttäytyivät käytännössä sukupuolisymmetrisinä ja väkivaltainen vastarinta oli tyypillisesti naisten harjoittama väkivallan tyyppi. Johnson (mt., 1013) esittää, että nyansoidumman ymmärryksen saavuttamiseksi parisuhdeväkivallasta ja tehokkaiden interventtioiden kehittämiseksi meidän on välttämätöntä huomioida tutkimuksessa väkivaltadyadien erilaisuus.

Tutkimuskirjallisuudessa pari- ja lähisuhdeväkivaltaa on selitetty monenlaisia teorioita käyttäen. Psykologiset selitysmallit tarkastelevat väkivaltaa psyyken sisäisinä, yksilöpsykologisina prosesseina, jolloin huomio kiinnittyy yksilön persoonallisuuden piirteisiin väkivaltakäyttäytymisen aiheuttajina. Ongelma liitetään tällöin esimerkiksi persoonallisuushäiriöihin, alkoholiongelmiin, huumeiden käyttöön tai mielenterveysongelmiin. (Ojuri 2004, 23; Nyqvist 2001, 22.) Sosiaalipsykologiset mallit taas hakevat selitystä yksilön ulkopuolelta tarkastelemalla yksilöiden, perheiden ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta. Näissä malleissa mielenkiinnon kohteina ovat perherakenteet, perheen vuorovaikutus, roolien oppiminen

perheessä ja koettu stressi. (Ojuri 2004, 23.) Toisinaan stressiä väkivallan aiheuttajana tarkastellaan reaktiivisten teorioiden kehyksessä, jossa väkivaltakäyttäytyminen nähdään reaktiona ulkoisiin painetta aiheuttaviin tekijöihin (Nygqvist 2001, 23; Hearn 1998, 29).

Sosiokulttuuriset teoriat puolestaan kiinnittävät väkivallan yhteiskunnan rakenteellisiin ominaisuuksiin ja yhteiskunnan epäkohtiin sekä tarkastelevat kulttuuristen normien, arvojen ja asenteiden yhteyksiä väkivaltaan (Nygqvist 2001, 23; Ojuri 2004, 24). Näihin malleihin kuuluva feministinen näkemys korostaa naisiin kohdistuvan väkivallan yhteyksiä yhteiskunnan patriarkaalisiin rakenteisiin. Naisien pahoinpitely on seurausta mieheyteen liitetystä kulttuurisista malleista, joissa miesten aggressiivinen käyttäytyminen hyväksytään ja luonnollistetaan. (Nygqvist 2001, 23). Tällöin sukupuolistunutta lähisuhdeväkivaltaa tarkastellaan osana laajempaa patriarkaalisten sosiaalisten suhteiden ja sukupuolistuneen vallankäytön kokonaisuutta (Hearn 1998, 31).

Yhdysvaltalainen väkivaltatutkija Donileen R. Loseke (1992) on tutkinut kollektiivisia representaatioita parisuhdeväkivallasta ja turvakodeissa tapahtuvia tulokinnallisia prosesseja, joissa määritellään vaimojen pahoinpitelyä sosiaalisena ongelmana, ja luokitellaan tietty joukko asiakkaita pahoinpidellyiksi naisiksi. Audrey Mullender (1996) on tarkastellut kriittisesti sosiaalityön kykyä kohdata väkivaltaa kokeneita naisia Iso-Britanniassa. Hän on pitänyt työkäytäntöjen ongelmina muun muassa kyvyttömyyttä huomata väkivalta ja vastata siihen tehokkaasti, naisten syyllistämistä tapahtuneesta, kyvyttömyyttä työskennellä miesten kanssa sekä keskittymistä muihin kysymyksiin, kuten lastensuojeluun. Hän kiittää julkisten sosiaalikeskusten sosiaalityöntekijöitä lähinnä siitä, että he osasivat ohjata naisia väkivaltatyöhön erikoistuneisiin Naisten avun turvakoteihin. (Mt., 65–81.) Tutkimuksessa yhdysvaltalaisnaisten kokemuksista avun hakemisesta turvakodeista fokusryhmiin osallistuneet naiset painottivat tarvitsemansa tuen tärkeinä ominaisuuksina empaattisuutta, voimaannuttavuutta ja yksilöllisten tarpeiden huomioimista sekä eettisyyttä ja luottamuksellisuutta (Kulkarni, Bell & Rhodes 2012). Tutkimuksissa painottuu, että väkivaltatyö vaatii erikoistumista ja erityisosaamista.

Suomessa sosiaali- ja terveysalan toimijoiden näkemyksiä väkivaltainterventoiden toteuttamisesta tutkinut Tuija Virkki (ilmestyy) on havainnut, että ammattilaiset asettavat väkivaltaa kokeneelle naiselle paljon prospektiivista vastuuta tilanteen ratkaisemisesta. Kiinnostavasti naisten vastuullista toimijuutta ei korostettu väkivaltaa kokeneille maahanmuuttajanaيسille suunnatuissa palveluissa ollenkaan samalla tavoin kuin kaikille tarjolla olevassa väkivaltatyössä (Virkki & Lehtikangas 2014). Ruotsalainen naistutkija Margareta Hydén (2005) on eritellyt väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautuneiden naisten narratiiveista erilaisia positioita, joihin naiset asettavat itsensä toimijoina. Niitä olivat haavoittunut, itseä syyllistävä ja siltaa menneen ja nykyisen minän välille rakentava. Hydén vaatii, että feministisessä teoretisoinnissa pitäisi huomioida naisten vastarintastrategiat nykyistä paremmin sen sijaan, että heidän tarinoitaan käsitellään uhriutumisen ja haavoittuvuuden kehyksessä. Toisaalta monet tutkijat ovat vaatineet, että väkivallan ai-

heuttama haavoittuneisuus ja sen vaikutukset naisten kapasiteettiin toimia pitäisi huomioida paremmin (esim. Husso 2003; Keskinen 2005; Virkki ilmestyy).

Jeff Hearn (1998) on tutkinut kriittisen miestutkimuksen välinein miesten tuntemiinsa naisiin kohdistamaa väkivaltaa perustuen laajaan väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa tuottamaansa haastatteluaineistoon. Hearn totesi, että miehet ovat vain harvoin sosiaalipalveluiden asiakkaina väkivaltaisuuteensa liittyen. Paikka, johon miesten asiakkuus kuuluisi, jäi usein avoimeksi sosiaalipalveluiden keskittyessä väkivaltaa pakenevien naisten kanssa työskentelyyn. Miesten motivaatio käsitellä väkivaltaongelmaa kasvoi, jos teoilla oli oikeudellisia seurauksia. Samaan aikaan Hearn varoittaa liian toiveikkaasta suhtautumisesta väkivaltaa käyttäneiden miesten ohjelmiin, sillä monille miehille päätavoite on suhteen pelastaminen. Väkivallan vähentäminen tai lopettaminen on vain tätä tavoitetta palveleva keino. (Mt., 172–174, 193.) Lasten ja vaimon menettämisen pelko on muissakin tutkimuksissa (esim. Stanley ym. 2012) todettu keskeiseksi motivaattoriksi muutokseen. Monica Wilson (1996) on kuvannut väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa toteutettua muutokseen tähtäävää ohjelmaa. Hän on käsitteellistänyt myös miesten kanssa tehtävää työtä naisten auttamistyöksi, koska sen tavoitteena on naisiin kohdistuneen väkivallan loppuminen (mt., 43). Kate Cavanagh ja Ruth Lewis (1996) ovat tehneet vaikuttavuustutkimusta väkivaltaa käyttäneille miehille suunnatuista ohjelmista ja todenneet tiiviin yhteyden muutokseen motivoitumisen ja oman vastuun myöntämisen välillä.

Suomalainen väkivaltatutkimus alkoi 1980-luvulla turvakotityötä (Leskinen, Mäkinen & Peltoniemi 1982) ja perheväkivaltaa ilmiönä (Peltoniemi 1984) kuvaavilla teoksilla.⁶ Näille varhaisille tutkimuksille leimallista oli väkivallan sukupuolineutraali tarkastelu, kiinnittyminen perhedynaamiseen näkökulmaan ja väkivallan selittämiseen perheen vuorovaikutuksen häiriönä. Alkuvuosien turvakotityö oli luonteeltaan leimallisesti kriisityötä, tavoitteeksi määriteltiin toimiminen ”ensiapuusemina, jonne akuutissa kriisissä olevat voivat tulla selkiinnyttämään tilannettaan” (Leskinen ym. 1982, 29). Asiakkaita ei ollut tarkoitus hoitaa, vaan rohkaista ratkaisemaan omia ongelmiaan (Ojuri 2001, 17).

2000-luvulla tutkijoiden kiinnostus on kohdistunut usein väkivallan ongelmanmäärittelyihin ja sen vaikutuksiin työkäytännöille. Pirjo Pehkonen (2003) on tutkinut naisiin kohdistuvan väkivallan ongelmanmäärittelyprosessia suomalaisen naisliikkeen näkökulmasta ja eritellyt lähestymistapoja perhekeskeiseksi ja feministiseksi diskurssiksi. Ensin mainitussa diskurssissa, jota 1980-luvun varhainen suomalainen väkivaltatyö edusti, väkivaltaa tarkasteltiin sukupuolineutraalisti perheväkivaltana ja väkivallan osapuolia perheenjäseninä. 1990-luvulla työikäntäntöihin kehittyi uutta sukupuolisensitiivisyyttä. Suvi Keskinen (2005, 2008) on tutkinut perheneuvoloiden tekemää väkivaltatyötä ja niissä työskentelevien perheammattilaisten käyttämiä väkivaltadiskursseja. Käsitystä miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta tuotettiin hänen tutkimissaan yksiköissä ”naisiin kohdistuva väkivalta”- ja ”perheväkivalta”-diskurssien avulla. Keskinen (mt., 350) on

⁶ Näitä edeltänyt ensimmäinen suomalaisteos naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta oli pamfletti *Väkivalta avioliitossa* (Germain ym. 1978).

nimennyt perheammattilaisten työssä kaksi erilaista väkivaltakonstruktiota. ”Väkivalta vallankäyttönä” -konstruktio rakentui pääasiallisesti ”naisiin kohdistuva väkivalta” -diskurssille. Tämä konstruktio nosti väkivaltaa esiin muiden ongelmien joukosta, määritteli sen tunnuspiirteitä ja jäsensi erityisesti väkivaltatyöskentelyyn sopivia toimintatapoja. ”Väkivalta oireena” -konstruktio puolestaan rakentui pääasiallisesti ”perheväkivalta”-diskurssille. Siinä väkivalta näyttäytyi oireena jostain muusta, perustavanlaatuisemmasta ongelmasta. ”Perheväkivalta”-diskurssin eriytymätön väkivaltakäsite näyttäytyi ongelmallisena, sillä sen seurauksena väkivalta hävisi usein käsittelystä.

Sukupuolen merkityksiä parisuhdeväkivaltatyössä ovat analysoinut myös Terhi Laine (2005), joka on osoittanut suomalaisten turvakotien käytännön työn olevan luonteeltaan sukupuolisensitiivistä, vaikka sitä virallisella tasolla ohjaa perhekeskeisyyden periaate. Leo Nyqvistin väitöskirjatutkimus (2001) käsittelee turvakotien väkivaltatyön vaikuttavuutta perustuen sekä väkivaltaa paenneiden naisten että väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa tehtävän työn analyysiin. Hänen haastattelemansa väkivaltaa käyttäneet miehet pyrkivät usein oikeuttamaan tekojaan vedoten esimerkiksi ympäristötekijöihin, vaimon käyttäytymiseen tai hänen käyttämäänsä henkiseen väkivaltaan. Vaikeasti autettavia olivat ne miehet, jotka pyrkivät projisoimaan väkivallan kaikkialle itsensä ulkopuolelle. Miesten kanssa tehtävällä väkivaltatyöllä oli yhtä kaikki tuloksia: vaikka vaikeudet eivät olisikaan kokonaan kadonneet parisuhteesta, turvautuivat nämä miehet väkivaltaan huomattavasti harvemmin kuin ne, jotka eivät ottaneet apua vastaan. Ensi- ja turvakotien liiton turvakotien miestyöstä (Jussi-työ) on tehdyn vaikuttavuusarvioinnin (Törmä & Tuokkola 2010) tulokset ovat samansuuntaisia. Väkivalta työssä mukana olleiden miesten perheissä oli vähentynyt merkittävästi ja kolmasosassa loppunut kokonaan. Perheistä noin 70 prosenttia oli pysynyt koossa, ja myös eronneet olivat kokeneet hyvinvointinsa kasvaneen. Erityisesti miestyöstä olivat hyötynneet ne, joiden asiakkuus oli ollut pitkä. Nyqvist (2004) on tarkastellut myös sukupuolen huomioimista väkivaltatyön käytännöissä eritellen suomalaisen työskentelyyn vakiintuneita sukupuolispesifejä hoitokäytäntöjä. Eveliina Räsänen (2013) tarkasteli väitöskirjatutkimuksessaan parisuhdeväkivaltaan syylistyneiden miesten ryhmämuotoista interventiota vuorovaikutuksen, puhekäytäntöjen ja dialogisuuden näkökulmasta. Tutkimus osoittaa tarpeen huomioida aiempaa paremmin väkivaltaa käyttäneiden miesten keskinäistä erilaisuutta ja kehittää ammattilaisten käyttöön yksilöllisen, asiakaslähtöisen ja muutosta tukevan työskentelyn mahdollistavia kielellisiä ja keskustelullisia välineitä (Räsänen 2013, 55).

Toinen keskeinen linja suomalaisessa tutkimuksessa on käsitellyt väkivaltaa kokeneiden naisten irrottautumista väkivaltaisesta parisuhteesta. Auli Ojuri (2004) on tutkinut väkivaltaa kokeneiden naisten selviytymistä. Marita Husso (2003) on tarkastellut väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautuneiden naisten kirjoitusten kautta sitä, mikä kiinnittää naisia väkivaltaisiin parisuhteisiin. Marianne Notko (2011) on tarkastellut naisten kokemuksia väkivallan ja vallankäytön kohteena olemisesta perhesuhteissaan erityisesti henkiseen väkivaltaan fokusoiden. Suomalaisen väkivaltatutkimuksen laadullisesta valtavirrasta erottuu Minna Piis-

pan (2004) väitöskirjatutkimus, jossa hän tarkastelee nuorten naisten kokeman väkivallan yleisyyttä ja määrittelyä uhritutkimusten valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on kysynyt säännöllisesti toteutettavassa kansallisessa rikosuhritutkimuksessa myös parisuhdeväkivallan kokemuksista. Uusimmassa tutkimuksessa kymmenen prosenttia parisuhteessa olevista naisista ja kuusi prosenttia miehistä raportoi kokeneensa joskus elämässään fyysistä väkivaltaa nykyisen kumppaninsa taholta (Danielsson & Salmi 2013).

Viime vuosina suomalaista lähisuhdeväkivaltaa on tutkittu myös oikeudellisesta näkökulmasta. Riikka Kotasen (2013) oikeussosiologinen väitöskirja osoittaa, että parisuhdeväkivalta tuli näkyväksi ongelmaksi suomalaisessa kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa vasta 1990-luvun kuluessa. Sitä ennen lainsäädäntö jätti käytännössä perhe- ja parisuhdeväkivallan oikeudellisen kontrollin ulkopuolelle ja uhrin suojattomaksi. Johanna Niemi-Kiesiläisen (2004) tutkimus käsittelee rikosoikeudellista puuttumista parisuhdeväkivaltaan ja päättyy siihen, että suomalainen oikeusjärjestelmä arvottaa systemaattisesti väkivaltarikokset vähemmän vakaviksi kuin omaisuuteen tai yleisiin intresseihin kohdistuvat rikokset. Tutkimuksen keskeinen johtopäätös on, että rikosprosessin tekniset uudistukset eivät johda toivottuihin lopputuloksiin, ellei väkivaltaan parisuhteessa samalla aleta suhtautua vakavammin. (Mt, 385–386.) Riikka Henttosen (2012) tutkimus käsittelee lähisuhdeväkivallan sovittelua ja osoittaa, että sovittelussa usein sovellettava konfliktinen väkivaltakäsitys ei tavoita naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan kokemuksen haavoittavuutta ja pahimmillaan mahdollistaa henkisen väkivallan ja uhrin nolaamisen jatkamisen myös sovitteluprosessissa. Teija Hautasen (2010) tutkimus analysoi huoltoriitoja ja viranomaisten suhtautumista niissä esitettyihin väitteisiin vanhemman väkivaltaisuudesta. Tutkimus paljastaa käsitteeltävän epäjärjestelmälliseksi ja osin väkivaltaa vähätteleväksi.

Suomalaiset tutkimukset muodostavat tutkimukselleni tärkeän rinnakkaisen viitekehyksen ja tarjoavat relevantteja käsitteellistyksiä Venäjällä osin erilaisina ja eri yhteiskunnallisissa kontekstissa, mutta monessa suhteessa myös samankaltaisina näyttäytyvistä ilmiöistä.

2.6. Venäläinen väkivaltatutkimus ja venäläisten kriisikeskusten tutkimus

Venäjällä lähisuhdeväkivallan tutkimus on myöhäisemmästä ongelmanmäärittelyprosessista johtuen nuorempaa kuin länsimaissa. Väkivaltaa koskeva tilastointi on edelleen puutteellista ja epäluotettavaa, eikä sen perusteella voi tehdä johtopäätöksiä väkivallan yleisyydestä. Kirjallisuudessa ja kriisikeskusten esitteissä toistuu sisäministeriön arvio, jonka mukaan vuosittain jopa 14 000 naista kuolee lähisuhdeväkivallan uhrina, mutta lähemmässä tarkastelussa luku paljastuu vähintään kolme kertaa todellista suuremmaksi. Eräiden tietojen mukaan siihen on laskettu kaikki yksityisellä paikalla tapahtuneet surmat, joissa uhri on nainen, erään tiedon mukaan myös surmayritykset (esim. Voigt & Thornton 2002, 99).

YK:n huumeiden ja rikosten torjunnan vastaisen järjestön UNODC:n uskottavampien tilastojen (UNODC 2014) mukaan Venäjällä tapahtuu vuosittain yhteensä noin 14 000–16 000 murhaa, joiden uhreista noin neljäsosa on naisia, ja oletettavasti heistä vain osa nykyisen tai entisen kumppaninsa surmaamia.

2000-luvun alussa kansainvälisten säätiöiden rahoittamalla tutkimuksella oli merkittävä rooli naiseen kohdistuvan lähisuhdeväkivallan tunnistamisessa ja käsitteellistämisessä. Toistaiseksi laajin ja luotettavimmin toteutettu kyselytutkimus väkivallan mittakaavasta ja siihen liittyvistä asenteista on 2000-luvun alkuvuosilta (Gorškova & Šurygina 2003). Eri puolilla Venäjää⁷ toteutetun surveyn mukaan jopa 56 prosenttia naimisissa olevista naisista on kokenut fyysistä väkivaltaa tai sen uhkaa aviomiehensä taholta. Joka toinen nainen oli kokenut puolisonsa tekemää fyysistä väkivaltaa vähintään kerran, ja 27 prosenttia oli tullut toistuvasti pahoinpidellyksi. 18 prosenttia naisista koki vakavaa tai jatkuvaa väkivaltaa⁸. Tutkimuksessa selvitettiin myös venäläisten naisten ja miesten asenteita parisuhdeväkivaltaa kohtaan. Suurin osa vastaajista mielsi väkivallan ongelmaksi. Siitä huolimatta 43 prosenttia vastaajista piti vaimon pahoinpitelyä yksityisasiana, johon ulkopuolisten ei tulisi puuttua. Lähes puolet vastaajista oli sitä mieltä, että jos mies riidan päätteeksi lyö vaimoaan, häntä ei pidä suoralta kädeltä tuomita, vaan on syytä selvittää, kuka on syyllinen konfliktin syntymiseen. Vastaajista 32 prosenttia katsoi, että miehellä on joissain tilanteissa oikeus lyödä vaimoaan rangaistukseksi esimerkiksi pettämisestä.

Kyselytutkimusten tulokset väkivallan yleisyydestä riippuvat aina tavasta ja tarkkuudesta, jolla asiaa on kysytty (ks. myös luku 2.4). Esimerkkinä tästä voi mainita Moskovan tiedeakatemian surveyn, jossa oli lukuisien muiden aihepiirien ohella esitetty yksi kysymys parisuhdeväkivallasta muodossa ”tiedätkö perheitä, joissa puoliset käyttävät voimaa toisiaan vastaan.” 16 prosenttia vastaajista ilmoitti tietävänsä perheen tai perheitä, joissa mies lyö vaimoa, yhdeksän prosenttia perheitä, joissa puoliset lyövät toisiaan, ja kolme prosenttia perheitä, joissa vaimo lyö miestä. Kaksi kolmasosaa vastasi, ettei tunne tällaisia perheitä ollenkaan. Omassa perheessä väkivaltaa myönsi tapahtuvan vain kolme prosenttia. (Chernysh 2014.)

Vuonna 1996 Moskovassa toteutetussa kyselytutkimuksessa (Cubbins & Vannoy 2005, 40) luvut olivat lähempänä edellä referoitua Gorškovin ja Šuryginan

7 Kysely on toteutettu Baškortostanissa, Burjatiassa, Karjalassa, Moskovassa ja Moskovan oblastissa, Lipetskin oblastissa, Omskin oblastissa ja Stavropolin kraissa. Siten mukana on seitsemän Venäjän federaation kahdestatoista talousaluetta. Huomionarvoista tämän tutkimuksen kannalta on, että Karjalan tasavalta ja Sortavala ovat olleet mukana otoksessa.

8 Luvut ovat kansainvälisesti vertailtuna korkeita. Maailman terveysjärjestö (WHO 2013) arvioi, että noin 35 prosenttia maailman naisista kokee elämänsä aikana kumppaninsa tekemää fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa. Euroopan unionin jäsenmaissa toteutetussa laajassa surveyssa (FRA 2014, 21) vastaava luku oli 22 prosenttia. Huomionarvoista on, että luvut riippuvat aina sekä kysymyksenasettelusta että vastaajien mahdollisuuksista tunnistaa ja nimetä kokemuksiaan väkivallaksi ja uskalluksesta kertoa niistä tutkimuksen tekijöille. EU:ssa toteutetussa kyselyssä esimerkiksi tanskalaiset ja suomalaiset raportoivat useammin fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kokemuksista kuin monien itäisen Keski-Euroopan uusien jäsenvaltioiden naiset, mutta se ei välttämättä kerro väkivallan olevan yleisempää Pohjoismaissa. (FRA 2014, 24–26, 28.)

(2003) tutkimusta, mutta jonkin verran sitä alempia. 27 prosenttia vastanneista naisista raportoi kokeneensa ainakin yhden kerran fyysistä väkivaltaa puolisonsa taholta, kun kysymys oli jaoteltu viiteen osaan Conflict Tactics Scalen (Straus 1979) mukaisesti. Cubbins ja Vannoy (mt., 43–50) ovat analysoineet saman aineiston pohjalta parisuhdeväkivallan linkittymistä sosioekonomisiin resursseihin. Väkivaltaisimpia parisuhteessaan olivat matalaa tai keskitason osaamista vaativissa ammateissa (palvelutyöntekijöinä, teknikkoina, avustajina) työskentelevät moskovalaismiehet; työttömien tai johtotehtävissä työskentelevien miesten puolisoit raportoivat väkivaltaa huomattavasti harvemmin. Koulutus- tai tulotason ja väkivallan välillä yhteyttä ei ollut. Miesten alkoholinkäytöllä ja molempien puolisoiden lapsuuden perheessään saamalla mallilla vaimoon kohdistuvan väkivallan hyväksytyydestä oli voimakas yhteys parisuhdeväkivaltaan.

Useimmat edellä kuvatut surveyt ovat kartoittaneet nimenomaan naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan esiintyvyyttä Venäjällä. En ole päässyt tutustumaan miesten kokemaan parisuhdeväkivaltaa koskeviin kyselytutkimuksiin. Oletettavasti sellaisia ei ole ainakaan laajamittaisesti tehty. Venäläisen väkivaltatutkijan Tatjana Zabelinan (2008, 125) mukaan tilastojen ja tutkimustulosten vertailu osoittaa, että yli 80 prosentissa parisuhdeväkivaltatapauksista uhri on nainen, mutta ilman tarkempaa tietoa vertailun pohjana olevista aineistoista lukuun on suhtauduttava lähinnä valistuneena arviona.

Venäjällä perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa on viime vuosina tutkittu myös viktimologisessa kehyksessä (esim. Kolpakova 2009). Viktimologialla tutkimussuuntauksena ja yliopistollisena oppiaineena on Venäjällä pitkät perinteet. Se analysoi viktimisatiota eli rikoksen uhriksi päättymisen prosessia. Viktimologisessa lähisuhdeväkivallan tutkimuksessa huomio kiinnitetään uhrin piirteisiin ja käyttäytymiseen. Kritiikin (esim. Petšjonkin & Haldejev 2010, 561) mukaan viktimologian tarkastelu jopa syyttää uhria väkivallan provosoimisesta.

Väkivaltatyöstä ja sen käytännöistä on jonkin verran kriisikeskusliikkeen piirissä tuotettua kuvailevaa tutkimusta erityisesti 2000-luvun alun aktiivisilta vuosilta. Brittiläisen Pizzeyn kirjaan vertautuvana varhaisena, keskustelua herätelleenä perusteoksena voi pitää Marina Pisklakovan ja Andrei Sinelnikovin (2004) teosta *Meždu moltšaniem i krikom*, ”Vaikenemisen ja huudon välissä”. Työkäytäntöjä käsittelevälle tutkimukselle on ollut luonteenomaista, että kirjoittajat edustavat naisjärjestöjen ylläpitämiä kriisikeskuksia ja analyysissa painottuvat vastaavasti sen sektorin käytännöt (esim. Pashina 2003, 2004; Zabadykina 2000; Kareva & Zabadykina 2000). Osassa tutkimuksista esitetään julkisten kriisiosastojen väkivaltatyötä kohtaan kritiikkiä, josta oman empiirisen aineistoni valossa osa näyttää olevan perusteltua, mutta osalle ei löydy vahvistusta.⁹

⁹ Esimerkiksi Pashina (2004, 34–35) moittii julkisten kriisiosastojen henkilökuntaa puutteellisesta osaamisesta väkivallan traumatisoimien naisten kohtaamisessa ja väkivaltailmiön heikosta tuntemuksesta. Oma aineistoni tukee tätä osittain. Useissa lähteissä esitetty väite, että julkiset kriisiosastot sulkevat ovensa niiltä asiakkailta, joilla ei ole virallista asuinpaikkarekisteröintiä kyseisessä kaupungissa, ei puolestaan saa vahvistusta minun aineistostani. Saratovin perhetukikeskuksen ohjesäännössä vailla rekisteröintiä olevat siirtolaiset mainittiin jopa osaston erityisenä kohderyhmänä ja muissakin keskuksissa oltiin valmiita auttamaan heitä tilannekohtaisesti.

Kriisikeskukset ovat olleet myös länsimaisten Venäjä-tutkijoiden kiinnostuksen kohteena paitsi naisiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyneen globaalin kiinnostuksen vuoksi, myös siksi, että kriisikeskustoiminta on tarjonnut kiinnostavan laboratorion demokratiakehityksen ja naisliikkeen sekä kansainvälisten kehitysprojektien tutkimiselle. Aiempi tutkimus venäläisistä kriisikeskuksista on käsitellyt ennen kaikkea kriisikeskusliikettä naisten kansalaisjärjestötoiminnan, demokratiakehityksen ja kansainvälisten yhteistyöhankkeiden näkökulmasta (Johnson 2009; Johson & Zaynullina 2010; Sundstrom 2006; Hemment 2004, 2007; Johnson 2011; Johnson & Saarinen 2011) tai sijoittaen toimijoita osaksi muutoutuvaa hyvinvointijärjestelmää ja vertaillen niitä organisaatorakenteen, työn taustalla olevien ideologioiden ja toiminnan suuntaamisen sekä siihen liittyvien peruslinjausten kautta (Saarinen, Liapounova & Drachova 2003; Saarinen 2003, 2004, 2008, 2012; Liapounova & Drachova 2004; Ljapunova & Dratšova 2009; Johnson 2006, 2007; Johnson & Saarinen 2010). Tutkijoita on kiinnostanut myös, kuinka tehokkaita kansainvälisen hankerahoituksen avulla toteutetut interventiot ovat ja saadaanko niiden avulla aikaan pysyvää muutosta. Johnson (2009, 153–154) on eritellyt syitä, joiden ansiosta väkivallan vastainen työ juurtui Venäjälle niinkin hyvin kuin juurtui. Hän on pitänyt olennaisena sitä, että kansainvälinen rahoitus ohjattiin aihepiiriin, jota kohtaan oli myös paikallista kiinnostusta, että kansainväliset ja venäläiset aktivistit suunnittelivat ja toteuttivat intervention yhdessä, ja että kansainvälisten rahoittajien kiinnostus säilyi riittävän pitkään (yli kymmenen vuotta).

Aino Saarisen johtamat tutkimusryhmät ovat tehneet pitkäjänteistä, toimintatutkimuksellisesti suuntautunutta kriisikeskustoiminnan analyysia erityisesti Luoteis-Venäjällä (mm. Saarinen, Liapounova & Drachova 2003; Saarinen & Carey-Bélanger 2004; Saarinen 2010, 2014). Saarinen tutkimusryhmineen on toteuttanut kiinnostavaa seurantatutkimuksellista tietoa tuottaneen surveyn vuosina 2000 ja 2004 Luoteis-Venäjän kriisikeskusten piirissä ja vuosina 2008–2009 valtakunnanlaajuisena (Ljapunova & Dratšova 2009; Johnson & Saarinen 2011, 2013; Saarinen 2012). Saarinen (2003) on jaotellut kriisikeskuksia konsensusorientoituneisiin ja perhekeskeisiin julkisen palvelujärjestelmän sisällä toimiiviin keskuksiin sekä konfliktiorientoituneisiin¹⁰ itsenäisiin kansalaisjärjestöjen keskuksiin, joista monet sitoutuvat feminismiin. 2000-luvun alun ja lopun kriisikeskustoiminnan vertailu osoittaa, että aiempaa harvemmat kriisikeskukset sitoutuvat feministisiin periaatteisiin tai niiden toimijat identifioituvat feministeiksi, ja kriisikeskusten toimintoihin sisältyy aiempaa vähemmän yhteiskunnallista vaikuttamistyötä tai pyrkimyksiä poliittisen muutoksen aikaansaamiseen; naisiin kohdistuvan väkivallan kehyksestä on siirrytty tarkastelemaan kohdeongelmaa perheväkivaltana (Johnson & Saarinen 2013). Kirsti Stuvøy (2009) on tutkinut Luoteis-Venäjän kriisikeskuksia sosiologisen turvallisuustutkimuksen näkökulmasta väi-

¹⁰ Tässä konfliktiorientoitunut ei viittaa väkivallan tulkintatapoihin tai konfliktilähtöiseen näkökulmaan tutkimuksessa (vrt. luku 2.5), vaan kriisikeskusten suhteeseen muuhun palvelujärjestelmään ja käsityksiin sukupuolijärjestelmästä.

töskirjassaan, joka tuo kiinnostavan uuden ulottuvuuden venäläisen väkivaltatyön tutkimukseen.

Edellä kuvatut tutkimukset toimivat hyvänä taustana väitöskirjatutkimukselleni, jonka fokusoin kriisikeskuksissa tehtävään jokapäiväiseen auttamistyöhön ja sen käytäntöihin. Pidän työkäytäntöjen analysoimista tärkeänä ja mielenkiintoisena, koska se syventää ymmärrystä väkivaltatyöstä Venäjällä ja tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää venäläisten hyvinvointipalvelujen mikrotason logiikkaa.

2.7. Käsitemallinnat ja niiden perustelut

Väkivallasta käytetyt monet käsitteet

Perheen läheisissä ihmissuhteissa tapahtuvasta väkivallasta englanninkielisessä tutkimuksessa ja asiantuntijateksteissä yleisimmin esiintyvät käsitteet ovat *domestic violence* (kotiväkivalta), *gender violence* (sukupuolistunut väkivalta) ja *family violence* (perheväkivalta), jotka kukin kiinnittyvät tiettyyn teoreettiseen keskusteluun, ymmärrykseen väkivallasta ongelmana ja valintoihin ilmiön rajauksessa. Naisiin kohdistuva väkivalta -käsitettä käytetään esimerkiksi väkivallan vähentämiseen ja ehkäisyyn pyrkivissä kansainvälisissä toimenpideohjelmassa, mutta se ei ole varsinaisesti tutkimuksellinen käsite, vaan tyypillisesti naisten kokemia väkivallan muotoja yhteen kokoava termi (Ronkainen 1998, 22). Venäläisessä keskustelussa erityisesti naisjärjestöjen toimijat käyttivät aluksi venäjänkielisten termien puuttuessa englannin kielestä suoraan käännettä (Johnson 2007a, 383) käsitettä *domašneje nasilie* (kotiväkivalta, kodeissa tapahtuva väkivalta, vrt. *domestic violence*). Vuosien mittaan yleisimmäksi ja laajimmin erilaisissa konteksteissa käytetyksi käsitteeksi on muotoutunut *nasilie v semje* (väkivalta perheessä). Siirtyminen väkivalta perheessä -diskurssiin on tarkoittanut samalla keskustelun laajentamista myös lasten ja vanhusten kokemaan lähisuhdeväkivaltaan sekä siirtymää kohti ilmiön sukupuolineutraalia käsittelytapaa. (Johnson & Zaynullina 2010; 94, 104.) Joidenkin arvioiden mukaan sekä *domašneje nasilie*- että *nasilie v semje* -käsitteet assosioituvat ihmisten mielissä nykyisin ensisijaisesti lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan ja vasta sen jälkeen naisiin kohdistuvaan parisuhdeväkivaltaan (Muravjova 2013, suullinen tiedonanto). Tätä tukee huomioni, että *domašneje nasilie* -käsitettä käytetään myös uusimmassa venäläisessä tieteellisessä keskustelussa (esim. Isajeva & Volkova 2013) viittaamaan lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan kodeissa.

Suomalaisessa keskustelussa ei ole suoraa vastinetta englannin ja venäjän kielissä käytetyille *domestic violence*- ja *domašneje nasilie* -termeille. Laajimmin käytetty ja yleiskielisin suomalaisvastine venäjänkielisille termeille olisi perheväkivalta. Perheväkivalta-käsitettä käytettiin säännönmukaisesti 1980-luvun suomalaisessa turvakotikirjallisuudessa (esim. Leskinen ym. 1982; Peltoniemi 1984) se-

kä turvakotien käytännön työssä ja viestinnässä. Perheväkivalta-käsitettä on kuitenkin kritisoitu niin suomen- kuin englanninkielisessäkin keskustelussa muun muassa sen sukupuolisokeudesta ja väkivallan esittämisestä koko perheen ongelmaksi, jolloin toimijuussuhteet hämärtyvät (esim. Keskinen 2010, 250; Husso 2003, 41). Suvi Ronkainen (1998, 12) on arvostellut perheväkivalta-käsitettä siitä, että se estää sukupuolten välisiin suhteisiin, seksuaalisuuteen ja sukupuolijärjestelmään kiinnittyvän väkivallan analysoinnin. Se piilottaa väkivallan osapuolten sukupuolistuneet valtaerot, ohittaa seksuaalisuuden ja siihen liittyvät arvoasetelmat vallan instrumenttina sekä on käsitteenä liian laaja viitatessaan kaikkeen perheenjäsenten väliseen väkivaltaan. ”Periaatteessa esimerkiksi lasten keskinäinen tappelu ja se, että ex-puoliso surmaa entisen avovaimonsa, käsitteellistyvät samana ilmiönä”, kirjoittaa Ronkainen (mt., 13).

Muutamissa aiemmissa tutkimuksissani (Jäppinen 2006, 2008) olen rajannut tarkastelun parisuhdeväkivaltaan käyttäen käsitettä Marita Husson (2003) tapaan tarkoittaen sillä parisuhteessa tapahtuvaa, miehen naiseen kohdistamaa väkivaltaa. Pitkäaikaisen kenttätöön kuluessa olen kuitenkin todennut käsitteen liian kapeaksi kuvaamaan kriisikeskuksissa kohdattavaa väkivallan kirjoa. Parisuhdeväki- väkivaltaa kokeneiden naisten lisäksi kriisikeskuksista hakevat apua muiden muassa aikuisten lastensa pahoinpitelemät vanhemmat naiset sekä miehen sukulaisten, esimerkiksi appivanhemman tai -vanhempien väkivallan kohteeksi joutuneet nuoremmat naiset. Väkivaltatapausten kirjoa lisää se, että asumisen kalleuden vuoksi Venäjällä samassa asunnossa asuu usein kolme sukupolvea ja mahdollisesti myös tätejä, setiä tai serkkuja. Myös lapsiin kohdistuva väkivalta on verrattain usein läsnä kriisikeskusten asiakastapauksissa. Osassa keskuksista on kiinnostusta myös lähisuhteissa väkivaltaa kokeneiden miesten auttamiseen. Parisuhdeväkivalta-käsite sopii tutkimukseeni vaillinaisesti myös siksi, että sille ei ole suoraa, luontevaa käännöstä venäjänkielisessä väkivaltakeskustelussa. *Partnjorskoe nasilie* -käsitettä käytetään vain harvoin. Parisuhdeväkivaltaa useammin venäjäksi puhutaan väkivallasta avioliitossa (*nasilie v brake*), puolisoitten välisestä väkivallasta (*supružeskoe nasilie*) ja vaimoihin kohdistuvasta väkivallasta (*nasilie nad žjonami*). Avioliitto ja perhe määrittävät venäläisittäin olennaisemmiksi kategorioiksi lähisuhdeväkivallan jäsentämisessä kuin parisuhde.

Tutkimuksessani käsiteltävää väkivaltaa luonnehtii hyvin käsite sukupuolistunut väkivalta (esim. Ronkainen 1998, Keskinen 2010), joka antaa tilaa empiirises- sä aineistossa esiintyvälle kohdeongelman moninaisuudelle ja kiinnittää tutki- muksen sukupuolisensitiiviseen lähestymistapaan ja tarkastelukulmaan. Suku- puolistuneen väkivallan tutkimuksessa väkivaltaa tarkastellaan yhteydessä suku- puoleen, seksuaalisuuteen ja valtaan, muttei tiettyyn ruumiiseen sidottuna tai esimerkiksi vain miehiin liittyvänä olemuksellisenä ilmiönä. Käytän enemmän käsitettä sukupuolistunut väkivalta kuin sukupuolittunut väkivalta, koska jälkim- mäinen tuottaa kuvaa väkivallasta, joka olisi jo ennalta kahtia jaettu ja saattaa luoda kuvan staattisesta miestekijä-naisuhri-asetelmasta. (Keskinen 2010, 243.) Kriisikeskustyössä kohdattava väkivalta kietoutuu sukupuolten välisiin suhteisiin ja valtaan, sukupuolirooleihin ja venäläisessä yhteiskunnassa vallitsevaan suku-

puolijärjestelmään. Osa tutkimistani kriisikeskuksista tekee työtä pelkästään naisasiakkaiden ja heidän lastensa kanssa rajaten fokuksensa naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Osa on valmiita työskentelemään myös väkivaltaa käyttäneiden tai kokeneiden miesten kanssa. Kaikissa tutkimissani yksiköissä valtaosa asiakkaista on naisia ja lapsia. Sukupuolistunut väkivalta -käsite ei kuitenkaan sisällä taustaoletusta, että väkivalta olisi vain naisiin kohdistuvaa, vaan kiinnittää huomion ilmiön sukupuolistuneisiin elementteihin. Sukupuolistunut väkivalta voi olla myös naisen mieheen kohdistamaa parisuhdeväkivaltaa, joka tosin tutkimukseni kriisikeskuksissa oli läsnä vain diskursiivisesti, työntekijöiden keskusteluissa ja pohdinnoissaan esille tuomana mahdollisuutena ja yksittäisinä esimerkkitapauksina aiemmasta asiakastyöstä. Olennaista on, että väkivallan kohdistuminen lähisuhhteissa sekä naisiin että miehiin ei tee ilmiöstä sukupuolineutraalia tai sukupuolen mukaan symmetristä, vaan sitä kannattaa tarkastella sukupuolta ja valtaa analysoiden.

Sukupuolistunut väkivalta -käsitteen ongelma minun tutkimuksessani on se, että se ei rajaa käsittelystä lähisuhhteiden ulkopuolelle sijoittuvia, sukupuolistuneen väkivallan kehyksessä usein käsiteltäviä naisiin kohdistuvan väkivallan muotoja ja on siten laajempi kuin tutkimuksen fokus. Sukupuolistunut väkivalta ei ole käsitteenä itsestään selvä ja arkikeskustelussa aukeava, vaan vaatii selityksiä. Toisaalta käytännössä kaikki tutkimukseni kriisikeskuksissa kohdattavat väkivaltatapaukset ovat käsitteellistettävissä myös lähisuhdeväkivallaksi. Koen lähisuhdeväkivalta-käsitteen ongelmat jossain määrin samanlaisiksi kuin perheväkivalta-käsitteen: laajuudessaan se häivyttää enemmän kuin avaa. Eksaktein käsite kuvaamaan tutkimuksessani käsiteltyä väkivaltaa olisi ehkä sukupuolistunut lähisuhdeväkivalta, mutta se on pituutensa vuoksi kömpelö. Käytännössä olen päättänyt käyttämään tilanteittaisesti joko käsitettä sukupuolistunut väkivalta, lähisuhdeväkivalta tai kotiväkivalta/kodeissa tapahtuva väkivalta, jota pidän täsmällisenä ja ilmaisuvoimaisena, vaikkei se olekaan suomen kieleen kovin vakiintunut. Mahdollisuuksien mukaan pyrin olemaan uskollinen venäjänkieliselle alkuperäisaineistolle ja käyttämään sitä käännöstä, joka kulloinkin on täsmällisin. Aineisto-otteissa käytän pääosin käännöstä kotiväkivalta venäjänkieliselle käsitteelle *domašneje nasilie* ja käännöstä perheväkivalta käsitteille *nasilie v semje* ja *semeinoe nasilie*. *Gendernoe nasilie* -käsitteen käännän sukupuolistuneeksi väkivallaksi.

Rajaan kiinnostukseni pääasiallisesti aikuisten väliseen väkivaltaan ja jätän käsittelyn ulkopuolelle lapsiin kohdistuvan väkivallan niissä tapauksissa, kun se ei kietoudu hyvin tiiviisti äidin kokemaan parisuhdeväkivaltaan siten, että miehen väkivalta kohdistuu sekä naiseen että lapsiin. Väkivallan uhrien sijaan puhun useimmiten väkivaltaa kokeneista naisista, sillä koen väkivallan uhri -käsitteen totalisoivaksi ja vain vähän tilaa naisten toimijuudelle jättäväksi. Englanniksi puhutaan nykyään usein väkivallasta selviytyjistä (*violence survivors*), mitä on perusteltu sillä, että se tuo paremmin esiin väkivaltaa kokeneiden yksilöiden potentiaalia ja pystyvyyttä (Healy 2000, 46). Venäjänkielisissä keskusteluissa olen käyttänyt useimmiten sikäläisessä keskustelussa yleisiä käsitteitä *ženšiny*, *postra-*

davšie ot domašnego nasilija, (väkivaltaa kokeneet/väkivallasta kärsineet naiset) ja *ženšiny, podvergajušie domašnemu nasiliju* (väkivallalle altistuneet/väkivallan kohteeksi joutuneet naiset). Venäjän kielessä käytetään yleisesti myös käsitettä *žertva nasilija* (väkivallan uhri).

Toimijuuden käsite ja tarkastelutapa tässä tutkimuksessa

Sosiaalitieteilijöitä ovat pitkään askarruttaneet toimivan yksilön, rakenteiden ja yhteiskunnallisten lainalaisuuksien suhteet ja yksilön mahdollisuudet oman toimintansa ohjaamiseen valinnoillaan. Toimijuus on yhteiskuntatieteellinen ja kulttuurintutkimuksellinen käsite, jolla tarkoitetaan yleensä suhdetta henkilölle mahdollisen ja häneltä oletetun toiminnan sekä toteutuneen toiminnan välillä. Toimijuus edellyttää jonkinlaista valintaa; se todentuu silloin, kun on olemassa toisin tekemisen, valinnan tai reflektion mahdollisuus. (Ronkainen 2006, 531–532.)

Käsittelen tässä tutkimuksessa toimijuutta relationaalisena, temporaalisena ja situationaalisena. Toimijuutta teoretisoineet Mustafa Emirbayer ja Ann Mische (1998, 967, 970) ovat korostaneet toimijuuden sijoittumista aina tiettyyn aikaan ja tilanteeseen. He ovat eritelleet toimijuutta menneeseen, nykyisyyteen ja tulevaan suuntautuvaan toimijuuteen ja eritelleet siinä toisteisen (*iterational*), projektiivisen (*projective*) ja käytännöllis-arvioivan (*practical-evaluative*) elementin. Toimijuuden toisteisella elementillä he viittaavat siihen, kuinka toimijat valikoiden ottavat uudelleen käyttöön aiempia ajattelu- ja toimintatapoja ja sillä tavoin ylläpitävät pysyvyyttä. Tässä korostuu se, että kaikkein rutinoituneimpaan ja ennalta määritellyimpäänkin toimintaan sisältyy toimijuuden ulottuvuus. Projektiivinen elementti taas viittaa tulevaisuuteen ja tulevien toimintamallien kekseliääseen tuottamiseen. Toimijuus liittyy tässä siihen, kuinka yksilöt kehittelevät vaihtoehtoisia mahdollisia vastauksia ja toimintamalleja ongelmatilanteisiin, joita kohtaavat elämässään. Käytännöllis-arvioivalla elementillä puolestaan tarkoitetaan toimijoiden kapasiteettia arvioida vaihtoehtoisia toimintalinjoja, tehdä päätöksiä niiden välillä ja ratkaista ristiriidat, joita toimintavaihtoehtoihin vallitsevassa tilanteessa liittyy. Tässä olennaista on sosiaalisen kokemuksen kontekstuaalisuus. Toimimalla vuorovaikutuksessa muiden kanssa toimijat saavuttavat kapasiteetin tehdä harkittuja päätöksiä, joiden avulla haastaa totutut toimintamallit. (Emirbayer & Mische 1998, 971, 976, 984, 994.)

Täten toimijuuden käsite viittaa ihmisten kykyyn ja voimavaroihin toteuttaa aikomuksensa toimintana ja muuttaa tapahtumia ja elämäntilannettaan toimimalla toisin – tai toisteiseen toimijuuteen keskittymällä valintaan ylläpitää vallitsevia olosuhteita. Toiminta muotoutuu rakenteiden ja niiden luomien mahdollisuuksien ja rajoitusten ohjaamana. Rakenteet voivat estää, mutta myös myönteisessä mielessä mahdollistaa ja ohjata yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien toimintaa. Rakenteet sekä rajoittavat toimijuutta että luovat toimintamahdollisuuksia. (Giddens 1984, 9; Jyrkämä 2007, 203.) Giddensin rakenteistumisteoriassa rakenteet ovat samanaikaisesti yksittäisistä toimijoista riippumattomia, mutta siinä mielessä täy-

sin riippuvaisia tekijöistä, että vain toimijoiden toteuttama rakenteiden toisto pitää niitä yllä (Heiskala 2000, 187). Rakenteiden ja toimijuuden välinen vaikutussuhde ei siis ole yksisuuntainen, vaan toimijoiden valinnat myös tuottavat ja uusia sosiaalisia rakenteita (Hitlin & Elder 2007, 185).

Tässä tutkimuksessa kiinnostukseni toimijuuteen kiteytyy siihen, miten kriisikeskuksen ihmisten, työntekijöiden ja apua hakevien naisten, toimijuus rakentuu ja millaisia toimijapositioneja he saavat tai ottavat. Kuka esittää ratkaisuja väkivaltaa kokeneen naisen tilanteeseen, kuka kantaa ratkaisusta vastuun? Millaista toimijuutta odotetaan väkivallantekijältä? Olen kiinnostunut myös vallan ja toimijuuden välisistä yhteyksistä (Giddens 1984, 14; Ronkainen 2006, 532) eli siitä, missä määrin tutkimukseni naiset voivat itse vaikuttaa tilanteeseen ja valita toisin, milloin taas rakenteet tai jonkun muun toimijan odotukset sanelevat lopputuloksen. Missä määrin naisten toimijuus on mahdollista? Toimijuudessa on kyse oikeuksista, vastuista ja odotuksista: mistä eri ihmisryhmiä vastuullistetaan, millaisia valinnan ja toisin toimimisen mahdollisuuksia heillä on, millaisia materiaalisia tilanteita, yhteiskunnallisia asemia, normatiivisia odotuksia ja arvotuksia näihin valintoihin ja toisin toimimisen mahdollisuuksiin kietoutuu (Ronkainen 2006, 532).

Toimijuutta käsittelevään tutkimukseen on toisinaan liittynyt implisiittinen oletus aktiivisen toimijuuden asettamisesta etusijalle ja sen mahdollisuuksien alleviivaamisesta tutkimustuloksissa. Tässä tutkimuksessa katse hakeutuu yksilöiden valitsemiin toimijuuden toteuttamisen tapoihin ja löytämiinsä toiminnan mahdollisuuksiin, mutta väistämättä myös rakenteiden rajoittamaan toimijuuteen, vähiin jääneisiin vaihtoehtoihin, paikalleen jäämiseen, palaamiseen ja siirtämiseen. Lähtökohtana analyysissä on ajatus toimijuudesta vain harvoin siten täysin autonomisena, että yksilön toiminta ei riippuisi sosiaalisista rakenteista ja prosesseista. Yksilön toimintavapautta säätelevät monenlaiset pakot. Myös historialliset, materiaaliset, kulttuuriset ja sosiaaliset ehdot sekä näihin kietoutuvat vallan ulottuvuudet määrittelevät toimijuuden muotoutumista. Toimijuus rakentuu aina tilanteissa ja vuorovaikutuksessa. (Ojala ym. 2009, 14–15, 22–23.) Tällainen ymmärrys toimijuuden luonteesta ja katseen kohdistaminen toimijuuden mahdollisuuksiin ja rajoihin esimerkiksi toimijoiden kykyjen ja valintojen sijaan johdattaa tutkijan analysoimaan erityisesti yksilön tilanteen ja yhteisten merkitysten välistä vuorovaikutusta (Tuomaala 2011, 13).

3. Tutkimuksen toteutus

3.1. Tutkimustehtävän täsmentäminen ja tutkimuskysymykset

Väkivaltaa määritellään jatkuvasti erilaisissa institutionaalisissa ympäristöissä (Keskinen 2010, 250). Venäjän kriisikeskukset ovat tarttuneet ”uuteen” sosiaaliin ongelmaan, johon liittyvä ymmärrys ja käsitykset ovat muutoksessa. Samalla kriisikeskukset ovat tuoneet hyvinvointipalveluiden agendalle uusia, ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä. Kriisikeskusten arjessa rakennetaan ymmärrystä lähisuhdeväkivallasta ongelmana, sen syistä, piirteistä ja ratkaisumalleista. Kriisikeskusten kautta on mahdollista tarkastella myös psykososiaalisen auttamistyön käytäntöjä Venäjällä, työntekijöiden ja asiakkaiden välistä vuorovaikutusta ja toimijuussuhteiden rakentumista. Samalla karttuu tietoa hyvinvointipalveluista venäläisessä yhteiskunnassa ja Venäjän muotoutumassa olevasta hyvinvointimallista.

Mikrotasoa tarkastelemalla on mahdollista – ja tarpeellistakin – saavuttaa ymmärrystä myös laajemmista yhteiskunnallisista rakenteista. Kuten Michael Burawoy (1998, 13) kirjoittaa, ”konteksti on lähtökohta, muttei johtopäätös”. Tulkiten sitä niin, että myös hyvin kontekstuaalisen, tiettyyn paikkaan ja todellisuuteen kiinnittyvän tutkimuksen tavoitteeksi on syytä asettaa yleistettävissä olevien argumenttien tuottaminen. Mikro- ja makrotason tutkimus eivät olekaan toisistaan erillisiä, vaan täydentäviä ja risteäviä. Transition jälkeisen Venäjän hyvinvointiregiimin ja hyvinvointipalveluiden rakentumislogiikan hahmottamisen kannalta paikallistasolla tehtävät tapaustutkimukset ovat välttämättömiä (myös Kulmala 2013). Tässä tutkimuksessa on tapaustutkimuksen aineksia: teen valikoituja havaintoja neljästä tapauksesta (väkivaltatyön yksiköstä) kolmella paikkakunnalla analysoiden ja peilaten niitä toisiinsa. Lähtökohtanani on kuitenkin enemmän rajattu tutkimusintressi ja näkökulma tutkimukseni tapauksiin kuin tavoite kuvata ne perinpohjaisesti. Käytän tapaustutkimuksen välineitä eklektisesti. Vertailun lisäksi kiinnitän paljon huomiota väkivaltatyön ylipaikallisiin erityispiirteisiin, jotka ilmenevät ja saavat erilaisia muotoja kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa. Oman osansa analyysissa saa myös ajallisen muutoksen tarkastelu, jonka aineistoni mahdollistaa erityisesti Iževskin osalta.

Analysoin tässä tutkimuksessa kriisikeskusten arkisia käytäntöjä. Olen täsmentänyt kiinnostukseni kriisikeskustyön arkeen kolmeen näkökulmaan. Olen kiinnostunut erityisesti sukupuolen saamista merkityksistä kriisikeskustyössä, ongelmanmäärittelyistä ja toimijuudesta. Etsin tutkimuksessani vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Millaista kuvaa lähisuhdeväkivallasta sosiaalisena ongelmana rakennetaan väkivaltatyön käytännöissä?
- 2) Mitä merkityksiä sukupuoli saa väkivaltatyön käytännöissä?

3) Millaista toimijuutta ja millaisia toimijapositioita kriisikeskusten käytännöissä rakentuu?

Ongelmanmäärittelyt kiinnostavat minua, koska käsityksiä lähisuhdeväkivallasta ongelmana rakennetaan osaltaan kriisikeskuksen arkisessa toiminnassa ja työntekijöiden ja asiakkaiden välisessä vuorovaikutuksessa. Ongelmanmäärittelyt ovat olennaisia myös siinä, kuinka asiakkaat tulevat kuulluiksi ja autetuiksi (Keskinen 2005). Sukupuolen saamat merkitykset ovat kiinnostavia, koska lähisuhdeväkivallasta ilmiönä kietoutuu merkittävällä tavalla sukupuoleen ja sukupuolistuneeseen valtaan yhteiskunnassa, perheessä ja intiimeissä suhteissa. Toisaalta väkivaltaa on usein tarkasteltu myös hyvin sukupuolineutraalista näkökulmasta, ja perhekeskeisyys on venäläisessä yhteiskunnassa ja auttamispalveluissa yleinen näkökulma. Miesten rooli kriisikeskuksissa on murroksissa. Monet kansalaisjärjestökeskukset ovat keskittyneet naisten apuun naisille, mutta myös miestyötä kohtaan on kasvavaa kiinnostusta erityisesti julkisella sektorilla (Saarinen 2004; Jäppinen 2009).¹¹ Toimijuutta tarkastelen kriisikeskusten arkisen toiminnan näkökulmasta. Olen kiinnostunut siitä, miten toimijuus rakentuu työntekijöiden ja asiakkaiden välisessä vuorovaikutuksessa ja keskusten institutionaalisissa käytännöissä, kuka ongelmanmäärittelyä tekee ja ratkaisuja asiakkaiden tilanteisiin hakee, millaisia toimijapositioita asiakkaille ja työntekijöille asettuu ja millaista toimintaa heitä odotetaan. Tähän liittyen tarkastelen myös väkivaltaan liitettyä vastuullista toimijuutta ja sen jakautumista väkivaltaa kokeneille naisille ja sitä käyttäneille miehille.

3.2. Teoreettiset metodologiset valinnat

Konstruktivistinen sosiaalisten ongelmien tutkimus

Sosiaalinen konstruktionismi on tutkimuksellinen viitekehys, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus rakentuu sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa. Todellisuudesta ei ole olemassa niinkään absoluuttisia totuuksia, vaan ennemminkin erilaisia tulkintatapoja. (Berger & Luckmann 1966/1994.) Konstruktionismi syntyi 1960–1970-luvulla vaihtoehdoksi strukturaalis-funktionaalisille teorioille sosiaalisista ongelmista ja haastoi niiden näkemyksen, jonka mukaisesti sosiaaliset olosuhteet olisivat erillisiä ihmisten niitä koskevista tulkinnoista, ja että tieto siitä, mitkä ilmiöt ovat todellisia sosiaalisia ongelmia, olisi mahdollista hankkia objektiivisten tieteellisten mittauksien avulla (Miller & Holstein 1993, 7). Konstruktivistisessa sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa näitä ongelmia ei tarkastella

¹¹ Samaa sukupuolta olevien parien välinen väkivalta tai muu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokema lähisuhdeväkivalta sen sijaan ei tule millään tavoin esiin tutkimissani kriisikeskuksissa. Venäläinen yhteiskunta ja sen auttamistyön rakenteet ovat vahvan heteronormatiivisia.

pysyvinä asiaintiloina, vaan tutkimuksellinen kiinnostus kohdistuu niihin *tulkinnallisiin prosesseihin*, joissa sosiaalisia ongelmia määritellään.

Konstruktionismia eritellään usein sen tiukempiin ja väljempisiin sovellustapoihin. Radikaalia konstruktionismia on moitittu keskittymisestä kielellisiin peleihin ja jäämisestä sen vuoksi irralleen empiirisestä todellisuudesta ja niistä sosiaalista ongelmista, joiden konstituoitumista on tarkoitus tutkia (esim. Best 1993). Minulle konstruktionistisen näkökulman valitseminen viitekehyykseksi tutkimukseeni ei tarkoita, että kieltäisin lähisuhdeväkivallan olemassaolon ja sille altistuvien yksilöiden kärsimykset riippumatta yhteisöllisestä ongelmanmäärittelyprosessista. Löynnit sattuvat, oli löyminen määriteltä sosiaaliseksi ongelmaksi tai ei. Kuten Donileen R. Loseke (2010, 14) kirjoittaa,

on mahdollista argumentoida, että sosiaalista ongelmaa ei ole olemassa, ennen kuin se on määriteltä sellaiseksi. Ilmiöitä voi olla olemassa, ne voivat satuttaa ihmisiä, mutta ilmiöt eivät ole sosiaalisia ongelmia ennen kuin ihmiset kategorisoivat ne ongelmallisiksi ja korjaamista vaativiksi.

Samaan aikaan konstruktionistisen lähestymistavan sopivuutta tutkimukseeni alleviivaa se, että monien tutkimukseni naisten elämäntilanne on esimerkiksi oikeusviranomaisten tai sukulaisten taholta määriteltä ei-ongelmaksi. Heitä on kehoitettu menemään kotiin ja sopimaan väkivaltaa käyttäneen miehen kanssa eli heidän kokemaansa ei ole suostuttu määrittelemään puuttumista vaativaksi sosiaaliseksi ongelmaksi. Kaikki nämä neuvottelu- ja määrittelytilanteet muovaavat ymmärrystä kodeissa, perheissä ja parisuhteissa tapahtuvasta väkivallasta. Konstruktionistisessa sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa on kyse kiinnostuksesta näiden tilanteiden ja niissä ilmenevien määrittelyn ja neuvottelun mekanismien sekä lopputulemien analyysiin.

Konstruktionistinen teoria on usein käytetty ja hedelmälliseksi havaittu lähestymistapa erityisesti ”uusien” sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa (Best 1993, 131). Monesti se on auttanut tutkijoita pureutumaan tehokkaammin ja syvemmälle niihin sosiaalisiin prosesseihin, joiden välityksellä ilmiöitä määritellään yhteiskunnallisiksi ongelmiksi sen sijaan, että ne nähtäisiin ihmisten yksityisinä pulmina. Samankaltaisten prosessien kautta myös luodaan, toteutetaan ja arvioidaan näiden ongelmien ratkaisumalleja, muutetaan ja unohdetaan niitä. (Weinberg 2009, 61.) Olen valinnut konstruktionistisen lähestymistavan siksi, koska se sointuu hyvin yhteen tutkimukseni tiedonintressin kanssa: olen kiinnostunut tavoista, joilla lähisuhdeväkivaltaa tulkitaan ja jäsennetään kriisikeskusten käytännöissä.

Tarkemmin sijoitan oman tutkimukseni konstruktionismien kentällä niin sanottuun kontekstuaaliseen konstruktionismiin (Best 1993), joka sallii tutkijan jättää kielen tarkastelun vähemmälle, tarkentaa katseensa laajemmin niihin tulkinnallisiin käytäntöihin, joiden kautta tietoa sosiaalisista ongelmista tuotetaan ja tarkastella tietoa osana sen vuorovaikutuksellista, kulttuurista ja historiallista kontekstia (Best 1995, ref. Weinberg 2009, 67). Todellisuutta koskevia väitteitä ei näin pidä tarkastella erillään sosiaalisesta maailmasta, vaan osana sitä, sen tuot-

teena ja siihen vaikuttavana (Best 1993, 141). Todellisuutta tarkastellaan ihmisten tulkitsemana todellisuutena, mutta kulttuurisen muuntelun suuresta kirjosta huolimatta tunnustetaan, että tälle muuntelulle on monissa suhteissa löydettävissä ihmislajin biologiseen olemukseen ja luonnonympäristön rakenteeseen liittyvät rajat (Heiskala 2000, 199). Kontekstuaaliseen konstruktionismiin sitoutuvassa sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa tutkija etsii tietoa ja selityksiä myös muualta kuin analysoimistaan puheista tai teksteistä esimerkiksi vertaamalla niitä ihmisten arkitodellisuuteen ja tilastotietoihin. Siten tutkija voi ongelmanmäärittelyjen erittelyn ja tulkitsemisen lisäksi arvioida niiden osuvuutta. (Jokinen ym. 1999, 175.)

Etnografinen tutkimusote

Ymmärrän etnografian tässä tutkimuksessa teoreettis-metodologiseksi lähestymistavaksi, joka on ohjannut tutkimuksen suunnittelua, aineiston tuottamista ja tapaani käsitellä aineistoa. Elana D. Buch ja Karen M. Staller (2007, 187–188) ovat määritelleet kahdeksi etnografian peruspiirteeksi pyrkimyksen ymmärtää toista elämismaailmaa ja itsen käyttämisen tutkimuksen työkaluna. Pyrkimys ymmärtää toista elämismaailmaa tarkoittaa, että etnografit tutkivat elettyä kokemusta, päivittäistä toimintaa ja jokapäiväisen elämän sosiaalista kontekstia tutkimukseen osallistuvien ihmisten näkökulmasta. Itsen käyttäminen työkaluna tutkimuksessa puolestaan tarkoittaa, että etnografista tutkimusta tehdään menemällä ihmisten luonnolliseen elinympäristöön ja viettämällä siellä pitkiä aikoja.

John D. Brewer (2000, 11) tavoin määrittelen etnografian tutkimuksen tyyliksi, jonka erityisyys piilee paitsi aineiston tuottamisen tavoissa, myös sen tavoitteissa: etnografian päämääränä on ymmärtää sosiaalisia merkityksiä ja ihmisten toimintaa kyseisellä kentällä. Sosiaalisten merkitysten tavoittamiseksi tutkija on läsnä tutkimassaan ympäristössä, on lähellä jokapäiväistä toimintaa tai osallistuu siihen. Useimmiten hän käyttää monia aineiston tuottamisen menetelmiä, kuten haastatteluja, osallistuvaa havainnointia ja erilaisia kirjallisia dokumentteja. Erityisesti antropologisessa etnografiassa halutaan usein erottaa etnografian tekeminen siitä, että lainataan etnografisia tekniikoita (esim. Wolcott 2008, 44). Tutkimukseni ei ole antropologinen etnografia, mutta miellän etnografian laajemmin kuin vain aineiston hankkimisen menetelmäksi; se on minulle myös tapa analysoida aineistoa ja kirjoittaa. Etnografia soveltuu hyvin jokapäiväisen elämän tutkimiseen paikallisella tasolla. Sen rajoituksina voi pitää sitä, että laajojen yleistysten tekeminen etnografisen aineiston perusteella on vaikeata, ja että tutkimusasetelmaa on mahdotonta toistaa uudelleen samanlaisena, koska etnografian toteutus sitoutuu niin tiiviisti henkilötason vuorovaikutukseen tutkijan ja tutkittavan yhteisön välillä. (Buch & Staller 2007, 188.)

Etnografian tekeminen on ennemmin jatkuva prosessi kuin sarja eriteltävissä olevia tutkimuksen vaiheita. Tutkija tekee esianalyysia myös kenttätöön aikana. Pidän etnografisen lähestymistavan vahvuuksina läsnäolon kautta kehittyvää tut-

tuutta, tutkimusprosessin aikana kehittyvää ymmärrystä ja mahdollisuutta käyttää monenlaisia, toisiaan täydentäviä ja keskenään vuoropuheluun asettuvia aineistoja. Etnografian prosessimaisuus ei tarkoita sitä, ettei tutkimuksen huolellinen suunnitteleminen olisi tärkeätä (Brewer, 2000, 57–58). Kentällä joutuu useimmiten sopeutumaan siihen, että suunnitelmat eivät toteudu sellaisinaan. Menetelmäoppaiden ohjeiden mukaisesti olin suunnitellut, millaisia määriä mitäkin aineistotyyppiä ja millaisista tilanteista hankin. Lopulta kussakin kenttätökohteessa yksikön arkeen, asiakaskuntaan ja sisälle pääsyyn liittyvät tekijät asettivat omat rajoituksensa ja vaikuttivat tutkimusprosessiin ja aineiston muotoutumiseen sekä tarjosivat myös uusia, ennalta suunnittelemattomia mahdollisuuksia. Koko etnografisen tutkimuksen tavoin myös tutkimuksen suunnittelu on jatkuva prosessi, sillä suunnitelmat muuttuvat ja tarkentuvat jatkuvasti.

Etnografian juuret ovat antropologisissa tutkimusmatkoissa ja vieraiden, eksoottisten kulttuurien tutkimuksessa, kolonialismissakin. Sosiaalityön tutkimuksessa etnografiaa on käytetty enemmän Chicagossa 1920–1930-luvuilla kehittyneen suuntauksen mukaisesti oman yhteiskunnan ja sen marginaalien tutkimiseen. Minun etnografiani on ulottunut maantieteellisesti kauas, itselleni ja ensisijaiselle tutkijayhteisölleni vieraaseen kulttuuriin. Toisaalta monet analysoimani auttamistyön ilmiöt ovat yleisempiä kuin vain venäläiseen ympäristöön sijoittuvia. Ajattelen tekeväni ensisijaisesti etnografiaa väkivaltatyöstä ja siinä rakentuvista väkivallan tulkinnoista sekä sen rinnalla tiiviisti etnografiaa Venäjästä ja venäläisestä yhteiskunnasta.

Määrittelen tutkimukseni olevan feminististä etnografiaa. Feministisenä etnografiana on puhuttu etnografiasta, jonka tutkimuskohteena ovat naisten elämä, toiminta ja kokemukset, etnografisista metodeista ja kirjoittamisen tavasta, joka perustuu feministisiin teorioihin ja etiikkaan, ja etnografisesta analyysistä, jossa hyödynnetään feministisen teorian näkökulmia ja kiinnitetään erityistä huomiota sukupuoleen ja valtaan (Buch & Staller 2007, 190). Kaikki kolme näkökulmaa sopivat omaan tutkimukseeni. Tutkin kriisikeskuksia, jotka ovat leimallisesti naisten yhteisöjä. Tutkin ilmiötä, joka kietoutuu tiiviisti sukupuoleen ja valtaan, ja olen fokusoinut tutkimustehtäväni erityisesti sukupuolen merkityksiin kriisikeskusten väkivaltatyössä. Tutkimukseni toteutuksessa sitoudun feministisen tutkimuksen eettisiin periaatteisiin ja hyödynnän feminististä teoriaa.

Feministisestä tutkimuksesta olen poiminut aineksia myös etnografisen tiedon paikantuneisuuden pohdintaan. Tiedon paikantuneisuudessa on kyse siitä, että kaikki tieto on osittaista, paikallista, puolueellista, aikaan sidottua ja historiallisesti spesifiä (Haraway 1991, 195–196; myös Salmenniemi 2008, 26). Tutkijan aiemmat kokemukset ja teoreettiset sitoumukset vaikuttavat aina siihen, mitä hän näkee ja osaa katsoa kentällä. Vieraassa yhteiskunnassa liikkuva tutkija on usein ”välitiloissa”: tasapainoilee kuulumattomuuden ja sisään pääsyn, outouden ja ymmärryksen välillä. Kielitaitoni ja kulttuurinen ymmärrykseni¹² tukevat sisään

¹² Kenttätöni onnistumista tukee se, että olen opiskellut venäjän kieltä toisena pääaineenani Helsingin yliopistossa ja suorittanut siitä alemman korkeakoulututkinnon. Olen asunut Venäjällä

pääsyä, vuorovaikutuksessa tutkittavan ympäristön kanssa olemista ja tulkintojen tekemistä. Toisaalta ulkopuolisuus auttaa erottamaan tavanomaisuudesta asioita, joihin kulttuurin edustaja ei välttämättä kiinnittäisi huomiota. Etnografisesti tuotettava tieto on luonteeltaan intersubjektiivista: sen tuottavat tutkija ja tutkimuksen osallistujat yhdessä (Buch & Staller 2007, 190).

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö

Etnografit ovat aina olleet sosiaalisen elämän objektiivisina ja luonnollisina pidettyjen esitysten ohella kiinnostuneita merkityksistä ja niiden syntymisestä. Etnografian sisällä kiinnityn konstruktionistisesti virittyneeseen suuntaukseen. Siinä painottuu tutkimuksen ihmisten käsitteleminen aktiivisina osallistujina, jotka luovat todellisuutensa puheen, vuorovaikutuksen ja kertomusten kautta (Gubrium & Holstein 1994, Juhila 2004). Vuorovaikutus ymmärretään tässä laajasti: siihen kuuluvat keskustelullisten kohtaamisten lisäksi myös esimerkiksi tekstuaaliset käytännöt (Juhila 2004, 176). Painopiste siirtyy objektiivisen todellisuuden kuvaamisesta niiden tulkintatapojen osoittamiseen, joiden kautta sosiaalisen ympäristön todellisuus tuotetaan (Gubrium & Holstein 1994, 253). Tällä tavoin tämä joskus ”uudeksi etnografiaksi” kutsuttu suuntaus kiinnittyy sosiaalisen konstruktionismin ontologisiin ja epistemologisiin lähtökohtiin ja vastaa tutkimusprosessin aikana pohtimaani kysymykseen, kuinka etnografia ja konstruktionismi sopivat yhteen. Siinä missä perinteisessä etnografiassa on kysytty, mitä tapahtuu, konstruktionistisesti suuntautuneessa etnografiassa kysytään, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan ja ylläpidetään. ”Vaikka edelleen ollaan kiinnostuneita siitä, mitä tapahtuu, esitetään sen lisäksi kysymyksiä liittyen prosesseihin, joiden kautta sosiaalisia todellisuuksia rakennetaan ja pidetään yllä”, kirjoittavat Holstein ja Gubrium (2008, 375).

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö (*social problems work*) (Holstein & Miller 1993; Juhila 2004; Loseke 2010) on sosiaalisen konstruktionismin teoriaan kiinnittyvä ja sen ohella etnometodologiaan¹³ läheisesti kytkeytyvä lähestymistapa. Se tarkoittaa analyysia auttamistyön instituutioissa rakentuvasta ymmärryksestä instituution kohdeongelmista sekä niihin kytkeytyvistä asiakkuuksista, tarvittavista muutoksista ja toimintatavoista. Kiinnostuksen kohteena ovat sosiaalisia ongelmia koskevat kollektiiviset käsitykset ja se, kuinka näitä käsityksiä sovelletaan ja ilmaistaan paikallisesti. Tulkintaprosessit ovat jatkuvia, paikallistasolla tapahtuvia ja käytännön olosuhteista riippuvaisia (Holstein & Miller 1993, 164).

useampia eripituisia ajanjaksoja, ollut vaihto-opiskelijana Pietarin ja Udmurtian valtionyliopistoissa sekä työskennellyt yhden kesän Viipurissa.

¹³ Etnometodologia on yhdysvaltalaisen sosiologin Harold Garfinkelin 1950-luvulla kehittämä tutkimussuuntaus, jossa keskitytään arjen tavanomaisuuksien ja poikkeamien sekä arkisten vuorovaikutustilanteiden analyysin avulla ymmärtämään ihmisten toimintaa ja tapoja, joilla he antavat merkityksiä ilmiöille. Tutkimuksellani on yhtymäkohtia etnometodologiaan erityisesti sosiaalisten ongelmien tulkintatyön kautta, mutta en miellä tutkimustani etnometodologiseksi.

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä kehitellyt väkivaltatyön tutkija Donileen R. Loseke (2010, 6–7) määrittelee sosiaalisen ongelman neljän ehdon kautta. Ensiksi, sosiaalisella ongelmalla viitataan vääryyden olemassaoloon. Toiseksi, se viittaa siihen, että tämän vääryys vaikuttaa merkittävään määrään ihmisiä eli ilmiö on laaja. Kolmantena sosiaalisen ongelman peruspiirteenä hän pitää sitä, että tilanteen ajatellaan olevan korjattavissa (tästä syystä esimerkiksi kuolema ei ole sosiaalinen ongelma, kuolevan ihmisen kärsimys ja sen lievittäminen sen sijaan voi olla). Lopulta, asiaintilasta tekee sosiaalisen ongelman se, että riittävä määrä ihmisiä ajattelee, että se täytyy korjata. Siten sosiaalisiksi ongelmiksi määritetty muutettavissa oleva vääryys, jota esiintyy ja jonka muuttamista pidetään tärkeänä. Jatkossa kirjoittaessani lähisuhdeväkivallasta sosiaalisena ongelmana viittaan tämänkaltaiseen sosiaalisen ongelman määrittelyyn.

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyön lähtökohtana on ajatus siitä, että se, mitä kutsumme ”sosiaalisiksi ongelmiksi” ei ole pysyvä kategoria. Konstruktionistisessa sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu siihen, kuinka ihmiset merkityksellistävät maailmaa ympärillään. Sosiaalisia ongelmia tarkastellaan subjektiivisesti määritettyinä¹⁴ ja nimetään aktiivisesti. Sosiaalisissa ongelmassa on aina kyse tietyistä ihmisistä tietyssä tilanteessa, ongelmalliseksi määriteltävässä tilanteessa. Olennaista on, että sosiaalisiksi ongelmiksi määritellyt asiaintilat sijoittuvat aina tiettyyn aikaan ja paikkaan: eri aikoina erilaisia ilmiöitä nimitetään sosiaalisiksi ongelmiksi. Nimeämiseen liittyy aina erimielisyyttä ja kiistoja. Esimerkiksi kansalaisyhteiskunta ja media ovat keskeisiä tahoja, jotka esittävät vaatimuksia uusien ilmiöiden määrittelemiseksi sosiaalisiksi ongelmiksi. (Loseke 2010, 4-5, 14.) Se, että jokin ilmiö ei herätä julkista huolta, ei tarkoita ettei se voisi olla haitallinen. Sukupuolistunutta lähisuhdeväkivaltaa ei Venäjällä nimetty väkivallaksi ennen 1990-lukua, mutta se ei tarkoita ilmiön olevan uusi. Väkivaltaa on aina ollut, vain siihen liittyvä huoli ja siten väkivalta nimettynä ongelmana on uusi.

Paikallistasolla tulkinnat syntyvät saatavilla olevien tulkinnallisten rakenteiden (*interpretative structures*) ja tulkitsevien käytäntöjen (*interpretative practices*) ohjaamina. (Holstein & Miller 1993, 153.) Tulkintatyö on yleensä eksplisiittisintä ja helpoimmin nähtävissä sellaisissa ympäristöissä, joissa tarkasteltava ongelma on avoimesti jonkin instituution työn kohteena. Tämä pätee väkivallan tulkittamiseen tutkimukseni kriisikeskuksissa: oli helppo saada kiinni arkisissa käytännöissä tapahtuvasta väkivaltakäsitysten neuvottelusta. Teorian onkin katsottu sopivan parhaiten juuri asiantuntijuuden ja institutionaalisten käytäntöjen tutkimukseen (Forsberg 2014, 136). Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö ei kuitenkaan ole vain ammattilaisten tai asianomistajien toimintaa, vaan sitä tapahtuu kaikkialla. Keskityn omassa tutkimuksessani väkivallan määrittelyihin kriisikeskuksissa, mutta tulkintatyön kannalta yhtä olennaista voisi olla kuunnella ja analysoida tavallisten

14 Tämä teki esittämäni kysymykset välillä hankaliksi informanteilleni. Osa väkivaltatyön ammattilaisista suhtautui haastatteluissa vaivautuneesti siihen, että esittämiini kysymyksiin ei ollut saatavilla yksiselitteisiä vastauksia tai että he epäilivät omien vastaustensa olevan ”vääriä”.

ihmisten tai vaikkapa taksinkuljettajien näkemyksiä ja tapoja puhua väkivallasta. (Mt., 155, 168.)

Yksi sosiaalisten ongelmien tulkintatyön keskeisiä käsitteitä on paikalliskulttuuri, jolla tarkoitetaan merkityssisältöjä, joita ympäristön toimijat käyttävät tulkintaresursseinaan jäsentäessään erilaisia tapahtumia ja ilmiöitä (Juhila 2004, 176). Keskeisiin käsitteisiin kuuluu myös mallitarina (*formula story*). Mallitarinat toimivat tulkintaresursseina, joiden avulla kriisikeskusten työntekijät ja naiset itse jäsentävät kokemuksiaan ja määrittelevät niitä osaksi tiettyä suurempaa ilmiötä, kuten lähisuhdeväkivaltaa. (Loseke 2001, 107.)

Hallinnan suhteita tavoittamassa – Dorothy Smithin institutionaalinen etnografia

Konstruktionistisesti suuntautuneen sosiaalisten ongelmien tutkimuksen riskinä on analyysin jääminen vain paikallistasolle. Sosiaalisten ongelmien tulkintatyön teoriaa käyttävät tutkimukset keskittyvät usein paikalliskulttuurien vertailuun ja saattavat tahattomasti antaa kuvan paikallisesta toiminnasta, joka on irrallaan tai riippumaton laajemmista rakenteista ja ympäröivästä yhteiskunnasta. Tutustuminen kanadalaisen sosiologin ja sukupuolentutkijan Dorothy E. Smithin kehittämään institutionaaliseen etnografiaan on antanut minulle eväitä tämän kysymyksen ratkaisemiseen. Hyödynnän aineksia institutionaalisesta etnografiasta erityisesti tutkimukseni luvussa seitsemän, jossa selitän paikallistason analyysini tuloksia ja liitän ne laajemmalle yhteiskunnan, kulttuurin ja ideologioiden tasolle. Smith (1993, 329) korostaa ihmisten paikallisen toiminnan ja ylipaikallisten suhteiden välistä vuorovaikutusta. Institutionaalisessa etnografiassa kiinnostus kohdistuu siihen, kuinka ”ihmiset ja tapahtumat ovat tosiasiallisesti sidottuja toisiinsa tavoilla, joita voi jäsentää sellaisten abstraktien käsitteiden avulla kuin valta, tieto, kapitalismi, patriarkaatti, talous, valtio, politiikka, kulttuuri ja niin edelleen” (Campbell & Gregor 2004, 17). Tapa, jolla ylipaikalliset hallinnan suhteet välittyvät paikalliseen toimintaan, on ennen kaikkea tekstuaalinen. Tekstit toimivat hallinnan suhteiden välittäjinä (Smith 1990; Satka 1995, 194).

Institutionaalinen etnografia Smithin tarkoittamassa muodossa ei kuulu konstruktionistiseen tutkimusperinteeseen, vaikka hän korostaakin tekstien, kielen ja diskurssien keskeisyyttä siinä, miten ihmiset jäsentävät päivittäistä elämäänsä ja miten yhteiskunnalliset hallinnan suhteet sitä organisoivat ja määrittävät. Itse asiassa Smith ei halua kiinnittää institutionaalista etnografiaa mihinkään yksittäiseen tieteenteoreettiseen paradigmaan. Konstruktionistisista lähestymistavoista institutionaalinen etnografia eroaa eritoten sillä tavoin, että Smith korostaa kielen, tekstien ja diskurssien taakse, ihmisten päivittäisen elämän materiaaliin käytäntöihin kiinni pääsemistä. Toisaalta hänellä on ollut monia samoja innoittajia kuin esimerkiksi sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä kehittäneillä Gubriumilla ja Holsteinilla. (Kuronen 2014, 87.) Institutionaalinen etnografia jakaakin sosiaa-

listen ongelmien tulkintatyön kanssa samankaltaisia tiedonintressejä sekä esimerkiksi kiinnostuksen tulkitsevien käytäntöjen tarkasteluun.

En ole kokenut konstruktionistisen sosiaalisten ongelmien tutkimuksen ja institutionaalisen etnografian näkökulmia pulmallisiksi yhdistää, vaan ennemminkin toisiaan täydentäviksi. Olen poiminut institutionaalisesta etnografiasta aineksia metodologiaani, vaikka en miellä tutkimukseni olevan alusta loppuun institutionaalista etnografiaa. Smith painottaa myös itse useaan otteeseen, ettei hänen kehittämäänsä tutkimusohjelmaan ja käsitteisiin tarvitse kiinnittyä orjallisesti, vaan niitä voi hyödyntää soveltaen ja muokaten (esim. Smith 1990, 206, ref. Kuronen 2014, 86). Omassa tutkimuksessani koen institutionaalisen etnografian antavan välineitä ennen kaikkea mikro- ja makrotason yhdistämiseen.

Institutionaalisen etnografian lähtökohtana ovat usein jonkin tietyn ihmisryhmän tai yhteisön jokapäiväinen elämä ja heidän kokemuksensa, mutta analyysin kohteena ovat ne institutionaaliset prosessit, jotka tätä kokemusta muokkaavat (DeVault & McCoy 2006, 20). Smithin mukaan makrotason ilmiöt ja rakenteet voidaan ymmärtää hallinnan suhteina (*relations of ruling*), jotka määrittävät ihmisten toimintaa paikallisen ympärillä ja yläpuolella. Tällä tavoin jokapäiväisen, paikallisen avulla voidaan tarkastella laajempia sosiaalisia suhteita. (Smith 2005, 36–37, 49; Smith 2002.) Hallinnan suhteet ilmenevät usein tekstuaalisina. Näiden suhteiden jäljittäminen auttaa tuomaan näkyväksi tavat, joilla ihmisten elämiä hallitaan. (Campbell & Gregor 2004, 33–34.) Tässä tutkimuksessa hallinnan suhteiden käsite auttaa minua tarkastelemaan paikalliskulttuurissa tapahtuvan ilmiöiden taustaa ja sitä, miten rakenteet organisoivat ja ehdollistavat paikallista toimintaa. Paikallistasolla havainnoimani asiat eivät tapahdu irrallaan laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista, vaan ovat osa sitä.

Käytän institutionaalisen etnografian työkaluja ennen muuta edellä mainitussa tarkoituksessa eli tekemään näkyväksi niitä institutionaalisia prosesseja, jotka vaikuttavat tutkimukseni kriisikeskusten jokapäiväisiin käytäntöihin. Tutkimukseni luvussa seitsemän hahmottelen, miten ja millaisten hallinnan suhteiden organisoimana kriisikeskusten väkivaltatyö muotoutuu sellaiseksi kuin olen analyysissäni pitkälti konstruktionistista sosiaalisten ongelmien tutkimusta soveltaen osoittanut. Tämä ei kuitenkaan ole erillinen tutkimuskysymys, vaan hallinnan suhteiden tarkastelu auttaa minua ennemmin syventämään kolmen aiemmin esittämäni tutkimuskysymyksen analyysia ja siirtämään keskustelua niihin löytämistäni vastauksista uudelle, laajemmalle tasolle.

3.3. Kentällä väkivaltatyön arjessa

Etnografinen kenttätyö ja Venäjä

Toimiminen jälkisosialistisessa yhteiskunnassa on kiistatta tuonut oman värinsä kenttätööhöni, mutta en halua tarpeettomasti eksotisoida sosiaalitutkimuksen tekemistä Venäjällä. Ympäristö tutkimuksen tekemiseen on jo hyvin erilainen kuin Neuvostoliitossa ja muissa sosialistimaissa, joissa tutkimusluvan saaminen yhteiskuntatieteelliseen kenttätutkimukseen oli hyvin vaikeata, ellei mahdotonta. Tutkimustapojen säätely ja ideologiset rajoitukset koskivat myös sosialististen maiden omia tutkijoita. (Assmuth 2003, 22.) Läntistä yhteiskuntatieteellistä Neuvostoliitto-tutkimusta hallitsi niin kutsuttu sovjetologia, joka syntyi tarpeesta ”tuntea vihollisensa”. Tutkimus oli keskittynyt politiikkaan, erityisesti totalitarismiin ja Neuvostoliiton ulkopoliittiseen käyttäytymiseen sekä taloustieteissä komentotalouteen. (Bonnell & Breslauer 2004; myös Aitamurto, Jäppinen & Kulmala 2010.)

Suomalaisilla yhteiskuntatieteilijöillä oli jossain määrin etuoikeutettu asema suhteessa muihin länsimaisiin tutkijoihin. Niin kutsutun TT-komitean eli tieteen ja teknologian yhteistyökomitean puitteissa suomalaiset sosiologit toteuttivat neuvostokollegoidensa kanssa jopa vertailevaa kvantitatiivista yhteiskuntatutkimusta, jossa oli tosin omat hankaluutensa muun muassa teoreettisten sitoumusten, aineistojen vertailtavuuden ja tutkimusvierailujen muodollisuuden suhteen (Blom & Melin 2008). Kenttätutkimuksia pääsivät toteuttamaan esimerkiksi kansatieteilijät, folkloristit ja kielentutkijat. Tutkimusaiheiden ja materiaalin valinnassa kentälle päässeillä tutkijoilla ei kuitenkaan ollut vapaita käsiä. Esimerkiksi ajankohtaisiin sosiaalisiin ongelmiin kiinnittyvää tutkimusta olisi tuskin sallittu. (Aitamurto ym. 2010.)

Sosialismin romahdettua länsimaisten tutkijoiden kentälle pääsy helpottui ja monet aiemmat tutkimukselliset esteet poistuivat. Edelleen byrokratia ja esimerkiksi viisumeihin ja muutamien viikkojen vierailuillakin vaadittavaan asuinpaikan rekisteröintiin liittyvät vaatimukset pitivät tutkijan työllistettynä, jolleivät sentään kentälle pääsyn hankaluuksiin työlääntyneenä. Tutkimusaiheiden valintaa ei enää rajoiteta vanhaan malliin, vaan pääsy kentälle on melko vapaata. Herkkiä aiheita, joiden tutkiminen voidaan estää, on toki edelleen. 2000-luvulla yksittäiset länsimaiset tutkijat ovat päässeet kenttätööhön yllättäviinkin paikkoihin. Esimerkkinä hyvin vaativasta kenttätöympäristöstä mainittakoon tutkimus, jonka aineisto on tuotettu kolmessa Mordvan tasavallassa sijaitsevassa naisvankilassa lomakekyselyn ja vankien kanssa toteutettujen haastattelujen keinoin, tarkoin

säännellyissä ja osin tutkimuseettisesti problemaattisissa olosuhteissa (Moran, Pallot & Piacentini 2009).

Itse en kokenut merkittäviä vaikeuksia tutkimuslupien saamisessa kriisikeskuksiin, vaikkakin kenttätöön aikana jouduin käymään neuvottelua käyttööni tulevasta aineistoista ja eri tilanteiden havainnoinnista. Yhden julkisen kriisikeskuksen, jossa kävin tutustumiskäynnillä, hylkäsin tutkimukseni aineistosta sillä perusteella, että en saanut lupaa pitkäaikaiseen havainnointiin keskuksessa. Haastattelujen tekeminen olisi onnistunut sielläkin. 2000-luvun Venäjällä kenttätöitä tehneet suomalaistutkijat (esim. Salmenniemi 2008; Saarinen 2010; Kulmala 2010, 2013; Aitamurto 2010) tuntuvat paljon useammin raportoineen helposta ja sujuvasta kentälle pääsystä kuin erityisistä siihen liittyneistä vaikeuksista.

Osa venäläisistä suhtautuu epäluuloisesti tutkimukseen osallistumiseen ja jaetun informaation luottamuksellisuuteen. Muutamia kertoja törmäsin kriisikeskuksen henkilökunnan haastatteluissa aineiston luottamuksellisuudesta kertoessani puolittain leikillisesti esitettyyn huomautukseen, että turvallisuuspalvelu keksii varmasti keinot kuunnella tekemäni haastattelut – tai on ne jo kuunnellut. Voin todeta vain, että Venäjän valtiollinen turvallisuuspalvelu FSB ei ole osoittanut kiinnostustaan aineistojani kohtaan millään minulle näkyvällä tavalla, enkä usko tutkimusaiheeni olevan sen kannalta erityisen kiinnostava.

Valitettavasti ihmisten epäluulo ei ole täysin perusteetonta. Sosiaaliantropologi Laura Assmuthin tutkimusryhmä joutui vuonna 2004 Venäjän Viron puoleisella rajalla Petserissä tilanteeseen, jossa miliisi oli jälkeinpäin käynyt kyselemässä heidän haastattelemltaan vanhuksilta, keitä heidän kotonaan käyneet ulkomalaiset vieraat olivat ja mistä vieraiden kanssa oli puhuttu. Samana kesänä Venäjän Latvian vastaisella rajalla Lavryn kylässä Assmuthin tutkijakollegat joutuivat rajaviranomaisten ja FSB:n pidättämiksi ja kuulustelemiksi; lopputuloksena he saivat kirjallisen huomautuksen rajavyöhykkeen oleskelumääräysten rikkomisesta ja kehotuksen poistua kylästä. Assmuth tulkitsee vaikeuksien liittyneen muun muassa herkkään aihepiiriin (etninen, kielellinen ja uskonnollinen identiteetti), tutkimusryhmän monikansallisuuteen, sen suomalaiseen rahoitukseen ja Baltian maiden tutkimusajankohtana tuoreisiin EU- ja NATO-jäsenyyksiin. (Assmuth 2010, 75–80.)¹⁵

Itse olin kaksi kertaa – ja kahdessa eri kriisikeskuksessa – kenttätöideni aikana tilanteessa, jossa kriisikeskuksen työntekijä kieltäytyi haastattelusta tai empi siihen osallistumista, koska pelkäsi siitä aiheutuvan hänelle myöhemmin vaikeuksia. Ensimmäisessä tapauksessa suuren osan elämästään suljetun neuvostoliittolaisen varuskuntapaikkakunnan ilmapiirissä elänyt iäkäs vapaaehtoinen päivystäjä pelkäsi sanovansa ulkomaalaiselle tutkijalle jotain sellaista, josta kriisikeskuksen joh-

15 Turvallisuusviranomaisten kiinnostuksen herättivät myös Suomen ympäristökeskuksen erikoistutkijan Seppo Knuuttilan keväällä 2012 Kingiseppissä Suomenlahteen laskevasta Laukaanjoesta ottamat vesinäytteet. Knuuttila pidätettiin ja FSB kuulusteli häntä tuntikausia. Hän pitää pidätyksen syynä sitä, että mittaukset paljastivat Suomenlahtea rehevöittäneen fosforivuodon paikallisen Fosforit-lannoitetehtaan aiheuttamaksi ja saivat turvallisuuspalvelun aktivoitumaan tehtaan omistavan talouseliitin etuja suojelemaan. (Knuuttila 2014.)

taja saattaisi moittia häntä jälkeenpäin. Toinen, minua enemmän hämmentänyt tilanne sattui, kun havainnointiini ja läsnäolooni kriisikeskuksessa positiivisesti suhtautunut ja kanssani intensiivisiä vapaamuotoisia keskusteluja käynyt ammatillainen kieltäytyi ensin haastattelusta vedoten siihen, että ulkomaalaisen tutkijan informanttina toimimisesta voi seurata hänelle myöhemmin hankaluuksia esimerkiksi valtion virkojen haussa. Myöhemmin, keskusteltuamme asiasta ja hänen kuultuaan useimpien kollegoiden osallistuneen haastatteluihin sekä saatuaan haastattelurungon etukäteen tutustuttavaksi, hän oli sittenkin valmis osallistumaan.

Kenttätöitäni seuraavina vuosina Venäjän federaatio on ryhtynyt jälleen rajoittamaan kansalaistensa kontakteja ulkomaalaisiin. Kansalaisjärjestöjen, jotka saavat ulkomaista rahoitusta ja joiden toiminta katsotaan poliittiseksi, pitää rekisteröityä ulkomaisiksi agenteiksi.¹⁶ Uudesta maanpetoslaista on esitetty jopa tulkinta, että se tekee mistä tahansa ulkomaalaishenkilöistä potentiaalisesti rikollista toimintaa (Moshes 2013, 1). Keväällä 2014 alkaneen Ukrainan kriisin myötä Venäjän ulkosuhteet ovat kiristyneet entisestään. Viime vuosien muutokset ovat johdattaneet minut pohtimaan, että en ollut kenttätöissä hetkeäkään liian aikaisin. On vaikeata arvioida ilmapiirin muutosta Suomesta käsin, mutta on mahdollista, että aineiston hankkiminen ja luottamuksellisen suhteen rakentaminen ihmisiin kentällä saattaisi olla vaikeampaa nyt kuin viime vuosikymmenellä. Ukrainan kriisin myötä kärjistyneet suhteet Venäjän ja lännen välillä saattavat paitsi vaikuttaa venäläisten suhtautumiseen länsimaiseen tutkijaan, myös johdattaa tutkimusrahoittajien kiinnostuksen lähinnä makropolitiikkaan, kansainvälisiin suhteisiin ja turvallisuuskysymyksiin liittyvään Venäjä-tutkimukseen. Arjen tasolla liikkuvaa, ihmisten hyvinvointia monisyisesti kuvaavaa tutkimusta kuitenkin tarvitaan edelleen. Venäjällä toteutettavaan kenttätööhön liittyviä vaikeuksia ei ole syytä liioitella. Tälläkin hetkellä suunnittelen uusia tutkimushankkeita, joihin sisältyy myös empiiristen aineistojen tuottamista venäläisissä sosiaalityön instituutioissa.

Kentän määrittely, kenttätökohteiden valinta ja kentälle pääsy

Hahmotan tutkimukseni kentän siten, että se ei ole (vain) tietty maantieteellinen paikka – kolme kaupunkia eri puolilla Venäjän federaation Uralin tälle puolen sijoittuvaa osaa ja niissä toimivat kriisikeskukset – vaan myös venäläinen kriisikeskustoiminta laajemmin. Olen vieraillut lyhyesti useissa kriisikeskuksissa sekä tavannut keskusten henkilökuntaa ja kuullut esittelyjä niiden toiminnasta erilaisissa seminaareissa ja koulutuksissa. Systemaattinen ja syvälle luotaava aineiston

¹⁶ Monet järjestöt ovat kieltäytyneet. Alkuvuodesta 2014 viranomaiset vaativat kriisikeskuksia ylläpitävistä naisjärjestöistä ainakin moskovaalaista ANNAa ja pietarilaista INGOa rekisteröitymään. Rekisteröinnistä kieltäytymistä seuranneen pitkän oikeusprosessin kävi läpi myös yksi akateemisista yhteistyötahoistani, Saratovissa kansainvälisten säätiöiden tuella toiminut kansalaisjärjestö Sosiaalipolitiikan ja sukupuolentutkimuksen keskus.

hankintani paikantuu Iževskissä, Sortavalassa ja Saratovissa sijaitseviin neljään kriisikeskukseen, joissa olen tehnyt pitkäaikaista kenttätöitä.

Keskustelin verrattain usein tutkimusaiheestani myös kriisikeskusten ulkopuolella ainakin pinnallisella tasolla. Tutkimusaiheeni kuullessaan monet ihmiset totesivat useimmiten, että teema on tärkeä ja ajankohtainen. Ensimmäisellä kenttätömatkallani Udmurtiassa vuonna 2004 kohtasin toisaalta myös ihmettelyä siitä, miksi olen tullut Venäjälle tutkimaan naiseen kohdistuvaa lähisuhdeväkivaltaa. Kysyjän mukaan se ei ollut Venäjällä suuri ongelma. Tämänäyttypisiin kyselyihin en törmännyt enää viitisen vuotta myöhemmin. Se voi kertoa aiheen saamasta mediahuomiosta, jonka myötä ihmiset olivat alkaneet tunnistaa ongelman olemassaolon. Pohdin aihetta ensimmäisellä junamatkallani Saratoviin syksyllä 2008, jonka aikana juttelin tutkimusaiheestani vaununaapurien kanssa.

Minulle sattui hyvät naapurit: äidin, isän ja kolmasluokkalaisten tytön perhe matkalla Astrahaniin sukuloimaan ja nuori nainen, joka jäi minun kanssani Saratovissa pois. Juttelin naapureiden kanssa niitä näitä, perheen isän kanssa myös tutkimuksestani. Hän piti aihetta tärkeänä ja ajankohtaisena Venäjällä, totesi että väkivaltaa on paljon. Hän sanoi, että edelleen monet naiset ovat taloudellisesti riippuvaisia miehistään, väkivaltaisesta suhteesta lähteminen ei ole helppoa. Lisäksi hän oli sitä mieltä, että monet sanovat väkivaltaa kokeville, että pitää vaan kärsiä. Ihan samoja juttuja, joihin olen törmännyt aiemminkin esimerkiksi Udmurtiassa. Oli kuitenkin kiinnostavaa kuulla näitä asioita nelikymppisen venäläisen perusmiehen suusta. Onko suhtautuminen kotiväkivaltaan todella muuttunut 2000-luvun aikana, siitä puhuminen tullut helpommaksi ja tietoisuus kasvanut? (KP 13.10.2008)

Eräällä viimeisistä kenttätömatkoistani tutustuin lentokentällä nuoreen naiseen, joka tutkimusaiheestani kuultuaan alkoi kertoa vakavaa parisuhdeväkivaltaa kokeneen äitinsä tarinaa ja vakuutti jälleen kerran minut paitsi tutkimusaiheeni tärkeydestä ja ajankohtaisuudesta, myös siitä että lähisuhdeväkivallasta puhuminen on muuttunut tutkimukseni vuosien aikana helpommaksi. Lisääntyvien satunnaisten keskustelujen myötä tunnistin senkin, että Suomen tapaan Venäjälläkin osa kansalaisista on selvästi ärtyneitä median ja aktivistien tavasta esittää lähisuhdeväkivalta nais erityisenä ongelmana. Taksinkuljettajat, joiden kanssa tutkimusaiheeni tuli puheeksi, esittivät lähes säännönmukaisesti kysymyksen, eikö mielestäni olisi syytä puhua enemmän naisten miehiin kohdistamasta lähisuhdeväkivallasta perheessä.

Kentälle pääsy vaatii useimmiten erilaisia verkostoja, jotka auttavat yhteyksien luomisessa, ja positioita, jotka tekevät tutkijasta portinvartijoille luotettavan. Ensimmäiseen tutkimusaiheeseen Udmurtian tasavallan pääkaupungissa Iževskissä sain vuonna 2004 yhteyden paikallisen vaihtoyliopiston kautta. Helpon kentälle pääsyn tarjosi mahdollisuus suorittaa sosiaalityön opintoihini Udmurtian valtionyliopistossa kuulunut harjoittelu kriisikeskuksessa. Iževskissä tuolloin viettämäni seitsemän kuukauden aikana tuotin etnografisen aineiston pro graduani varten. Hyödynnän sitä aineistoa tässäkin tutkimuksessa. Keväällä 2010 palasin Iževskiin päivittämään ja täydentämään aineistoa.

Vuonna 2008 aloitettuani varsinaisen väitöskirjatyön etsin uusia kenttättyökohteita lähinnä suomalaisten ja venäläisten kollegoiden sekä kriisikeskusten verkoston avulla. Tutkimusryhmämme toisten jäsenten toteuttaman kyselytutkimuksen lomakkeeseen lisättiin kohta, jossa kysyttiin vastaajien kiinnostuksesta osallistua myös laadulliseen tutkimukseen. Tämä poiki muutamia yhteydenoton tai vierailun asteelle edenneitä kontakteja, mutta lopulta päädyin valitsemaan tutkimukseni kriisikeskukset muita reittejä.

Toiseen kenttättyökohteeseeni, Sortavalassa Venäjän Karjalassa sijaitsevaan kunnallisen sosiaalikeskuksen kriisiosastoon, sain yhteyden sosiaalialan kansalaisjärjestöjen ja paikallishallinnon vuorovaikutusta paikkakunnalla tutkineen kollegan kautta. Ensimmäisen kartoittavan matkan yhteydessä minut otettiin keskuksessa hyvin vastaan ja sain johdolta luvan tutkimukseni toteuttamiseen. Seuraavan pidemmän kenttättyömatkan yhteydessä mahdollisuudet todelliseen sisälle pääsyyn ja erityisesti asiakastyön havainnointiin keskuksessa osoittautuivat kuitenkin varsin rajatuiksi, ja lopullinen aineisto koostuu ensisijaisesti haastatteluista sekä havainnoinnistani muissa kuin asiakastilanteissa. Kuvaan Sortavalassa tekemäni kenttättyön erityispiirteitä ja sisäänpääsyssä kohtaamiani ongelmia tarkemmin luvussa, jossa käsittelen yksityiskohtaisemmin tarkemmin kentälle pääsyä ja eri kriisikeskuksissa tekemääni kenttättyötä. Sortavalan esimerkki osoittaa, kuinka kentälle pääsy ei koostu vain kenttättyön aloittamista koskevista neuvotteluista, vaan on pidempi prosessi ja riippuvainen useista eri olosuhdetekijöistä ja toimijoista.

Syksyllä 2008 loin yhteydet Keski-Venäjällä, eteläisen Volgan alueella sijaitsevaan Saratovin kaupunkiin. Tunsin sieltä sosiaalityön professorin, joka auttoi minua saamaan yhteyden kaupungissa toimivaan kansalaisjärjestöön, joka oli vuodesta 1996 lähtien ylläpitänyt naisten kriisikeskusta ja jonka johtaja oli toiminut myös valtakunnallisen kriisikeskusten liiton puheenjohtajana. Matkustin Saratoviin tutustumaan kansalaisjärjestöön, ja sen kautta pääsin tutustumaan myös paikkakunnalla toimivaan valtiollisen sosiaalikeskuksen kriisi- ja kuntoutusosastoon. Päädyin tekemään vuosina 2009–2010 kenttättyötä kummassakin näistä keskuksista. Toisin kuin Sortavalassa, niissä minulla oli hyvä pääsy havainnoimaan monipuolisesti keskusten eri toimintoja, myös asiakaskohtauksia. Saratov oli hyvä valinta kenttättyökohteeksi myös siinä mielessä, että se tarjosi mahdollisuuden seurata kahden taustaltaan, organisaatioltaan ja resursseiltaan hyvin erilaisen kriisikeskuksen välistä yhteistyötä. Saratoviin toteuttamieni kenttättyömatkojen aikana suurena apuna, kollegiaalisten keskusteluiden paikkana ja akateemisena tukikohtanani toimi Saratovin teknillisen yliopiston sosiaaliantropologian ja sosiaalityön laitos sekä sen yhteydessä toiminut Sosiaalipolitiikan ja sukupuolen tutkimuksen keskus.

Yhteensä olen tehnyt tutkimiini kriisikeskuksiin runsaat kymmenen eripituista matkaa vuosina 2004 ja 2008–2010. Pisimmän matkan tein graduntekijänä Udmurtian tasavaltaan vuonna 2004. Vuosina 2008–2010 tekemieni matkojen pituudet ovat vaihdelleet muutamista päivistä runsaaseen kuukauteen, niin että suurin osa matkoista on ollut pituudeltaan kolmesta neljään viikkoa ja kenttättyö

kriisikeskuksissa on ollut niiden aikana intensiivistä. Kuvaan kutakin kenttätö-kohdetta ja niihin sisään pääsyn vaiheita tarkemmin luvussa 3.4.

Tutkimusaineistoni koostuu kolmella eri paikkakunnalla ja neljässä eri kriisikeskuksessa hankitusta aineistosta. Olen jälkeenpäin miettinyt, oliko hyvä ratkaisu ryhtyä tekemään monipaikkaista etnografiaa. Se tarkoitti isoa työtä kenttätömatkojen järjestelyssä ja neuvotteluja sisään pääsystä useissa eri organisaatioissa. Neljässä eri paikalliskulttuurissa hankittu aineisto on asettanut omat haasteensa myös tutkimuksen raportoinnille ja analyysikirjoittamiselle. Yhdestä kriisikeskuksesta olisi ollut paljon helpompaa tuottaa tiheä ja syvä etnografinen kuvaus. Halusin kuitenkin pystyä tässä tutkimuksessa sanomaan jotain enemmän kuin yhdestä kriisikeskuksesta. Valitsemani asetelman vahvuutena on, että voin peilata tutkimukseni kriisikeskuksia toisiinsa. Tutkimukseni ytimessä ei ole niiden vertailu eikä neljän yksikön pohjalta voi tehdä kovin laajoja yleistyksiä, mutta monia tulintoja syventää se, että pystyn sanomaan, koskeeko havaintoni tässä aineistossa yhtä vai kaikkia aineistoni neljää kriisikeskusta.

Kartta 1 Kenttätöpaikkakunnat. (Kartan lähde: Wikimedia Commons.)

Väkivaltatyön käytäntöjä havainnoimassa ja niistä keskustelemassa

Suhteessa muihin venäläisiin sosiaalipalveluihin kriisikeskuksia käsittelevää kansainvälistä tutkimusta on jo verrattain paljon (ks. luku 2.5). Kriisikeskusten päivittäistä toimintaa ja asiakaskohtaamisten käytäntöjä lähietäisyydeltä, pitkäkestoiseen havainnointiin perustuen analysoivaa tutkimusta on toistaiseksi tehty vähemmän. Tässä tutkimuksessa olen halunnut vastata nimenomaan siihen tutkimustarpeeseen ja pysähtynyt tarkastelemaan neljän kriisikeskuksen työkäytäntöjä viipyen keskustusten arjessa ja osallistuen päivittäiseen toimintaan. Olen kiinnittänyt katseeni siihen, miten lähisuhdeväkivaltaa sosiaalisena ongelmana sekä siihen liittyviä asiakkuuksia ja ratkaisumalleja rakennetaan ja neuvotellaan kriisikeskusten arjessa.

Käytännössä kenttätutyöni on ollut kriisikeskusten jokapäiväisen toiminnan havainnointia siinä mittakaavassa kuin se kussakin tutkimassani keskuksessa on ollut mahdollista, keskusteluja ja haastatteluja keskustusten työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa sekä erilaisten täydentävien materiaalien kokoamista. Työntekijöiden ja asiakkaiden lisäksi olen kohdannut ja haastatellut jonkin verran myös keskustusten kanssa yhteistyötä tekevien väkivaltatyöhön kytkeytyvien muiden auttamistahojen edustajia, projektien yhteistyökumppaneita ja toimintaa ohjaavia viranhaltijoita. Havainnoistani, tutkimusprosessista ja niihin liittyvistä ajatuksistani ja tunteistani olen kirjoittanut kenttäpäiväkirjaa. Pyrin kirjaamaan kenttäpäiväkirjaan mahdollisimman paljon myös puhumisen tapoja ja käytettyjä käsitteitä, mutta aivan sanatarkasti en ole pystynyt toistamaan venäjän kielellä käytyjä, usein nopeatempoisia keskusteluja esimerkiksi asiakastapaamisissa. Mahdollisuuksien mukaan olen kuitenkin kirjannut kenttämuistiinpanoihini puheen sisältöjen lisäksi myös puhumisen tapoja ja käytettyä sanastoa, koska koen sen paljastavan paljon väkivallan tulkintatavoista.

Suunnitellessani tutkimusta minua kiinnosti käytäntöjen tutkiminen ennen kaikkea osallistuvan havainnoinnin keinoin. Olin kiinnostunut autenttisista vuorovaikutustilanteista työntekijöiden ja asiakkaiden välillä ja tavoista, joilla ymmärrystä lähisuhdeväkivallasta rakennetaan näissä kohtaamisissa ja vuorovaikutustilanteissa. Sosiaalityön tutkija Suvi Keskinen (2005) on tehnyt tätä ajatustani lähelle tulevaa asiakastilanteiden havainnointiin perustuvaa väkivaltatyön tutkimusta suomalaisissa perheneuvoloissa. Kentällä huomasin, että mahdollisuuteni päästä seuraamaan suoria vuorovaikutustilanteita vaihtelivat erilaisten reunaehdojen takia paljon kriisikeskuksittain. Toisissa keskuksissa seurasin päivittäin puhelinpäivystäjien työtä ja keskustelin asiakastapauksista puheluiden päätyttyä, olin läsnä asiakasasioita käsittelevissä kokouksissa sekä pääsin mukaan keskustelussa tapahtuviin asiakastapaamisiin ja jopa kotikäynneille. Toisissa taas asiakkaiden ja työntekijöiden välinen vuorovaikutus tuntui aina pakenevan suljettujen ovien taa, tutkijan ulottumattomiin. Niissäkin keskuksissa, joissa pääsyä asiakastilanteisiin oli rajattu, olin mukana muun muassa työyhteisöjen koulutuksissa ja niiden järjestämissä seminaareissa sekä sellaisissa arkitilanteissa, joissa ei ollut paikalla asiakkaita. Kentällä ollessani huomasinkin, että käytännöistä on mahdol-

lista saada relevanttia tietoa myös ihmisten kanssa keskustelemalla. Haastattelut oli mahdollista suunnata niin, että ne auttoivat vastaamaan asettamiini tutkimuskysymyksiin ja paikkaamaan aukkoja, joita aineistoon havainnoinnin osalta osin jäi.

Haastattelut olivat luonteeltaan avoimia ja keskustelunomaisia, mutta useimmissa niistä minulla oli valmiiksi kirjoitettu kysymysrunko sen varmistamiseksi, että onnistun vieraalla kielellä haastatellessani esittämään kysymykset ymmärrettävästi ja riittävän samalla tavoin kaikille. Tarpeen mukaan poikkesin kuitenkin rungosta. Institutionaalisessa etnografiassa haastattelijan tehtävänä on oppia ymmärtämään, ”kuinka asiat toimivat” (DeVault & McCoy 2006, 24). Se edellyttää joustavuutta haastateltavien valinnassa tutkimusprosessin aikana ja avointa, standardisoimatonta haastattelumuotoa. Omassa tutkimuksessani haastattelurungon ydinteemat säilyivät koko ajan samoina, mutta painopisteet ja yksittäiset kysymykset vaihtelivat yksiköstä, haastateltavan asiantuntemuksesta ja asemasta yksikössä sekä kenttätöön vaiheesta riippuen. Jälkeenpäin arvioiden olisin voinut irrottautua haastattelurungosta enemmänkin.

Aineistoon sisältyy yhteensä 78 haastattelua, joista 58 on toteutettu kriisikeskusten johtajien, työntekijöiden ja vapaaehtoisten kanssa, 16 kriisikeskuksista apua hakeneiden naisten ja neljä yhteistyökumppanien kanssa. Lyhimmät haastattelut ovat pituudeltaan noin 15 minuuttia, pisimmät yli kaksi tuntia. Muutamat haastateltavat olisivat selvästi kaivanneet strukturoidumpaa haastattelutapaa. He kokivat aluksi epämukavana sen, että esittämiini avoimiin kysymyksiin ei ollut olemassa yhtä ainoata eksaktia vastausta, vaan olin kiinnostunut haastateltavan näkemyksistä aihepiiristä. Haastatteluja sopiessani pyrin korostamaan, että kysymyksiini ei ole oikeita ja vääriä vastauksia, vaan kaikki tulkinnot ovat arvokkaita.

Työntekijähaastattelut käsittelivät haastateltavan työtä ja sen sisältöjä, keskuksen toimintaa, väkivallan tulkintatapoja ja ratkaisumalleja. Muutamia kertoja haastattelin kahta työntekijää yhdessä, jos se tuntui luontevalta ja sopi molemmille haastatteluun osallistujille. Osaa työntekijöistä haastattelin kahteen kertaan. Haastatteluihin osallistui 53 eri työntekijää; 10–16 henkilöä kriisikeskusta kohti. Haastateltavista kuusi oli miehiä. Valitsin haastateltavat sen perusteella, että organisaatiossa miellettiin heidän tekevän väkivaltatyötä. Laajemmin profiloituneissa perhetukikeskuksissa tämä tarkoitti muutamien haastateltavien valitsemista myös muilta osastoilta kuin kriisiosastolta. Esimerkiksi Saratovin perhetukikeskuksessa, jossa suurin osa kenttätöystäni paikantui väkivaltatyöhön erikoistuneelle kriisiosastolle, haastattelin kriisiosaston työntekijöiden lisäksi myös auttavan puhelimen päällikköä ja konsultaatio-osaston psykologia. Kaikissa keskuksissa haastattelin myös koko organisaation (perhetukikeskuksen, sosiaalikeskuksen, kansalaisjärjestön) johtajaa. Iževskissä haastattelin sen lisäksi myös kaupungin hallinnon edustajia.

Asiakashaastatteluihin osallistui 14 kriisikeskuksista apua hakenutta naista. Kahta naisista haastattelin kaksi kertaa. Aloitin haastattelut useimmiten pyytämällä muutamien taustakysymysten jälkeen haastatteluun osallistuvaa naista ker-

tomaan, kuinka hän päätyi hakemaan apua kriisikeskuksesta. Sen jälkeen etenin kysymyksillä hänen kriisikeskuksessa saamastaan palvelusta ja päätin haastattelut tulevaisuudennäkymiin. Haastattelut muistuttivat luonteeltaan jonkin verran narratiivisia haastatteluja, vaikken niitä sellaisiksi ollutkaan suunnitellut. Asiakashaastattelujen osalta aineistossani painottuu Saratovin julkinen kriisiosasto (9 naista/11 haastattelua), koska siellä minun oli tiiviin asiakastyön havainnoinnin ansiosta helpointa saada kontakti potentiaalsiin haastateltaviin. Lisäksi neljä asiakashaastattelua on tehty Iževskissä ja yksi Sortavalassa.

Haastattelin tutkimukseni naisia heidän asiakkuutensa eri vaiheissa. Osa haastatteluihin osallistuneista naisista oli hakeutunut kriisiosaston asiakkaiksi vasta muutamia päiviä ennen haastatteluhetkeä, kun taas joidenkin asiakkuus oli kestänyt jo vuosia. Kaksi naisista asui haastatteluhetkellä toista kertaa kriisiosastolla. Kahta naista olen haastatellut kaksi kertaa heidän pidemmän asumisjaksonsa aikana. Jotkut asiakkaista tapasin kenttätöni aikana vain kerran tai muutamia kertoja, osaa taas näin viikkojen tai kuukausienkin ajan lähes päivittäin erilaisissa tilanteissa ja pääsin seuraamaan heidän kanssaan tehtyä auttamistyötä. Haastateltavien ikä vaihteli 22 ja 50 vuoden välillä. Aineistooni ei päätynyt yhdenkään iäkään naisen haastattelua, vaikka heitäkin kriisikeskusten asiakkaina silloin tällöin oli. Tämä ei ollut tietoinen valinta, vaan sopivaa iästä haastateltavaa ei vain kenttätöjaksoleni aikana ollut tarjolla. Naisten koulutustaso vaihteli ompelijoista ja kokeista lääkäreihin ja ydinfysikoihin, mutta heitä yhdisti taloudellinen suojattomuus: joko työskenteleminen matalasti palkatuissa ja usein koulutusta vastaamattomissa tehtävissä tai kotiäitiys. Kahta lukuun ottamatta kaikilla haastatelluilla naisilla oli lapsia. Lasten ikä vaihteli alle vuodesta seitsemääntoista. Useimmilla naisista on yksi lapsi, kahdella kaksi, yhdellä neljä. En haastatellut kriisikeskuksissa tapaamiani lapsia, vaan heidän kanssaan kävin vain vapaamuotoisempia keskusteluja. Naiset tekivät itse ratkaisun tutkimukseen osallistumisesta. Monet osallistuneista antoivat jälkeinpäin positiivista palautetta ja kuvasivat haastattelukokemusta itselleen merkitykselliseksi ja voimaannuttavaksi.

Lopuksi kiittelin kovasti Veraa – olin itse jotenkin miltei liikuttunut siitä, miten hän jakoi tarinansa minun kanssani. Haastattelu oli varmaan paras kaikista tähän saakka tekemistäni asiakashaastatteluista. Vera puhui paljon tavattoman tärkeän tuntuista asioita ja välillämme oli hyvä vuorovaikutus. Suklaalevyn antaminen kiitokseksi tuntui ihan naurettavalta, mutta tuntui lämmittävän hänen mieltään kovasti. (KP 11.5.2010)

Kaikkein tärkein juttu minulle oli tänään se, mitä Nina Andrejevna tuli sanomaan vielä Veran haastattelusta: Vera oli soittanut hänelle, kehuut että haastattelu oli hänelle tosi miellyttävä kokemus, kiittänyt moneen kertaan että hänelle tarjottiin mahdollisuutta osallistua. Hän oli pitänyt tilanteesta kovasti ja koki, että osallistuminen nosti hänen itsetuntoaan (*samootsenka*). Voiko tutkija parempaa palautetta saada? Olen tavattoman iloinen tästä. (KP 14.5.2010)

Opin auttamistyöstä paljon myös kuuntelemalla työntekijöiden välisiä keskusteluja asiakasasioista. Päädyin hahmottamaan vuorovaikutusta ja arkisissa käytännöissä tapahtuvaa sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä laajasti niin, että siihen kuuluvat myös erilaiset diskursiiviset käytännöt, toimintaperiaatteet ja tilajärjestelyt. Ammattilaisten ja asiakkaiden välistä vuorovaikutusta ovat myös esimerkiksi erilaiset keskuksissa tuotetut, asiakkaille suunnatut tiedotusmateriaalit. Ymmäränkin vuorovaikutuksen etnografisessa tutkimuksessa samalla tavoin laajasti kuin Juhila (2004, 175) lukien vuorovaikutukseksi myös erilaiset tekstuaaliset kohtaamiset.

Niissä keskuksissa, joissa pääsin havainnoimaan asiakastyötä monipuolisesti, huomasin eri aineistotyyppien tukevan ja täydentävän toisiaan ja tuovan esiin erilaisia näkökulmia toimintaan. Pitkä läsnäolo arjessa mahdollisti sen, että pääsin havainnoimaan informanttien haastatteluissa kuvaamia käytäntöjä itse. Työntekijähaastatteluiden ja asiakaskohtaamisten havainnoinnin kautta saattoi joistain asioista saada hyvin erilaisen käsityksen. Asiakkaiden kanssa tekemissäni haastatteluissa ja heidän kanssaan käymissäni keskusteluissa oivalsin, että heille tilanteissa oli saattanut olla olennaista vielä jokin muu asia, johon en ollut itse osannut kiinnittää huomiota tai jonka olisin tulkinnut toisin.

Monet asiakkaista kehuivat minulle vuolaasti kriisikeskuksesta saamaansa apua ja työntekijöiden ystävällisyyttä, vaikka saatoin itse havainnoida tilanteita, joissa tulkitsin ammattilaisten toiminnan ei-niin-sensitiiviseksi asiakasta ja hänen tilannettaan kohtaan. Joidenkin haastatteluiden jälkeen jäin pohtimaan, määriytyinkö minä liikaa kriisikeskuksen edustajaksi ja henkilökunnan yhteistyökumppaniksi, jotta naiset olisivat uskaltaneet esittää minulle myös kriittisiä näkemyksiä käytännöistä, vai oliko kyse siitä, että he todella olivat erittäin tyytyväisiä saamaansa apuun. Joidenkin asiakkaiden osalta sain käyttööni myös sosiaalityöntekijän kirjoittaman asiakasyhteenvedon, jossa konstruointiin vielä yksi näkemys hänen tilanteestaan.

Tutkijan muuttuvat paikat

Pitkää kenttätöitä luonnehtii se, että tutkijan asema hänen tutkimassaan yhteisössä muuttuu jatkuvasti. Etnografian ytimessä on perinteisesti ollut ajatus ulkopuolisesta tutkijasta, joka menee itselleen vieraaseen yhteisöön tarkastelemaan toiseutta, mutta oppii kenttätöprosessin aikana ymmärtämään tutkimaansa yhteisöä sisältäpäin, yhteisön edustajien näkökulmasta – säilyen kuitenkin itse toisena, erilaisena. Hauskan epäformaalin oppaan etnografisen tutkimuksen tekoon otsikolla *Professional Stranger* (1980) kirjoittanut Michael Agar (1980) on todennut, että varsinkin kenttätöön alkuvaiheessa tutkija on altavastaajan asemassa suhteessa informantteihin. Jotkut etnografit ovat sanoittaneet tätä kutsumalla omaa positiotaan ”lapseksi” tai ”opiskelijaksi”, mikä kiinnittää huomion siihen, että etnografi tarvitsee kentällä opettamista ja opastusta sisään yhteisön käytäntöihin. Ajan myötä suhteet muuttavat muotoaan ja jotkut niistä muuttuvat sym-

metrisiksi eli arkikielisesti sanottuna tutkijasta ja joistain tutkimuksen ihmisistä tulee ystäviä (mt., 70).

Ajattelen, että tutkijan paikka muuttuu edellä kuvatulla tavalla kenttätöiden edetessä ajallisesti, mutta myös tilanteittain. Ajalliseen muutokseen kuuluu se, että alussa tutkija tekee paljon ja laaja-alaisia havaintoja, ja tutkimuksen edetessä havainnointi muuttuu fokusoituneemmaksi ja yltää syvemmälle. Ajan myötä syntyvää tuttuus ja luottamus vaikuttavat siihen, mitä tutkijalle kerrotaan, ja auttavat tutkijaa kysymään oikeita kysymyksiä sekä kiinnittämään huomionsa olennaiseen. Kenttätö on samalla myös jatkuvaa liikettä sisä- ja ulkotilojen välillä. Parhaimmillaan tutkija voi olla riittävän sisällä ymmärtääkseen asioita, mutta kuitenkin riittävän ulkona pystyäkseen tarkastelemaan tutkimaansa yhteisöä ja sen paikalliskulttuuria etäännyttäen sekä kysymään asioita, jotka yleensä määrittävät itsensäanselvyyksiksi. Tutkijan paikka ei ole staattinen eikä lineaarisesti muuttuva, vaan eri hetkinä erilainen. Roolini vaihteli myös sen suhteen, missä määrin toin esiin omia näkemyksiäni väkivaltatyöstä tai tulkintojani tilanteista, joita havainnoin. Minulta kysyttiin niitä usein. Vältin sellaisia kannanottoja, jotka olisivat ohjata liikaa minulle jatkossa puhuttua tai kenties rajoittaa mahdollisuuksiani monipuoliseen havainnointiin. Ajattelen silti Aino Saarisen (2010, 47–48; myös Oakley 1981) tavoin, että vastavuoroinen suhde tuottaa enemmän ja relevantimpaa tietoa kuin tutkijan etäisyyden ylläpitäminen. Esimerkiksi haastatteluissa huomasin saavani syvempää aineistoa strategialla, jossa kuuntelemisen lisäksi tilannekohtaiseen arvioon perustuen myös keskustelin ja haastoin. Haastateltavien minulle esittämiin kysymyksiin vastaaminen oli yksinkertaisempaa; sen koin velvollisuudekseni.

Liikkuessani eri kriisikeskuksissa paikkani muodostui yksiköissä erilaiseksi sen suhteen, kuinka hyvin pääsin sisään työyhteisöön ja arkisiin tilanteisiin. Aiempien kenttätömatkojen aikana muissa kriisikeskuksissa näkemäni ja kuulemani vaikutti siihen, kuinka jäsensin havainnointiani uusissa kohteissa. Esimerkiksi se, että ensimmäisessä kenttätökohteessani Iževskissä käytiin voimakasta kamppailua perhekeskeisen ja feministisen lähestymistavan välillä, herkisti minut havainnoimaan siihen liittyviä kysymyksiä myös muissa tutkimissani kriisikeskuksissa, vaikka ne eivät aina ole olisi olleet yhtä näkyvästi arkisen tulkintatyön keskiössä kuin Iževskissä.

Kriisikeskusten ihmiset käyttivät minua myös oman yhteiskuntansa peilaamiseen. Minulta kyseltiin usein, miltä venäläinen yhteiskunta ja sen ilmiöt näyttävät silmissäni. Työntekijöitä kiinnostivat näkemykseni Venäjästä ja Venäjä-kuvani muutos siellä oleskelun myötä. Oli mielenkiintoista havainnoida sitä, kuinka kentällä kohtaamani ihmiset puhuivat minulle Venäjästä. Tulkitsin luottamuksen osoitukseksi sen, kun he alkoivat puhua venäläisestä yhteiskunnasta seurassani hyvin kriittisestikin. Kriisikeskusten työntekijät analysoivat esimerkiksi venäläisen nyky-yhteiskunnan totalitaristisia piirteitä ja demokratiavajetta sekä niiden kytköksiä väkivaltaan intiimeissä suhteissa. Tulkitsin, että niissä tilanteissa minut sijoitettiin jo osin venäläisen yhteiskunnan sisään – täysin ulkopuoliselle näitä analyyseja ei olisi esitetty.

Niin työntekijät kuin asiakkaatkin olivat kiinnostuneita Suomesta ja suomalaisista. Joskus olin väsynyt näihin keskusteluihin, joissa koin joutuvani edustamaan koko Suomea ja suomalaista kulttuuria ja olemaan generalisti, joka tietää edustamaan yhteiskunnasta kaiken. Toisaalta koin keskustelut antoisiksi, sillä parhaillaan ne auttoivat minua lisäämään omaa ymmärrystäni sekä Suomesta että Venäjästä ja omasta suhteestani Venäjään ulkopuolisen katseen kautta. Koin keskustelut tärkeiksi myös vastavuoroisuuden näkökulmasta. Tutkimukseeni osallistuvat ihmisetkin jaksoivat vastata minun kysymyksiini ja antoivat paljon itsestään – oli mukavaa, että minäkin pystyin antamaan heille jotakin heitä kiinnostavaa. Myös luottamuksen saavuttamisen kannalta on välttämätöntä, että tutkija keskustelee kentällä kohtaamiensa ihmisten kanssa muustakin kuin tutkimusaiheestaan.

Tutkimukseni ihmiset rakensivat usein puheessaan Venäjästä ja Suomesta eroja ja vastakkainasetteluja. He saattoivat todeta jostain venäläisen yhteiskunnan tai kulttuurin epäkohdasta tai nurjasta puolesta puhuttuaan, että teillä Suomessa on varmaan ihan eri tavalla. Suomi oli Venäjän antiteesi, jotain aivan erilaista. Suomalaisuus oli aina diskursiivisesti ja ajatuksellisesti läsnä, sillä vaikkein itse olisi ottanut esille Suomeen liittyviä kysymyksiä, kohtaamani ihmiset kentällä tekivät niin. Kansalaisyhteiskuntaa Tverissä Keski-Venäjällä tutkineen Suvi Salmenniemmen (2007, 58) tavoin huomasin määrittäväni vauraan lännen edustajaksi, kun vertailtiin sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden palkkoja Suomessa ja Venäjällä. Palkkaukseen ja sosiaalipalveluiden julkiseen resursointiin liittyvissä kysymyksissä erot olivat usein räikeitä. Olen esimerkiksi käynyt useita kertoja keskustelun, jossa ihastellaan sitä että pystyn todellakin omalla suomalaisen palkansaajan keskitulon alapuolelle asettuvalla tohtorikoulutettavan kuukausipalkallani vuokraamaan asunnon Helsingissä. Suomalaisesta turvakodista näyttämäni valokuvat, tilojen kodinomaisuus ja leikkihuoneen suuri, moderni televisio herättivät ihmetystä ja ihastusta. Tutkimukseni kriisikeskusten arkisen työn puitteet olivat erittäin niukat: eräässä keskuksessa sosiaalityöntekijät esimerkiksi kertoivat, että toimistotarvikkeisiin varatut määrärahat eivät riitä edes kaikkeen siihen paperiin, jota ministeriön edellyttämä asiakasdokumentaatio vaatii. Tietokone toimi huonosti eikä tulostinta ollut muualla kuin johtajan huoneessa. Odotukset siitä, miten eri tavalla asiat Suomessa ovat, olivat kuitenkin joskus myös katteettomia. Esimerkiksi lähisuhdeväkivaltaa koskeva lainsäädäntö ei ole Suomessa niin kehittynyt kuin kentällä kohtaamani ihmiset odottivat.

Pitkääikaista kentällä oloa leimaa myös myös se, että osa tutkimuksen osallistujista tulee tutkijalle läheisiksi. Minäkin huomasin, että ajan mittaan osa tutkimukseni ihmisistä alkoi suhtautua minuun enemmän ystävänä kuin tutkimusaineistoa tuottavana tutkijana. Joidenkin kanssa tapaamiset siirtyivät tai laajentuiivat myös vapaa-ajalle ja keskustelut ulottuivat tasoille, joilla jouduin pohtimaan, mitä osia niistä voin käyttää tutkimusaineistoni. Tuttuuden ja luottamuksellisuuden lisääntyessä osa kriisikeskusten työntekijöistä välillä sanoikin, että he eivät kerro jotain asiaa tutkimuksessa käytettäväksi, vaan taustatiedoksi vain minulle. Vastaavanlaisista kokemuksista kirjoittaa myös Sortavalassa kenttätyötä tehnyt Meri Kulmala (2010, 175). Joihinkin informantteihini olen jatkanut yhteyden pi-

tämistä kenttätöni päätyttyä ja myös heidän vaihdettuaan työpaikkaa muun muassa sähköpostitse ja sosiaalisessa mediassa.

Haastatteluissa on aina läsnä erilaisia valtasuhteita: tutkija ei voi välttää sitä, että häntä dominoidaan tai hän itse dominoi (Burawoy 1998, 19). Se, että operoin tutkijana haastatteluissa itselleni vieraalla kielellä, vaikutti oletettavasti valtatasepainon jakautumiseen siten, että minä tuskin olin dominoiva osapuoli, vaikka haastattelut toteutettiin minun aloitteestani ja olin suunnitellut käsiteltävät teemat. Haastatteluihin osallistuneilla työntekijöillä ja asiakkailla oli kielellisen ylivoimansa takia enemmän valtaa haastattelun ohjailussa kuin muutoin olisi ollut. Toisaalta ei pidä vähätellä sitä, että tutkija harjoittaa – vuorovaikutustilanteessa tutkimukseen osallistujien kanssa heikommilla ollessaankin – aina valtaa kysymysten valinnassa, analyysissa ja tulosten tulkinnassa (Skinner, Hester & Mallos 2005, 12). Lisäksi osa asiakkaista saattoi ajatella, että minulla oli osa työntekijöille kuuluvasta vallasta ja määrittelyvaltaa suhteessa heidän tilanteisiinsa – tai he eivät välttämättä luottaneet täysin siihen, että en käsitelisi heidän haastatteluissa kertomaansa myöhemmin työntekijöiden kanssa. Olin erityisen tyytyväinen niissä tilanteissa, joissa haastattelemani asiakkaat osoittivat minua kohtaan luottamusta paljastamalla asioita, joita eivät olisi kertoneet henkilökunnan edustajille.

Tunnistin kuitenkin kenttätöni aikana, että havainnoimissani asiakastapaamisissa minut koettiin huomattavasti lähempänä henkilökuntaa kuin asiakkaita olevaksi. Työntekijät pyrkivät vuorovaikutustilanteissa liittoutumaan kanssani esimerkiksi hakemalla katsettani ja hymyilemällä merkitsevästi: ”katso nyt, juuri tällaista sakkia asiakkaamme ovat.” Koin nämä tilanteet välillä kiusallisiksi. Joskus minulta myös kysyttiin asiakastilanteen jälkeen tulkintojani asiakkaan kertomasta ja arviotani tarinan luotettavuudesta. Työntekijät suhtautuivat minuun kollegana, ulkomaisena sosiaalityöntekijänä, jolla on kokemusta samankaltaisesta työstä. He loivat yhteisyyttä kanssani jaetun ammatillisuuden avulla kyselemällä auttamistyön kokemuksistani Suomessa ja suomalaisista työkäytännöistä ja -menetelmistä tai tuntemistani teoreetikoista. Käytin tätä keinoa luottamuksen rakentamiseen myös itse. Koin pystyväni sillä tavoin luomaan yhteistä kokemusta ja tilaa keskustella työn sisällöistä kollegiaalisesti.

Kokonainen tutkija: tunteet ja ruumiillisuus kenttätössä

Tutkija käynee aina kenttätöiden aikana läpi monenlaisia tunteita, kuten hämmennystä, innostusta, kyllästymistä, harmistumista ja iloa. Kenttätöiden tekeminen on ajoittain emotionaalisesti raskasta, ja olen huomannut hämmennyksen ja väsymyksen välittyvän kenttäpäiväkirjan riveiltä ja rivien välistä myös jälkeenpäin. Salmenniemi (2007, 44) on kuvannut kenttäpäiväkirjan lukemista mahdollisuudeksi ”palata henkisesti kentälle” eli tavoittaa uudelleen siellä koettuja tunteita. Suomessa koulukoteja tutkinut Tarja Pösö (2005, 130) kirjoittaa käyneensä pitkään tutkimuksen päättämisen jälkeen itsensä kanssa keskustelua siitä, mitä kentällä oikeastaan tapahtui. Hän kuvaa oivaltavasti, kuinka kenttä elää tutkijan

muistoissa ja erilaisiksi dokumenteiksi taltioituneissa aineistoissa. Vaikka tutkija ei ole enää kentällä, hän voi tulkita uudelleen ja uudelleen sitä, mitä siellä oli. Pösö (mt., 125) korostaa, että tunteet kuuluvat tutkimuksentekoon, eikä niitä tarvitse ”käsitellä pois”. Hän kuvaa aineiston järjestämisen ja tulkinnan aikana läsnä olleiden voimakkaiden tunteiden ja esimerkiksi tiettyjä aineiston kohtia käsitellessä aina uudelleen puhjenneen itkun olleen kuormittavia, mutta muistuttaneen elävästi siitä konkreettisesta maailmasta, jossa aineisto oli kerätty, ja ihmisten siellä kertomasta.

Osassa työyhteisöistä olen joutunut havainnoimaan ja kuuntelemaan paljon myös yhteisön sisäisiä ristiriitoja ja niihin liittyvää puhetta. Olen kokenut osan ristiriidoista kiinnostaviksi ja niiden seuraamisen relevantiksi, sillä jotkut niistä ovat liittyneet kiinteästi tutkimusintresseihini. Osasta työntekijöiden tai johdon ja alaisten välistä ristiriidoista olen kuitenkin halunnut pysytellä mahdollisimman etäällä, sillä olen halunnut säilyttää neutraalin asemani. Joskus se on ollut vaikeata, sillä ne informantit, joiden kanssa olen tullut läheiseksi, ovat odottaneet minulta kannanottamista ja tuen ilmauksia ainakin kahdenkeskisissä keskusteluissa. Välillä aistimani jännitteet ovat heijastuneet minuun epämääräisenä ahdistuksen tunteena, kuten kuvaan kenttäpäiväkirjassani ensimmäiseltä kenttätyöjaksolta Iževskissä kevättalvella 2004:

Huomaan olevani jotenkin aika väsynyt koko Tjoplyi Domiin [suom. Lämmin koti, Iževskin kriisikeskuksen nimi] ja aineistonkeruuseen. Osa siitä on selvästi pettymistä siitä, että siellä tehtävä työ ei olekaan niin täydellistä ja hyvää, kuin ehkä toivoisin, ja toisaalta sitä, että mitä enemmän alan nähdä työyhteisön tulehtuneen tilanteen, sitä voimakkaammin se heijastuu minuunkin, huomaan ahdistuvani. (KP 30.6.2004)

Kenttätyön emotionaalisuudessa ei olekaan kyse vain tutkijan omista tunteista, vaan olennaista on vuorovaikutus tutkijan kentällä kohtaamien ihmisten kanssa. Heidän tunteensa heijastuvat tutkijaan. Muutamille minulle läheiseksi tulleille työntekijöille oli tärkeätä päästä käsittelemään vaikeita asioita minun kanssani. Saatoin ottaa vastaan heidän huoltaan ja turhautumistaan sekä toimia tukena ja kannustajana. Välillä työntekijät painottivat puhuvansa luottamuksellisesti, ja lupasin, etten kirjoita tietyistä asioista tutkimuksessani.

Kenttäpäiväkirjassa kuvaamani tunteet liittyvät useimmiten nimenomaan työyhteisön sisällä havainnoimiini jännitteisiin, positiooni tutkijana ja tutkimuksentekoon, sekä näkemyksiini kriisikeskusten tekemästä työstä ja ammattieettisistä kysymyksistä liittyen esimerkiksi asiakkaan asemaan ja itsemääräämisoikeuteen. Sen sijaan kuvaan vain vähän tunteita, jotka liittyvät kriisikeskusten työn sisältöihin ja asiakkaiden raskaisiin ja vaikeisiin elämäntilanteisiin, vaikka kuulin niihin liittyvää puhetta niistä paljon. Koin kentällä asiakkaiden koskettavat tarinat sellaisiksi, että niihin liittyvien tunteiden käsittelystä selvisin tavanomaisten sosiaalityöntekijän ammatillisten valmiuksien turvin. Olihan tehnyt itsekkin työtä sosiaalityöntekijänä haavoittavissa ja raskaissa elämäntilanteissa olleiden ihmisten kanssa. Sen sijaan minun oli vaikeampaa suhtautua tilanteisiin, joissa työntekijät mie-

lestäni toimivat väärin asiakkaita kohtaan tai esittivät näkemyksiä, jotka koin sosiaalityön eettisten periaatteiden vastaisiksi. Yhtäältä pidin tilanteita epäoikeudenmukaisina ja ärsyttävinä, toisaalta syytin itseäni kyvyttömyydestä pysytellä oppimishaluisen tutkijan roolissa ryhtymättä mielessäni arvostelemaan informanttejani. Purin ristiriitaisia tunteitani kenttäpäiväkirjaan.

Tunteet eivät ole merkityksellisiä vain tutkimusprosessin reflektoinnin kannalta, vaan niitä voi käyttää myös työvälineenä analyysissa. Salmenniemi (2008, 27) on eritellyt kaksi syytä, joiden vuoksi kenttäpäiväkirjaan kirjatulla tunteilla on analyttistä merkitystä. Tunteet voivat tarjota tietoa tutkittavan yhteisön sosiaalisista rakenteista ja käytännöistä. Salmenniemi (mt.) kuvaa, kuinka hän esimerkiksi tarkasteli venäläistä sukupuolijärjestelmää havainnoimalla omia hämmennyksen ja ärtymyksen tunteitaan erilaisissa arkielämän tilanteissa, joissa jäykät sukupuoliroolit tulivat esiin. Toiseksi tunteet ovat hyödyllisiä, koska joissain tilanteissa ne auttavat tutkijaa huomaamaan ja tarkastelemaan kriittisesti omia ennakkoletuksiaan ja normatiivisia ajattelutapojaan. Omien reaktioidensa ja tunteidensa kautta tutkija voi jo kenttätönsä aikana tehdä ymmärrystä lisäävää esianalyysia tarkastelemalla, mitä tilanteessa oikeastaan tapahtui ja miksi hän itse reagoi niin kuin reagoi. Parhaimmillaan tunteet auttavat tunnistamaan ”tiheitä paikkoja”, jotka osoittautuvat myöhemmin analyysin kannalta olennaisiksi. Tunteet auttavat kirjaamaan kenttämuistiinpanoihin sellaisiakin asioita, jotka eivät vielä kentällä olon aikana jäsennyt analyttisesti kuvattaviksi ja joiden merkitys analyysin kannalta ei ole vielä nähtävissä.

Sosiaalityötä intialaisen teatteriseurueen matkassa tutkinut Satu Ranta-Tyrkkö (2005) on kirjoittanut kenttätöystä ruumiillisena työnä. Tunnistan tämän näkökulman hyvin. Kenttätö oli fyysisesti raskasta. Olin välillä niin väsynyt, että olisin voinut nukkua miten paljon tahansa. Päivittäisessä arjessani olin usein kehojen liikenneyhteyksien ja vaihtelevien säiden armoilla. Erityisesti mieleeni ovat jääneet Saratovin lumitalvet, joiden aikana kaupungin julkinen liikenne oli liki pysähdyksissä. Päivittäisiin kulkemisiin meni paljon aikaa ja reitit olivat vaarallisia katujen liukkauden ja katoilta putoavien lumi- ja jääkuormien takia.

Mietin kyllä kadulla kävellessäni myös arjen turvattomuutta: pahimmat arkiset pelkoni ovat auton alle jääminen, jäisellä kadulla kaatuminen ja jääpuikon/lumikuorman tippuminen päähän. Näiden pelkojen välillä sitten tasapainoilun. Ševstšenko[-kadu]lla oli pakko tehdä päätös, että tässä tilanteessa auton alle jääminen pelottaa vähemmän kuin jääpuikkokuolema, ja siirryin kävelemään ajoradalle. Räystäiden valtavat jääpuikkorivit tippuvat vettä ja näyttävät siltä, että ovat juuri irtoamaisillaan ja putoamaisillaan. Jalkakäytävällä on mahdotonta kävellä riittävän kaukana räystäistä, koska vain kapea polku on puhdistettu lumesta ja penkka on valtavan leveä ja korkea. (KP 11.3.2010)

Kuva 1 Jääpuikkojen ja lumikasojen värittämää katukuvaa Saratovissa maaliskuussa 2010.

Kriisikeskusten tiloissa palelin yhdessä tutkimukseni osallistujien kanssa. Jotkut haastattelunauhoitukset kuuluvat huonosti, koska paleleva haastatteluun osallistuja puhuu kaulukseensa. Keväisin ja syksyisin kenttätööhön lähtiessäni jännitin, olisiko lämmitykset jo kytketty päälle tai päältä pois – siitä riippuen sisätiloissa saattoi yllättäen olla hyvin kylmä. Lämmityksestä tai sen puutteesta puhuminen loi yhteistä kokemuksellista tilaa tutkimukseni osallistujien kanssa (myös Kulmala 2013). Huoneiden lämpötilan perusteella saattoi tehdä myös havaintoja valtasuhteista. Kylmässä rakennuksessa kuumaan, sähköpatterintuoksuiseen ilmaan astuessaan tiesi tulleen johtajan huoneeseen.

Kentällä liikkuva ruumiini oli alttiina kommentoinnille ja toisinaan kosketuksillekin. Olen kokenut kenttätömatkoillani niin kaduille, julkisiin kulkuneuvoihin ja ravintoloihin sijoittuvaa seksuaalista häirintää kuin suomalaismiehen sortavalalaisen hotellin pihalla tekemän seksinostoyrityksenkin. Kriisikeskuksissa ruumiini oli turvassa häirinnältä, mutta silti läsnä ja välineenä kohtaamisissa. Pyrin pukeutumaan siten, että olin mahdollisimman tuttu ja helposti lähestyttävä tutkimukseni ihmisille. Opini valitsemaan jalkaani korkokengät, meikkaamaan huolellisesti ja ottamaan kenttätömatkoille mukaan tyylikkäitä, suomalaisittain juhlavia vaatteita. Yhteisyyttä tutkimuksen naisten kanssa saattoi rakentaa myös meikeistä kes-

kustelemalla. Tapani toteuttaa naiseutta oli kriisikeskusten työntekijöiden suorasukaisenkin kiinnostuksen kohteena. Minulta kyseltiin usein, olenko naimisissa ja onko minulla lapsia. Kerrottuaani olevani naimaton kysyttiin seuraavaksi usein, asunko vanhempieni kanssa. Lapsettomuuteni herätti huolta ja ihmetystä ja minua patisteltiin suorasanaistakin lapsentekoon. En ole koskaan saanut yhtä nopeasti vastauksia kriisikeskuksiin ja niiden yksittäisille työntekijöille lähettämiini sähköposteihin kuin silloin, kun pari vuotta kenttätyöni päättymisen jälkeen lähetin heille vauvauutisia.

Eettinen valppaus kenttätyössä

Tutkimusetiikan näkökulmasta kenttäni on ollut erityinen kahdella tavalla. Ensiksi ajattelen, että vieraassa yhteiskunnassa ja kulttuurissa tehtävä kenttätyö vaatii aina tutkijalta erityistä eettistä valppautta. Suomalaiset tutkimuseettiset normit eivät ole itsestään selviä, ja yllättävät asiat saattavat osoittautua arkaluontoisiksi. Toiseksi tutkimusympäristöni asetti tutkijalle erityisiä sensitiivisyyden vaatimuksia. Tutkijan on oltava herkkä sille, että kriisikeskusten asiakkaiksi tullaan äärimmäisen vaikeissa tilanteissa.

Eettisten kysymysten pohtiminen on erityisen tärkeää ulkomaisella kentällä tehtävässä kenttätyössä siksi, koska tutkija ei voi odottaa oman tiedeyhteisönsä tutkimuseettisten normien pätevän itsestäänselvästi. Tutkijalla on toki suomalaisillakin kentillä henkilökohtainen vastuu aineistonkeruun eettisyydestä, mutta vieraassa yhteiskunnassa liikuttaessa vastuullisuuden vaatimus korostuu. Suomalaisissa sosiaali- ja terveysalan instituutioissa tutkimusta tekevä joutuu läpäisemään usein monivaiheiset ja aikaa vievät lupamenettelyt, joiden kuluessa organisaation edustajat ja tutkimusetiikan asiantuntijat punnitsevat tutkimuksen eettisyyttä, sen tarpeellisuutta ja vaikutuksia tutkittavien kannalta. Esimerkiksi lasten arkea laitoksissa tutkinut Maritta Törrönen (1999, 26–27) on luonnehtinut lastenkotiin ja -sairaalaan kentälle pääsyä vaativaksi neuvotteluprosessiksi, jonka aikana hän tapasi noin viisikymmentä sosiaali- ja terveydenhuollon johtavaa viranhaltijaa. Varsinainen lupa- ja suostumusprosessi, joka sisälsi niin viranomais- tahojen kuin tutkimukseen osallistuvien henkilöidenkin luvan kysymisen, oli kahdeksanportainen. Riikka Lämsä (2008, 2013) on kuvannut yhdeksän kuukautta kestänyttä lupaprosessia, jota hänen terveyssosiologisen väitöskirjatutkimuksensa toteuttaminen kahdella eteläsuomalaisella sairaalaosastolla edellytti. Tällaisen jälkeen tutkija voi melko oikeutetusti luottaa siihen, että hänen aineistonkeruusuunnitelmansa vastaavat tutkimuseettisiä normeja.

Ulkomaisella kentällä tilanne on usein toinen. Tutkimuslupien antajat saattavat kiinnittää huomiota aivan eri kysymyksiin, kuin suomalaisessa tai länsimaisessa tieteellisessä etiikassa pidetään olennaisina. Omat lupaprosessini neljässä kriisikeskuksessa olivat varsin yksinkertaiset: kolmessa riitti pelkkä keskuksen johdon lupa ja tutkimukseen osallistuvilta ihmisiltä kultakin pyydetty suostumus. Yhdessä keskuksista piti lisäksi hankkia lupa alueelliselta sosiaaliministeriöltä,

mutta senkin saaminen sujui parissa päivässä eikä se edellyttänyt kovin tarkkaa kuvausta aineiston hankintaan, säilytykseen ja osallistujien anonymiteetin turvaamiseen liittyvistä käytännöistä. Toisaalta tilannekohtaiset neuvottelut sisään pääsystä erilaisiin vuorovaikutustilanteisiin jatkuivat vielä tämän jälkeen.

Menetelmäoppaissa sisään pääsy kuvataan usein prosessiksi, joka tapahtuu kenttätöön alkuvaiheessa, ennen kentälle menoa ja siellä olon ensimmäisinä viikkoina. Oma kokemukseni on, että neuvottelu eri tilanteisiin sisään pääsystä oli jatkuvaa ja kesti kenttätöön loppuun saakka. Ovet aukenivat ja sulkeutuivat yllättäen. Oman värinsä sisäänpääsyneuvotteluihin toivat kriisikeskusten yhteistyötahtojen vaihtelevat käytännöt. Saratovissa ja Sortavalassa osallistuini lukuisiin palavereihin ja koulutuksiin, joissa oli läsnä muiden viranomaistahojen edustajia. Kerran jäin ulkopuolelle johtuen ulkomaalaisuudestani ja yhteistyökumppanin tiukasta hallinnollisesta suhtautumisesta siihen.

Tanja tulee paikalle, naiset puhuvat perjantaisesta miliisiin tapaamisesta. Kysyn, voinko tulla mukaan, ja Tanja sanoo ensin että totta kai. Sitten he alkavat Ženjan kanssa miettiä, että se ei varmaan onnistukaan, koska olen ulkomaalainen ja tarvitsisin koko rakennukseen päästäkseni jonkin erityisen propuskan [kulkuluvan], jonka hankkiminen veisi paljon aikaa. Sitä ei kannata edes yrittää, koska he eivät halua aiheuttaa miliisiyhteistyökumppaneilleen yhtään lisätyötä, nämä tekevät projektissa muutenkin paljon ja saavat vain hyvin pienen korvauksen.” (KP 9.3.2010)

Kun virallisen järjestelmän asettamia portteja ja portinvartijoita on vain vähän tai satunnaisissa paikoissa, tutkijan oma tilannekohtainen harkinta kenttätöön aikana on suuressa roolissa. Eettisen valppauden vaatimus aktualisoitui kenttätöössäni erityisesti tilanteissa, jotka liittyivät asiakkaiden yksityisyyden suojaan. Osallistuva havainnointi on kyselyitä ja strukturoituja haastatteluja harvemmin käytetty menetelmä venäläisessä sosiaalitutkimuksessa, eikä sosiaalialan instituutioissa ole vakiintuneita käytäntöjä siinä, miten havainnointia tekevään tutkijaan suhtaudutaan. Törmäsin kenttätöni aikana tilanteisiin, joissa minulle ehdotettiin asiakas-tilanteiden havainnointia ilman tutkimusluvan pyytämistä asiakkaalta. Työntekijät esimerkiksi ehdottivat, etten esittäytyisi itse, vaan he toteaisivat asiakkaalle lyhyesti kollegan seuraavan tapaamista.¹⁷ Minulle tarjottiin myös mahdollisuutta kuunnella auttavaan puhelimeen tulevia puheluita rinnakkaisesta kuulokkeesta soittajan sitä tietämättä, mistä kieltäydyin. Kuvaan yhtä pitkään tutkimani kriisikeskuksen uuden työntekijän kanssa käymääni neuvottelua asiakkaan antaman tutkimusluvan tarpeellisuudesta kenttätöni loppuvaiheessa näin:

¹⁷ Kokemus tutkijan tulemisesta esitellyksi jonkin muun, helpommin lähestyttäväksi ajatellun ammattiryhmän edustajana ei ole poikkeuksellinen. Venäläisiä oppositionuorisjärjestöjä tutkinut Laura Lyytikäinen (2014) on kirjoittanut siitä, kuinka hänet olisi usein haluttu esitellä uusille informanteille journalistina. Oletettavasti tämä liittyi siihen, että aktivistit olisivat halunneet toiminnastaan juttuja laajalevikkisiin ulkomaisiin lehtiin ja ajattelivat siksi tovereidensa olevan innostuneempia puhumaan toimittajalle kuin tutkijalle.

Myöhemmin, ollessani jo lähdössä huoneesta, palaamme vielä konsultaatioiden havainnointiin. Sanon, että voisin käydä kyselemässä varaustilannetta ja sitten osallistua, mikäli se on kyseiselle asiakkaalle ok. Tähän Andrei toteaa, että ei asiakkailla pitäisi olla mitään sitä vastaan, ainut ongelma on että huoneessa ei ole kuin kaksi tuolia, minun pitäisi sitten tullessani tuoda vielä kolmas tuoli. Tilanne tuntui absurdilta, vaikken sen kaltaisessa ensimmäistä kertaa ollutkaan. Ainut ongelma on t-u-o-l-i, asiakkaan suostumusta hänen mielestään ei tarvitse kysyä. Vastasin rauhallisesti, että olen itse sitä mieltä, että osallistumiseni edellytyksenä on, että esittäydyn asiakkaalle ja saan häneltä luvan läsnäoloon. Tähän Andrei totesi, että siinä tapauksessa on parempi, että hän hoitaa esittelyn ja sanoo minun olevan toinen juristi, kollega. Hänen mukaansa asiakkaat eivät välttämättä ymmärrä, jos minut esitellään suomalaiseksi. Totesin tähän, että siinä tapauksessa en voi osallistua, koska tutkijan etiikkani vaatii, että asiakas on informoitu, tietää kuka minä olen ja tietää osallistuvansa tutkimukseen. Andrei myöntyi, että kokeillaan sitten sitä. (KP 13.5.2010)

Toisaalta törmäsin myös näkemykseen, että tutkija ei ylipäättään voi olla mukana seuraamassa asiakastyötä – riippumatta siitä, antaako asiakas suostumuksensa vai ei. Tätä perusteltiin minulle esimerkiksi sillä, että asiakkaan ja psykologin tapaamisten tulee olla aina kahdenkeskisiä, eikä niissä voi olla läsnä ketään kolmatta henkilöä. Yhdessä kriisikeskuksista, jossa pääsy asiakastyötä havainnoimaan oli kaikkein rajatuin, työntekijät perustelivat rajausta ennen muuta sillä, että he eivät uskoneet asiakkaidensa suostuvan tähän, koska nämä olivat muutenkin pienellä paikkakunnalla huolissaan asiakkuutensa tulemisesta ulkopuolisten tietoon. He kertoivat asiakkaiden muun muassa epäilleen, päätyisikö heidän tarinansa ja jopa valokuvansa suomalaiseen lehteen. Luottamus tuntemattomaan suomalaiseen tutkijaan oli vähäinen ja rinnastuin toimittajaan.

Tulkitsen pääsyn asiakastilanteisiin ja asiakkaita haastattelemaan riippuneen paljon kahdesta vuorovaikutussuhteesta: suhteesta minun ja työntekijöiden välillä ja luottamuksen määrästä tässä suhteessa, ja tuttuuden ja luottamuksen määrästä työntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa. Jos osallistumista ehdotti työntekijä, johon asiakas luotti ja jonka suhtautumisesta asiaan huokui luottamus minua kohtaan ja näkemys tutkimukseni merkittävydestä, asiakas useimmiten suostui osallistumaan. Olin helpottunut myös niistä muutamista tilanteista, joissa asiakas kieltäytyi osallistumisesta: ne olivat konkreettisia osoituksia siitä, että määräysvalta aidosti oli asiakkaalla. Kolmanneksi sisään pääsyä helpotti se, jos minä olin asiakkaalle tuttu vähintään hahmona, jonka hän oli nähnyt keskuksen käytävällä, jonka kanssa hän oli vaihtanut muutaman sanan tai jonka kanssa hän tiesi toisen asiakkaan keskustelleen.

Koska olin kenttätöni aikana muutamia kertoja tilanteissa, joissa jouduin kyseenalaistamaan tavan jolla minut ehdotettiin asiakkaalle esiteltävän, pyrin aina hoitamaan tutkimuksen esittelyn mahdollisimman perusteellisesti itse. Laadin esittelykirjeen, jossa kävin läpi perusasiat tutkimuksestani ja painotin osallistumisen anonyymiuutta ja luottamuksellisuutta. Koin kirjeen hyödylliseksi, sillä sen turvin saatoin nopeastikin etenevissä tilanteissa varmistua siihen, että apua hakeva

nainen sai kaiken välttämättömän tiedon ja se jäi hänelle myös paperilla mahdollista myöhempää käyttöä varten. Joskus naiset kuitenkin ilmoittivat hyvin nopeasti, ettei heillä ole mitään osallistumista vastaan ja palauttivat paperin minulle sitä vain vilkaistuaan. Tulkitsin tämän niin, että he olivat jo tehneet päätöksen osallistumisesta eivätkä kaivanneet enempää lisätietoa.

Haastattelujen luottamuksellisuuden ja anonymiuden painottaminen oli tärkeätä myös niihin osallistuneille työntekijöille. Useamman kerran osallistuja totesi haastattelun aikana ottavansa oman, työpaikan virallisesta linjasta poikkeavan näkemyksensä esille tai puhuvansa työyhteisössä herkistä ja ristiriitoja aiheuttavista asioista nimenomaan siksi, koska olen luvannut haastattelujen olevan luottamuksellisia. Tämän anonymiudesta antamani lupauksen takia en kaikissa haastattelukatkkelmissa tuo esiin työntekijän ammattiryhmää tai kriisikeskusta, jossa hän työskenteli, jos kohta käsittelee erityisen arkaluontoista asiaa ja niiden mainitseminen saattaisi vaarantaa tutkimukseen osallistujan anonymiteetin. Kaikki tekstissä ja aineistokatkelmissa esiintyvät tutkimukseni osallistujien nimet on muutettu. Olen säilyttänyt nimiä muuttaessani venäläisen nimijärjestelmän piirteet. Etunimellä ja isännimellä puhuteltu henkilö, kuten yksikön johtaja tai iäkkäämpi työntekijä, on siis saanut samanmuotoisen pseudonyymin (esim. Ljudmila Aleksandrovna). Vastaavasti kutsun pelkällä etunimellä (Ljudmila) tai lempinimellä (Ljuda) sellaista työntekijää tai asiakasta, josta useimmat kriisikeskuksen ihmiset ja minä heidän mukanaan näin puhuttelivat. Olen muuttanut kriisikeskuksista apua hakeneiden naisten tarinoista muita vähämerkityksisiä yksityiskohtia ja paikoin myös yhdistellyt elementtejä eri tarinoista pitääkseni tutkimuksen osallistujille antamani lupauksen anonymiteetin säilymisestä.

Muutamia kertoja yllätyin kentällä siitä, kun koin asiakirjoja varjeltavan paljon tarkemmin kuin asiakkaiden yksityisyyttä. Törmäsin tähän pyytäessäni käyttöön erään kriisikeskuksen kuukausi- ja vuosiraportteja, joihin oli tilastoitu asiakasmääriä. En mieltänyt dokumenttien olevan millään tavoin arkaluontoisia. Suomessa monilla organisaatioilla vastaavat tiedot ovat julkisesti saatavilla esimerkiksi internetsivuilla. Sain tilastot kopioitavakseni eräältä kriisikeskuksen työntekijältä, mutta jouduin yllätyksekseni myöhemmin käymään keskuksen johtajan kanssa keskustelun, jossa vakuutin käyttäväni materiaalia vain tutkimuksessani luovuttamatta sitä ulkopuolisille. Hän korosti, että raportit ovat luottamuksellisia ja että kirjallisten dokumenttien luovuttaminen käyttööni on aivan eri asia kuin ”suullisen materiaalin”, jolla hän viittasi haastatteluihin ja havainnointiin. Pidin johtajan reaktiota yllättävänä varsinkin suhteutettuna siihen, että tässä keskuksessa aineistonkeruuseeni oli suhtauduttu muutoin hyvin mutkattomasti ja esimerkiksi asiakastilanteissa mukana oloa ei pidetty millään muotoa ongelmallisena. Arvioin kenttäpäiväkirjassani, että kyse ei välttämättä ollutkaan asiakirjojen arkaluontoisuudesta vaan työyhteisön sisäisistä hierarkioista. Johtaja koki arvovaltaansa loukatun, kun alainen antoi dokumentteja kopioitavaksi kysymättä siihen erikseen johtajan lupaa. Minulle asia esiteltiin kuitenkin erilaisten aineistojen salassapitoon liittyvänä kysymyksenä. Koin tilanteessa epämurkavaksi ennen kaikkea sen, että asiakirjoja suojattiin tarkemmin kuin ihmisiä. Asiakastapaamisista kerättävä

”suullinen materiaali” – ihmisten intiimit ja kipeät elämäntilanteet ja niistä käytävät keskustelut – ei määrittynyt samalla tavoin arkaluontoiseksi ja suojeltaviksi kuin asiakirjat.

Eettisen valppauden vaatimukseen sisältyy kuitenkin herkkyyks sille, mikä tutkimuksen kohteena olevassa yhteisössä mielletään arkaluontoiseksi tai salassa pidettäväksi. Siinä missä tutkijan henkilökohtainen vastuu tutkimuseettisistä ratkaisuista on suuri, hän ei voi asettua vain oman lähtömaansa tutkimuseettisten normien varaan ja jättää muita odotuksia huomiotta. Olen yrittänyt olla kentällä sensitiivinen sille, että joskus yllättävät asiat saattavat olla luottamuksellisia, ja että asiakastyön havainnoinnista on ollut hyvin erilaisia näkemyksiä. Tämä tarcoitti myös sitä, että en yrittänyt tuppautua mukaan niihin tilanteisiin, joissa tutkijan läsnäoloa ei syystä tai toisesta pidetty sopivana. Tämä on rajannut aineistoaani, mutta taannut sen, etten loukkaa kenenkään oikeutta yksityisyyteen ja itse-määrittelyyn tai riko tutkimieni yhteisöjen sääntöjä.

Eettiseen valppauteen kuuluu myös tiedon oikeellisuuden ja luotettavuuden jatkuva arvioiminen. Olen lopulta tullut perin kriittiseksi edellä kuvaamani asiakasmääriä koskevien tilastojen käytössä. Yhdessä tutkimukseni kriisikeskuksista vanha työntekijä oli tehnyt kaupunginhallinnolle valituksen siitä, että asiakastilastoja on peukaloitu paremman kuvan antamiseksi keskuksen toiminnasta. Toisessa keskuksessa työntekijät kertoivat esimerkkejä eräästä toisesta sosiaalialan organisaatiosta, jossa tilastointi jätettiin tekemättä ajallaan ja luvut keksittiin jälkeinpäin. Tämä on johdattanut minut pohtimaan, miten käytän kriisikeskuksista saami-ani tilastoja, niiden luotettavuuden rajoja ja sitä, ja ovatko asiakasmääriä kuvaavat luvut ollenkaan olennaisia tutkimusotteeni kannalta. Olen päätenyt siihen, että käytän tilastoja harvakseltaan kuvaamaan toimintojen volyymia, mutta en anna niille kovin suurta painoa tutkimuksessani.

Eettisen valppauden vaatimusta etnografisessa tutkimuksessa lisää se, että kentällä ollessaan tutkija asettuu osaksi kentän sosiaalisia suhteita ja saa tietoonsa tutkittaville henkilökohtaista merkitystä omaavia asioita (Stacey 1988; myös Keskinen 2005, 136). Feministisestä etnografiasta kriittisesti kirjoittanut Judith Stacey (mt.) on pohtinut etnografiseen kenttätööhön liittyvää hyväksikäytön riskiä väittäen, että niin tervetullut ja pidetty kuin tutkija voi kentällä ollakin, osallistuvaan havainnointiin liittyy aina myös tunkeilevuuden ja hyödyntämisen, jopa pettämisen elementtejä. Lopulta tutkijalla on paljon valtaa, sillä hän on lähes poikkeuksetta se, joka kirjoittaa tutkimusraportin ja tekee omat tulkintansa tutkimuksen osallistujille läheisistä asioista. Etnografian intiimiys ja vastavuoroisuus on omiaan kasvattamaan hyväksikäytön riskiä. Ratkaisuna ongelmaan Stacey (mt., 25–26) pitää suurta reflektiivisyyttä, itsekriittisyyttä ja tietoisuutta näistä vaaroista. Pohdin kysymystä erityisesti yhdessä tutkimukseni kriisikeskuksista, jossa tutkimuksen osallistujat alkoivat uskoutua minulle työyhteisön sisäisistä ristiriidoista. Mietin, sotkenko entisestään monimutkaista tilannetta kysymällä lisää kiistakysymyksistä, jotka olivat sinänsä tutkimukseni kannalta olennaisia, ja miten suh- taudun tilanteisiin, joissa minusta haetaan liittolaista. Parhaimmillaan tuntui, että pystyin tarjoamaan tutkimuksen osallistujille arvokasta emotionaalista tukea

(myös Stacey 1988, 26) kuuntelemalla heidän kokemuksiinsa epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ja tukemalla heidän näkemyksiään työyhteisössä oppositioon joutuneista feministisistä väkivaltatulkintoista. Samaan aikaan jouduin miettimään, kuinka luovia niin, etten menetä minkään osapuolen luottamusta tilanteessa, jossa pelkästään yhteydenpito ulossavustettuihin työntekijöihin oli viite petoksesta. Ja lopulta – poistuini kentältä saatuaani itselleni hyödyn, kun taas tutkimukseni osallistujat eivät olleet ollenkaan yhtä vapaita lähtemään (mt., 23).

3.4. Tutkimukseni kriisikeskukset ja kenttätyö niissä

Tutkimukseni sijoittuu kolmelle venäläiselle paikkakunnalle Iževskiin, Sortavalaan ja Saratoviin ja käsittelee niillä toimivien kriisikeskusten tekemää väkivaltatyötä. Tässä luvussa jatkan jo aloittamaani kenttätyön kuvausta fokusoiden sen kuhunkin neljästä tutkimukseni kriisikeskuksesta. Keskityn tässä luvussa kuvaamaan kenttätyön luonnetta ja kentälle pääsyä.

Kuvaan, kuinka yksikköjen toiminnan luonne ja mahdollisuudet sisään pääsyyn vaikuttivat siihen, että kenttätyö muotoutui eri paikoissa luonteeltaan erilaiseksi. Pohdin, kuinka se vaikuttaa aineistoni kokonaisuuteen ja minkälaisia haasteita se aiheuttaa analyysin näkökulmasta. Luku rakentuu siten, että aloitan kuvauksella ensimmäisestä ja pitkäaikaisimmasta kenttätyökohteestani Iževskissä, siirryn sieltä Sortavalaan ja esittelen lopuksi kaksi Saratovissa sijaitsevaa kriisikeskusta ja niissä tekemääni kenttätyötä. Itse kriisikeskuksista ja niiden toiminnasta esittelen tässä luvussa vain lyhyet perustiedot. Lisäksi olen koonnut taulukoon keskusten keskeisiä piirteitä ja niiden välisiä eroja. Lisätaustoitusta kaipaavia lukijoita palvellakseni kuvaan kutakin tutkimukseni paikkakuntaa ja kriisikeskusta, keskusten perustamishistoriaa, organisaatiota ja työn painotuksia laajemmin liitteessä 1. Toivon palvelujärjestelmän kuvauksen hyödyttävän erityisesti sosiaalityön käytännön toimijoita ja sosiaalipalveluiden järjestämisestä Venäjällä kiinnostuneita lukijoita.

Erojen lisäksi kaikissa neljässä yksikössä oli yhteneväisyyksiä, kuten myös kaupungeissa joissa ne sijaitsevat. Mikään tutkimukseni kaupungeista ei edusta Venäjän metropoleja tai esimerkiksi öljyn ja kaasun avulla vaurastuneita alueita.¹⁸ Kaikki kolme kaupunkia ovat Neuvostoliiton aikana olleet ulkomaalaisilta suljettuja. Kaikkia tutkimukseni neljää väkivaltatyön yksikköä yhdisti se, että organisaatiossa miellettiin (ainakin jossain kenttätyöni vaiheessa) joko sen päätehtäväksi tai yhdeksi keskeisistä tehtävistä lähisuhteissaan väkivaltaa kokeneiden naisten

¹⁸ Esimerkiksi UNDP:n Human Development Indexin avulla tarkasteltuina tutkimukseni alueet asettuvat Venäjän alueellisessa vertailussa keskitason molemmiin puoliin. Vuonna 2010 Udmurtian tasavalta ja Saratovin oblast sijoittuivat Venäjän 80 aluesubjektin joukossa sijoille 25 ja 27, Karjalan tasavalta sijalle 51. Bruttokansantuote oli Udmurtiassa 12 591, Saratovin oblastissa 10 159 ja Karjalassa 11 322 Yhdysvaltain dollaria asukasta kohti, mitä voi verrata Venäjän federaation keskiarvoon 16 092 dollaria tai Moskovan vastaavaan, hätkähdyttävän eri tasolla olevaan 37 987 dollariin asukasta kohti. (UNDP Russia 2010, 138–139.)

auttaminen ja että niissä työskenteli hyvinvointityön ammattilaisia, kuten sosiaalityöntekijöitä ja psykologeja. Ei ole yllättävää, että kolmessa julkisen sektorin kriisiosastossa oli enemmänkin yhtäläisyyksiä muun muassa rakenteessa ja työkäytännöissä, kun taas kansalaisjärjestön ylläpitämä naisten kriisikeskus osoittautui monessa suhteessa erilaiseksi. Toisaalta julkisen sektorin kriisiosastoista Sortavala erottui usein omanlaisenaan muun muassa perustamishistoriansa ja tiiviiden Suomen-kytköstensä takia.

Perhetukikeskus ”Lämmin koti” Iževskissä

Aloitin kenttätöön väkivaltatyön käytäntöjen parissa vuonna 2004 Iževskissä, joka on kenttätökohteistani ensimmäinen ja pitkäaikaisin. Iževsk edustaa tutkimuksessani keskikokoista venäläistä provinssikaupunkia, jonka erityispiirre on sen sijoittuminen monikansalliseen Udmurtian tasavaltaan. Iževskissä tutkimani keskus toimii esimerkkinä varhain perustetusta julkisesta kriisikeskuksesta, joka on osallistunut 1990–2000-luvun kriisikeskusliikkeeseen, saanut kansainvälisiä rahoituksia ja kehittänyt kunnianhimoista väkivaltatyötä, mutta jonka toiminta on myöhemmin profiloitunut uudelleen. Kenttätöön päättyessä väkivaltatyö oli vain yksi se toimintamuodoista ja työntekijöillä oli yhä vähemmän väkivaltatyön osaamista. Keväällä 2014 keskus oli jälleen yhdistymässä toisen yksikön kanssa ja toimintamuodot laajenemassa entisestään.

Aloitin kenttätöön Iževskissä jo viettäessäni Udmurtiassa seitsemän kuukautta vaihto-opiskelijana vuosia ennen väitöskirjaprojektini alkamista. Tuotin vierailun aikana etnografisen tutkimusaineiston pro gradu -työtäni (Jäppinen 2006) varten. Udmurtiaan päätymiseeni vaikuttivat Helsingin yliopiston osallistuminen yhdessä Udmurtian valtionyliopiston kanssa toteutettuun EU-hankkeeseen¹⁹ ja nuoren venäjänopiskelijan halu nähdä ”syvää Venäjää” aiempien vaihto- ja harjoittelukohteideni Pietarin ja Viipurin lisäksi. Suoritin keskuksessa sosiaalityön opintoihin paikallisessa yliopistossa kuuluneen harjoittelun, jonka aluksi pyysin luvan tutkimusaineiston keräämiseen harjoittelun aikana ja sen käyttämiseen pro gradu -työssäni. Vietin keskuksessa yhden päivän viikossa seitsemän kuukauden ajanjakson ajan. Yhteensä tein kenttätöitä keskuksessa 25 päivänä. Työyhteisö otti minut lämpimästi vastaan ja pääsin havainnoimaan sen arkea monipuolisesti. Olin läsnä puhelinpäivystäjien huoneessa ja sen vieressä sijaitsevassa teehuoneessa, johon työntekijät usein kokoontuivat keskustelemaan työstään, kävin syvälle meneviä keskusteluja työntekijöiden kanssa ja tein kuusi nauhoitettua haastatte-

¹⁹ EU-Tempus IB_JEP-22016-2001 ”A Centre for Social Policy at the Udmurt State University” –hankkeen tavoitteena oli nimensä mukaisesti sosiaalipolitiikan tutkimuskeskuksen perustaminen Udmurtian valtionyliopistoon. Hankkeeseen osallistui myös Manchester Metropolitan University. Hankkeen puitteissa toteutettiin muun muassa useita muutaman viikon pituisia vierailuita yliopistojen välillä, ja innostuin ajatuksesta tutkimusmatkalle Udmurtiaan lähdestä juuri Udmurtian valtionyliopiston opettajien Helsingin-vierailuun osallistuttuani. Pirkko-Liisa Rauhala on kuvannut projektin toteutusta Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä julkaistuissa kolmessa artikkelissa (Rauhala 2003a, 2003b, 2004).

lua. Osallistuin seminaareihin ja koulutuksiin ja olin mukana järjestämässä yhtä seminaaria, joka käsitteli väkivaltatyön menetelmiä Suomessa.

Ensimmäisen kenttätutyöjaksoni aikana rajasin näkökulmani keskuksen työntekijöihin ja havainnoin kasvokkaisia asiakastapaamisia vain satunnaisesti. Päädyin tuolloin graduaineistoa tuottaessani ratkaisuun olla hakeutumatta asiakastilanteita havainnoimaan, koska koin tutkimuseettisiä ristiriitoja siinä, kuinka minut esiteltäisiin tutkimukseen osallistuville asiakkaille (myös Jäppinen 2006, 41; Jäppinen 2010). Opiskelijan roolissa koin hankalaksi säädellä sitä, kuinka minut esitellään asiakkaille ja saavatko he riittävät tiedot tutkimuksestani ja aidon mahdollisuuden kieltäytyä osallistumisesta. Kieltäydyin havainnointitilanteista, joissa tutkimukseen osallistuja ei saa riittävästi tietoa tutkimuksestani voidakseen tehdä itse valinnan osallistumisesta.

Aloittaessani väitöskirjatyön en tehnyt heti päätöstä Iževskin kriisikeskuksen sisällyttämisestä uuden tutkimukseni aineistoon. Päädyin ratkaisuun myöhemmin, kun huomasin uusissa kenttätutyökohteissa syntyvän aineiston keskustelevan hyvin aiemmin vanhan aineiston kanssa. Lisäksi koin Iževsk-kontaktini vahvuudeksi pitkäaikaisuuden ja sen tuoman mahdollisuuden keskuksen toiminnan ja siinä tapahtuneiden muutosten seuraamiseen noin seitsemän vuoden ajanjakson aikana. Tein keskuksen muutamia lyhyitä, vapaamuotoisia vierailuja vuosien 2005 ja 2009 välisenä aikana. Vierailujen sisältönä oli sekä henkilökohtaisten kuulumisten vaihto että organisaation ajankohtaisista asioista ja muutoksista kuuleminen.²⁰ Lisäksi pidin muutamaa tutkimukseni henkilöihin yhteyttä myös sähköpostitse Suomesta käsin.

Keväällä 2010 tein kolmen viikon mittaisen intensiivisen kenttätutyömatkan, jonka tavoitteena oli uuden aineiston hankkiminen ja aiempien tietojeni päivittäminen. Kentälle paluu herätti minussa ristiriitaisia tunteita.

Tänään hoidin ensin aamupäivällä virallisia asioita ja iltapäivällä lähdin Tjoplyi domiin. [kuvausta paperiasioiden hoitamisesta, vanhojen tuttujen kohtaamisesta sosiaalityön laitoksella ja yhteistyöehdotuksista sekä siitä, kuinka törmään sattumalta kummityttöni isään yliopiston pihalla] Puoliltapäivän, kun palasin asuntoon, asioinneiltani, soitin sitten Tjoplyi Domiin ja puhuin Natalia Aleksandrovnan kanssa. Hän kuulosti tosi ilahtuneelta kuullessaan ääneni, huusi heti puhelimeen (sihteerin vastattua), että hän on jo täällä toisella linjalla. Minun sopi tulla mihin aikaan tahansa, ja lähdinkin sitten lounaan jälkeen trollikalla Bummažiin. Taas mietin, että on tämä helppoa, kun kaikki on niin tuttua jo. Minun kannattaisi varmaan tehdä mahdollisten jatkotutkimusteni kenttätutyöt täällä, kun täällä on niin helppoa ja tuttua olla. Tjoplyi Domiin meno tuntui hyvältä, vaikka samaan aikaan tuntui että avatessani sinisen rautaportin astun taas niiden jännitteiden kenttään, jotka kuusi vuotta sitten koin väsyttäväksi ja ahdistaviksikin. Muistan sen kepeyden tunteen, kun kesällä 2004 lähdin keskukselta viimeisen kerran. Nyt on kui-

²⁰ Yhdellä vierailuista vein keskuksen myös venäjänkielisen yhteenvedon vuonna 2006 valmistuneen pro gradu -tutkimukseni tuloksista. Jälkeenpäin kuulin sitä luetetun myös uusilla työntekijöillä.

tenkin aika palata ja kohdata ne samat jutut – tai ehkä jotain ihan uutta – uudelleen. (KP 4.5.2010)

Minut otettiin kriisikeskuksessa ystävällisesti vastaan, olinhan johtajalle tuttu jo vuosien ajalta ja tervetullut vierailija. Uuden tutkimuslupapyyntöni kanssa yhteyttä ottaessani hän ilmoitti heti olevansa ilman muuta mielellään avuksi jatkotutkimuksessani. Sain luvan käyttää myös vuoden 2004 aineistoa jatkotutkimuksessani. Uusi kenttätöjako tarkoitti kuitenkin uutta sisään pääsyn haastetta siinä mielessä, että suurin osa keskuksen henkilökunnasta oli vaihtunut. Organisaatiomuutosten myötä henkilöstön määrä oli kaksinkertaistunut aiemmasta 49 työntekijään. Entuudestaan tunsin vain neljä työntekijää, jotka olivat työskennelleet keskuksessa jo vuonna 2004 ja joista kolmea olin haastatellut tutkimukseeni tuolloin. Kahden keskuksen yhteensulautumisen myötä osastojen määrä oli nyt kasvanut seitsemään. Työyhteisön ilmapiiri oli muuttunut sillä tavoin, että työntekijät olivat huomattavasti aiempaa vähemmän tekemisissä toistensa kanssa ja tiesivät vain vähän muiden osastojen toiminnasta. Ensimmäisenä päivänä johtaja kierrätti minua tutustumassa henkilökuntaan ja kertomassa tutkimuksestani. Ohimennen hän varoitti, että osa työntekijöistä on kovin uusia tehtävissään, eivätkä he välttämättä osaa vastata kysymyksiini.

Henkilökunnan vaihtumisen ja organisaatiouudistuksen myötä työskentelyni painottui vuoden 2010 kenttätöjaksolla uusiin toimintatapoihin ja työntekijöihin tutustumiseen. Tutustuin eri osastojen toimintaan ja ihmisiin yrittäen hahmottaa väkivaltatyön osuutta eri osastoilla. Tein paljon haastatteluja, mutta huomasin väkivalta-asiakkaiden määrän vähentyneen huomattavasti ja pääsin sen vuoksi havainnoimaan asiakastyötä vain vähän. Lisäksi tein haastatteluja sellaisten väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa, jotka olivat olleet pitkään keskuksen psykoterapeutin asiakkaina ja osallistuneet keskuksessa toimivaan, AA-liikkeen kahdentoista askeleen metodologiaa hyödyntävään vertaisryhmään. Ne eivät tarjonneet minulle niinkään tietoa keskuksen asiakastyöstä tänään, vaan pääosassa oli näiden naisten oma tarina ja pitkäaikainen asiakassuhteensa. Ryhmään osallistuminen ja pitkäaikainen terapeutin työskentely näkyi tavassa, jolla naiset jäsensivät omaa tarinaansa ja kertoivat sitä taitavasti, analyttisesti ja perusteellisesti.

Toiveenani oli tällä matkalla päästä seuraamaan myös asiakastyötä. Kohtasin uudelleen samoja tutkimuseettisiä haasteita kuin aiemmankin kenttätöni aikana samassa keskuksessa; minulle ehdotettiin taas asiakastilanteiden havainnointia niin, että minut esiteltäisiin vain kollegana. Nyt olin kuitenkin paremmin varustautunut siihen kuin ensimmäisellä kenttätömatkallani. Minulla oli esittelykirje, jonka saatoin antaa asiakkaille heidän päätöksentekonsa tueksi ja kokemusta useammasta kenttätökohteesta hankkineena olin valmistautunut säilyttämään oman linjani tutkimukseen osallistujien informoimisessa. Ongelmaksi muodostui kuitenkin varsinaisten väkivalta-asiakkaiden vähäinen määrä. Ensisijaisesti väkivaltaan apua hakevien asiakkaiden määrä oli romahtanut ja usein työntekijät eivät osanneet ajanvarausten perusteella edes sanoa, liittykö asiakkaan asia väkival-

taan. Lopulta seurasin kolmen kenttätöviikon aikana vain muutamia asiakastapaamisia turvakodissa.

Muuta havainnointiaineistoa ja haastatteluja karttui runsaasti. Erityisen arvokkaana analyysin kannalta pidän sitä, että vuosien 2004 ja 2010 aineistojen vertaileminen tuo esiin keskuksessa ja sen toiminnan suuntaamisessa tapahtuneen huomattavan muutoksen. Huomasin kohonneen statukseni eli sen, en ollut enää vain opiskelija, vaan väitöskirjatutkija, vaikuttavan esimerkiksi tapaamisten järjestymiseen. Sain mahdollisuuden tavata keskuksen toiminnasta vastaavia kaupunginhallinnon viranhaltijoita, joiden kanssa käyty keskustelu auttoi minua entistä paremmin hahmottamaan keskuksen toiminnassa tapahtuneen muutoksen taustoja.

Vuosien mittaan ja tämän kenttätöjaksoni aikana sain paljon tietoa myös vuosien varrella keskuksen työyhteisöä vaivanneista ristiriidoista, jotka liittyivät osin keskuksen uudelleenprofiloitumiseen, osin tulehtuneisiin ja autoritäärisiin henkilösuhteisiin. Iževskissä tekemääni kenttätöä onkin luonnehtinut syvälle sisään pääseminen työyhteisön sisäisiin neuvotteluihin työn luonteesta, mutta myös erilaisiin väliasemiin joutuminen ja tasapainoilu ristiriitaisten näkemysten ja erilaisien liittoutumisten välillä. Kenttäpäiväkirjassa kuvaan paljon tunteita, jotka liittyvät työyhteisön sisällä havainnoimiini jännitteisiin ja omaan paikkaani tässä jännitteiden kentässä. (Myös Jäppinen 2010.) Osalle työntekijöistä olin tärkeä uskotu ja he puhuivat minulle hyvin avoimesti kokemistaan ongelmista. Virallisen organisaation näkökulmasta taas pelkäsin luotettavuuteni kärsivän, jos minun huomataan olevan liian läheinen tiettyjen henkilöiden kanssa. Jouduin tasapainoilemaan myös sen kanssa, mitä tietoja käytän tutkimuksessani ja mitkä minulle kerrotut asiat katson niin luottamuksellisiksi ja mahdollisesti kertojaa vahingoittaviksi, että en käytä niitä aineistona.

Viimeisen matkani aikana tapasin myös aiemmin keskuksessa työskennellyttä psykologia, joka oli jättänyt työpaikan konfliktin jälkeen. Olin ollut häneen satunnaisesti yhteydessä myös sähköpostitse vuosien varrella. Kävin tutustumassa hänen uuteen työpaikkaansa ja koin saavani arvokasta tietoa keskusteluistani hänen kanssaan. Toisaalta huomasin keskusteluissa keskuksen johtajan kanssa, että tieto yhteydenpidostani entisen työntekijän kanssa oli kulkeutunut myös hänelle ja se aiheutti meidän välillemme jännitettä. Koin jopa tiettyä vaikeasti määriteltävää häpeää tai pelkoa siitä, että olin jatkanut yhteydenpitoa *persona non grata*ksi muuttuneeseen entiseen työntekijään ja sillä tavoin osoittanut epälojaaliutta johtajaa kohtaan. Pyrin kuitenkin pysymään neutraalina ja ulkopuolisena molempien minulle kuvaamasta konfliktista, enkä luopunut yhteydenpidostani kumpaankaan osapuoleen.

Kuva 2 *Iževskin kriisikeskus sijaitsee vanhassa lastentarharakennuksessa kaupungin pohjoisosan lähiössä.*

Kuva 3 Logo viestii kodin ja perheen suojelemisesta keskuksen päämääränä. 2000-luvun lopulla kaikki virallisten rakennusten kyltit alettiin kirjoittaa venäjän lisäksi myös udmurtin kielellä. Keltaisella maalilla peitetyt tekstinosat kielivät keskuksen läpikäymistä organisaatiouudistuksista ja hallinnollisen aseman muutoksista.

Kunnallisen sosiaalikeskuksen kriisiosasto Sortavalassa

Sortavala edustaa tässä tutkimuksessa rajakaupunkia, joka on Venäjän mittakaavassa hyvin pieni ja perifeerinen, mutta jonka sosiaalisectori on kansainvälisen yhteistyön ansiosta vireä ja progressiivinen. Myös tutkimani kriisiosasto on perustettu suomalais-venäläisen yhteistyöhankkeen tuloksena. Sortavalan kriisiosasto edustaa tutkimuksen kriisikeskusten joukossa pienillä resursseilla toimivaa, mutta paljon väkivaltaa kokeneita naisia tavoittavaa yksikköä, jossa on huolellisesti väkivaltatyöhön perehdytetty henkilökunta ja vireää vapaaehtoistoimintaa. Sortavalan kriisiosasto teki erityisen aktiivista tiedotustyötä, se tunnettiin paikkakunnalla huomattavasti paremmin kuin tutkimukseni muut kriisikeskukset omillaan, ja siihen luotettiin.

Sortavalan kriisiosasto osoittautui tutkimukseni paikoista kaikkein haastavimmaksi ympäristöksi sisään pääsyn kannalta. Sinne tekemäni pisimmän kenttätömatkan aikana syksyllä 2008 tunsin olevani pysyvästi ovensuussa, neuvottele-

massa sisään pääsystä, vaikka luulin tehneeni onnistuneen pohjatyön ennen matkalle lähtemistä. Suunnitteluvaiheessa yhteydenottoa kriisiosastoon helpotti se, että tutkijakollegani oli tehnyt kenttätöitä Sortavalassa, tunsii kriisiosaston väen ja toimi siltana ensimmäisessä yhteydenotossa. Tietä tasoittamaan olin hankkinut myös suosituskirjeen Ensi- ja turvakotien liiton toiminnanjohtajalta, sillä Sortavalan kriisiosasto ja liitto olivat pitkäaikaisia yhteistyökumppaneita. Toukokuussa 2008 vierailin ensimmäisen kerran Sortavalassa hankkimassa tutkimuslupaa ja keskustelemassa tutkimukseni yksityiskohdista sosiaalikeskuksen ja kriisiosaston johdon kanssa. Silloin sain tutkimukselleni positiivisen vastaanoton. Esittelin tavoitteeni kriisiosaston päivittäisen toiminnan ja asiakaskohtaamisten havainnoinnista sekä henkilökunnan ja palvelunkäyttäjien haastattelemisesta. Kerroin luottamuksellisuudesta, anonymiteetistä ja osallistumisen vapaaehtoisuudesta kenttätöni tärkeinä periaatteina. Sosiaalikeskuksen ja kriisiosaston johtajat antoivat luvan tutkimuksen tekemiseen kriisiosastolla ja arvelivat, että myös osa asiakkaista on suostuvaisia osallistumaan.

Ensimmäisen matkan aikana en tavannut kriisiosaston muuta henkilökuntaa kuin ohimennen, ja jälkeenpäin ajateltuna tein virhearvion siinä, kun luotin pelkästään johtajien näkemykseen etnografisen työskentelyn mahdollisuudesta kriisiosastolla. Sosiaalityöntekijät osoittautuivat käytännössä tärkeiksi portinvartijoiksi kentälle pääsyssä. Työntekijät olivat ottaneet erittäin vakavasti ajatuksen asiakkaiden yksityisyyden suojaamisesta eivätkä olleet halukkaita tekemään tässä poikkeusta tutkijan suhteen. Pidemmän kenttätöjaksos aloitettuani huomasin, että kriisiosastolle sisään pääsy ei ollutkaan niin helppoa kuin aiempi kokemukseni Iževskistä ja toukokuussa johtajien kanssa käymäni keskustelut olisivat antaneet olettaa. Henkilökunta suhtautui minuun ystävällisesti, mutta heidän lähtökohtansa oli, että asiakkaat tuskin ovat halukkaita osallistumaan tutkimukseen.

Menen kriisikeskukseen vähän kymmenen jälkeen aamulla. Ovi on raollaan, mutta koputukseeni ei vastaa kukaan. Menen varovasti sisään, mutten löydä toimistosta enkä olohuoneesta ketään. Palaan aulaan. Tunnen oloni hieman epämukavaksi ja ajattelen, että kentälle pääsy on välillä hyvin konkreettista eteisissä harhailemista. Koputan [sosiaalikeskuksen johtaja] Olga Andrejevnan oveen ja sieltä tupsahtaa ulos [kriisiosaston johtaja] Tamara Vasiljevna. Hän on kovin kiireinen, kun on vasta eilen illalla palannut Joensuusta ja lähtee taas Suomeen koko ensi viikoksi. Hän ehtii kuitenkin vaihtaa kanssani muutaman sanan ja antaa minulle koko joukon materiaaleja tutustumista varten. [...] Tamaran mukaan osa konsultaatioista tapahtuu ajanvarauksella, osa niin, että asiakas vain tulee paikalle ja pääsee suoraan konsultaatioon. Hän korostaa vapaaehtoisuutta liittyen asiakkaiden osallistumiseen tutkimukseen, mutta sanoo, että eiköhän suostuvaisia kuitenkin löydy. Vähän myöhemmin juttelen Ljudmila-nimisen sosiaalityöntekijän kanssa – hän on hieman skeptisempi. Hänen mielestään konsultaatioon tulevat asiakkaat ovat usein niin vaikeassa elämäntilanteessa, etteivät varmasti halua ketään ylimääräistä kuuntelemaan. Hän kuitenkin sanoo, että ilman muuta he kysyvät asiakkailta, voisinko tulla, ja ilmoittavat minulle heti jos asiakas antaa luvan. (KP 21.8.2008)

Tänään menin kriisiosastolle vasta puolenpäivän jälkeen, sillä aamupäivällä päivystystä hoitaa Tamara Vasiljevna, ja olin ymmärtänyt hänen olevan kiireinen ennen Suomeen lähtöä. Oven tuli avaamaan Zoja, jolle esittädyin. Hän sanoi, että hänellä on konsultaatio menossa ja Tamara Vasiljevna on myös varattu, joten hän ei voi nyt auttaa. Kysyin, onko jotain paikkaa, jossa voisin odottaa, mutta hän sanoi että ei ole. Kysyin vielä monelta hän vapautuu, mutta hän sanoi, ettei osaa sanoa. Zoja kysyi kuitenkin, onko minulla mukanaani materiaalit, jotka lupasin palauttaa Tamara Vasiljevnaalle tänään. Annoin ne ja ehdotin, että palaan myöhemmin iltapäivällä. Tämä sopi. Tuli kuitenkin sellainen olo, että en ole kovin tervetullut kriisiosastolle. [...] Viittä vaille kaksi menin taas kriisiosastolle, Zoja tuli avaamaan oven. Hän on koko ajan ystävällinen, hymyilee ja pahoittelee kiirettään, mutta on kuitenkin aika torjuva. Nyt hän ilmoitti, että hänellä on 10 minuuttia aikaa – sitten tulee taas uusi konsultaatio, ja on asiakaspuheluja, joita hänen pitää ehtiä tänään hoitaa, ja lisäksi Tamara Vasiljevna on antanut hänelle tehtäväksi valmistella seminaaria. Alan hahmottaa, että yksin päivystävän arki on todella aika kiireistä, kun pitää hoitaa puhelinpäivystystä, käyntiasiakkaita ja lisäksi muita tehtäviä. Ilmeisesti Zoja oli jo päivän aikana joutunut pyytämään joitain asiakkaita soittamaan myöhemmin tai luvannut itse soittaa heille uudestaan. Istumme kuitenkin alas toimistossa, yritän käyttää minulle annetut kymmenen minuuttia siihen, että pääsisin jatkossa mukaan joihinkin Zojan konsultaatioihin. Kysyn aluksi, minkälaisia konsultaatioita tänään on vielä tulossa, ja voisiko hän kysyä asiakkailta, saanko osallistua niihin. Zoja aloittaa, että hän ei ylipäätään usko, että asiakkaat suostuvat toisen henkilön läsnäoloon konsultaatioissa, ja että se on hyvin herkkä asia edes kysyä – voi käydä niin, että asiakas jättää tulematta. Hän perustelee kantaansa sillä, että asiakkaiden tilanteet ovat niin vaikeita, ja Sortavala on niin pieni kaupunki, että ihmiset pelkäävät tulevansa tunnistetuiksi. ”Teillä on vähän erilainen mentaliteetti Suomessa”, hän sanoo. Vakuutan ymmärtäväni ja sanon, etten millään tavalla halua vaikeuttaa heidän asiakastyötään ja että minulle on tärkeätä, että läsnäolooni konsultaatioissa on asiakkaan suostumus ja että kaikki on tietenkin luottamuksellista. (KP 22.8.2008)

Menin kriisiosastolle taas puoliltapäivän. Oven tuli avaamaan Ljudmila, joka totesi heti esittäytyttyäni, että ”asiakkaat eivät halua osallistua”. Hän selitti kysyneensä tämänpäiväisiltä asiakkailtaan, ja nämä eivät antaneet suostumusta. Hän sanoo että ihmiset eivät halua paljastaa murheitaan kenellekään ylimääräiselle ihmiselle, ja vaikka hän yritti asiakkaille puhua, että aineiston saaminen on minulle tärkeätä väitöskirjani kannalta, niin he eivät suostuneet. Kysyn, onko Ljudmila kiireinen ja ehdotan, että istumme kuitenkin hetkeksi alas ja tutustumme toisiimme. Vastatässä vaiheessa hän esittelee itsensä. Alan kysellä hänen työskentelystään kriisiosastolla, kerron vähän itsestäni ja tilanne muuttuu selvästi mukavammaksi, hän hymyilee ja nauramme paljon. Ljudmila kertoo, että hänellä on nyt jonkin aikaa ennen asiakkaan tuloa. Tuleva asiakas on mies, ja hän sanoo, että miesasiakkaat eivät varsinkaan suostu, etenkin kun olen nuori kaunis nainen. ”Ehkä jonkun babuška he vielä päästäisivätkin mukaan”, hän sanoo. Totean, että harmi kun en ole babuška, ja nauramme. (KP 23.8.2008)

Kuten ensimmäisen viikon kenttäpäiväkirjakatkelmista käy ilmi, etnografin läsnäolo Sortavalan kriisiosastolla osoittautui vaikeaksi. Koko kenttätöjäjaksoni aikana pääsin mukaan vain yhteen asiakastapaamiseen. Tässä tapaamisessa koin läsnäoloni ja asiakkaan reaktiot siihen luonteviksi ja ongelmattomiksi. Useimmat asiakkaat, joilta työntekijät kysyivät mahdollisuutta osallistumiseeni, suhtautuivat kuitenkin ajatukseen heille tuntemattoman tutkijan läsnäolosta negatiivisesti. Myös työntekijöiden kiireisyys vaikutti siihen, että saatoin olla läsnä keskuksessa vain rajatusti. He olivat tottuneet olemaan työvuorossa yksin ja kokivat raskaaksi ajatuksen, että läsnä olisi ylimääräinen havainnoija. Tämän vuoksi vierailin kriisiosastolla päivittäin melko lyhyesti, mutta kävin vierailujeni aikana työntekijöiden kanssa mielenkiintoisia ja sisällökkäitä vapaamuotoisia keskusteluja. Lisäksi olin mukana havainnoimassa työyhteisön koulutuksia, yhteistyökumppaneille järjestettyjä seminaareja ja muita tapahtumia, joissa läsnäoloni tuntui luontevammalta. Lisäksi tein paljon haastatteluja henkilökunnan ja vapaaehtoisten kanssa. Sortavalassa hankkimani aineisto muodostuikin melko haastattelupainotteiseksi. Selvitin myös mahdollisuutta fokusryhmäkeskustelujen järjestämiseen työntekijöiden kanssa, mutta johtaja ei pitänyt sitäkään hyvänä ajatuksena, koska se olisi tarkoittanut lisätyötä henkilökunnalle ja ollut aikataulullisesti vaikeata järjestää.

Olen jälkepäin miettinyt paljon, miksi kentälle pääsy oli Sortavalassa niin erilaista kuin missään muussa tutkimukseni kriisikeskuksista. Olen eritellyt kolme syytä, jotka ovat saattaneet vaikuttaa siihen, että sisään pääsy oli vaikeampaa kuin muissa kenttätökohteissani. Ensiksi, Sortavalassa suhde Suomeen on hyvin erilainen kuin muilla tutkimukseni paikkakunnilla. En ollut vain kiinnostavan eksoottinen ulkomainen tutkija. Suomi tuntui kriisiosastolta apua hakeville ihmisille tutulta ja läheiseltä ja he pelkäsivät tarinansa joutumista julkisuuteen Suomessa. Toisaalta kriisiosaston välle saatoin näyttäytyä rahoittajamaan edustajana, jolle olisi hyvä näyttää rajattu ja hallittu positiivinen kuva toiminnasta. Toiseksi, Sortavala oli huomattavasti pienempi paikkakunta kuin Iževsk tai Saratov. Pienellä paikkakunnalla huoli yksityisyyden menettämisestä ja omien ongelmien paljastumisesta muille voi olla konkreettisempi kuin suurkaupungissa. Pienellä paikkakunnalla myös kriisiosaston tilat olivat pienet, ja niissä oli vaikea olla läsnä niin, että turvakodissa asuvien naisten ja lasten oikeus yksityisyyteen todella säilyisi siinä tapauksessa että he eivät halua osallistua. Suuremmassa kriisikeskuksessa havainnointia tekevän tutkijan oli helpompi vaihtaa paikkaa sen mukaan, missä läsnäolo oli ongelmattomaa.

Kolmanneksi, työntekijöiden suhde asiakkaisiin ja heidän integriteettiinsä oli Sortavalan kriisiosastolla erilainen kuin muissa tutkimukseni paikoissa. Työntekijöiden ja asiakkaiden välinen suhde oli tasavertaisempi kuin muissa tutkimukseni kriisikeskuksissa. Apua hakeneet ihmiset nähtiin toisaalta tavallisina, samanlaisina, ja heillä määrittyi ehkä siksi olevan suurempi oikeus yksityisyyteen kuin asiakkailla, jotka olisi vahvasti määritelty ”toisiksi” ja toimenpiteiden kohteiksi. Toisaalta asiakkaiden suojelemisessa tutkijalta oli voimakkaan paternalistinen sävy. Työntekijät eivät luottaneet siihen, että asiakkaat osaisivat tehdä ratkaisun osallistumisesta tutkimuksesta saamansa tiedon perusteella, vaan he halusivat itse toi-

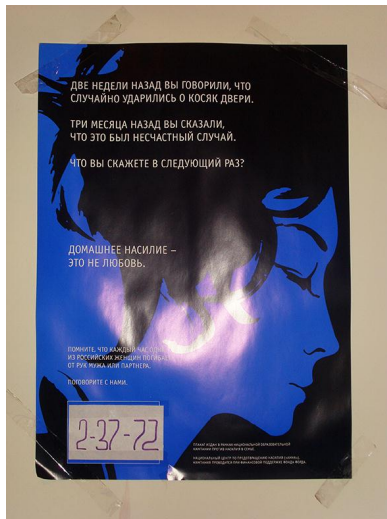
mia välittäjinä päätöksenteossa. En päässyt itse esittäytymään potentiaalisille tutkimukseen osallistujille. En tiedä, kuinka työntekijät ovat asiakkailleen tutkimuksesta kertoneet tai kuinka usein he ovat arvioineet paremmaksi olla ottamatta koko asiaa esille. Osaltaan vaikuttamassa oli varmaan myös asiakassuhteiden lyhyt kesto. Työskentelyssä painottui kriisityö. Työntekijän ja asiakkaan välinen suhde oli niin lyhyt ja tuore, että se ei olisi kestänyt tutkijan läsnäoloa.

Varsinaisten kenttätutyöjaksojeni jälkeen olen palannut Sortavalan kriisikeskukseen toisessa roolissa, Kansainvälisen Solidaarisuussäätiön (jatkossa Solidaarisuus) palkkaamana tekemään evaluoinnin lähialueyhteistyöhankkeiden kokonaisuudesta (Jäppinen 2009). Evaluaatioaineistoa kerätessäni kysyin haastattelemltani ihmisiltä luvan aineiston käyttöön myös väitöskirjatutkimuksessani. Kaikki antoivat luvan. Olen valinnut aineistosta muutamia olennaisimpia haastatteluja, joita käytän väitöskirjatutkimuksen tausta-aineistona. Kaikkien ottaminen mukaan olisi ollut epätarkoituksenmukaista, koska aineisto on muutenkin laaja.

Evaluaatioaineistoa kerätessäni jouduin refleктоimaan roolini muutosta tutkimassani yhteisössä. En kokenut roolien yhdistämistä mahdottomaksi tai erityisen ongelmalliseksi muun muassa siitä syystä, että en ollut enää palaamassa tähän yksikköön ensisijaisesti väitöskirjatutkijan roolissa. Oli kiinnostavaa huomata, että toimiessani rahoittajan edustajana minuun suhtauduttiin osin toisin. Aiemman kenttätutyöni aikana minulla oli ollut hyvin vähän valtaa neuvottelussa kenttätutyöni rajoista. Työntekijät olivat halunneet pitää tiukasti omassa hallinnassaan sen, missä määrin ja millä tavoin pääsen sisään. Nyt vaikutelmani oli se, että kaikki pyytämäni aineisto oli saatavilla ja kaikkiin ehdotuksiini suostuttiin. Tähän saattoi osin vaikuttaa myös se, että saapuessani evaluaation tiiviille kenttätutyöviikolle olin jo kaikille hyvin tuttu vierailija, mutta osin kyse oli valtasuhteiden muutoksesta uuden roolini myötä.

Kuva 4 Sortavalan kriisisaston tilat olivat toimintaan nähden pienet. Sosiaalityöntekijät tapasivat käyntiasiakkaita useimmiten tupakeittiön pöydän ääressä.

Kuvat 5–6 Kriisisaston seinillä oli niin suomalaisen Ensi- ja turvakotien liiton kuin venäläisen väkivaltatyön resurssikeskuksena toimivan ANNA-yhdistyksenkin julisteita.

Kansalaisjärjestö ”Naisten kriisikeskus” Saratovissa

Saratovilainen ”Naisten kriisikeskus” -kansalaisjärjestö edustaa tässä tutkimuksessa vanhaa ja vakiintunutta naisjärjestön ylläpitämää kriisikeskusta, joka on 2000-luvun aikana joutunut rahoitusvaikeuksiin, kamppailee olemassaolostaan ja pyrkii levittämään väkivaltatyön osaamistaan ja tietoisuutta väkivaltatyöstä paikalliseen viranomaisverkostoon.

Kansalaisjärjestö oli Saratovin kriisikeskuksista se, johon sain yhteyden ensimmäisenä. Koin itseni alusta lähtien tervetulleeksi vieraaksi ja läsnäoloni luontevaksi. Järjestön aktiivit olivat tottuneita kansainväliseen yhteistyöhön ja kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseen. Tutkimusluvan saaminen sujui helposti järjestön johtajan ja muiden aktiivien kanssa keskustellen. Pidempiaikainen kenttätöni järjestössä painottui vuoteen 2010 johtuen siitä, että vuosina 2008–2009 järjestön toiminta oli rahoituskatkoksen vuoksi pienimuotoista. Syksystä 2009 lähtien toimintaa käynnistettiin uuden, Alankomaiden ulkoministeriön Matra-ohjelman²¹ myöntämän projektirahoituksen turvin uudelleen. Projektissa keskitettiin erityisesti viranomaisyhteistyön kehittämiseen ja yhteistyökumppanien kouluttamiseen, mutta budjetissa on varattu resurssit myös päivittäiseen asiakastyöhön ja sen mainostamiseen.

Uuden projektin käynnistyttyä palasin Saratoviin vielä kahdelle kenttätöjaksolle havainnoimaan kansalaisjärjestön toimintaa ja haastattelemaan sen toimijoita. Keskuksen asiakasmäärät olivat muutaman vuoden talvehtimisjakson jälkeen edelleen melko pieniä varsinkin verrattuna sen aiempiin toimintavuosiin ja niiden aikana vastaanotettuihin kymmeniin tuhansiin puheluihin. Vaikka puhelinpäivystys ei ollutkaan ollut tauolla, ei resursseja ollut riittänyt säännölliseen toiminnan markkinointiin. Se näkyi uuden hankkeen käynnistyttyäkin soittojen vähäisyytenä. Pääsyäni järjestön arkista työtä havainnoimaan oli kuitenkin verrattain hyvä.

Aktiivisimman kenttätöni aikana vuonna 2010 järjestön toimitilat sijaitsivat kolmen huoneen toimistossa kaupungin keskustassa. Paikalla oli useimmiten päivystäjä, iltpäivisin usein hänen lisäksi myös järjestön johtaja ja muita projektiin aktiivisesti osallistuvia naisia, jotka pitivät suunnittelukokouksia tai valmistelivat materiaaleja. Suurin osa asiakasyhteydenotoista tuli puhelimitse. Kuuntelin työntekijöiden työskentelyä puhelinpäivystyksessä, ja kunkin puhelun päätyttyä keskustelimme asiakastapauksista. Käyntiasiakkaita toimistolla oli vain harvoin, mutta silloin minulla oli mahdollisuus havainnoida myös kasvokkaista asiakastyötä. Esittäydyin asiakkaille, kerroin tutkimuksestani ja pyysin luvan läsnäoloon, eikä tässä ilmennyt ongelmia. Lisäksi olin mukana projektihallintoon liittyvissä kokouksissa sekä yhteistyökumppaneiden tapaamisissa. Tutkimustehtäväni ja sosiaalisten ongelmien tulkintatyön kannalta koin kaikkein hedelmällisimmäksi puhelinpäivystäjän työn seuraamisen ja puheluiden jälkeen käydyt keskustelut.

²¹ Ohjelman tavoitteena on Itä- ja Etelä-Euroopan maiden tukeminen sosiaalisessa muutoksessa ja demokratiakehityksessä kansalaisyhteiskuntahankkeita tukemalla (Matra 2014).

Kuvat 7–8 Naisjärjestön kriisikeskuksen toimistolla oli paljon aiemmin toteutettujen kampanjoiden materiaaleja. Vasemmalla ”Rikomme väkivallan kehän” -tempauksessa painettuja kädenjälkiä, oikealla kriisikeskuksen 10-vuotisjuhlaan vuonna 2006 painettu juliste, jossa kerrotaan siihenastisen työn avainlukuja.

Kuva 9 Syksyllä 2010 järjestö kunnosti kaupungin keskustassa sijaitsevan puiston ja pystytti sinne infotaulun palveluista väkivaltaa kokeneille naisille.

Valtiollisen perhetukikeskuksen kuntoutus- ja kriisiosasto Saratovissa

Tutkimukseni määrällisesti laajin ja etnografisen läsnäolon näkökulmasta syvin ja monipuolisin aineisto on tuotettu Saratovissa sijaitsevalla kuntoutus- ja kriisiosastolla. Tutkimukseni kriisikeskusten joukossa Saratovin perhetukikeskuksen kriisiosasto edustaa 2000-luvulla julkisten kriisiosastojen yleistyessä perustettua, osana vakiintunutta isompaa organisaatiota toimivaa yksikköä. Sillä on puitteet tavoitteelliseen väkivaltatyöhön, mutta väkivaltatyön erityisasiantuntemus uhkaa hukkaa yleiseen puheeseen perheiden tukemisesta ja osaston arki muuttua erilaisen marginaaliryhmien auttamiseksi. Vuoden 2008 tilastoinnin mukaan 78 prosenttia kriisiosaston asiakkaista oli väkivaltaa paenneita naisia ja lapsia. Väkivaltaa kokeneiden naisten osuus osaston asiakkaista väheni merkittävästi kenttätyöni aikana vuosina 2008–2010. Viimeisellä käynnilläni työntekijät totesivat osastolla olevan kerrallaan enää vain muutamia väkivalta-asiakkaita ja kertoivat kohde-ryhmän uudelleen profiloinnista, jossa väkivaltaa kokevien naisten rinnalle oli tuotu muita ryhmiä, kuten lastensuojelulaitoksista aikuistuvat nuoret naiset, joilla ei ole muuta asuinpaikkaa.

Pääsin sisään Saratovin julkiselle kriisiosastolle naisjärjestön ylläpitämän kriisikeskuksen avustuksella. Ensimmäisellä vierailullani Saratoviin syksyllä 2008 kansalaisjärjestön toimijat järjestivät minulle mahdollisuuden vierailla julkisella kriisiosastolla, jonka kanssa he kertoivat tekevänsä yhteistyötä. Tutustuttuani yksikön toimintaan sovin tutkimusaineiston tuottamisesta myös siellä.

Saratovin julkinen kriisiosasto oli ainut tutkimukseni yksiköistä, jossa minun piti tehdä kirjallinen tutkimuslupapyyntö paikalliselle sosiaalisen kehityksen ministeriölle, jonka alaisuudessa sosiaalikeskus toimi. Luvan saaminen kesti yliopiston yhteyksien ansiosta vain muutamia päiviä. Sen jälkeen pääsyäni asiakastyötä havainnoimaan oli parempi ja havainnointimahdollisuuteni monipuolisemmat kuin missään muussa tutkimassani yksikössä. Olin läsnä sosiaalityöntekijöiden ja juristien asiakastapaamisissa ja mukana myös kotikäynneillä. Lisäksi seurasin paljon asiakasasioista käytävää keskustelua henkilökunnan toimistohuoneessa ja osallistuin kokouksiin, joissa käsiteltiin asiakastapauksia ja päätettiin asiakkuuksien jatkosta. Psykologien asiakastapaamisiin en päässyt mukaan tässäkään yksikössä; he pitivät sitä ammattinsa ja asiakkaiden kohtaamisen periaatteisiin sopimattomana.

Tein osastolla kaksi pidempää havainnointijaksoa tammi-helmikuussa ja toukokuussa 2009. Sen jälkeen palasin kaupunkiin vielä kahdesti kenttätyöhön kansalaisjärjestössä, ja näilläkin matkoilla poikkesin muutaman kerran valtiollisella kriisiosastolla kyselemässä kuulumisia. Viimeisen kerran vierailin osastolla tutkimukseni aikana syksyllä 2010. Tuntumani on, että tässä kenttätyökohteessa etnografisen läsnäolo ja monipuolinen osallistuva havainnointi arjessa toteutui kaikkein parhaiten.

Asiakkaiden pitkäkestoinen oleskelu osoittautui kenttätyöni kannalta hedelmälliseksi olosuhteeksi. Tapasin pidempään osastolla viipyviä naisia ja heidän lapsiaan päivittäin, ja kommunikaatiomme muodostui luontevaksi. Naiset ja eri-

tyisesti heidän lapsensa ottivat itse kontaktia minuun. Naiset kyselivät minulta kiinnostuneina kotimaastani ja elämästä Suomessa, lapset olivat kiinnostuneita sen lisäksi myös haastattelunauhuristani, jolle nauhoitimme heidän juttujaan ja laulujaan yhdessä kuunneltaviksi. Hiljalleen minua alettiin kutsua osaston yleisistä tiloista myös perheiden omiin huoneisiin.

Pidän suurena kunnianosoituksena sitä, että Liza kutsuu minut henkilökohtaiseen tilaansa osastolla, omaan huoneeseensa. Lizalla on huoneessaan vedenkeitin ja pikakahvia. Lisäksi pöydällä on riisikakkuja, lapselle keitettyä kompottia ym. Huone on valoisa ja viihtyisä, huomaa että siellä on asuttu jo pidempään. Sängyillä on pehmoleluja, seinillä lasten piirustuksia. Serjoža esittelee minulle akvaariotaan, josta puhui jo eilen, ja sen kaloja. Yksi kaloista on lasipurkissa akvaarion vieressä, ”isolaattorissa”²², sanoo Serjoža. Sveta leikkii vaatekaapilla, siirtelee tavaroita sen lattialta sisään ja ulos, menee välillä itse kaappiin ja panee oven kiinni. (KP 5.5.2009)

Saman, osastolla kahden kenttätöjakseni ajan asuneen perheen äiti antoi minulle muistoksi kaksi valokuvaa perheestään, kun tapasimme viimeisen kerran. Osaltaan saavuttamaani luottamukseen vaikutti se, että naiset ja lapset huomasivat heille tuttujen ja luotettavien työntekijöiden luottavan minuun.

Pienen pojan äiti Sveta kertoo myös muuten kuulumisistaan. Miehen kanssa on ollut taas ongelmia. Sveta ja poika olivat olleet pyhien aikaan miehen vanhempien datšalla, mies oli myös siellä, hän oli selvin päin ja kaikki meni ok. Sen jälkeen hän on kuitenkin alkanut taas juoda ja mm. käyttää päiväkodilla, milloin Sveta tulee viemään poikaa hoitoon. Sen takia tämä ei olekaan tällä viikolla mennyt päiväkoitiin. Asiakkaan puhuessa Larisalle [sosiaalityöntekijä] minulle tulee sellainen olo, että heidän välillään hyvä ja luottamuksellinen suhde, ja siihen suhteeseen myös minä tutkijana mahdun mukaan. (KP 5.5.2009)

Pitkähkö aika mahdollisti myös muutoksen havainnoinnin. Palatessani osastolle toiselle pidemmälle havainnointijaksolle kolmen kuukauden poissaolon jälkeen olin hyvin ilahtunut siitä, kuinka edellisen kenttätöjakson aikana syntynyt luottamus oli edelleen olemassa. Minua oli kaivattu ja jopa osa osastolla asuvista naisista ja lapsista oli edelleen samoja tuttuja:

Olikin ihanaa mennä kriisiosastolle, kun kaikki tuntuivat ilahtuvan tulostani. Olen ilmeisesti lunastanut paikkani ihan hyvin. Ensimmäisenä käytävällä tuli vastaan Svetlana Jurjevna, joka tuli halaamaan minua. Sitten tuloni huomasi Griša, tammi-helmikuulta tuttu asiakaspoika, joka huusi ”Maija prijehala” [Maija tuli] ja juoksi kädet ojossa kohti. Ihanaa olla kaivattu. Seuraavaksi tapasin Ljudmila Vasiljevnan toimistossaan, hänen kanssaan halusimme myös. Toimiston ovelele tuli vielä

²² Isolaattori viittaa eristysosastoon, jolle kriisiosastolle tulevat uudet asiakkaat aluksi sijoitettiin.

Grišan lisäksi toinenkin talvelta tuttu poika Serjoža pikkusiskonsa Svetan kanssa. (4.5.2009)

Osastolle palaaminen yhdistettynä asiakassuhteiden pitkäkestoisuuteen mahdollisti myös sen, että työntekijöiden lisäksi saatoinkin tehdä uusintahaastatteluita kriisiosaston asiakkaana pitkään olleiden naisten kanssa. Tämä toi aineistoon hyvän lisän, sillä ensimmäiset haastattelut apua hakevien naisten kanssa tein tällä osastolla usein siten, että he olivat asuneet osastolla vasta päiviä tai korkeintaan viikkoja ja tilanne oli akuutti. Oli arvokasta palata arvioimaan samojen osallistujien kanssa tilanteen kehittymistä ja heidän osastolta saamaansa apua. Haastatteluissa puhutun yhdistäminen naisten ja kriisiosaston työntekijöiden välisten kohtaamisten ja työntekijöiden keskinäisten keskustelujen havainnointiin tuotti minulle mahdollisuuden yhdistää analyysissani monta näkökulmaa samaan tapaukseen.

Ammattilaisten kanssa tekemiäni haastatteluja luonnehti tuttuuden aikaansaama avoimuus. Työntekijät esittivät minulle kriittisiäkin näkemyksiä kriisiosaston toiminnasta ja kertoivat sellaisia henkilökohtaisia näkemyksiään väkivallasta ongelmana ja väkivaltatyön dynamiikasta, joita ei missään nimessä olisi kerrottu lyhyelle vierailulle saapuvalle tutkijalle. Suorapuheisimpien kohtien suhteen mietin, voiko niitä edes käyttää ja tarkoittiko haastateltava todella kaikkea, mitä sanoi.

Ainoana kaikista neljästä tutkimukseni kriisikeskuksesta liitin täällä aineistooni myös asiakasdokumentaatiota. Osin ratkaisu perustuu edellä kuvaamaani osaston erityispiirteeseen, että dokumentointi oli poikkeuksellisen suuri osa sosiaalityöntekijöiden päivittäistä työtä. Tulkitsin, että asiakirjoissa rakennetaan kuvaa osaston kohdeongelmasta ja ratkaisumalleista, ja siksi ne kiinnostivat minua tutkimusaineistona. Aluksi suhtauduin asiakasdokumentaation käyttöön aineistona ristiriitaisesti, koska minulla ei ollut mahdollisuutta saada osastolta jo poistuneilta asiakkailta suostumusta heitä koskevien asiakirjojen tarkasteluun. Työntekijät eivät pitäneet ongelmallisena, että lueskelisin dokumentaatiota. Ne osastolla olevat asiakkaat, joilta kysyin lupaa heidän asiakaskansioidensa (*sotsialnyi passport*) lukemiseen, suhtautuivat kysymykseeni yllättyneesti. Opin ymmärtämään, että dokumentaatiota ei koettu asiakkaan, vaan organisaation omaisuudeksi. Päädyin hankkimaan käyttööni kopioita asiakasyhteenvedoista, jotka tehdään asiakkaan poistuessa osastolta, ja jossa kerrataan lyhyesti tulotilanne, asiakkaan kanssa tehty työ ja työskentelyn lopputulos. Anonymisoin yhteenvedot välittömästi kopioinnin jälkeen mustaamalla kaikki tunnistetiedot. Rajoituksensa yhteenvedojen analyysille asettaa se, että kaikki niiden kohteena olevat asiakkaat eivät ole minulle kenttätyöjaksojeni ajalta tuttuja, joten eri aineistotyyppien tarkastelu rinnan ei kaikissa tapauksissa onnistu.

Muista tutkimukseni kriisikeskuksista ja niissä hankkimastani aineistosta Saratovin julkisen kriisikeskuksen aineisto eroaa myös siten, että kohtasin siellä jatkuvasti osastolla asuvia lapsia. Heidän kanssaan toimin mahdollisimman lapsilähtöisesti; keskustelin niistä asioista, joita lapset itse ottivat esille. Pyrin pitämään keskustelut huolettomissa ja tutkimukseeni liittymättömissä aiheissa varsinkin,

jos en ollut vielä esitellyt tutkimustani lapsen äidille ja saanut hänen suostumustaan tutkimukseen osallistumiseen. Osa lapsista oli kuitenkin hyvin kiinnostuneita tutustumaan minuun ja valitsi minut leikkien keskellä uskotukseen myös vakavissa asioissa. Leikkihuoneessa palikkalinnoja rakentaessani kuulin rajuja ja autenttisia tarinoita väkivallasta lapsen silmin. Lasten näkökulman perusteellinen analyysi olisi kuitenkin vaatinut paljon enemmän metodologista perehtymistä, tutkimuseettisiä pohdintoja ja keskittymistä, joten rajasin sen tutkimuksellisen kiinnostukseni ulkopuolelle.

Kuvaan tutkimukseni kriisikeskusten historiaa, toimintaa ja erityispiirteitä tarkemmin liitteessä 1. Tämän luvun lopussa esitän avaintiedot tutkimukseni kriisikeskuksista taulukossa 1. Kussakin kriisikeskuksessa tekemäni kenttätöön erityispiirteitä olen tiivistänyt taulukkoon 2.

Kuva 10 *Myös Saratovin julkinen kriisiosasto sijaitsi vanhassa lastentarharakennuksessa Neuvostoliiton aikana rakennetulla kerrostaloalueella.*

Kuva 11 *Kriisiosaston tilat olivat suuret ja viihtyisät, joskaan eivät kovin kodinomaiset. Aulan sohvilla istuskeli monesti naisia lapsineen.*

Kuva 12 *Tein usein haastatteluja tässä psykologien työskentelyyn varatussa huoneessa.*

Taulukko 1. Tutkimusaineistoon sisältyvien kriisikeskusten perustiedot ja erityispiirteet

Koko nimi	Sijainti	Perustettu	Muoto ja rahoitus	Toimijat	Toimintamuodot	Työote	Kohderyhmä
Perheiden ja lasten sosiaalisen tuen keskus "Lämmin koti" (<i>Tsentr sotsialnoi pomošči senje i detjam "Tjoply dom"</i>)	Udмурtian tasavallan pääkaupunki Iževsk, lähiö, neuvostoaikainen päiväkotirakenus	1997	Kunnallinen, toimii osana suurempaa perhetukikeskusta. Lisäksi järjestö "Naisien aloitteiden tuen keskus", joka atemmen hakenut kv. hankerahoituksia.	Palkattu henkilökunta psykologeja, sosiaalityöntekijöitä, juristeja. Suuri vaihtuvuus.	Konsultaatiot Turvakoti Auttava puhelin Ehkäisevä työ kouluisuissa, työpaikoilla Vertaisryhmät	Kaiken pituisia asiakkuuksia, 12 askelteen ryhmät	Perheet: naiset, lapset, miehet. Turvakoti vain naisille ja lapsille
Vaikeassa elämäntilanteessa olevien naisten ja lasten avun kriisiosasto (<i>Krizisnoe otdelenie pomošči ženštinam i detjam</i>)	Sortavalan kaupungin keskustan vanha suomalainen yksikerroksinen puutalo.	2003	Kunnallinen, toimii osana sosiaalikeskusta. Perustamisen taustalla yhteistyöhanke suomalaisten kansalaisjärjestöjen kanssa.	Palkattu henkilökunta sosiaalityöntekijöitä, johtajia, toiselta osastolta saatavissa psykologi, juristi. Lisäksi koulutettuja vapaaehtoisia. Pieni vaihtuvuus.	Konsultaatiot Auttava puhelin Turvakoti Ehkäisevä työ kouluisuissa ja työpaikoilla	Ratkaisukeskeinen, lyhyet asiakkuudet	Perheet: naiset, lapset, miehet. Turvakoti vain naisille ja lapsille. Aktiivinen miestyön kehittäminen
Naisien kriisikeskus (<i>Krizisnyi tsentr dlja ženštin</i>)	Saratovin keskusta, kolmen huoneen toimisto suuressa, vanhassa nimismäkeen toimistokäytössä olevassa talossa	1996	Itsenäinen kansalaisjärjestö. Tutkimusajankohtana ensin Alankomaiden ulkoministeriön hankerahoitus	Pitkäaikainen järjestötoimijoiden ydinjoukko, joka työskentelee rahotuksesta riippuen palkattuna tai palkattuna. Lisäksi muita koulutettuja vapaaehtoisia puhelinpäivystäjinä. Pieni vaihtuvuus.	Auttava puhelin Konsultaatiot Aktiivinen mediaatio Viranomaisyhteistyö ja kouluttaminen Systemaattinen tiedonkeruu viranomaisten toiminnasta Vertaisryhmät	Auttamistyö lähinnä puhelimitse, harvakseltaan kasvokkaisia asiakastapaamisia, osa ohjataan vertaisryhmään	Naiset, joissain tapauksissa pariskunnat (paritapaamiset)
Vaikeassa elämäntilanteessa olevien naisten ja lasten avun kuntoutus- ja kriisiosasto (<i>Reabilitatsionnoe krizisnoe otdelenie pomošči ženštinam i detjam v trudnoi žiznennoi situatsii</i>)	Saratovin pohjoisosassa sijaitseva lähiö, neuvostoaikainen päiväkotirakenus	2003	Valtiollinen, toimii Saratovin oblastin sosiaalikeskusten ministeriön alaisuudessa. Osa suurempaa perhetukikeskusta.	Palkattu henkilökunta sosiaalityöntekijöitä, psykologeja, juristi, sairaanhoitajia, johtajia. Vaihteleva koulutustaso. Suuri vaihtuvuus.	Turvakoti. Tiedotustyö keskittyy enemmän perhetukikeskukseen kuin kriisisaatoon/väikvaltatyöhön.	Pitkäaikainen työskentely turvakotiasiakkaiden kanssa, jälkihuolto turvakotijaksoson jälkeen, kotikäynnit.	Perheet, käyttämössä naiset ja lapset. Miestyö aloitettiin omalla osastollaan 2010.

Taulukko 2. Kenttättyö eri keskuksissa 2004–2010

Keskus	Kenttättyön luonne
Iževskin julkinen kriisiosasto	Pitkäaikainen seuranta 2004-2010: pidempi kenttättyö 2004 ja 2010, välissä useita lyhyitä vierailuja. Paljon osallistuvaa havainnointia, mutta vain vähän asiakkaiden parissa. Haastattelut työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa.
Sortavalan julkinen kriisiosasto	Kenttättyöjakso elo-syyskuussa 2008, lyhyempiä vierailuita 2008–2011. keskustelut työntekijöiden kanssa ja koulutusten havainnointi, haastattelut työntekijöiden, yhteistyökumppaneiden ja yhden asiakkaan kanssa. Kenttättyön aikana hyvin rajoitettu pääsy havainnoimaan toimintaa, vain vähän vuorovaikutusta asiakkaiden kanssa.
Saratovin naisjärjestön kriisikeskus	Kenttättyöjaksoja 2008–2010. Osallistuva havainnointi kriisikeskuksessa, puhelinkonsultaatioiden seuraaminen ja keskustelut asiakastapauksista puheluiden jälkeen, projektikokouksiin osallistuminen, haastattelut työntekijöiden ja vapaaehtoisten kanssa
Saratovin julkinen kriisiosasto	Kenttättyöjaksoja 2008–2009, lyhyempiä vierailuja 2010. Osallistuva havainnointi kriisiosaston arjessa, asiakaskohtaamisissa ja kotikäynneillä. Haastattelut työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa. Asiakasdokumentaation käyttö

3.5. Kentältä poistuminen

Osa etnografista tutkimusta on aineiston hankinnan päättymisen ja kentän jättäminen. Kentältä poistumisesta on kirjoitettu paljon vähemmän kuin kentälle pääsystä (Rehner 2009, 10). Tutkimusteknisessä metodikirjallisuudessa kuvataan usein aineiston saturoitumista merkinä riittävän pitkään jatkuneesta kenttättyöstä. Jossain mielessä huomasin saavuttaneeni saturaatiopisteen: samat asiat alkoivat toistua havainnoissani, useimmat kentällä kohtaamani tilanteet alkoivat olla tuttuja ja helposti tulkittavissa. Loppuvaiheen kenttättyötä kuvasi se, että esimerkiksi haastattelutilanteissa en enää niinkään kysynyt alkuperäiseen haastattelurungoksi valmistelemiani kysymyksiä, vaan testasin tulkintojani ja analyttisiä ideoitani saaden niille usein vahvistusta haastateltavilta. Vuorovaikutus kehittyi haastattelusta keskustelun suuntaan. Toisaalta tutkimukseni kriisikeskukset olivat niin nopean muutoksen keskellä, että uutta ja tutkimuksellisesti kiinnostavaa ilmaantui koko ajan. Päätös kenttättyön lopettamisesta täytyi vain tehdä. Osin sitä ohjasi ymmärrys aineiston muuttumisesta tarkoituksettoman massiiviseksi ja hankalasti hallittavaksi kokonaisuudeksi, osin ajan loppuminen ja oma väsymiseni kenttättyöhön.

Tein viimeisen varsinaisen kenttättyömatkani syyskuussa 2010 Saratoviin. Keskeytin silloin havainnoimaan kansalaisjärjestökeskuksen toimintaa, mutta vierai-

lin myös perhetukikeskuksen kuntoutus- ja kriisiosastolla. Yllätykseni oli suuri, kun en enää tuntenut sieltä juuri ketään. Lähes koko henkilökunta yhtä psykologia, yhtä sosiaalipedagogia ja yksikön johtajia lukuun ottamatta oli vaihtunut. Kaikki sosiaalityöntekijät, juristi ja toinen psykologi olivat uusia ja minulle tuntemattomia. Aiempi tässä yksikössä kokemani täysivaltaisen sisällä olemisen riemu vaihtui nopeaan huomioon, että olen itse asiassa jo ulkona. Uusien työntekijöiden kanssa sisään pääsemisen prosessi olisi ainakin osin pitänyt aloittaa alusta, niin voimakkaasti etnografina kentällä olo ja kenttätöön sujuminen perustuu ihmisten välille rakentuneeseen luottamukseen. Tämä kokemus sai minut oivaltamaan, että etnografinen tutkimus kiinnittyy aina paitsi konkreettisiin ihmisiin, myös aikaan. Minun kenttäni täysin sellaisena, kuin se oli tutkimusaineistoni tuottamisen aikana, ei ole enää olemassa.

Toisaalta kenttä jatkaa elämäänsä ja jatkuvaa muuttumistaan ja kehittymistään ilman tutkijaa, ja harvoin tutkijakaan lopettaa yhteydenpidon kentälle totaalisesti. Syksyn 2010 ja tutkimukseni varsinaisen kenttätöövaiheen päättymisen jälkeen olen vierailut kerran Sortavalan kriisiosastolla ja ollut harvakseltaan sähköpostitse ja sosiaalisen median kautta yhteydessä joihinkin muiden tutkimukseni kriisikeskusten johtajiin sekä nykyisiin ja entisiin työntekijöihin. Säilyneiden yhteyksien kautta kuulen verrattain luontevasti kaikkien tutkimukseni keskusten olennaiset kuulumiset. Esimerkiksi Udmurtiasta olen saanut tiedon, että keskuksen auttava puhelin on lopettanut toimintansa. Tutkimuksen viimeistelyvaiheessa olin vielä kerran yhteydessä kuhunkin kriisikeskukseen saadakseni tutkimukseen päivitetty tiedot niiden tilanteesta.

Kenttätöön aikana kohtaamani ihmiset kysyivät usein, milloin ja miten he pääsisivät tutustumaan tutkimukseni tuloksiin. Koen eettiseksi velvollisuudekseni palata tavalla tai toisella kentälle vielä kerran esittelemään tutkimustuloksiani ja keskustelemaan niistä, ja olen hakenut siihen rahoitusta. Tavoitteenani on myös kirjoittaa vähintään yksi venäjänkielinen artikkeli tutkimukseni tuloksista. Aiemmin Iževskin kriisikeskukseen toimittamani pienen venäjänkielisen opinnäytteen perusteella minulla on positiivinen kokemus siitä, että työntekijät arvostavat ulkomaisenkin tutkijan tekemää analyysia ja pitävät sitä työnsä kannalta hyödyllisenä ja ymmärrystä lisäävänä. Toivon, että tämänkin tutkimuksen tuloksilla on käyttöarvoa myös tutkimukseeni osallistuneissa kriisikeskuksissa.

Huolimatta aikeistani palata kentälle esittelemään tutkimustuloksiani on kentältä poistumista seurannut aineiston analyysin ja kirjoittamisen vaihe tuntunut toisinaan epämukavalta kentän ihmisiä ajatellen. He jatkavat elämäänsä ja toimintaansa siellä. Minulle heidän tarinoistaan ja arjestaan on tullut tutkimusaineistoa, jota kääntelen, paloittelen, pelkistän ja väännän uuteen muotoon. Analyysia kirjoittaessani olen pohtinut usein erityisesti tutkimukseeni osallistuneiden väkivaltaa paenneiden naisten myöhempiä kohtaloita. Analysoin heidän haavoittavia tilanteitaan omasta, hyvin turvallisesta positioistani käsin, käytän sitä tuokiokuvaa jonka he kanssani jakoivat, enkä tiedä enempää heidän myöhemmistä vaiheistaan. On täysin mahdollista, että joku tutkimukseni naisista on myöhemmin jopa kuollut väkivaltaisesti. Tietoisuus tästä estää aineistoa muuttumasta

koskaan pelkäksi neutraaliksi tutkimusmateriaaliksi. Kyse on pääsemättömästi oikeista ihmisistä ja heidän elämästään.

3.6. Aineisto ja sen analyysi

Etnografiselle tutkimukselle on tyypillistä useampien erilaisten aineistotyyppien käyttäminen tutkimuksessa. Tämän tutkimuksen aineistossa painottuvat havainnointi ja haastattelut. Määrällisesti suurimman osan aineistosta muodostavat haastattelulitteroinnit. Haastattelut ovat luonteeltaan etnografisesti virittyneitä teemahaastatteluja, joissa haastattelurunko on rakennettu tiettyjen aihepiirien ja väljien kysymysten varaan, mutta runkoa on sovellettu eri tavoin eri osallistujien kanssa ja eri vaiheissa kenttätyötä. Haastatteluja on leimannut kenttätyön aikana kehittynyt pidempiaikainen tuttavuus haastatteluihin osallistuvien ihmisten kanssa. Pitkähköt oleskelut kentällä ovat auttaneet kysymään olennaisia ja oikein muotoiltuja kysymyksiä ja luoneet luottamuksellista ilmapiiriä tutkijan ja tutkimukseen osallistujien välille. Haastattelujen kesto vaihteli 15 minuutista runsaaseen kahteen tuntiin. Litteroituna haastatteluaineiston laajuus on noin 740 tekstinkäsittelyohjelmalla (pistekoko 12, riviväli 1) kirjoitettua sivua. Kenttäpäiväkirja käsittää yhteensä noin 350 tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettua sivua ja lisäksi noin 300 käsinkirjoitettua A5-vihkon sivua ensimmäiseltä kenttätyömatkaltani Udmurtiaan.

Haastattelu- ja havainnointiaineistoa täydentävät lukuisat muut aineistotyyppit. Sain kaikissa kriisikeskuksissa käyttöni vaihtelevan määrän keskuksen toimintaa ohjaavia ja kuvaavia asiakirjoja, raportteja ja tilastoja sekä keskusten toimintaa käsitteleviä tai sivuavia lehtiartikkeleita. Saratovin valtiollisessa keskuksessa sain käyttöni myös anonymisoituja kopioita asiakkuuden päättyessä kirjoitettavista loppuyhteenvedoista. Aineistot on eritelty keskuksittain taulukossa 3.

Etnografinen aineisto on luonteeltaan hyvin kontekstuaalista; myös analyysissä on olennaista se, että olen tutkijana ollut läsnä kenttäpäiväkirjassa kuvaamissani tilanteissa, tehnyt havainnot ja haastattelut itse. Aineistoa läpi käydessäni palautan mieleeni myös sellaisia asioita, jotka eivät ole olleet kirjattavissa havainnointimuistiinpanoihin tai tallentuneet haastattelunauhoitukseen. Systemaattisimmin olen analysoinut haastattelut ja kenttäpäiväkirjan; muut aineistotyyppit täydentävät niitä ja ovat käytössä valikoiden. Esitteiden ja asiakirjojen analyysin tapaa voi kutsua lähiluvuksi. Olen käynyt niitä läpi analyysin eri vaiheissa poimien käyttöön olennaisina pitämiäni kohtia. Tekstien ohella olen tarkastellut esitteissä käytettyjä kuvia. Valokuvat ovat toimineet lähinnä mieleen palauttamisen funktiossa; en ole tehnyt varsinaista kuva-analyysia. Haastattelu- ja kenttäpäiväkirja-aineisto on koodattu temaattisesti käyttäen apuna laadullisen aineiston analyysiohjelma Atlas.TI:tä. Aineiston temaattinen järjestäminen oli välttämätöntä sen massiivisen koon vuoksi. Koodauksessa käyttämäni kategoriat kehittyivät koko prosessin ajan. Muokkasin koodeja jatkuvasti erityisesti alkuvaiheessa: loin uusia koodeja, yhdistelin niitä ja täydensin vanhoja koodeja muuttaen niitä yläkä-

sitteiksi. Siirtyminen uuden kriisikeskuksen aineistoon tarkoitti usein tarvetta uusille koodeille. Erityisesti huomasin tämän ryhtyessäni koodaamaan kansalaisjärjestön haastatteluja.

Taulukko 3. Tutkimuksen aineistot

Keskus	Aineistot
Iževskin julkinen kriisiosasto	18 työntekijähaastattelua (186 sivua) 4 asiakashaastattelua (52 sivua) 1 haastattelu kaupunginhallinnon edustajien kanssa (8 sivua) noin 300 sivua käsinkirjoitettua ja 38 sivua tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettua kenttäpäiväkirjaa 110 valokuvaa 18 esitettä Toimintaa ohjaavia ja kuvaavia asiakirjoja
Sortavalan julkinen kriisiosasto	12 työntekijähaastattelua (134 sivua) 1 asiakashaastattelu (8 sivua) 3 haastattelua yhteistyökumppaneiden kanssa (tausta-aineistoa, ei litteroitu) 104 sivua tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettua kenttäpäiväkirjaa 8 esitettä 8 lehtiartikkelia Yksi radiohaastattelun tallenne 76 valokuvaa 10 toimintaa ohjaavaa tai kuvaavaa asiakirjaa
Saratovin naisjärjestön kriisikeskus	10 työntekijähaastattelua (106 sivua) 87 sivua tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettua kenttäpäiväkirjaa 4 esitettä 1 projektisuunnitelma 3 projektijulkaisua 27 valokuvaa
Saratovin julkinen kriisiosasto	18 työntekijähaastattelua (177 sivua) 11 asiakashaastattelua (65 sivua) 120 sivua tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettua kenttäpäiväkirjaa 17 kopioitua asiakasyhteenvetoa 19 esitettä 59 valokuvaa 15 lehtiartikkelia Yksi PowerPoint-esittely keskukselta 6 toimintaa ohjaavaa tai kuvaavaa asiakirjaa

Analyysi eteni kehämäisesti siten, että ensin tein karkeahkon koodauksen, sitten kävin tietyn koodin alle järjestettyjä tekstejä läpi ja välillä myös koodasin niitä vielä tarkemmin uudelleen jäsentäen tietyn teeman alla olevaa aineistoa uudelleen ja nyansoidummin. Toisessa koodausvaiheessa en enää käyttänyt Atlas.TI-ohjelmaa, sillä se oli alkanut tuntua epätarkoituksenmukaisen jäykältä. Analyysia viimeistellessäni palasin vielä kuuntelemaan alkuperäisiä haastatteluja ja lukemaan haastattelulitterointeja ja kenttäpäiväkirjoja kokonaisuutena, sillä pelkkään

temaattisesti järjestettyyn aineistoon tukeutuminen ei tuntunut palvelevan riittävästi etnografisen kuvauksen kirjoittamista ja kokonaisuuden hahmottamista. Huomasin myös ymmärrykseni asioiden keskinäissuhteista kehittyneen analyysiprosessin aikana ja joidenkin esimerkiksi toimijuuteen liittyvien aineisto-osien jääneen koodausvaiheessa huomiotta.

Paikoin analyysissa painottuvat aineiston riittävyteen ja syvyyteen liittyvistä syistä ne kriisikeskukset, joissa havainnointini oli laajempaa. Analyysia tehdessäni olen yrittänyt jatkuvasti ja tietoisesti pitää mielessäni sen, etten korosta liikaa niiden kriisikeskusten osuutta, joissa oleskelin pisimpään ja pääsin tuottamaan monipuolisinta aineistoa. Mahdollisuudet asiakastyön arjen havainnointiin olivat rajoitetuimmat Sortavalassa. Ne havainnot, joita pääsin tekemään, ja haastattelut työntekijöiden kanssa antoivat viitteitä siitä, että työtavoissa ja vuorovaikutuksellisissa kohtaamisissa olisi voinut olla merkittäviä eroja suhteessa tutkimukseni kahteen muuhun julkiseen kriisiosastoon. Tämän takia olen painunut analyysia tehdessäni sen kanssa, että en halua ja voi yleistää muilla kriisiosastoilla havainnoimaani koskemaan myös Sortavalaa. Toisaalta minulla ei ollut aineistoa, jonka avulla olisin voinut kontrastoida työkäytäntöjen eroja.

Haastatteluaineisto osoittautui erittäin käyttökelpoiseksi ja rikkaaksi analyysin kannalta. Työntekijät puhuvat runsaasti ja analyttisesti tutkimuskysymysteni kannalta olennaisista kysymyksistä, kuten väkivallan tulkintatavoista, ratkaisuvaihtoehtoista, sukupuolen merkityksestä väkivaltatyössä ja toimijuudesta. Käytän analyysissani paljon suoria sitaatteja työntekijähaastatteluaineistosta. Iloitsin haastatteluja lukiessani siitä, kuinka suoraan ja henkilökohtaisesti työntekijät puhuivat irrottautuen yksiköiden virallisista näkemyksistä ja esittäen myös sellaisia tulkintoja, jotka eivät olleet työyhteisössä yhteisesti jaettuja tai edes hyväksytyjä. Kriittiset purkaukset ja ristiriitojen reflektointi osoittautuivat usein analyysin kannalta rikkaiksi ja tiheiksi kohdiksi työntekijöiden haastatteluissa.

Kriisikeskuksista apua hakeneiden naisten haastatteluissa puolestaan korostuvat heidän omat kuvauksensa elämäntilanteistaan sekä toimijuutensa ehdoista ja rajoituksista. Osa naisten haastatteluista on niukkoja ja toteavia, osa taas kertoo tarinaansa hyvin monipuolisesti reflektoiden. Erityisesti Iževskissä tekemilleni asiakashaastatteluille on leimallista se, että pitkään terapeuttisessa vertaisryhmässä mukana olleet naiset kuvaavat omaa tilannettaan ja taustojaan monisanaisesti ja analyttisesti. Asiakashaastatteluista olen poiminut huomattavasti työntekijähaastatteluja vähemmän sitaatteja tutkimukseni analyysiosaan. Niiden arvo analyysin kannalta on ollut suuri, mutta käytötapa jossain määrin erilainen. Kirjoitin kunkin haastattelun pohjalta tiivistelmän haastatteluun osallistuneen naisen tarinasta ja kuvaan heidän tilanteitaan usein omin sanoin sitaattien käytön sijaan. Laajemmasta ja runsaammasta työntekijähaastatteluaineistosta on ollut myös helpompaa löytää parhaat aineistonäytteet analyysin todentamiseksi.

Havainnointi ja haastattelut tukivat ja täydensivät toisiaan aineistona, ja yksi strategiani analyysissa on ollut niiden asettaminen vuoropuheluun keskenään. On ollut tärkeää ja hyödyllistä päästä tarkastelemaan rinnakkain sitä, mitä asiakastilanteessa tapahtuu, miten työntekijät käsittelevät sitä tilanteen jälkeen, miten

asiakas konstruoi tilanteensa itse haastattelupuheessa, ja miten työntekijät puhuvat samoista ilmiöistä laajemmalla tasolla haastatteluissa. Kenttäpäiväkirjan ja haastattelujen analyysia täydensivät keskuksissa käyttöön saamani kirjalliset materiaalit. Esimerkiksi esitteet, joissa kuvattiin ja kontekstoitin keskuksen tekemää työtä yleisellä tasolla, toivat joskus vielä yhden uuden näkökulman lisää. Analyysissa ja tulkinnessa on olennaista kulloinkin käytetyn aineiston osan huolellinen kontekstointi suhteessa muuhun aineistoon ja aineiston ristiinluenta tiheään kuvauksen saavuttamiseksi. Näin erilaiset aineistot asettuvat tutkimuksessani moniääniseksi kokonaisuudeksi, jonka perusteella rakennan kokonaiskuvaan tutkimuskohteestani. (Huttunen 2010, 42, 58–59.) Ajattelen, että juuri erilaisten aineistojen synteessä rakentuu klassikkoantropologi Clifford Geerzin (1973) tarkoittama *tiheä kuvaus* tutkittavasta ilmiöstä, jollaiseksi hän on etnografian määritellyt.

Monien etnografisten tutkimusten tapaan tutkimukseni aineisto muodostui hyvin laajaksi. Analyysiprosessin aikana pohdin, miksi en tehnyt vähemmän haastatteluja ja valinnut haastateltaviani strategisemmin, tai miksi en alusta lähtien fokusoinut havainnointiani tarkemmin ja strukturoinut havainnointimuistiinpanoja toisin. Asiakastyön havainnoinnissa strateginen valinta olisi voinut olla se, että olisin laajuuden sijaan pyrkinyt saamaan mahdollisimman kattavan kuvan rajatusta määrästä asiakastapauksia ja seurannut heidän kanssaan tehtävää työtä mahdollisimman alusta loppuun. Kentällä tilanteet kuitenkin muuttuivat nopeasti ja oli osin myös sattuman varassa, mihin kohtaamisiin pääsin mukaan ja miten asiakkuuksien alut ja loput sijoittuivat suhteessa omiin kentälle saapumisiini ja sieltä poistumisiini. Aineiston laatua arvioidessani olen yrittänyt olla armollinen itseäni kohtaan, sillä kenttätöitä aloittaessani minulla ei tietenkään ollut samaa tietoa siitä, mikä on olennaista, kuin tutkimusta viimeistellessäni.

Aineiston runsauden myötä osia siitä on jäänyt väistämättä alikäytetyksi. Analyysikirjoittamisen aikana minun on pitänyt hyväksyä, etten voi kertoa lukijalle jokaista kiinnostavaa tarinaa enkä käyttää kaikkia hyviä aineistositaatteja. Aineisto mahdollistaisi myös uusien teemojen, näkökulmien ja jopa aiheiden analyysin. Kenttäpäiväkirjassa ja työntekijähaastatteluissa on esimerkiksi sellaista pohdintaa sosiaalityön paikasta osana kriisikeskusten moniammatillista työtä, jota toivon pääseväni analysoida muissa yhteyksissä. Suoremmin väkivaltatyöhön liittyviä aiheita, jotka jäävät tärkeydestään huolimatta vähäiselle käsittelylle tässä tutkimuksessa, ovat muun muassa väkivaltaa kokeneen naisen äitiys ja lasten paikka kriisikeskuksissa.

Rikkaastakin aineistosta puuttuu aina jotain. Tutkijan on hyvä olla analyysia tehdessään ja tuloksia tulkitessaan tietoinen aineistonsa aukoista ja hiljaisuuksista. Aineistoni äärellä ja tutkimustuloksia tulkitessani minun on ollut välttämätöntä palauttaa jatkuvasti niin omaan kuin muidenkin mieleen, että aineistoni ei kerro kaikesta Venäjällä tapahtuvasta lähisuhdeväkivallasta, vaan vain siitä pienestä osasta väkivaltaa, johon haetaan apua kriisikeskuksista. Lisäksi ne ihmiset, jotka ovat tutkimukseeni osallistuneet, ovat tehneet valintoja, mistä puhua ja mistä vaieta. Joistain asioista en ole voinut, osannut tai tohtinut kysyä. Esimerkiksi asiakashaastatteluaineistostani puuttuu käytännössä kokonaan seksuaalisen väkival-

lan teema, vaikka on epätodennäköistä, ettei osa kohtaamistani naisista olisi sitä kokenut. Seksuaalinen väkivalta vain määrittyi haastatteluissa minulle liian sensitiiviseksi aiheeksi kysyä ja haastattelujen naisille liian piilotetuksi ottaa puheeksi tutkijan kanssa. Toinen täysin vaille käsittelyä aineistossani jäävä lähisuhdeväkivallan ilmenemismuoto on väkivalta samaa sukupuolta olevien parien suhteissa. Vielä yksi aineistoni hiljaisuus, joka minun on analyysissani jatkuvasti huomioitava, on se, että väkivaltaa käyttäneitä miehiä ei tähän tutkimukseen tavoitettu. Tutkimani kriisikeskukset olivat naisten kohtaamisen paikkoja ja tutkin käytännössä naisten puhetta miehistä.

Oman herkkyyden ja tarkkuuden vaatimuksensa haastattelujen analyysiin tuo aineiston venäjänkielisyys. Sosiologista terveystutkimusta Venäjällä tehnyt Ilkka Pietilä (2010, 412–420) on eritellyt vieraskielisen haastattelututkimuksen analyysiin liittyen kolmenlaista erityisyyttä. Ensiksi tutkijan on huomattava kielitaitonsa rajat ja pystyttävä arvioimaan, riittääkö hänen kulttuurintuntemuksensa haastattelupuheen hienojakoisten merkitysten hahmottamiseen. Toiseksi on tärkeitä pohtia, puhuvatko informantit ulkomaalaiselle tutkijalle eri tavoin kuin paikalliselle, ja miten tämä vaikuttaa aineiston validiteettiin ja havaintojen tulkintaan. Kolmanneksi on pidettävä huolta, että aineistosta tehtävät tulkinnot perustuvat laajempaan yhteiskunnan ja kulttuurin tuntemukseen, eivätkä esimerkiksi siihen, että kaikki omasta ja tutusta erottuva määriteltäisiin sen enempää tutkimuksen kannalta tärkeäksi kuin osoitukseksi kulttuurieroista.

Ajattelen, että puhdasta aineistolähtöisyyttä ei ole olemassa – tutkijan teoreettiset lähtökohdat ja hänen tuntemansa aiempi tutkimus aiheesta johdattelevat aina jossain määrin sitä, mitä hän aineistosta löytää, havaitsee ja valitsee läheisempään tarkasteluun. Empiirisen aineiston analyysi kuitenkin muuttaa ja muo-
vaa näitä esioletuksia, eikä tutkijan tule yrittää pakottaa aineistoaan aiemman teorian määrittelemään muottiin. Minun tutkimuksessani tämä on näkynyt esimerkiksi siinä, miten olen jäsentänyt sukupuolen saamia merkityksiä väkivaltatyössä. Aiemman tutkimuksen perusteella olin varautunut siihen, että aineistossa on todennäköisesti hahmotettavissa jännite sukupuolineutraalin ja sukupuolisensitiivisen lähestymistavan välillä. Oman aineistoni äärellä – tai jo kenttätöön aikana – huomasin, että kriisikeskuksissa oli paljon sukupuolierityistä, mutta biologiseen sukupuoleen kiinnittyvää ja sukupuolieron essentialisoivaa puhetta, jolle en löytänyt vastinetta aiemmista väkivaltatyön jäsennyksistä. Näin oma analyysini muokkasi kategorioita ja loi uutta, vaikka lähdinkin rakentamaan analyysiani aiempaa teoriaa tuntien.

Jatkossa käytän tekstissä seuraavia tunnisteita eri aineistotyypeistä:

HT = työntekijähaastattelu
HA = asiakashaastattelu
KP = kenttäpäiväkirja
AY = asiakasyhteydenotto
E = esite

4. Väkivallan tarkastelutavat ja ratkaisumallit

Tässä luvussa vastaan kysymykseen, millaista kuvaa kriisikeskusten työkäytännöissä rakennettiin lähisuhdeväkivallasta sosiaalisena ongelmana. Väkivaltaa on vaikeaa tai jopa mahdotonta määritellä tietyllä, kaikkiin tilanteisiin sopivalla tavalla. Se, mitä väkivallalla tarkoitetaan ja millaiset teot kussakin ajassa ja paikassa määritellään väkivallaksi, on historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentunutta. (Hearn 1998, 16.) Miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa tutkinut Jeff Hearn (1998, 16) on väkivallan yleisen määrittelyn vaikeudesta huolimatta eritellyt neljä elementtiä, joita sen määrittelemisessä on mahdollista hyödyntää. Ensimmäisin väkivalta on tai siihen liittyy fyysisen tai muunlaisen voiman käyttöä. Toiseksi väkivallan tarkoituksena on aiheuttaa kohteelleen vahinkoa. Kolmanneksi väkivallan kohteeksi joutunut kokee teon vahingolliseksi tai loukkaavaksi. Neljäntenä väkivallan määrittelyn elementtinä hän pitää sitä, että jokin kolmas taho, esimerkiksi jokin viranomainen, tunnistaa tapahtuneen väkivallaksi. Kaikki nämä elementit ovat historiallisesti ja kulttuurisesti spesifejä. Tiettyjä tekoja voidaan nimitä tai olla nimeämättä väkivallaksi eri aikoina ja eri paikoissa.

Luku koostuu neljästä osasta. Aloitan kuvaamalla alaluvussa 4.1 tilanteita, joissa kriisikeskuksiin otettiin yhteyttä, ja tapaa, jolla työntekijät hahmottivat instituution mallitarinaa tai mallitarinoita (Loseke 2001, 107). Aineistona käytän ennen kaikkea haastatteluja ja kenttäpäiväkirjaa, mutta myös kriisikeskusten esitteitä. Seuraavassa alaluvussa 4.2 tarkastelen väkivallan määrittelyjä ja rajanvetoja kysyen, mitkä kaikki asiat kriisikeskuksissa miellettiin väkivallaksi. Hahmottelen analyysissani eroa laajan ja spesifin väkivallakäsityksen välillä. Tässä alaluvussa hyödynnän haastattelujen ja havainnointiaineiston ohella paljon myös kriisikeskusten esitteitä.

Kolmas alaluku 4.3 käsittelee kriisikeskuksissa rakentuvia väkivallan tulkintoja. Erittelen seitsemän tulkintakehystä, jotka olivat aineistossani tyypillisiä. Niiden analyysissä hyödynnän monipuolisesti kenttäpäiväkirjaa, työntekijöiden ja kriisikeskuksista apua hakeneiden naisten haastatteluja sekä keskuksissa kokoniani kirjallisia materiaaleja, kuten esitteitä ja toimintakertomuksia. Luvun viimeisessä osassa 4.4 tarkastelen ratkaisuvaihtoehtoja, joita väkivaltaa paenneilla naisilla nähtiin olevan, ja kriisikeskuksissa kohtaamieni ihmisten tulkintoja hyvisistä ratkaisuista väkivalltaan. Niitä analysoidessani käytän edellä mainittujen aineistojen lisäksi myös Saratovin julkisessa keskuksessa käyttöön saamaani asiakasdokumentaatiota.

4.1. Tyypilliset tapaukset ja väkivallan moninaisuus

MJ: Voisitko vielä kuvailla jotain tyypillistä tilannetta, jossa tänne otetaan yhteyttä? Millaiset tilanteet ovat tyypillisiä?

H: No, pääasiassa että miehet lyövät, juovat ja lyövät. Sitä se on.

MJ: Eli pääosin fyysistä väkivaltaa?

H: Fyysistä ja psykologista. Koska kun mies juo, hän alkaa ladella loukkauksia: ”mikä typerys olet, tuollainen epänormaali”. Ja sitten pahoinpitely (*rukoprikladstvo*). Se on yleisin syy. (HT26)

Haastatteluissa pyysin kriisikeskusten työntekijöitä määrittelemään tyypillisiä tilanteita, joissa kriisikeskukseen otetaan yhteyttä. Auttamistyötä havainnoidessani kyselin usein työntekijöiltä asiakaskohtaamisen jälkeen, mitkä piirteet käsitelyssä olleessa tapauksessa olivat tyypillisiä, mitkä taas poikkeuksellisia. Työntekijät korostivat, että kaikki tilanteet ovat yksilöllisiä ja keskenään erilaisia. Jokaisessa tarinassa olikin omia yksilöllisiä piirteitään. Monet työntekijöistä lähtivät kuitenkin tilanteiden yksilöllisyyttä korostettuaan kuvaamaan tyypillisiä tapauksia esimerkein ja heidän tuntui olevan helppoa nimetä käsitellyistä asiakastapauksista niitä elementtejä, jotka toistuivat kriisikeskustyössä. Tyypillisimmillään tarina tavanomaisesta asiakkuudesta oli kuvaus naisesta, jonka mieskumppani juo, lyö ja ajaa naisen ulos yhteisestä kodista. ”*On pjot, bjot i jejo vygonjajet*”, kuten tarina venäjäksi kiteytettiin. Myös monet haastattelemanani asiakkaat kuvasivat omaa tilannettaan juuri tällaisena.

H: Hän ei käy töissä, juo, ja ja kun juo, hän ajaa yhtenään minut ja lapsen ulos kotoa. Ja käy käsiksi, lyö. Ja hän juo usein.

MJ: Miten usein?

H: No, saattaa esimerkiksi juoda viisi päivää, ja sitten olla vaikka kaksi päivää juomatta. Ja sitten kaikki alkaa taas alusta. Hän saattaa juoda viikkoja. Siksi olin kerran yötä ystävättären luona. Sitten lähdin siskon/serkun²³ luo, olin hänen luonaan yhden yön, tai yövyin toisen ystävän luona. No, sillä tavalla. Koska hän ajaa ihan suoraan ulos...

MJ: Onko tilanne ollut pitkään sellainen?

H: No joo, periaatteessa, pitkään. Mutta jotenkin minä siedin sitä. Sitten kuulin tästä keskuksesta ja päätin tulla tänne. (HA7)

Itse väkivallanteot mallitarinan sisällä olivat muodoltaan moninaisia: huutamisesta, nimittelystä ja fyysisellä väkivallalla uhkaamisesta vakavia vammoja aiheuttaneeseen ja sairaalahoitoa vaatineeseen fyysiseen väkivaltaan. Tyypillisiä tapauksia kuvatessaan kriisikeskusammattilaiset kertoivat esimerkkejä väkivallan vakavista kehollisista seurauksista, kuten murtuneista nenistä ja leukaluista tai aivotärähdyksistä. Väkivaltatilanteisiin saattoi liittyä teräaseilla uhkailua ja lumihankeen paljasjaloin ajamista. Taloudellisiin asioihin liittyvä hyväksikäyttö, asumista koskeva vallankäyttö ja suoranaiset huijaukset asuntoasioissa määrittyivät taloudelliseksi väkivallaksi. Usein väkivallan muodot kietoutuivat yhteen. Seksuaalinen väkivalta jäi työntekijöiden arvion mukaan usein piiloon. Naiset kokivat sen liian häpeälliseksi ja vaikeasti kommunikoitavaksi aiheeksi, että siitä olisi voinut puhua edes luottamuksellisesti kriisikeskuksen ammattilaisten kanssa. Työntekijät epäi-

²³ Venäjän kielessä on tavanomaista käyttää myös serkusta puhuttaessa sanaa sisko/veli.

livät, että monet seksuaalista väkivaltaa parisuhteessa kokevat venäläisnaiset eivät edes käsitteellistä kokemuksiaan väkivallaksi. Tämä johtuu siitä, että seksiin suostuminen parisuhteessa mielletään naisen velvollisuudeksi. Laajimman naisiin kohdistuvaa lähisuhdeväkivaltaa Venäjällä kartoittaneen kyselytutkimuksen (Gorškova & Šurygina 2003) vastaajista vain 13 prosenttia ei ollut koskaan harrastanut seksiä aviomiehensä kanssa vastentahtoisesti. Puolet naisvastaajista ja 60 prosenttia miesvastaajista piti raiskausta avioliitossa mahdottomana.

Kysyessäni tyypillisistä tapauksista työntekijät kertoivat useimmiten tilanteista, joihin liittyi henkisen väkivallan ohella myös fyysistä väkivaltaa. Osa naisista otti yhteyttä heti, kun henkinen väkivalta ja uhkaukset kärjistyivät fyysiseksi väkivallaksi. Useammin väkivalta oli kestänyt jo pidempään, jopa vuosia. Osa yhteyttä ottavista naisista ei itse halunnut määritellä tilannettaan väkivallaksi, vaan puhui enemmän esimerkiksi aviopuolisoiden välisestä ymmärtämättömyydestä ja kuvaasi tapahtunutta väkivaltaa yksittäisten tönäisyjen ja lyöntien kautta.

Nainen soittaa ja sanoo: hän on hyvä mies, me emme vain ymmärrä toisiamme, mutta hän juo, ja kun hän juo, hän saattaa tönäistä tai lyödä... Nainen ei missään nimessä halua myöntää, että fyysisellä väkivallalla on sija hänen elämässään. Mutta kyllä minä sanoisin, että fyysinen väkivalta on yleisintä. Tietenkään sellaisia tapauksia, joita toimittajat tuovat esiin, niitä on vähemmän. Niitäkin on, ne ovat hirveitä, kun ihminen päätyy teho-osastolle. Kaikenlaisia tilanteita on. (HT31)

Osassa tapauksista väkivalta kohdistui myös lapsiin. Yhdessä läheltä seuraamassani tapauksessa fyysinen väkivalta oli kohdistunut ensisijaisesti lapseen, ja Diana oli tehnyt päätöksensä hakea apua sen perusteella. Usein viimeisen sysäyksen avun hakemiseen antoikin väkivallantekojen ulottuminen lapseen tai naisen hahtuminen siihen, kuinka väkivaltatilanteiden seuraaminen vaikuttaa lapseen. Väkivallan seurauksia lapselle käytettiin myös kriisikeskusten esitteissä motivoimaan naisia avun hakemiseen. Esimerkiksi Saratovin valtiollisen kriisiosaston esitteessä käytettiin tällaista lainausta Elenalta, 29-vuotiaalta myyjältä.

”Me riitelimme, vaikka ajattelen, että mitään syytä lyödä minua silloin ei kyllä ollut. Mutta hän (mask.) löi minua, ja minä lensin seinään. Nimenomaan tämän tapauksen jälkeen poikani alkoi änkyttää.” (E)

Väkivallan vakavuutta alleviivataan mainitsemalla sen seurauksista lapselle. Valitussa lainauksessa on kiinnostavaa myös se, että implisiittisesti puhuja ilmaisee jossain tilanteissa mahdollisesti olevan ”syytä” lyödä vaimoa. Käsitellen väkivaltaan ja vastuulliseen toimijuuteen liittyviä kysymyksiä luvussa 6. Miehen lapseen kohdistama vakava väkivallanteko saattoi muodostua ulospääsytieksi pitkään jatkuneesta parisuhdeväkivallasta myös siksi, että viranomaiset suhtautuivat lapseen kohdistuvaan väkivaltaan naiseen kohdistuvaa väkivaltaa vakavammin ja ottivat aktiivisemman position siihen puuttumisessa. Iževskissä tapaamani Marija oli kokenut vuosien ajan rajua fyysistä ja henkistä väkivaltaa miehensä taholta, mutta lopulta mies sai tilanteen ratkaisevan vankeustuomionsa ensimmäisestä vakavasta

heidän tyttärensä Nastjaan kohdistuneesta väkivallanteosta. Marija oli asunut ensimmäisen kerran kriisiosastolla jo vuosia aikaisemmin ja hakenut silloin avioeroa. Entiset aviopuolisot kuitenkin jatkoivat asumista samassa asunnossa myös eron jälkeen, koska heillä ei ollut varallisuutta, jonka turvin järjestää asuminen toisin.

Asumiseen liittyvästä vallankäytöstä oli muotoutunut osa tavanomaista parisuhdeväkivaltatapausta kuvaavaa mallitarinaa. Juomista ja lyömistä seurasi hyvin usein se, että mies ajoi naisen ja lapsen ulos yhteisestä kodista. Ei ollut ollenkaan tavatonta, että nainen ei ollut virallisesti kirjoilla perheen yhteisessä kodissa. Pariskunta siis asui yhdessä, mutta vain mies oli virallisesti asunnon asukas. Asuinpaikan rekisteröintijärjestelmä on Venäjällä jäykkä ja byrokraattinen, ja monet ihmiset ovat virallisesti kirjoilla jossain aivan muulla kuin missä he tosiasiallisesti asuvat. Virallisen asukasrekisteröinnin puuttuminen teki naisen hyvin suojattomaksi tilanteissa, joissa mies uhkasi ajaa hänet ulos tai toteutti uhkauksensa. Naisen oli tällöin jopa tavallista vaikeampaa saada viranomaisapua, koska miliisin näkökulmasta hän ei ollut asunnon asukas. Toisaalta oli tilanteita, joissa asunto oli naisen omistama ja hän oli siinä kirjoilla, kun taas mies oli juridisesti ottaen vain vierailija ja hänet oli avioeron jälkeen verrattain helppoa saada ulos asunnosta. Näissä tapauksissa kriisiosaston juristi auttoi naisia prosessin läpiviennissä.

Miehen tekemä väkivalta saattoi kohdistua myös kotieläimiin ja toisinaan kodinkoneisiin. Molempien kautta väkivallantekijä tiesi voivansa satuttaa naista, vaikkei kodinkoneisiin kohdistuva väkivalta aiheutakaan suoralle kohteelleen kärsimystä. Naisen hankkimia kodinkoneita rikkomalla mies tiesi kuitenkin aiheuttavansa paljon mielipahaa ja arkisia vaikeuksia. Nainen oli saattanut säästää pitkään kodinkoneita varten – tai oli ostanut ne vastikään osamaksulla ja maksanut vasta muutaman erän. Osa naisista jätti jopa tulematta turvakotiin tai palasi kotiin yhden yön jälkeen, koska pelkäsi lämmöllä sisustamansa kodin irtaimiston puolesta. Erityisesti Sortavalassa työntekijät perustelivat tällä sitä, että suuri osa asiakkaista viipyi turvakodissa vain yhden tai muutaman yön. Naiset myös varjelivat oikeuttaan kodissa asumiseen – he pelkäsivät, että turvakotiin poistumisen jälkeen mies pystyisi myöhemmin estämään heitä palaamasta yhteiseen kotiin. Pelko lukkojen vaihtamisesta tai koti-irtaimiston turmelemisesta oli verrattain yleinen syy, jonka takia naiset palasivat pian kotiin hankalankin tilanteen keskelle.

Poljakova ja hänen parivuotias lapsensa lähtivät kriisiosastolta pois juuri samana päivänä kun minä saavuin, asuttuaan siellä kolmisen viikkoa. Lähtösyysyksi on kirjattu, että nainen pelkäsi kotona olevan omaisuuden puolesta ja halusi siksi palata sinne, vaikka tilanne kotona ei olekaan muuttunut. Tulosityysyksi asiakirjoissa on määritelty psykologinen ja fyysinen väkivalta aviomiehen taholta. Se tapahtuu miehen ollessa juovuksissa. Lapsi näkee tilanteet, minkä todetaan vaikuttavan negatiivisesti hänen psyykkiseen terveyteensä. Asiakas hakee avioeroa ja alun perin oli tarkoitus, että hän viipyisi kriisiosastolla eroprosessin ajan. Asunto (komunalkahuone) on naisen omaisuutta, hän ilmeisesti odottaa, että saisi avioeron myötä miehen sieltä ulos. Nyt hän ilmeisesti kuitenkin alkoi pelätä, että mies ehti

hajottaa asunnon tai sen irtaimiston ennen sitä, ja palasi siksi kotiin. Perheen tilanteesta on heidän kriisiosastolta poistumisensa jälkeen tehty ilmoitus alaikäisten asioiden komiteaan [vrt. suom. lastensuojeluilmoitus]. (KP 14.5.2009)

Kriisikeskusammattilaiset käsitteellistivät asumiseen liittyvän vallankäytön taloudelliseksi väkivallaksi. Taloudellinen väkivalta saattoi olla muodoltaan muutakin, esimerkiksi kieltäytymistä osallistumisesta perheen elatukseen, kaiken rahankäytön kontrollointia tai työnteon estämistä. Naisjärjestön kriisikeskuksen psykologi kuvasi tyypillisenä pitämäänsä taloudellisen väkivallan kietoutumista muihin väkivallan muotoihin näin:

Juoppo mies, ei anna rahaa, vaimo ansaitsee vähän. Koko perheen ja lapsen elättäminen [yksin naisen palkalla] on ihan puhtaasti taloudellisesta näkökulmasta tosi vaikeata, ja siihen vielä päälle muita väkivallan muotoja, niin fyysistä kuin henkistäkin. Eli huolimatta siitä, että mies itse ei tee mitään perheen eteen ja usein ei ylipäättään tienaa rahaa, ja sen lisäksi vielä on jatkuvasti juovuksissa, niin lisäksi hän vielä alistaa ja loukkaa vaimoaan ja lapsiaan saaden nämä uskomaan, etteivät he pärjää ilman häntä, että he eivät ylipäättään ole mitään. (HT35)

Väkivallantekijä saattoi olla myös joku muu kuin aviomies. Saratovissa tutustuin Liljaan, kaupan myyjänä työskentelevään nelikymppiseen fyysikkoon, joka oli avioeron jälkeen päätyntä asumaan samassa asunnossa entisen miehensä vanhempien kanssa, koska hänellä ei ollut varaa vuokra-asuntoon. Tavatessamme Lilja asui kriisiosastolla toista kertaa paossa apen tekemää väkivaltaa. Ensimmäisen kerran hän oli kuullut kriisiosastosta kaksi vuotta sitten sattumalta, asioidessaan perhetukikeskuksen vanhojen tavaroiden välityksessä, jossa hän kävi vaihtamassa tyttärensä pieneksi jääneitä vaatteita isompiin. Aiemmin Lilja on paennut myös naapurien ja ystävien luo ja asunut kuukausiakin ystävien luona. Ensimmäisellä kerralla hän asui tyttärensä kanssa kriisiosastolla puoli vuotta, mutta palasi kuitenkin takaisin samaan lähtötilanteeseen. Sittemmin tilanne oli Liljan mukaan vain pahentunut. Vaikeasti alkoholisoitunut appi sai juoppohulluuskohtauksia, joiden aikana uhkaili väkivallalla ja riehui jopa teräaseiden ja kirveiden kanssa. Hän uhkaili jatkuvasti Liljaa ja tytärtä sillä, että heittää heidät ulos asunnosta. Välillä appi oli ollut deliriumin takia hoidossa psykiatrisessa sairaalassa. Liljan entisellä aviomiehellä ei ole käsitystä tilanteen vakavuudesta.

H: Hänellä on uusi perhe, hän asuu aika lähellä [samassa] kaupungissa. Mutta koska hän ei ole asunut isänsä kanssa pitkään aikaan, hän tuskin tajuaa millaisissa olosuhteissa elämme. Koska silloin kun asuimme vielä kaikki yhdessä, appi ei juonut niin paljon kuin nyt eikä käyttäytynyt noin. [...]

MJ: Milloin tämä tilanne alkoi?

H: Periaatteessa tilanne on ollut tällainen jo alusta alkaen, mutta se kärjistyi, kun erosimme miehen kanssa ja minä jäin tyttären kanssa asumaan sinne. Mutta aluksi se oli vielä jotenkin siedettävää. Mutta vuosi vuodelta ongelmat ovat syventyneet.

MJ: Milloin te erositte? Montako vuotta sitten?

H: Kahdeksan vuotta sitten.

MJ: Ymmärrän. Eli tilanne on ollut vaikea jo pitkään.

H: Niin on. Meillä ei vain ole mitään paikkaa minne mennä. (HA4)

Kriisikeskuksissa kohdattavan lähisuhdeväkivallan tekijäkirjoa moninaistane se, että Venäjällä ydinperhettä laajemman sukulaisten joukon yhteisasumisjärjestelyt ovat tavanomaisia. Tutkijat ovat kirjoittaneet jopa venäläisen ydinperheen liudentumisesta (*anti-nuclearization of the Russian family*) taloudellisen niukkuuden ja asuntopulan aiheuttaman pakotetun sukulaisten kanssa yhdessä asumisen seurauksena (Kravchenko 2012, 198; Prokofjeva 2007, 62). Vuoden 2002 väestölaskennan tietojen mukaan 24 prosenttia kaikista lapsiperheistä ja jopa 42 prosenttia yhden huoltajan perheistä asui samassa kotitaloudessa sukulaisten tai joissain tapauksissa myös ei-sukulaisten kanssa. (Prokofjeva 2007, 62). Muutamissa tapauksissa väkivallantekijänä oli mieskumppanin lisäksi tämän äiti. Liljan tapaan monet eronneet naiset ovat jumissa yhteisasumisjärjestelyissä omien tai entisen puolisonsa sukulaisten kanssa. Liljakaan ei tiennyt, mitä tekisi turvakotijakson jälkeen. Hänen tuloillaan ei ollut mahdollista vuokrata asuntoa; hän harkitsi etsivänsä kakkostyöpaikan ja yrittävänsä säästää rahaa asunnon vuokraamista varten.

Yhtenä erityisryhmänä kriisikeskusten asiakaskunnassa esiin nousivat aikuisten lastensa hyväksikäyttämät ja pahoinpitelemät ikääntyneet naiset. He ottivat usein yhteyttä auttavan puhelimen kautta. Pelkistetyimmillään edellä kuvaamastani tyyppillisestä tapauksesta oli vain vaihdettu väkivallantekijäksi aviomiehen tilalle lapsenlapsi:

Meille voi tulla mummo (*babuška*): ”Lapsenlapsi (*vnutšok*, mask. diminutiivi) loukkaa (*obīžayet*) minua, ajaa ulos kodista, juo, lyö minua, ajaa ulos. Minne voin mennä?” (HT50)

Kodista ulos ajamisen, alkoholin ja fyysisen väkivallan ohella yksi tyyppinen vanhuksiin kohdistuvan väkivallan piirre näytti olevan taloudellinen hyväksikäyttö. Eräs kansalaisjärjestön kriisikeskuksen puhelinpäivystäjän tyyppilliseksi nimeämä tapaus, jonka käsittelyä seurasin, oli tällainen:

Soittajan aikuinen poika hakkaa (*izbivaet*) äitiään, naisystäväänsä ja 23-vuotiaasta siskontyttöään, ja ajaa heitä pois kotoa (*vygonjaet iz doma*). Mies juo paljon, hän on ollut hoidossakin juoppohulluuden (*belaja gorjatška*) takia. Soittajalla on hyvä eläke, jolla koko perhe käytännössä elää. Poika vie eläkerahoja, kun tarvitsee rahaa viinaan. Väkivaltatilanteissa perheenjäsenet ovat useamman kerran soittaneet miliisille, mutta soittajan mukaan ”miliisi ei tee mitään”. Kerran, kun mies hakkasi heidät kaikki, he olivat tehneet rikosilmoituksen, mutta se käsiteltiin sovinto-oikeudessa (*mirovoi sud*) ja väkivallantekijä sai vain sakkorangaistuksen. Muualta hän ei ole hakenut apua; välillä yöpynyt ystävien luona. Asiakas toivoo, että poika muuttuisi, hän haluaisi saada sellaista apua joka saisi pojan muuttamaan omaa käyttäytymistään. (KP 1.3.2010)

Tyypillistä iäkkäille soittajille oli myös se, että he eivät olleet kertoneet tilanteesta välttämättä kenellekään. Heille suuri helpotus oli jo kriisikeskuksen päivystäjän empaattinen kuuntelu. Tämä puhelu oli siinä suhteessa epätyypillinen, sillä soittaja oli jo yrittänyt saada apua miliisiltä ja ilmeisesti ainakin muutamat ystävät tiesivät myös tilanteesta. Usein nämä vanhat naiset pakenivat akuutissa tilanteessa ennemmin ystäviensä luokse. Silloin tällöin heitä oli kuitenkin myös kriisiosastojen asiakkaina. Edellä kuvaamassani tapauksessakin puhelinpäivystäjä kertoi naiselle kriisiosaston palveluista ja suositteli yhteydenottoa sinne. Kriisiosastolla asumiseen johtaneita vanhukseen kohdistuneen väkivallan tapauksia yhdisti se, että ne olivat vaikeita, eikä väkivaltaa kokeneella vanhalla naisella ollut mitään muuta vaihtoehtoa kuin hakeutua asumaan kriisiosastolle. Tällaista tapausta minulle kuvasi Sortavalan kriisiosaston sosiaalityöntekijä:

Sitä on, että pojat kohdistavat väkivaltaa vanhempiinsa. Meillä oli sellainen vaikea tapaus, kun tänne tuotiin mummo (*Byl u nas takoi tjaželyi slutšai, kogda babušku privezli*). Teemme yhteistyötä monien tahojen kanssa: miliisin, syyttäjän, kaikkien... Meille tuotiin mummo, joka oli kokenut väkivaltaa poikansa taholta. Poika oli päässyt vankilasta eikä halunnut tehdä töitä, ei mitään. Myi kaiken [irtaimiston] asunnostaan ja ajoi äidin ulos. Äiti ei voinut tehdä mitään, koska poika oli siellä kirjoilla. Nämä meidän lakimme eivät ole ihan täydellisiä... Ja mummo päätyi kadulle. Sitten hän asui meillä. Hän asui meillä melkein kaksi kuukautta. Autoimme häntä kaikessa, lähtien vaatteista, koska hänellä oli vain vaatteet joissa poika hänet ulos ajoi. Sitten löysimme lähisukulaisia Petroskoista. Sukulainen tuli hakemaan hänet. (HT1)

Ensisijainen ratkaisu väkivaltaa kokevien vanhusten tilanteeseen olikin yleensä kunnollisten sukulaisten etsiminen vanhuksesta huolta pitämään. Venäjällä sukulaiset mielletään vanhusten ensisijaisiksi hoivaajiksi suhteessa julkiseen palvelujärjestelmään. Vanhainkotia pidetään viimesijaisena vaihtoehtona ja sellaiseen päättymisen ajatellaan usein olevan vanhukselle kova kohtalo. Erään vanhan rouvan tapauksessa läheis- ja sukulaisverkostojen kartoittaminen ei tuottanut tulosta, ja kriisiosasto auttoi pojanpoikansa pahoinpitelemää ja kadulle ajamaa vanhaa naista vanhainkotipaikan hakemisessa. Lähes kaikissa aineistoni selkeästi vanhuusikäiseen naiseen kohdistuvan lähisuhdeväkivallan tapauksissa kyse oli nimenomaan miespuolisen lapsen tai lapsenlapsen tekemästä väkivallasta. Vanhusten kokemasta parisuhdeväkivallasta työntekijät puhuivat paljon harvemmin. Kyse voi olla osin miesten matalasta eliniänodotteesta ja siitä, että suuri osa vanhuusikäisistä venäläisnaisista on leskiä. Mahdollisesti vielä suurempi merkitys on sillä, että nyt vanhuusiässä olevan sukupolven naiset – ainakin ne, jotka eivät ole eronneet väkivaltaisesta puolisostaan jo vuosikymmeniä aiemmin – ovat omaksuneet sen ajattelutavan, että heidän tehtävänsä on vain sietää kumppanin väkivaltaa ja väistellä parhaansa mukaan väkivaltaan johtavia tilanteita. Sukupolvien välistä väkivaltaa puolestaan Venäjän kontekstissa lisännee se, että lasten ja lastenlasten asuminen samassa asunnossa vanhuksen kanssa on verrattain tyypillistä.

Edellä olen esitellyt tiettyjä tyypillisiä tilanteita, joissa tutkimukseni kriisikeskuksiin otettiin yhteyttä lähisuhdeväkivaltaan liittyen ja niiden linkittymistä mallitarinaan juovasta, lyövästä ja perheenjäsenet kodista ulos ajavasta väkivallantekijämiehestä. Tyypillisten tapausten ohella kriisikeskusten arjessa kohdattiin kuitenkin paljon myös erilaisia, vaikeammin määrittyviä tilanteita. Aina ei ollut selvää, oliko asiakkaan tilanteessa väkivaltaa ja millaista väkivalta oli luonteeltaan. Tilanteet saattoivat olla sekavia, niissä oli monenlaisia päällekkäisiä ja sisäkkäisiä ongelmia ja kuva tarkentui vasta asiakkuuden aikana. Joskus työntekijät myös epäilivät asiakkaan tarinaa. Kriisikeskuksissa oli kuitenkin paljon asiakaslähtöisyyttä ja sensitiivisyyttä tilanteiden moninaisuudelle. Mallitarina jousti tarvittaessa, eikä asiakkaita pakotettu sopimaan siihen.

4.2. Väkivallan määrittelyjä ja rajanvetoja: laaja ja spesifi väkivaltakäsitys

Kuvaan seuraavaksi sitä, kuinka väkivaltaa määriteltiin ja sen rajoja vedettiin toisaalta kriisikeskusten esitemateriaaleissa, toisaalta päivittäisissä asiakaskohtauksissa. Osa kriisikeskusten tekemää työtä on väkivallan rajojen määrittelemine: tiettyjen ilmiöiden nimeäminen perheessä ja kodeissa tapahtuvaksi väkivallaksi ja vastaavasti tiettyjen tapahtumien rajaaminen väkivaltakäsityksen ulkopuolelle. Työntekijät pitivät olennaisena kansalaisten valistamista siinä, mikä kaikki on väkivaltaa. Vielä vuosituhannen vaihteessa kotiväkivallan (*domašneje nasilie*) käsite ei ollut venäläisille tuttu (Johnson & Zaynullina 2010, 78). Edelleen kriisikeskusammattilaiset moittivat venäläistä käsitystä väkivallasta kovin kapeaksi. Heidän mukaansa väkivallaksi mielletään lähinnä fyysinen väkivalta, mutta henkistä väkivaltaa tai esimerkiksi avioliitossa tapahtuvaa seksiin pakottamista ei tunnista väkivallaksi²⁴.

Väkivaltaa määriteltiin kiteytetyimminkin kriisikeskusten painetuissa esitteissä.²⁵ Kaikilla tutkimukseni keskuksilla on itse tehtyjä esitteitä, joissa kerrottiin väkivallasta ilmiönä ja keskusten palveluista väkivaltaa lähisuhteissaan kokeneille ihmisille. Osassa keskuksista jaettiin asiakkaille lisäksi moskovalaisen feministijärjestön ja venäläisen väkivaltatyön pioneerin, valtakunnallisen resurssikeskuksena toimivan ANNAn painattamia esitteitä. Yleensä niihin oli joko käsin kirjoittain tai tarran avulla lisätty paikallisen kriisikeskuksen yhteystiedot. Myös kriisikeskusten itse laatimissa esitteissä oli tunnistettavissa lainoja ja vaikutteita ANNAn esitteistä. Lainattuja tekstejä oli usein mukautettu jonkin verran paikallisen kriisikeskuk-

24 Välillä kriisikeskusten ihmisillä oli katteettomankin laveita käsityksiä siitä, miten väkivaltaa määritellään muualla. Eräs vapaaehtoistyöntekijä selitti minulle, että ”Euroopassa” kaikki pariskuntien riidat, joissa korotetaan ääntä, käsitteellistetään henkiseksi väkivallaksi.

25 Käsittelen tässä pääasiallisesti laajalle asiakaskunnalle suunnattuja esitteitä. Joissain keskuksissa oli omia esitteitään myös yhteistyötahoille, kuten esimerkiksi terveydenhuollon ammattilaisille.

sen painopisteisiin ja arvoihin sopiviksi. Esimerkiksi Sortavalan kriisikeskus on lainannut ANNAn esitteestä lähes suoraan seuraavan kuvauksen:

Kotiväkivalta tapahtuu läheisten ihmisten välillä: miehen ja vaimon, miesystävän ja naisystävän, homoseksuaalisten partnerien, vanhojen vanhempien ja heidän aikuisten lastensa välillä. Väkivaltaa esiintyy niin rikkaissa kuin köyhissäkin perheissä, kaikkia kansallisuuksia edustavissa perheissä, kaupungissa ja maaseudulla.” (E, ANNA)

Sortavalassa luettelosta on kuitenkin jätetty pois samaa sukupuolta olevien henkilöiden muodostamat parisuhteet ja väkivallan mahdollisuus niissä. Lisäksi ”vanhojen vanhempien ja heidän aikuisten lastensa välillä” on yksinkertaistettu muotoon ”vanhempien ja lasten välillä”. Näin kohderyhmää on yhtäältä laajennettu, kun mukaan on sisällytetty lapsiin kohdistuva väkivalta, mutta toisaalta kiinnitytty vahvemmin heteroseksuaaliseen perhemalliin ja rajattu muunlaiset parisuhteet sen ulkopuolelle.²⁶

Esitteiden tehtävänä oli tarjota perustietoa kotona tapahtuvasta väkivallasta ilmiönä ja kriisikeskusten palveluista. Saratovin valtiollista kriisiosastoa huolimatta kaikilla tutkimillani kriisikeskuksilla oli vähintään yhdessä esitteessä selkeä perheessä tai kotona tapahtuvan väkivallan määritelmä. Tämä teksti on samanlaisena sekä ANNAn esitteessä että Iževskin kriisikeskuksen omassa esitteessä ja jonkin verran muunneltuna Saratovin naisjärjestön esitteessä:

Kotiväkivalta on toistuva ja tihtyvä fyysisten, seksuaalisten, sanallisten, emotionaalisten ja taloudellisten loukkausten sarja suhteessa läheisiin, tavoitteena vallan ja kontrollin saavuttaminen heihin. (E, ANNA & Iževsk)

Väkivalta perheessä on yhden perheenjäsenen käyttäytymistapa, jonka tavoitteena on säilyttää valta ja kontrolli suhteessa toiseen (tai toisiin) perheenjäseniin. (E, Saratovin naisjärjestö)

Esitteissä käytetyt väkivallan määrittelytavat olivat keskenään samankaltaisia. Väkivalta liitettiin vallan ja kontrollin saavuttamiseen ja ylläpitämiseen suhteessa läheisiin. Esitteissä väkivaltaa jaoteltiin yleensä fyysiseen, psykologiseen, taloudelliseen ja seksuaaliseen väkivaltaan ja annettiin esimerkkejä kustakin väkivallan muodosta. Joissain esitteissä oli näiden lisäksi omiksi väkivallan muodoikseen eritelty myös uhkailu, pelottelu, eristäminen ja lasten avulla manipuloiminen. Väkivaltaa kuvattiin esimerkkien kautta, mutta sitä ei käsitelty niinkään yksittäisinä tapahtumina vaan tapahtumien sarjana tai syklinä, joka jatkuu ja syvenee, ellei siihen puututa. Väkivalta perheessä määrittyi esitteissä aina ei-hyväksyttäväksi ja väkivallantekijän vastuulla olevaksi rikokseksi.

²⁶ Kenttätöni päätyttyä suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on koventunut Venäjällä entisestään. Vuonna 2013 voimaan tullut laki kriminalisoi ”homoseksuaalisen propagandan” levittämisen alaikäisten keskuudessa. Laki leimaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset ja syventää heidän syrjintäänsä.

Ei ole teidän syytänne, jos teitä lyödään tai loukataan tai jos teille ei anneta rahaa. Aviomies saattaa sanoa, että provosoitte häntä, mutta hän on itse vastuussa käyttäytymisestään (niin selvin päin kuin juovuksissakin). Perheväkivalta on lainvastaista. Avioliittotodistus ei ole lupa väkivaltaan. Rikoslakia sovelletaan yhtä lailla perheenjäseneneen kuin keneen tahansa muuhunkin väkivaltaisista tekoista tekevään ihmiseen. (E, Iževsk 2004)

Tyypillinen rakenne esitteissä oli se, että ensin kuvailtiin tilanteita ja tekoja perheessä ja parisuhteessa ja sitten nimettiin niissä olevan kyse kotona tapahtuvasta väkivallasta. Työntekijät kuvasivat, että asiakkaat kertovat tullessaan usein näistä yksittäisistä väkivallan muodoista ja heidän tehtäväkseen jää selittää, että naisen kokemat asiat ovat kotiväkivaltaa.

Uhkauksia? Loukkauksia? Taas yksi läimäytys? Seksiä vastoin tahtoanne? Vai pahoinpitelyitä, jotka uhkaavat henkeänne? Kotona tapahtuva väkivalta pitää sisälleen kaiken tämän ja enemmän. (E, Iževsk 2004)

Väkivalta määritetty esitteissä moninaiseksi, mutta kuitenkin selvärajaiseksi. Väkivallan ehdoksi asettuu se, että siihen liittyy vallan ja kontrollin elementti. Esitteissä kerrotaan väkivallan toistuvuudesta ja huomautetaan, että se ei lopu itsestään. Monissa esitteissä myös korostetaan väkivallan olevan – erityisesti tilanteen jatkuessa ja edetessä – hengenvaarallista. Väkivaltadyadeja erittelevää teoriaa (ks. luku 2.5) soveltaen esitteiden tuottama kuva lähisuhdeväkivallasta viittaa ennen muuta intiimiin terroriin. Joissain esitteissä annetaan ohjeita henkilökohtaisen turvallisuussuunnitelman laatimiseen. Kaikissa esitteissä korostetaan, että väkivaltaa kokeneen osapuolen kannattaa hakea apua ja mistä kannattaa kertoa läheisille. Esitteiden keskeistä sisältöä oli avun hakemiseen motivoiminen ja muutoksen mahdollisuuden korostaminen.

Sinulla on oikeus turvallisuuteen omassa kodissasi ja yhteiskunnassa. Haluatko elää toisin? Sinä voit! (E, Saratovin naisjärjestö)

Sinulla on oikeus elää rauhassa! Me uskomme sinua! Lähelläsi on ihmisiä, jotka haluavat ja voivat auttaa sinua katkaisemaan väkivallan kierteen! Voit tulla heidän luokseen milloin tahansa, ja he tukevat sinua. (E, Sortavala)

Edellä analysoimieni esitteiden ja muiden materiaalien valossa kotona tapahtuva väkivalta näyttäytyy selvärajaisena ja nimettynä ilmiönä. Väkivallasta puhutaan suoraan. Väkivalta on monimuotoista mutta samalla jotain erityistä, määriteltävissä oleva ilmiö. Se on vakava ongelma, johon on olemassa ratkaisuja. Kutsun tätä lähestymistapaa *spesifiksi väkivaltakäsitykseksi*. Kriisikeskukset määrittyvät esitteissä väkivaltailmiön ratkaisemiseen erikoistuneiksi tahoiksi, joissa on siihen erityisosaamista. Spesifiä väkivaltakäsitystä sovellettiin myös kriisikeskusten arkkisissa kohtaamisissa. Työntekijät saattoivat esimerkiksi hahmottaa asiakkaalle

riitelemisen ja väkivallan välistä eroa juuri alistavaa suhdetta erottavana tekijänä käyttäen.

Ženja ottaa vielä itselleen puheenvuoron ja toteaa asiakkaalle, että haluaa vielä sanoa tavallisten perheriitojen (*semeinye konflikty*) eroavan kotiväkivallasta niin, että niissä ratkaistaan kysymykset ilman loukkauksia, ilman alistamista. Ja jos kyse väkivallasta, niin se yleensä vain pahenee ajan myötä. Nyt olisi vielä mahdollisuus jotenkin muuttaa puolison käyttäytymistä, työskennellä yhdessä, kun tilanne ei ole mennyt pahaksi. Tämä on mielestäni tärkeä kohta: Ženja rakentaa eroa tavallisen riitelyn ja kotiväkivallan välillä määrittelemällä väkivallan indikaattoreiksi toisen loukkaamisen ja alistamisen. Mietin, että venäjän sana *oskorbit* on ehkä voimakkaampi kuin suomen loukata. Lisäksi Ženja antaa tässä tietoa väkivallan luonteesta: että yleensä se ei lopu itsestään, vaan pahenee ajan myötä. Samaan aikaan hän koko ajan näyttää toivonpilkahduksia: on mahdollista työskennellä, miehen on mahdollista muuttaa käyttäytymistään. (KP 15.3.2010)

Kriisikeskusten arjessa eli kuitenkin myös toisenlainen lähestymistapa, jota kutsun *laajaksi väkivaltakäsitykseksi*. Siinä väkivallaksi määrittyi lähes kaikki perhesuhteissa esiintyvä ikävä ja pahaa mieltä aiheuttava. Minulle selitettiin usein, että lähes kaikki perhetukikeskuksissa ratkottavat ongelmat liittyvät tavalla tai toisella väkivaltaan. Samanaikaisesti joku toinen saman perhetukikeskuksen työntekijä saattoi sanoa, että hän kohtaa työssään hyvin harvoin väkivalta-asiakkaita. Väkivallan määrittelyt laajenivat ja joustivat tilanne- ja yksilökohtaisesti.

[K]riisiosaston psykologivalmiutta on vahvistettu, siellä on uusi psykologi. [Perhetukikeskuksen johtaja] Galina Petrovna selittää, että aiemmin kaikki psykologit työskentelivät konsultaatio-osastolla ja palvelivat myös muiden osastojen asiakkaita. Nyt on niin, että kriisiosastolla on kaksi omaa psykologia, ja he konsultoivat muitakin kuin osaston omia asiakkaita. Kysyn, konsultoivatko he osaston asiakaskunnan ulkopuolelta nimenomaan väkivalta-asiakkaita. Galina Petrovna vastaa, että kaikissa kriiseissä on tavalla tai toisella väkivalta läsnä. (KP 4.5.2009)

Yritän selvittää Natalia Aleksandrovnalta, kuinka suuri osa keskuksen työstä on nykyisin väkivaltatyötä, psykologit kun viime vuonna [Iževskissä lomaillessani ja lyhyesti kriisikeskuksessa vieraillessani] sanoivat, että sen asema on keskuksen kokonaisuudessa enää marginaalinen. Natalia Aleksandrovnalta ottaa tässä hyvin laajan tulokulman väkivaltaan ja sanoo, että ”väkivallasta ei pääse mihinkään”, se tulee vastaan kaikissa heidän työmuodoissaan ja sitä kohdataan kaikilla osastoilla. Esimerkiksi lastensuojeluosastolla (*otdelenie profilaktiki beznadzornosti*) lähes kaikissa perheissä on väkivaltaa. Hän korostaa, että väkivaltatyötä (*rabota s nasiliem*) tehdään kaikilla osastoilla, ei vain turvakotiosastolla. Hän arvelee, että 80 prosenttia kaikesta keskuksessa tehtävästä asiakastyöstä liittyy (*svjazano*) väkivaltaan. Hän korostaa tässä yhteydessä myös väkivallan ehkäisemistä väkivaltatyönä. (KP 4.5.2010)

Iževskin ja Saratovin julkisten kriisikeskusten johtajat esittivät minulle näkemyksen, että väkivalta kietoutuu tavalla tai toisella lähes kaikkiin perhetukikeskuksissa käsiteltäviin perheiden tilanteisiin. Luvut väkivallan yleisyydestä venäläisissä perheissä kielivätkin siitä, että monissa muiden ongelmien takia yhteyttä ottavissa perheissä voi ongelmien taustalla olla myös väkivaltaa. Väkivalta voi olla osa perheen nykyisten ongelmien vyyhteä, mutta ei tule heidän kertomuksessaan nimettynä esiin. Toisaalta väkivallan kokemukset osana asiakkaan aiempaa henkilöhistoriaa voivat vaikuttaa moneen asiaan hänen nykyisyydessään. Kriisikeskustyössä pyrittiin huomioimaan tämä. Paradoksaalisesti väkivallan laaja määrittely ja halu nähdä väkivaltatyö yläkäsitteenä kaikelle perhetukikeskuksissa tehtävälle työlle myös peitti väkivaltaa ja esti sen ottamista käsittelyyn. Laajaan väkivaltakäsitykseen näytti liittyvän se, että vaikka lähes kaikkien asiakkaiden tilanteiden ajateltiin liittyvän väkivaltaan tavalla tai toisella, ei väkivaltaa nostettu ongelmien vyyhteestä erikseen esiin ja nimetty. Tähän viittasi se, että samaan aikaan kun hallinnolliset johtajat arvioivat väkivallan liittyvän lähes kaikkiin asiakastapauksiin, heidän suoraan asiakastyötä tekevät alaisensa kertoivat kohtaavansa väkivalta-asiakkaita vain harvoin. Väkivalta, jota taustalla mahdollisesti oli, ei tullut asiakas kohtaamisissa esiin ja käsittelyyn.

[Perhetukikeskuksen psykologis-pedagogisella osastolla työskentelevän psykologin] Anna Aleksejevnan haastattelu oli mukava ja sisällölkäs, vaikka hän heti alkuun sanoikin, että tekee tosi vähän työtä väkivalta-asiakkaiden kanssa. Johtaja kokee väkivaltatyön osuuden keskuksen kokonaisuudessa selvästi isommaksi kuin työntekijät. Anna Aleksejevna sanoi, että hänellä on ollut viimeksi väkivalta-asiakas varmaan viime vuoden puolella. Oman työnsä lapsi-vanhempisuhteiden parissa hän mieltää jollain tavalla väkivallan ehkäisyyn liittyväksi vasta, kun kysyn sitä johdatellen. (KP 17.5.2010)

Tämän psykologin väkivaltakäsitys on siis määriteltävissä spesifiksi eikä hän itse kokenut tekevänsä väkivallan kysymyksiin liittyvää erikoistunutta työtä. Organisaation näkökulmasta ja laajaa väkivaltakäsitystä soveltaen hänen työnsä kuitenkin oli mahdollista kehystää myös ehkäiseväksi väkivaltatyöksi.

Laaja väkivaltakäsitys tuli esiin myös Iževskissä käymässäni keskustelussa perheasioiden komitean virkamiesten kanssa. Komitea on perhetukikeskusten ja siten myös kriisiosaston toimintaa ohjaava yksikkö kaupungin hallinnossa. Kysyin tapaamiltani kahdelta keski-ikäiseltä virkanaiselta, mitä heidän mielestään kaikkien kansalaisten olisi tärkeätä tietää kotona tapahtuvasta väkivallasta. Toinen heistä vastasi kysymykseeni näin:

Meillä monet ihmiset eivät yksinkertaisesti edes tule ajatelleeksi, mitä väkivalta perheessä on. Koska useimmiten meillä ajatellaan sanasta väkivalta, enemmistö minun mielestäni suhtautuu edelleen siihen niin, että se on väkivaltaa kun sinua lyödään, tai jotain muuta sellaista, ajetaan ulos kotoa. Ei käsitetä sitä esimerkiksi niin, että kun tulee sanallinen yhteenotto (*idjot slovesnaja perepalka*) ja siinä voi-

daan käyttää rumaa kieltä. Niin valitettavasti sitä ei edelleenkaan mielletä väkivalaksi. (HT57)

Vastaus paljasti omat ennakko-oletukseni. Huomasin odottaneeni toisenlaista vastausta. Odotin kuulevani esimerkiksi, että kaikkien pitäisi tietää väkivallan perheessä olevan rikos, tiedostaa sen muuttuvan usein vakavammaksi ajan myötä ja olla tietoinen, mistä voi hakea apua. Haastattelukatkelmaa analysoidessani pysähdyin pitkäksi aikaa selvittämään haastattelussa puhuvan virkamiehen sanallisesta kiistasta käyttämää käsitettä. Sanakirjassa perepalkan selitetään olevan ”huutoa sisältävä riita, molemminpuolista haukkumista”. Olen suomentanut sen tässä sanalliseksi yhteenotoksi. Siihen kuuluu huutamista ja ehkä rumienkin sanojen käyttämistä, muttei välttämättä kontrollin elementtejä.

Henkinen väkivalta on pahimmillaan rajua ja vakavasti vaurioittavaa, jopa invalidisoivaa. Henkisen väkivallan tyhjentävä määrittelemineen on hankalaa ja kokemuksena se on erityisen vaikea todistaa (Notko 2011, 12) – ja usein myös vaikea tunnistaa väkivallaksi. Kriisikeskukset tekevät työtä henkisen vahingoittamisen määrittelemiseksi väkivallaksi. Väkivallan määritelmä aukeaa tässä kuitenkin uuteen suuntaan, kun vallan ja kontrollin elementti väkivallan tunnusomaisena piirteenä työnnetään sivuun. Tässä tulkintatavassa kaikki perheessä tapahtuva kinas-telu ja riitely ovat käsitteellistettävissä väkivallaksi. Olennaista on, että haastatte-luotteessa edellä puhuva kaupunginhallinnon edustaja tulkitsee väkivaltaa vallan ja kontrollin sijaan *konfliktien* kautta: kaikki konfliktit ovat väkivaltaa, erityisesti jos niissä käytetään rumia sanoja. Analyysin edetessä opin, että konfliktilähtöinen väkivaltatulkinta on aineistossani verrattain yleinen, ja se kietoutui yhteen laajan väkivaltakäsityksen kanssa. Väkivallan tarkastelu konfliktina ei ole sinänsä poik-keuksellista; konfliktiteoriat ovat yleisesti käytettyjä parisuhdeväkivallan tulkinta-kehityksenä ja esimerkiksi Suomessa 1980-luvulla tehty väkivaltatyö nojautui pal-jolti niihin (Niemi-Kiesiläinen 2004, 51–53). Useimmiten konfliktiteorioissa väki-valta kuitenkin nähdään vain yhtenä keinona ristiriitaisuuksien ratkaisemisessa, konfliktin kiihtymisen portaiden (Mattila-Aalto ym. 2012, 218) viimeisinä askel-mina. Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvälle laajalle väkivaltakäsitykselle oli ominaista, että jo aiemmillä portailla vaihdetut kiivaat sanat määrittivät väkival-laksi.

Johtajien ja toimintaa ohjaavien viranhaltijoiden ohella laajaa väkivallan mää-rittelyä sovelsi myös osa kriisikeskusten välitöntä asiakastyötä tekevästä ammatti-laisista. Tässä haastatteleman psykologi punnitsee lapsiin kohdistuvan väkivallan rajoja ja tarkastelee hyvin monenlaista vanhemman vallankäyttöä ja lasten käyt-täytymisen kontrollointia henkisenä väkivaltana.

H: Keskustelimme [kollegoiden kanssa] siitä, mikä on väkivaltaa. Minä voin myön-tää, että saatan läimäyttää [lasta]... No en sillä tavalla että ihan suoraan läimäyttäi-sin, mutta niin kuin vähäsen, kyllä. En tiedä, onko se väkivaltaa. [...] Vaikka jos al-kaa miettiä, niin ovathan muutkin rangaistukset väkivaltaa. Eivät vain fyysistä.

MJ: Millaiset rangaistukset esimerkiksi?

H: No esimerkiksi piirrettyjen katsomisen kieltäminen. Onhan sekin jonkinasteista väkivaltaa, ei vain fyysistä, mutta ehkä jonkinlaista psykologista.

MJ: Pelkääkö lapsi sitten sitä?

H: Kyllä.

MJ: No, en tiedä. Minä... minä en pitäisi väkivaltana sitä, että rangaistuksena kieltää lapselta piirrettyjen katsomisen.

H: Te ajattelette, että se ei olisi väkivaltaa?

MJ: Ajattelen, että se ei ole väkivaltaa. Tietenkin se riippuu siitä, miten...

H: Entä jos hän istuu siinä itkien ja sanoo: ”Äiti, minä haluan kuitenkin katsoa piirrettyjä!” Ja me pidämme päämme ja sanomme, että ”Ei, sinä et katso.” Onko se väkivaltaa?

MJ: Mielestäni se ei ole.

H: Eikö?

MJ: Niin minä ajattelen.

H: Niinkö? No, en tiedä. Jostain syystä minusta kuitenkin tuntuu, että väkivallaksi voi lukea paljon kaikenlaista. Mitä psykologinen väkivalta sitten on? Vain loukkauksia? Mitä se on? (HT54)

Psykologi määrittelee henkiseksi väkivallaksi lastenohjelmien katsomisen kieltämisen rangaistusmielessä. Ilmaisen haastattelutilanteessa hieman tavanomaisesti, melko myötäsukaisesta keskustelustrategiastani poiketen näkemykseni ja haastan keskustelukumppaniani jatkamaan pohdintaa. Keskustelun lopuksi vaikutelmakseni jää, että tätä pahan mielen aiheuttamiseen perustuvaa väkivaltatulkintaa soveltaen monet kasvatukselliset tilanteet ovat määriteltävissä lapseen kohdistuvaksi henkiseksi väkivallaksi. Esimerkiksi lastenohjelmien katsomisen rajoittaminen tai kieltäminen lienee kuitenkin arkipäivää monissa perheissä ja määritetty useimmiten normaaliksi kasvatukselliseksi toiminnaksi, rajojen asettamiseksi ja rangaistuksena käytettäessäkin hyväksyttäväksi, väkivallattomaksi seuraukseksi sääntöjen rikkomisesta.

Tulkitsen edellä puhuvan ammattilaisen hämmennyksen johtuvan osin siitä, että tiettyjä lapsiin ja naisiin kohdistuvan väkivallan muotoja on pidetty venäläisessä kulttuurissa (ja monissa muissakin kulttuureissa) hyväksyttävänä. Kyselytutkimuksessa (FOM 2008, ref. Kon 2012, 185–186) puolet eri-ikäisistä vastaajista raportoi kokeneensa ruumiillisia rangaistuksia. Vastaavasti vuonna 2009 kyselyyn osallistuneista vanhemmista 52 prosenttia kertoi käyttäneensä kuritusväkivaltaa. Myös kriisikeskuksissa lasten oikeuteen fyysiseen koskemattomuuteen suhtauduttiin ristiriitaisesti: lapsiin kohdistuva väkivalta tuomittiin ja se nimettiin vakavaksi huolenaiheeksi, mutta niin työntekijät kuin asiakkaatkin puhuivat toisinaan hyväksyvästi ruumiillisista rangaistuksista ja näin muutamia tilanteita, joissa äidit läimäyttelivät kriisiosastolla asuvia lapsia. Väkivaltatulkinnan laajentaminen liittyy siihen, että lapsiin kohdistuvan väkivallan tultua puheenaiheeksi ja kielletyksi sen rajoja onkin vaikeata vetää ja lopputuloksena yhä enemmän ja enemmän ilmiöitä nimitään väkivallaksi. Tämän ongelmana on, että jos sekä lapsen lyöminen (läimäyttäminen) että lapselle mieluisan ajanvietteen (piirrettyjen katsomisen) rajoittaminen käsitteellistyvät samaksi ilmiöksi – lapseen kohdistu-

vaksi väkivallaksi – tulee niistä rinnasteisia ja ehkä myös samassa määrin kiellettyjä tai sallittuja kasvatuksellisia tekoja.

Väkivaltakäsityksen laajentaminen käsittämään suuren määrän erilaisia läheisten ihmisten välisiä pahaa mieltä aiheuttavia tekoja oli johtanut ainakin yhdessä tutkimukseni kriisikeskuksista siihen, että osa ammattilaisista alkoi hahmotella rajaa ”hyväksyttävän” ja ”ei-hyväksyttävän” väkivallan välille. Seuraavassa katkelmassa väkivallan hyväksyttävyyttä punnitsevan sosiaalityöntekijän ajattelu perustuu toisaalta käsitykselle, että perheenjäsenet ovat harvoin tasa-arvoisia keskenään, ja toisaalta ajatukselle, että vallankäyttö perhesuhteissa on väkivaltaa. ”Hyväksyttävää” väkivaltaa on se, kun valta-asemassa oleva perheenjäsen rajoittaa toisen tekemisiä valta-asemaansa perustuen ja aiheuttaa näin pahaa mieltä, muttei kuitenkaan varsinaisesti vahingoita tai aseta vaaraan toista osapuolta.

Yksi [parisuhteen osapuoli] on johtajan (*lider*) asemassa, toinen taas uhrin. Niin on kaikissa tapauksissa. Jos molemmat ovat johtajia, siitä seuraa vain molemminpuolista väkivaltaa [eli konflikteja]. Mutta kun yksi on – ja yleensä perheessä näin on – johtaja, ja toinen ikään kuin uhri, niin... No vaikka ihan alkeellisesti, tällainen helppo esimerkki väkivallasta, kun mies kielsi vaikka vaimoa ostamasta puseroa. Nainen pahoitti mielensä. Eli karkeasti ottaen mies kohdisti häneen taloudellista ja psykologista väkivaltaa. Ei-sallitusta [väkivallasta] esimerkki voisi olla vaikka, että hän (mask.) pahoinpiteli (*izbil*) hänet (fem.) ja ajoi ulos kotoa. Se ei ole sallittua (*eto nedopustimo*). (HT50)

Se, että mies (jonka hallussa perheen rahat esimerkissä ilmeisesti ovat) kieltäytyy ostamasta puseroa ja naiselle tulee siitä paha mieli, määrittyy taloudelliseksi ja henkiseksi väkivallaksi – mutta sosiaalityöntekijä ei tuomitse miehen toimintaa. Taloudellinen väkivalta tällaisessa muodossa on hänen tulkintansa mukaan hyväksyttävää tilanteessa, jossa perheen taloudellinen valta on miehellä.

Pohdin näiden haastattelujen jälkeen kenttäpäiväkirjassani, mistä laajan väkivaltakäsityksen soveltamisessa oli kyse. Siirrettiinkö väkivaltakeskustelun fokus jokapäiväiseen, jokaisessa perheessä esiintyvään ”väkivaltaan”, jotta sen myötä voitaisiin siirtyä pois ajattelemasta ikävää ja epämiellyttävää vakavaa väkivaltaa ja keskittyä työskentelemään rajusti pahoinpideltyjen naisten ja heidän traumojensa, asumisen järjestämisensä ja oikeusjuttujensa sijaan miellyttävämpien ja pehmeämpien perheen vuorovaikutuksen kysymysten parissa? Määrittelemällä perheenjäsenen mielen pahoittava kiistely tai kasvatukseen kuuluva rajojen asettaminen lapselle väkivallaksi laajennettiin keskuksen työkentäksi käytännössä kaikki perheen vuorovaikutuksen kysymykset. Vieläkin laajemmin katsottuna kaikki perheen vuorovaikutuksen vaaliminen ja siihen liittyvien pulmien ratkominen oli ehkäisevää väkivaltatyötä. Fokuksen laajentuessa normalisoitiin samalla tahattomasti sitä vakavaa väkivaltaa, jota kokeneet ihmiset tarvitsisivat kipeästi apua, ongelman nimeämistä ja hyvin resursoituja, asiantuntevia palveluja. Väkivallan rönsyilevä määrittely jätti toisinaan varjoonsa ja jopa maskeerasi peittoon ne rajut, vakavat ja tuhoisat väkivallan muodot, joita esitteissä kuvattiin, joita asiakkaat

olivat kokeneet ja joiden kanssa kriisikeskukset myös työskentelivät – tai joita kokeneet naiset ainakin tarvitsisivat kriisikeskusten apua.

Toisinaan asiakkaan kokema väkivalta saattoi piiloutua muiden ongelmien alle ja jäädä näkymättömiin. Saratovin julkisella kriisiosastolla tutustuin Vikaan, joka oli tullut kriisiosastolle avomiehen ajettua hänet ulos yhteisestä kodista juovuksissa saamansa raivokohtauksen päätteeksi. Mies oli lyönyt Vikaa, käyttänyt siis tilanteessa fyysistä väkivaltaa, josta osoituksena naisen kasvoissa oli mustelma. Vika kertoi hyvin lähelle organisaation mallitarinaa tulevan tilanteensa minulle väheleisesti ja nopeasti.

Viime ajat olen asunut avopuolison kanssa. [mainitsee kaupunginosan ja ka-tuosoitteen] Tulin tänne, koska hän ei tee töitä, juo, ja kun juo, ajaa minut ja lap-sen jatkuvasti ulos. Ja hän, no, käy käsiksi. Lyö. Ja hän juo usein. (HA7)

Sain Vikalta luvan häntä itseään koskevan asiakasdokumentaation tarkaste-luun. Asiakaskansiossa minua odotti yllätys: nuoren naisen tulosityksi ei ollutkaan merkitty väkivaltaa, vaan ongelmat asumisessa ja lapsen sairaus. Yleensä tulo-syyksi kirjattiin vastaavissa tapauksissa selkeästi ”fyysinen väkivalta miehen ta-holta”. Pohdin kenttäpäiväkirjassani syitä väkivallan sivuuttamiselle työskentelys-sä.

[Asiakasdokumentaatioissa] väkivalta, jota kuitenkin oli paljon, peittyi kaiken muun, kuten asunto-ongelmien ja lapsen sairauden alle. Onko kyse siitä, että avo-puolisoa, jonka luota Vika on kriisiosastolle tullut, ei ollenkaan konstruoida osaksi Vikan ja tytön muodostamaa perhettä, ja siksi tässä ”epämääräisessä ja epäviralli-nessa” parisuhteessa tapahtunut väkivalta on toissijaista? (KP 6.5.2009)

Muita vaihtoehtoja ovat, että kirjauksen tehnyt työntekijä ei ole ollut läsnä tulo-haastattelussa ja on saanut siitä väärää tai puutteellista tietoa, tai että avopuolison Vikaan kohdistama väkivalta ei ole tullut esiin vielä ensimmäisissä keskusteluissa ammattilaisten kanssa. Jälkimmäinen vaihtoehto tuntuu kuitenkin epätodennä-köiseltä erityisesti siitä syystä, että väkivallan jäljet Vikan kasvoissa olivat niin nä-kyvät. Koin kovin hankaliksi tilanteet, joissa sain haastatteluissa asiakkailta tie-toa, joka oli ristiriidassa työntekijöiden kertoman ja kirjaaman kanssa. Asiakkaille lupaamani haastattelujen luottamuksellisuuden vuoksi en voinut kysyä tarkennus-ta asiaan työntekijöiltä. Tulkintani, että väkivallan mainitsematta jättäminen voisi liittyä naisen epätyypilliseen perhestatukseen, jäi ilmaan ja vaille vahvistusta. Myöhemmin yksi sosiaalityöntekijöistä käytti haastattelussa Vikaa esimerkkinä asiakkaasta, joka ei ole heidän keinoillaan autettavissa, koska hän kuitenkin lo-puksi palaa väkivaltaisen puolisonsa luo. Tässä vaiheessa olisin voinut kysyä ja kyseenalaistaa, miksi Vikan tulosityksi on määritelty asumisongelma ja miksi asia-kastiedoissa ei ole mainintaa hänen kokemastaan väkivallasta. En kuitenkaan sitä tehnyt.

Edellä olen kuvannut tilanteita, joissa naiset hakivat apua kriisikeskuksista. Kaiken moninaisuuden joukosta tyypilliseksi kriisikeskuksen asiakkuutta edeltäväksi tapahtumakulukuksi määrittäen se, että mies juo, lyö ja ajaa naisen ulos yhteisestä kodista. Näin tyypilliseksi kriisikeskuksissa kohdattavaksi väkivallaksi määrittäen juopuneen miehen naiskumppaniinsa kohdistama fyysinen väkivalta, johon kieltoutuu asumiseen liittyvää vallankäyttöä. Parisuhdeväkivallan lisäksi kriisikeskuksissa näkyvät myös muut naiseen ja lapsiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan muodot. Väkivallantekijä saattoi miespuolisen kumppanin sijaan olla esimerkiksi appi, aikuinen poika tai lapsenlapsi. Toisinaan väkivalta oli kohdistunut myös äitinsä kanssa kriisiosastolta apua hakeviin lapsiin.

Kriisikeskusten esitteissä väkivaltaa jaotellaan fyysiseen, henkiseen, seksuaaliseen ja taloudelliseen väkivallaksi. Väkivaltaa määritellään esitteissä ennen kaikkea vallan ja kontrollin elementteihin perustuen. Kriisikeskusten arjessa eli osin tälle vastakkainen, konfliktilähtöinen väkivallan määrittelytapa. Avioparin tai perheenjäsenten väliset konfliktit määrittäytyvät väkivallaksi riippumatta niissä piilevistä valtasuhteista. Olen hahmottanut analyysissäni edellä kaksi erilaista väkivaltakäsitystä, joita kutsun spesifiksi ja laajaksi. Spesifissä väkivaltakäsityksessä lähisuhdeväkivalta määrittäen rajatuksi ilmiöksi, jonka ehtona on vallan ja kontrollin elementti. Rajaaminen näyttää olevan hyödyllistä työn syvyyden kannalta: tiedetty ilmiöt määritellään ja nimetään väkivallaksi, ja yhteisö kehittää osaamistaan ja asiantuntemustaan niihin liittyen. Perustietoa väkivallasta välitetään asiakkaalle, naisen kokemaa käsitteellistetään ja siihen otetaan kantaa. Laajassa väkivaltakäsityksessä sen sijaan väkivaltaa voi olla lähes kaikki ihmissuhteissa pahaa mieltä aiheuttava. Lähestymistavan ongelmana on, että siirtäessään fokuksen hyvin laajasti kaikkiin erilaisiin perheen vuorovaikutuksen kysymyksiin se saattaa maskeerata piiloon niitä vakavia väkivallan muotoja, joiden kanssa kriisikeskusten pitäisi myös pystyä työskentelemään. Laajaa väkivaltakäsitystä sovellettiin minun aineistossani julkisissa kriisikeskuksissa, mutta aiemman tutkimuksen (Hemment 2004, 833) mukaan myös joissain naisjärjestöjen kriisikeskuksissa on tulkittu kotiväkivaltaa hyvin väljästi ajatellen olevan osa lähes kaikkia ihmissuhdeongelmia, asumiseen liittyviä konflikteja ja muita ongelmia, joissa auttavaan puhelimeen otetaan yhteyttä.

4.3. Väkivallan tulkintatapoja

Seuraavissa alaluvuissa olen valikoinut analyysin kohteeksi seitsemän keskeistä näkökulmaa, joiden kautta väkivaltaa kriisikeskuksissa tulkittiin ja sen syitä jäsennettiin. Pyrin jokaisen tulkintatavan kohdalla tarkastelemaan sitä, millaista erityisyyttä tulkintatapa tuotti kriisikeskusten toiminnan suuntaamiseen ja väkivaltaa kokeneiden naisten parissa tehtyyn auttamistyöhön.

Väkivallan ylisukupolviset tulkinnot

Pääsääntöisesti kaikki väkivallantekijät siirtävät [väkivaltakäyttäytymisen] lapsuudestaan. Jos hän (mask.) näki lapsena, että isä lyö äitiä ja alistaa omia lapsiaan ja se tekee hänet tyytyväiseksi (*i jemu ot etogo horošo*), niin iän myötä hän siirtää sen mallin itseensä. Ja kun hän on kasvanut aikuiseksi, siitä on jo tullut hänelle normi, hänen käyttäytymisensä normi. Eli hän ei enää osaa toimia toisin, koska hän on kasvanut siihen. (HT1)

Perintötekijöillä (*nasledstvennyi faktor*, tässä kuvainnollisena käsitteenä) on todella iso rooli. Jos hän (mask.) on nähnyt, kuinka isä koko elämänsä tyrannisoi (*tirani*) äitiä, niin hänkin tulee tyrannisoimaan omaa vaimoaan. (HT13)

Kentällä kohtaamani ihmiset liittivät lähisuhdeväkivallan hyvin usein väkivallantekijän ja toisinaan myös uhrin lapsuuteen. Lapsuuden tapahtumien, kokemusten ja opittujen mallien korostettiin vaikuttavan koko ihmisen loppuelämään. Ensimmäinen tapa liittää väkivaltaisuus lapsuuden kokemuksiin oli se, että lapsuudenperheessä opitaan väkivaltakäyttäytymisen malli. Tämä tulkintatapa palautuu sosiaalisen oppimisen teoriaan (Bandura 1973; myös Hulkko 2011). Teorian mukaisesti lapsi oppii väkivaltaisen käyttäytymismallin lähiympäristöään havainnoimalla. Tutkimukseni ihmiset käyttivät tätä mallia väkivallan selittämiseen siten, että isän äitiin kohdistaman parisuhdeväkivallan todistaminen lapsuudenperheessä antaa lapsille mallin, jonka mukaisesti naisiin kohdistuva väkivalta parisuhteessa on normaalia ja hyväksyttävää. Näin patriarkaalin perhesuhteiden malli ja sen kautta oikeutettu naisiin ja lapsiin kohdistuva maskuliininen väkivalta ristiriitatilanteiden ratkaisuna siirtyy ylisukupolvisessa ketjussa vanhemmilta lapsille.

[K]okemus ihmissuhteista juurtuu perheessä. Lapsi, erityisesti poika, joka näkee väkivaltaisia suhteita [lapsuuden] perheessään, omaksuu sellaisen käyttäytymisnormin ja siirtää sen omaan perheeseensä. Lapsi, joka altistuu väkivallalle perheessä, pitää tällaisia suhteita normaaleina, hän ajattelee, että tällä tavoin voi selvittää ongelmista, ratkaista ongelmia, ratkaista konflikteja. Ja käyttää itsekin väkivaltaa. (HT43)

Välillä Ženja on pitkiä aikoja hiljaa, myöntelee vain asiakkaan kertomaa ja ilmaisee kuulevansa: yhy, yhy, yhy. Välillä hän kirjoittaa jotain ylös. Sitten hän esittää taas kysymyksen, onko soittajan lapsuuden perheessä ollut väkivaltaa. Soittaja kertoo, että hänen lapsuudenperheessään ei ollut, mutta miehen perheessä oli. Ženja tarttuu tähän ja toteaa, että väkivallan käyttäminen perheessä on siis miehelle normi, normaali asia, jonka mallin hän on oppinut isältään. Hänellä ei ole taitoja ratkaista konflikteja muulla tavalla. Ženja selittää asiakkaalle, että voi olla, että miehelle väkivalta tuntuu normaalilta tavalla ratkaista ongelmia, koska hän on nähnyt sitä lapsuudessaan. Mies on oppinut mallin, että suhteessa naiseen (*v otnošenii k zhenšine ljubimoi*) on normaalia lyödä (*podnimat ruku*). Hän on oppinut toimimaan niin, ja taitoja toimia muulla tavalla ei ole. Ženja korostaa asiakkaalle, että

halutessaan ihminen voi kuitenkin oppia uusia käyttäytymismalleja. (KP 15.3.2010)

Tutkimukseni väkivaltatyön ammattilaiset painottivat, että ihmiset omaksuvat lapsuuden perheen mallin usein haluamattaankin. Poika saattaa isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa nähdessään ajatella, ettei hänen omassa perheessään aina-kaan tule sellaista olemaan, mutta kasvettuaan hän alkaa kuitenkin tahtomattaan toistaa lapsuudessa oppimaansa mallia. Mallioppiminen nähtiin sukupuolittuneena siten, että nimenomaan poika omaksuu isänsä käyttäytymisen. Äitiin kohdistunutta väkivaltaa lapsuuden perheessä todistaneeseen tyttöön asian uskottiin vaikuttavan niin, että hän kokee väkivallan parisuhteessa normaaliksi ja sen vuoksi sietää mahdollisesti omassa parisuhteessaan ilmenevää väkivaltaa hyvin pitkään.

[N]äillä naisilla tämä väkivallan kokemus kulkee useimmiten perintönä. Kolmessa sukupolvessa siellä varmasti esiintyy jo [naisiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa]. (HT12)

Luulen, että on ihmisiä, joilla on oman lapsuutensa erityispiirteiden, perheensä historian johdosta taipumus – se ei kyllä ole oikea sana – päätyä uhrin asemaan. (HT21)

Suoranaisen mallioppimisen ja väkivallan kokemisen ja todistamisen lisäksi väkivallan selityksenä käytettiin muita lapsuuden traumaattisia kokemuksia, kuten emotionaalista turvattomuutta ja hylätyksi tulemistä. Lapsuuden vaikeat kokemukset saattoivat työntekijöiden mukaan liittyä esimerkiksi siihen, että perheen vuorovaikutus ei ole toiminut, perheessä on ollut päihdeongelmia tai lasta on kasvatettu liian ankarasti. Hän ei ole ehkä tuntenut itseään rakastetuksi ja hyväksytyksi, eikä ole oppinut tapoja ilmaista tunteitaan. Aikuisiällä hän saattaa kätkeä negatiiviset tunteet aggressiivisuuteen. Tälle tulkintatavalle oli tyypillistä se, että sitä käyttivät myös väkivaltaa kriisiosastolle paenneet naiset pohtiessaan puolisonsa käyttäytymistä ja sen taustoja.

No, se aggressio, varmaankin, taas... Minä luulen, että se kaikki tulee kuitenkin vanhemmilta, lapsuudesta, kasvatuksesta. Koska hänen äitinsä kertoman perusteella... Hänellä (mask.) on myös sisko ja veli. Hänen äitinsä rakastaa kovasti nuorempia lapsiaan, mutta häntä... Hän on vanhin, eli hänen on aina pitänyt... Hän on saanut vähemmän kaikkea, vähemmän huomiota. (HA5)

Minäpä sanon, miksi [mies on väkivaltainen]. Hänellä oli kevytmielinen (*neputjovaja*) äiti. [...] Hän oli kolmevuotias, kun heidät erotettiin. Äiti alkoi kuljeskella ja juoda. [...] Hänen isänsäkin rettelöi (*bujani*) nuorena. Istui vankilassa vaimon hakkaamisesta kaksi vuotta. Millaista on kasvaa lastenkodissa... Siellä hän näki julmuutta; lapset ovat itsessään rauhattomia. Lastenkodissa hoitaja katkaisi häneltä sormen. Hän ei ole nähnyt mitään hyvää elämässä. Sitäkin suuremmalla syyllä,

kun geeneissä äidin puolelta, hänen mummonsa joi, äitinsä joi... Ihan jo sekin. Jos hän olisi kunnon perheestä, ehkä hän ei olisi tuollainen aggressiivinen. (HA11)

Toisinaan miesten väkivaltaista käyttäytymistä suhteessa puolisoihinsa selitettiin myös sillä, että mies saattaa kantaa lapsuudestaan mukanaan jonkinlaista katkeruutta äitiään kohtaan, mikä heijastuu vihana ja epäluottamuksena kaikkiin naisiin. Turvatonta äitisuhdetta ja äidin hylkäämäksi tulemista pidettiin aivan erityisen traumatisoivana ja väkivaltakäyttäytymiselle altistavana.

Äiti hylkäsi hänet [väkivallantekijän], antoi lastenkotiin. Epäluottamus ja mielipaha kaikkia ihmisiä kohtaan. Epäluottamus konkreettisesti naisia kohtaan, kunnioituksen puute heitä kohtaan. Viha. (HT40)

Lapsuuden kokemuksiin liittyvät tulkinnat olivat leimallisesti sukupuolittuneita sekä mallioppimisen että muun traumatisoitumisen suhteen. Poika omaksui isältään väkivaltaisen käyttäytymisen mallin tai kasvoi äitinsä hylkäämisen tai huonon kohtelun takia naisvihaajaksi. Tyttö oppi äidiltään, että aviomiehen tekemä väkivalta on normaalia ja sitä kuuluu sietää, ja alkoi aikuistuuksaan ehkä hakea isänsä kaltaisia miehiä. Väkivallan ”periytyminen” sukupolvesta toiseen onkin todettu lukuisissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Heiskasen ja Piispan (1998, 61) kyselytutkimuksessa suomalaisnaisten kokemasta väkivallasta 40 prosenttia miehistä, joiden isä oli ollut väkivaltaisen äitiä kohtaan, oli puolisoaan kohtaan väkivaltaisia. Tyttäristä, joiden isä oli ollut väkivaltaisen äitiä kohtaan, 38 prosenttia tuli itse puolisonsa pahoinpitelemäksi, kun taas muista naisista 22 prosenttia koki saman. Väkivaltadyadeja (ks. myös luku 2.5) käsittelevässä tutkimuksessa on havaittu lapsuuden väkivaltakokemuksilla olevan voimakas yhteys seurauksiltaan vakavan ja yleensä miesten naisiin kohdistaman intiimin terrorin harjoittamiseen aikuisena, muttei yhteyttä sukupuolineutraalimpaan ja luonteeltaan lievempään tilanteittaiseen pariväkivaltaan (Cares & Johnson M. 2004, ref. Johnson M. 2006, 1014). Huomionarvoista on sekin, että enemmistö väkivaltaa lapsuuden perheeseen todistaneista ei päädy itse parisuhdeväkivallan tekijäksi tai kokijaksi aikuise-
na (Niemi-Kiesiläinen 2004, 55).

Väkivallan lapsuuden kokemuksiin kiinnittävällä tulkinnalla oli ilmeisiä vaikutuksia kriisikeskusten työkäytäntöihin ja työn suuntaamiseen. Ensimmäinen vaikutus oli se, että väkivallan ylisukupolvisen ketjun katkaiseminen koettiin tärkeäksi ja sillä perusteltiin ehkäisevän työn tärkeyttä. Kaikkien tutkimukseni kriisikeskusten henkilökunta vieraili vähintään silloin tällöin kouluissa, päiväkotien ja koulujen vanhempainilloissa ja työpaikoilla puhumassa väkivallasta ja väkivallan ehkäisystä. Asennekasvatuksen tarpeellisuudesta puhuttiin paljon ja kriisikeskuksilla oli vuosien varrella ollut erilaisia projekteja ja ohjelmia esimerkiksi nuorison ja nuorten perheiden kanssa tehtävään työhön sekä väkivallan ehkäisyyn nuorten seurustelusuhteissa. Yleinen käsitys oli, että asenteisiin ja käyttäytymismalleihin on hedelmällisempää pyrkiä vaikuttamaan silloin, kun ongelmat eivät ole vielä akuutteja ja vakavia. Työntekijöiden näkemyksen mukaan asenteisiin vaikuttami-

nen oli usein myöhäistä siinä vaiheessa, kun nuori mies on jo alkanut toistaa lapsuuden perheessä omaksumaansa väkivaltaista käyttäytymismallia – siinä vaiheessa hän ei enää pystyisi tarkastelemaan omaa toimintaansa kriittisesti, otta-
maan apua vastaan ja muuttamaan käyttäytymistään.²⁷

Toiseksi lapsuuden traumaattisten kokemusten korostaminen toimi perustelu-
na myös edellisessä alaluvussa käsittelemälleni laajalle väkivaltatulkinnalle ja laa-
jalle ymmärrykselle väkivaltatyöstä. Jos lapsuuden turvattomuus ja haavoittavat
kokemukset tekevät väkivallantekijän, laajimmillaan kaikki lasten ja heidän van-
hempiensa kanssa tehtävä, perheen vuorovaikutusta ja tasapainoisia ihmissuhteita
tukeva työ on määriteltävissä ehkäiseväksi väkivaltatyöksi.

Kolmanneksi väkivaltakäyttäytymisen lapsuuden traumaan liittyvät selitykset
ohjasivat työskentelyä väkivaltaisista tekoista ymmärtävään suuntaan. Osa työnteki-
jistä korosti miehen vastuuta ja mahdollisuutta tehdä valintoja riippumatta taustastaan,
mutta toisinaan väkivallantekijästä piirtyi kuva joko lapsena oppimaansa
mallia tahdottomasti toistavasta ajopuusta, joka *ei voi* toimia toisin, tai lapsuu-
dessaan kovia kokeneesta uhrista, joka ei ole saanut tarvitsemaansa lämpöä ja hel-
lyyttä ja kanavoi traumansa väkivaltaan. Väkivallan selittämistä mallioppimisella
onkin kritisoitu liiasta deterministisyydestä (esim. Mullender 1996). Kriitikot ko-
rostavat, että kaikista vanhempien välistä väkivaltaa lapsuuden perheessään todis-
taneista ei tule väkivallantekijöitä, ja toisaalta moni väkivaltaisesti käyttäytyvistä
miehistä tulee perheistä, joissa väkivaltaa ei ole ollut.

Kriisikeskustoimijat määrittivät yhteiskunnan vastuuksi ihmisten auttamisen
sukupolvien ketjun katkaisemisessa. Tällä hetkellä sen eteen tehdään vain vähän.

Mikään ei häiritse tämän ilmiön [väkivallan] kukoistusta ja kehittymistä edelleen.
Mikään ei häiritse sen siirtymistä seuraaville sukupolville. Periaatteessa me tie-
dämme, että väkivalta on opittua käyttäytymistä. Ihminen oppii käyttäytymään
niin. Ja jos yhteiskunnalla on mahdollisuus opettaa häntä (mask.), antaa hänelle
väkivallattoman ongelmanratkaisun taitoja, niin silloin ihmisellä on jo valinnan
mahdollisuus. Mutta jos sellaista opetusta ei ole, monien on hyvin vaikeata ohittaa
omasta perheestään saamansa kokemus. (HT31)

Vaikka lapsuuden mallien korostaminen väkivallan syiden tulkinnassa sisälsi de-
terminismin vaaran, se myös kannusti kriisikeskustoimijoita väkivaltaa käyttänei-
den miesten kanssa tehtävän työn kehittämiseen. Työtä väkivallantekijöiden kans-
sa perusteltiin sillä, että he tarvitsevat apua oppimansa tuhoisan käyttäytymismal-
lin muuttamiseen. Tällöin lapsuudessaan väkivaltaisen käyttäytymismallin oppi-
neita miehiä ei nähty tahdottomina uhreina, vaan kyvykkäinä muuttamaan omaa
toimintaansa, jos he saisivat siihen apua. Miestyön mahdollisuuksia ja esteitä kä-
sittelen myöhemmin luvussa 5.2.

²⁷ Tätä käsittelen lisää toimijuutta koskevassa analyysiluvussa.

Perheen vuorovaikutuksen ongelma

Kriisikeskuksissa kohdattavaa väkivaltaa tarkasteltiin usein perheen vuorovaikutuksen ongelmana ja toimimattomasta vuorovaikutuksesta juontavina konflikteina perheenjäsenten välillä. Väkivalta konstruointiin joko tavanomaiseksi konfliktin kärjistymisen seuraukseksi, joka voi tapahtua perheessä kuin perheessä, tai toisinaan vakavammaksi oireeksi perhesysteemin vuorovaikutushäiriöstä, jonka juuret puolestaan voivat olla perheenjäsenten lapsuudessa. Väkivallan syyksi määrittyi se, että perheenjäsenet eivät osaa ratkaista perheessä ja parisuhteessa ilmeneviä ongelmia muulla tavoin.

Vuonna 2003 välitöntä psykologista apua tarjoavaan puhelimeen tuli 4452 yhteydenottoa. Yhteydenotoista 1157 liittyi siihen, että soittajaa autettiin ratkaisemaan psykologisia vaikeuksia, kuten perhesuhteisiin liittyviä ongelmia ja erilaisten väkivallan muotojen ilmenemistä perhesuhteissa niiden seurauksena. [...] Psykologin henkilökohtaiselle vastaanotolle hakeutui 679 ihmistä. Ennen kaikkea he olivat väkivallasta perheessä kärsiviä, jotka eivät osanneet ratkaista yksilöllisiä ja perhekonflikteja rakentavalla tavalla. (Toimintakertomus, Iževsk 2003.)

Ensimmäiseltä kenttätöjaksoltani Iževskissä vuonna 2004 peräisin olevassa toimintakertomustekstissä väkivalta konstruoidaan seuraukseksi siitä, että väkivaltaa kokenut osapuoli ei ole osannut ratkaista konfliktia oikein. Se, että väkivallassa on pelkistetyimmillään kyse useimmiten naiseen kohdistuvasta väkivaltarikoksesta, jää tässä käsittelytavassa sivuun, samoin kuin väkivallantekijän vastuu teostaan. Väkivalta ”ilmenee perhesuhteissa” sen sijaan että sillä olisi selkeä tekijä. Vastuu väkivallasta siirtyy ainakin osittain uhrille, koska hän ei ole osannut toimia konfliktitilanteessa rakentavasti ja on sillä tavoin aiheuttanut konfliktin kärjistymisen väkivallaksi. Tämänkaltaiset näkemykset olivat tyypillisiä jo neuvostoliittolaisessa kriminologiassa (Muravyeva 2014a, 101).

Työntekijät puhuivat paljon yleisestä perhearvojen rapautumisesta venäläisessä yhteiskunnassa ja liittivät toisinaan väkivallan siihen. Nuorisoa syytettiin epäkypsäksi ja kykenemättömäksi kantamaan vastuuta perhe-elämästä.

Nuorten avioparien kanssa pitäisi tehdä ehkäisevää työtä, jotta he tietäisivät, mitä tarkoittaa perhe, mitä tarkoittaa vastuullisuus. [...] Pitäisi koota heidät yhteen, vetää sellaista linjaa, ennen avioliittoon astumista, että he eivät ole vain avioituneet ja siinä kaikki, vaan että he kantavat nyt vastuun kaikesta: tulevaisuudesta, lapsista. (HT11)

Tämä puhetapa sai helposti paternalistisia sävyjä. Nuoret perheet esitettiin vastuuttomina, neuvoja ja ohjausta tarvitsevinä. Aiemmat vuosikymmenet näyttäytyivät perhekeskeisempinä ja sen vuoksi onnellisempina aikana. Väkivallan miellettiin johtuvan siitä, että ihmiset ovat liian itsekeskeisiä eivätkä ota huomioon muiden perheenjäsenten tarpeita ja kunnioita heitä riittävästi. Tälle puheelle oli tyypillistä se, että perheen ihmissuhteet näyttäytyivät vastavuoroisina ja symmet-

risinä. Väkivallan taustalla ajateltiin olevan *molemminpuolisen* kunnioituksen puute, johon syylistyivät parisuhteen molemmat osapuolet.

H: Kaikenlaisia arkisia ristiriitoja, kykenemättömyyttä elää yhdessä, kykenemättömyyttä aistia toisen tunteita, ymmärtää toinen toistaan, kunnioittaa toinen toistaan. Eli täällä on vain MINÄ, MINÄ, MINÄ. No, se on minun näkemykseni.

MJ: Kykenemättömyys aistia toisen tunteita tai ymmärtää toinen toistaan, kumman osapuolen ongelma se on? Väkivallantekijän, uhrin vai molempien?

H: Tässä, jos he elävät yhdessä, niin varmaankin molempien. (HT51)

Kuva 13 Kriisiosaston esitteeseen valittu kuvitus vahvistaa kuvaa väkivallasta parisuhteen kahden tasavertaisen osapuolen vuorovaikutukseen liittyvänä kysymyksenä.

Vuonna 2012 toteutettu mielipidetiedustelu (FOM 2012) perheväkivaltaan liittyvistä asenteista tuo esiin sen tulkinnan yleisyyden, että väkivaltalta syntyy vastavuoroisesta kykenemättömyydestä ratkaista konflikteja väkivallattomasti. 60 prosenttia vastaajista piti molempia osapuolia syyllisinä riitaan perheessä (*semeinaja*

ssora). 23 prosenttia piti syyllisenä naista ja vain kymmenen prosenttia miestä. Kysymyksenasettelussa ei määritelty, liittyikö riitaan väkivaltaa ja jos niin kenen tekemää ja keneen kohdistuvaa, mutta kyselyn otsikko oli ”Pahoinpitely (*ruko-prikladstvo*) venäläisissä perheissä”. Rohkaisevaa kyselyn tuloksissa oli se, että 79 prosenttia vastaajista ei pitänyt fyysisen voiman käyttöä perheriitojen selvittelyssä hyväksyttävänä missään tilanteessa.

Jos väkivallan syynä pidetään puolisoiden molemminpuolista kykenemättömyyttä ymmärtää ja kunnioittaa toinen toistaan, ratkaisuksi väkivaltaongelmaan hahmottuu perheiden vahvistaminen ja perhearvojen korostaminen. Monesti tutkimuksen osallistujat toivoivat, että kouluihin palautettaisiin oppiaine ”perhe-elämän etiikka ja psykologia” (*etika i psihologija semeinoi žizni*). Julkisessa keskustelussa oppiaineen palauttamista koulujen kaikille yhteiseen opetusohjelmaan on esitetty viime vuosina useita kertoja ja oletettavasti erilaisista syistä. Viimeksi kesällä 2013 lapsiasiainvaltuutettu Pavel Astahov ehdotti, että seksuaalikasvatus kouluissa lopetettaisiin ja korvattaisiin perhe-elämän etiikan opetuksella (Ivaškina 2013). Perhe-elämän etiikan opetus voisikin olla hyödyllistä väkivallan ehkäisyyn kannalta, jos se sisältää väkivallattomien konfliktinratkaisumenetelmien opettelua. Tavoitteidensa vastaisesti se voi kuitenkin toimia silloin, jos oppiaineen välittämä kuva perheen sukupuolirooleista on hyvin konservatiivinen.

Perhetukikeskuksilla oli esitteitä, joissa annettiin neuvoja suotuisaan perheen vuorovaikutukseen ja perhesuhteiden vaalimiseen. Näissä esitteissä väkivaltaa ei yleensä mainittu eikä niissä mainostettu erityisesti kriisiosaston palveluita, vaan yleisemmin perhetukikeskusta ja niitä osastoja, joilla tarjottiin psykologin palveluita erilaisiin yksilöpsykologisiin ja perheen ihmissuhteiden ongelmiin. Perhesuhteiden ongelmista puhuttiin esitteissä esimerkiksi ”ymmärtämättömyytenä”, ”etääntymisenä” tai ”kipuna ja pettymyksinä”. Esitteet kannustivat yhteisen ajan viettämiseen, asioista puhumiseen ja molemminpuoliseen kunnioitukseen perhesuhteiden vaalimiseksi. Ne välittivät ihannetta tasa-arvoisista perhesuhteista muun muassa korostamalla molempien osapuolten roolia oikeudenmukaisen toimintatavan määrittelyssä ja molempien yhdenvertaista oikeutta omista tarpeista huolehtimiseen. Toisaalta niistä saattoi välittyä essentialistinen kuva naiseudesta ja mieheydestä, kuten Saratovin perhetukikeskuksen esitteestä, jossa otsikon ”perhe-elämän lait” alla muistutettiin naisen velvollisuudesta huolehtia jatkuvasti viehätysvoimastaan. Miestä puolestaan kehoitettiin olemaan hyvä isä, koska sillä tavoin hän voi säilyttää vaimonsa rakkauden. Miehen hyvä vanhemmuus ei siten näyttäytynyt jonain, mitä hän itse haluaisi, vaan välineenä vaimon pitämiseen tyytyväisenä. Samassa esitteessä annettiin ohjeita konfliktitilanteissa menettelemiseksi. Niissä kehoitettiin välttämään loukkauksia, pysymään asiassa, tekemään konkreettisia ehdotuksia konfliktin ratkaisemiseksi ja puhumaan avoimesti omista tunteista. Konfliktit kehoitettiin pitämään luottamuksellisina ja kahdenvälisinä.

Edellä kuvaamani esite ei ollut varsinaisesti kriisikeskusten väkivaltatyön tuottamaa materiaalia, mutta se oli esillä kriisiosastolla lokerossa, josta asiakkaat saivat ottaa materiaaleja luettavakseen. Siinä mielessä se kuvaa hyvin piirteitä, joita väkivallan tarkastelu perheen vuorovaikutuksen ongelmana tuotti työikäntöi-

hin. Perheen vuorovaikutuksen ongelmien korostaminen väkivallan taustatekijänä toi työn fokukseen ainakin toiveiden tasolla molempien osapuolien auttamisen ja pariterapeuttisen työskentelyn. Feministisessä väkivaltatutkimuksessa perhe- ja pariterapeuttisten menetelmien riskinä on pidetty sellaisen käsityksen välittämistä, että molemmat osapuolet ovat yhtä lailla vastuussa tapahtuneesta väkivallasta, ja että prioriteettina on parin pysyminen yhdessä riippumatta siitä, loppuuko väkivalta (Dobash & Dobash 1992, 244). Suomalaiset väkivaltatutkijat Leo Nyqvist (2002) ja Marita Husso (2003) ovat esittäneet kritiikkinsä tueksi empiirisiä tapausesimerkkejä parityöskentelyn epäonnistumisesta. Jos parityötä tehdään, ammattilaisen on tärkeätä olla sensitiivinen jännitteille ja merkeille naisen alistetusta asemasta (Hyvärinen 2013, 39; Nyqvist 2013, 56).

Ainakin huomion kiinnittäminen perheen vuorovaikutukseen siirsi ammattilaisten katseen väkivallasta yleisempään perheen ihmissuhteiden ja niissä tapahtuvan kommunikaation tarkasteluun. Väkivallasta oli mahdollista päästä eroon, kun sen molemmat osapuolet vain huomioisivat toisensa riittävästi ja panisivat tarpeeksi voimia vuorovaikutuksen kehittämiseen. Tässä tulkinnessa kaikki perheen vuorovaikutuksen tukeminen on ehkäisevää väkivaltatyötä. Tämä tuo tulkitattavan lähelle Suvi Keskisen (2005, 350) suomalaisten perheammattilaisten väkivaltatyössä erittelemää ”väkivalta oireena” -konstruktiota, jossa huomio kiinnitettiin samaan tapaan yleisempiin perhe- ja parisuhdeongelmiin ja aiheutti väkivallan häviämisen käsittelystä. Molemmissa konteksteissa väkivallantekijän kohtaaminen auttamistyön merkeissä onnistui vain harvoin, ja sen vuoksi työskentely keskittyi käytännössä väkivaltaa kokeneeseen naiseen (Keskinen 2005, 359). Minunkin tutkimukseni kriisikeskuksissa terapeuttisessa työskentelyssä keskittyttiin paljon siihen, miten nainen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa väkivaltatilanteiden syntyyn ja toimimalla toisin ehkäistä niitä. Riskinä tämän lähestymistavan soveltamisessa väkivaltaa kokeneen naisen kanssa työskentelyssä on, että hänelle asetetaan osavastuu tapahtuneesta väkivallasta, koska hän on epäonnistunut perheen vuorovaikutuksen vaalimisessa ja konfliktien ohjaamisessa rakentamaan suuntaan. Kun intiimiä väkivaltaa tarkastellaan osana parisuhteen vuorovaikutusproblematiikkaa, saattaa vallankäytöstä tulla auttajan silmissä jopa hyväksyttävää (Nyqvist 2001, 10). Samalla perheen vuorovaikutuksesta kiinnostunut työskentelytapa etäännytti työskentelyä väkivallan mieltämisestä rikokseksi. Rikosilmoituksen tekeminen väkivallasta sopii huonosti kuvaan, jossa korostetaan molempien osapuolten vastuuta tapahtuneesta vuorovaikutuksen häiriöstä ja kehoitetaan pitämään konfliktit luottamuksellisina.

Teoreettisesti perheen vuorovaikutusta korostava tulkinta kiinnittyy systeemiin perheterapeuttiseen näkemykseen, jossa perheenjäsenten roolin nähdään toisiaan täydentävinä ja funktionaalisina. Perhesysteemiajattelua on pidetty yhtenä vallitsevista lähestymistavoista lähisuhdeväkivallan käsittelystä (Dobash & Dobash 1992, 238). Väkivalta määritetty siinä avioparin – tai abstraktimmin perheen – keskinäisissä suhteissa ilmeneväksi relationaaliseksi ongelmaksi. Länsieurooppalaisessa väkivaltatyössä perheteoreettisten mallien ja erityisesti systeemiteoreettisen näkemyksen soveltamista on kritisoitu kasvavissa määrin 1980-luvun

lopulta lähtien. Kriitikoiden mukaan tässä lähestymistavassa on sivuutettu väkivallan kytkeytyminen vallankäyttöön, laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin, kulttuuriin ja sukupuoleen. (Dobash & Dobash 1992, 239; Poutanen ym. 1997, Vatnar 2002, ref. Nyqvist 2004, 106–107.) Myös lasten seksuaalista hyväksikäyttöä tutkinut Merja Laitinen (2004, 38–41; myös Notko 2011, 206) on kritisoinut perhedynaamisia tulkintoja siitä, että väkivallan ja hyväksikäytön syiksi määrittävät perheen vuorovaikutushäiriöt ja tällöin väkivallan tekijästä tulee vastuullisen toimijan sijaan perheen vuorovaikutusilmaston uhri. Väkivallan sukupuolittuneisuus, valtasuhteet ja tekijän ja uhrin asemat peittyvät perheen alle, jolloin myös interventiot suunnataan perheeseen erottelematta perheenjäseniä ja heidän asemaansa väkivaltatilanteessa.

Väkivalta, huono-osaisuus ja yhteiskuntaluokka moraalisenä käsitteenä

Kriisikeskusten esitteissä korostettiin kodeissa tapahtuvan väkivallan universaaliutta: väkivalta ei ole vain tietyn sosiaalisen ryhmän ongelma, vaan sitä tapahtuu niin rikkaissa kuin köyhissäkin perheissä. Ulkoinen hyvinvointi ei ole suoja väkivaltaa vastaan.

Väkivalta perheessä on kuin epidemia, se ei valitse uhrejaan tietyistä sosiaalisista tai etnisistä ryhmistä. Väkivaltaa esiintyy eri yhteiskuntakerroksiin kuuluvissa perheissä. (E, Iževsk 2004)

Sama virke esiintyy myös valtakunnallisen väkivaltatyötä koordinoivan järjestön ANNAn esitteessä, jota monet tutkimukseni kriisikeskuksista ovat käyttäneet mallina laatiessaan omia esitteitään. Kriisikeskusliikkeen alkuvuosina ANNA jopa korosti sitä, kuinka heidän kriisikeskuksestaan hakevat apua myös hyvin palkatuissa ja jopa yhteiskunnallisen hierarkian huipulle kuuluvissa ammateissa toimivien miesten vaimot. Väkivallan universaaliuden korostaminen liittyynee vastaanottoon, jonka väkivallanvastaiset kansalaisjärjestöt saivat aloittaessaan työtään 1990-luvulla. Saratovin naisjärjestön aktiivit kertoivat, kuinka heidän aluksi väitettiin tarttuneen ongelmaan, joka koskee vain pientä marginaalia, huono-osaisista heikoimpia ja jo yhteiskunnan ulkoreunalle ajautuneita moniongelmaisia ihmisiä.

Huolimatta pyrkimyksistä kyseenalaistaa stereotypia väkivallasta vain huono-osaisten ongelmana kriisikeskusten työntekijät eivät tarkastelleet sitä yhteiskunnallisista oloista täysin erillisenä kysymyksenä. Keskustellessani ammattilaisten kanssa väkivallan syistä ja selityksistä he liittivät ongelman usein työttömyyden, köyhyyden ja ahtaiden asuinolojen aiheuttamaan stressiin. Tämä stressi purkautuu läheisiin kohdistuvana väkivaltana. Väkivalta liitettiin toisinaan myös jälkisolialistisen ajan yhteiskunnalliseen epävarmuuteen, eriarvoisuuden lisääntymiseen, tuloeroihin ja työttömyyden kasvuun, jotka ovat lisänneet myös alkoholiongelmia.

Usein väkivaltaa esiintyy niissä perheissä, joissa elinolot (*bytovye uslovija*) eivät ole ihan kunnolliset (*ne otšen sovsem takie prilitšnye*), joissa Neuvostoliiton romahtamisen takia monet ovat menettäneet työnsä ja joiden on nyt vaikeata työllistyä, ja miehet eivät tiedä, kuinka kamppailla sen kanssa. Monet antavat periksi ja etsivät helpon tien – se on alkoholi. (HT3)

Ongelmaan voi vaikuttaa työttömyys. Meilläkin on ollut asiakkaita, jotka eivät ole onnistuneet löytämään oman alansa työtä, ovat siitä johtuen rahattomia, ja siitä johtuen heillä on pulaa ruuasta, tavaroista. Konflikti alkaa kehittyä siitä. Ja yleensä, jos mies on aggressiivinen, hän syyttää kaikkea vaimoaan. Ihan siihen saakka, että ”olet synnyttänyt minulle niin paljon lapsia, että kannan nyt seurauksetkin itse.” Siksi taloudellinen tilannekin vaikuttaa tosi paljon. Ja siihen taas vaikuttaa tietenkin työ. Pienessä kaupungissa voi olla tosi vaikeata löytää työtä. Hyvää ja hyvin palkattua työtä. Konflikti voi alkaa siitäkin. Mutta, kuten jo sanoin, se voi alkaa ihan muistakin syistä. (HT1)

Edellä puhuvan sortavalalaisen sosiaalityöntekijän tavoin monet kriisikeskusammattilaiset kuitenkin korostivat materiaalisesta huono-osaisuudesta, työttömyydestä ja syrjäytymisestä väkivaltaan linkittyvinä ongelmina puhuessaan, että syyt voivat olla myös aivan toisaalla. He kokivat tärkeäksi korostaa, että väkivaltaa käyttävät myös hyväosaiset, työssäkäyvät miehet. Työtoverit ja tuttavat eivät uskoisi näiden miesten käyttäytyvän kotona ”kuin tyrannit”, kuten asia usein kodin ulkopuolella hyvin käyttäytyvistä menestyvistä, mutta kotona väkivaltaa käyttävistä miehistä puhuttaessa ilmaistiin. Tyypillinen tapa, jolla ammattilaiset käsittelivät väkivallan ja huono-osaisuuden yhteyttä kanssani käymissään keskustelussa, olikin se, että he ensin käyttivät tätä tulkintaa, mutta alkoivat sitten empiä sen selitysoimaa tai muistuttivat, että ilmiö ei missään nimessä kokonaan tyhjene tähän selitykseen, ja väkivaltaa esiintyy kaikenlaisissa perheissä.

Varmaankin – vaikka vaikea sanoa – [väkivallan syissä] on kyse myös materiaalisesta huono-osaisuudesta. Vaikka vaikea sanoa, koska onhan aika vauraissakin perheissä (*v semjah dovolno-taki obespetšennyh*) väkivaltaa. Eikä yhtään vähempää, eikä yhtään vähempää. (HT4)

Yleensä ammattilaiset siten erottivat ajatuksellisesti toisistaan sen, että väkivaltaa voivat kokea kaikki naiset yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta, ja että kriisikeskuksista hakevat voittopuolisesti apua ne, joilla ei ole taloudellisia resursseja ongelman ratkaisemiseen muilla keinoin. Kansalaisten itse tekemien valintojen ja palveluiden tosiasiallisen tarveharkinnan vuoksi ammattilaiset kohtasivat useimmiten juuri ne väkivaltaa kokeneet naiset, joiden elämään oli kasautunut monenlaisia vaikeuksia, joiden taloudelliset ja sosiaaliset resurssit tilanteensa ratkaisemiseen olivat vähäiset tai jotka elivät tavalla tai toisella yhteiskunnan marginaalissa.

Tutkimuksessa mukana olleilla julkisilla kriisiosastoilla suurin osa väkivaltaa sinne paenneista naisista oli pienituloisia naisia. Useimmat kohtaamani naiset työskentelivät matalasti palkatuissa työläisammateissa tai olivat työttömiä tai kotiäitejä. Osa saattoi olla korkeasti koulutettuja, kuten opettajia ja fyysikkoja, ja identifioitua koulutuksensa kautta keskiluokkaan, mutta toimia koulutusta vastaamattomissa tehtävissä tai olla työmarkkinoiden ulkopuolella. Muutamat naiset toimivat arvossa pidetyissä keskiluokkaisissa asiantuntija-ammateissa, kuten erikoislääkäreinä. He kuuluivat Venäjän korkeasti koulutettuihin ja sosiaaliselta asemaltaan arvostettuihin, mutta julkisen sektorin palkkojen jälkeenjäämisen myötä vähävaraisuuteen pudonneisiin ”uusiin köyhiin” (Rimaševskaja 2004, 36). Venäjällä on paljon työtätekeviä köyhiä; köyhyys uhkaa erityisesti maatalouden, kulttuurin, koulutuksen, terveydenhuollon ja sosiaalialan työntekijöitä (Gorjunova 2008). Venäläiselle keskiluokalle on tyypillistä, että luokka-asema määrittyy voimakkaasti muiden pääomien kuin taloudellisen pääoman kautta, ja osa keskiluokasta elää taloudellisesti hyvin niukkaa elämää (Kivinen 2006; Salmenniemi 2012a; Kulmala 2013, 249.) Luokka-asema kytkeytyy taloudellisen pääoman sijaan tiiviisti kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan. Kriisikeskuksissa kohtaamani keskiluokkaisia naisia yhdistikin muuhun asiakaskuntaan se, että heillä ei ollut taloudellisia resursseja tai sosiaalista verkostoa, jonka turvin he olisivat voineet järjestää tilanteensa jollain muulla tavoin kuin hakeutumalla asumaan väliaikaisesti kriisiosastolla.

Lisäksi kuvaan vaikutti se, että muita julkisia sosiaalipalveluita käyttävät naiset kuuluivat kriisiosaston palveluista helpommin kuin ne, joilla ei tällaista yhteyttä ollut. Yksi haastattelemistani kriisiosastolla asuvista naisista oli esimerkiksi kuulut mahdollisuudesta väliaikaiseen asumiseen erityisesti lähisuhdeväkivaltaa kokeneille naisille suunnatussa yksikössä asioidessaan perhetukikeskuksen käytettyjen vaatteiden välityksessä.

Kansalaisjärjestön kriisikeskuksen henkilökunta kertoi, että heihin ottavat yhteyttä yhtä lailla kaikkia yhteiskuntaluokkia edustavat naiset. Korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa olevat naiset halusivat kuitenkin keskimääräistä useammin asioida vain puhelimitse, mikä viittaa ei-anonyymien asiakkuuden aiheuttaman stigman pelkoon.

Kaikki ottavat yhteyttä, myös hyväosaiset (*obespetsennye*) naiset. Olkoonkin että puhelimitse, mutta ottavat kuitenkin. Joskus vaan jos naisen status on korkeampi – tai hän on naimisissa korkeassa asemassa olevan miehen kanssa, hän ei välttämättä halua tulla kasvokkaiseen tapaamiseen. Koska hän ei halua sitä kaikkea. (HT33)

On todennäköistä, että myös julkisten kriisikeskusten auttavissa puhelimissa soittajien taustat ovat moninaisempia ja joukossa on myös keskiluokkaisia, hyvin toimeentulevia väkivaltaa kokevia naisia, sillä niissäkin asioitiin anonyymisti. Edellä olevassa katkelmassa naisjärjestön puhelinpäivystäjä viittaa ”sillä kaikella” naisten huoleen, että heidän ongelmistaan tulee julkisia ja avun hakeminen julki

tullessaan leimaa heidät. Sosiaalipalveluiden käyttöön liitetään Venäjällä toisinaan stigmaa, ja erityisesti keskiluokkaisille ja korkeissa yhteiskunnallisissa asemissa oleville niiden käyttö merkitsisi aseman laskua. Erään kriisikeskuksen psykologi selitti minulle, että hyvin toimeentulevat naiset eivät halua ongelmiansa tulevan näkyviksi. Koska perheonni määrittyy keskiluokkaisessa perheessä naisen vastuulla olevaksi, miehen väkivaltaisuudesta tulee naisen oma, henkilökohtainen epäonnistuminen perheonnan vaalimisessa. Siksi avun hakeminen merkitsisi oman epäonnistumisen myöntämistä.

Sitä, että julkiset palvelut tavoittivat käytännössä vain tietyn osan lähisuhdeväkivaltaa kokevista naisista, problematisoitiin vain vähän. Julkisten kriisiosastojen työntekijät pitivät keskusteluissa kanssani luonnollisena sitä, että heihin ottavat yhteyttä vain ne naiset, joilla ei ole muita ratkaisuvaihtoehtoja tilanteeseensa. He arvelivat varakkaampien ihmisten järjestävän asumisasiansa rahan avulla ja hakeutuvan maksullisten psykologipalveluiden piiriin yksityiselle sektorille tai hakevan apua epävirallisista verkostoista sukulaisilta ja ystäviltä.

MJ: Muuten, edustavatko teidän asiakkaanne kaikki sosiaaliluokkia, vai...

H1: Ei. Enimmäkseen he ovat keskiluokkaa alemmaa (*у оснovном это нiže srednego*).

MJ: Mitä luulette, miksi?

H2: He voivat...

H1: He varmaan ratkovat ongelmansa itse.

MJ: Koska väkivaltaa varmaan kuitenkin esiintyy kaikenlaisissa perheissä?

H1: Luulen, että sitä esiintyy kaikissa.

H2: Kaikenlaisissa, kaikilla ryhmissä sitä esiintyy, kaikissa yhteiskuntaluokissa, riippumatta elintasosta. Mutta rikkaat ihmiset, yleensä he ratkaisevat ongelmansa itse. Ei, kyllä se on keskiluokka ja sitä alemmat. Ihmiset, joiden tulot ovat keskitasoa tai sen alle.

H1: Eikä edes keskiluokka, vaan nimenomaan keskituloiset. Koska keskiluokka, ylipäätään, se on Euroopassa vähän eri käsite kuin meillä. Meillä...

H2: No voi sanoa, että keski- ja sen alle. Mutta ei yli keskitason. Rikkaat ihmiset – kertaakaan ei ole ollut sellaista, eivät ole hakenneet apua. He osaavat ratkaista ongelmat tavalla tai toisella itse. (HT14)

Virallisesti palvelut oli suunnattu kaikille kansalaisille yhteiskuntaluokkaan tai tulotasoon katsomatta. Henkilökunta korosti usein, että he eivät kieltäydy auttamasta ketään. Edellä olevassa haastattelukatkelmassakin todellinen asiakaskunta näyttäytyy varsin laajana; siitä jäävät pois vain rikkaat, joiden ajatellaan löytävän muita reittejä ongelmansa ratkaisemiseksi. Käytännössä turvakotipalveluiden asiakaskuntaa kuitenkin rajattiin pienemmäksi sillä tavoin, että apua hakevia naisia velvoitettiin asettamaan läheisverkostot etusijalle suhteessa julkisiin palveluihin. Tällöin taloudellisen pääoman ohella myös sosiaalinen pääoma asettui ensisijaiseksi julkisiin palveluihin nähden. Kriisiosastolta väliaikaista asuinpaikkaa hakevan kanssa saatettiin ensin kartoittaa, olisiko hänen mahdollista saada yösija läheistensä luota. Monet toki tekivät tämän jo ennen ensimmäistä yhteydenottoa

kriisikeskukseen. Joissain tilanteessa avun tarve saatettiin kyseenalaistaa sen vuoksi, että naisen vanhemmat asuivat samalla paikkakunnalla. Taloudellinen huono-osaisuus ja heikko läheisverkosto kietoutuivat usein yhteen, ja tämä näkyi asiakaskunnassa. Voi ajatella, että kriisiosastolle asumaan päätyneitä naisia onnisti, sillä he olivat sen myötä väkivaltaa kokeneiden naisten kohtaamiseen erikoistuneiden psykososiaalisten ja juridisten palveluiden piirissä. He saivat todennäköisesti paljon asiantuntevampaa apua ongelmansa ratkomiseen kuin läheistensä luo majoittuneet väkivallan uhrit, joita usein kehoitettiin sopimaan väkivaltaa käyttäneen miehen kanssa, hyväksymään osansa tai opettelemaan muuttamaan omaa käyttäytymistään niin, että väkivalta ei toistuisi.

Se, että asiakaskunnasta julkisen sektorin keskuksissa niin suuri osa oli vähävaraisia, näytti muovaavan hiljalleen myös henkilökunnan käsityksiä itse ilmiöstä. Oman yksikkönsä asiakastapausten valossa osa heistä alkoi ajatella, että väkivalta on useimmiten vähävaraisten ja moniongelmaisten ihmisten ongelma. Havaintojeni mukaan tämä koski erityisesti niitä työntekijöitä, jotka eivät olleet saaneet erityistä väkivaltatyön koulutusta, vaan loivat ymmärrystään ilmiöstä voittopuolisesti kriisikeskuksessa tekemänsä asiakastyön ja yleisten arkikäsitusten pohjalta. He olivat muita taipuvaisempia tarkastelemaan lähisuhdeväkivaltaa leimallisesti vähäosaisten ja muilla tavoin yhteiskunnan marginaalissa elävien ihmisten ongelmana ja liittämään väkivallan esimerkiksi ”matalaan kulttuurin tasoon”. Kulttuurin puutteesta puhuminen liittyy neuvostoliittolaiseen kulturnost-ideologiaan, jonka kautta tuotettiin luokkaeroja kulttuuriseen pääomaan perustuen, määriteltiin työläiset ja talonpojat sivistymättömiksi ”toisiksi” ja liitettiin sosiaalisiin ongelmiin moraalisen arvioinnin elementti (Salmenniemi 2012a, 5-6).

Jyrkimmillään työntekijät saattoivat puhua asiakaskunnastaan hyvinkin tuomitsevaan ja toiseuttavaan sävyyn ja esittää patologisoivia kommentteja, kuinka nämä naiset tulevat kerta toisensa jälkeen palaamaan väkivaltaiseen parisuhteeseensa, koska he ”ovat luonteeltaan sellaisia” ja ”toteuttavat asosiaalista elämäntapaa”. Samankaltaisia huomioita sosiaalityöntekijöiden tavasta käsitellä sosiaalisia ongelmia on tehty myös yksinhuoltajaäitejä venäläisten sosiaalikeskusten asiakkaina koskevassa tutkimuksessa, jossa yksinhuoltajaäitien köyhyys liitettiin heidän ”luontoonsa”, huonoon kasvatukseensa ja psykologisiin ominaisuuksiinsa (Iarskaia-Smirnova & Romanov 2012a, 95). Sosioekonomisten ja muiden yhteiskunnan rakenteisiin liittyvien seikkojen sivuuttaminen sen ymmärtämisessä, mikä kiinnitti naisia väkivaltaisiin ja juopotteleviin puolisoihinsa, ja tilanteen selittäminen pelkästään yksilön persoonallisuuden kautta voi osaltaan vahvistaa heidän ajautumistaan yhteiskunnan marginaaliin. Kuten venäläistä sosiaalityötä luokan ja sukupuolen näkökulmasta tutkinut Elena Iarskaia-Smirnova (2011, 20) kirjoittaa, kriittisen reflektiivisyyden puute ja heikko professionalisaatio voi vangita sosiaalityön ”vallitseviin stereotypioihin, joita hyvinvointipolitiikka ja ympäröivä yhteiskunta vahvistavat, ja siten ylläpitää eriarvoisuutta ja vahvistaa marginalisaa-tiota.”

Joidenkin työntekijöiden tarve apua hakevien naisten stereotypisointiin saattoi liittyä siihen, että he halusivat itse erottautua asiakkaista ja sillä tavoin siirtää il-

keän kohdeongelman kauemmas itsestään. Väkivallan kohtaamista työssä helpotti, kun sen saattoi määritellä ”toisten”, erilaisten ongelmaksi. Kriisikeskusten työntekijät toivat usein esiin, että he tekevät itsekin matalasti palkattua työtä eivätkä sillä tavoin eroa tulotasoltaan kovin radikaalisti asiakaskunnastaan. Siksi erontekoa piti tehdä muulla tavoin. Taloudellisen pääoman sijaan luokkaero kiinnittyi kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan (Bourdieu 1989). Varallisuuseron sijaan asiakkaita erotti työntekijöistä se, että heillä oli heikommat sosiaaliset verkostot ja vähemmän apua saatavilla niiden kautta. ”Matalampi kulttuurin taso” näkyi työntekijöiden mielestä esimerkiksi välinpitämättömyytenä sen suhteen, mitä ulkopuoliset ajattelevat. Seuraavassa katkelmassa puhuva joitain kuukausia aiemmin sosiaalityöntekijän tehtävässä aloittanut Larisa erittelee, millä tavoin hän itse on aivan erilainen kuin kriisiosastolta apua hakevat naiset.

Meillä [Venäjällä] on vähän... toisenlainen taso... Ehkä ulkomailla on sellaisia turvakoteja, joihin naiset voivat paeta hakkaavia aviomiehiä, ja he ovat korkeammasta yhteiskunnallisesta asemasta. Mutta meillä täällä, meille tulevat enimmäkseen ne ihmiset, jotka ovat alempiluokkaisia (*ljudi bolee nizkogo klassa*). [Mainitsee esimerkkejä osaston senhetkisestä asiakaskunnasta ja arvioi heidän tilanteitaan ja ratkaisujaan kovasanaisesti sekä esittää, että rakennus olisi hyödyllisemmässä käytössä lastentarhana.] Esimerkiksi minä en ottaisi yhteyttä tähän keskukseen, koska minua hävettäisi, että kaikki ongelmani tulisivat julki (*use moi problemy vylezli naružu*), kaksisataa ihmistä tietäisi niistä. En halua sellaista. Mutta he [kriisiosaston asiakkaat], he eivät välitä. (ZHT14)

Larisa rakentaa keskeisen eron itsensä ja apua hakevien naisten välille moraaliin ja yksityisyyden tarpeeseen liittyväksi. Itsekin pienituloisena naisena hän hahmottaa, että hän ei erotu yhteiskunnalliselta asemaltaan mitenkään radikaalisti kriisiosaston asiakkaana olevista naisista ja voisi periaatteessa – lähisuhdeväkivaltaa kokemaan joutuessaan – olla osaston kohderyhmää. Hänelläkään ei todennäköisesti olisi taloudellisia resursseja oman asumisensa järjestämiseen toisin, vaan hän olisi vaikeaan elämäntilanteeseen joutuessaan joko läheisverkostojen avun tai julkisten palveluiden varassa. Hän kuitenkin ilmoitti, ettei hakisi apua kriisiosastolta, koska pitää omaa yksityisyyttään arvossa. Kriisiosastolla, jolla Larisa työskenteli, kyseltiin kotikäyntien yhteydessä rutiininomaisesti myös naapureilta selvityksen kohteena olevan perheen elämäntavoista, huoneistosta kuuluvista äänistä ja naapureiden käsityksistä perheenjäsenten alkoholinkäytöstä. Larisa ei problematisoi sitä, miltä yksityisyyden menettäminen osaston asiakkaista tuntuu; hänen käsityksensä on, että heitä se ei haittaa, he eivät välitä siitä. Tämän välinpitämättömyyden hän määritteli luokkakysymykseksi.

Olen eritellyt edellä niitä ristiriitaisia tapoja, joilla huono-osaisuus ja yhteiskuntaluokka kietoutuivat kriisikeskuksissa kohdattuun lähisuhdeväkivaltaan. Ammatillaiset korostivat, että väkivaltaa esiintyy kaikissa yhteiskuntaluokissa eikä korkea sosiaalinen asema suojaa väkivallalta. Samaan aikaan he kuitenkin toivat esiin, kuinka väkivalta voi liittyä – muttei välttämättä liity – työttömyyden, köyhyyden

ja päihdeongelmien sävyttämään moniulotteiseen huono-osaisuuteen. Varsinkin julkisten kriisiosastojen asiakaskunta koostui enimmäkseen taloudellisesti vähäosaisista naisista, joilla ei ollut muita resursseja tilanteensa ratkaisemiseen. Useimmiten työntekijät liittivät tämän siihen, että kriisiosastot miellettiin viimesijaisiksi auttamistahoiksi, joihin otetaan yhteyttä kun mitään muuta ratkaisua ei ole. Samaan aikaan asiakaskunnan painottuneisuus vähävaraisiin naisiin vaikutti jossain määrin ainakin vähemmän perehdytystä väkivaltatyön erityiskysymyksiin saaneiden työntekijöiden ymmärrykseen lähisuhdeväkivallasta ongelmasta.

Huono-osaisuuden korostuminen tuotti kriisikeskusten työhön erilaisia köyhäinhoidollisia käytäntöjä. Asiakkaita ohjattiin hakemaan ilmaisia vaatteita keskuksen tavaravaihtopisteestä ja ennen juhlapyyhiä senhetkisille ja entisille asiakkaille jaettiin yhteistyötahon lahjoittamia kääretorttuja. Julkiset kriisiosastot mainitsivat tärkeimmiksi yhteistyötahoikseen kansalaisjärjestökentällä erilaiset paikkakunnalla toimivat humanitäärisen avun järjestöt, jotka esimerkiksi myönsivät rahallisia avustuksia hädänalaisille perheille tai välittivät käytettyjä vaatteita ja muita kulutustavaroita. Avustukset ja ruokalahjoitukset olivat asiakkaille tärkeitä ja merkityksellisiä, mutta tarjosivat tietenkin vain lyhytaikaisen avun.

Keskeinen osa sosiaalityöntekijöiden tekemää auttamistyötä oli naisen toimeentulon pitkäjänteinen miettiminen ja järjestäminen. Sosiaalietuuksien hakemisen ja avustusjärjestöihin kirjelmöinnin lisäksi tämä tarkoitti työllistymisessä auttamista. Naisille etsittiin työpaikkoja ja heitä patisteltiin ottamaan vastuu omasta taloudellisesta tilanteestaan. Työmarkkinoiden ulkopuolella oleminen määrittyi neuvostoliittolaiseen tapaan tuomittavaksi ”yhteiskunnalliseksi loiseläjyydeksi” (Kivinen 2006, 271). Palkkatyö määrittyi naisten ensisijaiseksi vastuuksi lasten hoivaan verrattuna. Kriisiosaston työntekijät saattoivat jopa järjestää pienille lapsille paikkoja laitoksista arkiviikkojen ajaksi, jotta äidin työssäkäynti mahdollistuisi tilanteessa, jossa päiväkotihoito ei esimerkiksi pitkien työpäivien tai päiväkotipaikan saamiseen liittyvien hankaluuksien takia ollut mahdollista.

Välillisemmin huono-osaisuuden korostuminen tuotti kriisikeskusten arkeen myös kuilua työntekijöiden ja asiakkaiden välille. Kun asiakkaat määrittyivät yhteiskunnallisiksi toisiksi, loitontui työskentelystä naisten välisen solidaarisuuden ja vastavuoroisuuden elementti. Huono-osaisuuden ja väkivallan liittäminen tiiviisti yhteen sai palvelut määrittämään rajatulle joukolle suunnatuiksi. Kun vierailin viimeistä kertaa Saratovin julkisella kriisiosastolla, esitti uusi, minulle ennestään tuntematon sosiaalityöntekijä minulle kysymyksen, onko meillä Suomessa samanlaisia keskuksia vähäosaisille (*dlja maloobespetsennyh*). Vähäosaisuus määrittyi hänen kysymyksessään keskeisemmäksi asiakaskuntaa luonnehtivaksi piirteeksi kuin lähisuhdeväkivallan kokemukset. Yhdeksi avoimeksi ja lisätutkimusta edellyttäväksi kysymykseksi jääkin, mistä keskiluokan naiset saavat apua kokemaansa lähisuhdeväkivaltaan, jos kriisiosastot määrittyvät yhä voimakkaammin huono-osaisten palveluiksi.

Alkoholin ja väkivallan monimutkainen liitto

H: Vaikeita elämäntilanteita on paljon, ja ne ovat kaikki erilaisia. Mutta yksi niitä yhdistää, useimmiten, juopot (*pjuštšie*) miehet, jotka eivät halua tehdä työtä ja käyttävät väkivaltaa perhettään, lapsiaan ja ennen kaikkea tietenkin naista kohtaan. [...]

MJ: Sanoitte, että useimmiten on kyse juupoista miehistä. Liittyykö näihin ongelmiin aina alkoholi?

H: Alkoholi provosoi. (HT1)

[Väkivallan] syistä me jo puhuimmekin. Pääsyy on juopottelu (*pjanstvo*). (HT2)

Suurimmaksi osaksi tämä väkivalta tapahtuu päihtyneessä tilassa. (HT52)

Kriisikeskusten työntekijät liittivät hyvin usein lähisuhdeväkivallan alkoholiongelmiin. Osa heistä selitti väkivaltaa suoraan alkoholinkäytöllä, osa taas korosti että alkoholi ei ole väkivallan syy, mutta saattaa toimia sen laukaisijana itsekontrollin vähentyessä ja aggressiivisuuden lisääntyessä päihtymyksen myötä. Tulkin ta ei ole uusi; Neuvostoliitossa huliganismin ja väkivallan sitominen yhteen oli vallitseva tapa tarkastella kodeissa tapahtuvaa väkivaltaa, ja siten ”kotien rikollisuuden” ehkäisy kiteytyi alkoholisminvastaisiksi kampanjoiksi (Muravyeva 2014a, 204).

Alkoholiongelmien yleisyys 2000-luvun Venäjällä liitettiin neuvostojärjestelmän romahduksen jälkeisiin suuriin yhteiskunnallisiin muutoksiin, niiden mukanaan tuomaan epävarmuuteen, työttömyyteen ja siihen, että miehet turvautuvat alkoholiin elämän tuntuessa merkityksettömältä. Alkoholiongelmien ajateltiin lisääntyneen Neuvostoliiton jälkeisenä aikana juuri työttömyyden ja ajalehtimisen lisääntyttyä.

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen, kun koko maan talous tuhoutui täysin – koko valtavan maan – ja kun koko ajan oli puhuttu, että me olemme vahva valtio, meillä on vahva talous me teemme hyvin työtä, ansaitsemme hyvin ja voimme myös viettää vapaa-aikaa ja lomailla (*možem otdyhat*). Ja yhtäkkiä se otettiin pois. Ei ollut toimeentuloa, ei lepoa, pelkkiä ongelmia vain. Luonnollisesti miehet lakkasivat sietämästä näitä ongelmia ja alkoi tämä alkoholinkäyttöä voimistava tendenssi. (HT12)

Korkea alkoholinkulutus ei ole Venäjällä uusi asia, mutta 1990-luvun muutokset aiheuttivat alkoholinkulutustilastoihin merkittävän nousun, joka on liitetty yhteiskunnalliseen epävarmuuteen, lisääntyneeseen stressiin ja samanaikaiseen edullisen alkoholin saatavuuden paranemiseen (WHO 2006). Venäläiselle alkoholinkulutukselle leimallista on sen painottuminen kirkkaisiin viinoihin ja suuret kertakulutussuureet (Pridemore 2002, 1921). Vuonna 2009 silloinen presidentti Medvedev aloitti alkoholinvastaisen kampanjan todeten, että alkoholismi on saanut Venäjällä kansallisen katastrofin mittasuhteet. Kampanjan seurauksia ovat vuonna 2011 voimaan tullut alkoholijuomien myyntikielto kello 23–08 välisenä

aikana, oluen lukeminen alkoholijuomaksi ja sen katumyynnin lopettaminen sekä mainostamisen kieltäminen. Uudistuksia on kritisoitu siitä, että monet niistä koskevat ennen kaikkea oluen myyntiä ja ne ovat jopa hyödyttäneet votkanvalmistajia. Keskeisenä syynä lisääntyneeseen sääntelyyn onkin pidetty todellisen alkoholin haittoja koskevan huolen sijaan muutamien vaikutusvaltaisten votkatehtailojen toimia politiikan sisäpiirissä. (Bailey 2013.)

Alkoholi oli osallisena suuressa osassa tapaamieni asiakkaiden tarinoissa. Juoppotteleva mies, joka riehuu humalapäissään, lyö vaimoaan ja ajaa tämän ulos oli muotoutunut kriisikeskuksissa kohdattavan lähisuhdeväkivallan mallitarinaksi. Kuulin jonkin muunnelman tästä tarinasta lukemattomia kertoja haastatteluissa pyytäessäni apua hakeneita naisia kertomaan tapahtumista ennen kriisikeskukseen tuloa tai työntekijöitä tyypillisistä asiakastapauksista. Alkoholin ja lähisuhdeväkivallan välillä oleva voimakas yhteys on osoitettu myös survey- ja tilastoaineistojen avulla. Carlsonin ja Vågerön (1998) tapaustutkimuksessa Taganrogin kaupungista alkoholin suurkuluttajilla oli perheissään konflikteja ja riitoja kuusi kertaa useammin kuin vähemmän alkoholia käyttävillä, mikä antaa viitteitä myös lähisuhdeväkivallan yleisyydestä. 60–75 prosentissa miesten tekemistä parisuhdesurmista surmaaja on ennen tekoa juonut alkoholia (Gondolf & Shestakov 1997, 70). Ylipäätään alkoholin kulutuksen ja ja kuolemaan johtaneiden väkivaltarikosten välillä on voimakas tilastollinen yhteys Venäjällä; myös alueellisesti siten, että alueilla joilla alkoholin kulutus on koko maata korkeampaa, tapahtuu myös enemmän surmia (Pridemore 2002, 1921–1930).

Kriisikeskusammattilaiset korostivat väkivallan ja alkoholiongelmien yhteydestä puhuessaan, että kaikki miehet eivät tietenkään ole juovuksissa väkivaltaisista ja toisaalta on täysin raittiita miehiä, jotka käyttävät väkivaltaa perheessä. Tällaiset selvin päin väkivaltaiset miehet määrittyivät kuitenkin arkisessa asiakastapausten käsittelyssä poikkeustapauksiksi.

Kävi ilmi, että aviomies – hän ei juo. Eli on tietenkin näitä tapauksia, joissa mies juo ja lyö. Se on ymmärrettävää. Mutta tämän naisen tapauksessa kiinnostavaa oli, että mies ei juonut. Hän oli [kristillisen yhdyskunnan] johtaja kaupungissa. Ja siitäkin huolimatta. Nainen tuli tänne sellaisten mustelmien kanssa, molempien silmien alla mustelmat. Ihan kauheata. (HT13)

Edellä puhuva sosiaalityöntekijä toteaa, että juominen ja lyöminen on ”ymmärrettävää”. Selvin päin tapahtuva vaimon pahoinpitely määrittyi paljon pahemmaksi, raskauttavammaksi. Työntekijät totesivat usein, että sitä heidän on paljon vaikeampi käsittää ja käsitellä. Päihtymykseen suhtautuminen ”lieventävänä asianhaarana” ei ole vierasta suomalaisellekaan yhteiskunnalle. Alkoholimyönteisessä kulttuurissa juovuksissa vahingon aiheuttamista siedetään, ja samalla tavoin päihtyneenä tehty väkivalta määrittyy ymmärrettävämmäksi kuin selvin päin tapahtunut, jolle ei ole alkoholin kaltaista helppoa selitystä.

Toisaalta osa kriisikeskusammattilaisista korosti, että alkoholin avulla ei voi selittää väkivaltaa. Alkoholi on usein osallisena tilanteissa ja kietoutuu yhteen väkivallan kanssa, mutta väkivalta ei johdu väkivallantekijän alkoholiongelmasta.

Alkoholiselitys kyseenalaistettiin myös joissain kriisikeskuksissa käytössä olleissa esitteissä ja koulutusmateriaaleissa.

Väkivallantekijät käyttävät usein juovuksissa oloa tekojensa oikeutuksena. Alkoholin käyttö ei kuitenkaan ole väkivaltaisen käytöksen syy. (E, ANNA)

Myytti 5: Väkiältä johtuu alkoholismista. Alkoholismi todellakin liittyy väkivaltaan. Naiset puhuvat usein siitä, että mies on aggressiivinen, kun hän on juovuksissa. Alkoholin nauttiminen vähentää kykyä kontrolloida omaa käyttämistä, siksi naisten on psykologisesti helpompi selittää miehen käyttäytymistä alkoholin vaikutuksella. Mutta jotkut väkivallantekijät ovat jatkaneet väkivallan käyttöä alkoholivieroitukseen mentyäänkin, ja toisaalta väkivallantekijöiden joukossa on ”terveitä elämäntapoja noudattavia” miehiä, jotka eivät käytä alkoholia eivätkä tupakoi. Siten alkoholismia tai alkoholijuomien nauttimista ei voi käyttää väkivallan oikeutuksena. Se on ennemminkin väkivallan katalysaattori tai lupa käyttää väkivaltaa. (Iževsk 2004, vapaaehtoisien opas)

Tulkitsen väkivallan ja alkoholin yhteyden kyseenalaistaneiden kriisikeskusammattilaisten halunneen tehdä eroa siihen ajatukseen, että juovuksissa tehty väkiältä olisi ymmärrettävämpää ja ehkä sen myötä jossain määrin myös hyväksyttävämpää kuin muut väkivallanteot. Tätä eroa tehdään voimakkaasti kriisikeskusliikkeen varhaisissa, feministisesti suuntautuneissa materiaaleissa. Vuosien varrella ero näyttää kuitenkin liudentuneen, ja 2010-luvulle tultaessa lähisuhdeväkiältä tulkittiin asiakastapausten valossa usein leimallisesti alkoholistimiesten ja heidän perheidensä ongelmaksi. Tämänkaltaisen ymmärryksen vakiintumiselle on syynsä, mutta se voi vaikeuttaa entisestään niiden naisten hakeutumista avun piiriin, joiden väkivaltaiset puoliset eivät käytä päihteitä. Väkiältä käyttäneiden miesten kanssa tehtävän työn kehittämisen näkökulmasta taas alkoholin käyttö väkivallan pääselityksenä voi vaikeuttaa selvin päin väkivaltaisten miesten kohtaamista. Jos miehen selvin päin tekemä väkiältä aiheuttaa ammattilaisissa kauhistusta ja kummastusta ja näyttäytyy poikkeustapauksena, voi heidän olla vaikeata työskennellä tämän kanssa.

Alkoholin vaikutusta väkivaltatilanteiden syntyyn korostava lähestymistapa tuotti joskus työskentelyyn tiettyä deterministisyyttä: väkivallan yleisyyteen ei ole ratkaisua, ennen kuin alkoholiongelmat vähentyvät. Väkiältä alkoholin vaikutuksen alaisuudessa käyttäneitä miehiä tarkasteltiin helposti heikkoina toimijoina, jotka eivät vastanneet teoistaan itse, vaan toimivat alkoholin vieminä. Toisaalta alkoholitulkinnan korostaminen saattoi johtaa myös päihdetyön kehittämiseen. Sortavalassa väkivallan tarkasteleminen alkoholiin liittyvänä ongelmana oli johtanut siihen, että kriisiosaston työntekijät mielsivät omaksi tehtäväkentäkseen keskusteluavun tarjoamisen alkoholiriippuvuuksiin apua hakeville miehille ja heidän motivoimisensa hoitoon, vaikka heidän tilanteisiinsa ei liittyisikään lähisuhdeväkiältä. Tämä työ miellettiin ehkäiseväksi väkivaltatyöksi.

Kulttuurisesti hyväksytty sukupuolistuneen vallankäytön tapa

Edellä käsittelemäni perheissä sukupolvelta toiselle siirtyvät väkivaltaan perustuvat toimintamallit kietoutuvat yhteen venäläisessä yhteiskunnassa laajasti esiintyvien väkivallan sallivien kulttuuristen rakenteiden kanssa. Kyse ei ole vain yksittäisistä perhekulttuureista ja väkivallan normalisoitumisesta niissä, vaan laajemmasta yhteiskunnallisesta mallista. Se liittyy yhtäältä miehisen väkivallan sallimiseen perheen ja intiimien suhteiden piirissä, toisaalta vahvemman vallankäytön ja autoritääristen suhteiden hyväksymiseen kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Viimeksi mainittu näkökulma liittyy perheissä tapahtuvan väkivallan myös yhteiskunnan rakenteelliseen väkivaltaan, valtion harjoittamaan väkivaltaan ja sen heijastusvaikutuksiin perheisiin.

Kriisikeskusten työntekijät viittasivat usein sanontoihin ja ajattelutapoihin, jotka normalisoivat sukupuolistunutta lähisuhdeväkivaltaa ja asettavat sen hupaisaan valoon. Yleisesti käytettyjä ovat muun muassa ”jos lyö, se tarkoittaa että rakastaa” (*bjot – znatšit ljubit*) ja ”rakastavaiset riitelevät omaksi huvikseen” (*mi-lye branjatsja, tolko tešatsja*). Monet näistä lausahduksista juontavat vuosisatojen takaa, ja osa niistä on tosiaan säilynyt käytössä vielä 2000-luvullakin. Rebecca Kayn (2006, 10) mukaan 1800-luvun talonpoikaisyhteiskunnassa eli suuri määrä erilaisia naisten brutaalia kohtelua oikeuttavia sanontoja. Minun tutkimuksessani kriisikeskusten työntekijät viittasivat naisiin kohdistuvaan lähisuhdeväkivaltaan liittyviä asenteita yhteiskunnassa pohtiessaan myös keskiaikaiseen *Domostroi*-kirjoituskokoelmaan, joka kehottaa vaimon fyysiseen kurittamiseen. *Domostroi* antaa ohjeita yhteiskunnalliseen ja uskonnolliseen elämään ja sisältää erityisesti perhe-elämään ja arkeen liittyviä sääntöjä. Puhuessaan vaimon pahoinpitelyn kulttuurisesta hyväksytyydestä kriisikeskusten työntekijät viittasivat usein tähän kokoelmaan ja sen elämänohjeisiin. *Domostroin* mukaan miehen on oikeutettua rangaista oikuttelevaa tai miehen tahtoa vastaan hangoittelevaa vaimoa ruumiillisesti. *Domostroin* perinteen sanotaan jossain määrin elävän edelleen. Harva väkivallantekijä tuskin oikeuttaa eksplisiittisesti tekojaan *Domostroiin* viitaten, mutta aivan viime vuosina vallanpitäjät ovat huomanneet tekstikokoelman yhteyden 2010-luvun perhepolitiikassa voimakkaasti korostettuihin ”perinteisiin perhearvoihin”, mikä on nostanut sen kurssia ja kohottanut sen uuteen arvoon myös nykyideologian käyttövoimana. Muutamat kuvernöörit eli aluehallinnon päämiehet ovat jopa esittäneet *Domostroin* ottamista jälleen käyttöön perhe-elämän ohjekirjana. (Muravyeva 2013, 307, 325.)

Kulttuurisista malleista puhuessaan kriisikeskusten ammattilaiset käsitelivät lähisuhdeväkivaltaa eksplisiittisesti sukupuolistuneena ongelmana, jonka juuret ovat patriarkalisessa yhteiskuntajärjestyksessä ja naisen alisteisessa asemassa. Naisiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa tarkasteltiin maskuliinisen vallankäytön ja valta-aseman saavuttamisen ja ylläpitämisen muotona.

H1: [Väkivallan] pääasialliset syyt ovat ne samat kuin kaikkialla. Yhteiskunnan patriarkaalinen järjestys. Huolimatta siitä, että julistetaan naisten ja miesten olevan tasa-arvoisia, näemme todellisuudessa naisten ja miesten erilaiset statukset.

Mukaan lukien perheessä. [...] Ajattelen, että pääasiallinen syy – se on yhteiskunnan patriarkaalinen järjestys. Emme me ole siitä kovin kauas päässeet.

H2: Ja Venäjällä sitä syventää vielä se, että ikivanhoista ajoista alkaen on ollut se, että ”vaimon pitää pelkäämän miestään!” Ja uskonto.

H1: Ortodoksinen uskonto on tässä mielessä erittäin ankara. Tyyliin ”Jumala kärsi ja käski meidänkin kärsiä”, ja on sellainen [ajattelutapa], että tämä on sinun ristisi ja sinun on se kannettava, et voi erota. Ne ovat sellaisia uskonnollisia ohjeita (*religiosnye ustanovki*), jotka elävät uskonnottomienkin mielessä edelleen. [...] Yhtäältä meillä on mitä on, patriarkaalinen järjestys ja historialliset, kulttuuriset venäläiset käsitykset. Mutta toisaalta, ei ole järjestelmää joka asettuisi sitä vastustamaan (*net sistemy protivodeistviya*). Muissa maissa on samanlaisia patriarkaalisia juuria, mutta alkaa kasvaa myös siihen vastaava järjestelmä, joka muodostuu valtiollisesta politiikasta, lainsäädännöstä, erityisistä poliisin rakenteista, turvakodeista. Se on kokonainen järjestelmä. Meillä ei ole sellaista. Mikään ei häiritse tämän ilmiön [lähisuhdeväkivallan] kukoistusta. (HT31)

Edellä olevassa katkelmassa toinen haastateltavista nostaa keskustelun väkivallan patriarkaalista juurista venäläiseen nyky-yhteiskuntaan ja niihin sen piirteisiin, jotka mahdollistavat väkivallan jatkumisen. Puuttumattomuus ja vaikeneminen ovat kiinteä osa lähisuhdeväkivallan hyväksyvää kulttuurista mallia. Sen enempää lähiyhteisö kuin viranomaisetkaan eivät välttämättä tuomitse väkivallantekijän toimintaa. Vaikeneminen mahdollistaa perhetilanteen jatkumisen samanlaisena jopa vuosia tai vuosikymmeniä kenenkään siihen puuttumatta ja jättää väkivaltaa kokevan naisen yksin ongelman kanssa. Se, että oikeusviranomaiset eivät mielellään puutu perheen sisäisiin väkivaltatapauksiin, antaa signaalin, että lähisuhdeväkivalta on hyväksyttyä.

Toisaalta tutkimukseni ammattilaiset toivat esiin, että ajatus vahvemman valvankäytön oikeutuksesta ei liity vain perhesuhteisiin, vaan se hyväksytään yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Lähisuhdeväkivaltaan suhtautumista eri aikoina tutkinut oikeushistorioitsija Marianna Muravyeva (2014a, 103) on esittänyt sen, että lähisuhdeväkivaltaa ei Neuvostoliitossa yhteiskunnan puuttumisesta huolimatta pystytty kitkemään, palautuvan väkivallan eri muotojen laajaan käyttöön konfliktinratkaisun ja kontrollin välineenä yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Valtio, jonka oma järjestelmä perustuu väkivaltaan siinä määrin kuin Neuvostoliitossa, ei ole uskottava toimija kehottaessaan kansalaisiaan pidättäytymästä väkivallan käytöstä intiimeissä suhteissaan.

Yhteiskunnan eri tasojen väkivalta ja sen vaikutukset perhesuhteisiin olivat nähtävissä myös yksittäisten asiakkaiden tilanteissa. Milliisien ja sotilaiden vaimot olivat yliedustettuina kriisikeskuksista apua hakevien naisten joukossa. Käytäntö osoitti väkivallan kietoutuvan valtion väkivalta-ammateissa työskennelleiden miesten traumaattisiin kokemuksiin sekä armeijassa ja sotaolosuhteissa opittuun väkivallan kulttuuriin. Tässä yksilöpsykologinen trauma ja yhteiskunnan eri tasoilla ilmenevä, järjestelmän hyväksymä ja ylläpitämä väkivalta kietoutuvat yhteen. Olen tehnyt tietoisin valinnan, että käsittelen sodan traumatisoimien miesten perheenjäseniinsä kohdistamaa väkivaltaa tässä luvussa, yhdessä väkivallan

kulttuurisen hyväksytyyden kanssa. Kriisikeskusten työntekijät käsittelivät sodasta palanneiden miesten väkivaltaisuutta usein nimenomaan sotatrauman kehityksessä eli valitsemaani lähestymistapaa yksilöpsykologisemmin.

Esimerkiksi jos hän on joutunut [asepalveluksen/sotilasuran aikana] sotatoimialueille (*v gorjatštšie totški*), niin siellähän on se kaikki. Miehen psykologia muuttuu. He ovat traumatisoituneita ihmisiä, aggressiokeskuksesta on jossain [aivoissa] poistunut pidäkkeet. Kaikki tämä... kasvatukselliskulttuurinen kerros (*vospitatelno-kulturnyi sloi*), joka sitä kontrolloi, oli oppinut kontrolloimaan, se menettää merkitystään, ja miehestä tulee erittäin vaikea perheen kannalta. Niillä miehillä, jotka palaavat kriisialueilta, on ongelmia. (HT14)

Myös väkivaltaan apua hakeneet naiset selittivät toisinaan puolisonsa väkivaltaisuutta sotatraumoilla ja sodassa saaduilla vammoilla. Tässä Darja selittää miehensä hallitsematonta käytöstä ja sitä, että mies ei jälkeensä edes muistanut tyttäreen kohdistamaansa väkivallantekoa, josta sai vankeustuomion.

Hän palveli [sotilaana] kriisialueella ja sai aivovamman. [...] Ja kaikissa tuollaisissa pään vammoissa kuolee aivosoluja. Luonnollisesti, sehän niin kuin... Kirjoitetaan, että jatkuvat päänsäryt, kohonnut verenpaine, neurologiset häiriöt – diagnosoiksi annetaan yksinkertaisesti trauman jälkitila. Ja tietenkin, kun ihminen juo, niin se kaikki pahenee. (HA15)

Venäläinen lääketiede on 1980-luvun lopulta lähtien tunnistanut ”Afganistanin syndrooman” eli Afganistanin sodassa ja myöhemmin muilla konfliktialueilla palvelleiden sotilaiden post-traumaattisen stressin ja siihen liittyvät oireet (Kay 2006, 7). Joidenkin arvioiden mukaan 15–20 prosenttia Tšetšeniassa, Vuoristo-Karabahissa, Tadžikistanissa, Abhasiassa ja vastaavilla konfliktialueilla palvelleista sotilaista kärsisi palattuaan kroonisesta post-traumaattisesta tilasta, joka heijastuu voimakkaasti heidän lähisuhteisiinsa ja lisää niin alkoholiongelmia kuin kotiväkivaltaakin (Kostenko & Kostenko 2003, ref. Kay 2006, 7).

Pietarilainen kriisikeskusjohtaja Natalia Hodyreva (2002, 170) on kirjoittanut armeijasta sosiaalisena instituutiona, joka systemaattisesti muovaa maskuliinista identiteettiä suuntaan, jossa väkivallalla on ratkaisevan tärkeä rooli. Traumatisoitumisen ja psyyken vaurioitumisen ohella sodasta palanneiden miesten käyttämään väkivaltaan liitettiin myös minun aineistossani se, että he ovat omaksuneet sotilasolosuhteissa viettäminään vuosina käyttäytymissääntöjä, joiden mukaan väkivalta on hyväksyttyä ja normaalia ja vuorovaikutussuhteet perustuvat vahvemman ja valta-asemassa korkeammalla olevan oikeuteen ”kasvattaa” alempiaan keinoja kaihtamatta. Nämä toimintatavat mies siirtää suoraan sotilaselämästä perheen vuorovaikutukseen.

Mies on sotilas, hän on palvellut Tšetšeniassa ja vaikka missä, kertoo Ženja minulle puhelun jälkeen. Samoin miehen isä on ollut sotilas. Puhelun aikana Ženja puhuu asiakkaalle siitä, että pitää antaa miehelle aikaa sopeutua kotona olemiseen

(*perekļjutšitsja na domašneju atmosferu*). Kotona roolit ja vuorovaikutus ovat erilaisia kuin armeijaympäristössä ja voi käydä niin, että mies yrittää jatkaa kotona samoilla käyttäytymismalleilla, jotka toimivat sotilasympäristössä: komentamalla, huutamalla, pakottamalla. [...] Puhelun päätyttyä kysyn Ženjalta, oliko tapaus tyyppinen tai oliko siinä jotain tyyppillisiä piirteitä, ja Ženja vastaa, että puhelu oli suorastaan klassinen. Tyyppillistä siinä oli muun muassa se, että miehelle väkivalta näyttäytyy normaalina käyttäytymismallina. [...] Mies pitää väkivaltilanteita normaaleina, edellisen jälkeen hän oli sanonut soittajalle, että ”minä kasvatin sinua” (*ja tebja vospityval*). Ženja toteaa, että mies ei osaa toimia toisella tavoin, hänellä ei ole väkivallattoman toiminnan taitoja (*po-drugomu ne umeet, net navikov mirnogo vozdeistuja*). Miehen asenne perhe-elämään on, että hän tietää mikä on oikein ja miten muiden tulee toimia, ja hän kasvattaa muita vaikka sitten lyömällä. (KP 15.3.2010)

Mitä väkivallan yhteiskunnallista hyväksyttyyttä korostava ja sen kyseenalaistava tarkastelutapa sitten tuotti käytännön työhön? Sen olennainen vaikutus oli tarve viedä työskentelyä yksittäisten väkivaltaa kokeneiden naisten auttamisesta yhteiskunnallisten rakenteiden tasolle. Aktiivisimmin tätä teki kansalaisjärjestön ylläpitämä kriisikeskus Saratovissa, mutta myös julkiset kriisiosastot osallistuivat yhteiskunnalliseen keskusteluun ja tekivät ehkäisevää työtä, pyrkivät vaikuttamaan muiden viranomaisten toimintaan ja näkivät lainsäädännön kehittämistarpeet. Keskeinen jännite feminismistä ponnistavan kriisikeskusliikkeen ja julkisen sektorin toimijoiden välillä liittyi siihen, oltiinko viestinnässä valmiita laajempaan sukupuolijärjestelmän kyseenalaistamiseen. Kaikki puhuivat tasa-arvon tärkeydestä, mutta laajempi vaikuttaminen perheen sukupuolirooleihin tai käsityksiin miesten ja naisten paikasta yhteiskunnassa ja patriarkaalisen järjestelmän kritisointi olivat aluetta, jota julkiset kriisiosastot eivät useimmiten mieltäneet omakseen. Iževskin kriisikeskus järjesti vielä vuonna 2004 kaupungin muiden organisaatioiden työntekijöille koulutuksia, joiden harjoituksissa purettiin sukupuolijärjestelmään sisältyviä mies- ja naisihanteita ja pohdittiin niiden yhteyksiä sukupuolistuneen väkivallan eri muotoihin. Vuonna 2010 olisi ollut vaikeata nähdä keskuksen enää tekevän samaa.

Väkivalta naisten oikeuksien loukkauksena

Joka kerta, kun yksi nainen on väkivallan kohteena, poljetaan meidän kaikkien oikeuksia. (E)

Saratovin naisjärjestön 10-vuotisjuhlaesitteen lauseeseen kiteytyy ajatus siitä, että naiseen kohdistuva lähisuhdeväkivalta ei ole vain jotain yksittäisessä perheessä tapahtuvaa, vaan aina myös naisten asemaan yhteiskunnassa liittyvä kysymys. Venäläisen kriisikeskusliikkeen juuret ovat naisten oikeuksien puolustamisessa. Myös Saratovissa kriisikeskustyön aloitti joukko naisia, jotka olivat ensin kiinnostuneita naisen asemasta yhteiskunnassa yleisesti ja kansalaisvaikuttamisesta sen

kohentamiseksi ja valitsivat sitten konkreettiseksi teemakseen naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan. Esimerkiksi Amnesty International kampanjoi 1990-luvulla Venäjällä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan kehystäen sen nimenomaisesti naisten ihmisoikeuksien loukkaukseksi. Tämä lähestymistapa eli myös 2000-luvun lopulla. Vahvimmin naisten oikeuksien näkökulmaa käytettiin naisjärjestön kriisikeskuksessa, mutta myös julkiset kriisiosastot ovat sitoutuneet naisten oikeuksien puolustamiseen. Vuosina 2008–2009 toteutetussa Venäjän kriisikeskuksille suunnatussa kyselytutkimuksessa käytännössä kaikki vastaajat mielsivät naisten oikeuksien edistämisen tärkeäksi tavoitteekseen (Ljapunova ja Dratšova 2009).

Naisten oikeuksien näkökulma tarkoitti naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan liittämistä laajempaan tasa-arvon puutteiden ja naisten sorron kehukseen. Tässä lähestymistavassa yhteiskunnallisen vallan keskittyminen miehille nähtiin väkivallan yhtenä keskeisenä syynä.

Pitkään niin yhteiskunnallinen kuin taloudellinen valta, ihan kuin mikä tahansa muukin, oli miesten käsissä. Se on varmaankin [väkivallan] pääasiallinen syy. (HT32)

Naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan ajateltiin olevan konkreettinen ilmiö, joka paljastaa naisten alisteisen aseman yhteiskunnassa ja naisiin kohdistuvan sukupuoleen perustuvan syrjinnän. Väkivalta tunnistettiin sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyväksi ongelmaksi. Keinona naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan kitkemiseen näyttäytyy siten naisten yhteiskunnallisen aseman parantaminen ylipäätään.

Täytyy sanoa, että väkivalta liittyy läheisesti naisen yhteiskunnalliseen asemaan. Näemme, että naisen yhteiskunnallinen asema ei nouse missään. Millään elämänalueella se ei ole miehiä korkeampi. Eikä edes yhdenvertainen miesten kanssa. Vaikka tehokasta järjestelmää väkivaltaan puuttumiseksi ei olekaan, niin jos olisi edes mekanismeja, jotka nostaisivat naisia lakiasäättäviin ja toimeenpaneviin elimiin, korkeille paikoille, koska onhan heitä siellä alimmilla tasoilla jopa enemmän kuin miehiä, niin luulen että ihmisten näkemykset muuttuisivat, heidän tapansa katsoa maailmaa, ja sen seurauksena perheissäkin tapahtuisi muutoksia. Mutta missään, millään alueella ei suojella naisten oikeuksia. (HT31)

Naisten alisteista asemaa yhteiskunnassa yleisesti korostava ajattelu johdatti kriisikeskukset tarkastelemaan lähisuhdeväkivaltaa naisten oikeuksien kehityksessä. Naisten oikeuksien näkökulmaa tuotiin esille lähes kaikkien kriisikeskusten materiaaleissa. Esitteissä siteerattiin lainsäädäntöä ja ihmisoikeussopimuksia. Esimerkiksi Saratovin julkisen kriisiosaston esitteessä lainattiin yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen artikloita, joissa todetaan kaikkien ihmisten syntyvän vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan, taataan kullekin yksilölle oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja kielletään kiduttaminen sekä julmat ja epäinhimilliset rangaistukset. Esitteen kansisivulla on nai-

nen, joka on peittänyt kasvojensa alaosan kauluksellaan ja teksti ”väkivalta perheessä – yhdessä me selviämme”. Kokonaisuus liittää ihmisoikeusviittaukset nimenomaan naisten oikeuksien kontekstiin. Tyypillistä materiaaleille olikin, että niissä puhuttiin ihmisoikeuksista yleisellä tasolla ja kysymyksestä tehtiin naiserytinen kuvamateriaalin avulla.

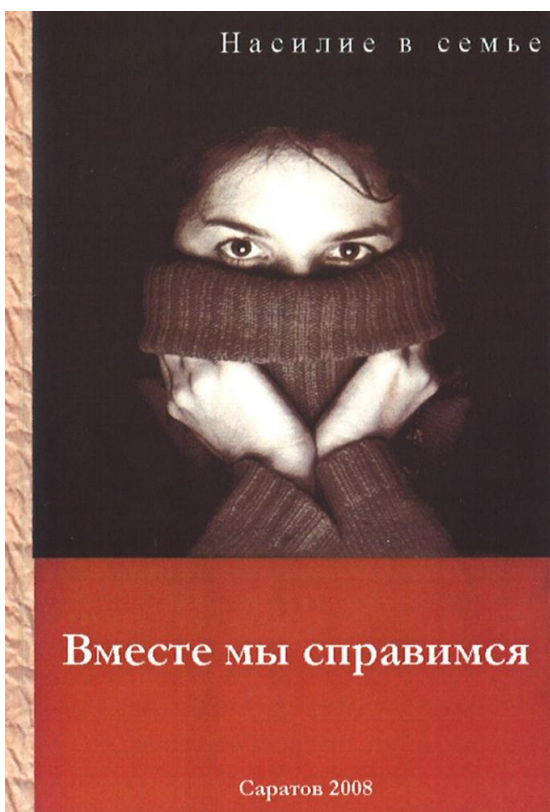
Jokaisen oikeutta väkivallattomaan elämään voi pitää lähes kaikkia tarkastelemiani esitteitä läpäisevänä näkökulmana. Sortavalan kriisiosaston esitteissä ei viitattu suoraan ihmisoikeussopimuksiin tai käytetty käsitettä ”naisten oikeudet”, mutta yhdessä esitteessä kokonainen sivu oli omistettu luettelolle siitä, mihin kaikkeen lukijalla on oikeus. Tekstissä käytettyjen feminiinimuotojen perusteella lukija ajatellaan naiseksi. Luettelossa mainitaan muun muassa oikeus turvalliseen elämään, elämään ilman pelkoa, oikeus kunnioittavaan kohteluun, oikeus omiin mielipiteisiin ja niiden ilmaisuun, oikeus sanoa ei ja niin edelleen. Tämä sitoo myös Sortavalan työotteen tiiviisti naisten oikeuksiin, toteuttaen sen tälle kriisiosastolle ominaisella käytännönläheisellä otteella. Esitteessä listattuja oikeuksia myös toteutettiin ja kunnioitettiin kriisiosaston arkisessa työssä.

Naisten oikeuksien näkökulman korostaminen toi työhön sukupuolisensitiivisyyttä ja kytki yksittäiset, paikallistasolla tapahtuvat lähisuhdeväkivaltatapaukset globaaliin naisiin kohdistuvan väkivallan vastaiseen taisteluun. Oikeusnäkökulma suuntasi katseen siihen, että väkivallassa on kyse oikeuksien loukkauksesta ja ohjasi työskentelyä juridiseen suuntaan. Tähän kaikilla tutkimukseni kriisikeskuksilla oli hyvät valmiudet, koska jokaisessa oli käytettävissä myös juristin asiantuntemusta. Juristit tarkastelivatkin asiakastapauksia usein nimenomaan ihmisoikeusnäkökulmasta:

MJ: Millaisissa tilanteissa tänne osastolle useimmiten otetaan yhteyttä?

H: Tilanteissa, jotka liittyvät lyömiseen (*nanesenie pobojev*), kidutukseen (*istjazanie*), systemaattisiin pahoinpitelyihin (*izbijenija*) aviomiehen taholta. Meillä on ollut tilanteita, joissa naiset ajetaan kadulle, he yöpyvät ullakoilla ja ladoissa. Eli kyse on ihmisoikeusloukkauksista. (HT27)

Käsitevalinnoillaan julkisen kriisiosaston juristi liitti luettelemansa tilanteet Venäjän federaation rikoslainsäädäntöön ja korosti sillä tavoin väkivallantekojen rikosluonnetta. Lopuksi hän nimesi luettelemansa tilanteet eksplisiittisesti ihmisoikeusloukkauksiksi. Näin suuntautunutta työtä hankaloitti se, että oikeusviranomaiset eivät olleet aina halukkaita tarkastelemaan lähisuhdeväkivaltaa naisten ihmisoikeuksien loukkauksena, vaan käsittelivät tapauksia ennemmin perhekonflikteina, joiden ihanneratkaisu on perheen sisäisesti tapahtuva sovittelu (myös Zabadykina 2000, 120). Havainnointiaineistossani on kuitenkin tilanteita, joissa työntekijät eksplisiittisesti puhuvat naisille näiden kokemasta väkivallasta rikoksena ja oikeuksien loukkauksena kannustaen naista tekemään rikosilmoituksen.

Kuva 14 *Väkivalta perheessä – yhdessä selviämme. Saratovin julkisen kriisiosaston esite, jonka takasivulla lainataan yleismaailmallista ihmisoikeuksien julistusta.*

Erityisesti työtäni kommentoineet venäläiset tutkijat ja kansalaisyhteiskunnan toimijat ovat haastaneet minua problematisoimaan, missä määrin naisten oikeuksien näkökulma todella ohjasi päivittäistä väkivaltatyötä ja vaikutti sen käytäntöihin. Minulle esitettiin usein, että esitteiden tekstit ovat kopioituja ja ne eivät kerro mitään todellisesta työstä. Havainnointi- ja haastatteluaineistossani onkin kohtia, joissa arkisessa työssä asetetaan naisen oikeuksien toteutumisen edelle muita arvoja, kuten perheen pysyminen yhdessä, tai asetetaan osavastuuta tapahtuneesta väkivallasta naiselle, jonka oikeuksia häneen kohdistunut väkivalta tämän lähestymistavan mukaisesti loukkaa. Nämä murtumakohdat eivät kuitenkaan poista sitä, että oikeusnäkökulma oli läsnä niin esitteissä kuin haastattelupuheessa ja asiakastilanteissakin.

Väkivalta ja etnisyys

Venäjä on etnisesti monimuotoinen maa. Kaikilla tutkimukseni paikkakunnilla asuu merkittävä määrä muitakin kuin etnisesti venäläisiä ihmisiä. Esimerkiksi Iževskin asukkaista noin 15 prosenttia on udmurtteja ja yhdeksän prosenttia tataareja. Myös Saratovissa on suurehko tataarivähemmistö ja sen lisäksi paljon kazakkeja – niin 1700-luvulta lähtien Venäjällä asuneita kuin naapurivaltiosta Kazakstanista hiljattain muuttaneitakin. Venäjän tataarit ovat melko maallistuneita muslimeja, mutta 2000-luvulla esimerkiksi nuorten tataarinaisten huivin käyttö on alkanut uudelleen lisääntyä. Sortavala näyttäytyy tutkimukseni alueista etnisesti yhdenmukaisimpana. Siellä suurimmat vähemmistökansallisuudet ovat valkovenäläiset (9 %), karjalaiset (3 %), ukrainalaiset (3 %) ja suomalaiset (1 %), kaikki kansallisuuksia joihin venäläiset eivät ainakaan kovin voimakkaasti liitä vieraan ja kulttuurisesti erilaisen leimaa. Kenttätyön aikana tarkastelin kiinnostuneena, millaisia merkityksiä etnisyys ja eri etniset vähemmistöryhmät kulttuurisine erityispiirteineen saivat väkivaltatyössä, ja käytettiinkö etnisyyttä väkivallan selittämisessä.

Virallisesti etnisyydestä ei puhuttu eikä sitä huomioitu työskentelyssä. Kun kysyin haastattelutilanteessa etnisten vähemmistöjen näkymisestä kriisikeskusten asiakaskunnassa, minulle vastattiin useimmiten, että asiakkaiden etnistä taustaa ei kysytä eikä tilastoida, koska se ei ole työssä merkityksellinen asia. Usein ensireaktio oli, että kaikki väkivaltaa kokeneet naiset ovat tervetulleita kriisikeskuksen asiakkaiksi eikä mitään etnistä ryhmää suljeta ulos, vaikka tarkoitukseni oli kysyä enemmän etnisen moninaisuuden työskentelyyn mahdollisesti tuomista erityispiirteistä. Iževskissä ammattilaiset korostivat, että he eivät useimmiten edes tiedä, onko asiakas venäläinen vai udmurtti, koska nuorten, varsinkaan kaupungissa asuvien udmurttien puhumasta venäjästä ei tavallisesti ole erotettavissa korostusta, eivätkä nykyiset udmurtinimet eivät eroa merkittävästi venäläisistä. Etnisyys määrittyi joksikin, josta ei kuulu puhua ja jota ei ole tarpeen huomioida. Ihanteeksi asetui näin kulttuurisen sensitiivisyyden sijaan kulttuurinen neutraalius. Yksi psykologi kertoi opettajansa yliopistossa sanoneen, että asiakkaiden kulttuurinen tausta pitäisi huomioida työskentelyssä ja psykologin pitäisi tutustua tämän kulttuurin erityispiirteisiin. Psykologi piti vaatimusta kohtuuttomana, koska kulttuurien kirjo on niin laaja.

Vapaamuotoisemmissa keskustelutilanteissa työntekijät kuitenkin toivat esiin käsityksiään väkivallan tavallista runsaammasta esiintyvyydestä tietyissä etnisissä ryhmissä, kuten tataarien ja kazakkien piirissä. He liittivät väkivallan näiden kulttuurien traditionaalisuuteen, naisten alistaiseen asemaan, vahvoihin miesvallan rakenteisiin ja suvun tiukkaan otteeseen naisista. Heidän käsityksensä oli, että näissä yhteisöissä kasvaneille naisille avun hakeminen on vielä etnisiä venäläisiä vaikeampaa, koska he ovat oppineet miehen olevan perheen pää ja naisen tehtävänä sietää väkivaltaa. Tyypillistä oli, että väkivalta ja naisten alistettu asema liitettiin nimenomaan islaminuskoisiin kansoihin. Venäjän islaminuskoiset kansat näyttäytyivät tässä yhteydessä yllättävän homogeenisena joukkona ottaen huomi-

oon sen, miten isoja eroavaisuuksia esimerkiksi tataarien ja tšetšeenien kulttuurissa on.

Käytännössä työntekijät jäsensivät osaa asiakastilanteista sen perusteella, mihin etniseen ryhmään väkivallantekijä tai uhri kuului. Kuulumisella tiettyyn etniseen vähemmistöön ja sen kulttuurisilla erityispiirteillä selitettiin esimerkiksi sitä, miksi nainen ei kykene lähtemään väkivaltaisesta parisuhteesta.

Puhelun päätyttyä Tanja toteaa, että sama asiakas oli soittanut myös eilen viiden maissa ja puhunut Ljuban kanssa. Hän analysoi asiakkaan tilannetta niin, että hänellä on valmius (*gotovnost*) toimia, mutta en voimia siihen. Se on sinänsä jo hyvä, koska monilla ei ole valmiutta toimia. Kysyn tapani mukaan, oliko tämä puhelu tyypillinen/ei-tyypillinen, ja Tanja sanoo että tyypillinen: tällaisia tilanteita on paljon. Monet naiset eivät hänen mukaansa edes hahmota tilannetta, jossa elävät, väkivallaksi. [...] Tämä soittaja kyllä tajusi tilanteen vakavuuden, mutta naisen asema ”itäisissä etnisissä ryhmissä” on vaikea, klaanilla on paljon valtaa, ratkaisun tekeminen ei ole helppoa. (KP 16.3.2010)

Puhelinpäivystäjänä toiminut Tanja ei tiennyt, mihin etniseen ryhmään soittaja kuului, mutta tulkitsi hänen etunimensä ja muiden puhelussa esille tulleiden tietojen perusteella, että hän ei ole venäläinen, vaan saattaisi olla esimerkiksi tataari. Tämä oli tyypillistä etnisyyden käsittelyssä: siitä ei kysytty ja puhuttu muutoin kuin asiakkaan aloitteesta, mutta siihen liittyen saatettiin esittää olettamuksia. Tanja selitti minulle, että hänen ”itäisiksi” nimeämiinsä kulttuureihin liittyy lähisuhdeväkivallan salaamisen perinne. Soittaja oli kertonut puhelussa myös äitinsä ja isoäitinsä kokeneen parisuhdeväkivaltaa. Tanja tulkitsi sukupolvien jatkumon ja väkivallan sietämiseen kannustamisen tyypillisiksi piirteiksi, jotka koskevat heihin yhteyttä ottavien vähemmistökansallisuuksien naisten tilannetta. Usein nämä naiset haluavat asioida vain puhelimitse ja nimettöminä, eivätkä lopulta ota vastaan muuta kuin keskusteluapua, jonka jälkeen jatkavat eteenpäin samassa elämäntilanteessa.

Seuraavien päivien aikana sama nainen, Gulnara, soitti kriisikeskukseen useita kertoja ja puhui kolmen eri puhelinpäivystäjän kanssa. Gulnara oli keski-ikäinen kahden lapsen äiti ja kirjastotyöntekijä, jota aviomies on pahoinpidellyt jo vuosia. Nyt hän oli motivoitunut hakemaan apua, kun väkivaltatilanteessa oli ensimmäistä kertaa ollut mukana teräase. Aiemmin hän oli yrittänyt puhua asiasta vain äidilleen; tämä oli lopettanut keskustelun lyhyeen todeten, että muutkin ovat kestäneet ja niin tulee myös Gulnaran hyväksyä osansa. Kolmannen päivystäjän, Nadjan, kanssa hän otti puheeksi kulttuurinsa ja sen kytkökset tilanteen ratkaisemiseen. Hän kertoi, että myös monet muut suvun naiset kokevat väkivaltaa, ja tilanteen muuttaminen tuntui mahdottomalta. Paikallismiliisikin oli yhteisön jäsen ja miehen sukulainen eikä varmasti ottaisi rikosilmoitusta vastaan. Tuolloin oli jo tarkentunut, että nainen kuului Saratovin alueen maaseudulla vuosisatoja asuneeseen kazakkiyhteisöön. Nadja esitti tarkentavia kysymyksiä siitä, kuinka perinteet vaikuttavat tilanteeseen ja sen ratkaisumahdollisuuksiin, ja millaisia pieniä askelia eteenpäin tilanteen ratkaisemiseksi Gulnara näkee. Nadja yritti motivoida naista

muutokseen ja kartoittaa hänen kanssaan mahdollisuuksia ja vaihtoehtoisia auttamistahoja ja tuen verkostoja. Gulnara teki sivutyötä verkostomarkkinoinnin parissa, se tarjosi hänelle tukea ja vahvojen naisten yhteisön. Puhelun päättyessä sovittiin, että Gulnara soittaa jälleen viikon kuluttua. Hän jäi myös harkitsemaan, pääsisikö tulemaan kriisikeskuksen vertaisryhmään väkivaltaa kokeneille naisille.

Nadja prosessoii puhelua päivän mittaan ja jutteli siitä minulle. Koen, että naisjärjestön auttavan puhelimen työtä seurattessani sain usein paljon irti nimenomaan näistä asiakastilanteiden jälkeisistä keskusteluista.

Kysyn taas, jo tavaksi tulleet tapaamiset, oliko puhelu tavanomainen tai jotenkin erityinen. Nadjan mukaan se oli aika tavanomainen puhelu, erityistä oli etninen erityisyys (*etnitsjeskaja osobennost*): nainen oli kazakki, elää kazakkikylässä. Kysyn, miten se vaikuttaa, ja Nadja alkaa puhua perinteistä (*traditsionnyi układ*), jotka ovat näissä etnisissä yhteisöissä vahvat. Hän jatkaa, että sanotaan että kazakkien suhteen on olemassa sellainen (hänen mukaansa ehkä väärä) stereotypia, että heidän joukossaan on paljon väkivaltaisia miehiä (*mnogo žestokih*). Tässä on kiinnostavaa se, että Nadja toisaalta toistaa stereotypian, mutta toisaalta itse kyseenalaistaa sen, toteaa että valtaväestö voi hyvinkin olla tässä käsityksessään väärässä. Soittajan perheessä kuitenkin sekä äidin että miehen perheessä aina ollut väkivaltaa (*nasilstvennye otnošenija*), sen takia sitä pidetään normina ja normaalina (*prinimaetsja normoi v žizni*). ”Kaikki ovat kestäneet, kestä sinäkin”, Gulnaralle sanotaan. Kysyn vielä, onko asiakkaita eri etnisistä ryhmistä paljon. Nadja toteaa ensin, että täällä nyt alkaa kaikki olla aika sekoittunutta, mutta sanoo sitten, että joo, kyllä niitä on aika paljon. (KP 17.3.2010)

Kulttuuriksi määritetty usein se, mikä eroaa puhujan omasta kulttuurisesta taustasta. Kriisikeskusammattilaiset arvioivat kuitenkin kriittisesti myös venäläistä kulttuuria ja siihen sisältyviä kulttuurisia malleja ja stereotypioita, jotka mahdollistivat ja ylläpitivät väkivaltaa. Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien naisten kokemaa väkivaltaa käsiteltäessä kulttuuriset selitykset nostettiin erityiseen tarkasteluun ja keskeisimmäksi väkivallan tulkintakehykseksi. Välillä tuntui, että ammattilaiset operoivat lähinnä etnisten venäläisten valtaenemmistönä vähemmistöihin kohdistamien stereotypisten yleistysten varassa. Kenttäpäiväkirjakatkelmassa edellä Nadja kyseenalaistaa tämän tulkintatavan esittäen kysymyksen, onko käsitys kazakkimiesten väkivaltaisuudesta ehkä paikkaansapitämätön stereotypia. Nostin Gulnaran tapauksen analysoitavaksi, koska siinä kiteytyy paljon niitä piirteitä, joita etnisiin vähemmistöihin kriisikeskusten asiakkaina aineistossani liitettiin, mutta siinä päästiin syvemmälle ja pidemmälle kuin useimmissa muissa aineistoni etnisyyssmaininnoissa. Tarkasteluun ja kriittisenkin arvioinnin kohteeksi tulivat traditionaalisten kulttuurien vaikutuspiirissä olevien naisten erityinen alttius kokea lähisuhdeväkivaltaa ja toisaalta vaikeudet hakea ja saada apua kokeamaansa väkivaltaan, muttei niin stereotypisoiden kuin useimmiten.

Useimmiten etnisistä vähemmistöistä puhuttaessa viitattiin nimenomaan kulttuurisesti erilaisiin, sisäisesti yhtenäisiin ja omia traditioitaan ylläpitäviin ryhmiin. Tällöin pohdittiin naisten alisteista asemaa niissä ja sen vaikutuksia yhtäältä

väkivallan esiintyvyyden, toisaalta väkivaltaisen elämäntilanteen ratkomisen kannalta. Toisinaan kriisikeskusammattilaiset toivat esiin myös monietnisiin liittoihin ja niissä tapahtuvaan väkivaltaan liittyviä erityispiirteitä. Etnisesti venäläinen mies saattoi käyttää puolisonsa vähemmistökansallisuuteen kuulumista yhtenä väkivallan välineenä.

Mies on kansallisuudeltaan venäläinen, nainen taas baškiiri. Mutta meidän maamme on ylipäättään monikansallinen. Ja periaatteessa meillä... Minunkin miehelläni – montaakohan kansallisuutta hänellä onkaan sekaisin veressään. Ja meillä on aika paljon tällaisia seka-avioliittoja. No, mies meni hänen kanssaan naimisiin ja nyt sitten sättii naista siitä [kansallisuudesta]. Ihan siihen pisteeseen saakka että olet sinäkin rumilus (*urodina*), ja vielä muilla tavoin. Vaikka hän (fem.) on niin kaunis (*horošenkaja*). Eli hän (mask.) yrittää kaikin tavoin alistaa häntä. (HT13)

Sosiaalityöntekijä korostaa katkelmassa, että eri etnisiin ryhmiin kuuluvien ihmisten väliset avioliitot ovat arkipäivää ja monesti kansallisuudet ovat sekoittuneet jo niin monen sukupolven ajan, ettei ole enää selvää, mitä kansallisuutta yksittäinen henkilö edustaa. Tulkitsen hänen haluavan tuoda sillä esiin sitä, että monietninen avioliitto ei sinänsä vielä ole ongelma tai tarkoita kohonnutta väkivallan riskiä. Samaan aikaan hän kuitenkin tunnistaa, että tässä kyseisessä asiakastapauksessa mies vahvistaa valtasuhdettaan naiseen kytkemällä heidän intiimin suhteensa kansallisen enemmistön ja vähemmistökansallisuuksien välisiin vallankäytön suhteisiin. Väitän, että kyseessä ei ollut yksittäistapaus. Iževskissä pääsin seuraamaan psykologin työskentelyä vastaavankaltaisessa tilanteessa eläneen naisen kanssa. Tataariaviomies haukkui häntä *vojankaksi*, joka on venäjänkielinen, kolonialistisesti väritetty pejoratiivinen nimitys udmurttilaiselle.

Etnisyys ja kansallisten vähemmistöjen erityispiirteet olivat kriisikeskuksissa aihe, johon ei virallisesti kiinnitetty huomiota työkäytännöissä, mutta joka arjen tasolla toimi toisinaan tulkintakehyksenä tarkasteltaessa vähemmistöihin kuuluvien naisten kokemaa väkivaltaa. Kyseessä on tärkeä ja sensitiivinen aihe, joka vaatisi lisätutkimusta. Tämän aineiston perusteella analyysin jatkamisen riskinä kuitenkin olisi, että se lähinnä toistaisi ja vahvistaisi stereotypioita tiettyjen etnisten ryhmien miesten väkivaltaisuudesta ja naisten alistaisesta asemasta ilman, että pystyisin tuomaan laajempaa ymmärrystä ja syventämään analyysia riittävästi.

4.4. Ratkaisuja väkivaltaa kokevien naisten tilanteisiin

Keskeinen osa sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä on se, millaisia ratkaisuvaihtoehtoja tarkasteltavalle sosiaaliselle ongelmalle mielletään olevan. Analysoin seuraavaksi niitä ratkaisuvaihtoehtoja, joita väkivaltaa kokeneilla naisilla ajateltiin olevan, miten kriisikeskukset tukivat naisia ratkaisujen etsimisessä ja millaiset ratkaisut väkivallatyytön ammattilaisten ja naisten itsensä ajattelussa olivat hyviä ja

tavoiteltavia. Kuvaan myös toteutuneita ratkaisuja ja niitä tekijöitä, jotka rajoittivat ja hankaloittivat naisten valintoja.

Työskentelyn lähtökohtana oli naisen yhteydenotto kriisikeskukseen joko puhelimitse tai paikalle tulemalla. Yhteydenoton muoto vaikutti paljon tapaan, jolla tilannetta lähdettiin ratkomaan. Puhelimitse yhteyttä ottaville riitti usein kuunteleminen ja tilanteen jäsentäminen. Olennaista ja usein jopa tärkeintä oli, että he saivat kertoa kokemastaan jollekin. Puhelinkeskustelut etenivät ratkaisujen pohittamisen suuntaan usein sillä tavoin, että työntekijä alkoi kysellä, millaisia resursseja naisella on käytössään, kenen kanssa hän voi puhua tilanteesta, keneltä hän voi mahdollisesti pyytää apua, kenen luo hän voi mennä, mitä hän itse haluaisi tehdä tilanteen ratkaisemiseksi. Keskeinen osa työskentelyä oli naisen vakuuttaminen siitä, että ratkaisuvaihtoehtoja on aina olemassa, että väkivaltaa ei kannata sietää, vaan siihen on syytä hakea apua.

Yleensä puhelinkeskusteluihin liittyi myös perustiedon antamista lähisuhdeväkivallasta ilmiönä, kuten sen syklisyydestä ja muuttumisesta vakavammaksi ajan myötä. Puhelinpäivystäjät myös kertoivat soittajille tarjolla olevista palveluista ja ohjasivat heitä eteenpäin niiden piiriin. Puhelimessa myös tehtiin ajanvarauksia kasvokkaihin konsultaatioihin. Kaikki auttavat puhelimet suosittelivat osalle asiakkaita väliaikaista asumista kriisiosastolla. Sortavalassa auttava puhelin toimi suoraan kriisiosaston osana, joten puhelinpäivystäjä osasi suoraan kertoa paikka-tilanteen ja oli mahdollisesti itse ottamassa asiakkaan vastaan, jos hän saapui saman työvuoron aikana. Iževskissä ja Saratovissa auttavat puhelimet toimivat osana samaa perhetukikeskusta kuin kriisiosastokin, mutta niiden yhteydenotoista vain pieni osa käsitteli lähisuhdeväkivaltaa. Myös naisjärjestön auttava puhelin käytti mahdollisuutta ohjata väliaikaista asuinpaikkaa tarvitsevia soittajia Saratovin julkiselle kriisiosastolle.

Väliaikainen asuminen kriisiosastolla tarjosi hengähdysten mahdollisuuden ja hieman lisää aikaa punnita tilannetta ja sen ratkaisuvaihtoehtoja rauhassa, turvalisissa olosuhteissa. Kaikilla kriisiosastolla asuvilla naisilla oli mahdollisuus psykologin, sosiaalityöntekijän, juristin ja usein myös sosiaalipedagogin konsultaatioihin. Tämän työskentelyn tavoitteena oli naisen itsetunnon nostaminen ja hänen voimaannuttamisensa, traumaattisten kokemusten käsittely ja ratkaisuvaihtoehtojen pohtiminen. Siitä eteenpäin ratkaisuvaihtoehdot rakentuivat käytännössä kahden vaihtoehdon varaan: nainen voi joko palata kotiin tai irrottautua väkivaltaisesta suhteesta ja järjestää asumisensa toisin.

Sanoisin, että pääasiassa [asiakkaat voivat löytää ratkaisuja] vain kahdesta suunnasta. On avioero väkivallantekijän kanssa, asunnon jakaminen, tai jonkun ulospääsytien etsiminen, miten voisi asua erillään. Tai sitten nainen päättää lopulta sittenkin palata yhteen ja elää eteenpäin tämän väkivallantekijän kanssa, toivoen että hän muuttuu. [...] Eli pääasiallisesti on kaksi vaihtoehtoa: erota tai jatkaa yhteiselämää ja sietää (*terpet*). (HT25)

Kriisikeskusten työntekijöiden suhtautuminen näihin kahteen ratkaisuvaihtoehtoon oli kahtalainen ja osin ristiriitainen. Edellä puhuva juristi tuo erottelussaan

väkivallan loppumisen ilman eroa esiin lähinnä naisen toiveena, mutta antaa loppukaneetissaan ymmärtää, että hänen kokemuksensa mukaan se jää todennäköisesti vain toiveeksi. Rivien välistä on luettavissa, että hän piti itse avioeroa realistisempänä ja naisen kannalta turvallisempänä ratkaisuna. Monet muut työntekijät puolestaan ilmaisivat, että perheen säilyminen on aina hyvä ja tavoiteltava asia, ja he halusivat tukea asiakkaitaan perheen säilyttämisessä. Perheen säilyttäminen määrittyi periaatteessa eroamista suotuisammaksi ratkaisuksi. Siihen kuitenkin liittyi odotus ja toive siitä, että väkivalta perheessä loppuisi.

MJ: Hyvä tulos – mitä se konkreettisesti on?

H: No, jotain sellaista että naisen perhesuhteet ovat tulleet kuntoon (*naladilis*), niin kuin normalisoituneet. Se ei tietenkään ole oikein hyvä tulos, jos perhe tuhoutuu (*rušitsja*). Mutta sellaistaakin sattuu, että nainen jättää miehen ja löytää asunon, vaikka se [asumisen järjestäminen] on erittäin suuri ongelma, ja hän saa elämänsä kuntoon jo erillään miehestä. Ja hänelläkin [naisella] on kaikki hyvin. [...]

MJ: Tapahtuuko sitä usein, että perhe jatkaa yhdessä ja väkivalta loppuu?

H: Tapahtuu sitäkin, totta kai. No, jotenkin saadaan asiat kuntoon (*nalazivaetsja tšto-to tam*). Ja nainen ei ota enää yhteyttä [kriisiosastoon], joten ajattelen, että kaikki on hyvin. (HT7)

Kriisikeskusten asiakkaiden suuri enemmistö jatkoikin väkivaltaisessa suhteessa työskentelyn päättyessä. Tyypillinen kehityskulku oli se, että kriisiosastojaksolle saapuva nainen oli tehnyt eropäätöksen tai harkitsi eroa, mutta päätyi muutamana kerran miestä tavattuun sovintoon hänen kanssaan ja palasi kotiin. Väkivaltaa ja vahingoittumista naisten lähisuhteissa tutkinut Marianne Notko (2011, 212) on kirjoittanut siitä, että väkivallan kohteena oleminen kokemuksena altistaa perään-tymiselle ja periksi antamiselle. Ammattilaisten on tärkeää ymmärtää, että myös vahingoittavan suhteen ylläpitäminen sen katkaisemisen sijaan voi olla naisen näkökulmasta rationaalinen teko.

Monet väkivaltaista suhdetta jatkaneista naisista palasivat myöhemmin kriisikeskuksen asiakkaiksi kertoen väkivallan jatkuvan. Tätä vahvisti se, että useimmiten väkivaltaa käyttänyt mies ei ollut valmis työskentelyyn. Perheiden tukemiseen sitoutuneiden julkisten kriisiosastojenkin työntekijöistä osa oli hyvin kriittisiä sen suhteen, että tavoitteeksi kannattaisi aina asettaa perheen pysyminen yhdessä.

H: Tiedätkö, täältä apua hakevien naisten joukossa on sellaisia tapauksia, joissa avioliittoa ei yksinkertaisesti enää pidä pelastaa. Se on silkkaa naisen pilkkaamista (*eto prosto izdevatelstvo nad nei*)! Todella, jos kyse on häneen kohdistuvasta elämänmittaisesta väkivallasta, ja vielä lapseenkin. Mies juo, väärinkäyttää alkoholia ja käy naisen päälle, ja lapsi näkee sen kaiken. Sellaisissa tilanteissa kärsii niin äiti kuin lapsen psyykekin. [...] Ehkä naisen on niissä tilanteissa parempi lähteä, ja hän säilyttää oman terveytensä, ja lapsista tulee normaaleja hänen kanssaan, kun he eivät näe sitä väkivaltaa. [...] Kannattaako sellaista perhettä säilyttää?

MJ: Niin, kannattaako säilyttää perhettä, jossa on rankkaa väkivaltaa (*tjažoloe nasilie*).

H: Jossa on vakavaa väkivaltaa, niin, kannattaako ylipäättään? Yksinkertaisesti tuloksena voi lopulta olla, mies saattaa tappaa naisen, ja mihin lapsetkin sitten päätyvät. Näissä tilanteissa avioero on minun mielestäni pelastus ja onni (*spasenie i blago*). (HT13)

Avioero määrittyi erityisesti kokeneempien ja kouluttautuneiden työntekijöiden ajattelussa toisinaan välttämättömäksi ehdoksi tilanteen turvalliselle ratkaisemiseksi, ja puhe perheiden säilyttämisestä työn tavoitteena jossain määrin ideaalipuheeksi, jota kriisikeskusten empiria ei tukenut. Aineistossani on paljon ristiriitaisuutta sen suhteen, että työntekijät puhuvat paljon perheiden pitämisestä yhdessä hyvänä työskentelyn lopputulemana, mutta kannustavat naista ajattelemaan omaa itseään ja omaa turvallisuuttaan. Yhteen palaaminen hyväksyttiin naisen omana, itsenäisenä ratkaisuna samalla antaen ammattilaisten keskinäisissä keskusteluissa ymmärtää, että väkivalta suhteessa tulee todennäköisesti jatkumaan. Tästä huolimatta työntekijät myös ohjasivat asiakasta tällaisen ratkaisun suuntaan, koska halusivat tukea perheen säilymistä yhdessä. Tulkitsen, että työntekijät pystyivät vain vaillinaisesti käsittelemään asiakkaidensa kanssa väkivaltaisesta suhteesta lähtemiseen liittyvää ambivalenssia. Väkivaltaisessa parisuhteessa elävän naisen kumppani on samanaikaisesti sekä ensisijainen rakkauden ja kiintymyksen lähde että naisen elämän vaarallisin ihminen, ja tämän yhtäaikaaisuuden tarkastelu on olennaista naisten valintojen ja niiden vaikeuden ymmärtämiseksi (Lempert 1997, ref. Notko 2011, 208). Kuten Marita Husso (2003, 243) kirjoittaa, väkivaltaisesta suhteesta irrottautuminen tapahtuu erilaisten halujen, tunteiden ja tekojen ristipaineessa ja naiset haluavat samanaikaisesti sekä säilyttää kodin ja perheen että lopettaa väkivaltaisen suhteen. Keskeistä on liike lähtemisen ja jäämisen välillä.

Sovun löytymistä ja perheen palaamista yhteen tuettiin sellaisissakin tilanteissa, joissa ongelmat olivat vaikeita, kuten käy esiin asiakasyhteenvedosta, joka käsittelee kahden pienen lapsen kanssa kriisiosastolle fyysistä ja henkistä väkivaltaa paenneen 23-vuotiaan kahvilatyöntekijän Tanjan tilannetta. Väkivallantekijä on Tanjan aviomies, jolla on huumeriippuvuus ja tuomioita huumausainerikoksista. Yhteenvedossa kuvataan Tanjan kanssa kriisiosastolla tehtyä työtä, ja viimeisessä kappaleessa kerrotaan, miten kriisiosastojakso päättyi:

Asiakkaan väliaikaisen kriisiosastolla asumisen aikana aviomies otti yhteyttä alueelliseen miliisiin ja teki katoamisilmoituksen vaimosta ja lapsista. Asiakas kävi yhdessä kriisiosaston työntekijän kanssa tapaamassa aviomiestä aluemiliisissä. Sovintoa ei syntynyt. Asiakas palasi keskukseen. Seuraavien päivien aikana asiakkaan aviomies kävi useita kertoja keskuksessa, missä tapasi häntä ja keskusteli hänen kanssaan. Mies vannoi, että on käsittänyt toimineensa väärin eikä voi elää ilman perhettään. Tämän tuloksena asiakas ilmoitti, että on päättänyt palata lapsineen kotiin. (AY17)

Edellä lainaamassani yhteenvedossa ei ollut viitteitä miehelle tarjotusta avusta käyttäytymisensä muuttamiseen tai huumeriippuvuutensa hoitamiseen. Koska työntekijät hahmottivat, ettei väkivalta välttämättä lopu, he mielsivät omaksi teh-

täväkseen näissä tilanteissa naisten varustamisen sellaisilla tiedoilla ja taidoilla, joiden avulla he pystyvät jatkossa välttämään väkivaltatilanteet. Vaikka väkivalta jatkuisikin, nainen tietäisi ainakin, miten väkivaltaisten kausien lähestyessä kannattaa toimia, laatisi ehkä etukäteen turvallisuussuunnitelman ja pakenisi ajoissa huomattessaan tilanteen kärjistyvän. Ammattilaiset ajattelivat naisen kotiin paluusta huolimatta sysänneensä liikkeelle muutosprosessin, mikä auttoi heitä sieämään turhautumisen tunnettaan siihen, että nainen ei lähde (myös Virkki ym. 2014, 15). Palaan toimijuutta käsittelevässä analyysiluvussa odotukseen siitä, että naiset pystyisivät omalla toiminnallaan vaikuttamaan väkivaltatilanteiden kehittymiseen tai estämään niitä. Kaikki tutkimukseni kriisikeskukset olivat periaatteellisella tasolla valmiita myös pariterapeuttiseen työskentelyyn, mutta se toteutui vain harvoin väkivallantekijämiesten vastustuksen takia.

Tilanteissa, joissa nainen ei ollut enää halukas palaamaan väkivaltaiseen suhteeseen, kriisikeskus auttoi häntä kaikin keinoin asumisen järjestämisessä. Keinoja olivat esimerkiksi naisen taloudellisen tilanteen parantaminen uuden työpaikan löytämisen kautta, juristin apu oikeusprosesseissa asunnon jakamiseksi avioero-prosessin yhteydessä tai miehen saamiseksi lopullisesti ulos asunnosta virallisen asuinpaikkarekisteröinnin epäämisen myötä ja nuorten perheiden ohjelmat oman asunnon hankkimiseksi. Tyypillistä kuitenkin oli, että asuntoasiat ratkesivat hyvin hitaasti. Tutkimukseni paikkakunnilla ei ollut tarjolla sosiaalisia asuntoja, joihin naiset lapsineen voisivat muuttaa kriisiosastojakson jälkeen, vaan he olivat täysin vapaiden asuntomarkkinoiden ja omien lähiverkostojensa varassa.

Osa naisista palasi vanhaan asumisratkaisuun ainoastaan siksi, koska muutaakaan vaihtoehtoa asumisen järjestämiseksi ei ollut. Tällaisista asiakastapauksista puhuessaan kriisikeskusammattilaiset luopuivat hetkeksi ratkaisuvaihtoehtojen löytymistä korostavasta puhetavasta ja myönsivät asiakkaidensa tilanteiden ajoittaisen umpikujamaisuuden.

Mutta erota, tietenkin... Monet naiset tulevat ja sanovat, että haluavat erota. Mutta kaikki eivät ole valmiita tekemään sitä ratkaisua. Eli hän tulee, sanoo että varmaankin eroan. [...] Ja sitten kuluu jonkin aikaa ja hän ymmärtää, ettei ole siihen valmis, koska osalla naisista ei kerta kaikkiaan ole minne lähteä. Eli on asunto-ongelma. Muuten, tällä naisella josta [aiemmin haastattelun aikana] puhuin, oli juuri tämä sama ongelma. Eli hän asuu asunnossa, joka on [työpaikan omaisuutta]. Eli hän sanoo, että meillä ei ole oikeutta vaihtaa sitä kahteen pienempään (*razmenjat*). Me asumme siellä, olemme kirjoilla, mutta emme voi vaihtaa asuntoa, muuttaa erilleen millään tavalla. Siksi jotkut palaavat siihen, mistä lähtivät pois. (HT13)

Katkelman aikana työntekijän käyttämä tulkinta muuttuu siten. Ensin hän sanoo, että kaikki naiset ”eivät ole valmiita” eroratkaisuun, mutta alkaa sitten kuvata niitä konkreettisia, todellisia ja sitovia syitä, jotka voivat kiinnittää naisen kotiin ja parisuhteeseen. Jos varattoman kotiidin toinen vaihtoehto on kodittomuus, on ymmärrettävää että hän tekee päätöksen jäädä.

Kuva 15 *"Vuokraan asunnon alueeltanne heti." Asunnonhakuilmoituksia näkyy venäläisten kaupunkien katukuvassa jatkuvasti kiinnitettynä bussipysäkkeihin ja mitä erilaisimpiin tolppiin.*

Avioeroja käsitelleessä kyselytutkimuksessa vuonna 2007 neljäsosa vastaajista piti taloudellista riippuvuutta esteenä avioerolle, ja jopa kolmasosa näki eroamisen esteenä asunnon ja muun omaisuuden jakamiseen liittyvät vaikeudet (Pakhomova 2010, 14). Myös se, että tekee valinnan jäädä, on toimijuutta, vaikkakin ulkoisten seikkojen rajoittamaa sellaista. Tämänkaltaisista asiakastapauksista puhuessaan ammattilaiset korostivat usein niitä hyötyjä, joita turvakotijaksosta oli alkupisteeseen palaamisesta huolimatta ollut. Tässä sosiaalityöntekijä jatkaa saman asiakastapauksen tulosten pohdintaa:

Hänen täytyi [vesivahingon takia] käydä muutamia kertoja kotona [kriisiosastolla asumisen aikana]. Ja hän sanoi, että ilmeisesti miehen luona oli käynyt joku milii-sistä. Ja mies oli vähän ottanut itseään niskasta kiinni. Nainen sanoi, että mies pelkäsi nyt satuttaa häntä. Me ajattelimme, että onhan tämäkin jo tulos, että mies on alkanut vähän miettiä käyttäytymistään uusiksi. Kun nainen lähti. Hän ei aluksi ilmoittanut, minne. [...] Eli jotain tuloksia kuitenkin oli. Ensiksikin, hän sai täällä levähtää vähän miehestään (*ona zdes otdohnula ot nego*). Ja sitten, hänen miehensä alkoi miettiä vähän käytöstään. [...] No, jotain tuloksia – vaikkeivät ne mi-tään niin radikaaleja olisikaan olleet. (HT13)

Sama asiakas palasi runsaan vuoden kuluttua takaisin kriisiosastolle. Hän asui osastolla, kun kävin Saratovissa viimeisellä kenttätömatkallani. En tiedä, palasi-ko hän vielä tämän jakson jälkeen väkivaltaisen puolisonsa luo.

Toisinaan palaaminen samaan asuntoon väkivallantekijän kanssa oli väliaikaista tai väliaikaiseksi tarkoitettua, mutta kuitenkin potentiaalisesti pitkäkestoista. Näin oli erityisesti tilanteissa, joissa väkivallantekijän ja uhrin välillä ei ollut parisuhdetta – joko suhde oli päättynyt eroon tai väkivallantekijä ei ollut kumppani, vaan joku muu läheinen. Viimeksi mainittu tilanne koski esimerkiksi Ljudaa, kolmikymppistä erikoislääkärinä, joka asui kahden leikki-ikäisen lapsensa kanssa kuusi ja puoli kuukautta kriisiosastolla appensa häneen kohdistaman raa'an väkivallanteen jälkeen. Ljuda asui lasten kanssa entisen miehensä vanhempien kanssa samassa asunnossa, yhdessä kolmion huoneista. Toisessa huoneessa asuivat appivanhemmat, kolmannessa heidän tyttärensä ja tämän kaksi lasta. Asumisjärjestely on kaikkea muuta kuin tavaton. Vuoden 2002 väestölaskennan tietojen mukaan liki kaksi kolmasosaa yksinhuoltajaäideistä, joilla oli kaksi tai useampia lapsia, jakoi kodin ydinperheen ulkopuolisten henkilöiden (useimmiten omien tai entisen puolison sukulaisten) kanssa (Prokofjeva 2007, 64). Toisinaan tämä voi olla toivottu järjestely, jonka ansiosta isovanhemmat pystyvät jakamaan arkista hoivavastuuta yksinhuoltajaäidin lapsista, mutta pahimmillaan ahtaat, pakotetut yhteisasumisjärjestelyt altistavat naisia väkivallalle.

Appi oli suhtautunut Ljudaan kireästi ja epäystävällisesti jo pitkään, mutta fyysisesti väkivallaksi tilanne kärjistyi isoäidin syntymäpäiväjuhlien iltana. Ljudan puuttuessa tapaan, jolla juopunut appi kohteli toista lapsenlapsistaan, tämä kävi Ljudan kimppuun. Pahoinpitelyn seurauksena Ljuda oli lähes kuukauden ajan sairaalassa; hänellä todettiin leukaluun murtuma ja aivovamma. Aivovammasta johtuvat ajoittaiset voimakkaat pääsäryt jatkuivat kuukausia. Seurasin Ljudan tilannetta pitkään ja haastattelin häntä toisen asumiskuukauden aikana. Ljuda oli sitä mieltä, että he eivät missään nimessä voi enää palata asumaan samassa asunnossa appivanhempien kanssa.

Johtuen siitä, että että he [appivanhemmat] asuvat meidän naapurihuoneessamme, en yksinkertaisesti voi palata asumaan sen ihmisen [apen] lähellä. Ja lapset kieltäytyvät ehdottomasti [muuttamasta takaisin samaan kommunalkaan isovanhempien kanssa]. Siksi haimme apua täältä. Meille tarjottiin turvapaikka täältä. Pidän kovasti täällä olostani. Täällä on niin rauhallista. Oikein hyvä olla. (HA12)

Myöhemmin sain käyttööni asiakasyhteenvedon, josta luin, kuinka tilanne kriisiosastojakson päättyessä oli ratkaistu. Ljuda oli päässyt mukaan Saratovin oblastin rakennusministeriön nuorten valtion työntekijöiden perheille suunnattuun asunto-ohjelmaan, jonka kautta hänellä olisi todennäköisesti lähivuosina mahdollisuus ostaa valtion tukema yhden huoneen asunto. Kriisiosastolta Ljuda lapsineen palasi kuitenkin asumaan samaan asuntoon josta lähtikin, huoneeseen jonka seinän takana asui hänen pahoinpitelemisestään vuoden ehdollisen vankeustuomion saanut entinen appi. Yhteenvedossa todettiin, että miliisi on tehnyt ennaltaehkäi-

sevää työtä apen kanssa ja että kriisiosaston työntekijät ovat kotikäynnillä selvittäneet, etteivät asunnossa asuvat sukulaiset vastusta Ljudan ja lasten sinne takaisin muuttamista. Ljudan oma ääni ei kuulu yhteenvedossa, eikä minulla ollut enää keinoja tavoittaa häntä kysyäkseni, millaisia tunteita takaisin apen kanssa samaan asuntoon muuttaminen hänessä herätti ja kuinka hän näki tilanteensa nyt.

Kriisikeskusten arjessa näkyi kipeästi se, että väkivalta ei aina pääty eroon. Päinvastoin, tutkimusten mukaan nainen on eroprosessin aikana ja sen jälkeen vielä alttiimpi parisuhdeväkivallalle kuin parisuhteen aikana (Humphreys & Thia-ra 2002; Humphreys 2006, 24; myös Hiitola 2012). Kriisikeskuksista apua hakevien naisten naisten kohdalla tätä problematiikkaa syvensi se, että he jatkoivat usein asumista ex-puolisonsa kanssa myös eron jälkeen. Olen kirjoittanut edellä Iževskissä haastattelemastani Darjasta, joka oli eronnut väkivaltaisesta puolisostaan jo vuonna 2003, mutta jatkanut asumista samassa asuntolahuoneessa miehen kanssa vielä vuosia sen jälkeen. Darja kuvasi tarinaansa haastattelussa näin:

Hän [aviomies] alkoi juoda asteittain yhä enemmän. Ja niin sitten vuonna 2003, se oli joskus keväällä, hän löi minua ensimmäisen kerran. [...] Hän tyrkkäsi minut päälle edellä seinään. Sain ohimooni hematoonan. Olin kuukauden sairaslomalla. Sitten hain avioeroa. Erosimme vuonna 2003. Jatkoimme yhdessä asumista, koska hänellä ei ollut asuntoa. (HA15)

Seuraavina vuosina miehen päihdeongelma syveni. Väkivalta, joka kohdistui sekä Darjaan että pieneen tyttäreeseen, oli jatkuvaa. Darja kuvasi haastattelussa minulle myös anopilta saamiaan neuvoja, joiden mukaan väkivaltaa pitäisi vain sietää. Lopulta Darja ei enää toiminut näin, vaan pakeni tyttärensä kanssa kriisiosastolle vuonna 2007 ja asui siellä puoli vuotta. Kriisiosastojakso ei kuitenkaan muuttanut tilannetta lopullisesti, vaan he palasivat kotiin yhä pahempaan tilanteeseen.

Me tulimme tänne [kriisiosastolle vuonna 2007], koska pelkäsimme niin kovasti. Hän oli lopettanut työntöön ja alkanut kulkea asunnottomien kanssa. Kun tulimme kotiin, siellä oli jatkuvasti jotain äijiä. [...] Ja se jatkuva uhkailu. Viimeisten kahden vuoden aikana en oikeastaan nukkunut. [...] Meillä ei ollut mitään paikkaa, minne mennä. Ja minun palkkani on pieni, en pystynyt vuokraamaan itselleni asuntoa tai huonetta. (HA15)

Lopulta Darja pääsi eroon ahtaasta, piinallisesta ja vaarallisesta yhteisasumisjärjestelystä väkivaltaisen ja vaikeasti alkoholisoituneen ex-miehensä kanssa vuonna 2009. Hän kuvasi ratkaisua siten, että kriisikeskuksen juristi auttoi häntä valitsemaan oikean taktiikan, jolla edetä oikeusprosessissa miehen menetettyä tytön huoltajuuden. Oikeusprosessi kesti kaksi vuotta. Asumisoikeuden asunnossa mies menetti lopulta samaan aikaan, kun sai vankeustuomion hyökkäämisestä kymmenvuotiaan tyttärensä kimppuun veitsen kanssa.

Aineistossani on myös muutamia sellaisia tarinoita, joissa nainen ja hänen lapsensa eivät palaa enää kriisiosastolta takaisin asumaan väkivallantekijän kanssa. Saratovin julkisella kriisiosastolla tutustuin Dianaan, joka oli paennut sinne en-

simmäisen fyysiseksi väkivallaksi yltyneen tilanteen jälkeen. Diana oli hyvin päättäväinen sen suhteen, että hän ei enää palaa aviomiehen luokse, vaan haki avioeroa ja haastoi miehensä oikeuteen sekä häneen itseensä että lapseen kohdistuneesta väkivallanteosta. Diana ratkaisi asuntokysymyksensä liki puolen vuoden kriisiosastojakson jälkeen muuttamalla poikansa kanssa omien vanhempiensa luo. Kaikki vaihtoehdot, joiden avulla he olisivat niin pian voineet muuttaa omaan tai vuokrattuun asuntoon, olivat useimpien kriisiosastojen asiakkaiden tavoin myös Dianalle taloudellisesti mahdottomia. Hän oli ilmoittanut jonoon valtion tuke- man asuntolainan saamiseksi ostaakseen lainan turvin yksin, mutta senkin vaihtoehdon toteutuminen veisi hänen mukaansa vähintään puolitoista vuotta.

Aloin analyysin aikana hahmottaa vasta astettain, kuinka pienenä vähemmistönä erillään väkivallantekijästä asumiseen päättyneet tapaukset olivat suhteessa siihen, kuinka paljon työntekijät puhuivat siitä, että ratkaisuvaihtoehtoja on ja aina löytyy tapa, jolla nainen pystyy turvaamaan oman ja lastensa oikeuden väkivallattomaan elämään. Työntekijöiden lähestymistapa oli varmasti välttämätön sekä oman työmotivaation kannalta että toiveikkuuden ylläpitämiseksi asiakkais- sa. Asiakastapaukset, joiden lopputulos oli turvallinen ja väkivaltalta ja sen uhan alla eläminen siirtyivät episodiksi menneisyydessä, loivat toivoa ja tuottivat onnistu- misen kokemuksia. Yleiskuva oli kuitenkin se, että kriisikeskustystä tehtiin epä- varmuuden, ehdollisten ratkaisujen ja todellisten ratkaisuvaihtoehtojen puutteen olosuhteissa. Väkivaltatyön ammattilaiset joutuivat jatkuvasti käsittelemään työs- sään pettymystä siihen, että heidän auttamansa naiset palasivat lopulta hankalaan ja vaaralliseen lähtötilanteeseen.

Saratovin julkisen kriisiosaston asiakasyhteenvedoja analysoidessani pohdin si- tä kirjoittamisen prosessia, jossa sosiaalityöntekijä konstruoivat ratkaisuja doku- mentaatioon. Asiakasyhteenvedoille oli tyypillistä, että asiakkaan tilanne esitettiin niissä normalisoituneena ja ratkenneena. Asiakkaiden kanssa tehtävää työtä ja työntekijöiden keskinäisiä keskusteluja asiakastapauksista seuranneena pystyin lukemaan rivien välistä paljon sellaista, mitä jätettiin sanomatta. Päällisin puolin se epävarmuus, joka ilmeni asiakaskohtaamisten havainnoinnissa, työntekijöiden kanssa käymissäni keskusteluissa ja niin työntekijöiden kuin asiakkaana olevien naistenkin haastatteluissa, oli siivottu pois yhteenvedoista. Tällä tavoin kuvattiin esimerkiksi erään naisen tilanteen ratkeamista kolme viikkoa sen jälkeen, kun hän oli hakenut kriisiosastolta apua aviomiehensä tekemän fyysisen ja henkisen väki- vallan takia:

Kriisiosastolla asumisen aikana Ljubov Gennadjevnalle on annettu psykologista apua. Sen tuloksena hänen emotionaalinen tilansa on vakautunut ja pelokkuus vä- hentynyt. [...] On lähetetty kirjeet alueen miliisille ja alaikäisten asioiden komite- aan. Väkivallantekijän kanssa on käyty ehkäisevä keskustelu. 7.2.2009 asiakas on tehnyt päätöksen palata kotiin yhdessä alaikäisen tyttärensä kanssa. 10.2.2009 keskuksen työntekijät ovat käyneet kotikäynnillä, jonka yhteydessä selvisi, että [aviomies] on saanut työpaikan. Ei käytä alkoholia. Perhesuhteet ovat normalisoi- tuneet. Konsiliumin päätöksellä asuminen kriisiosastolla päättyy 12.2.2009. (AY3)

Tilanteen esitystapa on toiveikas. Miehen työpaikan saaminen ja päihitteettömyys rakentuvat normalisoituneiden perhesuhteiden ja väkivallattoman jatkon takuiksi. Osassa yhteenvetoteksteistä tällaisia perusteluja tilanteen normalisoitumiselle ei esitetty, vaan pidättäytyttiin lakonisesti toteamaan asiakkaan tekemä ratkaisu.

Kriisiosastolla asumisen aikana Okulova A. S. tapasi muutamia kertoja aviomiestään, keskusteli hänen kanssaan. Sen tuloksena Anna Sergejevna ilmoitti, että välit mieheen ovat normalisoituneet, hän on päättänyt olla hakematta avioeroa ja palata kotiin. (AY13)

Keskusteluissa ammattilaiset toivat esiin, että useimmiten tilanteet muuttuvat hitaasti. Osa heistä tunsy syklisyyden tyypillisenä lähisuhdeväkivallan piirteenä ja tiesi, että monet asiakkaista saattavat palata kriisiosastolle uudelleen. Yhteenve-toihin tätä epävarmuutta ei kirjattu. Työntekijät olivat kuitenkin vakuuttuneita siitä, että työ ei mennyt hukkaan, vaikka monet asiakkaat päätyivätkin takaisin lähtötilanteeseen. He uskoivat, että kriisikeskuksessa tehty psykososiaalinen työ oli antanut naiselle uusia keinoja käsitellä tilannettaan ja suhtautua siihen uudella tavalla, voimia jatkaa sen ratkomista ja konkreettisia keinoja, kuinka toimia myöhemmin väkivaltaisten jaksojen lähestyessä.

4.5. Yhteenveto

Aloitin analyysin tarkastelemalla työntekijöiden kuvaamia tyypillisiä tapauksia. Pelkistetyimmillään kriisikeskusten mallitarina oli kuvaus miehestä, joka juo, lyö ja ajaa vaimon ja mahdolliset lapset ulos perheen yhteisestä kodista. Työntekijät kuitenkin korostivat tilanteiden moninaisuutta ja yksilöllisyyttä. Tyypillisiä tapauksia kuvatessaan he kertoivat useimmiten vakavasta, vammoja aiheuttaneesta fyysisestä väkivallasta, mutta korostivat väkivallan muotojen kietoutumista yhteen. Naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan lisäksi tyypillisten tarinoiden joukkoon kuului myös muiden sukulaisten tekemää väkivaltaa, jonka esiintyvyyttä Venäjällä lisää ahdas asuminen. Yhtenä tyypillisenä asiakasryhmänä esiin piirtyivät aikuisten lastensa tekemää väkivaltaa paenneet iäkkäät naiset.

Olen eritellyt väkivallan käsittelytapoja laajaan ja spesifiin väkivaltakäsitykseen. Niiden keskeinen ero oli, tarkastellaanko kaikkia perhekonflikteja väkivallana, vai määritelläänkö väkivalta rajatumminkin, vallan ja kontrollin elementtiä käyttäen. Laaja väkivallan määrittely näytti toisinaan johtavan siihen, että väkivaltatyötä oli vaikeata seuloa esiin kaikenlaisesta perheen vuorovaikutusta tukevasta työskentelystä. Suvi Keskinen (2005, 2008) on kuvannut samankaltaista väkivallan näkymättömyyden problematiikkaa suomalaisten perheammattilaisten työskentelyssä, joten sitä ei ole syytä tarkastella vain venäläisen väkivaltatyön piirteinä. Toisaalta väkivallan ymmärtäminen laajasti käsittämään kaiken vallankäytön perheessä johti siihen, että väkivaltaa alettiin eritellä hyväksyttävään ja ei-hyväksyttävään.

Luvun kolmannessa osassa olen jäsentänyt seitsemän erilaista tulkintaa, joita käyttäen väkivaltaa tarkasteltiin ja sen syitä määriteltiin. Tulkintoja voi ryhmitellä edelleen yksilökeskeisiin ja rakenteellisiin tai kulttuurin huomioiviin malleihin. Yksilökeskeisessä tarkastelussa väkivalta liitettiin usein väkivallantekijän ja toisinaan myös uhrin henkilöhistoriaan ja erityisesti lapsuuden kokemuksiin. Toinen tyypillinen yksilön ja perheen tasolla operoiva tarkastelutapa oli sen liittäminen perheen vuorovaikutuksen problematiikkaan. Tällöin osavastuu väkivallasta liukui helposti väkivaltaa kokeneelle naiselle, koska tämä ei ollut osannut ratkaista perhekonfliktia rakentavasti. Väkivalta liitettiin hyvin usein myös väkivallantekijän alkoholinkäyttöön. Tähän johdatti kriisikeskusten asiakastilanteiden empiria, jossa alkoholi oli usein mukana. Toisaalta kriisikeskuksissa oli myös kriittisyyttä sille, että väkivaltaa ei voi selittää alkoholinkäytöllä, vaikka se usein liittyykin kuvaan. Alkoholiongelmia ja lähesuhdeväkivaltaa määrittivät yhteen kietoutuneiksi ilmiöiksi, joiden välinen suhde on kuitenkin paljon kausaalisuhdetta monimutkaisempi.

Huono-osaisuus oli toinen väkivaltaan kietoutuva ongelma, joka tuli esille kriisikeskusten asiakastyössä ja vaikutti työntekijöiden käsityksiin ilmiöstä, vaikka he pitivätkin usein esillä, että väkivaltaa esiintyy kaikissa yhteiskuntaluokissa. Niin alkoholin kuin huono-osaisuudenkin korostumiseen väkivallan tulkinnoissa liittyy se riski, että se saattaa vaikeuttaa tai estää niiden naisten avun saamista, joiden tilanne ei asetu tähän mallitarinaan.

Yhteiskunnan rakenteiden ja kulttuuristen mallien tasolle asettuvissa tulkinnoissa väkivaltaa tarkasteltiin naisten oikeuksien loukkauksena, ihmisoikeusongelmana ja kulttuurisesti hyväksyttynä sukupuolistuneen vallankäytön tapana, joka liittyy patriarkaaliseen ja militaristiseen kulttuuriin. Näitä tulkintoja käytettiin kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa vähintään yksittäisten työntekijöiden tasolla, mutta vahvimmin ja systemaattisimmin naisjärjestön ylläpitämässä kriisikeskuksessa. Osa julkisten kriisiosastojen työntekijöistä ja johtajista sanoutui eksplisiittisesti irti sukupuoleen kiinnittyvistä tulkinnoista. Tulkinnot sukupuolen ja väkivallan välisestä suhteesta tulevat tarkemman analyysin kohteeksi seuraavassa luvussa.

Kulttuuriin liittyvät myös tulkinnot, joissa väkivalta kiinnitettiin väkivallantekijän ja/tai uhrin kuulumiseen etniseen vähemmistöön. Venäjä on etnisesti monimuotoinen maa, ja se näkyi jonkin verran myös kriisikeskusten asiakaskunnassa. Virallisella tasolla väkivaltatyö määrittyi kulttuurisesti neutraaliksi ja työntekijät sanoivat, että he eivät edes tiedä asiakkaidensa kansallisuutta. Käytännössä etniseen vähemmistöön kuulumista kuitenkin käytettiin tulkinallisena kategoriana. Toisinaan se tehtiin sensitiivisesti ja kulttuurin tuominen mukaan keskusteluun vuorovaikutustilanteessa asiakkaan kanssa saattoi lisätä ymmärrystä tilanteesta, sen juurista ja asiakkaan toiminnan ehdoista. Toisinaan tapa käsitellä etnisyyden ja väkivallan välisiä yhteyksiä oli kuitenkin stereotypisoiva. Esimerkiksi kaikki muslimit saatettiin niputtaa jonkinlaisen yksinkertaistetun, epätasavaroisen ja naisiin kohdistuvaan väkivaltaan sallivasti suhtautuvan ”muslimikult-

tuurin” alle, vaikka Venäjän muslimit ovat hyvin heterogeeninen joukko kansoja erilaisine historioineen, perinteineen ja yhteiskunnallisine asemineen.

Ei ole yllättävää, että rakenteellisia ja erityisesti väkivallan sukupuoleen kiinnittäviä selityksiä käytettiin enemmän naisjärjestön kriisikeskuksessa, joka sitoutui feministisen väkivaltatyön periaatteisiin ja suuntautui yksittäisten naisten auttamistyön ohella voimakkaasti yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja asiakastyötä laajemmilla areenoilla tapahtuvaan muutostyöhön. Julkisilla kriisiosastoilla, jotka olivat suuntautuneet ennen muuta yksilöiden ja perheiden kanssa tehtävään auttamistyöhön, taas dominoivat yksilökeskeiset ja perheen vuorovaikutukseen liittyvät tulkinnot. Olennaista on kuitenkin myös se, että kaikkia edellä analysoimiani tulkintoja käytettiin kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa. Tulkintojen vaihtelu oli monisyistä, tilanteittain ja henkilöittäin vaihtelevaa vielä suuremmassa määrin kuin keskustusten välillä vaihtelevaa.

Viimeisessä aluvuossa olen jäsentänyt ratkaisuvaihtoehtoja, joita kriisikeskuksissa kohdattavalle väkivallalle ajateltiin olevan ja millaiset ratkaisut määrittivät hyviksi. Pelkistetyksi naisilla oli käytössään kaksi toimintalinjaa: joko he voivat palata kotiin ja jatkaa yhteiselämää väkivallantekijän kanssa, tai he voivat irrottautua väkivaltaisesta suhteesta ja järjestää asumisensa toisin. Ammattilaisista osa asetti perheen säilyttämisen ensisijaiseksi ratkaisuksi, osa taas otti voimakkaastikin kantaa sen puolesta, että naisen turvallisuuden kannalta ero on joskus ainut oikea ratkaisu. Käytännössä suurin osa kriisiosastoilla väliaikaisesti asuvista naisista palasi samaan asumisjärjestelyyn kuin ennen avun hakemista (myös Johnson 2007a, 383). Tämä koski monia niistäkin tapauksista, joissa nainen oli hakenut avioeroa. Hänellä vain ei ollut resursseja asumisen järjestämiseen toisin. Asuminen ja raha voivat olla monelle naiselle myös este avun hakemiselle – he ajattelevat, ettei kriisikeskukseen pakenemisessa ole järkeä, koska sieltä olisi joka tapauksessa palattava takaisin väkivallantekijän luo (Hodyreva 2002, 178). Vaikka suurin osa asiakkaista palasi tilanteeseen, jossa väkivallan jatkuminen oli mahdollista ja jopa todennäköistä, ammattilaiset eivät pitäneet tehtyä työtä turhana. He uskoivat, että kriisikeskuksessa tehty psykososiaalinen työ oli antanut naiselle keinoja käsitellä tilannetta ja suhtautua siihen uudella tavalla sekä resursseja tilanteen myöhempään ratkaisemiseen.

Taulukko 4. Väkivallan tulkintatavat

Tulkintatapa	Perusajatus	Vaikutukset työikä- tännöille
Ylisukupolvisuus	Väkivalta juontaa lapsuuden kokemuksiin ja mallioppimiseen lapsuudenperheessä.	<ul style="list-style-type: none"> - Ehkäisevä työ tärkeätä ylisukupolvisten ketjujen katkaisemiseksi - Väkivallantekijän ymmärtäminen henkilöhistoriansa uhrina
Perheen vuorovaikutus	Väkivalta johtuu ongelmista perheen vuorovaikutuksessa ja konfliktien kärjistymisestä väkivallaksi	<ul style="list-style-type: none"> - Työn fokus väkivallasta perheen vuorovaikutuksen tukemiseen - Molempien auttaminen tärkeätä - Osavastuu väkivallasta liukuu uhrille
Huono-osaisuus	Väkivallan tarkastelu osana moniulotteista huono-osaisuuden problematiikkaa	<ul style="list-style-type: none"> - Naisten tukeminen työllistymisessä ja toimeentulon järjestämisessä, köyhäinhoidolliset käytännöt - Asiakkaiden määrittäminen "toisiksi"
Alkoholi	Suurin osa asiakastapauksista liittyy väkivallantekijän alkoholinkäyttöön	<ul style="list-style-type: none"> - Päihtyneenä tehty väkivalta näyttäytyy ymmärrettävämpänä ja hyväksytymppänä - Päihdetyö osaksi ehkäisevää väkivaltatyötä
Kulttuuriset mallit	Väkivallan tarkastelu kulttuurisesti hyväksyttynä vallankäytön tapana mm. patriarkaattiteorioita hyödyntäen	<ul style="list-style-type: none"> - Laajempi yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttaminen osaksi työtä - Tavoitteena sukupuolijärjestelmän muuttaminen
Naisten oikeudet	Lähisuhdeväkivallan liittäminen laajempaan sukupuolten tasa-arvon ja puutteiden ja naisten sorron kehykseen	<ul style="list-style-type: none"> - Sukupuolisensitiivisen työotteen korostuminen - Työn kytkeminen globaaliin naisiin kohdistuvan väkivallan vastaiseen taisteluun - Väkivallan tarkastelu rikoksena
Etnisyys	Lähisuhdeväkivalta tiettyjen etnisten vähemmistöjen erityisongelmana	<ul style="list-style-type: none"> - Parhaimmillaan sensitiivisyyden lisääntyminen, pahimmillaan kulttuurin stereotypisoiva käsittely

5. Sukupuoli väkivaltatyön käytännöissä

Tässä luvussa pureudun tutkimuksen toiseen pääkysymykseen: millaisia merkityksiä sukupuoli saa väkivaltatyön käytännöissä? Tarkastelen ensin alaluvussa 5.1, kuinka kriisikeskuksissa tulkittiin sukupuolen ja väkivallan välistä yhteyttä ja millaista painoarvoa se sai. Jäsenmän analyysissani kolme erilaista tapaa suhtautua sukupuolen ja väkivallan yhteyteen. Lähisuhdeväkivaltaa tarkasteltiin sukupuolineutraalisti perheen vuorovaikutuksen ongelmana, biologisoiden luonnolliseen sukupuolieroon palautuvana kysymyksenä ja sukupuolisensitiivisesti, kulttuurisiin malleihin ja sukupuolijärjestelmään tukeutuen.

Seuraavassa alaluvussa 5.2 käsittelen naisia ja miehiä väkivaltatyön osallisina. Piirrän kuvaa työstä, jota tehtiin ennen kaikkea naisten kanssa, ja diskursiivisesti läsnä olevista miehistä, joiden kanssa tehtävän työn kehittämiseen latautui paljon toiveita. Kolmannessa alaluvussa 5.3 tarkastelen sukupuolen ja ammatillisuuden välistä suhdetta. Kriisikeskusten työ oli leimallisesti naisten tekemää työtä naisten kanssa. Ajateltiinko sukupuolella olevan merkitystä kohtaamisissa?

5.1. Tulkintoja sukupuolen ja väkivallan kytköksistä

Yhtenä väkivaltatyön keskeisistä jännitteistä pidetään usein sitä, kuinka työssä hahmotetaan sukupuolen ja väkivallan keskinäisiä yhteyksiä eli tarkastellaanko väkivaltaa sukupuolineutraalina perheongelmana, jolloin väkivaltaisista voivat olla yhtä lailla niin miehet kuin naisetkin, vai kiinnittykö tarkastelu väkivallan sukupuolistuneisiin piirteisiin. Kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksessa suurin osa tai kaikki aikuisista väkivaltaa kokeneista avun hakijoista olivat naisia. Tämä oli työn arkinen, faktinen lähtökohta. Lainsäädännössä julkiset sosiaali- ja perhetukikeskukset määriteltiin palvelemaan perheitä ja kaikkia perheenjäseniä. Keskusten osana toimivien kriisiosastojen palvelut on suunnattu nimenomaan vaikeassa elämäntilanteessa oleville *naisille* (ja heidän lapsilleen²⁸). Perhekeskeisessä kehityksessäkin toimivan osaston palvelujen suunnittelussa oli siis jonkinlaista sukupuolisensitiivisyyttä jo lainsäädännön tasolla. Naiset on mielletty ryhmäksi, joka erityisesti tarvitsee asumispalveluita ja psyko-sosiaalis-juridista tukea vaikeassa

²⁸ Lapsiin kohdistuvasta väkivallasta puhuttiin mielellään ja paljon. Tulkitsen sen liittyvän siihen, että ilmiöön ja sen käsittelyyn ei kytkeytynyt samanlaisia ristiriitoja ja jännitteitä kuin naisiin kohdistuvaan parisuhdeväkivaltaan. Viime vuosina valtiolliset projektirahoitukset ovat yhä enemmän ohjautuneet lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseen, mikä tekee aiheesta ajankohtaisen. Tutkimukseni kriisikeskukset eivät palvelleet yksin tulevia lapsia, mutta väkivaltaa paenneen äidin kanssa kriisiosastolla asuvat lapset olivat käytännössä poikkeuksetta itseen altistuneet väkivallalle joko väkivallan kohteina tai sen todistajina. Yksiköiden välillä oli suuria eroja lasten kanssa työskentelemisessä. Osa käsitteli väkivallan kokemuksia lasten kanssa suunnitelmallisesti ja erityisesti lasten kanssa työskentelyyn kehitetyin menetelmin. Toisissa kriisikeskuksissa lasten kanssa työskentely oli lähinnä heidän hoivaamistaan äitien ollessa asioilla, auttamista koulutehtävissä ja yleisen kehitystason ja psyykkisen tilan arvioimista nostamatta väkivallan kokemuksia työn keskiöön. Lasten kanssa työskentely vaatisi niin paneutuvan oman analyysinsä, että se on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

elämäntilanteessa, myös lähisuhdeväkivallan kohdatessa. Samalla tavoin myös tutkimuksen kansalaisjärjestökriisikeskus oli profiloitunut palvelunsa ääneen lausutusti väkivaltaa kokeneille *naisille*. Ero näiden kahden välillä liittyi ennen kaikkea siihen, nähtiinkö nainen palveluiden kohteena perheenjäsenenä ja perheensä edustajana vai yksilönä.

Yhteinen lähtökohta työn tekemisestä leimallisesti naisten kanssa ei tarkoittanut, että sukupuolen ja väkivallan välisiä yhteyksiä olisi tarkasteltu yksinäkökuulmaisesti. Tarkastelutapojen välillä oli eroja niin tutkimuksen kriisikeskusten kuin niissä kohtaamieni ihmistenkin välillä. Erityisesti Iževskin kriisikeskuksessa tuli esiin myös tulkintatavoissa tapahtunut ajallinen muutos (myös Jäppinen 2006; 2011). Iževskissä kamppailu väkivallan tarkastelusta sukupuolineutraalina tai sukupuolistuneena oli polttavan ajankohtainen ensimmäisen kenttätutyöjaksoni aikaan vuonna 2004, ja tämän jännitteen analysointi oli keskeisellä sijalla pro gradu -tutkimuksessani. Nämä kokemukset johdattivat minut tarkastelemaan sukupuolta ja väkivaltaa myös palatessani neljän vuoden kuluttua kentälle uusiin kriisikeskuksiin väitöskirjatyön myötä. Haastatteluita tehdessäni huomasin, että kaikkien keskustusten kaikki työntekijät eivät olleet pohtineet asiaa yhtä syvällisesti kuin Iževskissä, eikä aihe välttämättä ollut kaikille työntekijöille kiinnostava tai paljon ajatuksia herättävä. Useimmiten työntekijät ottivat annettuna, että työtä tehdään enimmäkseen naisten kanssa, mutta eivät jääneet pohtimaan, mistä se johtuu ja kuuluuko asian olla niin. Niin paljon puhetta kysymys kuitenkin tuotti – ja toi esiin kiinnostavia jännitteitä – että sen esittämistä ja analysoimista kannatti jatkaa.

Tasapainoilin kenttätutyön aikana sen kanssa, kuinka saan tuotettua tutkimustehtävääni ja analyysiani palvelevaa aineistoa sukupuolen ja väkivallan suhteesta. Kaikkien asiakastapausten kuvausten voi ajatella vähintään implisiittisellä tasolla kertovan sukupuolen ja väkivallan jännitteestä. Kuten erään kriisikeskuksen psykologi totesi: ”jos siinä on nainen ja mies, on jo kyse sukupuolesta.” Sukupuolen ja väkivallan jännitteet tulivat jatkuvasti esiin esittäessäni avoimia kysymyksiä väkivallan syistä. Toisinaan myös johdattelin ihmisiä esittämään näkemyksiään väkivallan ja sukupuolen yhteyksistä esimerkiksi viittaamalla kriisiosastojen asiakaskuntaan tai lähisuhdeväkivaltatilastoihin. Haastatteluja tehdessäni kysyin kaikilta niihin osallistuneilta ammattilaisilta heidän näkemystään siitä, voiko kotiväkivaltaa tarkastella sukupuolistuneena ongelmana (*gendernaja problema*). Huomasin ennen pitkää, että osa työntekijöistä yllättyi kysymyksestäni sukupuolen ja väkivallan yhteyksistä ja koki siihen vastaamisen vaikeaksi. Kahdessa tutkimukseni neljästä kriisikeskuksesta koko sosiaaliseen sukupuoleen viittaava sana *gender* ei ollut osalle henkilökunnasta tuttu. Kuitenkin se on akateemisissa yhteyksissä ja naisliikkeen piirissä yleisesti käytetty sosiaalista sukupuolta kuvaava (laina)sana, joka on tuotu venäjän kieleen 1990-luvun alussa (Temkina & Zdravomyslova 2003). Osa haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä sekoitti sen esimerkiksi käsitteeseen gerontologinen (ikäääntymistä ja ikäihmisiä koskeva).

Kyselin venäjänkielisiltä kontakteiltani yliopistossa ja kansalaisjärjestöissä, olenko tarttunut liian vaikeaselkoiseen tai pienen piirin tuntemaan käsitteeseen ja

mitä ilmausta minun kannattaisi sen asemesta käyttää, mutta he kannustivat jatkamaan *gender*-sanan käyttöä. Heidän arvionsa mukaan sanan pitäisi olla tuttu jokaiselle yliopistossa opiskelleelle ammattilaiselle, jollaisia useimmat haastattelemani työntekijät olivat. Jatkoin käsitteen käyttämistä haastatteluissa, mutta tilannekohtaisesti selitin sitä esimerkiksi puhumalla ongelman kietoutumisesta naisten ja miesten välisiin valtasuhteisiin tai naiseutta ja mieheyttä koskeviin kulttuurisiin malleihin. Haastatteluja analysoidessani koin välillä kiusaantuneisuutta lukiessani litterointeja, joissa tivaan haastateltavilta heidän käsityksiään sukupuolen ja väkivallan yhteyksistä ja he vastaavat lyhyesti ja ympäröivästä tai jopa alkavat puhua jostain ihan muusta, koska eivät ole ymmärtäneet kysymystä. Eksplisiittiset kysymykset väkivallan sukupuolistuneesta luonteesta osoittautuivat kuitenkin jälleen relevanteiksi, kun jossain toisessa haastattelussa tai havainnoinnissani tilanteessa erilaiset lähestymistavat sukupuolen ja väkivallan yhteydestä todentuivat. Apua hakeneiden naisten haastatteluja käytän tämän alaluvun analyysissä vain vähän.

Olen jaotellut väkivallan käsittelytapoja kolmeen pääkategoriaan, jotka ovat *sukupuolineutraali*, *biologisoiva* ja *sukupuolisensitiivinen* lähestymistapa.

Sukupuolineutraali lähestymistapa

Sukupuolineutraaliksi nimeämässäni käsittelyssä keskeistä oli väkivallan tarkastelu perheen vuorovaikutuksen ongelmana, jota olen kuvannut väkivallan tulkintatapoja käsittelevässä luvussa 4.3. Tulkitessaan väkivallan perheen vuorovaikutuksen häiriöksi työntekijät korostivat usein sitä, että niin miehet kuin naisetkin voivat olla väkivaltaisia.

Samalla tavoin on miehiä – meihin alkoivat ottaa yhteyttä miehet, jotka ovat väkivallantekijöitä, jotka haluavat päästä eroon tästä ongelmasta. Mutta ihan alusta saakka yhteyttä ovat ottaneet myös miehet, jotka itse kokevat väkivaltaa naisen taholta. Sellaisia esimerkkejä on niin Suomessa kuin Venäjälläkin. (HT4)

Väkivaltaa kokeneiden miesten yhteydenotot olivat harvinaisia. Sortavalan kriisiosastolla niitä oli ollut ensimmäisten viiden toimintavuoden aikana kaksi; muissa joko yksittäisiä tai ei yhtään. Havainnointini ja tilastojen perusteella valtaosa kaikesta tutkimukseni kriisikeskusten väkivaltatyöstä liittyi tilanteisiin, jossa joko aviopuoliso tai joku muu miespuolinen sukulainen käytti väkivaltaa kriisikeskuksesta apua hakevaa naista kohtaan. Toisenlaiset esimerkit asiakastyön käytännöstä koettiin kuitenkin tärkeiksi nostaa esiin – ja lisäksi muistuttaa siitä yleisesti olemassa olevasta mahdollisuudesta, että naiset *voivat* miesten tavoin olla väkivaltaisia perheessä ja parisuhteessa, vaikkei se oman yksikön työssä olisikaan tullut esiin. Miehiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan mahdollisuuteen suhtauduttiin vakavasti, sitä pidettiin yhtä varteenotettavana ongelmana kuin naisiin kohdistuvaa lähisuhdeväkivaltaa.

Missään lähestymistavassa ei kielletty naisen mieheen kohdistaman väkivallan mahdollisuutta. Eroja oli siinä, miten paljon sitä tuotiin diskursiivisesti esiin ja katsottiinko oman organisaation olevan velvollinen auttamaan väkivaltaa kokeneita miehiä. Sukupuolineutraaliksi nimeämässäni lähestymistavassa miesten kokeman väkivallan mahdollisuutta pidettiin esillä paljon. Eroja naisten ja miesten kokeman väkivallan yleisyydessä ei korostettu, vaan ennemminkin häivytettiin ja pidettiin vähäisinä. Luonteeltaan naisten ja miesten väkivallan mielletään olevan selkeästi erilaista, mutta ilmiöiden vakavuutta ei haluta vertailla tai asettaa järjestykseen. Naisten miehiin kohdistaman väkivallan sanottiin olevan useimmiten henkistä väkivaltaa.²⁹

Usein sukupuolineutraaliin näkökulmavalintaan liittyi väkivallan *yksilöllistämisen*, sen tarkastelu ennen kaikkea yksilöiden ja heidän välisensä vuorovaikutuksen ongelmana.

Tiedän, että se [väkivalta] ilmenee sukupuolistuneena ongelmana, koska usein väkivalta on miehen tekemää. Toisaalta ajattelen kuitenkin, että kyse on yksilön ongelmasta. [...] Ajattelen, että se on sellaisen ihmisen ongelma, joka ei osaa ratkaista konfliktia muulla tavalla. Mitä tahansa sukupuolta olevan ihmisen. Yksinkertaisesti naiset eivät ehkä lyö miehiään, vaan he niin kuin [vahingoittavat] sanallisesti. (HT36)

Henkisen väkivallan korostamisen lisäksi puheelle naisten väkivaltaisuudesta oli tyypillistä väkivaltakäsityksen venyttäminen käsittämään paljon muutakin kuin tyypillisesti väkivallaksi määriteltäviä tekoja.

MJ: Jos kysyn vielä perheväkivallasta, niin olen ymmärtänyt että aika usein naiset kokevat väkivaltaa perheessä. Mitä ajattelette, miksi on niin?

H: Tästä olen eri mieltä. Riippuu siitä, mitä ymmärretään väkivallaksi. Jos vain fyysinen väkivalta, no, hakkaaminen – siinä olette varmasti oikeassa. Mutta emotionaalinen – se on naisten taholta miehiä kohtaan hyvin, hyvin yleistä.

MJ: Millainen emotionaalinen väkivalta?

H: Emotionaalinen? Miehen pitää tuoda rahat kotiin, antaa koko tili vaimolle, ja hän antaa siitä sitten taskurahoja, jos haluaa. Se on jo taloudellista väkivaltaa. [...] Ja ylipäätään pidän kaikkia uhkauksia – tästä puhuimme viime kerralla – isona ja vakavana väkivallan muotona.

MJ: Millaisia uhkauksia?

H: [...] Mitä tahansa uhkauksia – en anna rahaa, en makaa kanssasi, lähden äidin luo, jätän sinut. Sellaisia. (HT6)

²⁹ Naisten miehiin kohdistaman väkivallan korostaminen ei ollut kauttaaltaan vallitseva tapa rakentaa kuvaa naisten väkivaltaisuudesta tutkimukseni kriisikeskuksissa. Vähintään yhtä yleistä oli, että kysyessäni naisista väkivallantekijöinä informantit ottivat puheeksi naisten lapsiin kohdistaman (kuritus)väkivallan. Tällöin he eivät kuitenkaan yleensä leimallisesti soveltaneet sukupuolineutraalia lähestymistapaa tai pyrkineet osoittamaan naisten olevan yhtä lailla väkivaltaisia perheessä kuin miehet, vaan tarkastelivat lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa omana erillisenä ilmiönään.

Miespuolinen haastateltava viittaa edellä tapausesimerkkiin, jonka hän aiemmassa keskustelussamme kertoi lähipiiristään. Siinä vaimo otti alkoholisoituneen miehen palkan haltuunsa, jotta tämä ei joisi perheen ruokarahoja. Jatkoimme keskustelua siitä, onko seksistä kieltäytyminen henkistä väkivaltaa. Haastateltavan mukaan se voi olla. Ilmaisin tilanteessa hämmennykseni ja kysyin, tarkoittaako hän todella sitä. Haastateltava kertoi esimerkin miehestä, joka tulee juovuksissa kotiin ja haluaisi seksiä, mutta vaimo ei halua. Lopuksi hän sanoi ymmärtävän-
sä molempia osapuolia.

Miesten ja naisten yhtäläisen väkivaltaisuuden korostamisen ohella sukupuolineutraalille lähestymistavalle oli tyypillistä, että väkivaltaa ei selitetty sukupuolieron, sukupuolistuneiden kulttuuristen mallien tai sukupuolijärjestelmän kautta. Osa työntekijöistä hylkäsi eksplisiittisesti sukupuolijärjestelmään ja patriarkattiin liittyvät tulkinnat, kun otin ne puheeksi haastatteluissa, ja määritteli ne vanhentuneiksi.

Ei meillä ole sellaista suoraa yhteyttä sukupuoleen. Nyt, ainakaan, ei ole. Ajattelen, että jos aiemmin ehkä niin olikin, niin nyt ei ole sellaisia rajoituksia sukupuolen suhteen.

MJ: Rajoituksia...

H: Ei. Nyt ei ole väkivaltaa joka johtuisi sukupuolistuneista ongelmista. Luulen, että nykyisin ei ole siitä kyse.

MJ: Eli että se [väkivalta perheessä] ei edes liity sukupuoleen?

H: Missä mielessä?

MJ: Esimerkiksi sukupuolistuneeseen vallankäyttöön perheessä tai...

H: No aiemmin, kuten sanoin, ehkä aiemmin sellaista todellakin oli, että mies oli perheen elättäjä, pää, isäntä. Todellakin. Mutta nyt meillä on käynnissä roolien uudelleenmäärittely. (HT2)

Tähän roolien uudelleenmäärittelyyn liittyi myös se, että pidettiin esillä perinteisen miestapaisen käyttäytymisen voivan joissain tapauksissa olla naisen toimintatapa perheessä.

MJ: Joskus kotiväkivaltaa tarkastellaan sukupuolistuneena ongelmana tai naisten ja miesten välisiin valtasuhteisiin liittyvänä ongelmana. Mitä te ajattelette siitä?

H: Kyllä, totta kai niin on. Joskus nainen haluaa olla perheen pää, joskus taas mies alistaa koko perheen. Koko perhe elää hänen lakiensa mukaan. Jos hän on lepäämässä, niin luoja varjeltoon, jos joku puhuu kovalla äänellä. Kaikenlaista on (*vsjako byvaet*). (HT7)

Sosiaalityöntekijä irtisanoutuu katkelmassa ajatuksesta, että vallankäyttö perheessä palautuisi nimenomaan patriarkaaliseen sukupuolijärjestelmään ja miesvallan rakenteisiin – ennemminkin kyse on siitä, että jokainen perhe neuvottelee omat valtasuhteensa. Joissain perheissä mies – tai nainen – saattaa päätyä valtasasetelmaan ja alistamaan muita perheenjäseniä. Loppukaneetillaan ”kaikenlaista on” hän ilmaisee näkemyksensä, että kyse on ennemminkin satunnaisvaihtelusta perheiden dynamiikassa kuin säännönmukaisesta kulttuurisesta rakenteesta.

Välillä sukupuolineutraalia, perheen vuorovaikutukseen keskittyvää käsittelyä perusteltiin myös keskuksen orientoitumisella yksilötyöhön. Sukupuolinäkökulman ei koettu sopivan työhön yksittäisten väkivallan osapuolten kanssa, vaan ajateltiin, että sukupuolinäkökulmaan sitoutuva työ kuuluisi enemmän rakenteelliselle tasolle. Perhe määrittyi silloin sukupuolineutraaliksi yksiköksi, jota ei kannata tarkastella sukupuolistuneen vallankäytön näkökulmasta.

Tänä päivänä katsomme sitä tietenkin enemmän perheväkivaltana. Ja puhumme väkivallasta perheessä siitä syystä, että sukupuolistuneesta väkivallasta puhumiseen meillä ei riitä voimia, eikä meillä ole vielä työkokemusta siihen lähestymistapaan liittyen. Siksi olemme valinneet sen, mikä on lähempänä meitä tänään – se on konkreettinen apu konkreettisille ihmisille, ei se että puhuisimme yleisesti tästä ongelmasta. Tietenkin puhumme siitä myös artikkeleissamme, esityksissämme, tai kun puhumme ihmisten kanssa työpaikoilla tai oppilaitoksissa. Mutta ensisijaisesti kuitenkin tällä hetkellä [keskitymme] perheväkivaltaan, perheväkivaltaan perheessä. (HT4)

Kolmas sukupuolineutraalille lähestymistavalle tyypillinen piirre oli väkivallan tarkastelu kahden tasavertaisen osapuolen välisenä konfliktina. Väkivaltaan perheessä keskittyminen tarkoitti samalla keskittymistä perheen ihmissuhteisiin ja niissä ilmenevien konfliktien ratkomiseen. Työskentelyn pääpaino oli siinä, että perheitä autetaan selvittämään konfliktejaan. Siten lähestymistapa rakentaa käsitystä väkivallasta henkilöiden välisenä konfliktina, jonka ratkaiseminen saa väkivallan loppumaan.

Ei vain väkivalta, vaan mitkä tahansa konfliktit liittyvät ymmärtämättömyyteen ihmisten välillä. Pelätään selittää omaa näkökulmaa, tai toinen ei halua kuunnella. Niin se menee. (HT6)

Ihmiset räjähtelevät. Miehet. Ja on naisiakin sen luonteisia. Tai että luonteet eivät sovi yhteen. Meillä on sellainen ilmaus, että ”eivät sopineet luonteeltaan yhteen” (*ne sošlis harakterami*). No, miehen ja naisen väliset riidat tietenkin purkautuvat joskus nujakoinniksi (*vylivajutsja inogda v potasovki*).

MJ: Mitä se tarkoittaa?

I: Nujakointi? No, tappeluiksi – kuinka nyt vielä fyysistä väkivaltaa voisi nimittää. (HT16)

Yhteenvetona sukupuolineutraalista lähestymistavasta voi todeta, että siinä korostuivat yksilökeskeiset väkivallan tulkinnat. Valtasuhteen sijaan väkivaltaa tulkittiin leimallisesti konfliktina, johon osallistui kaksi valta-asemaltaan verrattain tasavertaista osapuolta. Sukupuolta ei mielletty väkivallan tulkittamisen kannalta olennaiseksi kategoriaksi, vaan fokus oli kunkin yksilöllisen perheen vuorovaikutussuhteissa, jotka saattoivat näyttäytyä moninaisina. Jos patriarkaattiin viitattiin, se tehtiin historiallisessa kehyksessä, tukeutuen neuvostoideologiaan kuuluneeseen ajatukseen, jonka mukaan patriarkaaliset valtasuhteet ovat historiallinen käsite ja nyttemmin jo ratkaistu kysymys. Tältä osin tulokseni vahvistavat Johnsonin

ja Saarisen (2013, 560–561) huomiota, jonka mukaan sukupuolineutraali, väkivaltaa ennen muuta osana perhekonflikteja tarkasteleva näkemys on voimistunut venäläisissä kriisikeskuksissa julkisen sektorin roolin kasvaessa.

Biologisoiva lähestymistapa

Kenttätöni alussa ajatukseni oli, että väkivallan käsittely on joko sukupuolineutraalia tai sukupuolen huomioivaa, mutta vasta kentällä olon myötä aloin ymmärtää myös sukupuolen huomioimisen tavassa olevan suurta variaatiota. Sukupuolen huomioiminen ei liittynytäkään aina sosiaaliseen sukupuoleen ja kulttuurisesti tuotettujen sukupuolistuneiden mallien tunnistamiseen, eikä siinä mielessä ollut määriteltävissä sukupuolisensitiiviseksi. Väkivaltaa käsiteltiin miesten naisiin kohdistamana väkivaltana, mutta miesten väkivaltaista käyttäytymistä selitettiin esimerkiksi sukupuolen ominaispiirteisiin kuuluvalla aggressiivisuudella ja siten väkivalta biologisoitiin.

No, mies on luonnostaan aggressiivinen. Jos mennään oikein muinaisiin lähteisiin, niin hän oli metsästäjä, suojelija, ja siksi aggressiivisuus on kehittyneempää miehessä kuin naisessa. Nainen on kuitenkin kotilieden vaalija, rakastava, lempeä, hänellä on äidinvaisto. Miehessä taas on tämä aggressio. [...] Eli miksi miesten väkivaltaa? Koska mies on luonnoltaan (*po nature svoei*) aggressiivinen. (HT51)

H: Miehen luonto on kuitenkin, jos katsotaan enemmistöä, aggressiivisempi. Evoluutio on mennyt niin, että mies on aggressiivisempi olio kuin nainen. [...]

MJ: Mitä ajattelette, miksihän se on niin? Miksi miehet ovat aggressiivisempia? Onko se biologista vai...

H: Ymmärrätkö, jos katsotaan, kuinka pitkään elämme, vallankumouksen jälkeen meillä... Tai 1800-luvulta lähtien olemme eläneet teollistumisen aikaa... Mutta sitä ennen tuhannen vuoden ajan – toistan kirjallisuudesta lukemani näkemyksen, josta periaatteessa pidän – että evoluutio on kestänyt pitkään ja mies on ollut metsästäjä. Ja metsästystä varten hän todellakin tarvitsi korkeaa aggressiivisuutta: käydäkseen eläimen kimppuun, teurastaakseen sen, suojellakseen perhettään... Hänen aggressiivisuuspotentiaaliaan tarvittiin, kyllä, sellainen soturi, suojelija. Ja sen vuoksi, koska tämä täytti funktion, ja luonnonvalinta jatkui ja se jatkui liian pitkään. Ja kun siirryttiin siihen, että emme hanki leipäämme metsästä, vaan 8-tuntisella työpäivällä, ja naiset menivät töihin, niin tarvittaisiin yhdenmukaisia aggressiivisuustasoja. Mutta jotta evoluutio tasoittaisi sen, pitää vielä elää tässä järjestelmässä aika pitkään. (HT14)

Tälle lähestymistavalle onkin tyypillistä se, että väkivalta liitettiin naisten ja miesten välisiin fyysisiin ja evolutionaarisin eroihin ja essentialistiseen sukupuolieroon. Näin ollen alttiiksi väkivallalle asettuivat fyysisesti heikot, kuten naiset, lapset ja vanhukset. He olivat tässä puhettavassa ennen kaikkea kohteita: yhtäältä heikkoja ja suojattomia väkivallan kohteita, toisaalta tarvitsevia suojelun kohteita.

He [miehet] käyttävät sen [negatiivisen energiansa] kaikkein suojattomimpiin väestönsiin. Eli ei hän lähde purkamaan energiaansa [miespuoliseen] ystäväänsä, joka painaa 150 kiloa ja jonka kanssa hän on tasavertainen, eihän? He yrittävät alistaa niitä, jotka ovat heikompia, toisin sanoen niitä joihin he pystyvät kohdistamaan eniten väkivaltaa. Eli jotka ovat suojattomia. Ja suojattomia meillä ovat heikot: naiset, lapset, vanhukset. (HT1)

Väkivalta heikompia kohtaan määrittyy biologisesti ja kulttuurisesti luonnolliseksi, joskaan ei hyväksyttäväksi. Päinvastoin, väkivallan kohdistuminen kaikkein heikoimpiin jopa lisäsi sen tuomittavuutta. Järjestelmän, kuten kriisikeskusten ja oikeusviranomaisten, tehtävänä oli väkivallalle altistuvien heikompien ryhmien suojeleminen. Lähestymistavan ongelmana oli kuitenkin väkivallan *luonnollistuminen*. Yhteiskunnalliselle muutostyölle on vain vähän sijaa, jos miesten väkivaltainen käyttäytyminen perheessä ja parisuhteessa vähenee ensisijaisesti evoluution kautta.

Koko miessukupuolen määrittelemisen luonnostaan aggressiiviseksi voi olla essentialistisuudessaan leimaavaa ja jättää yksittäisille miehille vain vähän toimijuutta. Käytännön asiakastyössä työntekijät pyrkivät kuitenkin purkamaan determinististä ajatusta miesten väkivaltaisuudesta ja korostivat, että mies voi myös itse muuttaa käyttäytymistään. Eräs sosiaalityöntekijä kertoi tilanteesta, jossa miesasiakas otti yhteyttä kriisikeskukseen toivoen, että häntä autetaan kanavoimaan negatiivinen energiansa toisin, ei niin että hän purkaa sen läheisiinsä. Sosiaalityöntekijä liitti väkivallan fyysisiin kokoeroihin ja väkivallan uhrin vähäisiin mahdollisuuksiin puolustaa itseään. Samalla hän mielsi sen tietoiseksi toiminnaksi, jota väkivallantekijä pystyy myös suuntaamaan produktiivisemmin, mutta tarvitsee apua sen opetteluun. Työntekijä yhtäältä turvautui itse biologiseen tulkintakehykseen, mutta haastoi samanaikaisesti sen deterministisyyden.

Miesten väkivaltaa luonnollistavaan ja biologisoivaan tulkintakehykseen liittyi, että naisen mieheen kohdistamasta väkivallasta tuli jotain erikoista ja huvittavaa, joko vitsi tai erikoisuutena kerrottu sankaritarina. Usein korostettiin naisten ja miesten välisiä fyysisiä eroja sekä naisten pienikokoisuutta ja vähäistä fyysistä voimaa. Yksittäisiä esimerkkejä naisen mieheen kohdistamasta väkivallasta kerrottaessa tuotiin esiin väkivallantekijänaisen poikkeuksellista fysiikkaa, esimerkiksi suurikokoisuutta ja voimakkuutta. Väkivallan apuvälineenä oli tyypillisesti jokin naisten elinpiiriin kuuluva kotitalouskapine, kuten paistinpannu tai silitysrauta. Epämuodollisissa tilanteissa kriisikeskusten työntekijät kertoivat minulle tarinoita naapurustostaan tai tuttavapiiristään, joissa olivat tietävinään naisen esimerkiksi saaneen miehen tekemän väkivallan loppumaan sillä, että olivat keran lyöneet takaisin. Olen kirjannut näitä tarinoita kenttäpäiväkirjaani harmillisen ylimalkaisesti, koska en suhtautunut niihin kovin vakavasti enkä silloin pitänyt niitä analyysin kannalta olennaisina. Yhden kuulemani tarinan olen kuitenkin kirjoittanut ylös melko tarkkaan:

Seuraavaksi Nina kertoo taas ystäväpariskunnasta vuosien takaa, ilmeisesti kuitenkin eri pariskunnasta kuin ensimmäisellä tapaamisellamme. Aina kun oli jotain

juhlia tai muuta, niin pariskunnan mies keksi jonkin syyn riidellä ja lyödä vaimo-
aan (*podnimat ruku*). Ymmärrän niin, että käytännössä kaikki tiesivät asiasta,
mutta ilmeisesti kukaan ei puuttunut siihen. Nina korostaa sitä, että useimmiten
ihmiset eivät halua tehdä tällaisista perheasioista julkisia, ”eivät halua viedä riitoja
mökistä ulos” (*ne hotjat vynosit ssor iz izby*). Kerran kuitenkin pariskunnan vaimo
tuli paniikissa soittamaan Ninan ja hänen miehensä ovikelloa, ja totesi Ninalle, et-
tä ”minä varmaan tapoin Volodjan”. Hän oli riitoihin ja pahoinpitelyihin väsynee-
nä lyönyt juopunutta miestä pullolla päähän. He menivät naapuriin ja mies istui
siellä verissä päin, ei siis kuolleena kuitenkaan. ”Eihän nainen kuitenkaan niin ko-
vaa lyö”, hän sanoo. Nina kertoo menneensä miehen viereen ja todenneensa, että
”eipä vaimoasi voi oikein tuosta syyttää, ja toivottavasti tapahtuma oli sinulle opik-
si”. Ninan mukaan mies ei tämän jälkeen enää koskaan ollut väkivaltainen vaimo-
aan kohtaan. ”Jokaisessa mökissä on omat riitansa (*v každoi izbuške svoi ssori*)”,
kuittaa Nina ja alkaa kysellä minulta, mitä pidän Sortavalasta. (KP 15.9.2008)

Naisen poikkeuksellista väkivallantekoa kuvaavissa tarinoissa olennaista oli se,
että ne rikkoivat biologisoivan skriptin, jossa väkivallantekijäksi luonnollistettiin
mies. Tyypillisesti naisen tekemä väkivalta määrittyi näissä tarinoissa oikeutetuk-
si, koska sitä usein edelsi miehen pitkään jatkunut väkivaltaisuus. Toisaalta naisen
väkivalta määrittyi vaarattomaksi, koska ”ei nainen niin kovaa lyö”. Tämä naisen
väkivaltaisuuden vaarattomuustulkinta sopi hyvin yhteen biologisoivan näkökul-
man kanssa ja korosti naisen fyysistä heikkomuutta. Kolmas tarinoille tyypillinen
piirre oli, että naisen tekemä väkivalta määrittyi ratkaisuksi perheen ongelmiin. Se
käänsi tapahtumien kulun pysyvästi raiteiltaan ja yksittäiseksi teoksi jäädessään-
kin sai miehen väkivallan loppumaan. Kytköksiä todellisuuteen ja todellisiin pit-
kään jatkuneen lähisuhdeväkivallan ratkaisumalleihin näillä tarinoilla lienee vain
vähän.

Biologisoiva väkivaltatulkinta liitti perhe- ja lähisuhteissa tapahtuvan masku-
liinisen väkivallan evolutiivisiin selityksiin. Väkivaltaa selitettiin miehen ja naisen
biologisilla eroavaisuuksilla. Väkivallassa oli kyse vallankäytöstä, joka luonnollis-
tui sillä, että kyse oli biologisessa erossa miehille annetusta vallasta. Väkivallan
biologisoivassa tulkinnassa huomio kiinnittyi valtaeroon, joka liittyi ennen muuta
fyysiseen voimaan ja heikkouteen. Tulkinta ei ole uusi; lähisuhdeväkivaltaa tar-
kasteltiin jo Neuvostoliitossa miehen biologispohjaiseen aggressiivisuuteen liitet-
tynä ja siten väistämättömänä (Muravyeva 2014a, 101). Se, että sukupuoleen liit-
tyviä valta-asetelmia ei kyseenalaisteta tai pyritä muuttamaan, tuo lähestymistä-
van lähelle Venäjän kriisikeskuksia tutkineen Janet Johnsonin (2009, 27 145, 150)
käsitteellistystä *pseudofeminismistä*, jossa halutaan suojella naisia ja tarjota apua
ja turvaa yksittäisille naisille kyseenalaistamatta kuitenkaan vallitsevaa sukupuoli-
järjestystä tai ajamatta naisten oikeuksia. Toisaalta Johnson (2007a, 393) on esit-
tänyt aktivistien käyttävän traditionalistista retoriikkaa naisten suojelemisesta
myös strategisesti, pystyen samanaikaisesti kyseenalaistamaan vallitsevaa suku-
puolijärjestystä.

Useimmiten tutkimuksissa esillä olevista sukupuolen huomioivista väkivalta-
tulkinnista biologisoiva näkökulma erottuu siten, että siinä sukupuolta tarkastel-

laan essentialistisena, sosiaalisen sukupuolen (*gender*) sijaan biologiseen sukupuoleen (*sex*) kiinnittyen. Tämä sukupuolen tulkinta oli tavanomainen neuvostoliittolaisessa sukupuoli-ideologiassa. Siinä sukupuoliero nähtiin usein luonnollisesti määräytyneenä, eikä sitä länsimaisessa feminismissä 1970-luvulta vallalla olleen suuntauksen tapaan tarkasteltu sosiaalisesti rakentuneena (Ashwin 2000; Carlbäck ym. 2012, 10). Konstruktionistisen sosiaalitutkimuksen piirissä on suhtauduttu kriittisesti sosiobiologisten teorioiden selitysvoimaan. Heiskala (2000, 200) on kiinnittänyt huomiota siihen, että luonnontieteelliset kuvaukset luonnon toiminnasta ovat nekin meidän konstruktioitamme luonnosta. Selitettäessä jokin yhteiskunnallinen todellisuus luonnolliseksi asiantilaksi sivuutetaan siihen liittyvät yhteiskunnalliset syyt.

Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa

Kolmas näkökulma sukupuoleen ja väkivaltaan oli sukupuolisensitiivinen. Sukupuolisensitiivisellä viitataan sellaiseen sukupuolen huomioimiseen, joka tarkastelee sukupuolta biologisen sukupuolen lisäksi sosiaalisesti rakentuvana sukupuolena. Sosiaalisen sukupuolen käsitettä käytetään viittaamaan niihin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja psykologisiin rakenteisiin, jotka on tuotettu biologisen sukupuolen pohjalta (Shapiro 1981, 449, ref. Liljeström 1997, 115). Sukupuolisensitiivisessä lähestymistavassa väkivaltaa tarkasteltiin ennen kaikkea sukupuolijärjestelmään ja patriarkaattiin liittyvänä ongelmana.

Svetlana Jurjevna alkaa puhua, että kyllä se on tämä venäläinen patriarkaatti, joka myös aiheuttaa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa kotona. Patriarkaalinen kulttuuri aiheuttaa väkivaltaa, koska siinä on ajatus naisen alemmuudesta mieheen nähden ja miehen valta-asemasta perheessä. (KP 23.1.2009)

Väkivallan syyt kiinnitettiin sen hyväksyviin kulttuurisiin malleihin, mieheyttä ja naiseutta koskeviin odotuksiin ja patriarkaaliseen yhteiskuntajärjestykseen. Tyyppillistä sukupuolisensitiiviselle käsittelylle oli, että naisten alisteinen asema ja siitä kumpuava väkivalta liitettiin osaksi vuosisatojen jatkumoa.

Eli että mies on [perheen] pää, mies tekee ratkaisut. Mies on aina tärkein, nainen tulee sitten jossain siellä myöhemmin. ”Vaikene, nainen, sinun paikkasi on keittiössä!” Eli kaikki tämä ei ole tänään ilmestynyt, vaan se palautuu kauas menneisyyteen. Se että mies on tärkein, hän päättää, hän on perheen elättäjä. Vaimon osana on olla jonkinlainen lisä hänen elämäänsä, mukava asuste, joka ruokkii ja pyykkää. Vieläkään eivät kaikki edes nykyaikaiset miehet ole kykeneviä näkemään naisessa vapaata yksilöä, jolla on myös omat ajatuksensa. Eivät kaikki ole valmiita hyväksymään naisen itsenäisyyttä. Eli jostain syystä ajatellaan, että naisen pitää olla riippuvainen miehestä, eikä hänellä ole oikeutta omaan ääneen (*pravo golosa*). Jostain syystä nämä asenteet ovat säilyneet jopa nykyaikaisilla miehillä. (HT47)

Pääasialliset syyt ovat samoja kuin kaikkialla. Se on yhteiskunnan patriarkaalinen järjestys. Huolimatta siitä, että julistetaan naisten ja miesten olevan samanarvoisia, näemme todellisuudessa miesten ja naisten erilaiset statukset. Mukaan lukien perheessä. [...] Ajattelen, että pääsy on yhteiskunnan patriarkaalinen järjestys. Emme me ole kovin kauas siitä päässeet. (HT31)

Naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan ajateltiin palautuvan jopa aikaan, jolloin perhe-elämän ohjenuorana oli muinaisvenäläinen, 1500-luvulla koottu tekstikoelma *Domostroi* (ks. tarkemmin luku 4.3).

Sukupuolisensitiivistä tulkintatapaa käyttävät työntekijät siis irtisanoutuivat sukupuolineutraalimmin suuntautuneiden kollegoidensa näkemyksestä, jonka mukaan sukupuolistuneiden valtaerojen tarkastelu perheessä ja parisuhteessa olisi vanhentunutta ja 2000-luvun Venäjällä jo tarpeetonta. He tulkitsivat asiakastapauksissa jatkuvasti vastaan tulevan miehisen vallankäytön juuret rakenteelliseksi ja kulttuuriseksi sen sijaan, että olisivat määritelleet ne kyseisen yksittäisen perheen anomaliaksi. Sukupuolten rakenteellinen eriarvoisuus, joka mahdollistaa ja ylläpitää väkivaltaa, ei kuitenkaan välttämättä ole sillä tasolla, että väkivaltainen käyttäytyminen perheessä ja parisuhteessa olisi avoimen hyväksyttyä. Olenaista on se, että väkivaltaan ei puututa ja se mielletään yksityisasiaksi.

Meidän yhteiskunnassamme on sellainen käsitys, että perheessä syntyviin ongelmiin ei pidä niin kiinnittää huomiota. Eli on sellainen näkemys, että mies ja vaimo selvittelevät välinsä itse, kiehuvat siellä omassa puurossaan, hankkiutukoot itse sieltä pois. Mutta itse asiassa se, mitä perheessä tapahtuu, on lainrikkomus. Yksinkertaisesti lainrikkomus. Jos esimerkiksi yksi ihminen lyö toista ihmistä – se on lainrikkomus. Se on rikoslain 16. pykälä: pahoinpitely. Vaan tässä tapauksessa, kun kyse on perheestä, kun miliisi kutsutaan perheeseen, he suhtautuvat toisin. No, perhe, no siellä, okei, itse selvittelette. (HT34)

Myös naisten heikompi työmarkkina-asema ja tästä johtuva taloudellinen riippuvuus puolisoistaan nousi usein esiin väkivallan jatkumisen mahdollistajana. Naisten heikompi asema yhteiskunnassa vaikeutti naisten ratkaisuja erityisesti siinä vaiheessa, kun he emotionaalisesti olisivat jo olleet valmiita jättämään väkivaltaisen parisuhteen.

Jos nainen on taloudellisesti riippumaton, se vaikuttaa myös asuntokysymykseen, ja tietenkin väkivaltaa on silloin vähemmän. Jos hän on riippumaton. Mutta tällaisia tapauksia, meidän pienessä kaupungissamme sellaisia [taloudellisesti miehistä riippumattomia] bisnesnaisia on erittäin vähän. [...] Enimmäkseen naiset ovat riippuvaisia miehistä. Taloudellisessa mielessä. (HT1)

Työn kohteeksi miellettiin erityisesti kansalaisjärjestön ylläpitämässä kriisikeskuksessa ympäröivän yhteiskunnan muuttaminen naisystävällisemmäksi. Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa linkittyy tiiviisti luvussa 4.3 kuvaamaani naisten oikeuksia korostavaan väkivaltatulkintaan. Tiivistäen sukupuolisensitiivinen lähestymistapa korosti rakenteellisia selityksiä ja erityisesti naisten yhteiskunnalli-

seen asemaan liittyviä puutteita lähisuhdeväkivallan tulkitsemisessa, tarkasteli lähisuhdeväkivaltaa sukupuolistuneena, maskuliiniseen vallankäyttöön liittyvänä ongelmana, ja hahmotti sukupuolen biologian ohella myös sosiaalisesti rakentuneeksi. Johnson (2009, 27) on kutsunut tällaista lähestymistapaa kokonaisvaltaiseksi feminismiksi (*comprehensive feminism*). Aiemmassa Venäjän kriisikeskusta käsittelevässä tutkimuksessa tällaista tulkintatapaa sukupuolen ja väkivallan suhteesta on pidetty luonteenomaisena varhaiselle kriisikeskusliikkeelle ja sen on havaittu liikkeen kasvaessa menettäneen asemaansa (Johnson 2007a; Johnson 2009; Johnson & Saarinen 2013). Minun tutkimuksessani sukupuolen kulttuurisen rakentumisen huomioiva sukupuolisensitiivinen väkivaltatulkinta oli yleisin kriisikeskusliikkeen ensimmäiseen aaltoon kuuluvan naisjärjestön ylläpitämässä keskuksessa. Huomionarvoista kuitenkin on, että tätä tulkintaa käytettiin tilanteisesti myös julkisissa kriisikeskuksissa. Vuonna 2004 Iževskissä tulkinta oli jopa yleinen, vaikkakin sitä haastettiin juuri silloin keskuksen sisällä voimakkaasti.

Taulukko 5. Väkivallan ja sukupuolen käsittelytavat

Käsittelytapa	Sukupuolineutraali	Biologisoiva	Sukupuolisensitiivinen
Näkemykselliset sukupuolieroista	Sukupuolierojen häilyttäminen, ei merkitystä ilmiön selittämisessä	Essentialistinen ero, joka selittää väkivaltaa	Kulttuurisesti rakentuvat, sukupuolijärjestykseen perustuvat erot
Väkivallan selitystapa	Perheen vuorovaikutusongelma	Väkivalta kuuluu miesluontoon ja kohdistuu fyysisesti heikompiin	Kulttuuriset mallit
Työskentelyn tavoite	Perheiden auttaminen konfliktien ratkaisemisessa	Heikompien (= naiset, lapset ja vanhukset) suojeleminen	Väkivaltaa kokeneiden naisten voimaannuttaminen, väkivaltaa synnyttävän yhteiskuntajärjestyksen muuttaminen
Mitä erityisyyttä tuottaa työskentelyyn?	Vuorovaikutuspainotteisuus, halu työskennellä kaikkien osapuolien kanssa	Naisten suojeleminen, ”hengähdystauon tarjoaminen”	Naisten voimaannuttaminen, laajempi yhteiskunnallinen muutostyö

5.2. Naiset ja miehet väkivaltatyön osallisina

Työtä naisten kanssa

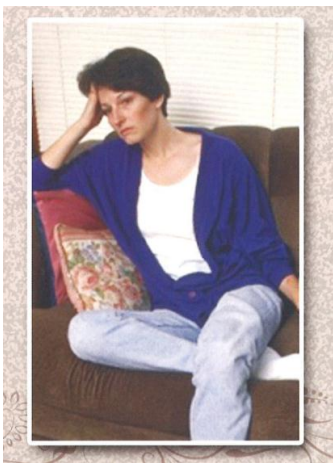
Kirjoitin edellä, että valtaosa kriisikeskusten työstä tapahtui naisten (ja heidän lastensa) kanssa, ja käsitelty lähisuhdeväkivalta oli useimmiten nimenomaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Useimmat työntekijät määrittelivät työnsä nimenomaan naisten auttamiseksi.

Meidän asiakkaamme ovat enimmäkseen naisia ja lapsia vaikeassa elämäntilanteessa. (HT1)

Sosiaalityöntekijänä minun työni koostuu naisten auttamisesta. Periaatteessa, yleisesti ottaen, me autamme asiakkaitamme (*klientki*, fem.) ratkaisemaan ongelmiaan, siinä määrin kuin heitä on mahdollista ongelmiansa ratkaisemisessa auttaa. (HT13)

Pääasiallinen kohderyhmämme on väkivaltaa kokeneet naiset. Se on pääasiallinen kohderyhmä, siitä olemme lähteneet liikkeelle. Ajan myötä tulimme siihen johtopäätökseen, että täytyy työskennellä myös lasten kanssa, koska jos nainen on tässä väkivaltaisessa elämäntilanteessa, niin pääsääntöisesti siellä on myös lapsi, ja täytyy työskennellä myös hänen kanssaan. Miehetkin ottavat yhteyttä, mutta heitä emme määrittele erilliseksi kohderyhmäksi meidän kanssamme tapahtuvaan työhön, ellei kyse ole tämän ongelman parissa työskentelevistä miesammattilaisista. Jos nainen soittaa ja sanoo, että mies on valmis työskentelemään niin silloin, ilman muuta, mutta ei niin että miehet olisivat erillinen kohderyhmämme. (HT31)

Naiset oli nimetty työn kohderyhmäksi myös yksiköiden nimissä: julkisen sektorin yksiköt olivat perhetukikeskusten tai sosiaalikeskusten osana toimivia ”kriisiosastoja vaikeassa elämäntilanteessa oleville *naisille*”, kansalaisjärjestö taas oli nimeltään *naisten* kriisikeskus. Naiset määrittivät yksiköiden kohderyhmäksi myös esitteiden kuvituksen kautta: kuvissa esitettiin naisia – usein vakavia, katseensa alas luoneita, silmäkulmiaan pyyhkiviä tai muutoin vaikeassa tilanteessa olevan näköisiä, mutta kauniita ja hoidettuja.

Kuvat 16–17

Tyypillistä esitteiden kuvitusta vakavine ja surumielisine naishahmoineen.

Kuva 18 Tämä Saratovin naisjärjestön esite poikkeaa valtavirrasta piirroskuvituksellaan. Naishahmo on paennut nurkkaan kuvassa vain varjona näkyvää, toisen kätensä kohottanutta suurikokoista, mieheltä näyttävää hahmoa.

Orientaatio naisten kanssa tehtävään työhön kuului myös työntekijöiden puheessa. Ensimmäisten kenttätöpäivieni jälkeen Sortavalassa kokosin siihenastisia havaintojani työntekijöiden ja vapaaehtoisten puhetavasta näin:

Jos vedän yhteen tätä ja muita tähän mennessä käymiäni keskusteluja, niin asiakkaista puhuttaessa kielenkäyttö on avoimen sukupuolittunutta: asiakkaista puhutaan naisina ja vaimoina, väkivallantekijöistä miehinä. Sinänsä samansuuntaisen signaalin antaa jo osaston nimi, jossa palvelut on osoitettu naisille ja lapsille. Miestyö mainitaan monissa yhteyksissä, mutta se mainitaan ikään kuin poikkeuksena, erityisyytenä, uutuutena. Kun sanotaan, että myös miehet soittavat, määritellään samalla alkuperäiseksi ja pääasialliseksi asiakasryhmäksi naiset. Miestyö toimii tavallaan peilinä sille, että suurin osa työstä on naistyötä. (KP 25.8.2008)

Nais erityisyys eli arjessa, vaikka saman yksikön työntekijät olisivat haastatteluissa korostaneet sukupuolineutraalia näkökulmaa ja miehiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan mahdollisuutta. Toisaalta huomasin myös, että työn tekeminen naisten ja lasten kanssa oli välillä jopa niin itsestään selvä työn lähtökohta, että se muuttui näkymättömäksi ja ääneen lausumattomaksi. Naisiin kohdistuvasta väkivallasta piti kysyä erikseen: Ymmärrätkö oikein, että tekemänne työ liittyy useimmiten juuri siihen? Ymmärrätkö oikein, että puheena olevassa asiakastapauksessa ”väkivallassa perheessä” on kyse miehen naiseen kohdistamasta väkivallasta? Opin, että kysymykseni sukupuolesta kriisikeskustuksessa johdattivat helposti työntekijät puhumaan työstä miesten kanssa.

[S]ukupuolen kategorian näkökulmasta kriisikeskuksessa kaikki kääntyy toisinpäin: miehestä tulee sukupuoli, toinen, kun taas nainen on lähtökohta, oletusarvo. Kun kysyin sukupuolen merkityksestä työssä, Zoja kysyi heti, tarkoitaniko työtä miesten kanssa. Jos puhutaan asiakkaista mainitsematta erikseen sukupuolta, niin kyseessä on nainen. Jos puhutaan miesasiakkaasta tai miestyöstä, silloin mainitaan erikseen sukupuoli. (KP 3.9.2008)

Käytännössä naisten kanssa tehtävä työ oli muun muassa tilanteen selvittelyä ja ratkaisuvaihtoehtojen kartoittamista, väkivaltaan liittyvistä perusasioista kertomista, informoimista tarjolla olevista palveluista, naisen emotionaalisen tilan tukemista ja kriisityötä. Naisten kanssa laadittiin henkilökohtaisia turvallisuussuunnitelmia mahdollisten tulevien väkivaltatilanteiden varalle. Erityisesti tutkimuksen isommilla julkisilla kriisiosastoilla sosiaalityöntekijän erityisosaamiseksi määrittyi usein viranomaisyhteydenottoja ja hakemuskirjeitä vaativien asioiden järjestäminen liittyen asumiseen, työhön, toimeentuloon, lasten päivähoidon ja kouluun.

Suuri osa naisasiakkaista sai myös juristin apua esimerkiksi avioeroon, elatusmaksuihin, asumisoikeuskysymyksiin ja muuhun omaisuuden jakoon liittyen. Venäjän avioerolainsäädäntö on verrattain liberaali eikä syyllisiä etsitä. Paljon itse eroprosessia hankalampaa on kuitenkin omaisuuden jakaminen ja elatusmaksujen hakeminen. Tilanne oli samankaltainen jo Neuvostoliiton aikaan, jolloin eroaminen oli helppoa, mutta taloudellinen selviäminen ja entisen puolison saaminen vastuuseen omasta osuudestaan lapsen elatuksesta vaikeata. (Khazova 2012, 260, 263.) Avioeroon liittyvien oikeudellisten kysymysten lisäksi kriisikeskusten juristit auttoivat asiakkaitaan myös rikosoikeudellisissa asioissa. Osa naisista teki rikosilmoituksen itseensä tai lapsiinsa kohdistuneesta väkivallasta; tuolloin kriisikeskusten henkilökunta auttoi rikosilmoituksen teossa ja lähti tarvittaessa tueksi oikeudenkäyntiin.

Jos nainen oli tullut kriisikeskukseen lapsen kanssa, psykologi ja sosiaalipedagogi työskentelivät yleensä myös hänen kanssaan. Naisille oli yleensä hyvin tärkeätä, että lapsi saa apua. Lisäksi kriisikeskusten käytäntöihin kuului äitiyden arviointia, tarkkailua ja tukemista. Saratovin julkisella kriisiosastolla lähes kaikkien naisten asiakasyhteydenottoihin oli kirjattu, että heidän kanssaan oli käyty ”van-

hemmuuskompetenssin kohottamiseen tähtääviä keskusteluja”, joiden järjestäminen oli useimmiten sosiaalipedagogin vastuulla.

Keskeinen osa naisten kanssa tapahtuvaa työskentelyä oli kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa asiakkaan itsetunnon nostaminen ja voimaannuttava työ. Naisia houkuteltiin tarkastelemaan omia vahvuuksiaan, verkostojaan ja löydettävissä olevia ratkaisumahdollisuuksia. Heitä motivoitiin muutokseen ja muutoksen mahdollisuuksien näkemiseen. Välillä naisten itsetunnon nostamiseen tähtäävään työhön liittyi myös ajatus, että mies lopettaa väkivallan, kun nainen voimaantuu ja uskaltaa vaatia sitä. Naisille saatettiin asettaa myös prospektiivista vastuuta tulevien väkivaltatilanteiden välttämiseksi ja treenata heitä toimimaan oikein uhkaavan tilanteen lähestyessä. Näihin kysymyksiin palaan toimijuutta käsittelevässä luvussa 6. Useammin voimaannuttavassa työtöteessä oli kuitenkin kyse siitä, että naista kannustettiin ajattelemaan tilannetta omasta näkökulmastaan ja valitsevansa ratkaisuvaihtoehdot omaa parastaan tai lastensa parasta ajatellen.

Perhekeskeinen lähestymistapa – naiset ja miehet perheenjäseninä

Vaikka naiset mainittiinkin julkisten kriisiosastojen nimissä ja käytännön työtä tehtiin naisten kanssa, katosivat nais- ja mieserityiset puhetavat usein perhepuheeseen. Virallisessa retoriikassa työn kohteeksi ja keskiöön ei määriteltäkään naista, vaan perhe. Välillä perheestä tuli verho, joka sumensi näkymän ja muutti verhon takana olevat perheenjäsenet sukupuolettomiksi ja piilotti vallan. Esimerkiksi Saratovin kriisiosastolla työn virallinen tavoite oli *perhe ilman väkivaltaa*. Tämän myötä asiakkaaksi määrittyi *nainen perheenjäsenenä ja perheensä edustajana*, ei nainen omana itsenään yksilöllisessä elämäntilanteessaan. Anna-Maria Isolan (2013) Venäjän syntyvyysretoriikkaa koskevaa analyysia mukaellen voi muotoilla, että naista yksilönä ei enää määriteltä työn objektiksi, vaan naissukupuoli häivytettiin perhesubjektin sisään. Syntyvyyskeskustelun tapaan myös tässä ylimalkainen perhesubjektius palautti sukupuolten väliset valtasuhteet neuvoteltaviksi perheen sisällä.

Keskeisenä periaatteena työssä korostettiin väkivallan molempien osapuolten kuulemista ja käsityksen muodostamista perheen tilanteesta vasta sen jälkeen. Asiakkaaksi tulleen naisen tarina varmistettiin todeksi tapaamalla mahdollisuuksien mukaan myös hänen miestänsä tai muita perheenjäseniä. Usein kotikäynnillä pyrittiin kyselemään myös naapureiden käsityksiä perheen tilanteesta. Kuulemista erilaisten tapahtumien koskevien tulkintojen perusteella ammattilaiset tekivät oman tilannearvionsa.

Käytännössä keskustelut väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa toteutuivat vain harvoin, kuten kävi ilmi aivan kenttätöy alkuvaiheessa tekemässäni kahden sosiaalityöntekijän haastattelussa.

MJ: Ymmärsin niin, että täällä asuu naisia ja lapsia. Työskentelettekö miesten kanssa?

H1: Emme. Siis missä mielessä työskentelemmekö miesten kanssa...

H2: Emme. Pääasiallisesti tämä keskus on tarkoitettu naisille ja lapsille, jotka kokevat väkivaltaa perheessä. [...]

MJ: Mutta sanoitte, että kun lähdette kotikäynneille, keskustellette siellä väkivallantekijöiden kanssa.

H2: Aa, tarkoitatte työtä väkivallantekijämiesten kanssa (*s mužtšinami-obidštikami*). Tiedätkö, minä olen ollut täällä töissä melkein vuoden, sano-kaamme. Ja minun ei ole kertaakaan tarvinnut puhua suoraan väkivallantekijän kanssa. Voi ehkä sanoa, että Luoja on armahtanut, koska heidän kanssaan keskusteleminen ei tietenkään ole mitenkään mukavaa. (HT13)

Vastaus yllätti minut, sillä usein väkivaltaa käyttäneen osapuolen näkemysten selvittämistä korostettiin. Tässä yksikössä työ miehen kanssa ei kuitenkaan jatkunut selvittelyä pidemmälle; jos ammattilaiset katsoivat saaneensa varmuuden että naisen tarina ei ole keksitty, he eivät erityisesti tarjonneet miehelle jatkotyöskentelyä. Lähinnä he ilmoittivat tapahtuneesta väkivallasta miliisille, luottivat miliisin hoitavan väkivallantekijän kanssa työskentelyn ”omilla menetelmillään” ja jatkoivat itse kriisiosastolla asuvien naisten auttamista. Yksittäisissä tapauksissa väkivallantekijämiesten kanssa yritettiin työskennellä, mutta toimivien työmenetelmien ja kokemuksen puuttuessa yritykset olivat pahimmillaan naiivin kömpelöitä ja jättivät väkivaltaa kokeneen naisen hyvin suojattomiksi. Eräs miehensä vuosia jatkunutta rajua fyysistä väkivaltaa kahdesti kriisiosastolle paennut nainen kertoi minulle, kuinka osaston työntekijät olivat hänen ensimmäisen kriisiosastojaksonsa jälkeen panneet miehen allekirjoittamaan vakuutuksen, ettei hän enää kohtele vaimoaan väkivaltaisesti. Seuraavan ryppyputken yhteydessä väkivalta kuitenkin toistui jälleen.

H: Viime vuonna täällä meidät pantiin sopimaan [*nas mirili*]. Hyvä on, lähdettiin kotiin. [...] Mutta nyt en aio enää sopia hänen kanssaan.

MJ: Niin. Sanoitte, että viime vuonna teidät pantiin täällä sopimaan. Mitä se tarkoittaa?

H: No, soviteltiin. Osaston johtaja, Ljudmila Vasiljevna [*sanoi*]: ”Palatkaa yhteen [*shodites*], emme halua hajottaa perhettä [*rušit semju*].” Mies jopa kirjoitti todistuksen – ei se mitään tarkoita. No, ihmisten edessä ikään kuin. Mutta kaikki toistui taas uudelleen.

MJ: Anteeksi, haluaisin vielä kysyä että minkä todistuksen?

H: Todistuksen – hän kirjoitti näin: ”Sitoudun olemaan jatkossa käyttäytymättä näin”. Ja kaikkea vastaavaa. (HA11)

Tässä esimerkissä suojeltavaksi ei määritykään kahdeksan vuoden ajan säännöllisesti mustelmille ja ruhjeille pahoinpidelty nainen tai hänen neljä lastaan, joihin väkivalta on myös kohdistunut, vaan perhe, jota auttamistyön instituutio ei halua hajottaa. Vastaavasti miehen kanssa tehtävän työn tavoitteena on ennen kaikkea perheen pitäminen yhdessä, ei niinkään miehen auttaminen hänen omista lähtökohdistaan.

Iževskissä vuonna 2010 johtaja perusteli koko perheen auttamista naisten asemesta ja oman organisaationsa kasvanutta painotusta nimenomaan perheen kanssa tehtävään työhön sillä, että se on tehokkaampaa:

Jos keskuksen toiminnan alkuvaiheessa painopiste oli naisten kanssa tehtävässä työssä, niin ajan myötä olemme vakuuttuneet, että ei pidä työskennellä vain naisen kanssa – se on tehotonta, se on perimmältään hyödytöntä, koska nainen elää joka tapauksessa perheessä, hänellä on lapsia, hänellä on, no, siellä, aviomies – tai avomies, sillä ei ole niin väliä. Siksi pelkästään naisen kanssa työskenteleminen on yksinkertaisesti tehotonta. Ja, yleisesti ottaen... minkä tahansa sosiaalipalvelun toiminta on suunnattu perheeseen. [...] Ja todellakin, se että käytetään kunnan rahaa – vaikka naiset ovat yhteiskunnan paras osa, itsessään aivan upeita, niin kuitenkin kaikkein tärkein: se on perhe ja kaikki perheenjäsenet. Miehet mukaan lukien. (HT52)

Johtajan puheessa tulee esiin systeeminen näkemys, joka oli yleistä neuvostoliittolaisessa ajattelussa: systeemin etu asetetaan yksilöiden edun edelle. Tässä yhteydessä systeemi on perhe. Hän otti välimatkaa naiseen keskittävään auttamistyöhön, jota keskuksessa oli sen alkuvuosina tehty, kutsuen sitä ortodoksifeministiseksi. Hän totesi, että nykyisin he irtisanoutuvat sellaisesta. Esimerkki on kärjistetty, mutta tuo esiin sitä, kuinka julkisissa sosiaalipalveluissa Venäjällä perhekeskeisyys on usein ainut hyväksyttävä orientaatio. Pelkästään naisten auttaminen ei määrittynyt palveluihin käytettävän julkisen rahan arvoiseksi, kuten johtaja edellä aika suoraan ilmaisi.

Ei tekisi kuitenkaan oikeutta aineistolleni ja kriisikeskusten päivittäiselle työlle kuvata perhekeskeisyyttä julkisten kriisikeskusten ainoana työorientaationa. Neuvottelua yksilö- ja perhekeskeisyyden välillä käytiin arjessa, ja usein työntekijät ottivat välimatkaa ajatukseen, että heidän tehtävänsä olisi suojella perheitä perheenjäsenten terveyden ja turvallisuuden kustannuksella. Olen kuvannut edellä luvussa 4.4, kuinka kriisiosastojen arjessa todentui se, että perheen hajoaminen avioeron myötä oli joissain tapauksissa ainut tapa turvata kaikkien perheenjäsenten oikeus fyysiseen koskemattomuuteen. Kriisikeskusten arjessa eli vahva väkivallattoman elämän turvaamisen eetos huolimatta kaikesta perhepuheesta ja jopa ylilyönneistä perheen suojelemisessa perheenjäsenten kustannuksella.

Yksiköittäin vaihteli, millaisia menetelmiä ja työvälineitä kaikkien perheenjäsenten kanssa työskentelyyn oli kehitetty. Iževskissä niitä oli jonkin verran enemmän kuin Saratovissa, ja Sortavalassa henkilökunta ja vapaaehtoiset olivat kaikkein parhaiten varustautuneita myös miesten kanssa tehtävään työhön. Kaikkialla haasteena oli väkivallantekijämiesten saaminen mukaan työskentelyyn. Toistaiseksi voikin Leo Nyqvistin (2001, 235) analyysia suomalaisten turvakotien väkivaltatyöstä mukaillen kysyä, onko perhekeskeisyyden periaate työkäytännöissä ennemminkin retoriikkaa kuin todellisuutta. Molemmissa maissa konkreettista työtä näytetään tehtävän ennen kaikkea naisten ja lasten kanssa. Tästä huolimatta perhekeskeisyys periaatteena vaikuttaa tapaan, jolla työtä tehdään naisten kanssa.

Työ miesten kanssa – suunnitelmat ja konkretia

Yhdysvalloissa ja Länsi-Euroopassa väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa on tehty auttamistyötä jo 1980-luvulta lähtien. Usein työmuotona käytetään erilaisia ryhmäinterventioita, joissa painopiste rangaistuksen, hoidon ja uusien käyttäytymismallien opettamisen välillä vaihtelee (Räsänen 2013, 14). Suomessa väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa työskentely aloitettiin 1990-luvun alkupuolella Espoon Lyömättömässä Linjassa ja Ensi- ja turvakotien liiton piirissä (Hautamäki 2013, 6). Ensi- ja turvakotien liitto perusti vuonna 2003 Helsinkiin miesten kriisikeskuksen (Nyyqvist 2006), ja nykyään turvakotien Jussi-työn toimipisteitä väkivaltaa käyttäneille miehille on kymmenellä paikkakunnalla Suomessa. Venäläisten kriisikeskusten on havaittu aiemmassa tutkimuksessa suhtautuvan myönteisesti miesten kanssa työskentelyyn. Aino Saarinen (2004, 78–81, myös 2014, 197) on kirjoittanut miestyöstä kysymyksenä, joka jakoi Barentsin alueen kriisikeskushankkeen osallistujia itä-länsi-jaosta poiketen siten, että vastakkain asettuivat miestyöhön myönteisesti suhtautuvat suomalaiset ja venäläiset, ja kriisikeskusten nais erityisyydestä kiinni pitävät ruotsalaiset ja norjalaiset. Johnson ja Saarinen (2013, 560) ovat raportoineet survey-tuloksista, joiden mukaan kaksi kolmesta venäläisestä kriisikeskuksesta teki työtä miesten kanssa liittyen heidän henkilökohtaisiin ongelmiinsa ja käytännössä kaikki olivat sitä mieltä, että kriisikeskukset voivat tehdä työtä miesten kanssa. Useimpien vastaajien mielestä kriisikeskuksissa voidaan auttaa myös väkivallantekijämiehiä.

Aiemmat tutkimukset kartoittavat miestyöhön suhtautumista periaatteellisella tasolla, mutta jättävät avoimeksi, missä määrin ja millaisia lähestymistapoja ja työskentelymenetelmiä käyttäen työtä tehdään. Väkivallantekijämiehille suunnattuja erityispalveluita Venäjällä on vain vähän. Barnaulissa on 1990-luvulta lähtien toiminut miesten kriisikeskus, joka auttaa miehiä laaja-alaisesti erilaisissa elämän kriiseissä ja pitää esillä myös lähisuhdeväkivaltaan liittyviä kysymyksiä ennen kaikkea ehkäisevien työmuotojen kautta ja kampanjoimalla yhdessä paikallisten naisjärjestöjen kanssa, mutta myös järjestämällä ryhmä- ja yksilöterapiaa väkivaltaa käyttäneille miehille (Kay 2006, 179–206, 212; Johnson 2006, 271–272). Pietarissa on muutamia vuosia sitten aloittanut ruotsalaisen hankerahoituksen turvin toimintansa järjestö *Mužšiny 21 veka* eli ”2000-luvun miehet”, joka työskentelee väkivaltaa perheessä käyttäneiden, itse hoitoon motivoituneiden miesten kanssa (Jäppinen ym. 2014).

Tämän tutkimuksen aineistossa miesten kanssa tehtävää työtä kuvattiin yksittäistapauksina, ja pitkäaikaisen havainnointini aikana miesasiakkaiden kanssa tehtävää työtä oli vain vähän. En päässyt havainnoimaan yhtään tilannetta, jossa olisi työskennelty väkivaltaa käyttäneen tai kokeneen miehen kanssa. Tapaukset olivatkin harvinaisia. Esimerkiksi Saratovin valtiollisessa perhetukikeskuksessa, jossa tein laajinta havainnointia, seitsemän vuotta keskuksen eri osastoilla työskennellyt psykologi muisti työvuosiltaan auttavassa puhelimesta kaksi apua hakenutta väkivallantekijämiestä. Sortavalassa, jossa miehiä oli kriisiosaston asiakkaina vuositason muutamia kymmeniä, minulla oli hyvin rajattu pääsy mukaan

asiakastapaamisiin ja olisi ollut vaikea kuvitella tilannetta, jossa olisin päässyt seuraamaan miesasiakkaan kanssa tehtävää työtä. Useimmiten Sortavalan kriisosastolta apua hakevat miehet ottivat yhteyttä johonkin muuhun ongelmaan kuin omaan väkivaltaisuuteensa liittyen. Kriisiosaston toimintavuosilta oli kaksi tapausta, joissa mies oli ottanut yhteyttä naiskumppaninsa väkivaltaisuuden takia. Toisessa niistä väkivaltaa kokenut mies ja väkivaltaa käyttänyt nainen tulivat miehen toiveesta yhdessä perhetapaamiseen. Työskentely kuitenkin loppui lyhyeen, koska nainen kieltäytyi jatkotapaamisista. Kenttätyöni aikana ei tullut esille tapauksia, joissa miestänsä kohtaan väkivaltainen nainen olisi itse aktiivisesti hakenut apua. Työntekijät kertoivat naisten ottavan silloin tällöin yhteyttä liittyen lapsiin kohdistamaansa väkivaltaan toiveenaan saada apua ja oppia toisenlaisia käyttäytymismalleja.

Miehet olivat siten kriisikeskusten arjessa vain vähän läsnä, mutta joka kerta, kun työtä tehtiin miehen kanssa tai kyse oli naisen mieheen kohdistamasta väkivallasta, se nostettiin esiin. Pelkästään naisen mieheen kohdistuvan väkivallan mahdollisuudestakin puhuttiin paljon. Ilmiön olemassaoloa ja sen tunnistamista haluttiin pitää esillä, vaikka kriisikeskukset tekevät omaa työtään lähes poikkeuksetta väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa. Tämä kertoo paitsi miesten auttamistarpeiden huomioimisesta, myös siitä, että nais erityiset väkivaltatyön palvelut joutuvat puolustamaan paikkaansa venäläisissä julkisissa hyvinvointipalveluissa. Kriisikeskusten toimijoille, jotka puhuvat julkisuudessa naisiin kohdistuvasta lähisuhdeväkivallasta, esitettiin usein kysymys väkivaltaa kokeneista miehistä ja heidän auttamisestaan.

Toisaalta keskusteluissa miesten kokemasta väkivallasta tuotiin usein esiin, että miehelle naisen tekemän väkivallan kohteeksi joutuminen on niin häpeällistä, että he eivät paljasta sitä juuri koskaan. Naisen mieheen kohdistama parisuhdeväkivalta määrittyi vielä suuremmaksi tabuksi ja salaisuudeksi kuin miehen naiseen kohdistama, jolle kuitenkin kaikesta normalisoinnistaan ja vähättelystään huolimatta on olemassa kulttuurinen koodi ja puhetapa.

MJ: Onko sellaista, että nainen on väkivaltainen miestä kohtaan?

H: No, tiedätekö, miehet yrittävät olla puhumatta siitä koskaan [naurahtaa]. No ei juuri, ehkä psykologista [väkivaltaa]. Mutta noin... ei. Yleensä miehet eivät pidä siitä sopivana – sietää sellaista naiselta. (HT16)

Kaikki kriisikeskukset kohtasivat vähintään joskus kysymyksen, miksi ne työskentelevät nimenomaan naisten kanssa. Ulkopuoliset kysyjät ja yhteistyökumppanit ihmettelivät joko sitä, kuka auttaa väkivaltaa kokeneita miehiä, tai sitä, eikö työtä kannattaisi tehdä väkivallantekijöiden kanssa. Naisjärjestön kriisikeskus Saratovissa oli valinnut tähän kysymykseen reagointitavan, jonka mukaan heillä on oikeus määritellä oma kohderyhmänsä, ja he ovat päättäneet keskittyä naisiin.

Miliisien ryhmissä [joita kriisikeskus järjesti viranomaisyhteistyöhankkeessa] se on aina ensimmäinen kysymys, kun esittelemme kriisikeskusta ja kerromme, että meillä on auttava puhelin naisille. Ennen kuin kuuntelevat edes loppuun, he kysy-

vät: ”Kuinka? Miksi ette työskentele miesten kanssa?” Silloin minä puolestani kysyn: ”Miksi miehet eivät itse työskentele miesten kanssa? Miksi meidän pitäisi työskennellä miesten kanssa? Meitä kiinnostaa tämä ongelma. Jos teitä kiinnostaa, niin olkaa hyvät ja työskennelkää. Onko kysyttävää? Me autamme, olkaa hyvät. Meitä kiinnostavat naiseen kohdistuvan väkivallan kysymykset. Emme kiellä, etteivät miehetkin kokisi väkivaltaa. Ei siitä voi kiistellä. Mutta me emme vain työskentele sen kysymyksen parissa.” (HT31)

Järjestön toiminta perustui ajatukselle naisten avusta naisille. Myös tavassa, jolla kysymystä miestyöstä käsiteltiin, näkyi käsitys sukupuolen merkityksestä ja solidaarisuudesta omalle sukupuolelle auttamistyössä: he auttavat naisia, ja olisi miesten tehtävä auttaa miehiä.

Kenttätöyönä aikana järjestö muuttui selvästi avoimemmaksi miesten kanssa tehtävää työtä kohtaan ja alkoi nähdä sen myös mahdollisena omana tehtäväkenttään. Viimeisenä kenttätövuodenani naisjärjestöllä oli käynnissä projekti, johon sisältyi yhteistyökumppaneiden kanssa toteutettavaa ehkäisevää yhteisötason työtä miesten kanssa. Järjestön naiset pitivät miesten kanssa tehtävää työtä tärkeänä. Heidän näkökulmastaan eli naisten auttamistyön näkökulmasta miestyön kehittäminen lisäisi myös naisten toimintatilaa. Nyt naisia vaaditaan muuttumaan ja toimimaan, mutta käytännössä heillä on vain vähän toimintavaihtoehtoja, kun kukaan ei edellytä väkivaltaa käyttäneeltä mieheltä mitään eikä tarjoa hänelle konkreettista apua. Kaikesta huolimatta naisjärjestössä suhtauduttiin edelleen kaksijakoisesti siihen, olisiko miestyön kehittäminen juuri heidän tehtävänsä. Senhetkinen linjaus oli, että he olivat mukana kehittämässä ehkäisevää työtä miesten kanssa ja tarjosivat perhekonsultaatioita naisasiakkaiden pyynnöstä, mutta eivät varsinaisesti laajentaneet omaa asiakastyötään väkivallantekijämiesten auttamiseen. Myös perhekonsultaatioiden, joissa psykologi tapasi naista ja miestä yhdessä, järjestäminen oli kriisikeskukselle verrattain uutta.

Nyt olemme päätyneet siihen, että meille voi tulla konsultaatioihin perheenä. Mies ja nainen... Nainen hakee apua puhelimitse ja hän sanoo, että kyllä, mies on suosittu, ja psykologi työskentelee heidän kanssaan yhdessä. Aiemmin se olisi ollut ihan uskomatonta, että meidän keskukseemme tulee mies saamaan apua... Mutta nyt siitä on tullut ihan tavanomaista. Eli tosiaan tällaista on myös. (HT31)

Julkisen sektorin kriisikeskukset eivät profiloituneet ääneen lausutusti naisten vaan perheiden auttamiseen. Perhekeskeinen lähestymistapa takasi palveluiden kannatuksen ja rahoituspuhjan. Miesten läsnäolo auttamistyön nykyhetkessä oli kuitenkin luonteeltaan ennen kaikkea diskursiivista. Miesten näkökulmasta ja osuudesta naisasiakkaiden ongelmiin ja niiden ratkaisuihin puhuttiin paljon. Miesten auttamisen tärkeydestä puhuttiin yleisellä tasolla paljon, mutta käytännössä miesasiakkaita tavattiin kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa vain verrattain harvoin. Halua miesten kanssa työskentelyyn oli enemmän kuin keinoja hoidella miehiä kriisikeskusten asiakkaina.

Palveluiden nais erityisyys näyttäytyi kuitenkin julkisen sektorin kriisiosastoilla ongelmallisena kolmesta näkökulmasta. Ensiksi, se oli ristiriidassa perhefokuksen ja kaikkien perheenjäsenten auttamisen kanssa. Tätä olen käsitellyt edellä. Toiseksi, työntekijät kysivät usein pragmaattisesti, eikö työ olisi paljon tehokkaampaa, jos sitä tehtäisiin väkivallantekijämiesten kanssa. Näin päästäisiin vaikuttamaan väkivallan syntymekanismeihin sen sijaan, että lievitetään sen kohteena olevien ihmisten kärsimyksiä. Kolmanneksi, nais erityisyys määrittyi toisinaan tassa-arvo-ongelmaksi. Ajateltiin olevan epätasa-arvoista, että naisille on tarjolla sellaisia julkisia palveluita, jotka eivät ole myös miesten saatavilla.

H: Kyllä, suunnittelemme vuonna 2009 työskentelevämme miessukupuolen kanssa, joka, voi sanoa, yleensä on väkivallantekijä. Mutta ei välttämättä. Puhuimme myös siitä, että miehet tarvitsevat apua myös siksi, että he voivat kokea väkivaltaa. Eli vuonna 2009 meillä suunnitellaan avattavan miesten kriisipalvelu. Ja sen myötä oikaisemme tämän sukupuolten epätasa-arvon miesten ja naisten välillä. Ainut [ero] on, että naisille ja lapsille tarjoamme asumispalvelua, mutta miesten kanssa teemme vain avotyötä.

MJ: Tarkoittaako se psykologien ja sosiaalityöntekijöiden tapaamisia?

H: Kyllä, ja tietenkin otamme mukaan myös ehkäisevän työn näkökulman – väkivallan ennaltaehkäisy. Mutta joka tapauksessa nyt alamme työskennellä koko perheen kanssa, kaikkien perheenjäsenten kanssa. Eli tänä vuonna korjaamme tämän epätasa-arvoisuuden ja alamme tehdä työtä perheen kaikkien osapuolten kanssa. Kaikkien perheenjäsenten kanssa, kaikkien tämän prosessin osallistujien kanssa. (HT17)

Perhetukikeskuksen johtajan näkemys on luonteva siinä kehyksessä, jossa hän työskentelee, sillä keskus on sitoutunut auttamaan nimenomaan perheitä ja kaikkia perheenjäseniä. Miesten kokemasta lähisuhdeväkivallasta puhuessaan hän tarkasteli sitä laajanäkökulmaisesti: ei vain parisuhdeväkivaltana, vaan lukien mukaan myös lapsuudessa vanhempien taholta koetun väkivallan aiheuttaman traumatisoitumisen, jonka ajateltiin usein tekevän miehestä väkivaltaisen omassa aikuisiän perheessään. Suunnitellun miestyön orientaatioksi oli siis tulossa laajempi terapeuttilinen ote kuin vain akuuteissa väkivaltatilanteissa tehtävä kriisityö, kuntoutus ja asumisen järjestäminen, johon naisten kriisiosasto oli erikoistunut.

Johtajan mukaan aloite miesten kriisipalvelun perustamiseen oli tullut ”sekä ylhäältä että alhaalta”. Käytännössä hän korosti erityisesti Saratovin oblastin sosiaalikehityksen ministeriön roolia.

Ylhäältä [aloitetta] tukee ministeriö, erityisesti sen perhepolitiikan osasto (*upravlenie semeinoi politiki*), jonka alaisuuteen kuulumme. Tässä on taas, näettehän, tämä tarve työskennellä koko perheen kanssa. Ymmärrättehän, ei pelkästään naiset ja lapset, vaan tässä on kolmas tärkeä lenkki. Ja sen toimeenpanemiseksi, siksi on tehty päätös tämän palvelun avaamisesta. (HT15)

Huolimatta johtajien ja ministeriön innostuksesta suhtautuivat käytännön työtä asiakkaiden kanssa tekevät ammattilaiset kriisiosastolla skeptisesti miesten kriisi-

palvelun perustamiseen. He epäilivät, että miesten houkutteleva palveluiden piiriin voi olla vaikeata. Varsinkin Sortavalassa suhtauduttiin kuitenkin optimistisesti siihen, että kulttuuriset mallit ovat hiljalleen muuttumassa ja myös miehet alkavat hakeutua asiakkaisiksi, ottaa vastaan apua ja olla valmiimpia käsittelemään ongelmiaan ammattilaisten kanssa. Sortavalassa oltiin miestyön kehittämisenä pisimmällä. Kriisiosasto oli kouluttanut henkilökuntaa miesten kanssa tehtävään työhön ja rekrytoinut miesvapaaehtoisia tekemään tätä työtä palkatun henkilökunnan kanssa. Sortavalan kriisiosasto oli tutkimukseni yksiköistä ainut, jossa kenttätöni aikaan tehtiin suunnitelmallisesti työtä miesten kanssa. Miestyötä myös markkinoitiin määrätietoisesti. Miestyön palvelut oli suunnattu sekä väkivaltaa käyttäneille että väkivaltaa kokeneille miehille.

Toistaiseksi miesasiakkaita oli ollut vain vähän ja työntekijöiden mukaan useimmat miesten yhteydenotot olivat liittyneet muuhun kuin väkivaltaan. Vuosina 2006–2008 käyntitilastossa oli 11–19 miesasiakasta vuosittain, mikä on muutamia prosentteja kaikista asiakkaista. Luvussa ovat mukana muutkin kuin väkivaltaan liittyvät yhteydenotot. Työntekijöiden kertoman mukaan väkivaltaa yleisempiä yhteydenottoja olivat muun muassa alkoholiongelmat. Työntekijät kuvasivat väkivaltaisten miesten houkuttelemista asiakkaisiksi vaativaksi ja välillä turhauttavaksikin.

H: Yritämme työskennellä, kutsumme heitä, mutta vain harva tulee.

MJ: Miehistä?

H: Niin. Jos miehen itsensä pitää, jos hän pelkää, että vaimo lähtee, niin silloin he soittavat ja pyytävät tapaamista: ”mitä voin tehdä?” He myöntävät tapahtuneen väkivallan. Näin. Mutta he eivät tule. Soitat jo meidän miehille [vapaaehtoisille], he menevät tapaamiseen, istuvat – kuinka monta kertaa Vadim on jo valmistautunut – mutta [miesasiakkaat] eivät tule. Sillä hetkellä, kun he pelkäävät [että nainen lähtee], kun jokin uhkaa heitä, he pyytävät tapaamista. Mutta, näköjään sitten he jotenkin... joko sopivat [vaimon kanssa], tai jotain. Eivätkä tulekaan. (HT10)

Pelko perheen ja parisuhteen menettämisestä on myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Hearn 1998; Stanley ym. 2012) todettu miesten tyypilliseksi motivaatioksi hakea apua omaan väkivaltaisuuteensa. Se, että miesten houkutteleva palveluiden käyttäjiksi on vaativaa, ei ole venäläinen erityispiirre. Myös suomalaisen miestyön pioneereihin kuuluvassa Espoon Löymättömässä Linjassa oltiin alkuaikoina epäileviä, ottaisivatko miehet yhteyttä. Hiljalleen puhelinoitoja kuitenkin tuli ja osallistujia löytyi myös vertaisryhmiin. (Hautamäki 2013, 8).

Sortavalan kriisiosasto oli valmis auttamaan väkivaltaa käyttäneiden miesten ohella myös väkivallan kohteeksi perheessään joutuneita miehiä. Yksittäisiä väkivaltaa kokeneita miehiä oli hakenut apua kriisiosastolta. Seuraavassa katkelmassa kriisiosaston työntekijä kertoo kahdesta väkivaltaa kokeneesta miesasiakkaasta, joiden kanssa hän on työskennellyt.

Useimmiten mies on meillä väkivallantekijä ja nainen on uhri. Tai lapsi on uhri. Mutta on ollut kaksi tapausta, joissa miehet ovat tulleet, päinvastoin, naisen taholta [kokemansa väkivallan takia]. Se ei ole ollut fyysistä väkivaltaa, vaan puhtaasti psykologisia väkivallan muotoja: alistamista, loukkauksia, kun he [naiset] ovat olleet korkeissa asemissa, ja mies on ollut tavallinen työläinen ja tuonut pienemmän ansion. Tai hänellä ei ole henkilöstövähennysten takia ollut ollenkaan työtä ja oli kotona, oli kotirouvana [käyttää tavallisesti naiseen viittaavaa sanaa], vaimo elätti häntä ja halveksi ja tökki jatkuvasti siitä hyvästä, nöyryytti ja pakotti tekemään selonteon kaikesta rahankäytöstä. (HT5)

Projektissa suomalaiset yhteistyökumppanit olivat kuitenkin kouluttaneet kriisi-osaston työntekijöitä ja vapaaehtoisia pääosin väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa tehtävään työhön. Vaikka miestyöstä oli toistaiseksi vain vähän käytännön kokemusta, sen aloittaminen ja siihen kouluttautuminen näkyivät työntekijöiden ajatusmaailmassa. Usein he toivat erityisen usein esiin naisen mieheen kohdistaman väkivallan mahdollisuuden ja kyseenalaistivat ajatusmallin, jossa asiakas on aina nainen. Seuraavassa kenttäpäiväkirjakatkelmassa kuvaan tilannetta, jossa pietarilaisen naisjärjestön kouluttaja on juuri esitellyt asiakastapauksen: mies on lyönyt vaimoaan ja vaimo hakee apua kriisikeskuksesta. Kriisikeskuksen miesvapaehtoinen keskeytti tapauskuvauksen kysymyksellään:

Vladimir toteaa tähän, että itse asiassa hänelle on jäänyt epäselväksi, kuka tässä tapauksessa tulee kriisikeskuksen asiakkaaksi - voisihan se olla se mieskin. Tähän Svetlana toteaa vain, että hänhän sanoi jo alussa, että *klientka* [asiakas, fem.]. Minulle jää epäselväksi, tarkoittiko Vladimir, että mies olisi saattanut hakea apua väkivaltaisuuteensa. Tilanne oli huomaamaton ja nopeasti ohitse, mutta itse asiassa aika paljastava: Svetlana kouluttajana ja naisjärjestön edustajana otti annettuna, kenen näkökulmasta asiaa kriisikeskuksen koulutuksessa käsitellään ja kenen asianajaja kriisikeskus tässä on, mutta Vladimir kyseenalaistikin sen. Tämä kertoo ehkä siitä, miten paljon painoarvoa miestyö on saanut Sortavalassa viime aikoina, sen näkökulma tulee voimakkaasti esille. (KP 16.9.2008)

Toinen samankaltainen naiskeskeisyyden haastamisen paikka syntyi kriisi-osaston johtaja Tamara Vasiljevnan esitellessä vaativan asiakastapauksen, jonka oli valinnut käsiteltäväksi työnohjauksessa. Kyseessä oli toinen kahdesta kriisi-osaston ensimmäisten viiden toimintavuoden aikana kohdatusta tapauksesta, jossa yhteyttä otti lähisuhdeväkivaltaa kokenut mies. Sen valitsemisessa työnohjauksessa käsiteltäväksi oli oletettavasti kyse siitä, että miesasiakkaiden kanssa työskenteleminen koettiin vaativaksi ja erityiseksi, ja siksi sitä oli tarpeellista päästä käsittelemään työnohjaajien kanssa. Osin kyse oli myös siitä, että Tamara Vasiljevna halusi korostaa myös miesten kokevan väkivaltaa perheessä ja osoittaa naisjärjestötaustaisille, naisiin kohdistuvaan väkivallan viitekehyksestä koulutuksensa suunnitteleville työnohjaajille, että Sortavalan kriisi-osasto huomioi myös miehiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan.

Saratovin kriisi-osastolla kohtasin yhden asiakastapauksen, jossa selvittelyjen jälkeen työntekijöiden käsitykseksi tuli, että väkivallan vuoksi kriisi-osastolta apua

hakenut nainen olikin itse väkivallantekijä. Kyseinen asiakastapaus tuli kerta toisensa jälkeen esille myös tämän yksikön työntekijöiden haastatteluissa esimerkiksi siitä, että myös nainen voi olla parisuhteessa väkivaltainen. Keski-ikäinen nainen oli asunut kriisiosastolla joitain viikkoja ennen kenttätyöjaksoni alkamista. Tulosyö oli epäselvä; nainen kertoi miehensä tekemästä fyysisestä väkivallasta, mutta työntekijät epäilivät tarinaa. Hän oli palannut kriisiosastolta takaisin kotiin puolisonsa luo. Olin mukana yhdellä kotikäynnillä heidän luokseen. Autossa matkalla kotikäynnille työntekijät esittivät minulle oman näkemyksensä, mistä asiakastapauksessa on kyse:

Larisa kertoo minulle auton takapenkillä, että nainen asui kriisiosastolla huhtikuussa kertoen tulosyöksi sen, että mies lyö ja alistaa (*unižet*) häntä. Ensimmäisellä kotikäynnillä kuitenkin selvisi, että asia on aivan toisin: mies on kunnollinen ja tekee kolmea työtä, nainen puolestaan on hankala, riitaisa ja sekaisin. Selvitettyään tilanteen molemmista näkökulmista he päätyivät uskomaan ennemmin miehen versiota. Kysyn Larisalta, miten he tähän lopputulokseen tulivat, Larisa kertoo että se oli heti nähtävissä miehen ja naisen olemuksista ja käyttäytymisestä. Lisäksi [aikuisen?] tyttären kanssa on keskusteltu, ja hän vahvisti isän tarinan. Larisa mainitsee erityisesti, että koti oli tosi sotkuinen (*tam bardak*), mistä saattoi päätellä, että naisella on jotain vialla: normaali nainen ei päästäisi kotia sellaiseen kuntoon. (KP 5.5.2009)

Tulkintani mukaan jää edelleen epäselväksi, mitä perheessä on todella tapahtunut, mutta on selvää että perheen tilanne on jossain määrin epätyypillinen ja monimutkainen, eikä vastaa sukupuolistuneen lähisuhdeväkivallan mallitarinaa. Nainen ei määrity sosiaalityöntekijöiden silmissä luotettavaksi oman tilanteensa kuvaajaksi. Mies taas vaikuttaa kunnan ihmiseltä, ja tytär vahvistaa hänen kertomuksensa tapahtumien kulusta. Naisen kannalta tilannetta pahentaa se, että hän ei muunkaan toimintansa osalta asetu naisen ihannekuvaan: hän ei pidä huolta kodin siisteydestä ja positiivisesta ilmapiiristä, vaan on sotkuinen, riitaisa ja hankala.

Soitettuamme ovikelloa keski-ään ohittanut, miellyttävän oloinen ja siisti mies tulee avaamaan oven. Svetlana Jurjevna esittäytyy ovella, että olemme sosiaalikeskuksesta ja olemmekin jo aiemmin käyneet täällä. Mies toivottaa meidät tervetulleiksi. Tumma ja pyöreä, ehkä jonkin verran miestä nuorempi nainen tulee keittiöstä, missä on myös muita ihmisiä. Esittelen itseni lyhyesti: olen jatko-opiskelija ja kirjoitan väitöskirjaa, saanko seurata. Mies sanoo, että ilman muuta, tervetuloa vaan peremmälle. Nainen ei sano erityisesti mitään, muttei myöskään pyydä minua poistumaan, joten tulkitsen saaneeni luvan olla läsnä. Menemme olohuoneeseen, mutta nainen viipyikin siellä vain hetken ja palaa sitten keittiöön. Mies toteaa, että nainen ei halua asioista puhuttavan. Olohuoneessa on kaoottista. Lattialla on multaa ja ruukunpalasia, suurta itämaista mattoa on kääritty keskilattialta syrjään. Istuinosasta hieman risaisen plyysisohvan selkänojan päälle on aseteltu erilaisia pitsiliinoja ja -hattuja, joita mies kertoo naisen virkkaavan (”se kai rauhoittaa häntä”, mies sanoo). Huoneessa on kokonaisuudessaan paljon tavaraa, vähän

kuin se olisi osin varasto. Esimerkiksi tuoleja on sohvan viereen aseteltu neljä kappaletta ihan toisiinsa kiinni, ei niin että niillä voisi istua. Voi tietenkin olla, että huonekaluja on nyt siirrelty kukkamultakatastrofin tieltä. Ovella seisoomme Larisa katsoo minuun ja hymyilee merkitsevästi, vähän kuin että ”tätä minä tarkoitin sillä, että nainen ei pidä kotia kunnossa”. Mies kehottaa meitä istuutumaan, istun nojatuoliin. Svetlana Jurjevna avaa keskustelun kysymällä, onko täällä taas kriisitilanne. Mies selittää, että nainen on heitellyt kukkaruukkuja, mutta että nyt tilanne on jo ihan ok. Työntekijät kysyvät, käykö nainen nyt psykologilla. Mies sanoo, että ei. Työntekijät kannustavat, että he tulisivat kumpikin keskuksen asiakkaiksi, ”*prihodite*” [”tulkaa”], he hokevat. Mies vaikuttaa halukkaalta tulemaan, keittiöön palannut nainen ei niinkään. Mies vakuuttelee, että tilanne kotona on kuitenkin hallinnassa, ei niin paha kuin miltä juuri nyt saattaa näyttää. Käyntimme ei kestä viittä minuuttia pidempään. Sen sisältö on oikeastaan 1) se että näemme tilanteen olohuoneessa, 2) Svetlana Jurjevnan ihmettely siitä, onko täällä taas kriisi päällä 3) miehen vakuuttelu, että kyllä he pärjäävät ja 4) lyhyt keskustelu siitä, että pariskunnan kannattaisi hakea apua perhetukikeskuksesta. Sitten Svetlana Jurjevna toteaa, että emme nyt häiritse teitä sen enempää, näkemiin ja kaikkea hyvää, ja tulkaa käymään. [...] Autossa Svetlana Jurjevna sanoo hymähtäen kuljetajalle: ”siellä oli rakkautta venäläisittäin (*ljubov po-russki*), heiteltiin kukkaruukkuja.” (KP 5.5.2009)

Tapaus oli monella tavoin sekava ja epätavallinen, ja siitä keskusteltiin työntekijöiden kesken pitkään. Aviomies sai heiltä paljon sympatiaa. Erityisesti työntekijöitä askarrutti, kuinka mies sietää tilannetta (*kak on terpit*). *Sietäminen*, joka yleensä venäläisessä kulttuurissa ja erityisesti lähisuhdeväkivalta-kontekstissa määrittyy tyypilliseksi naisille, olikin tässä tapauksessa miehen ominaisuus – ja siksi erityisen ihmeteltävä. Siinä missä se, että naiset sietävät pitkään itseensä kohdistuvaa väkivaltaa, määrittyy normaaliksi lainalaisuudeksi, on sietäminen miehen taholta poikkeuksellista ja ihmetystä herättävää.

Edellä kuvatut esimerkit olivat konkreettisia tilanteita, jossa työn naiskeskeisyyttä kyseenalaistettiin asiakastapauksen perusteella. Ensimmäisessä tapauksessa huomio kiinnitettiin väkivallantekijän avuntarpeeseen, toisessa ja kolmannessa siihen, että mies voi olla myös lähisuhdeväkivallan uhri. Yleisemmällä keskustelun tasolla tarve erityisesti miesten kanssa tehtävän työn tarpeellisuuteen tuli esille useamminkin. Usein käsittelyn sävy oli vastaavanlainen kuin edellä käyttämässäni esimerkissä, jossa Saratovin julkisen perhetukikeskuksen johtaja edellä käsitteellisesti tasa-arvo-ongelmaksi sen, että heillä on *naisten* kriisiosasto, muttei omaa kriisiosastoa *miehille*. Miesten kriisipalvelun avaaminen määrittyi perhetukikeskuksen palveluiden laajennukseksi keskuksen nimen antaman lupauksen mukaisesti: huomiota ja omia erityispalvelujaan saisivat perheenjäsenistä myös miehet.

Lounaan jälkeen Galina Petrovna kutsuu minut teelle. Hän on tehnyt salaattia ja voileipiä, kehuu oikein, että on tehnyt kaiken itse (yleensä sihteeri kattaa). Kyselen miesten palveluista, jotka on tarkoitus aloittaa syksyllä. Miesten kriisipalvelu (*kri-zisnaja služba dlja mužštšin*) on tulossa osaksi kriisiosastoa, kuitenkin niin, että asumispalvelut ovat jatkossakin vain naisille ja lapsille. Galina Petrovna korostaa,

että jatkossakin tarjotaan siis apua perheille, mutta nyt vain huomioidaan koko perhe ottamalla myös miehet työhön mukaan: ”ovathan miehetkin perheenjäseniä”. (KP 6.5.2009)

Kenttätöni aikana käytäntöihin kuului, että naisasiakkaiden miespuolisoita tavattiin pääasiallisesti vain asiakkuuden alussa olosuhteiden selvittämiseksi toteutettavilla kotikäynneillä. Kotikäynneistä ei ilmoitettu etukäteen ja ne olivat usein luonteeltaan lyhyitä ja tuloksiltaan laihoja silloinkin, kun mies sattui olemaan kotona ja avaamaan oven. Useimmat miehet eivät olleet halukkaita selvittämään perhetilannettaan yllättäen kotiovelleen saapuneiden sosiaalitoimen edustajien kanssa. Nämä kohtaamiset ja niiden mahdolliset tulokset kuitenkin kirjattiin asiakasyhteenvetoihin. Lisäksi asiakasyhteenvedoissa mainittiin toisinaan myös, että miliisi on käynyt ”ennaltaehkäiseviä keskusteluja” väkivaltaa käyttäneen miehen kanssa. Kun kyselin näiden keskustelujen sisällöstä ja muodosta, kriisiosaston työntekijät totesivat vain, että miliisillä on omat menetelmänsä ja he eivät tiedä niistä sen enempää.

Miesten kriisipalvelu oli tuomassa sellaisen muutoksen, että sinne miehet voisivat ottaa itse yhteyttä heille sopivana hetkenä ja ollessaan motivoituneita työskentelemään psykososiaalisen työn ammattilaisten kanssa. Miestyön resurssiksi oli suunniteltu ainakin yhtä lisähenkilötyövuotta ja perhetukikeskuksen nykyisiä työntekijöitä oli tarkoitus kouluttaa miesten kanssa tehtävään työhön. Sukupuolen lisäksi miesten kriisipalvelun kohderyhmää oli määritelty ennalta vain väljästi. Palvelunkäyttäjiksi toivottiin saatavan niin väkivallantekijöitä kuin väkivaltaa eri elämämpiireissä itse kokeneitäkin miehiä. Lisäksi tarkoituksena oli tehdä ehkäisevää työtä laajojen miesjoukkojen kanssa.

Galina Petrovna viittaa taas tilastotietoon, jonka mukaan 20 % miehistä kokee väkivaltaa jo lapsuudessaan: tarvetta palveluille väkivaltaa kokeneille miehille siis on. Hän sanoo, että pääpaino tulee kuitenkin olemaan ehkäisevällä työllä, jota tullaan tekemään kouluissa, maanpuolustusoppilaitoksissa, työpaikoilla jne. Galina Petrovna korostaa, että kyse ei ole vain kotiväkivallasta, vaan myös kadulla, työpaikalla, naapureiden välisissä suhteissa jne. kohdattavasta väkivallasta. Tässä siis selvästi etäännytetään kotiväkivaltafokusta, laajennetaan kriisiosaston toimialuetta. Mielenkiintoista – en osaa vielä oikein tulkita, mistä tässä on kyse ja mihin se johtaa. Galina Petrovna toteaa, että miehet ovat näissä asioissa paljon sulkeutuneempia kuin naiset, ja suurta asiakasvirtaa tuskin on odotettavissa, vaan vaaditaan pitkäjänteistä työtä miesten houkuttelemiseksi (*privletš*) palveluiden piiriin. Ehkäisevä työ toimii osaltaan myös mainostuksena. (KP 6.5.2009)

Väkivaltaisten miesten kanssa työskentelyn esteenä pidettiin usein sitä, että Venäjän federaatiossa ei ole lainsäädäntöä, joka velvoittaisi väkivallantekijän hoitoon. Näkemys juontanee väkivaltatyön alkuvaiheisiin Venäjällä ja siihen, että työmalleja haettiin Yhdysvalloista, jossa on jo pitkään ollut rikosseuraamustoimiin kytkettyjä ohjelmia väkivaltaisten miesten kanssa työskentelyyn (esim. Dobash & Do-

bash 1992, 240–250) ja esimerkiksi Alankomaista, jossa väkivallantekijä voi valita joko tuomion tai terapeuttisen työskentelyn välillä.

Ajattelen, että [väkivallantekijämiesten kanssa] täytyy työskennellä. Mutta siihen tarvitaan lainsäädännöllinen perusta, koska vapaaehtoisesti... Ensiksikin, miehet ovat tässä mielessä hitaampia kuin naiset. Naiset hakevat aktiivisemmin psykologista apua. Miehet ovat tässä suhteessa aloitekyvyttömämpiä. Siihen, että nämä asiakkaat tavoitettaisiin, tarvitaan tiettyjä mekanismeja. [...]

MJ: Mitä ne mekanismit voisivat konkreettisesti olla? [...]

H: No, niin kuin joissain muissa maissa, joiden kokemuksiin olemme tutustuneet. Oikeuden päätös tietyn terapian läpikäymisestä. Ja henkilöllä on velvollisuus käydä se läpi. Jos hän ei mene sinne, sanktiot tiukentuvat. (HT38)

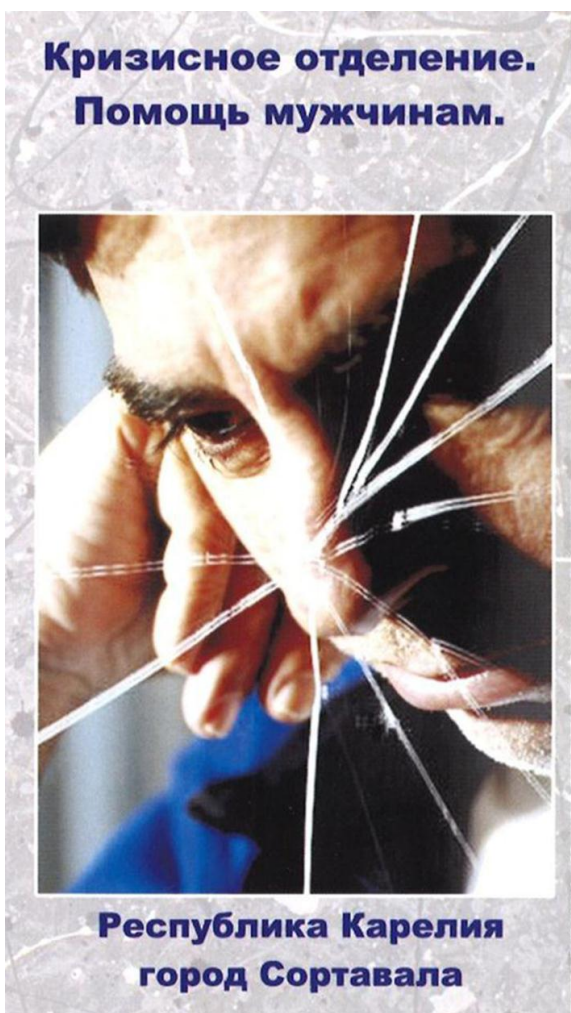
Kuten haastateltava edellä sanoo, hoitoon velvoittavan lainsäädännön kaipuu liittyy myös venäläisiin kulttuurisiin malleihin miehistä ja auttamistyöstä. Siinä suhteessa se ei jätä paljoa toimijuustilaa miehille itselleen. Palaan tähän toimijuutta käsittelevässä analyysiluvussa.

Saratovin miesten kriisipalvelu aloitti toimintansa vuonna 2010. Sain toiminnan alusta jonkin verran tietoa syyskuussa 2010 tekemälläni viimeisellä kenttätyömatkalla Saratoviin. Silloin perhetukikeskuksen johtaja Galina Petrovna kertoi, että viiden psykologin työaika on ohjattu miesten kriisipalveluun, mutta toistaiseksi työ on luonteeltaan ennaltaehkäisevää, yhteisötasolla tapahtuvaa valistusta. Palaan analysoimaan miesten kriisipalvelun aloitusta vielä luvussa 6.2 käsitellessäni miesten toimijuutta.

Yksi keskeinen motivaatio väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa työskentelyyn kaikessa haastavuudessaan tuli siitä, että apua hakevat naiset toivoivat ja pyysivät sitä – ja pyyntö otettiin kriisikeskuksissa vakavasti. Tämäkään ei ole vain venäläinen erikoisuus. Miesten kanssa tehtävää väkivaltatyötä Iso-Britanniassa kehittänyt ja tutkinut Monica Wilson (1996, 32) kirjoittaa näin:

Vakuuttavin argumentti miesten kanssa tehtävän työn puolesta on se, että monet väkivaltaa kokeneet naiset haluavat sitä tehtävän. Vaikka turvakodin ja tuen tarjoaminen on ratkaisevan tärkeää niille naisille, jotka haluavat jättää väkivaltaisen kumppaninsa, kaikki naiset eivät halua lähteä. Monet jäävät, toivoen että väkivalta loppuu. Heidät on opetettu antamaan miehille mahdollisuus muuttua. Väkivaltaisille miehille suunnatuilla interventio-ohjelmilla on oma osansa tämän muutoksen tavoittelussa ja ne voivat täydentää naisille ja lapsille suunnattujen palveluiden työtä.

Kriittisesti miestyön kehittämiseen suhtautuvassa feministisessä väkivaltatutkimuksessa ohjelmien riskinä on pidetty, että ne saattavat synnyttää naisissa katteettomia toiveita puolisoiden muuttumisesta ohjelmien myötä ja siten vangita heidät yhä tiukemmin väkivaltaiseen suhteeseen (Dobash & Dobash 1992, 250). Toisaalta miestyöllä on todettu olevan todellisia tuloksia väkivaltakäyttäytymisen lopettajina tai vähentäjinä (esim. Nyqvist 2001; Törmä & Tuokkola 2010).

Kuva 19 *Sortavalan kriisiosastolla oli ainoana tutkimukseni keskuksista erillinen esite miestyön markkinointiin.*

Yhteenvetona voi todeta, että käytännössä kaikki tutkimukseni kriisikeskukset tekivät jonkin verran työtä miesten kanssa vähintään perhekonsultaatioiden muodossa. Palvelujen kehittäminen oli kaikkialla lähtenyt nais erityisistä työotteesta, ja sitten perhekeskeisen näkökulman voimistumisen myötä sekä naisten omien pyyntöjen siivittämänä esille oli noussut tarve miestyön kehittämiseen. Määrällisesti miestyö oli kuitenkin vain vähäistä. Miesten houkutteleva asiakkaaksi oli vaikeata. Tämä voi liittyä siihen, että maskuliinisuuden kriisiä Venäjällä tutkineen brittiantropologi Rebecca Kayn (2006, 182–183, 207) miehet ovat usein käytännössä sosiaalipalveluiden kohderyhmän ulkopuolella. Epäluottamus on molempuolista; sosiaalipalveluissa ajatellaan, että ”miehet ovat sellaisia, eivät he hae

apua”, ja toisaalta miehet ajattelevat, että ”sosiaalipalvelut ovat sellaisia, eivät ne tarjoa apua miehille”. Kayn mukaan miehet suhtautuvat avun hakemiseen ahdistuneesti; yleinen Barnaulissa toimivan miesten kriisikeskuksen aktiivien kohtama reaktio avun tarjoamiseen miesten keskuudessa oli luonteeltaan ”anna minulle pari aspiriinia ja pärjään taas ihan ok”. Mieserityisten palvelujen kehittämisen tärkeyttä on myös Suomessa perusteltu sillä, että avun hakeminen ei kuulu vallitsevaan mieskulttuuriin ja nimenomaan miehille suunnattu palvelu voi olla helpommin lähestyttävä (Palmu 2006, 76).

Tutkimukseni kriisikeskuksissa kaivattiin hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä; vasta sen koettiin mahdollistavan tavoitteellisen miestyön kehittämisen. Kriisikeskustoimijat eivät juurikaan problematisoineet sitä, kuinka tuloksellista olisi työ miesten kanssa, jotka oli pakotettu hoitoon ilman omaa motivaatiota asioidensa käsittelyyn (esim. Cavanagh & Lewis 1996, 109). Miestyön kehittäminen oli pisimmällä Sortavalassa, jossa myös luotettiin muita keskuksia enemmän mahdollisuuteen tehdä työtä väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa ilman hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä. Kaikissa tutkimukseni keskuksissa miestyöhön oli mahdollonta päästä käsiksi havainnoinnin tai miesasiakkaiden haastatteleminen keinoin. Siksi kaikki miestyötä käsittelevä aineisto on epäsuoraan puheeseen perustuvaa. Se kuvastaa miesten läsnäoloa keskuksissa laajemminkin: läsnäolo oli luonteeltaan ennen muuta diskursiivista, toiveisiin ja suunnitelmiin perustuvaa enemmän kuin jo konkretisoitunutta työtä.

5.3. Sukupuoli ja ammatillisuus

Kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa suuri enemmistö työntekijöistä oli naisia. Julkisen sektorin yksiköissä tämä ei kuitenkaan välttämättä ollut strateginen valinta, vaan liittyi ennemminkin yleiseen käsitykseen sosiaalialan työstä naisten työnä ja tehtävien kehoon palkkaukseen (Bertulakin 2007, 264; Penn 2007, 515). Sortavalan kriisiosastolla henkilökunnan koostumista yksinomaan naisista oli pidetty tärkeänä perustamisvaiheessa ja se liittyi siihen, että lähtökohtana oli naisten kanssa työskenteleminen. Sitten toimintaan oli miestyötä aloitettaessa tietoisesti rekrytoitu miespuolisia vapaaehtoisia. Saratovin kriisiosastolla työskenteli yksi miespuolinen sairaanhoitaja, joka pitäytyi tiiviisti oman ammattikuntansa tehtävissä eikä katsonut osallistuvansa sisällöllisempään väkivaltatyöhön. Iževskissä perhetukikeskuksen henkilökunnan joukossa oli yksittäisiä miespuolisia juristeja ja psykologeja tai psykoterapeutteja, mutta heidän sukupuoltaan ei erityisesti korostettu. Olin yllätynyt palatessani kentälle Iževskiin vuonna 2010, kun kriisiosaston johtaja piti naiseutta jopa ehdottomana edellytyksenä osastolla työskentelemiselle:

Olen sitä mieltä, että mies[työntekijä] tällä osastolla... ei kerta kaikkiaan voisi työskennellä. Koska naiset [osaston asiakkaat] ovat kokeneet miesten taholta kailenlaista, eivät vain hyvää ja valoisaa, myös paljon ikäviä asioita. Siksi miehet eivät

voi työskennellä täällä. Olemme kyllä tarjonneet naisille mahdollisuutta miespsykologien kanssa työskentelyyn [sosiaalikeskuksen muilla osastoilla]. Mutta he eivät ole valmiita kontaktiin miespsykologin kanssa. (HT47)

Hän jatkoi vielä, että juristin sukupuolella ei ole niin väliä: juristi voi kriisikeskuksessa olla mieskin, koska hänen kanssaan hoidettavat asiat ovat enemmän määrämuotoisia kuin henkilökohtaisia ja arkoja. Mutta väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa työskentelevien psykologien ja sosiaalityöntekijöiden on hänen arvionsa mukaan tärkeätä olla naisia. Tämä voi liittyä siihen, että juristi koetaan vahvaksi, vanhaksi professioksi, jonka toiminta on voimakkaasti säänneltyä ja proseduraalista. Sosiaalityöntekijöiden ja psykologien vuorovaikutustyön mielletään tapahtuvan enemmän ihmiseltä ihmiselle, ja siinä työntekijän henkilökohtaisilla ominaisuuksilla ja siten myös sukupuolella ajatellaan olevan suurempi merkitys.

Työntekijän sukupuolen merkitystä osana kriisikeskuksen väkivaltatyötä tarkasteltiin kahdesta näkökulmasta: työntekijän ja asiakkaan kokemana ja merkityksellistämänä. Naistryöntekijät ajattelivat oman naiseutensa olevan asiakkaalle tärkeämpi asia kuin heille itselleen ammatillisina. Jossain määrin naisten hyvä ammatillisuus määrittyi sukupuolineutraaliksi; ammatillainen pystyy kohtaamaan yhtä lailla niin naiset kuin miehetkin. Tätä korostavat työntekijät painottivat, että ovat itse valmiita työskentelemään niin naisten kuin miestenkin kanssa, eikä sukupuolella ollut kohtaamisissa merkitystä. Kutsun tätä lähestymistapaa *sukupuolineutraalin ammatillisuuden ihanteeksi*. Asiantuntijuutta ja sukupuolta suomalaisen turvakotityön käytännöissä tutkinut Terhi Laine (2005, 176) on kyseenalaistanut ajatuksen sukupuolineutraalista ammatillisuudesta. Hänen mukaansa sukupuoli on aina läsnä asiakastilanteissa samalla tavoin kuin luokka, ikä ja etninen ryhmä, vaikka yksittäinen työntekijä saattaisikin kokea, ettei niillä ole merkitystä.

Useimmiten sukupuolen ajateltiin olevan merkityksellinen ennen kaikkea asiakkaan näkökulmasta. Työntekijät korostivat, että asiakkaalle ammatillaisen sukupuolella voi olla paljon merkitystä asiakassuhteen turvallisuuden, luottamuksen ja ongelmien avoimen käsittelyn kannalta.

Kyllä, asiakkaalle sukupuolella on merkitystä. Koska jos naiset ja lapset kuitenkin hakevat apua miehen tekemän väkivallan takia, heidän on helpompaa olla vuorovaikutuksessa naisen kanssa. Eli tiedostamattomasti he odottavat minulta myötätuntoa ja ymmärrystä nimenomaan naisena. (HT25)

Yhteys saattoi rakentua myös yllättäväksi: naisiasiakas saattoi esimerkiksi haluta puhua tilanteestaan nimenomaan miespuolisen päivystäjän kanssa. Tyypillistä oli, että työntekijät välttivät voimakkaita sukupuolen merkityksen määrittelyjä tai siihen liittyviä oletuksia. Sukupuolen merkitys asiakkaan näkökulmasta tunnistettiin, mutta sen muoto ja laatu haluttiin jättää asiakkaan itse päätettäväksi.

Galina Petrovna toteaa, että myös heidän auttavassa puhelimessaan on miestyöntekijöitä [...]. Hän sanoo, että joskus naiset haluavat puhua enemmän miestyöntekijän kanssa, joskus miehet haluavat puhua miehen kanssa, joskus taas miehet

eivät missään nimessä halua puhua miestyöntekijälle. Asiakkaalle voidaan tällaisessa tapauksessa sanoa, mihin aikaan kannattaa soittaa, niin puhelimeen vastaa toivottua sukupuolta edustava työntekijä. (KP 22.1.2009)

Aineistossani yleisin lähestymistapa sukupuoleen ja ammatillisuuteen olikin, että ammattilaiset ajattelivat sukupuolella olevan tavalla tai toisella merkitystä väkivaltatyössä, mutta ei heidän itsensä kannalta. Valinta siitä, millä tavoin sukupuoli on merkityksellinen auttamistyössä, haluttiin jättää asiakkaalle. Kutsun tätä *asiakaslähtöiseksi sukupuolen huomioimiseksi* väkivaltatyön ammattilaisten toiminnassa ja työn järjestämisessä.

Osa naisammattilaista koki, että naisen kyky ymmärtää toista naista ja ajatus naisten välisestä solidaarisuudesta olivat merkityksellisiä heidän työssään. He ajattelivat, että naisasiakkaiden on helpompi lähestyä naispuolista työntekijää ja helpompi kertoa hänelle luottamuksellisista ja aroista asioistaan. Kutsun tätä lähestymistapaa *sukupuolierityiseksi työotteeksi* väkivaltatyön ammattilaisten toiminnassa ja työn järjestämisessä. Se voisi olla nimeltään myös nais- ja mieserityinen työote, koska ajatuksena oli, että niin naiset kuin miehetkin pystyvät tuomaan työhön edustamansa sukupuolen näkökulmaa ja saavuttamaan luottamuksellisen suhteen kanssaan samaa sukupuolta olevan asiakkaan kanssa.

Sukupuolen merkitys linkittyi nimenomaan luottamuksen saavuttamiseen ja samuuden tunteeseen, ajatukseen siitä että ammattilainen voisi sukupuolensa myötä olla vastaavassa tilanteessa kuin apua hakeva nainenkin, ja sen mahdollisuuden kautta ymmärtää naisen kokemusta.

Luulen, että [sukupuolella] on [merkitystä]. Koska kyse on luottamuksesta. Nainen luottaa enemmän naispsykologiin. Aivan samoin kuin mies luottaa enemmän miespsykologiin. Periaatteessa se menee ihan samalla tavalla. [...] Kyllä, se tarkoittaa enemmän luottamusta, enemmän kykyä tuntea, että jokainen nainen voi olla siinä tilanteessa. Koska tarjoamme apua nimenomaan naisille. (HT34)

Aiempien vuosikymmenten feminismille tyypillistä ajatusta naisten välisestä ymmärryksestä ja solidaarisuudesta on kritisoitu postmodernin feminismin myötä siitä, että ne ottavat annettuna mahdollisuuden yhteen ja yhtenäiseen naiskokeemukseen ja sivuuttavat monenlaiset vallan elementit, jotka ovat läsnä myös naisten välisissä kohtaamisissa (Keskinen 2004, 26).

Sukupuolen merkitys ja tarve sukupuolierityiselle työotteelle korostui silloin, kun kyseessä oli sosiaalialan työn ”toinen sukupuoli” eli miesasiakkaat ja miespuoliset työntekijät. Sortavalassa miesvapaaehtoisten rekrytoiminen nähtiin välttämättömänä edellytyksenä miestyön aloittamiselle ja kehittämiselle. Kriisiosaston johtajan mukaan se ei olisi muuten ollut mahdollista, sillä osa miesasiakkaista haluaa asioida ehdottomasti miehen kanssa. Samanlainen käsitys oli Saratovin julkisessa keskuksessa miesten kriisipalvelun avaamista suunniteltaessa.

Mehän tapaamme heidän [kriisiosaston naisasiakkaiden] miestensä kanssa, ja monet heistä [...] jopa haluavat apua, koska ovat jo väsyneet omaan tilanteeseensa.

He puhuvat että kyllä, ymmärrän toimivani väärin ja aiheuttavani kärsimystä perheelleni, haluan muuttua. Mutta miten? He eivät halua aloittaa työskentelyä naispsykologin kanssa. Siksi haluaisimme avata osaston, jolla tulee työskentelemään nimenomaan miespsykologeja. (HT18)

Käytännössä yhteys asiakkaan ja työntekijän sukupuolen välillä ei kuitenkaan ollut niin yksiviivainen, että miehet olisivat aina halunneet työskennellä miesammattilaisen kanssa ja naiset naisammattilaisen kanssa. Sortavalassa osa miehistä halusi jatkaa naistyöntekijällä, vaikka siirtoa miehelle tarjottiin. Hieman yllättäen miespäivystäjien aloittaminen oli johtanut myös siihen, että jotkut naisasiakkaat haluavat soittaa auttavaan puhelimeen nimenomaan silloin, kun päivästäjänä on mies. Heidän ajateltiin haluavan kuulla ”miehistä näkökulmaa” tilanteeseensa. Tällöin kyse oli useimmiten enemmän parisuhteen vuorovaikutuksen ongelmista kuin suoranaisesta väkivallasta. Yksi miespäivystäjistä ilmaisikin haastattelussa olevansa jopa hieman pettynyt siihen, että miesten osuus hänen tekemässään asiakastyössä on niin pieni, koska naiset aktiivisesti pysyivät päästä hänen asiakkaakseen ja toisaalta miesten saaminen palveluiden piiriin oli käynnistynyt hitaasti. Asiakkaan valintaan, kenen kanssa hän halusi työskennellä, vaikuttivat monet muutkin asiat kuin ammattilaisen sukupuoli; esimerkiksi avunhakemisen ajankohta ja halu jatkaa sen henkilön kanssa, jolle oli ensin alkanut asiastaan kertoa, sekä tunne onnistuneesta vuorovaikutuksesta ja kuulluksi tulemisesta tämän henkilön kanssa. Neljän miesvapaaehtoisen sukupuolta pidettiin kuitenkin työyhteisössä tärkeänä asiana.

Myös suomalaisen miestyön alkuvaiheessa tärkeä ajatus oli tarjota miesten apua miehille (Hautamäki 2013, 7). Suomalaismiesten kanssa tehtävää väkivaltatyötä tutkineen Leo Nyqvistin (2001, 207–208) haastattelemista väkivaltaa käyttäneistä miehistä lähes kaikki pitivät tärkeänä, että työntekijä on mies. Miestyöntekijää kaivattiin erityisesti silloin, kun työskentelyn keskiössä oli väkivaltakäyttäytyminen. Miesten huolena oli, että naistyöntekijä ei ymmärtäisi heidän kokemustaan. Feministisessä väkivaltatyössä, jossa työn ääneenlausuttuna tavoitteena on miehen väkivaltaisen käyttäytymisen muuttaminen, ”mies miehelle” -asetelmaa on toisinaan pidetty myös ongelmallisena. Siinä on nähty toisaalta riski kolluusioon eli miesten keskeisen ymmärryksen löytymiseen hoitotilanteessa siinä määrin, että miestyöntekijä menee mukaan asiakkaan puheeseen, jolloin väkivallasta vastuuttaminen ja naista vähättelevien asenteiden kyseenalaistaminen saatavat unohtua työntekijän hyväksyessä asiakkaan tulkinnat. (Dominelli 1999, 30–31, ref. Nyqvist 2004, 117–118; Orme, Dominelli & Mullender 2000, 96; Nyqvist 2001, 208.) Kolluusion riskillä on joskus perusteltu jopa sitä, että väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa työskentelyssä pitäisi aina olla mukana myös naisia (Wilson 1996, 36).

<p>Волонтеры мужчины, специалисты по работе с мужчинами проводят консультирование</p> <p>* по телефону доверия;</p> <p>* очное консультирование в отделении по предварительной записи по телефону: 2 37 72 круглосуточно.</p> <p>Все консультации проводят анонимно.</p> <p>Конфиденциальность гарантируем.</p> 	<p>Мужчины, переживающие кризис, могут обратиться за помощью к мужчинам-волонтерам, к специалистам отделения</p> <p>Предоставляется возможность участия:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. В тренингах. 2. В группах поддержки. 3. Сеансы индивидуальной и групповой терапии. 4. Психологическая помощь в решении вопросов алкогольной зависимости. 5. Помощь в избавлении от агрессивного типа поведения (контроль над собой и своими чувствами). 	<ul style="list-style-type: none"> - Если Вы не можете сдержать свою агрессию по отношению к близким и родным; - Если у Вас возникли трудности в семье; - Если появились проблемы во взаимоотношениях с супругой, детьми, родителями; - Если вы отчаялись, потеряли веру в себя; - Если вы злоупотребляете спиртными напитками, наркотиками; <p>ПОЗВОНИТЕ 2 37 72 (круглосуточно)</p>
--	---	--

Kuva 20 Sortavalan miestyön esitteessä luvataan, että miesten kanssa työskentelevät miesten kanssa tehtävään työhön erikoistuneet miesvapaaehtoiset.

Naiseuden merkitys väkivaltatyössä sai monenlaisia, keskenään ristiriitaisiakin ilmenemisiä. Osa naistyöntekijöistä oli sitä mieltä, että heidän ammatillisuuteensa sukupuoli ei vaikuta, ja he olivat sinänsä valmiita työskentelemään myös miesasiakkaiden kanssa – miesvapaaehtoiset nähtiin miestyön elinehtona ennen kaikkea miesasiakkaiden palvelumyöntyvyyden parantamiseksi. Yksi naispuolisista sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että välillä miesten kanssa työskentely voisi heidän suoraviivaisemman asioiden käsittelynsä takia olla hänelle helpompaakin kuin emotionaalisempien naisten.

Tiedättekö, joskus on tilanteita, joissa vuorovaikutus miehen kanssa on jopa helpompaa. Koska mies – hän [ilmaisee itseään] suoraan, konkreettisesti ja faktoihin perustuen. Kun taas nainen työskentelee tunnetasolla, ja vaikeutena saada hänet pysymään siinä kysymyksessä, jonka kanssa hän tänne tuli. [...] Mutta yleensä, samanlaista on työskennellä. Minulle esimerkiksi ei ole vaikeaa työskennellä sen enempää naisten, miesten kuin lastenkaan kanssa. Minulla kaikki ovat samalla tasolla. (HT1)

Sukupuolella oli merkitystä myös työyhteisön ja organisaation laajempien tavoitteiden kannalta, ei vain suorissa asiakaskohtaamisissa. Sortavalan kriisiosastolla miesvapaaehtoisten mukanaoloa koulutuksissa ja kokouksissa pidettiin resurssina

myös työyhteisön kannalta. Sen kuvattiin lisänneen moniäänisyyttä ja uusia näkökulmia keskusteluun. Asiakastyössä sovellettiin myös parityöskentelyä, jossa nais-työntekijä työskenteli väkivaltaa kokeneen naisen kanssa ja miesvapaaehtoinen väkivallantekijämiehen kanssa. Naisliikkeestä ponnistavassa kansalaisjärjestökeskuksessa työntekijät ja vapaaehtoiset olivat naisia. Yhteistyökumppaneiden joukossa oli myös miehiä ja yhteistyö heidän kanssaan oli havaintojeni mukaan mutkatonta. Järjestön toimijat tiedostivat, että heidän tavoitteidensa kannalta oli hyödyllistä saada toimintansa puolestapuhujiksi miehiä.

H: Me tarvitsemme solidaarisuusohjelmia, me tarvitsemme miesten tukea.

MJ: Mitä tarkoittaa solidaarisuusohjelma?

H: Se tarkoittaa, että miehet ovat yhdessä meidän kanssamme. Ja taistelemme väkivaltaa vastaan. Kun naiset toimivat väkivaltaa vastaan, siitä muodostuu naisten sota miehiä vastaan. Vastustamme nimenomaan väkivaltaa, emme miehiä. Siksi olemme tapahtumia järjestäessämme hyvin iloisia, jos saamme niihin osallistumaan ammattilaisia ja ministereitä, jotka ovat miehiä. Ja sitten puhumme heidän kanssaan yhdessä, että vastustamme väkivaltaa, emmekä... ei ole sellaista radikaalifeminismin sivumakua. Haluamme vain elää rauhassa. (nauraa) (HT39)

Järjestön suhtautuminen ajatukseen miesten osallistumisesta kriisikeskuksen perustyöhön asiakkaiden kanssa oli kuitenkin ristiriitaisempi. Erään kenttätöjakenä aikana järjestöön tuli yhteydenotto mieheltä, joka oli kiinnostunut ryhtymään vapaaehtoiseksi puhelinpäivystäjäksi saadakseen työkokemusta psykologian alalta. Naiset pitivät kysymystä miehen osallistumisesta kriisikeskuksen auttamistyöhön vaikeana. He perustelivat sitä sillä, että vaikka mies olisi kuinka hyvä ammattilainen, vuorovaikutukseen voisi silti vaikuttaa luottamusta heikentävästi se, että mies auttaisi siinä naisia, jotka ovat kärsineet nimenomaan miesten tekemästä väkivallasta. Uusien vapaaehtoisten rekrytoinnista vastaava henkilö päätti kuitenkin tavata miehen, koska naiset eivät nähneet estettä sille, että miesvapaaehtoinen toimisi esimerkiksi kouluttajana heidän järjestämissään koulutuksissa.

5.4. Yhteenveto

Tässä luvussa olen käsitellyt sukupuolen saamia merkityksiä kriisikeskusten väkivaltatyössä. Ensimmäisessä alaluvussa hahmottelin kolme erilaista lähestymistapaa väkivallan ja sukupuolen välisen yhteyden tulkitsemiseen. Lähtökohtana analyysissä oli, että kriisikeskusten väkivaltatyö on enimmäkseen työtä miesten tekemää väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa. Missään lähestymistavoista ei kiistetty naisen mieheen kohdistaman parisuhdeväkivallan mahdollisuutta. Ensimmäinen lähestymistavoista oli *sukupuolineutraali*, ja siinä keskeistä oli väkivallan tarkastelu perheen vuorovaikutuksen häiriönä ja konfliktiteorioita hyödyntäen. Naisen mieheen kohdistaman väkivallan mahdollisuutta korostettiin ja siihen suhtauduttiin vakavasti. Sukupuolineutraalille näkökulmalle oli tyypillistä väkivallan tarkas-

telu yksilötason ongelmana sekä irtisanoutuminen patriarkaatin käsitteestä ja muista väkivallan rakenteellisista tulkinnoista.

Toisen erittelemistäni lähestymistavoista olen nimennyt biologisoivaksi. Siinä lähisuhdeväkivaltaa tarkasteltiin sukupuolistuneena ongelmana, mutta sukupuolen huomioiminen ei kiinnittynyt sosiaaliseen sukupuoleen ja perustunut kulttuurisesti tuotettujen sukupuolistuneiden mallien tunnistamiseen, vaan väkivaltaa selitettiin miessukupuolen luontaisiin ominaispiirteisiin kuuluvalla aggressiivisuudella. Väkipalta liitettiin naisten ja miesten välisiin fyysisiin ja evolutionaariisiin eroihin ja siten biologisoitiin. Evoluutiobiologiaan kiinnitettäessä väkipalta luonnollistui. Miehillä jää vain vähän toimintatilaa muuttaa omaa käyttäytymistään, jos koko miessukupuoli määritellään evolutiivisista syistä aggressiiviseksi. Käytännössä työntekijät kuitenkin purkivat determinististä ajatusta miesten väkivaltaisuudesta ja korostivat, että mies voi myös itse muuttaa omaa käyttäytymistään. Naisten mieheen kohdistama parisuhdeväkipalta määrittyi joko hupaisaksi poikkeukseksi tai ratkaisuksi, joka yllättävyydessään käänsi tarinalinjan raiteiltaan ja siten lopetti miehen väkivallan.

Kolmanneksi väkivaltaa tarkasteltiin sukupuolisensitiivisen lähestymistavan kautta. Tässä lähestymistavassa väkivaltaa tarkasteltiin sukupuolijärjestelmään ja patriarkaattiin liittyvänä ongelmana ja väkivallan syyt liitettiin sen hyväksyviin kulttuurisiin malleihin. Asiakkaiden tilanteet liitettiin laajempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka mahdollistavat ja ylläpitävät sukupuolistunutta väkivaltaa perheissä. Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa toi työn kohteeksi yksittäisten asiakasnaisten kanssa tehtävän voimaannuttavan työn lisäksi myös ympäröivän yhteiskunnan muuttamisen naisystävällisemmäksi ja tasa-arvopuutteiden korjaamisen.

Kriisikeskusten väkivaltatyö oli leimallisesti työtä naisten kanssa. Naiset olivat kriisikeskusten pääasiallinen kohderyhmä, vaikka julkisten kriisiosastojen työn kohteena määriteltiin usein olevan perhe. Eksplisiittisesti osastot oli kuitenkin nimetty naisten kriisiosastoiksi. Naiset olivat aktiivisia ja aloitteellisia avun haki-joita ja läsnä ammattilaisten ja asiakkaiden välisissä vuorovaikutustilanteissa; työtä tehtiin konkreettisesti naisten kanssa. Samaan aikaan puhuttiin paljon siitä, että työn keskiöön pitäisi saada vahvemmin koko perhe. Perheen ja kaikkien sen jäsenten auttaminen määrittyi tehokkaaksi ja vaikuttavaksi tavaksi tehdä väkivaltatyötä. Erityisesti toiveita asetettiin miestyön kehittämiseksi. Miesten auttamista pidettiin välttämättömänä työn paremman vaikuttavuuden ja väkipaltaongelman todellisen ratkaisemisen vuoksi. Tätä perustelua väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa tehtävälle työlle on käytetty myös Länsi-Euroopassa (Cavanagh & Lewis 1996, 88). Miesten läsnäolo väkivaltatyön arjessa oli kuitenkin toistaiseksi enemmän diskursiivista kuin konkreettista. Miesten auttamisen tärkeydestä puhuttiin paljon, mutta käytännössä miesasiakkaita tavattiin kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa vain harvoin. Sortavalan kriisiosastoa lukuun ottamatta palveluita ei aktiivisesti markkinoitu väkivaltaa käyttäneille miehille.

Ammattilaisten sukupuolella oli väliä kriisikeskustyössä. Usein työntekijät välttivät sukupuolen merkityksen voimakkaita määrittelyjä; he eivät halunneet

olettaa asiakkaiden puolesta mitään siihen liittyen. Sukupuolen merkitys asiakkaiden näkökulmasta tunnistettiin, mutta sen muoto ja laatu haluttiin jättää hänen itse päätettäväkseen. Olen käsitteellistänyt tämän näkökulman asiakaslähtöiseksi sukupuolen huomioimiseksi. Osa työntekijöistä mielsi ammatillisuuden olevan sukupuolineutraalia ja ajatteli, että hyvä ammattilainen pystyy kohtaamaan yhtä lailla naisia kuin miehiäkin sukupuolen vaikuttamatta kohtaamiseen. Osa piti tärkeänä, että väkivaltatyö on naisten tekemää työtä apua hakevien naisten kanssa. Työntekijän ja asiakkaan saman sukupuolen ajateltiin olevan tärkeätä luottamuksellisen asiakassuhteen saavuttamiseksi. Kutsun tätä lähestymistapaa sukupuolierityiseksi työotteeksi. Sukupuolen merkitys auttamistyössä kasvoi, kun puhuttiin miesten kanssa tehtävästä väkivaltatyöstä. Sortavalassa oli miestyön aloittamisen myötä rekrytoitu miesvapaaehtoisia työskentelemään erityisesti apua hakevien miesten kanssa. Miesvapaaehtoisia pidettiin välttämättöminä miestyön kannalta. Naispuoliset ammattilaiset olivat valmiita ja halukkaita työskentelemään miesten kanssa, mutta miesasiakkaiden ajateltiin jakavan asioitaan helpommin toisen miehen kanssa.

6. Toimijuuden rakentuminen kriisikeskusten arjessa

Tässä luvussa analysoin kriisikeskustyössä kohtaavien ihmisten toimijuutta. Olen kiinnostunut kriisikeskuksissa läsnä olevien, apua väkivaltaan hakevien naisten ja heidän kanssaan auttamistyötä tekevien ammattilaisten sekä väkivaltaa käyttäneiden mieskumppaneiden toimijuudelle asetetuista odotuksista. Ajattelen toimijuuden olevan hyvin harvoin sillä tavoin täysin autonomista, että yksilö tekisi ratkaisujaan riippumattomana sosiaalista rakenteista ja oman mielensä ulkopuolisista prosesseista. Yksilön toimintavapautta säätelevät monenlaiset ”pakot”. Myös historialliset, materiaaliset, kulttuuriset ja sosiaaliset ehdot sekä näihin kietoutuvat vallan ulottuvuudet määrittelevät toimijuuden muotoutumista. Toimijuus rakentuu aina tilanteissa ja vuorovaikutuksessa. (Ojala ym. 2009, 14–15, 22–23.)

Naisiin kohdistuva lähisuhdeväkivalta on Venäjällä(kin) usein vaiettu perhepiirin salaisuus. Tutkimukseni naiset ovat osoittaneet aktiivista toimijuutta jo murtaessaan vaikenemisen perinteen ja valitessaan toisin toimimisen mahdollisuuden suhteessa vallitsevaan kulttuuriseen normiin hakemalla apua. Empiirinen analyysini osoittaa kuitenkin, että toimijuuden tarkastelu kriisosastojen kontekstissä vaatii herkkyyttä toimijuuden rajojen ja rajoitusten tunnistamiselle. Toimijuus voi olla luonteeltaan myös säilyttävää, pientä toimijuutta, joka ei orientoidu muutokseen ja jonka keskeiseksi elementiksi muotoutuu sietäminen (Honkasalo 2008). Myös sietäminen on ratkaisu, se on teko, toimijuutta, ja tässä tutkimuksessa toimijuuden piiriin luettavaa.

Tutkimukseni naisten kertomuksista on paikannettavissa toimijuuden mahdollisuuksia ja paikkoja, joissa he ovat voineet valita ja käyttäneet valinnanmahdollisuuttaan. En kuitenkaan tekisi oikeutta heidän kokemuksilleen, jos pitäytyisin vain onnistuneen, aktiivisen toiminnan käsittelyssä. Usein erilaiset rajoitukset ja esteet kyseenalaistavat naisten toimintamahdollisuudet, ja se on keskeinen osa analyysiani. Toisaalta tarkastelen toimijuutta myös instituution asettamien odotusten näkökulmasta: millaista toimijuutta kriisikeskuksista apua hakevilta naisilta odotetaan? Itsenäinen toiminta ei aina ole naisille vain mahdollisuus, vaan myös voimakas odotus tai jopa pakko. Lisäksi olen kiinnostunut niistä odotuksista, joita asetetaan fyysisesti toisaalla olevien, mutta diskursiivisesti kriisikeskusten arjessa vaikuttavien väkivallantekijämiesten toimijuudelle. Odotetaanko heiltä vastuunottoa tilanteesta ja toisin toimimista?

Analysoin kriisikeskustyössä rakentuvia toimijuuden jakamisen tapoja ja toimijuuteen liittyviä odotuksia nimeten niitä erilaisiksi toimijuuden *jäsennystavoiksi*. Jäsennystapa tulee analyysissäni lähelle *puhetavan* tai *diskurssin* käsitettä, mutta en tee diskurssianalyttistä tutkimusta. Tarkastelen, millaisia positioita eri jäsennystavat rakentavat toimijoille. Käsittelen toimijuutta kriisikeskusten arjessa vuorovaikutteisesti rakentuvana. Työntekijät ja kriisikeskuksista apua hakeneet naiset käsittelevät toimijuutta myös haastatteluissa, mutta eniten eväitä tämän luvun kirjoittamiseen sain arkista vuorovaikutusta havainnoimalla.

Tarkastelen ensin alaluvussa 6.1 toimijuuden jäsennystapoja ja toimijapositionien rakentumista asiakkaiden ja työntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa.

Kuka määrittelee naisten elämäntilanteita ja niihin haettavia ratkaisuja? Millaisia toiminnan mahdollisuuksia työntekijöillä väkivaltatyön ja viranomaisjärjestelmän asiantuntijoina ja asiakkailta oman tilanteensa asiantuntijoina on? Millaisissa tilanteissa totutut toimijaroolit murtuvat? Millaista toimijuutta naisilta odotetaan? Sen jälkeen siirryn alaluvussa 6.2 tarkastelemaan kriisikeskusten asiakkaina olevien naisten toimijuutta heidän läheissuhteissaan. Käytän Tuija Virkin (ilmestyy) retrospektiivisen ja prospektiivisen vastuun käsitteitä tarkastellessani naisten toimijuutta suhteessa tapahtuneeseen väkivaltaan ja tulevan väkivallan ehkäisyyn. Lopuksi analysoin useimmiten vain diskursiivisesti läsnä olevien väkivallantekijämiesten toimijuudelle asetettuja – tai asettamatta jääviä – odotuksia ja heille rakentuvia toimijapositioneja edelleen Virkin vastuullisen toimijuuden jäsenyyttä hyödyntäen.

6.1. Neuvotteluja työntekijöiden ja asiakkaiden toimijuudesta

Sietämisestä muutoshakuiseen toimijuuteen

Perinteisesti puolisonsa pahoinpitelemän venäläisnaisen osaksi on annettu sietäminen ja itseen kohdistuvan pahan ja vahingoittavan hyväksyminen osaksi elämää (myös Jäppinen 2013). Venäjän verbi *terpet* (kestää, kärsii, sietää) kantaa väkevää merkityssisältöä. Tutkimukseni kriisikeskuksista apua hakeneet naiset kertoivat tilanteista, joissa lähipiiri asetti heille sietämisen vaatimuksen.

Vanhemman sukupolven naisten kanssa puhuessa, vaikka minun äitini tai miehen äidin, hän [ei täsmennä kumpi] sanoi: ”No mitä sinä nyt, eihän hän sinua joka päivä pahoinpitele, eihän hän hakkaa, et kulje mustelmat silmien alla... Kestä vaan. Kaikki kestävät. Katsos”, niin hän sanoo, ”jotkut elävät niin, että ovat joka päivä mustelmilla, eikä mitään, elävät yhdessä.” No, en tiedä, ehkä olen toisenlainen, mutta minä en halua kestää sitä. (HA5)

Kestämisestä ja sietämisestä puhuivat usein myös kriisikeskusten ammattilaiset kuvatessaan väkivaltaa kokeneiden naisten elämäntilanteita ja ajattelua. Välillä työntekijät moittivat minulle naisia siitä, että he kestävätkin huonoa kohtelua liian pitkään. Pieni toimijuus ei ollut toivotunlaista toimijuutta. Toisaalta työntekijöillä oli paljon ymmärrystä sitä kohtaan, että sietäminen on vahva kulttuurinen koodi ja usein myös lähipiirin naisille asettama odotus. Sietäminen määrittyi ei-toivottavaksi mutta normaaliksi tavaksi reagoida lähisuhdeväkivaltaan. Monet työntekijät nimesivät toivovansa sellaista yhteiskunnallista muutosta, että naiset alkaisivat hakea apua kokemaansa väkivaltaan varhaisemmassa vaiheessa ja rohkeammin. Tällaisen muutoksen siemeniä oli havaittavissa, sillä kriisikeskustyöntekijöiden mukaan nuoret naiset hakivat monissa tilanteissa apua nopeammin ja pelottomammin kuin vanhempi sukupolvi.

H: Olen sitä mieltä, että nuoriso tarttuu asiaan nopeammin, he ovat edistyneempiä, he muuttavat omaa tilannettaan nopeammin, eivät pelkää sitä.

MJ: Eli te ajattelette että tilanne menee parempaan suuntaan?

H: Kyllä, menee parempaan suuntaan.

MJ: Nuoret eivät enää siedä niin pitkään?

H: Eivät enää siedä. He ovat emansipoituneempia, he ovat enemmän, nimenomaan, niin kuin... vapautta kohti. Ja se, mitä puhumme heidän kanssaan, ei jää vain niin, vaan auttaa heitä tulevassa elämässä. (HT1)

Haastattelemani sosiaalityöntekijä asettaa kontrastiin vanhat naiset, jotka pakenivat väkivaltaa kriisiasistolle muutamaksi päiväksi levähtääkseen ja palatakseen sitten takaisin kotiin väkivaltaisen puolison luo hyväksyen sen, että kaikki jatkuu ennallaan, ja muutokseen motivoituneet nuoret naiset. Hän kertoo esimerkin lähes 70-vuotiaasta naisasiakkaastaan, jonka lapset kannustivat häntä eroamaan isästä, mutta nainen piti väkivaltaista avioliittoa ”omana ristinään”, sanoi hyväksyneensä tilanteen ja elävänsä siinä loppuun saakka. Työntekijä ymmärsi ja hyväksyi tämän, mutta puhui innostuneeseen sävyyn niistä nuorista naisista, jotka ovat valmiita muuttamaan omaa tilannettaan ja siirtymään elämässä eteenpäin. Hän liitti nuorten toisenlaisen käyttäytymisen yhteiskunnalliseen muutokseen. Tämä tuo esiin toimijuuden sitoutumisen aikaan. Eri ajankohtina syntyneillä naisilla on erilaiset mahdollisuudet toimia väkivaltaisessa parisuhteessa ja he muodostavat käsityksiä itsestään, naiseudestaan, parisuhteesta ja väkivallasta erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen ehtojen sallimissa rajoissa (Piispa 2004, 31). Toinen mahdollinen tulkinta on, että nuorten naisten kokemaa väkivaltaa oli kestänyt lyhyemmän aikaa, ja sen vaikutukset naisten psyykkiseen tilaan, sosiaaliseen elämään ja käsityksiin itsestä olivat oletettavasti lievemmät, ja he olivat siksi toimintakykyisempiä kuin vuosikymmeniä väkivaltaisessa suhteessa eläneet vanhemmat naiset (Piispa 2011, 24).

Kutsun naisille asetettua odotusta aktiivisesta tilanteen muuttamisesta ja siihen perustuvaa jäsennyystapaa *muutoshakuisen toimijuuden odotukseksi*. Tilanteen muuttaminen määrittyi nimenomaan naisen omaksi tehtäväksi. Väkivaltaa kokeneen naisen passiivisuus saa harvoin sympatiaa ja usein ihmetellään, ”miksi hän ei tee mitään” (Notko 2011, 198; Husso 2003). Työntekijät korostivat usein, että nainen ei voi jäädä odottamaan muiden ihmisten tekemiä siirtoja tai sitä, että joku muu (kuten väkivaltainen aviomies) muuttaisi toimintaansa. Hänen odotettiin keskittyvän siihen, miten voi itse vaikuttaa omaan tilanteeseensa.

Käytännössä muutoksen ajateltiin tapahtuvan sitä kautta, että nainen *muuttuu itse*. Muuttuminen määrittyi silloin naisen velvollisuudeksi ja ainoaksi tavaksi jolla hän voi pelastaa itsensä. Hänelle rakentui *muutoksen subjektin* toimijaposition. Asiakkailta vaadittu muuttuminen saattoi olla joko parisuhteesta irrottautumista ja itsenäisen position omaksumista tai oman käyttäytymisen muuttamista väkivallan välttämiseksi jatkossa. Kaikki asiakkaat eivät kyenneet vastaamaan muutosta vaateeseen, ja se herätti ammattilaisissa ristiriitaisia tunteita.

He kaikki tulevat, koska heitä lyödään. Mutta eivät kaikki muutu täällä. Monet palaavat takaisin, samojen miesten luo. (HT26)

Sitaatissa puhuva sosiaalityöntekijä ilmaisee pettymyksensä siihen, että kaikkien asiakkaiden kohdalla muutoshakuinen toimijuus ja asiakkaan henkilökohtainen muutos ei lopulta toteudu, vaan hän palaa lähtöpisteeseen. Tässä hän sovittelee kuvaamiaan naisia *epäonnistuneen muutostoimijan* positioon. Toisinaan ambivalenssi lähtemisen ja jäämisen välillä ja kykenemättömyys toimia konstruoitui apua hakevien naisten essentialistiseksi luonteenpiirteeksi sen sijaan, että sitä olisi tarkasteltu väkivaltaan liittyvänä ja sen aiheuttamana ilmiönä.

He ovat luonteeltaan sellaisia. Eivät heitä mitkään keskustelut auta. Sain tänään [...] kuulla, että Smirnova palaa taas aviomiehensä luo, sen saman joka löi ja haukkui häntä ja ajoi talvella paljasjaloin pihalle lumihankeen. Hän sanoi, että ikinä enää en palaa, koska hän lyö ja loukkaa minua... Nyt käykin ilmi, että hän palaa. Kun asumisaika [kriisiosastolla] on päättymässä, hän alkaa sovittaa miehen kanssa. Ei sitä voi muuttaa. Häntä ei ole muuttaminen. (HT26)

Kysyin sosiaalityöntekijältä, mitä muita vaihtoehtoja tällä pienen lapsen äidillä tilanteessa olisi. Hänen mielestään tämän tulisi hankkia työpaikka, panna lapsi päiväkotiin ja vuokrata huone kommunalkassa tai asuntolassa. Väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautumiseen liittyvää ambivalenssia ei tarkasteltu naisen elämäntilanteeseen liittyvänä ilmiönä, vaan se käsitteellistyi hänen persoonallisuutensa piirteeksi. Tässä tuli jälleen esille se, kuinka hyödyllistä olisi, että kriisikeskusten työntekijöillä olisi riittävästi koulutusta nimenomaan väkivaltaasiakkaiden kanssa työskentelyyn. Kun riittävä tietopohjaa väkivallan dynamiikasta ei ollut, siihen liittyvät ilmiöt personoitiin ja patologisoitiin toisinaan kyseisen asiakkaan piirteiksi. Tämä johti joskus jopa siihen, että asiakkaita jaoteltiin ”normaaleihin naisiin”, jotka eivät palaa väkivaltaiseen parisuhteeseen vaan pääsevät elämässä eteenpäin, ja ei-kunnollisiin, alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluviin naisiin, joiden ominaisuus takaisin väkivaltaiseen suhteeseen palaaminen oli.

Nämä ihmiset, jotka ovat minun mielestäni alempiluokkaisia (*klassom nižē*), Dubtsova ja Smirnova esimerkiksi, palaavat täältä keskukselta lähtiessään sinne, mistä tulivatkin. Sen saman miehen luo, joka lyö, siihen samaan elämään. [...] He ovat sellaisia. Tytöt (*devtšonki*), jotka ovat hyviä (*normalnye*) tyttöjä, naisia, he pyrkivät eteenpäin (*budut stremitsja*)... [...] Heillä on suunnitelmia. (HT26)

Sosiaalityöntekijä tekee eron hyvien, elämässä eteenpäin pyrkivien naisten ja takaisin väkivaltaisten puolison luo palaavien ei-kunnollisten naisten välille. Hyvillä asiakkailla on suunnitelmia. Hyvyys ja normaalius kiinnittyvät tässä luokkaan: ei-toivotulla tavalla toimivat asiakkaat ovat hänen tulkintansa mukaan alaluokkaisia. Kykenemättömyys väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautumiseen määrittänyt nais-

ten essentialistiseksi ominaisuudeksi, joka liittyy luokka-asemaan.³⁰ Edellä esitetyt kommentit ovat aineistoni kokonaisuuteen suhteutettuina poikkeuksellisen jyrkkiä. Tulkitsemme tämän yhden työntekijän purkauksen kuitenkin heijastelevan myös laajemmin työntekijöiden piirissä koettua hämmennystä ja ahdistusta. Yksi kriisikeskustuksen kipukohdista oli selvästi väkivaltaisessa parisuhteessa eläneiden naisten lähtemiseen ja jäämiseen liittyvä ambivalenssi. Monien työntekijöiden oli vaikeata sietää sitä. Koska heillä ei ollut välineitä käsitteellistää tätä ambivalenssia, he toisinaan määrittivät kyvyttömyyden lähteä naisten olemukselliseksi ominaisuudeksi.

Kaikesta huolimatta tärkeä periaate oli asiakkaiden ratkaisujen kunnioittaminen ratkaisun suunnasta riippumatta. Niillekään asiakkaille, joista sosiaalityöntekijä edellä puhui kitkerään sävyyn, ei sanottu ainakaan suoraan, että heidän ratkaisunsa on huono ja ei-toivottava. Käsittelenkin seuraavaksi tätä autonomisen toimijuuden tukemisen ihannetta.

Ihanteena naisen autonomisen toimijuuden tukeminen

Kenttätöön aikana opin nopeasti kriisikeskustuksen ääneen lausuttuihin ja usein toistettuihin peruseriaatteisiin kuuluvan, että auttamistyössä kunnioitetaan naisten omaa toimijuutta ja heitä kannustetaan itse etsimään omanlaisiaan ratkaisuja tilanteeseensa. Kertoessaan työstään kriisikeskusammattilaiset korostivat toistuvasti, että he eivät voi eivätkä saa *neuvoa* asiakkaitaan, vaan tukevat ja auttavat heitä tekemään itse valintoja ja löytämään ulospääsyteitä vaikeasta tilanteesta. Kutsun tätä *nainen autonomisena toimijana* -jäsennostavaksi. Työntekijöiden rooliksi määrittyi asiakkaan *avustaminen* eteenpäin hänen itse valitsemallaan tiellä ja hänelle rakentui *neuvomisesta pidättäytyvän tukijan* toimijapositio.

Me autamme naista selviämään ja nousemaan itsenäisesti jaloilleen, jatkamaan elämäänsä. Tietenkin, luonnollisesti, valinta säilyy hänen käsissään. Eli nimenomaan hän valitsee, palaako kotiin vai valitseeko hän vaikeamman tien, itsenäisen huolehtimisen itsestään ja lapsistaan. Meidän tehtävämme on juurikin auttaa häntä niiden tavoitteiden ja tehtävien toteuttamisessa, joita hän asettaa itselleen. (HT17)

Työskentely alkoi usein kysymyksellä, miten nainen näkee oman tilanteensa, millaista apua ja mihin asioihin hän ajattelee tarvitsevansa, mikä hänen oma tavoitteensa on. Työn lähtökohdaksi määriteltiin naisen oma pyyntö.

³⁰ Toisaalta työntekijät arvioivat usein, että taloudellisesti hyvin toimeentulevaan keskiluokkaan kuuluvat naiset eivät edes hae apua julkisiin sosiaalipalveluihin liittyvän stigman takia tai siksi, että he eivät ole valmiita luopumaan saavutetusta elintasosta vaan valitsevat mieluummin väkivaltaisessa parisuhteessa jatkamisen.

Tietenkin lähdemme ennen kaikkea liikkeelle naisen omasta pyynnöstä (*zapro*s). [...] No, se on aina tosi vaikeata, koska jokaisen ihmisen pitää päättää itse, mitä hän itse asiassa haluaa. (HT35)

Erityisesti psykologit kokivat valmiiden ratkaisujen tarjoamisen jopa ammattietiikkansa kannalta mahdottomaksi toimintatavaksi. Kokenut psykologi Jelena pohtii seuraavassa katkelmassa sitä, millaisia toiminnan mahdollisuuksia tämä jättää hänelle ammattilaisena:

On mahdotonta päättää naisen puolesta, sanoa hänelle: ”Eroa!” [...] Se on kysymys, jossa naisen pitää itse tehdä päätös. Siksi me katsomme aina sitä, mihin nainen on valmis, mitä hän on nyt. Jos hän sanoo, että ”ei, minä tulen asumaan [miehen kanssa], mutta...” – [suuntaamme työskentelyn] haittojen vähentämiseen, miten siinä tilanteessa voi elää mahdollisimman vähin menetyksin naisen ja lasten kannalta, jonkinlaisten materiaalistien/taloudellisten vahinkojen kannalta siinä perheessä. Onko mahdollisuuksia lisätä jotain sosiaalista tukea. Sen kysymyksen kanssa työskentelevät enemmän sosiaalityöntekijät. Me [psykologit] tarkastelemme naisen henkilökohtaisia resursseja, yritämme kiskoa niitä esiin, poistaa rajoituksia... Joskus, ymmärrättehän, on resursseja, joita nainen kieltää itseään käyttämästä. Niin kuin avun pyytäminen äidiltä, isältä, lähipiirissä olevat resurssit, ystävät... Ajatellaan, että omat ongelmat pitää ratkaista itse. (HT14)

Monet psykologit ja psykososiaalista työtä tekevät sosiaalityöntekijät aineistossani korostivat oman työnsä olevan nimenomaan näiden resurssien etsimistä yhdessä naisen kanssa ja työtä naisen *itsetunnon vahvistamiseksi*. Tämänkaltaisen työskentelyn vahvuutena oli asiakaslähtöisyys. Asiakkaalla oli paljon valtaa oman tilanteensa määrittelyssä ja sen päättämisessä, millaista apua hän tarvitsee. Joissain ääritilanteissa korostunut asiakaslähtöisyys näytti kuitenkin johtavan jopa siihen, että nainen ei saanut selviytymiseen tarvitsemaansa perustietoa väkivallasta, koska ei osannut pyytää sitä itse. Osa psykologeista koki näet ammatillisten periaatteidensa vastaiseksi johdatella keskustelua aiheisiin, joita asiakas ei ole itse ottanut esille. Joskus naisen kokemat asiat saattoivat myös jäädä nimeämättä ja käsitteellistämättä väkivallaksi, koska nainen ei itse käyttänyt sitä sanaa.

Se, mihin asiakasta selkeästi ohjattiin ja johdateltiin, oli keskittyminen omaan itseensä ja niihin asioihin, joita hän itse pystyy tilanteessaan muuttamaan.

Zoja yrittää selvästi ohjata keskustelua naiseen itseensä ja tämän toimintaan ja voimavaroihin, kun asiakas taas haluaa vielä purkaa [puolisonsa toimintaan liittyviä] asioita ja tilanteita, joita ei ole aiemmin kertonut. Zoja korostaa, että nainen tekee itse ratkaisuja ja valitsee aseman, jossa tulee olemaan. Hän ehdottaa, että aletaan puhua suunnitelmasta, mitä asiakas tekee seuraavaksi. (KP 30.8.2008)

Kykyä suunnitelman laatimiseen ja omien tavoitteiden määrittelemiseen pidettiin perusedellytyksenä määrätietoiselle työskentelylle. Ne asiakkaat, jotka eivät pystyneet nimeämään omia tavoitteitaan, saattoivat määrittyä hankaliksi autettaviksi. Työntekijöiden kritiikin kohteena oli usein myös se, että naiset asettavat sellaisia

tavoitteita, joita ei ole mahdollista saavuttaa hänen itsensä ja ammattilaisen voimin. Usein naiset – sinänsä hyvin loogisesti – näkivät ratkaisuna tilanteeseen sen, että väkivaltainen mies muuttaisi käyttäytymistään. Työntekijöiden näkökulmasta tämä oli turhauttavaa.

Jelena jatkaa kertomalla toisesta asiakkaasta, naisesta jolla on kolme lasta ja mies, joka on juovuksissa väkivaltainen. Jos mies ei juo, hän ei myöskään lyö, ja automaattisesti nainen näkee ratkaisuna sen, että mies lopettaisi juomisen. Jelena toteaa, että tämä on kuitenkin epärealistinen tehtävä (*nerealnaja zadatša*). Psykologi ei pysty työskentelemään naisen kanssa niin, että lopputuloksena mies lopettaisi juomisen. ”En voi lopettaa toisten juomista, sellaista ei psykologi pysty tekemään”, Jelena huokaa. Toisaalta hän toteaa, että naisen on hirvittävän vaikeata jäädä yksin kolmen alaikäisen lapsen kanssa, joten avioerokaan ei näyttäydä hänelle oikein vaihtoehtona. Työskentelyssä lähdettiin liikkeelle siitä, mitä nainen voisi tilanteessa tehdä. (KP 26.1.2009)

Työntekijät pitivät itsetunnon vahvistamista näissä tilanteissa työvälineenä, jonka avulla ammattilainen voi auttaa häntä näkemään omat toiminnan mahdollisuutensa ja löytämään ulospääsyteitä tilanteesta. Esimerkiksi edellä kenttäpäiväkirjatkkelmassa kuvaamassani tilanteessa psykologi konstruoi naisen valttikortiksi sen, että mies oli virallisesti kirjoilla toisessa asunnossa, ei siinä yhteisessä kodissa, jossa he käytännössä asuivat. Tämä teki psykologin mukaan naiselle helpommaksi miehen saamisen ulos asunnosta hänen riehueessaan humalassa. Työskenneltyään psykologin kanssa itsetuntonsa vahvistamiseksi hän myös pystyisi heittämään miehen ulos sen sijaan, että hän huonon itsetuntonsa takia tähän asti ajateli olevansa määrätty vain kestäämään miehen toimintaa, koska on mennyt tämän kanssa naimisiin. Työskentelytapaa kuvattiin niin, että ammattilainen *auttaa naista löytämään omat voimavaransa* ja sillä tavoin se asettuu lähelle empowerment-tyyppistä auttamista tai voimavarakeskeistä sosiaalityötä. Toisaalta työskentely ”itsen kanssa” (*rabota nad soboi*) kiinnittyi läheisesti nyky-Venäjällä suosittuun self-help-diskurssiin (Salmenniemi 2012b).

Käytännössä naisen voimaannuttaminen toimimaan törmää nopeasti rakenteellisiin vastuksiin. Edellä kuvatussa esimerkissä lieene turha odottaa, että juopunut riehujä uskoisi vaimon sanallista käskyä poistua asunnosta sillä perusteella, että hänellä ei ole siellä rekisteröintiä. Viralliseen rekisteröintiin liittyvä huomio psykologin puheessa viittaakin epäsuorasti siihen, että viranomaiset auttavat todennäköisesti naista miehen poistamisessa herkemmin, kun asunto ei ole tämän virallinen asuinpaikka. Puolisonsa taholta väkivaltaa kokevan naisen voi kuitenkin olla vaikeata luottaa siihen, että miliisi todella tulisi hänen avukseen ja suhtautuisi tilanteeseen vakavasti. Usein miliisi kieltäytyy lähtemästä väkivalta-aiheisille kotihäilyyksille tai käy paikalla lähinnä toteamassa tilanteen osapuolille, että perheen sisäiset asiat pitäisi selvittää itse.

Nainen autonomisena toimijana -jäsennostapa korostaa voimakkaasti naisen aktiivista toimijuutta työskentelyn päämääränä ja tavoitteena sekä hänen itsenäisten ratkaisujensa merkitystä. Ajatuksena on, että itsetunnon vahvistumisen myötä

nainen löytää voimavaransa, pystyy ottamaan ohjat omiin käsiinsä ja muuttamaan väkivaltilanteen kulun. Aktiivisen toimijuuden vaatimus jättää vain vähän tilaa väkivaltaa kokeneen naisen pelolle ja heikkoudelle – niitä ei varsinaisesti sivuuteta, mutta ne määrittävät toiminnan esteiksi, joista on psykologin kanssa työskentelemällä päästävä eroon.

Aineistossani esiintyy verrattain harvoin sensitiivisyyttä väkivaltaa kokeneiden naisten voimattomuuden ja särkymisen kokemuksille. Sortavalan työyhteisön työnohjauksessa yksi ammattilaisista – hieman yllättäen lasten kanssa työskenteleeseen erikoistunut psykologi – reflektoi pitkään jatkuneen väkivallan aiheuttamaa voimattomuutta ja pelkoa tavalla, joka sai aineistoa analysoidessani minut huomaamaan, kuinka harvinaisia tällaiset puheenvuorot itse asiassa olivatkaan:

Tasja korostaa myös sitä, että itse asiassa ihmiset ovat aika huonosti informoituja, eivät tiedä minne pitäisi ottaa yhteyttä ja eivät sen seurauksena ota yhteyttä mihinkään. Nainen on passiivinen, koska hän pelkää, hän on kokenut vuosikausia väkivaltaa ja tarvitsee tässä tilanteessa paljon tukea. Tasja tuo siis keskusteluun asiakasnaisten näkökulmaa, ymmärtää sitä että nainen ei ole tehnyt rikosilmoitusta, hakenut apua ja osoittanut esimerkillistä toimijuutta. (KP 10.9.2008)

Pitkään jatkuneen väkivallan vaikutukset naisen psyykeen huomioitiin jonkin verran useammin kansalaisjärjestön kriisikeskuksessa. Seuraavassa katkelmassa auttavan puhelimen vapaaehtoisena päivystäjänä toimiva psykologi kuvaa, kuinka pitkään jatkunut väkivalta murentaa naisen itsetuntoa ja uskoa kykyyn toimia itsenäisesti.

Ajan myötä, kun nainen on tässä tilanteessa pitkään, hänet läpäisee tunne siitä kaikesta, ja hän (fem.) todella alkaa ajatella, ettei voi tehdä mitään ilman häntä (mask.). Ja vaikka hän alkaisi ajatella miehestä eroamista ja itsenäisen elämän aloittamista, niin hänen on hyvin vaikeaa tehdä lopullista päätöstä, koska hän todellakin alkaa ajatella, että hän ei voi tehdä itse mitään. (HT35)

Asiakkaan aktiivisen toimijuuden korostaminen näyttäytyi oikeudenmukaisempaan niissä tilanteissa, joissa hänelle myös tarjottiin konkreettista apua asioidensa ajamiseen ja käytännön asioiden järjestelemiseen. Tällöin työntekijän toimijapositiona rakentui *asiakkaan asianajajan ja tukijan* positio. Työntekijät saattoivat esimerkiksi auttaa rikosilmoitusten ja muiden virallisten asiakirjojen laatimisessa, lähteä mukaan oikeuden istuntoon tai auttaa päiväkotipaikan hankkimisessa lapselle.

Naisen autonomista toimijuutta korostavaan jäsennostapaan kuului myös asiakkaan ratkaisun kunnioittaminen silloin, kun hän päätti palata väkivaltaiseen parisuhteeseen, vaikka mikään ei ollut muuttunut. Myös monien asiakkaiden kokemus oli, että heidän ratkaisujaan ja oikeuttaan ratkaisujen itsenäiseen määrittelyyn kunnioitetaan. Kriisikeskuksesta saatava tuki ei riippunut asiakkaan ratkaisuista ja siitä, olivatko ne työntekijöiden mielestä oikeita.

Se täällä ainakin on miellyttävää, että suhtautuminen on erittäin hyväntahtoista ja he [työntekijät] selittivät heti, että mitä päätittekään, siis ottaessani yhteyttä, pala-
ta takaisin tai erota – he auttavat joka tapauksessa. Se on tosi tärkeätä. (HA5)

Olennaiseksi kysymykseksi kotiin väkivallantekijän luo palaavien kanssa asettui se, ajatellaanko tavoitteellisen työskentelyn jatkuvan naisen paluupäätöksestä huolimatta. Yksi tulkintatapa oli, että asiakkuus päättyy naisen tekemään ratkaisuun väkivaltaiseen parisuhteeseen palaamisesta.

Se on hänen [fem.] ratkaisunsa, se on hänen elämänsä, me emme pidättele ketään. Eli tarvitsetko apua? Me annamme sinulle sitä. Jos taas et tarvitse sitä, niin hyvästi ja kaikkea hyvää! (HT48)

Toinen vahva tulkinta oli, että myös väkivaltaiseen suhteeseen palaavaa naista voidaan auttaa ja työskentelyä kannattaa jatkaa edelleen. Turvakotijaksojen aikainen työskentely – myös päättyessään siihen, että nainen palaa väkivaltaiseen parisuhteeseen – jättää naisen mieleen itämään muutoksen siemeniä ja tarjoaa mahdollisuuksia nähdä oma tilanne toisin ja tarttua niihin toiminnan mahdollisuuksiin, joita tilanteessa on.

On niitä, jotka palaavat väkivallantekijän luo, mutta palaavat jo, en ajattele... No, ei voi palata samanlaisena. Koska joka tapauksessa täällä työskennellään, tehdään paljon töitä – että he ainakin tietäisivät kaiken väkivallasta, laatisivat turvallisuus-suunnitelman. Eli he työskentelevät tiiviisti psykologin kanssa siihen liittyen, mitä tehdä jos yhtäkkiä kuitenkin sellaiset [väkivalta]tilanteet toistuvat. Miten suojella itseään ja lasta, miten selvittää siitä tilanteesta. (HT17)

Aktiivinen toimijuus naisen velvollisuutena ja asiakkuuden edellytyksenä

Keskeinen naisten toimijuuteen kohdistunut odotus oli, että sen piti olla aktiivista. Aineistossani toistuu usein työntekijöiden ajatus siitä, että naiset odottavat liikaa asioiden tekemistä heidän puolestaan. Työntekijöiden näkökulmasta heidän tehtävänsä on saada nainen tajuamaan, että hänen pitää itse toimia ja pelastaa itsensä.

Polina jatkaa, että he pystyvät kuitenkin auttamaan vain niitä, jotka haluavat, että heitä autetaan. Hän alkaa puhua siitä, että asiakkaalla pitää olla itsellään halu toimia aktiivisesti ja ottaa apua vastaan, vastentahtoisesti ei voida auttaa. Sellaistakin on, että asiakas ei halua tehdä mitään, asenne on hyväksikäyttävä (*potrebitelskoe*). [...] Hän jatkaa, että välillä asiakkaita pitää vähän tönä (tolkat) ja potkia (pinat) eteenpäin, että asiakas ymmärtäisi olevansa oman elämänsä herra (*hozjain svoei žizn*). Vain hän itse voi todella auttaa itseään, se mitä täällä tarjotaan, on vain ensiapua. (KP 5.5.2010)

Sama puhetapa oli tyypillinen kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa – ja sen on oletettavasti löydettävissä useimmista psykososiaalisen työn palveluista eri maisissa. Eroja tämän tutkimuksen venäläisten julkisten kriisiosastojen ja kansalaisjärjestön välillä oli kuitenkin siinä, miten passiivisuuden syitä tulkittiin. Julkisissa kriisikeskuksissa passiivisuuden syitä joko ei pohdittu tai passiivisuus miellettiin yksilön ominaisuudeksi tai toisinaan väkivallan seuraukseksi. Naisjärjestön toimijat puolestaan liittivät naisten passiivisuuden patriarkaaliseen järjestelmään ja paternalistisuuteen valtion ja yksilön välisessä suhteessa.

H1: On vielä sellainen tärkeä pointti, että itse systeemi – patriarkaalinen, hierarkkinen – se takoo ihmisten päähän käsityksen, että apua on se, kun sinulle annetaan rahaa. Ja se, että me yritämme työllämme saada naiset itse tekemään ratkaisuja, ohjaamaan omaa elämäänsä, se on hölynpölyä! Ettehan te voi vaihtaa hänelle uutta asuntoa. Sen hän voi tehdä vain itse. Naiset muuten itsekin joskus soittavat: ”tehkää jotain mieheni kanssa”. Mutta mitä me voimme tehdä?

H2: ”Ettekö voisi tulla ja puhua hänen kanssaan?” [jäljitellen soittajan kysymystä]

H1: Kuvitelkaa, että me menisimme sinne, missä on juopunut riehuja.

H2: Silloin vastaan: Hyvä, miten näette itse tilanteen? Oletteko ottanut yhteyttä miliisiin? Olen. Lopettiko mies juomisen ja lyömisen? Ei lopettanut. Minne muualle olette ottanut yhteyttä? No, esimerkiksi päihdepalveluihin. No lakkasiko hän toimimasta niin? Ei. Miksi silloin ajattelette, että jos minä puhun hänen kanssaan, hän lopettaisi juomisen? Jos hän rikkoo lakeja, hän joutuu oikeudelliseen vastuuseen. Miksi ette ajattelisi itseänne, eikä yrittää muuttaa häntä, yrittää saada hänet yhtenä kauniina päivänä lopettamaan juomisen? Ajatelkaa itseänne, omaa elämäännne. Mitä te haluatte ja miten se on mahdollista? Te tässä soitatte [auttavaan puhelimeen]. Taikuri lentää paikalle ja taikasauvan heilautuksella mies tulee hyväksi, sellaiseksi kuin haluatte. Onko sellainen mahdollista? Ei. Silloin hän vastaa katkeruutta äänessään: Ei. No mitä minä sitten voin tehdä? – No mietitäänpä, mitä voit tehdä. Ja sellaisia puheluita on todella paljon. Jostain syystä he ajattelevat, että jos joku ulkopuolinen... – Oletteko itse keskustellut hänen kanssaan? Saako häneen yhteyden? – Olen puhunut. – Mitä hän sanoo? Hän lupaa, ettei enää tee niin. Että se oli viimeinen kerta. – Miksi ajattelette, että jos ulkopuolinen puhuu hänen kanssaan, hän lopettaa? – Ehkä häntä alkaisi hävettää. – Hävettääkö häntä? – No yleisesti ottaen ei. No, sen takia me teemme työtä sen eteen, että naiset oivaltaisivat, että heillä on oma elämä, heidän täytyy keskittyä omaan elämäänsä. Tehdä jo jotain johtopäätöksiä. He toivovat, että yhtäkkiä jollain tuntemattomalla, tainomaisella tavalla kaikki ratkeaisi itsestään. Mutta sellaista ei tapahdu... (HT30)

Katkelma kertoo naisten epätoivosta, kun he odottavat, että joku puuttuisi väkivallantekijän käyttäytymiseen – ja työntekijöiden turhautumisesta näihin odotuksiin. Kriisikeskusten työntekijät määrittelevät omaksi tehtäväkseen saada nainen keskittymään itseensä ja siihen, kuinka hän voi itse muuttaa omaa tilannettaan. Aktiivisen position omaksuminen omaan elämään liittyvissä asioissa ja määrätietoinen toiminta oman tilanteen muuttamiseksi määrittivät asiakkaan velvollisuuksiksi, joiden toteutumista työntekijät valvoivat ja tukivat.

Aamuisin kierrämme asiakkaiden luona, kierrämme kaikkien huoneet. Kaikkien kanssa puhumme hetkisen [...] siitä, mitä teillä on tänään, mitä suunnittelette tekvänne, tarvitsetteko meidän apuamme. [...] Joka aamu aloitamme siitä, että keskustelemme asiakkaiden kanssa heidän aikomuksistaan, mitä he haluavat, mihin toimiin heidän on tänään määrä ryhtyä. Tai keskustelemme sitten, kun he ovat käyneet jossain toteuttamassa projektejaan, me puhumme heidän kanssaan ja ehdottomasti kysymme, miten nämä projektit toteutuivat. Ja käymme läpi heidän kanssaan, mitä pitää tehdä seuraavaksi, millaisia askeleita otamme seuraavaksi. Ja näin meillä menee tämä jatkuva, jatkuva, jatkuva työ. (HT13)

Käytännössä kierroksia ei tehty ihan niin systemaattisesti tai ainakaan en päässyt aamuisin niille mukaan. Esimerkki kuvaa kuitenkin hyvin aktiivisen toiminnan odotusta. Miksi asiakkailta sitten odotettiin niin määrätietoista toimintaa ja miksi tämä koski erityisesti julkisia kriisikeskuksia? Niiden työntekijät kokivat rasittavaksi ja omaa työtään haittaavaksi sen, että asiakkaat eivät heidän näkökulmastaan olleet ratkaisuihinsa ja toiminnassaan linjakkaita ja loogisia. Saratovin julkisella kriisiosastolla, jossa sosiaalityöntekijät tekivät ennen kaikkea byrokratiatyötä, ongelma tuli usein esiin heidän kirjatessaan asiakasmuistiinpanoja.

Alla Vladimirovna huokailee jotain asiakasdokumentaatiotekstiä kirjoittaessaan, että ”joskus on asiakkaita, jotka tulevat vain muutamaksi päiväksi ja toimivat aivan epäloogisesti, ja sitten me yritämme näitä papereita tehdessämme selittää heidän logiikkaansa”. Kysyn, että miksi selittäminen sitten on tarpeen. Alla Vladimirovna selventää, että hänen täytyy kirjoittaa asiakkuudesta yhteenvedo, ja nyt hän esimerkiksi tässä tapauksessa ei yhtään tiedä, mitä kirjoittaisi kriisiosastolta poistumisyyksi. ”Kirjoitanko nyt sitten tähän, että asiakas pääsi sovintoon (*primirilas*) miehensä kanssa?”, hän pohtii. (KP 4.5.2009)

Työntekijöiden tehtäväksi asetui asiakkaiden taivuttaminen valmiiksi määriteltiin kategorioihin, epäloogisen selittäminen loogiseksi, vaikka tilanteet, joissa kriisiosaston naiset elivät, saattoivat olla kaikkea muuta kuin normaaleja ja loogisesti ratkeavia, valmiiseen kaavaan kauniisti asettuvia. Organisaation näkökulmasta oli kuitenkin tärkeätä, että työllä oli näkyviä, asiakirjoihin kirjattavissa olevia tuloksia. Tulosorientaatio näkyi ennen kaikkea asiakasdokumentaatioissa. Naisen poistuessa kriisiosastolta sosiaalityöntekijä kirjoitti yhteenvedon (*vyvody*), jossa kuvattiin asiakkaan tulosityy, hänen saamansa palvelut ja asian ratkaisu. Joidenkin asiakkaiden kohdalla lopputuloksen määrittelemine oli vaikeata, jos mihinkään selkeään ratkaisuun ei ollut päädytty. Nämä tilanteet vaivasivat sosiaalityöntekijöitä, koska odotus loogisesti etenevästä toiminnasta ei ollut täytynyt. He näkivät paljon vaivaa konstruoidakseen myös epäselväksi jääneet ratkaisut asiakasdokumentaatioon selkeiksi.

Osin tämän rakenteellisen seikan ohjaamina hyviksi ja oikeanlaisiksi asiakkaiksi määrittyivät sellaiset naiset, jotka tiesivät mitä halusivat ja kykenivät tarpeeksi edistämään omaa asiaansa. Määrätietoista työskentelyä oman tilanteen ratkaisemiseksi myös odotettiin naisilta – aivan asiakkuuden alusta lähtien.

Asiakas kertoo asuvansa [kaupunginosassa X Saratovissa] avomiehensä (*sožitel*) kanssa. Mies juo ja ajaa naisen ulos kodista käytännössä päivittäin. Avomies ei ole tytön isä, he ovat olleet yhdessä noin vuoden ajan. Naisella ei ole *propiskaa* [virallista rekisteröintiä] asunnossa, kuten ei työlläkään. Nainen on hakenut viranomaisten apua, että saisi propiskan, ja siellä (en saanut selville missä viranomaisessa) häntä neuvottiin ottamaan yhteyttä tänne. Naisen kertoessa tarinaansa ja vastaillessa Svetlana Jurjevnan [sosiaalipedagogin] kysymyksiin vastaanotto-osaston virkailija käy läpi dokumentteja: katsoo naisen passia, kysyy lapsen ikää jne. Svetlana Jurjevna jatkaa kysymysten esittämistä. Hänen sävynsä on aika tiukka/kuivan asiallinen, kaipaisin siihen tiettyä pehmeyttä. Tilannetta koventaa myös se, että asiakkaat istuvat huoneessa takki päällä kuumissaan, ja että Larisa [sosiaalityöntekijä] seisoo ovensuussa. Svetlana Jurjevna kyselee, käyttäkö (*zlubotreblyat*) nainen alkoholia, käykö hän töissä, onko hänelle sukulaisia, jne. Nainen kertoo, että hän ei juo eikä ole töissä, ja että hän on orpo. Molemmat vanhemmat ovat kuolleet. Koulun päätyttyä hän sai yhdessä sisarensa kanssa huoneen, mutta nyttemmin se on myyty. Svetlana Jurjevna toteaa, että nainen ja lapsi voivat asua täällä jonkin aikaa. ”Valtio kustantaa sen, mukaan lukien 5-krt päivässä ruokailun lapselle ja 3-krt päivässä sinulle”, Svetlana Jurjevna jatkaa ja kysyy, mitä asiakas sitten suunnittelisi tekevänsä täällä asumisen aikana, kuinka järjestävänsä asiansa. (KP 5.2.2009)

Saratovin valtiollisessa kriisikeskuksessa oli tyypillistä, että naisen jatkosuunnitelmia kysyttiin heti tulohaastattelussa. Nainen istui usein takki päällä, hätääntyneenä, tietäen toistaiseksi vain vähän siitä, mistä hän on tullut hakemaan apua ja miten kriisikeskus voi häntä auttaa. Samalla hänen piti jo osata esittää suunnitelma siitä, miten hänen asiansa järjestyvät. Edellä kuvaamassani tilanteessa sosiaalipedagogi kysyi asiakkaan suunnitelmista samaan hengenvetoon, kun oli alleviivannut valtion kustantavan hänen asumisensa ja ruokailunsa kriisiosastolla. Näin hän korosti asiakkaan vastuuta alkaa ripeästi ja määrätietoisesti toimia oman tilanteensa ratkaisemiseksi vastineeksi valtion tarjoamista maksuttomista palveluista.

Nopean toiminnan vaatimus ei kuitenkaan ollut vain saratovilainen erityisyys. Sortavalassa, missä ensiyhteydenotot tulivat usein puhelimitse, asiakkaalta kysyttiin heti puhelimesta, mitä hän tarvitsee ja mitä hän suunnittelee tekevänsä seuraavaksi. Sortavalassa asiakassuhteet olivat ylipäättään lyhyitä. Turvakotijaksot olivat usein vain muutaman päivän mittaisia. Käyntiasiakkailla maksimimäärä tapaamisia oli yleensä viidestä kuuteen. Työntekijät kuvasivat työskentelyn muuttuvan sen jälkeen ”ei-tarkoituksenmukaiseksi”. Saratovin julkisessa keskuksessa taas turvakotijaksot olivat usein kuukausien pituisia ja asiakas sai työskennellä mielessään olevan ratkaisun saavuttamiseksi pitkään ja kaikessa rauhassa, kunhan suunnitelma ja suunta olivat selvät.

Yllättävän monilla oli mielessään jotain, jolla he pystyivät ensikohtaamisessa luomaan kuvaa itsestään pystyvinä ja aktiivisesti toimivina henkilöinä. Oli toivotavaa esittää itsenä sellaisessa valossa, että tarvitsee osaston palveluita vain väliaikaisesti. Asiakkaan asialle oli hyödyksi, jos hän pystyi osoittamaan kriisiosaston paikaksi, josta käsin hän järjestää omat asiansa ja jatkaa sitten matkaa sen sijaan,

että jäisi oleilemaan osastolle loputtomiin. Usein esitetty skenaario oli, että asiakas, jonka puolesta tehdään asioita, tottuu siihen eikä enää osaa ottaa vastuuta omasta elämästään. Aktiivisen toimijuuden vaatimus liittyikin myös organisaation huoleen julkisesti rahoitettujen palveluiden hyväksikäytöstä.

Välitöntä tarttumista omien asioiden järjestelemiseen ja niiden määrätietoista edistämistä odotettiin naiselta kriisiosaston palveluiden vastineeksi. Naisjärjestön ylläpitämän kriisikeskuksen työntekijät suhtautuivat kriittisesti määrätietoisien toiminnan vaatimukseen. He kiinnittivät huomion siihen, että väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautuminen on monivaiheinen prosessi, johon kuuluu ylä- ja alämäkiä.

Sehän on hyvin vähittäinen prosessi. Tilanne ei ole syntynyt hetkessä, eikä ulospääsy siitä voi sekään tapahtua yhdessä päivässä. Ei edes yhdessä tai muutamassa kuukaudessa. Se voi kestää kuukausia. [...] En koskaan ota itselleni vastuulleni sitä, että heti sanoisin naiselle, että voitte tehdä näin ja näin ja näin. Ei, hänen pitää päätyä siihen itse. ”Mitä te näette? Mitä ajattelette, mitä voisi olla?” Ja jos hän sanoo: ”En osaa kuvitella.” – ”Hyvä, tarkastellaanpa tällaista vaihtoehtoa. Mitä ajattelette, mitä tällaisesta vaihtoehdosta seuraisi?” Jotta ihminen alkaisi itse miettiä, yrittää jotain. [...] Siihen pitää päätyä ajattelun kautta, vähittäin. Koska ulospääsyt voivat olla erilaisia. Mutta ne tapahtuvat vähittäin. (HT31)

Naisjärjestön välillä oli julkisen sektorin toimijoita parempi mahdollisuus tuloksellisuusvaatimuksen kyseenalaistamiseen, koska heidän organisaationsa työn onnistumista ei mitattu asiakastyön tilastoitavissa olevalla tuloksellisuudella. Kaikessa epävakaudessaan kriisikeskuksen rahoitus ei riippunut siitä, että asiakkaiden tilanteisiin löytyy ratkaisu tiettyyn määräaikaan mennessä. Koska järjestö ei ylläpitänyt turvakotia, ei ollut myöskään huolta turvakodin tukkeutumisesta sinne pitkäksi aikaa asumaan jäävillä asiakkailla.

Joskus – vaikkakin melko harvoin – myös julkisissa kriisikeskuksissa huomioitiin, että naisen toimintakyky on voinut alentua haavoittavien ja traumaattisten kokemusten seurauksena. Pitkäaikainen parisuhdeväkivallan kokeminen vaikuttaa väistämättä naisen psyykeen ja minäkuvaan. Marita Husson (2003, 178) mukaan hajoamisen ja voimattomuuden kokemukset ovat myös Suomessa ja ammatillisillekin vaikeita kohdata.

Saratovin julkiselta kriisiosastolta apua hakeneesta Dianasta psykologi kirjoitti arviossaan, että hänen ”intellektuaaliset prosessinsa ovat alentuneet emotionaalisen kriisin myötä”. Tämä viittaa siihen, että ammattilaiset tunnistivat väkivallan vaikutukset naisen psyykkiseen tilaan ja huomioivat ne työskentelyssä. Pohdin, sallittiinko Dianalle tämän johdosta enemmän: saiko hän esimerkiksi enemmän aikaa asioidensa järjestelemiseen? Diana asui poikansa kanssa kriisiosastolla lähes viiden kuukauden ajan. Häntä ei patisteltu lähtemään nopeammin, vaan päinvastoin sanottiin, että hän voi asua siellä rauhassa vielä muutaman viikon ennen muuttoa vanhempiensa luo. ”Ehditte työlääntyä vanhempien luona asumiseen myöhemminkin”, totesi kriisiosaston johtaja Dianalle ymmärtäväisesti.

Tulkitsen, että oikeuden passiivisuuteen saattoi lunastaa kahdella tavalla. Ensiksi, siihen olivat oikeutettuja Dianan kaltaiset naiset, jotka olivat psyykkisesti hauraassa tilassa, mutta samanaikaisesti kuitenkin järjestäneet tai järjestämässä asiansa niin, että olivat lähdössä pois kriisiosastolta. Toinen tilanne, jossa passiivisuutta siedettiin, oli se, että asiakas tuli kriisiosastolle muutamaksi vuorokaudeksi ”vain levähtämään” eli kokoamaan voimia jaksakseen taas palata väkivaltaisen puolisonsa luokse. Usein tällä tavoin toimivat asiakkaat olivat jo iäkkäimpiä naisia, jotka sanoivat ääneen, että he eivät edes suunnittele muuttavansa mitään, eivät kykene syystä tai toisesta muuttamaan tilannetta, vaan haluavat vain hengähtää hetken akuuttia väkivaltaa paettuaan ja jatkavat sitten samassa perhe-tilanteessa.

Asiantuntijavaltaa ja ratkaisujen sanelemista

Samaan aikaan kun asiakkaan itsemäärittelyä, oikeutta omien tavoitteidensa asettamiseen ja itsenäistä, aktiivista toimijuutta korostettiin voimakkaasti, olin läsnä myös tilanteissa, joissa asiakkaan yli käveltiin. Joskus esimerkiksi periaate pidättäytyä neuvomisesta ja kunnioittaa asiakkaan omia ratkaisuja rakoili, jos asiakkaan löytämät ratkaisuehdotukset olivat ammattilaisten mielestä vääränlaisia ja puuttuttavia. Kutsun tätä jäsennostapaa *asiantuntijavallaksi*. Siinä työntekijät ajattelivat tietävänsä asiakasta paremmin, miten hänen tulisi tilanteessaan toimia. Asiakkaan omat ratkaisuehdotukset kyseenalaistettiin epäsovivina tai epärealistisina. Koska tämä jäsennostapa asettuu ristiriitaan edellä erittelemäni ja selkeästi hyväksytyimmän naisen autonomista toimijuutta korostavan jäsennostavan kanssa, se ilmeni verrattain harvoin haastattelupuheessa, mutta useammin havainnoimissani vuorovaikutustilanteissa.

Väkeväenä esimerkkinä asiantuntijavallan soveltamisesta toimii episodi, jossa noin 30-vuotias kahden lapsen äiti Olga on paennut kriisiosastolle samassa taloudessa asuvan anoppinsa yritettyä kuristaa hänet. Olgan aviomies seurasi tilannetta vierestä puuttumatta siihen. Olga oli saapunut kriisiosastolle vastikään ja osallistui tapaamiseen, jossa kaksi sosiaalityöntekijää haastatteli häntä eristysosaston huoneessa. Parivuotias kuopus oli läsnä tapaamisessa, leikki-ikäinen esikoinen leikki käytävällä huoneen välittömässä läheisyydessä. Olgan kerrottua pääpiirteissään perhe- ja asumistilanteestaan ja syistä kriisiosastolle tuloon toinen sosiaalityöntekijöistä kysyi, mitä hän nyt suunnitteli tekevänsä. Mahdollisiin väkivallan aiheuttamiin traumoihin ja vaikeisiin tunteisiin voisi keskittyä myöhemmin psykologin vastaanotolla. Usein asiakkaat eivät tulohaastattelussa vielä osanneet artikuloida suunnitelmaa ulos vaikeasta elämäntilanteesta, mutta tällä nuorella äidillä oli jo mielessään mahdollinen ratkaisu. Hän oli päättänyt etsiä itselleen asunnon ja muuttaa pois miehen ja tämän lapsuudenperheen luota. Sosiaalityöntekijöitä ei kuitenkaan miellyttänyt suunta, josta hän aikoi lähteä etsimään asuntoa.

Nainen mainitsee, että hän voisi ehkä löytää asunnonvuokrauskaverin myös adventtikirkosta, jonka toiminnassa on jonkin verran mukana. ”Se ei ole mikään lahko (*sekt*), vaan ihan ok toimintaa (*usjo normalno*)”, asiakas jatkaa nopeasti. Tästä syntyy kiinnostava keskustelu:

Svetlana Jurjevna: Mikä se lahko on nimeltään?

Asiakas: Adventtikirkko. Olennaista siinä ei ole lahkoon kuuluminen, vaan yhteys Jumalaan.

Valja: Mikset käy ortodoksisessa kirkossa?

[Asiakas selittää, miksi tuntee nimenomaan adventtikirkon omakseen: henkilökohtainen jumalasuhde, Raamatun lukeminen itse jne. verrattuna ortodoksikirkon etäiseksi jääviin rituaaleihin.]

Valja: Voisithan ostaa ortodoksisen Raamatun ja lukea sitä! Ja ortodokseilla on myös naisten luostareita, voisit käydä sellaisessa! *Vam posovetovat?* [Kaipaatteko neuvoja? Hyvin tiukkaan sävyyn.]” (KP 2.2.2009)

Työntekijät kokivat selvästi adventtikirkon joksikin hyvin ei-toivottavaksi, jopa asiakkaan kannalta vaaralliseksi. 2000-luvun Venäjällä ortodoksinen kirkko on lähentynyt valtiota ja monet kokevat sen venäläiselle ihmiselle ainoaksi oikeaksi uskonnoksi. Herätysliikkeisiin tai uskonlahkoihin, jollaiseksi adventtikirkko tässä määrittyy, suhtaudutaan hyvin kriittisesti ja torjuvasti. Julkisuudessa kerrotaan usein lahkojen jäseniinsä kohdistamasta kontrollista ja manipulaatiosta. Periaate asiakkaan toimijuuden ja valintojen kunnioittamisesta rakoilee, vaikka juuri hetki sitten sosiaalityöntekijät ovat nimenomaan esittäneet Olgalle kysymyksen, mitä hän on itse suunnitellut tässä tilanteessa tekevänsä, ja hän on vastannut siihen lukien suunnitelmiin mukaan myös adventtikirkon. Toimijuuden kunnioittamisen raja asettuu kohtaan, jossa työntekijät ovat eri mieltä asiakkaan kanssa ratkaisun toimivuudesta ja turvallisuudesta. Työntekijöiden toimijapositiona asettuu *neuvojen esittäjä ja valintojen arvioija*, mikä kontrastoituu voimakkaasti edellä kuvaamani *neuvomisesta pidättäytyvän tukijan* position kanssa.

Toisinaan työntekijät esittivät myös haastattelussa näkemyksiä, jotka haastoiivat edellä kuvatun neuvomisesta pidättäytymisen periaatteen.

Sosiaalityöntekijöiden ja psykologien työn jälkeen ei ole ollenkaan harvinaista, että [asiakkaat] palaavat perheeseen ja kaikki on hyvin. Minusta tuntuu, että jonkun sysäyksen siihen antaa meidän työemme, että ihminen ottaa siitä jotain myönteisiä asioita, kuuntelee meidän neuvojamme. Koska meillä on rikas käytännön kokemus, me voimme neuvoa, emmekä antaa vain ystävällisiä vaan *oikeita* neuvoja. (HT23)

Katkelmassa puhuva sosiaalityöntekijä mieltää tässä hyväksi, työntekijöiden neuvojen avulla rakentuvaksi ratkaisuksi sen, että nainen palaa kotiin ja perhe säilyy koossa. Neuvominen määrittyikin vaarallisimmaksi silloin, kun kyse olisi ollut väkivaltaa kokeneen naisen neuvomisesta eroamaan. Kuulin usein työntekijöiden korostavan, että he eivät tee sellaista, vaan asiakkaan on tehtävä eropäätös itse ja itsenäisesti. Eröäpäätöksessä neuvominen olisi ollut vaarallista ja eettisesti kyseenalaista, koska avioero rikkoo perheen, jonka suojeleminen ja tukeminen oli perhe-

tukikeskusten tehtävä. Eroaminen määrittyi joksikin niin pahaksi ja ei-toivottavaksi, että siihen liittyvä ratkaisu kriisikeskuksiin paenneiden naisten täytyi tehdä itsenäisesti, vaikka moneen muuhun olikin loppujen lopuksi tarjolla työntekijöiden neuvoja.

Toisaalta monet työntekijät toivat esiin, että kaikkein eniten asiakkaan oman tietotason ylittävää asiantuntijatietoa heillä on parisuhdeväkivallan syklisestä luonteesta ja siitä, että väkivallantekijä ei muutu pelkästään omien lupaustensa ja vakuuttelujensa seurauksena. Tilanteissa, joissa nainen uskoi väkivallan loppuvan miehen niin luvattua, työntekijät kertoivat varoittavansa naista siitä. Seuraavassa katkelmassa asiantuntijavalta ja naisen autonomisen toimijuuden kunnioittaminen kietoutuvat yhteen.

Me tietenkin varoitamme näitä naisia, että hän (mask.) ei muutu koskaan, että hänen [naisen] täytyy siinä tapauksessa [päättäessään jatkaa suhdetta] olla valmis siihen, että hänellä tulee olemaan vaikeata lapsen kanssa, ja että väkivalta miehen taholta jatkuu. Mutta se on hänen henkilökohtainen valintansa. Hänellä on siihen oikeus. Hän tekee sen valinnan itse ja tietoisesti, koska periaatteessa me emme suostuttele häntä mihinkään. (HT25)

Myös ne työntekijät, jotka korostivat että heidän tehtävänään ei ole asiakkaan neuvominen vaan tämän ratkaisujen tukeminen, toivat välillä esiin työskentelyn sisältävän myös neuvomista tai ainakin asiakkaan ratkaisuehdotusten arviointia.

Vaikka ei ole tapana antaa neuvoja, niin lopulta niin kuitenkin käy – meidänhän täytyy johdatella asiakasta oikean ratkaisun tekemiseen. Mutta kuka sen arvioi, onko ratkaisu oikea vai ei? Me sen kuitenkin arvioimme. (HT6)

Johdattelu oikean ratkaisun tekemiseen saattoi olla juuri tiedon tarjoamista esimerkiksi väkivallan dynamiikasta ja tämän ratkaisuehdotusten erilaisten aspektien peilaaminen suhteessa tähän tietoon ja työntekijän työkokemukseen. Johdatte-
lun keskeinen ero asiantuntijavallan käyttöön oli kuitenkin hienovaraisuudessa. Varsinainen päätöksenteko säilyi naisella itsellään ja hänen ratkaisunsa hyväksyttiin, vaikka ne eivät työntekijän arvion mukaan olisi olleet kestäviä.

Oli tilanteita, joissa työntekijän proseduraalisella tiedolla oli paljon merkitystä ja erilaisista rakenteellisista syistä apua hakevan naisen omalle toimijuudelle oli vain vähän tilaa. Kriisiosastolle tullessaan naisten piti kirjoittaa määrämuotoinen virallinen pyyntö (*zajavlenie*) siitä, että hänet otettaisiin osaston asiakkaaksi. Pyyntö tuli muutamilla sanoilla tai lauseilla kuvata tilanne, jossa nainen apua hakee. Vastaavia lyhyitä, määrämuotoisia kirjeitä piti laatia myös muissa asiakkuuden vaiheissa, ja usein vastaavankaltaisilla pyynnöillä lähestyttiin myös muita viranomaistahoja. Ihmettelin usein tapaa, jolla asiakas istutettiin kirjoittamaan pyyntö sosiaalityöntekijän tai juristin sanelusta. Välillä pyyntöjen kirjoittaminen asiakkaalla tuntui vain mekaaniselta tavalta korostaa hänen subjektiivtaan asiakkuudessa. Hän *ikään kuin* kirjoitti pyynnön itse, vaikka todellisuudessa työntekijällä oli hallussaan paras tieto siitä, miten ja millaisia sanankäänteitä käyttäen

pyyntö tuli esittää. Asiakkaalla ei olisi ollut tilanteessa toisin toimimisen mahdollisuutta, hän tuntui olevan vain tarkalla korvalla sanelua kuunteleva kirjuri. Hiljalleen opin kuitenkin ymmärtämään, että toisinaan pyyntöjen kirjoittamisessa tosiaan tarvittiin työntekijän ja asiakkaan välistä kehittynyttä yhteistyötä.

Asiakas istuu Valjan työpisteeseen kirjoittamaan zajavlenietä prokurorille. Olga antaa paperin ja sanelee, mitä asiakkaan pitää kirjoittaa. En ihan hahmota, mikä kaiken tämän tarkoitus on: Olga tulee joka tapauksessa kirjoittamaan kirjeen puh- taaksi tietokoneella – miksi asiakkaan pitää ensin kirjoittaa se käsin hänen sane- lustaan? Miksi Olga ei voi vain näyttää asiakkaalle suoraan koneella luonnostele- maansa kirjettä ja pyytää tämän hyväksyntää? [...] Kirjeessä käydään läpi väkival- lanteko ja siitä syntyneet vammat sekä niihin saatu hoito. Aina välillä Olga kysyy asiakkaalta tapahtumien kulusta, he tavallaan neuvottelevat koko ajan siitä mitä kirjeeseen kirjoitetaan, välillä asiakas saattaa kommentoida Olgan sanelua sanoen, että ei se oikeastaan ihan noin mennyt. Välillä Olga kysyy ”ymmärränkö oikein, et- tä...” konstruoiden tarinaa kirjalliseen muotoon. Välillä asiakas kysyy, että pitäisi- kö zajavleniessa ehkä mainita siitä ja siitä asiasta, ja Olga saattaa vastata, että ”Aa, joo pitää”. Alan ymmärtää paremmin, miksi he kirjoittavat kirjeen yhdessä. Asiak- kaalla on tässä enemmän toimijuutta ja asiantuntemusta, oman asiansa omista- juutta, kuin miltä vaikutti ihan alussa, kun Olga vain tuntui sanelevan. (KP 7.5.2009)

Sosiaalityöntekijät olivat tietoisia siitä, että esimerkiksi viranomaisyhteydenotois- sa asian etenemismahdollisuudet ovat suuremmat, jos yhteydenotto tulee heiltä instituution edustajana eikä kansalaiselta itseltään. Siksi he kirjoittivat paljon ha- kemuskirjeitä asiakkaiden puolesta ja soittelivat eri viranomaistahoihin. Saratovin kriisiosaston päällikkö kuvasi viranomaisyhteistyössä ilmeneviä hallinnan suhteita tähän tapaan:

Työskentelemme työvoimatoimiston kanssa. Eli jos nainen on työtön, yritämme auttaa häntä työllistymään. Jos nainen menee työvoimatoimistoon itse, suhde on yksi [naisen ja työvoimatoimiston välinen], mutta jos hän menee sinne meidän lä- hetteellämme, niin mukaan kytkeytyy työvoimatoimiston lisäksi myös muuttoliike- ja työvoimaministeriö. Silloin suhtautuminen naiseen on ihan toisenlainen, ja hä- net onnistutaan työllistämään paljon useammin. Ja jos naisella ei ole lapsia, saat- taan järjestyä jopa työpaikka, johon sisältyy asumismahdollisuus asuntolassa. (HT15)

Tällä tavoin työntekijät pystyivät konkreettisesti toimimaan vipuvarsina esimer- kiksi viranomaisasioiden saamisessa eteenpäin. Välillä kyse ei kuitenkaan ollut siitä, että työntekijän ottama kontakti oli tarpeen vastaanottavan viranomaistahon suopean suhtautumisen vuoksi. Kyse saattoi olla myös siitä, että työntekijät eivät luottaneet asiakkaan motivoituvan asiansa hoitamiseen itsenäisesti.

Kyselen Larisalta, miksi hän soittaa sen sijaan että panisi asiakkaan hoitamaan asiaansa itse. [Toinen sosiaalityöntekijä] Valja vastaa tähän, että monia asiakkaita

ei ollenkaan huvita työnhaku, ja siksi työntekijät edistävät näitä asioita. Jään miettimään, miten asiakas sitten motivoituu käymään siellä töissä, kun kriisiosaston sosiaalityöntekijä on hänelle työpaikan järjestänyt, jos ei ole viitsinyt itse edes sitä hakea. Larisa jatkaa, että usein myös työnantajat suhtautuvat paremmin, jos sosiaalikeskuksen työntekijä soittaa: he saavat ystävällisempää palvelua kuin asiakkaat itse saisivat, ja asiat edistyvät ripeämmin. Tästä huolimatta jään ihmettelemään työnhaun järjestelmäkeskeisyyttä. (KP 5.5.2009)

Esimerkki tuo näkyväksi, kuinka asiakkaan taitoja ja motivaatiota käytännön asioiden hoitamisessa ei arvioitu kovin suuriksi. Sen sijaan häneltä odotettiin suurta pystyvyyttä oman elämänsä suunnan määrittelemiseen, isojen ratkaisujen tekemiseen – koska ne olivat niin paljon monimutkaisempia ratkaisuja, että työntekijä ei voinut eettisesti kestäväällä tavalla ottaa niitä vastuulleen.

Työntekijät olivatkin huolissaan asiakkaiden passivoitumisesta erityisesti pitkän kriisiosastojakson aikana. He kuvasivat naisten haluavan usein siirtää vastuun omista asioista henkilökunnalle. Saratovin perhetukikeskuksen johtaja kuvaili tämän ilmiön vahvistuvan, mitä pidempään nainen asuu kriisiosastolla. Hän pohdiskeli, johtuuko se siitä, että ihmiset tottuvat nopeasti hyvään, vai siitä, että asiakkaina on tietynlaisia ihmisiä (*opredeljonnyi kontingent ljudei*), jotka ovat tottuneet vain saamaan eivätkä itse tekemään mitään.

Toisaalta naisilla oli kova paine ottaa vastaan niitä ratkaisuja, joita työntekijät tarjosivat. Yhdellä tutkimuksen kriisikeskuksista oli tiettyjä yhteistyöyrityksiä, joista he järjestivät asiakkailleen työpaikkoja. Työ autonrengas- tai makeistehtaassa oli raskasta ja huonosti palkattua, eikä osa asiakkaista ollut kovin innostunut ottamaan sitä vastaan varsinkaan, jos se olisi tarkoittanut hankalia lastenhoidollisia järjestelyjä. Paine tarjotun työpaikan ottamiseen oli kuitenkin voimakas, sillä muuten nainen oli vaarassa leimautua henkilökunnan silmissä tyhjätoimittajaksi, joka ei edes yritä ratkaista tilannettaan.

Käytännössä työntekijät saattoivat esittää naisille rajujakin ratkaisuja, joista näillä ei välttämättä ollut varaa kieltäytyä, koska he eivät pystyneet itse rakentamaan vaihtoehtoista suunnitelmaa ja pelkäsivät instituution tarjoaman ratkaisuehdotuksen hylkäämisen johtavan kriisiosastolta ulos joutumiseen. Kahden pienen lapsen kanssa kriisiosastolle paennut Oksana esimerkiksi joutui lähettämään lapset kuukausiksi hoitolaitokseen, josta sosiaalityöntekijä oli järjestänyt lapsille paikat, jotta voisi itse tehdä työtä ja ansaita rahaa asuntotilanteen ratkaisemiseen. Syy siihen, että lapset piti antaa ympärivuorokautiseen laitokseen, oli puhtaasti rakenteellinen: nainen ei voinut saada lapsilleen päiväkotipaikkoja, koska perheellä ei ollut pysyvää asuinpaikkaa ja rekisteröintiä Saratovissa.

Lasten laitokseen joutumisen uhka toistuu Saratovin julkisella kriisiosastolla tuotetussa aineistossani useita kertoja. Osin kyse oli aidosti naisen ja lapsen/lasten parasta saavutettavissa olevaa tulevaisuutta tukevasta ratkaisuvaihtoehdosta. Työntekijät järjestivät väliaikaisia laitospaikkoja lapsille perheen parasta ajatellen tilanteessa, jossa keinovalikoima oli pieni. Tämän ohella tulkitsen kuitenkin laitostortin vallankäytön välineeksi, jota työntekijät käyttivät halutesaan saada kriisiosastolla asuvaan naiseen vauhtia. Asiakkaan tehtävä oli realistisi-

sen suunnitelman laatiminen itsenäisen tulevaisuutensa turvaamiseksi ja sen määrätietoinen toteuttaminen. Passiivista odottelua ja paikalleen jäämistä seurasi patistelu ja jopa uhkailu.

Ljudmila Vasiljevna pyytää minut huoneeseensa ja pahoittelee, ettei pyytänyt minua mukaan keskusteluun [asiakastapaamiseen]. Hän sanoo, että heillä oli Anjan kanssa niin vakava keskustelu, että hän piti parempana käydä se kahden kesken. Ljudmila Vasiljevna kuitenkin kertoo minulle keskustelun sisällöstä: hänen mukaansa Anja ei ole kiinnostunut muuttamaan omaa tilannettaan, ei ole valmis tekemään mitään. Hänen toiveensa ovat epärealistisia. [...] Anja on ollut jo vuoden työttömänä, muttei suostu ottamaan vastaan apua työllistymisessä, vaan sanoo että siivoojan työtä hän löytää kyllä itsekin. [...] ”Minä sanoin hänelle että hankitaan sitten lapselle paikka internaatista, siellä on ainakin hänelle ruokaa ja vaatetta ja katto pään päällä, jos sinä et pysty hänestä huolehtimaan ja häntä elättämään”, selittää Ljudmila Vasiljevna vakavana. (KP 28.1.2009)

Anja oli akateemisesti koulutettu ammattilainen, joka oli joutunut luopumaan työstään käsivamman takia ja ollut sen jälkeen jo pitkään työttömänä ajautuen taloudellisiin vaikeuksiin. Hän ei ollut Saratovin valtiollisella kriisiosastolla väkivallan kokemusten, vaan asunnon menettämisen takia. Haastattelussa sain hänestä kuvan uupuneesta ja masentuneesta naisesta, jolla on vain vähän sellaisia mahdollisuuksia muuttaa omaa tilannettaan, joihin hänen voimansa riittäisivät. Koin satuttavan epäoikeudenmukaisena sen, että instituutio uhkasi häntä lapsen menettämisellä, jos passiivisuus ei muutu toiminnaksi. Samaan aikaan ymmärsin myös organisaation näkökulman: heillä oli vain vähän tarjottavaa Anjalle eikä hän voinut jäädä asumaan osastolle ikuisesti.

Toisinaan työntekijät vastustivat asiakkaan itselleen luomaa toimintasuunnitelmaa myös siten, että olivat haluttomia auttamaan häntä suunnitelman toteuttamisessa, koska arvioivat asiakkaan ratkaisujen olevan vääränsuuntaisia.

Alla Vladimirovna selittää [aiemmin kriisiosastolla asuneen, nyt juristin konsultaatioon saapuneen naisen] olevan monilapsisen perheen äiti, ”ja kotona on riidelly taas” (*i doma opjat ssorilis*). Pian Olga tulee paikalle, kyselen häneltä lisää asiakkaasta. Tämä on asunut täällä neljän lapsensa kanssa kaksi kertaa. ”Mies on selvin päin ihan mukava, mutta humalassa väkivaltainen”, selittää Alla Vladimirovna. ”Humalassahan melkein kaikki nämä meidän juttumme tapahtuvat”, Olga jatkaa. Väkivalta kuulostaa olleen aika vakavaa: yhden kerran nainen on esimerkiksi tullut tänne nenä murtuneena. Välillä nainen on eroamassa, jättämässä miehen, sitten he palaavat taas yhteen. He eivät ole naimisissa, mutta ovat eläneet pitkään yhdessä: kaikki lapset ovat miehen lapsia. Vanhin on ekaluokkalainen, joten kaikki ovat aika pieniä. ”Selvin päin mies on mukava, tulee tänne ja pyytää anteeksi, suhtautuu hyvin lapsiin ja ulkoilee heidän kanssaan. Mutta humalassa sitten hän riehuu, lyö ja ajaa perheen ulos”, Alla Vladimirovna selittää. Nyt naisella on ajatus, että hän käyttäisi äitiyspääoman siihen, että ostaisi miehelle huoneen jostain kommunalkasta ja saisi tämän uloskirjoitettua perheen kodista, joka on naisen omistama pientalo. Specialistien näkemys on, että suunnitelma on ihan hullu. ”Äitiys-

pääomahan on tarkoitettu lapsille, ei miehelle”, Olga puuskahtaa. ”Mies järjestäköön asumisensa jotenkin muuten!” Ilmeisesti miehellä on isä, jonka luokse tämä voisi muuttaa. Olgalle tämä asiakas on selvästi ei-toivottu asiakas: hän toteaa ohjanneensa naisen asuntoasioidensa kanssa ottamaan yhteyttä kansanedustaja Pisonviin, joka pitää vastaanottoa tämän kaupunginosassa. Ilmeisesti kansanedustajalla on vastaanotolla jotain asiantuntijoita, esim. juristeja. Tehkööt siellä töitä hänen kanssaan, minulla ei ole aikaa. Koska hänen kanssaan pitää tehdä töitä pitkään. Hän ei tiedä eikä ymmärrä mitään!”, Olga lataa. (KP 14.5.2009)

Asiakkaat, joiden toimintasuunnitelmaa työntekijät pitivät toteuttamiskelvottomana tai muutoin vääränlaisena, pyrittiin ohjaamaan muiden auttamistahojen asiakkaiksi. Heidän kanssaan työskentelyyn ei haluttu käyttää aikaa ja voimia. Edellä kuvaamassani esimerkissä työntekijät kokivat moraalisesti vääräksi sen, että nainen aikoi käyttää äitiyspääoman miehensä asuntotilanteen ratkaisemiseen – saadakseen miehen siten ulos yhteisestä kodista, joka oli naisen nimissä. Työntekijöiden mielestä suunnitelma oli älytön ja moraaliton, koska äitiyspääoma pitäisi käyttää lasten hyväksi. Työntekijöiden näkökulmasta nainen suhtautui väkivaltaiseen puolisoonsa liian vastuurationalisesti: hänen ei olisi pitänyt välittää, minne mies muuttaa eron jälkeen asumaan tai pyrkiä hänen kanssaan kaikkia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun, vaan yksinkertaisesti heittää hänet ulos ja jatkaa omaa elämäänsä lasten kanssa. Toinen ammattilaisten nurjamieliseen asenteeseen vaikuttanut tekijä oli oletettavasti se, että naisen toiminta ei tähän saakka ollut ollut lineaarista. Hän oli jo aiemmin tehnyt eropäätöksen, mutta palannut kuitenkin takaisin yhteiselämään miehen kanssa. Naisen autonominen toimijuus säilyi, ammattilaiset eivät kyseenalaistaneet hänen ratkaisuaan hänelle itselleen tai kieltäneet häntä toimimasta laatimansa suunnitelman mukaisesti. Ammattilaisten tuki naisen pyrkimykselle osoittautui kuitenkin ehdolliseksi: häntä ei oltu halukkaita auttamaan ja asiakkuus pyrittiin siirtämään toisaalle, koska suunnitelma ei vastannut työntekijöiden hyvänä pitämää toimintalinjaa. Lisäksi naisen suunnitelma ei ollut instituution päämäärien mukainen ja asetti siten työntekijät hankalaan tilanteeseen. Heidän olisi pitänyt pystyä asiakasdokumentaatioissa konstruoimaan mielestään väärä ratkaisu suotuisaksi ja osoittaa auttaneensa nais- ta tilanteen järjestämisessä parhain päin.

Odotuksena muutoshakuinen, mutta kuuliainen toimijuus?

Olen kuvannut edellä toimijuudesta käytäviä neuvotteluja kriisikeskusten työntekijöiden ja asiakkaiden välillä ja eriteltyt toimijuuden jäsennostapoja ja niihin liittyviä toimijapositioita. Toimijana esitettiin useimmiten asiakas ja vahvana ihanteena oli asiakkaan autonomisen toimijuuden tukeminen. Naisilta vaadittiin aktiivista toimijuutta oman tilanteen muuttamiseksi ja oman itsen, oman tilanteen tulkinnan ja elämänasenteen muuttamiseen tähtäävää työskentelyä (*rabota nad soboi*). Aktiivisen toimijuuden vaatimus ja ”oman elämän ottaminen haltuun” liittyy myös nyky-Venäjällä suosittuun populaaripsykologiseen diskurssiin, jossa ko-

rostetaan yksilön valinnanmahdollisuuksia ja vastuuta, jotka kuuluvat kiinteästi myös länsimaiseen terapeuttiseen kulttuuriin (Salmenniemi 2012b).

Käytännössä asiakkaan toimijuutta kuitenkin rajoittivat monet rakenteelliset tekijät, ja työntekijät ovat tietoisia siitä. Lisäksi asiakasnaisilta odotettu toimijuus oli käytännössä usein kuuliaista toimijuutta: ei vapaata ja autonomista, vaan voimakkaasti instituution odotusten ja vaatimusten ohjaamaa. Naisilta odotettiin aktiivista ratkaisujen hakemista omaan tilanteeseensa ja oman elämän subjektiksi ryhtymistä, mutta käytännössä ammattilaiset arvioivat kuitenkin heidän ratkaisujaan ja jaottelivat niitä tuettaviin ja ei-tuettaviin sekä tarkkailivat naisten toimintaa tavoitteiden edistämiseksi. Instituutio ei aina luottanut siihen, että asiakas veisi asiaansa aktiivisesti itse eteenpäin, ja paternalistinen kontrolli eli edelleen vahvana huolimatta naisten omien ratkaisujen ja autonomisuuden korostamisesta.

Kuuliaiseen toimijuuteen sisältyi myös velvollisuus ottaa tarjottu apu vastaan. Vaikka samanaikaisesti korostettiin naisten oikeutta määritellä omat ratkaisunsa ja se, millaista apua he tarvitsevat, määrittyi koko palvelupaketin kuuliainen vastaanottaminen naisten velvollisuudeksi.

Alla Vladimirovna kertoo, että sopimusohjelma on uusittu, samoin kuntoutusohjelma. Jotkut asiakkaat sanovat sopimusta allekirjoittaessaan, että ovat eri mieltä jonkun kohdan kanssa, saattavat jopa kynällä merkata sopimukseen esimerkiksi että eivät tarvitse psykologin palveluita. Tätä Alla Vladimirovna paheksuu selvästi, sanoo ”mutta tämä ei ole mikään hotelli”. Asiakkaalta odotetaan hoitomyöntyvyyttä: jos hän haluaa olla täällä, hänen täytyy olla valmis ottamaan vastaan kokonaisuudessaan se kuntoutusohjelma, joka täällä on tapana tarjota. (KP 12.3.2010)

Yhdessä tutkimukseni kriisikeskuksista osastolle asumaan tuleva nainen, joka ei halunnut käyttää psykologin palveluita, pantiin allekirjoittamaan kirjallinen ilmoitus palvelukokonaisuuden osasta kieltäytymisestä. Työntekijät eivät halunneet joutua vaikeuksiin sen takia, että he eivät olisi tarjonneet asiakkaille kaikkia niitä palveluita, joihin nämä olivat oikeutettuja. Kerron tämän esimerkin, koska se auttaa hahmottamaan työntekijöiden ja asiakkaiden välisen suhteen lisäksi myös sitä tekstuaalista, asiakasdokumentaation kautta rakentuvaa suhdetta, joka vallitsi kriisiosaston ja sen toimintaa valvovien ylempien hallinnollisten tahojen välillä. Työntekijät ohjasivat apua hakevia naisia aktiiviseen, oikeansuuntaiseen toimintaan, ripeään oman vaikean elämäntilanteen ratkaisemiseen ja kuuliaiseen tarjottujen palvelujen vastaanottamiseen, koska sen myötä he saattoivat tehdä asiakasdokumentaation tavalla, joka loi kuvaa tehokkaasta ja vaikuttavasta kriisikeskustoiminnasta.

6.2. Väkipalta ja vastuullinen toimijuus

Retrospektiivinen vastuu jo tapahtuneesta väkivallasta

Käytän käsitettä *retrospektiivinen vastuu* (Virkki ilmestyy) analysoidessani sitä, miten naiset kriisikeskuksiin ajanutta väkivaltaa ja sen syitä käsiteltiin. Retrospektiivinen vastuu viittaa vastuuseen jo tapahtuneesta väkivallasta. Aineistossani se nimettiin useimmiten ainakin periaatteessa väkivallantekijän vastuulla olevaksi.

Meillä on olemassa sellainen myytti, että ”joo, jos minä olisin erilainen, minua ei lyötäisi, jos minä olisin hyvä, minua kohdeltaisiin hyvin”. [...] Mutta sehän on hän (mask.), joka käyttää väkivaltaa. Hän voi tönäistä tai olla tönäisemättä, eikö niin?
MJ: Niin.

H: Aivan. Hän (mask.) nostaa kätensä lyöntiin. Sillä ei ole väliä, mitä nainen sanoo. Pääasia on, että hänellä syntyi ajatus lyödä. Siksi ne ovat hänen tekojaan, ja hän myös vastatkoon teoistaan. (HT48)

Kutsun tätä jäsennostapaa *väkivallantekijän vastuuttamiseksi*. Siinä tyypillistä oli, että väkivaltaa käyttävälle miehelle asetettiin *valinnan tekijän positio*: mies voi tehdä valintoja oman toimintansa suhteen ja päättää joko käyttää tai olla käyttämättä väkivaltaa. Väkipaltoa kokeneelle naiselle rakentuu *puhtaan uhrin positio* (Loseke 1992). Hänen toimintansa ei vaikuta tapahtumien kulkuun, hän ei ole voinut estää eikä myöskään itse aiheuttaa tapahtunutta väkivaltaa.

Zoja toteaa, että [asiakkaana oleva] nainen palaa taas syyllisyydentunteeseen, ja korostaa, että asiakas ei ole mihinkään syyllinen, vaan väkivallan käyttöön on aina syyllinen väkivallantekijä. Sinä olet väkivallan uhri, et sen aiheuttaja, Zoja sanoo asiakkaalle. (KP 30.8.2008)

Tässä katkelmassa ainoasta Sortavalassa seuraamastani asiakastilanteesta työntekijä ottaa voimakkaasti kantaa sen puolesta, että väkivallantekijä kantaa täyden vastuun tapahtuneesta väkivallasta. Sama toistui Sortavalan kriisiosaston esitteissä, joissa väkivaltaa kokenutta naista puhuteltiin näin:

Se, mitä tapahtuu, ei ole sinun syytäsi. Sinä et todellakaan kanna vastuuta väkivallasta, joka kohdistuu sinuun! Sinulla on oikeus elää rauhassa! Me uskomme sinua!
(E)

Kaikkien kriisikeskusten työntekijät toivat vähintään toisinaan esiin näkemyksiä, että konfliktissa on aina kaksi osapuolta ja että väkivaltatilanteen molemmat osapuolet olisivat varmasti voineet toimia jossain kohtaa toisin. Kutsun tätä *molempia osapuolia vastuuttavaksi jäsennostavaksi*. Sille luonteenomaista on väkivallan tarkasteleminen sukupuolistuneen vallankäytön sijaan kahden melko tasave-

roisen perheenjäsenen välisenä konfliktina. Myös asiakkaina olevat naiset syyttivät välillä itseään tapahtuneesta ja pohtivat omaa toimintaansa väkivaltaa edeltäneessä tilanteessa: ehkä he olivat itse tehneet jotain väärin, provosoineet tai muulla tavoin toimineet parisuhteessaan niin, että se on johtanut miehen väkivallankäyttöön. Aiempien tutkimusten perusteella väkivaltaa käyttäneet miehet saattavat selittää ja oikeuttaa omaa käyttäytymistään naisen provosoinnilla tai tämän käyttämällä henkisellä väkivallalla (esim. Nyqvist 2001, 125, 148; Hodyreva 2002, 175). Naiset saattoivat syyttää itseään esimerkiksi siitä, että eivät olleet onnistuneet luomaan perheen ilmapiiriä sellaiseksi, että väkivaltaa ei olisi tapahtunut. He sovittivat näin ollen itseään *osasyllisen uhrin toimijaposition*.

Ehkä olen itse johonkin syyllinen? Koska ei aina yksi ihminen ole syyllinen siihen, mitä tapahtuu, vaan ympäristö on myös syyllinen. (HA8)

Sveta pohti näin omaa osasyllisyyttään tapahtumiin, vaikka ulkopuolisen silmin hänen aviomiehensä käyttämä raaka fyysinen väkivalta sekä vaimon elämän jatkuva seuraaminen ja rajoittaminen olivat selväpiirteistä intiimiä terroria (Johnson M., 2006). Osa naisista otti etäisyyttä tähän ajatteluun. Heille oli tärkeätä vakuuttaa itsensä ja muut siitä, että he todella eivät olleet osasyllisiä tapahtuneeseen. He saattoivat esimerkiksi korostaa minulle haastattelussa, että eivät olleet provosoineet miestä väkivaltaan, vaan päinvastoin tehneet kaikkensa välttääkseen konfliktin.

Me [haastateltava ja hänen poikansa] yritimme, sanokaamme, tynnytellä tilannetta, olla mahdollisimman vähän tekemisissä hänen kanssaan, jotta emme provosoisi häntä, mutta se ei onnistunut. (HA5)

Tässä Diana käyttää väkivallantekijän vastuuttavaa jäsennystapaa ja sijoittaa itsensä aiemmin käsittelemääni *puhtaan uhrin position*. Tarve selittää, ettei ole ainakaan provosoinut väkivaltaa, kertoo siitä, että Diana kokee paineen – joko ulkopuolisen tai itsensä sisältä tulevan – tarkastella omaa käyttäytymistään ja punnita retrospektiivistä vastuutaan. Hän jatkaakin myöhemmin, että syyttää itseään lähes kaikesta ympärillään tapahtuvasta:

Syytän itse itseäni jatkuvasti. [...] Mitä tapahtuukaan, minusta tuntuu että suurin osa vastuusta on minulla. Vaikka psykologi tekee töitä opettaakseen minulle, ettei pidä ottaa liian paljon omalle vastuulleen. (HA5)

Naiset itse ja toisinaan myös kriisikeskusten henkilökunta eivät olleet ainoita, jotka asettivat retrospektiivistä vastuuta tapahtuneesta väkivallasta. Oli verrattain tavallista, että nainen joutui yhteisössään kantamaan miehensä väkivallan seuraukset yksin, kun taas mies ei saanut rangaistusta eikä naiselle tarjottu apua. Kaksi haastattelemaani naista oli esimerkiksi menettänyt parisuhdeväkivallan seurauksena työpaikkansa. Edellä omaa osuuttaan väkivallan syihin pohtinut Sveta joutui työpaikallaan lahjatavaramyymälässä vaikeuksiin, koska mustasukkainen avio-

mies seurasi häntä työpaikalle ja työnantaja pelkäsi miehen järjestämistä kohta-
uksista aiheutuvan haittaa liiketoiminnalle. Lisäksi Sveta oli joutunut välillä ole-
maan sairauslomalla väkivallasta saamiensa näkyvien vammojen, kuten kasvojen
mustelmien, takia. Yhden tällaisen poissaolon jälkeen työnantaja painosti hänet
jättämään irtisanomisilmoituksen. Toisessa tapauksessa sairaanhoitajana työs-
kennellyt Ljuda joutui jättämään työpaikkansa väkivaltaisen aviomiehen tultua
riehumaan työpaikalle.

Kummassakaan tapauksessa työnantaja ei käsitellyt ongelmana työnteki-
jöidensä kokemaa parisuhdeväkivaltaa, vaan parisuhdeväkivallan siirtymistä vää-
rään paikkaan, kotoa työpaikalle. Seurausten perusteella väkivalta määrittyi myös
työmarkkinoilla väkivaltaa kokeneen naisen vastuulla olevaksi asiaksi, johon toi-
saalta suhtauduttiin välinpitämättömästi, mutta josta työpaikan rauhan rikkoutu-
essa rangaistiin väkivallan uhria – irtisanomisella. Oikeudenmukaisemmalta olisi
tuntunut väkivaltaa kokeneen työntekijän tukeminen ja auttaminen ja väkivallan-
tekijän saattaminen vastuuseen teoistaan. Naisten kertomuksissa ei ainakaan tul-
lut esille, että työnantajat olisivat esimerkiksi kutsuneet miliisiä tilanteisiin, joissa
työntekijän väkivaltainen puoliso rettelöi työpaikalla. Vastuu parisuhdeväkivalta-
tilanteen rauhoittamisesta säilyi väkivallan kohteena olevilla naisilla silloinkin,
kun tilanne siirtyi kodin seinien sisältä julkiselle paikalle.

Prospektiivinen vastuu väkivallan välttämisestä jatkossa

Psykologi kuvaa, että useimmiten työskentely väkivalta-asiakkaan kanssa etenee
niin, että ensin diagnosoidaan (*diagnostika*), sitten tehdään kriisi-interventio (*kri-
zishnaja interventsija*), jonka aikana rauhoitellaan asiakasta ja pyritään norma-
lisoimaan tämän tilaa. Sitten alkaa varsinainen kuntouttaminen (*programma rea-
bilitatsii*), johon sisältyy toisen asteen ehkäisevää työtä (*utoritšnaja profilaktika*)
eli työskentelyä sen eteen, että asiakas jatkossa osaisi välttää väkivallan uhriksi
joutumisen. Toisin sanoen että hän oppisi tunnistamaan väkivaltatilanteiden lä-
hestymisen, tietäisi kuinka niitä paeta jne., tai vastaavasti tilanteessa, jossa hän on
eronnut tästä väkivallantekijästä, hän osaisi jatkossa välttää sellaisten miesten
kanssa suhteeseen ryhtymistä, jotka ovat väkivaltaisia. (KP 26.1.2009)

Kuinka monta kertaa olenkaan tullut tänne [kriisiosastolle] hakemaan neuvoja,
miten voin toimia, miten minun kannattaa reagoida vaikka silloin, kun hän [mies]
on räjähdysalttiina. Milloin vaieta, milloin jotain muuta... Siinä mielessä on hyvä,
että on tarjolla tällaista psykologista apua.” (HA1)

Vastuu tulevaisuuden väkivaltatilanteista ja niiden välttämisestä on käsitteellistet-
tävässä *prospektiiviseksi vastuuksi* (Virkki ilmestyy). Powers (2003, ref. Virkki
ilmestyy) määrittelee prospektiivisen vastuun keskeiseksi piirteeksi keskittymisen
siihen, kun on vastuussa ratkaisusta (ongelman sijaan). Lähisuhdeväkivaltaa kos-
kevassa keskustelussa vastuuta ongelman ratkaisusta ja väkivallan kierteen kat-
kaisemisesta sälytetään usein väkivaltaa kokeneelle osapuolelle. Tämä oli tavan-

omaista myös tutkimukseni kriisikeskuksissa. Käsittelen seuraavaksi *uhria väkivallan jatkumisesta vastuuttavaa jäsennostapaa*, jossa naiselle asettuu prospektiivinen vastuu väkivallan välttämisestä jatkossa tai ainakin osa siitä. Ensimmäinen tapa, jolla prospektiivisen vastuun vaatimus ilmeni, oli se, että naisen odotettiin lähtevän väkivaltaisesta parisuhteesta.

MJ: Millaisia ulospääsytöitä teidän asiakkaanne löytävät?

H: He itse päättävät, mitä haluavat. Eli jos erota, niin erota. Jos tehdä työtä, niin tehdä työtä – tehdä työtä, herran tähden. Me vain vähän autamme: väliaikainen majapaikka, väliaikainen pakopaikka. Niin se menee.

MJ: Eli pääasiassa ulospääsytie on ero?

H: Totta kai. Mitenkäs muuten, koska miestä ei ole mahdollista muuttaa, jos hän on lyönyt naista? Minä ajattelen, että häntä ei ole muuttaminen. No okei, jos nyt yhden kerran on käynyt niin, että hän on lyönyt, mutta jos hän vuosien varrella on hakannut mustelmille saakka, voinut murtaa käsiä ja jalkoja, niin mihin sellaista miestä tarvitsee, helpompi erota hänestä, eikö niin? (HT26)

Haastatteluotteessa puhuvan sosiaalityöntekijän kriisiosaston arjessa muotoutunut näkemys on, että pitkään jatkuneen, vakavan väkivallan kohdalla ero on ainut tapa, jolla nainen voi pelastaa itsensä. Eroaminen määrittyi usein naisen velvollisuudeksi: jos ei eroa, ei ole myöskään vara valittaa väkivallan jatkumisesta. Tässä jäsennostavassa vastuulliseksi toimijaksi määrittyy nimenomaan nainen. Hänen on tehtävä päätös lähtemisestä ja toteutettava se. Väkivaltaa käyttäneestä miehestä puhutaan vain vähän muutoin kuin toteamuksena, että hänen muuttumistaan ei kannata jäädä odottamaan. Jäsennostapa tulee lähelle edellä kuvaamaani muutoshakuisen toimijuuden odotusta.

Tyypillistä oli myös se, että työntekijät punnitsivat ratkaisuja sen mukaan, milaista ja miten toistuvaa väkivalta on. Tapauksissa, joissa he tulkitsivat väkivallan olleen luonteeltaan lähempänä situationaalista väkivaltaa tai molemminpuolista väkivaltaista kontrollointia (Johnson M. 2006; ks. myös luku 2.5), he olivat taipuvaisempia tukemaan yhteen palaamista. Naisen vastuu väkivallan katkaisemisesta eroamalla kasvoi väkivallan kroonistuessa ja tilanteen lähestyessä intiimiä terroria, jolle on tyypillistä väkivallan toistuvuus, vammojen syntyminen ja väkivallan muuttuminen ajan myötä yhä vakavammaksi (Johnson M. 2006; ks. myös luku 2.5).

H: Ylipäättään naiset varmaan itse provosoivat sitä [väkivaltaa]. Tosi usein. [...]

MJ: Jos käy niin, että nainen jotenkin provosoi, niin kuka kantaa vastuun? Kenen pitää toimia toisin?

H: Kaikkien. Riippuen siitä, kuinka usein [väkivalta toistuu]. Jos se on jotenkin etä yksi kerta, niin varmaankin sen voi selvittää. Mutta jos se on systemaattista, niin varmaankin... väkivallantekijä. Vaikka en tiedä silloinkaan. Ajattelen, että jos se on systemaattista, kun ihmiset jo jatkuvasti kokevat väkivaltaa (*uže postojanno ljudi podvergajutsja*), varmaan... No ei, varmaan uhri on myös syyllinen – syyllinen siihen, että ei muuta tilannetta, jossa elää, ja sallii tilanteen jatkumisen. Varmaankin molemmat ovat syyllisiä. (HT54)

Käytännössä monet asiakkaista palasivat kriisikeskuksesta kotiin jatkamaan yhteiselämää väkivaltaa käyttäneen miehensä kanssa. Palaaminen johtui oletettavasti usein siitä, että naiset kaikesta huolimatta rakastivat miehiään ja halusivat jatkaa elämistä yhdessä, mutta myös siitä että eron myötä he olisivat jääneet taloudellisesti ja asumisen suhteen hyvin turvatomiksi. Kriisikeskusammattilaiset tukivat paluuta, koska perheen säilyttäminen koossa määrittyi myös heidän ajattelussaan hyväksi asiaksi. Näissä tilanteissa työntekijät asettivat naisille välillä hyvinkin paljon vastuuta perheen ilmapiiristä ja sellaisten toimintatapojen valitsemisesta, jotka auttavat heitä ratkomaan parisuhteen erimielisyydet ilman, että mies turvautuu väkivaltaan.

H: Se on naisen valinta, ja hän löytää itselleen jonkinlaisen kompromissin. Eli jos hän ymmärtää jo, että miehen muuttaminen ei onnistu, hän tulee olemaan samanlainen jatkossakin, niin nainen, varmaankin, muuttaa ajan myötä omaa suhtautumistaan tapahtuneeseen.

MJ: Missä mielessä?

H: Siinä mielessä, että hän... kuinka sanoa... että hän opettelee, varmaankin vuosien mittaan, eläessään siinä ilmapiirissä, poistumaan niistä konflikteista, tietämään... Eli jos hän kuitenkin valitsee miehen eikä avioeroa, niin hän mukautuu miehen tahtoon (*podstraivaetsja pod nego*), tietää jo kuinka on parempi käyttäytyä. Vaikka kaikki tietävät, että väkivalta jatkuu joka tapauksessa, mutta hän (fem.) on tehnyt sen valinnan, että väkivalta ainakin vähenisi. (HT24)

Katkelmassa edellä auttavan puhelimen päällikkö esittää epäilyksen, että väkivalta tuskin loppuu naisen muuttaessa toimintaansa, mutta jo sen väheneminenkin helpottaa elämää. Miehen muuttumiseen hänkään ei usko. Koska miehet tosiaan eivät olleet kovin usein halukkaita ottamaan apua vastaan, keskityttiin kriisikeskustyon arjessa siihen, kuinka naisen pitäisi muuttaa käyttäytymistään. Olin usein yllättynyt siitä, kuinka paljon naisten ajateltiin pystyvän itse jatkossa vaikuttamaan siihen, käyttäytykö mies väkivaltaisesti. Tyypillistä tässä jäsennostavassa oli, että väkivaltaa tarkasteltiin perheriitana, konfliktina, joka eskaloituu fyysiseksi väkivallaksi, kun kumpikaan ei anna periksi.

Ensimmäinen neuvoni on, että periaatteessa, kun riita alkaa, ei pidä vain – no te tiedätte, miten meillä on tapana, että jos sinä loukkasit minua niin minä annan sen saman loukkauksen kymmenkertaisena takaisin. Pitää niin kuin lähteä riidasta pois. Jos mahdollista, niin lähteä vaikka ulos kävelemään. Jos syntyy taas ratkaisematon tilanne, niin tulla vaikka tänne meille [perhetuki]keskukseen, meillä on täällä psykologi, keskustella psykologin kanssa. Voimme aina ottaa ihmisen vastaan. Se on maksutonta apua. Jos ette pääse tulemaan – on auttava puhelin. Anamme käyntikortin [jossa on auttavan puhelimen numero], soittakaa meille. Ja ihmiset soittavat: mitä teen, minulla on ongelmia aviomiehen kanssa. Ja psykologi puhuu rauhallisella äänellä, että ei mitään hätää, kokeilkaapa juoda teetä yhdessä. (HT23)

Sosiaalityöntekijä piti hyvänä neuvona väkivaltaa kokeneelle naiselle sitä, että hän istuisi miehensä kanssa alas juomaan yhdessä teetä ja keskustelemaan rauhallisesti. Yhteinen teenjuominen sopii varmasti moniin parisuhteisiin, mutta neuvo tuntui naiivilta ja jopa ylimieliseltä peilattuna kriisiosaston asiakkaina olevien naisten kokemaan rajuunkin väkivaltaan ja sitä seuraavaan uusien väkivaltatilanteiden pelkoon.

Naisen vastuuttaminen väkivallan ehkäisemisestä ja välttämisestä perustui osin tietoisuuteen tarjolla olevien ratkaisuvaihtoehtojen rajallisuudesta. Koska monet naiset eivät halua jättää – tai käytännön syistä pysty jättämään – väkivaltaista parisuhdetta, työskentely psykologin tai sosiaalityöntekijän kanssa saattoi keskittyä siihen, että naista opetettiin tunnistamaan varhaisia väkivaltatilanteen kehittymisen merkkejä ja tapoja luovia ulos uhkaavasta tilanteesta.

Hän [naisiasiakas] tuli jo selkeästi määritellyn tavoitteen (*zapro*s) kanssa, sanoi: ”Minulle [olisi tarpeen apu] haittojen vähentämiseen... En voi erota, asuntokysymys ei sitä mahdollista, kyllä, en voi ratkaista sitä kysymystä, joten minun on eletävä tämän [väkivallan] kanssa. Miten elää sen kanssa?” [...] Me katsomme aina, mihin nainen on itse valmis, mitä hän on nyt. Jos hän sanoo ”ei, aion jatkaa elämistä...” – [silloin suuntaamme työskentelyn] haittojen vähentämiseen, kuinka elää siinä tilanteessa mahdollisimman vähin menetyksin. (HT14)

Myös eronneiden tai eroamassa olevien naisten kanssa työskentelyssä saatettiin keskittyä siihen, kuinka nainen voisi välttää parisuhdeväkivallan kokemukset mahdollisissa myöhemmissä parisuhteissaan. Tätä työskentelyn tapaa kutsuttiin toisen asteen ehkäiseväksi työksi (*utoritšnaja profilaktika*).

Keskustelemme naisen kanssa siitä, mitä hän ei ollut huomannut. Millaisia olivat merkit, joiden perusteella hän olisi voinut arvioida, että aviomies alkaa käyttää fyysisistä väkivaltaa, jotta hän sitten, jos – no naiset ovat eri-ikäisiä ja eihän hän välttämättä jää yksin, vaan tulee uusia miehiä – jotta hän osaisi jo arvioida näitä miehiä siitä näkökulmasta ja nähdä todelliset uhat, väkivallan varhaiset merkit. Opetamme sitä hänelle ehdottomasti, puhumme siitä. (HT14)

Tämä oli sinänsä pragmaattista, mutta toimijuuden näkökulmasta tarkasteltuna vieritti väkivaltaa kokeneille naisille paljon vastuuta väkivallan mahdollisesta toistumisesta. Suvi Keskinen (2005, 359) on kirjoittanut siitä, että suomalaisissa perheneuvoloissa naisille asetettiin paljon vastuuta kompromissien teosta ja myönteisen ilmapiirin rakentamisesta perheessä. Tätä vahvisti se, että miehet eivät yleensä olleet läsnä perheneuvolakeskusteluissa, vaan ammattilaisen puhetta vastaanottava osapuoli oli nainen. Naisten vastuuta perheen ilmapiiristä korostettiin myös minun tutkimukseni kriisikeskuksissa. Yhden kriisiosaston ohjesäännössä naisten auttaminen kodin ilmapiirin vaalimisessa oli jopa muotoiltu osaston keskeiseksi tehtäväksi:

[Kriisiosasto on tarkoitettu] naisten auttamiseen yhteisymmärryksen, kunnioituksen ja suotuisan ilmapiirin luomisessa perheeseen sekä konflikteista ja muista puolisoiden välisen perheen sisäisten suhteiden ongelmista selviämisessä. (Iževsk, ohjesääntö 2004)

Ammattilaiset keskittyivät naisten toimintaan, koska he yrittivät vaikuttaa asioihin, joihin heidän ylipäättään oli mahdollista vaikuttaa. Naiset olivat kriisikeskukseen asiakkaina, he janosivat apua tilanteen muuttamiseksi, he halusivat tehdä kaikkensa, jotta onnellinen perhe-elämä olisi mahdollista. Moni heistä halusi viimeiseen saakka välttää avioeroa ja perheen rikkoutumista. Samaan aikaan valtiollinen perhepolitiikka asetti perheille tarjottavien sosiaalipalveluiden tärkeäksi tehtäväksi perheyhteyden ja perinteisten perhearvojen vaalimisen. Työote jätti kuitenkin avoimia kysymyksiä: Kuinka todellista on, että väkivaltaa kokenut nainen pystyy omaa käyttäytymistään muuttamalla lopettamaan väkivallan? Mikä on väkivaltaa käyttäneiden miesten prospektiivinen vastuu?

Miesten pakeneva toimijuus

MJ: Entä miehenne, onko hän hakenut apua täältä?

H: Ei. Tai kävi hän lapsia katsomassa, mutta ei ole hakenut apua.

MJ: Ei ole käynyt puhumassa työntekijöiden kanssa?

H: Ei. Hän on sitä mieltä, että ei hänen tarvitse. (HA1)

Aiemmin olen kuvannut miesten läsnäoloa kriisikeskuksissa, joka oli luonteeltaan ennen kaikkea diskursiivista. Väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa haluttiin tehdä työtä, mutta sen toteuttamiseksi koettiin suurta keinottomuutta, koska miesten motivointi avun hakemiseen oli vaikeata tai mahdotonta. Tässä alaluvussa tarkastelen, millainen kuva miesten toimijuudesta rakentuu miestyötä koskevan puheen perusteella.

Aineistossani oli vain vähän konkreettiselle tasolle yltäviä näkemyksiä siitä, miten väkivaltaa käyttäneiden miesten pitäisi muuttaa toimintaansa. Edellä olevassa sitaatissa kysyn Sortavalan kriisiosastolta apua hakeneelta naiselta, onko hänen miehensä käyttänyt tarjolla olevia miestyön palveluita. Nainen vastasi, että mies ei koe tarvitsevänsä apua, koska ei ole mielestään tehnyt mitään väärää. Sortavalan kriisiosasto oli tutkimukseni yksiköistä ainut, jossa työskenneltiin aktiivisesti ja määrätietoisesti myös miesten vastuuttamiseksi ja korostettiin heidän toimijuuttaan. Ammattilaiset yrittivät saada väkivaltaa käyttäneitä miehiä palveluiden piiriin.

Zoja ehdottaa, että he yrittäisivät katsoa tilannetta monipuolisesti ja eri henkilöiden näkökulmista. Hän kertoo, että aiemmin kriisiosasto teki työtä naisten ja lasten kanssa, ja usein päädyttiin umpikujaan. Nyt on alettu työskennellä myös miesten kanssa. Keskuksessa on nykyisin myös miesvapaaehtoisia, sillä näyttää olevan niin, että usein miesten on helpompi puhua toiselle miehelle. Zoja kertoo, että ta-

paamiset voidaan järjestää niin, että tiloissa ei ole muita, joten miehen ei tarvitse pelätä että joku näkisi hänet. Tai jos mies ei suostu tapaamiseen, niin voisi aloittaa vaikka siitä, että hän edes soittaisi miespäivystäjän päivystysaikaan. Asiakas sanoo, että ei hän voi tuollaista ehdottaa, kun mies kuitenkin sanoisi siihen että no hän soittaa, mutta mitä sitten. Zoja kehottaa naista kysymään mieheltä, onko hän sitten itse tyytyväinen perheen tilanteeseen nykyisellään, ja toteaa että miehelläkin on velvollisuus muuttaa itseään ja kasvaa (*rasti*) tässä tilanteessa. (KP 30.8.2008)

Toteamus, että tilanteen ratkaisemiseksi miehelläkin on velvollisuus muuttua ja kasvaa, on aineistossani epätavallinen. Useammin tapa, jolla miesten toimijuutta käsiteltiin, muistutti ennemmin Kayn (2006, 28) analysoimaa vallitsevaa maskuliinisuusdiskurssia, jossa miehet esitettiin heikkoina, vastuuttomina ja kykenemättöminä aktiiviseen toimijuuteen ja oman käyttäytymisensä muuttamiseen. Tästä stereotypiasta poiketen havainnoimassani asiakaskohtaamisessa poissaolevalle miehelle rakennettiin *tilanteen muuttajan ja muuttujan toimijapositiona*. Siinä mies nähdään aktiivisena toimijana, joka kykenee tekemään tietoisia valintoja ja muuttamaan omaa toimintaansa. Sosiaalityöntekijä huomioi miehen kanssa työskentelyä ehdottaessaan, että kriisikeskuksen asiakkaaksi tuleminen on miehelle todennäköisesti vaikeata. Tämä liittyy siihen, että venäläiseen miesihanteeseen kuuluu kyky ratkaista omat ongelmat ilman ulkopuolista apua, olivat ne miten vaikeita hyvänsä (Kay 2007, 52). Sosiaalityöntekijä teki useita yhteydenotokynnyksistä madaltavia ehdotuksia, kuten että tapaaminen voidaan järjestää tiloissa, joissa ei ole ketään muuta, ja että mies voi soittaa puhelinpäivystykseen silloin, kun siellä on miesvapaaehtoinen. Miehen motivointi yhteydenottamiseen jäi kuitenkin tässäkin tilanteessa väkivaltaa kokeneen naisen vastuulle. Tämä oli yleistä. Asiakkaana olevalle naiselle saatettiin esimerkiksi ehdottaa paritapaamista ja naiset itsekkin toivoivat niitä usein. Todellisuudessa paritapaamiset toteutuivat vain harvoin, koska nainen ei onnistunut motivoimaan väkivaltaa käyttänyttä miestä tulemaan tapaamiseen. Usein paritapaamisista keskusteltiin tasolla, jolla se oli vasta naisen toive.

Asiakas kertoo, että kaupungin auttavassa puhelimessa hänelle tarjottiin mahdollisuutta tulla psykologin konsultaatioon yhdessä miehen kanssa. Ženja toteaa siihen, että sehän kuulostaa mahtavalta, ”hienoa, jos hän ilmaisee toiveen tehdä töitä itsensä kanssa ja pelastaa perheen”. (*Prekrasno, esli on projavljaet zhelanie rabotat nad soboi i sohranit semju.*) Jälkikäteisessä keskustelussa Ženja korostaa, että tämä oli naisen halu, miehen kanssa hän ei ollut vielä puhunut asiasta. Ženja on kuitenkin sitä mieltä, että olisi tosi hienoa, jos mies olisi valmis menemään psykologille yhdessä naisen kanssa. Hän sanoo minulle puhelun jälkeen, että sanoi naiselle sen olevan hieno juttu, jos hän pystyy motivoimaan miehen työskentelyyn. Motivointi määrittäytyi tässä nimenomaan naisen vastuulla olevaksi. (KP 15.3.2010)

Usein kuva miesten toimijuudesta rakentui perinteiselle kulttuuriselle mallille *mužikista* (”äijästä”), joka ei hae apua ongelmiinsa ja valitessaan yksin selviytymisen menettää samalla mahdollisuutensa toisin toimimiseen. Työntekijät viittasivat

kulttuurisiin malleihin, joiden mukaan psykologisen ja/tai sosiaalisen avun hakeminen olisi miehelle häpeällistä. Tämä rajoitti miehen mahdollisuuksia ottaa prospektiivista vastuuta väkivallan kierteen katkaisemisesta hakemalla apua. Lisäksi väkivaltaa käyttäneiden miesten retrospektiivistä vastuuta liudensi sen, että väkivalta näyttäytyi usein tahdottomana lapsuuden mallin toistamisena (ks. luku 4.3). Seuraavassa katkelmassa naisjärjestön kriisikeskuksen juristi kuvaa tätä ajattelutapaa ja kyseenalaistaa sen:

Meille, psykologiin, otti yhteyttä perhe, ja mies, en enää muista... joka kärsi siitä, että mies oli itse kokenut väkivaltaa lapsuudessa. Hän oli itse tätä väkivaltaa vastaan, puhui että minä en koskaan käytä väkivaltaa omassa perheessäni, mutta siitä huolimatta hän siirsi tämän väkivaltaisen kokemuksen omaan perheeseensä. Hän ei tiennyt, millä toisella tavalla ratkaista konflikteja, ja osasi vain tuolla tavalla. Silällä tavalla, jolla hän oli nähnyt toimittavan omassa lapsuudenperheessään, vanhempiensa perheessä. Siksi hän ei tiennyt, ja hän tuli vapaaehtoisesti, hän halusi työskennellä. Mutta suurin osa väkivallantekijöistä ei halua muuttua. (HT33)

Tässäkin haastattelukatkelmassa kriisikeskuksen psykologilta apua hakeneen miehen toimintatapa näyttäytyy poikkeuksellisenä. Useimmiten aineistossani esiintyy näkemys, että väkivaltaa perheessä käyttäneet miehet ottavat vastuuta jo tapahtuneista teoistaan ja tulevasta toiminnastaan vain lainsäädännön pakottamina. Tavanomainen ajatuskulku väkivallantekijämiehille suunnatuista palveluista keskusteltaessa oli, että palveluita miehille on vaikeata kehittää niin kauan, kun ei ole hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä. Kerta toisensa jälkeen ja kaikissa tutkimukseni kriisikeskuksissa kuulin kuvauksia väkivallantekijöitä hoitoon velvoittavasta lainsäädännöstä esimerkiksi Yhdysvalloissa, Kroatiassa, Alankomaissa tai vain ”länsimaissa”.

Nina Semjonovna kertoo Nižni Novgorodissa vierailleesta amerikkalaisesta asiantuntijasta, joka oli puhumassa miesten ryhmistä, joissa opetellaan väkivallatonta käyttäytymistä. Hänen mukaansa USA:ssa (varmaankin jossain tietyssä osavaltiossa) on laki, joka velvoittaa väkivallasta tuomitun miehen menemään ryhmään tai vaihtoehtoisesti vankilaan. Täällä sellaista ei tietenkään ole, minkä vuoksi miehiä on aika vaikea motivoida hoitoon. (KP 2.4.2004)

Tanja sanoo, että kroatialaiset keskittyvät enemmän työhön väkivallantekijöiden kanssa (*s obidtsikami*), koska se on siellä mahdollista, täällä ei. Kysyn, miksi se ei ole mahdollista täällä, ja Tanja selittää, että Venäjällä ei ole lainsäädäntöä, jolla väkivallantekijän voisi velvoittaa hakemaan apua. [...] On hurjan kiinnostavaa analyttisesti, miksi miestyö koetaan mahdolliseksi vain silloin, jos on olemassa hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä. Tanjakin sanoi, että kun monessa maassa on laki, joka asettaa vaihtoehtoiksi vankilan ja terapian. Tätä samaa puhuttiin jo Udmurtiassa kuusi vuotta sitten. Liittyykö tämä realismiin venäläiseen miehenmalliin liittyen, neuvostoliittolaiseen valtiopatalnismien perintöön jossa valtio pystyi pakottamaan kaikenlaiseen vai johonkin muuhun? (KP 1.3. 2010)

Nadja – kuten kaikki aiemmatkin keskustelukumppanini tähän aiheeseen liittyen – kysyy onko Suomessa hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä. On kiinnostavaa ja varmaan myös analyttisesti tärkeätä, että keskustelu miestyöstä kietoutuu hyvin paljon lainsäädännön hoitoonvelvoittamispykälien tai niiden puutteen ympärille. Mitä se kertoo miesten toimijuudesta tai sille asetetuista odotuksista? Nadja kertoo, että Hollannissa on sekä velvoitettua että vapaaehtoista väkivaltatyötä väkivallantekijämiesten kanssa. (KP 4.3.2010)

Kuulin muisteltavan Neuvostoliiton aikaa, jolloin alkoholisoituneita miehiä voitiin lähettää pakkohoitoon, joka toimi päihteidenkäytön lisäksi toisinaan katkaisuna myös väkivallalle ja tarjosi ainakin levähdystauon väkivaltaisessa parisuhteessa elävälle naiselle, joka ei asuntopulan takia välttämättä kyennyt jättämään väkivaltaista suhdetta. Nyt valtion ja yksityiselämän raja määrittyi toisin, ja julkisen vallan kynnys ihmisten itsemääräämisoikeuteen kajoamiseen oli korkea. Se, että useimmat väkivaltaa käyttäneet miehet eivät vapaaehtoisesti hae apua, hyväksyttiin deterministinä totuutena. Maskuliinisuuden kriisiä käsitelleiden pietarilaisten sukupuolentutkijoiden Jelena Zdravomyslovan ja Anna Tjomkinan (2002, 435–436) kuvaama myöhäisneuvostoliittolainen tapa tarkastella miehiä joko oman biologiansa tai yhteiskunnallisten olojen passiivisina uhreina ennemmin kuin aktiivisina toimijoina ja oman kohtalonsa määrittäjinä on tämän tutkimuksen aineiston valossa edelleen käytössä. Pakkohoito määrittyi ainoaksi realistiseksi tavaksi väkivallantekijöiden saamiseksi auttamispalveluiden piiriin. Tässä diskurssissa miehille asettuu *pakkotoimien kohteen positio*. Siinä miehen itsenäiselle toimijuudelle, kyvylle valita toisin toimiminen, jäi vain vähän tilaa. Hän määrittyi yhteiskunnassa vallitsevien stereotyypioiden ja oman historiansa vangiksi, joka on kyvytön toimimaan toisin.

Toisaalta pohdin, onko kyse osin myös siitä, että ammattilaiset kunnioittivat miehen ratkaisua olla hakematta apua ja sillä tavoin hyväksyivät hänen autonomisen toimijuutensa, asettaen hänet oman tiensä kulkijan toimijaposition. Mies ei näyttäytynyt yksinomaan kykenemättömänä toisin toimimiseen, vaan samanlaisesti myös itsenäisenä kulkijana, jonka polkuja ammattilaiset eivät voi hallita ja jonka päätä ei ole kääntäminen, mitä tulee hänen ratkaisuunsa hylätä avun hakeamisen mahdollisuus. Naisten kohdalla tietynlainen toiminta nähtiin enemmän hänen velvollisuudekseen ja ammattilaisten mahdollisuudet naisten ratkaisujen ohjaamisessa tiettyyn suuntaan suuremmiksi, vaikka heidän itsenäistä ratkaisujen tekemistään korostettiinkin. Ilmiö voi liittyä myös siihen, että naiset nähdään – venäläisessä kulttuurissa ja laajemminkin – usein miestä enemmän vastuullisiksi perheen parhaaksi tehtävistä ratkaisuista.

Heikko luottamus miesten kykyyn hakeutua palveluiden piiriin hankaloitti myös miestyön kehittämistä, niin paljon puhetta kuin sen tärkeydestä aineistossani onkin. Kun Saratovissa avattiin miesten kriisipalvelu, kysyin perhetukikeskuksen johtajalta, mainostetaanko toimintaa väkivaltaa käyttäneille miehille. Hän vastasi, että sellaisessa mainostamisessa ei olisi mitään järkeä (*takaja reklama byla by beztolкова*). Johtajan näkemys oli, että miehet eivät tunnusta ongelmaa eivätkä siksi hakeutuisi palvelun piiriin. Edes miesten kriisipalvelun perustamisen

jälkeen ei uskottu siihen, että joku mies saattaisi väkivaltaa käytettyään kokea toimineensa väärin, haluta apua ja aktiivisesti hakeutua sen piiriin, kunhan tietäisi apua olevan saatavilla. Aiemman tutkimuksen perusteella väkivaltaa käyttäneen miehen oma halu myöntää vastuunsa tapahtuneesta onkin avainasemassa siinä, että hän on motivoinut muuttumaan (Cavanagh & Lewis 1996, 109). Miesten kriisipalvelun perustaminen ei ollut johtanut siihen, että miesten toimijuuteen suhtauduttaisiin yhtään aiempaa vakavammin ja ennakkoluulottomammin tai että heille aidosti tarjottaisiin mahdollisuutta hakeutua palveluiden piiriin tiedottamalla niistä kattavasti.

Galina Petrovna sanoo painokkaasti, että väkivallantekijöiden (*obidtsiki*) kanssa tehtävään työhön tarvitaan muita mekanismeja [kuin vapaaehtoiseen palveluiden piiriin hakeutumiseen perustuva miesten kriisipalvelu]. Useimmat väkivallantekijät eivät näe omassa käytöksessään mitään väärää, syyttävät väkivallan uhria tapahtuneesta ja sanovat tämän saaneen vain ansionsa mukaan, eivätkä todellakaan koe kaipaavansa mitään apua. Tähän vaikuttavat Galina Petrovnan mukaan tietenkin myös asenteet psykologista apua kohtaan yleisesti. Galina Petrovna korostaa vielä, että heillä olisi kyllä halua tehdä työtä väkivallantekijöiden kanssa, mutta tällä hetkellä se ei ole mahdollista [...] Yritän peilata Suomeen, sanon että meillä pitkäjänteisen työn myötä väkivallantekijöiden kanssa tehtävään työhön on niin paljon asiakkaita kuin esim. Helsingin Jussit pystyvät ottamaan vastaan. ”Ehkä meilläkin pitkän ajan kuluessa tulee menemään niin”, Galina Petrovna sanoo. (KP 23.9.2010)

Miesten kriisipalvelu keskittyi toistaiseksi tekemään ehkäisevää työtä yhteisötasolla, kuten pitämään ”Rakentava vuorovaikutus vastakkaisen sukupuolen kanssa” -koulutuksia miesvaltaisissa oppilaitoksissa, esimerkiksi teknillisessä yliopistossa ja sotakoulussa. Tulkitsen keskittymistä ehkäisevään työhön niin, että nuorten, vasta parisuhteitaan aloittelevien miesten prospektiiviseen toimijuuteen suhtauduttiin jo väkivaltaa käyttäneiden miesten toimijuutta toiveikkaammin ja avoimemmin. Heidän ajateltiin vielä voivan valita toimivansa toisin omassa parisuhteessaan. Toisaalta useissa yhteyksissä tuli esiin, että väkivaltaa jo käyttäneiden miesten houkutteleva palveluiden piiriin vaatisi pitkäjänteistä julkista kampanjointia ja mainostamista. Esimerkiksi naisjärjestön kriisikeskuksen johtaja sanoi uskovansa, että miehillä voisi olla kiinnostusta työskentelyyn, mutta työtä pitää ensin mainostaa pitkään. Tämä tehtävä vain tuntui niin ylivoimaisen vaativalta ja turhauttavalta, ettei kumpikaan saratovilaisista väkivaltatyön yksiköistä tuntunut olevan valmis siihen tarttumaan. Asiakasrekrytointiin liittyvien vaikeuksien lisäksi epäilyksiä kohdistui työn tuloksellisuuteen.

Tanja uskoo, että miehillä periaatteessa voisi olla kiinnostusta työskentelyyn, mutta työtä pitää ensin tehdä tutuksi ja mainostaa, ja siinä on pitkä työ. Lisäksi hän puhuu siitä, että työn tuloksellisuudesta ei ole takeita: kuinka moni käy terapian loppuun saakka, kuinka monen käyttäytymistä se muuttaa jne. Sen takia he eivät halua nyt käyttää voimiaan ja resurssejaan siihen. Tanja käyttää ilmaisua, että väkivallantekijöiden kanssa tehtävän työn tulokset lienevät ennemmin ”tieteellisiä”

kuin ”käytännöllisiä”. Tulkitsen hänen tarkoittavan sitä, että arvo voi olla ennemmin uuden työmallin kehittämisessä kuin siinä, että asiat varsinaisesti muuttuisivat. (KP 1.3.2010)

Sortavalassa tähän kaikkeen oli kuitenkin ryhdytty. Siellä miestyöstä oli laadittu oma esite, jossa miehille mainostetaan auttavaa puhelinta ja tapaamisia kasvokkain kriisiosaston miesvapaaehtoisten kanssa. Palvelut on suunnattu ”miehille kriisissä”, ja erikseen työmuotoina mainitaan apu aggressiivisista käyttäytymismalleista eroon pääsemiseksi sekä psykologinen apu alkoholiriippuvuuden katkaisemiseksi. Miestyön alku oli saanut verrattain paljon julkisuutta myös paikallisyhteisössä. Sitä käsiteltiin mediassa ja sekä henkilökunta että miesvapaaehtoiset antoivat haastatteluja siihen liittyen. Miesasiakkaita oli edelleen melko vähän, mutta mentaalinen muutos paikallisyhteisössä oli käynnistetty ja kriisikeskuksen ihmiset suhtautuivat optimistisesti siihen, että miehet ryhtyvät hiljalleen ottamaan vastuuta tekemästään väkivallasta ja hakemaan apua.

6.3. Yhteenveto

Tässä luvussa olen analysoinut kriisikeskusten väkivaltatyötä toimijuuden näkökulmasta, apua hakevien ihmisten toimintatilaa ja heidän toimijuudelleen asetettuja odotuksia. Tutkimukseni naiset ovat osoittaneet aktiivista toimijuutta jo siinä, että he ovat murtaneet väkivallasta vaikenemisen ja sen sietämisen perinteen hakemalla apua. Kriisikeskuksissa näille naisille asettui voimakas muutoshakuisen toimijuuden odotus. Tilanteen muuttaminen määrittyi nimenomaan naisten tehtäväksi; heidän piti ottaa vastuu omasta elämästään ja alkaa etsiä ratkaisuja tilanteeseensa. Naiselle asettuvia toimijapositioneja olivat muutoksen subjekti ja epäonnistunut muutostoinija. Ammattilaisten oli välillä vaikea sietää väkivaltaa kokeneiden naisten ambivalenssia lähtemisen ja jäämisen välillä. Kykenemättömyys toimia konstruoi toisinaan apua hakevien naisten essentialistiseksi piirteeksi sen sijaan, että sitä olisi tulkittu väkivallan seurausilmiönä. Lähisuhdeväkivallan on kuitenkin tutkimuksissa todettu altistavan perääntymiselle ja periksi antamiselle, ja vahingoittavasta suhteesta irrottautumisen vaikeutta täytyy ymmärtää sen valossa (Notko 2011, 212–213).

Työntekijöiden ja asiakkaiden välisissä toimijuussuhteissa ihanteena oli apua hakevan naisen autonomisen toimijuuden tukeminen. Työntekijän tehtävänä oli avustaa asiakasta eteenpäin hänen itse valitsemallaan tiellä ja pidättäytyä neuvomisesta. Työntekijä ei tarjonnut ratkaisuja tai tuonut keskusteluun uusia aiheita, vaan tuki asiakasta eteenpäin hänen itse määrittelemällään polulla. Auttamistyötä tehtiin asiakaslähtöisesti, naisen itsetuntoa vahvistaen. Naisia johdateltiin keskittymään omaan itseensä ja niihin asioihin, jotka hänen on mahdollista itse muuttaa. Asiakaslähtöisen työtavan varjopuolena oli, että ne asiakkaat, jotka eivät pystyneet määrittelemään omia tavoitteitaan, saattoivat määrittyä hankaliksi autettaviksi. Naisen autonomista toimijuutta korostavaan työtapaan kuului kuitenkin

kin asiakkaan ratkaisun kunnioittaminen silloinkin, kun hän päätti palata väkivaltaiseen parisuhteeseen, vaikka mikään ei ollut muuttunut.

Keskeinen naisten toimijuuteen kohdistunut odotus oli, että sen piti olla aktiivista. Jos näin ei ollut, sosiaalityöntekijä saattoi kirjata asiakasdokumentaatioon esimerkiksi, että asiakas ei osoita aktiivisuutta ja kiinnostusta omien ongelmien ratkaisemiseen. Aktiivisen toimijuuden vaatimus jätti vain vähän tilaa väkivaltaa kokeneen naisen pelolle ja heikkouden kokemuksille. Samanlaisia havaintoja on tehnyt suomalaista parisuhdeväkivaltaa tutkinut Marita Husso (2003, 164), jonka mukaan vahvan itsenäisyyden toimijuuden odotus jättää huomiotta naisten haurauden ja särkymisen kokemukset. Tunnistamatta ja tunnistamatta jää, että tilanne, jossa naiset joutuvat valintojaan tekemään, on äärimmäisen kuormittunut, rajoitettu ja uhkaava, jopa lamaannuttava. Vahvan autonomisen toimijuuden vaatteen ongelmana voikin pitää sitä, että siinä ei huomioida väkivallan seurauksia ja niiden vaikutuksia toimintakykyyn (Ronkainen 2006, 544).

Aktiivisen position omaksuminen omaan elämään liittyvissä asioissa ja määrätietoinen toiminta oman tilanteen muuttamiseksi määrittäytyivät asiakkaan velvollisuuksiksi, joiden toteutumisesta työntekijät valvoivat ja tukivat. Hyviksi asiakkaiksi määrittäytyivät sellaiset naiset, jotka tiesivät mitä halusivat ja kykenivät tarmokkaasti edistämään omaa asiaansa. Jatkosuunnitelmia kysyttiin heti ensikontaktin aikana, ja naisen piti lunastaa oikeus palveluihin vakuuttamalla ammattilaiset siitä, että aikoo toimia määrätietoisesti tilanteensa ratkaisemiseksi. Oikeuden passiivisuuteen ja levähtämiseen saattoi saada vain poikkeustapauksissa.

Toisinaan asiakkaan itsemääräämisoikeuden periaate työskentelyn ideaalina rakoili, ja työntekijät käyttivät asiantuntijavaltaa suhteessa apua hakeviin naisiin. Periaate pidättäytyä neuvomisesta ja kunnioittaa asiakkaan omia ratkaisuja horjui, jos asiakkaan löytämät ratkaisuehdotukset ovat ammattilaisten mielestä vääränlaisia ja puuttuttavia. Neuvominen, jonka työntekijät itselleen sallivat, liittyi ennen muuta perheen pitämiseen koossa. Eroaminen taas oli ratkaisu, joka naisen piti tehdä itsenäisesti. Tällöin johdattelu toimivaan ratkaisuun oli hienovaraisempaa, kuten tiedon antamista väkivallan dynamiikasta ja siitä, että se harvoin loppuu itsestään, vaan ennemminkin muuttuu ajan myötä vakavammaksi ja raaemmaksi. Asiakkaat, joiden toimintasuunnitelmaa työntekijät pitivät toteuttamiskelvottomana tai muutoin vääränlaisena, pyrittiin puolestaan ohjaamaan muiden auttamistahojen asiakkaiksi.

Olen tiivistänyt naiselle asetettua toimijuusodotusta muutoshakuiseksi, mutta kuuliaiseksi toimijuudeksi. Ihanteena on naisen autonominen ja aktiivinen toiminta, mutta käytännössä hänen toimijuuttaan rajoittavat monet rakenteelliset tekijät. Lisäksi odotettu toimijuus on voimakkaasti instituution odotusten ja vaatimusten ohjaamaa, ja kaikki ratkaisut eivät kelpaa. Kuuliaiseen toimijuuteen sisältyi myös velvollisuus ottaa tarjottu apu vastaan.

Luvun toisessa osassa olen jäsentänyt kriisikeskusten väkivaltatyössä rakentuvia vastuusuhteita tapahtuneesta ja tulevasta väkivallasta. Retrospektiivinen vastuu tapahtuneesta väkivallasta asetettiin useimmiten väkivallantekijälle. Tällöin väkivaltaa käyttänyt mies asetettiin valinnan tekijän positioon ja naiselle rakentui

puhtaan uhrin positio. Toisinaan työntekijät kuitenkin vastuuttivat tapahtuneesta molempia osapuolia. Myös asiakkaana olevat naiset asettivat itseään osasyllisen uhrin positioon ja pohtivat, olisivatko he toisin toimimalla voineet estää väkivallan. Naiset saattoivat joutua kantamaan vastuuta väkivallan seurauksista myös omassa yhteisössään; kaksi tutkimukseni naisista oli esimerkiksi menettänyt työpaikkansa parisuhdeväkivallan takia.

Prospektiivista vastuuta väkivallan välttämisestä jatkossa asetettiin usein naisille. Prospektiivisen vastuun vaatimus ilmeni yhtäältä siten, että naisen odotettiin lähtevän väkivaltaisesta parisuhteesta pelastaakseen itsensä ja lapsensa, ja toisaalta siten, että parisuhteessa jatkaville naisille asetettiin vastuuta perheen ilmapiirin vaalimisesta ja tulevien väkivaltatilanteiden ehkäisemisestä tällä tavoin. Jälkimmäinen työskentelytapa liittyi yhtäältä siihen, että perheen säilymistä pidettiin hyvänä ja toivottavana ratkaisuna. Toisaalta se liittyi siihen, että vaikuttamisen mahdollisuudet miehen toimintaan koettiin pieniksi. Siksi keskityttiin siihen, mihin kriisikeskuksessa voi vaikuttaa, eli asiakkaana olevan naisen toimintaan.

Väkivaltaa käyttäneiden miesten toimijuuteen luotettiin vain vähän. Heidän kanssaan haluttiin tehdä työtä, mutta se koettiin vaikeaksi ilman väkivallantekijät hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä. Miehen motivointi vapaaehtoiseen psykososiaaliseen työskentelyyn kriisikeskuksen ammattilaisten kanssa jäi useimmiten väkivaltaa kokeneen naisen vastuulle. Työskentely toteutui vain harvoin, vaikka periaatteessa kaikki tutkimukseni kriisikeskukset olivat valmiita väkivaltaa käyttäneiden miesten kanssa työskentelyyn tai vähintään paritapaamisiin.

Kriisikeskusten vaikeudet houkutella väkivaltaa käyttäneitä miehiä palveluiden piiriin olivat toiminnan kipupiste erityisesti siksi, koska kriisikeskukset ovat ottaneet vakavasti monien väkivaltaa paenneiden naisten ajatuksen ja toiveen, että he eivät halua parisuhteen, vaan väkivallan loppuvan. Kriisikeskukset kunnioittivat naisten toimijuutta sen määrittelemisessä, että parisuhde ja sen säilyttäminen voi olla naiselle tärkeitä huolimatta miehen tekemästä väkivallasta. Toimivan mies työn puuttuessa tämä kuitenkin johti siihen, että naisia vastuutettiin väkivallan lopettamisesta tai sen jatkumisesta sekä väkivaltatilanteiden ennakoinnista ja väistämisestä.

7. Väkivaltatyön käytäntöjä jäsentävät hallinnan suhteet

Edellisissä luvuissa olen analysoinut väkivaltatyön käytäntöjä neljässä kriisikeskuksessa perustaen analyysin ennen kaikkea työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa käymiini keskusteluihin, kriisikeskusten esitteisiin ja osallistuvaan havainnointiin. Analyysin painopiste on ollut paikallistasolla, kriisikeskusten jokapäiväisessä maailmassa ja siellä kohtaamieni ihmisten tavoissa käsitellä väkivaltaa sosiaalisena ongelmana ja hakea ratkaisuja siihen. Tässä yhteenvetoluvussa tarkasteluni fokusoituu ja syvenee institutionaaliselle tasolle (McCoy 2006, 109). Tarkennan katseeni paikallistason väkivaltatyötä jäsentäviin laajempiin rakenteisiin, kuten valtiolliseen perhepolitiikkaan, valtion ja ortodoksisen kirkon ajamaan konservatiiviseen perhekäsitykseen, julkisia palveluita ohjaavaan uusliberalistiseen eetokseen, asuntopolitiikkaan, puutteisiin lähisuhdeväkivaltaa koskevassa lainsäädännössä sekä hegemonisiin diskursseihin maskuliinisuudesta ja feminiinisyydestä. Tässä luvussa siirryn aineiston analyysistä kohti tulosten selittämistä.

Hahmottelen institutionaalisen etnografian (ks. luku 3) tutkimusotetta luovasti soveltaen sitä, miten tutkimukseni kriisikeskusten väkivaltatyö on organisoitunut sellaiseksi kuin aiemmissa luvuissa olen kuvannut. Käsittelen luvuissa 4–6 tekemääni analyysiin perustuvia tutkimustuloksia siitä näkökulmasta, millaiset ylipaikalliset suhteet muokkaavat paikallisia väkivaltatyön käytäntöjä. Kyse ei ole uudesta tutkimuskysymyksestä, vaan uudesta näkökulmasta kolmeen alkuperäiseen tutkimuskysymykseen löytämistäni vastauksista, niiden tulkinnasta ja keskustelun siirtämisestä paikallistasolta laajempiin suhteisiin. Suhteilla viitataan institutionaalissa etnografiassa käytettyyn käsitteeseen hallinnan suhteet. Ne voivat olla esimerkiksi hegemonisia diskursseja, jotka ohjaavat ihmisten ajattelua, yhteiskunnallisia rakenteita, jotka rajoittavat paikallisia toiminnan mahdollisuuksia tai kulttuurisia oletuksia ja odotuksia, joita tutkimukseni ihmisille ja heidän toiminnalleen asetetaan. En näe vaikutuksia vain yksisuuntaisina. Myös paikallistasolla muovautuva ymmärrys voi vaikuttaa ylipaikalliseen väkivaltatyön politiikkaan ja väkivaltakäsityksiin. Kiinnostukseni kohdistuu siihen, millaisen kuvan tutkimukseni antaa paikallistason väkivaltatyöhön vaikuttavista hallinnan suhteista. Laajemmin ja syvemmin käsiteltynä ylipaikallisista hallinnan suhteista paikallisia väkivaltatyön käytäntöjä koordinoimassa olisi mahdollisuus rakentaa oma, uusi tutkimuksensa. Tässä luvussa hallinnan suhteiden tarkastelun tehtävänä on kuitenkin toimia pohdinnan aineksena ja auttaa syventämään keskustelua tutkimustuloksista, ei etsiä vastauksia uusiin kysymyksiin.

Lähden liikkeelle tutkimukseni ihmisten eli väkivaltaa paenneiden naisten sekä kriisikeskuksissa työskentelevien väkivaltatyön ammattilaisten toimijapaikasta käsin. Kuvaan ensin aiemmissa luvuissa tekemääni analyysia tiivistäen ja kerraten niitä ahtaita tilanteita, joissa kriisikeskuksista apua hakeneet naiset ovat, ja heille asettuvia odotuksia ja heidän ratkaisuvaihtoehtojaan rajoittavia tekijöitä. Sitten valotan kriisikeskuksissa työskentelevien väkivaltatyön ammattilaisten näkökulmaa ja pyrin ymmärtämään heidän toimijapaikkansa ehtoja, joita rajoittivat monet rakenteelliset tekijät. Sen jälkeen pohdin, miksi näin. Mitkä ylipaikalliset teki-

jät organisoivat paikallisella tasolla kohtaamieni ihmisten elämän ja toiminnan ehdot sellaisiksi? Syvennyn käsittelemään erityisesti väkivaltatyön perhekeskeyttä ja naisille asettuvaa vastuuta väkivallasta ja sen ratkaisemisesta. Nämä kaksi ilmiötä olen valinnut aiemmissa luvuissa tekemäni analyysin perusteella.

7.1. Naistoimijat puun ja kuoren välissä

Pohdinnan lähtökohtana ovat kahden kriisikeskuksissa kohtaamani naisryhmän eli väkivaltatyön ammattilaisten ja kriisikeskuksista apua hakevien naisten näkökulmat. Väkivaltaa kokeville naisille on nykyään tarjolla auttamistyön palveluita, mikä tekee tilanteesta erilaisen ja merkittävästi paremman kuin aikana ennen kriisikeskuksia. Useampikin Saratovissa haastattelemani väkivaltaa kokenut nainen sanoi, yllättyneensä suuresti siitä, että yhteiskunta tarjoaa tällaisia palveluita heidän kaltaisessaan elämäntilanteessa oleville naisille. Vuonna 2006 toteutetussa kyselytutkimuksessa lähes kukaan Moskovassa, Dubnassa, Tulassa ja Samarassa haastatelluista venäläisistä ei tiennyt kriisikeskusten olemassaolosta, toiminnasta ja auttamismuodoista (UNFPA 2007, 72). Tilanne voi olla muuttunut sen jälkeen ja siinä lienee suuria alueellisia eroja. Esimerkiksi Sortavalassa kriisiosaston palvelut tunnettiin henkilökunnan keväällä 2008 toteuttaman kyselyn mukaan hyvin. Arvioni on, että Saratovissa ja Iževskissä olisi tarvittu kipeästi lisää palveluiden mainostamista, jotta ihmiset olisivat tietäneet niistä. Yhtä kaikki lähisuhdeväkivaltaan suhtaudutaan aiempaa useammin vakavana ja puuttumista vaativana ongelmana. Väkivalta perheessä on ilmiö, joka tunnustetaan ongelmaksi ja jonka olemassaolo ja yleisyys tunnustetaan. Siinä mielessä tilanne on muuttunut dramaattisesti 1990-luvusta, jolloin lähisuhdeväkivalta oli Venäjällä privatisoiduimmillaan³¹.

Huolimatta lähisuhdeväkivallan kehkeytymisestä tunnustetuksi sosiaalisesti ongelmaksi ja kriisikeskuspalveluiden kehityksestä väkivaltaa kokeneiden naisten tilanne on edelleen suojaton. Väkivallantekijät päätyvät vain harvoin vastuuseen teoistaan. Kohtaamani naiset kertoivat tilanteista, joissa miliisi on kieltäytynyt tulemasta kotihälytykselle, suostutellut naisen luopumaan rikosilmoituksen jättämisestä tai määritellyt, mitä rikosilmoitukseen saa kirjata ja mitä on parempi jättää kirjaamatta. Viranomaisyhteistyö väkivaltaa kokeneiden naisten auttamiseksi toimii vaihtelevasti. Hyviäkin kokemuksia yhteistyöstä ja sen kehittämisestä on, mutta edelleenkin väkivaltaan apua hakeva nainen ei voi luottaa saavansa asiallista kohtelua eri viranomaisilta. Asuntopolitiikkaa ja avioeron jälkeistä sosiaaliturvaa ei ole järjestetty niin, että väkivaltaisesta parisuhteesta olisi realistiset mahdollisuudet päästä eron jälkeen todella irti ja uuden elämän alkuun. Tilanteet, joissa yhteisasuminen jatkuu vielä vuosia avioeron jälkeen, eivät olleet aineistosani harvinaisia. Johnsonin (2007a, 383) mukaan jopa suurin osa eronneista pa-

³¹ Väkivaltaan puuttumisesta Neuvostoliitossa ja ilmiön privatisoitumisesta neuvostojärjestelmän hajoamisen jälkeen ks. luku 2.3.

reista asuu asuntotilanteen pakottamina saman katon alla. Tämä mahdollistaa väkivallan jatkumisen ja ahdingon syvenemisen entisestään vuosien myötä, mistä oli karuja esimerkkejä minunkin aineistossani.

Koska keinoja vastuuttaa väkivallantekijää toiminnastaan on vain vähän, tilanteen ratkaiseminen jää käytännössä apua hakevan naisen vastuulle. Erityisesti prospektiivista vastuuta väkivallan välttämisestä asetettiin aineistossani väkivaltaan apua hakeville naisille sen sijaan, että olisi vastuutettu miespuolisia väkivallantekijöitä. Monien naisten aito toive oli, että he pääsisivät eroon väkivallasta, mutta voisivat pitää parisuhteensa, jossa näkivät kaikesta huolimatta myös paljon hyvää ja säilyttämisen arvoista. He halusivat välttää avioeroa seuraavan taloudellisen ahdingon, perheen rikkoutumisen häpeän sekä lastensa joutumisen eroon isästään – ja säilyttää kumppanuuden rakastamaansa mieheen. Tämä johdatti kriisikeskusten ammattilaiset opettamaan väkivaltaisessa parisuhteessa pysyviä naisia muuttamaan omaa käyttäytymistään. Ajateltiin, että toimimalla toisin he voisivat vaikuttaa väkivallantekijän toimintaan ja välttää ennalta väkivaltatilanteiden synnyn tai vähintään oppia tunnistamaan lähestyvän väkivallan merkit ja paeta ajoissa. Niissäkin tilanteissa, joissa parisuhteessa pysyminen olisi ollut vakava ja konkreettinen riski naisen ja lasten turvallisuudelle, valinta väkivallan kierteen katkaisemisesta ja lasten suojaamisesta väkivallalta oli naisen vastuulla. Tavanomainen ajatusmalli oli, että on naisen vastuulla muuttaa itse elämänsä ja tehdä ratkaisu parisuhteen jättämisestä väkivallan kierteen katkaisemiseksi. Ammattilaiset kannustivat naisia ajattelemaan omaa ja lastensa turvallisuutta ja oikeutta väkivallattomaan elämään. Heidän näkökulmastaan paras ja helpoin ratkaisu olisi ollut väkivaltaisen suhteen päättymisen. Keskeinen osa työskentelyä oli naisten itsetunnon nostaminen ja toimintakyvyn vahvistaminen. Naisen vastuullisuuden korostaminen johti kuitenkin toisinaan siihen, että kyvyttömyys lähteä väkivaltaisesta parisuhteesta essentialisoitiin hänen henkilökohtaiseksi ominaisuudekseen. Väkivaltaiseen parisuhteeseen kerta toisensa jälkeen palaava nainen halusi olla väkivallan uhri, eikä hänen auttamisensa siten ollut vaivan arvoista. Turhautuneet ja voimattomat työntekijät tulkitsivat, että nainen aiheutti tilanteen jatkumisen itse.

Kriisikeskuksissa työskentelevien ammattilaisten toimintatila olikin vain hieman apua hakevien naisten toimintatilaa suurempi. He työskentelivät institutionaalisten odotusten ristipaineessa tietäen, että väkivalta ratkeaa usein vain eron kautta, mutta tunnistaen sen perhetukikeskuksille annetun yhteiskunnallisen tehtävän, että heidän pitäisi pystyä tukemaan perheitä pysymään koossa. Perheen säilyttäminen oli myös monien asiakkaana olevien naisten oma toive, kuten olen edellä kuvannut. Erityisesti julkisten kriisiosastojen työtä ohjasi perhekeskeinen ajattelutapa, jossa keskeistä oli kahden eri sukupuolta olevan vanhemman ja heidän lastensa säilyminen perheenä ja tämän perheyksikön tukeminen. Kriisiosastojen toiminnan tavoitteena on ”perhe ilman väkivaltaa”, joka voi käytännössä tarkoittaa joko kahden vanhemman ydinperhettä, jossa väkivalta on loppunut, tai eron jälkeistä, äidin ja lapsen tai lasten muodostamaa perhettä. Oli kuitenkin selvää, kumpi näistä lopputuloksista oli toivotumpi.

Sen toteuttamista, että mahdollisimman usein työskentelyn lopputuloksena olisi parisuhteen jatkuminen ilman väkivaltaa, hankaloitti vaikeus houkutella väkivaltaa käyttäneitä miehiä auttamistyön piiriin. Miehet olivat kriisikeskuksissa diskursiivisesti läsnä, mutta tosiasiallisesti työtä heidän kanssaan tehtiin vain vähän. Näin väkivaltatyön ammattilaisten mahdollisuudeksi jäi lähinnä naisiin vaikuttaminen. Naisten kanssa tehtiin voimaannuttavaa työtä ja korostettiin heidän autonomista toimijuuttaan ja oikeuttaan ratkaisujen määrittelyyn itse. Toisinaan heitä kuitenkin painostettiin ratkaisuihin, jotka työntekijöiden olisi mahdollista asiakasdokumentaatioissa konstruoida suotuisiksi lopputuloksiksi työskentelylle. Julkisen sektorin kriisiosastojen työntekijöillä oli kova paine työn dokumentointiin siten, että se näytti esimiesten sekä toimintaa ohjaavien ja arvioivien ministeriön virkahenkilöiden silmissä tehokkaalta ja tulokselliselta.

Perhekeskeinen lähestymistapa tarkoitti työntekijöiden kannalta myös sitä, että vaikka työtä tehtiin käytännössä naisten kanssa, julkisen kriisiosaston työntekijä ei saanut liittoutua liikaa naisen kanssa. Työn fokuksessa piti olla koko perhe ja perheenjäseniä piti kohdella tasapuolisesti. Lähtökohdaksi ei voinut ottaa apua hakevan naisen tarinan aitoutta ja luotettavuutta, vaan aina täytyi selvittää myös toisen osapuolen näkemys tilanteesta ja käsitys avun hakemiseen johtaneista tapahtumista. Iževskissä yksi kriisikeskusta 1990-luvulla perustamassa olleista psykologeista irtisanottiin yli kymmenen vuoden työuran jälkeen, kun hän asettui huoltajuuskiista-asiassa asiakkaanaan olleen naisen puolelle ja kirjoitti oikeuskäsittelyä varten lausunnon, joka jälkepäin tuomittiin subjektiiviseksi ja puolueelliseksi.

Sosiaali- ja perhekeskusten osana toimivien kriisikeskusten työntekijöillä oli vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa omaan työhönsä. Organisaatio oli autoritäärinen, eikä se suosinut työntekijöiden omaa aktiivisuutta työnsä kehittämisessä. Työntekijät pelkäsivät johtajien tai ministeriön tarkastajien löytävän heidän työstään virheitä. Työn laatua tarkkailtiin ennen muuta heidän dokumentaationsa kautta. Siinä ilmenevien puutteiden ja epätarkkuuksien ohella työntekijät pelkäsivät asiakkaiden ministeriöön tekemiä valituksia. Pahimmillaan asiakkaat määrittivät toisaalta järjestelmän hyväksikäyttäjiksi, joiden palvelujen saantia piti rajoittaa, toisaalta potentiaalisiksi valituksen tekijöiksi, joita piti sen vuoksi palvella paremmin kuin he olisivat ansainneetkaan.

7.2. Perhekeskeisyys ja pyrkimys perheiden pitämiseen koossa

Ei saa irrottaa [auttamistyön kohteeksi] vain naista perhesuhteiden kontekstista. Täytyy työskennellä koko perheen kanssa. [...] Meillä ei ole Venäjällä sellaista kovaa [feminismiä], me olemme kuitenkin kumppanuuden ja perheen puolesta. Kuitenkin meillä Venäjällä on aina ollut perhekeskeinen elämäntapa (*semeinyi uk-lad*). Niin on ollut historiassa ja sitä – Luojaalle kiitos – tuetaan edelleen. Ja ortodoksinen uskonto puhuu siitä. Siksi sellaisia suoran feministisiä ilmauksia, tyytymättömyyttä johonkin, ei meillä juuri havaitse. Meillä nämä työpaikkojen naisneu-

vostotkin, joista puhuin, ovat kuitenkin perheen puolesta, perheen säilyttämisen puolesta (*za semju, za sohranenie semi*). (HT57)

Kyselen Larisalta [sosiaalityöntekijä] hänen tämänhetkisistä asiakkaistaan. Hän kertoo yhdestä asiakkaasta, joka tuli kriisiosastolle miehen pahoinpideltyä häntä. Asiakas työskenteli psykologin kanssa ja aluksi hän oli eroamassa miehestä. Nyt hän on kuitenkin muuttanut mieltään, ja mies on muuttanut käyttäytymistään, ja nainen on päättänyt palata kotiin, he ovat päässeet sovintoon (*primirilis*). Larisa toteaa olevansa iloinen lopputuloksesta, sillä nyt perhe säilyy (*semja sohranitsja*). (KP 5.5.2009)

Tarkoitin tässä tutkimuksessa perhekeskeisyydellä sitä, että työn keskeiseksi tavoitteeksi asettui perhearvojen vaaliminen ja ydinperheiden hajoamisen ehkäiseminen. Usein tässä yhteydessä puhuttiin myös perheiden tukemisesta kaikki perheenjäsenet huomioiden, mutta se kuvasi enemmän ihannetta tai pyrkimystä kuin toteutunutta työtettä; käytännössä nainen edusti kriisikeskustyöskentelyssä perhettä ja oli vastuussa muiden perheenjäsenten motivoimisesta työskentelyyn. Pyrkimys ydinperheiden vaalimiseen ja pitämiseen yhdessä oli kriisikeskustyölle usealta taholta asetettu vahva odotus. Se asettui ristiriitaan feministisen väkivaltatyön ja naisten oikeuksia korostavan työotteen kanssa huolimatta siitä, että tämäkin lähestymistapa eli kriisikeskuksissa edelleen. Analyysini on osoittanut väkivaltatyön painopisteen siirtyneen siten, että naisten oikeuden väkivallattomaan elämään on osin syrjäyttänyt tavoite pitää perheet yhdessä. Esimerkiksi Iževskissä vuonna 1996 väkivaltatyöhön erikoistuneena, naisen oikeutta väkivallattomaan elämään puolustaneena ”naisten keskuksena” työnsä aloittanut Tjoplyi Dom oli 2010-luvun alkuun mennessä muovautunut perhekeskeiseen työskentelytapaan sitoutuneeksi yleiseksi perhetukikeskukseksi, jonka keskeinen tavoite oli perheiden koossa pitäminen. Myös Sortavalan ja Saratovin julkisissa kriisikeskuksissa perhekeskeinen työote oli vallitseva. Perheen säilyminen määrittyi hyväksi lopputulokseksi työskentelylle. On tärkeätä kysyä, millaiset hallinnan suhteet vaikuttavat siihen, että työskentelyn prioriteetiksi asettuu perheen säilyttäminen naisten ja lasten oikeuksien toteutumisen sijaan.

Kuten paikallisen kriisikeskuksen toimintaa ohjaava kaupunginhallinnon virkamies edellä toteaa, Venäjällä elämäntapa on aina ollut perhekeskeinen. Venäläisessä yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset feminismistä ovat vaikuttaneet siihen, että varhaisen kriisikeskusliikkeen työn pohjana ollut feministinen väkivaltakäsitys ei saanut kovin vahvaa jalansijaa eikä suuren yleisön hyväksyntää Venäjällä, vaikka se oli lähtökohtana transnationaalissa prosessissa, jossa naisiin kohdistuva väkivalta tuotiin venäläiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja paikallisten naisjärjestöjen agendalle. Feministeiksi identifioituminen oli tyypillistä kriisikeskusliikkeen varhaisille toimijoille, mutta liikkeen kasvaessa toimijoiden sitoutuminen feminismiin väheni. Vuonna 2008 enää viisi kriisikeskusta 36:sta kyselyyn vastanneesta identifioitui feministiseksi, ja ne kaikki olivat 1990-luvulla perustettuja. (Johnson 2009; Johnson & Saarinen 2013, 553–554.) Hemment (2004, 816) on

esittänyt, että koko varhaista kriisikeskusliikettä ei ymmärretty pienten eliittiipiiri-en ulkopuolella.

Toisaalta tutkimukset osoittavat, että autoritäärisissä oloissa toimivat naisjärjestöt tukeutuvat traditionaalsiin sukupuolirooleihin ja kehystävät toimintaansa esimerkiksi maternalismilla myös taktisesti, koska voivat sen avulla välttää poliittisuuden leiman (Henderson & Jaydel 2006, 48, ref. Johnson & Saarinen 2013, 544). Tämä koskee myös Venäjän kriisikeskuksia. Naisjärjestöt käyttivät ja käyttävät perhekeskeistä retoriikkaa viestinnässään laajemmalle yleisölle osin pragmaattisista syistä, koska ne ajattelevat sen puhuttelevan suuria kansanjoukkoja paremmin ja tuovan toiminnalleen hyväksyntää, ja osin siksi, että ne itsekin yhtyvät perhekeskeiseen näkökulmaan. Saratovin kansalaisjärjestön naiset kertoivat, että he olivat vuosien mittaan oppineet valitsemaan, missä tilanteissa sanaa feminismi ylipäätään kannattaa ja uskaltaa käyttää.

Feminismiä sanana ja aatteena on vierastettu Venäjällä käytännöllisesti katsoen aina, vaikka niin 1900-luvun kuin 2000-luvunkin alkuvuosina maassa on ollut merkillepantavaa feminististä liikehdintää (Saarinen, Ekonen & Uspenskaia 2014) ja erityisesti Neuvostoliiton alkuvuosina Aleksandra Kollontain kaltaiset feministiset ajattelijat saivat painoarvoa uuden valtion politiikkaa muotoiltaessa. Nyky-Venäjällä feminismi koetaan usein ei-venäläiseksi ja venäläisiä arvoja uhkaavaksi länsimaiseksi ideologiaksi. Kentällä kohtaamani ihmiset vertasivat feminismiä muun muassa fasismiin, kutsuivat sitä ekstremismiksi ja leimasivat feministit miesvihaajiksi. Feminismi määrittyi vastakohtaksi perinteisille venäläisille perhearvoille ja keskusten perheen vaalimiseen suuntautuvalla perhekeskeiselle työkentelytavalle. Perhekeskeisyys oli feminismin vastakohta, vaikka feministisistä lähtökohdista ponnistavia venäläisiä naisjärjestöjä olisi hyvin vaikeata kutsua anti-perhekeskeisiksi. Pietarissa feminististä kriisikeskusta johtava psykologi Natalia Hodyreva (2002, 184) on kirjoittanut siitä, että osalle kriisikeskukseen yhteyttä ottavista naisista varsinainen syy avun hakemiseen ei ole väkivalta, vaan halu pelastaa perhe hajoamiselta. Tutkimukseni naisjärjestön kriisikeskuksessa oli paljon puhetta perheen vaalimisesta ja ymmärrystä sille, että monet naiset haluavat säilyttää perheensä ja parisuhteensa. Yleinen käsitys Venäjällä kuitenkin on, että feminismissä on kyse vain naisten oikeuksista ja sillä on vähän tai ei mitään hyvää tarjottavaa miehille (Kay 2006, 210). Toisaalta jos unohdetaan venäläisten kriisikeskustoimijoiden käsitykset feminismistä käsitteenä ja aatteena, myös julkisten kriisikeskusten käytännöistä löytyy elementtejä, jotka voi tulkita feministisiksi (Jäppinen ym. 2014).

Omalta osaltaan feminisminvastaisuutta vahvistaa ortodoksinen kirkko, jonka painoarvo venäläisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa on kasvanut viime vuosina. Feministit ja kirkko ovat olleet törmäyskurssilla muun muassa Pussy Riot -punkyhtyeen moskovalaisessa Kristus Vapahtajan katedraalissa toteuttaman performanssin takia. Performanssista langetettiin sen kolmelle osallistujalle kahden vuoden vankeustuomiot uskonnonvastaisesta huliganismista. Kirkko on vastustanut myös perheväkivallasta syksyllä 2013 annettua lakiesitystä ja epäillyt sen joh-

tavan perheinstituution tuhoutumiseen (Baczynska 2013). Ortodoksisen kirkon perhekäsitys ja valtiollinen perhepolitiikka kietoutuvat yhä tiiviimmin toisiinsa.

Perhekeskeiseen ja perheyhteyttä vaalivaan työotteeseen kriisikeskuksia koor-dinoi ennen muuta kansallinen perhepolitiikka, joka korostaa konservatiivisia perhearvoja ja ”perinteistä” ydinperhettä. Kahtena kenttätyövuotenani (2004 ja 2008) Venäjällä on vietetty valtiollista perheen vuotta. Se on tarkoittanut perhepolitiikan ja perhenäkökulman korostamista valtion sekä alue- ja paikallistason päätöksenteossa, perheisiin liittyvien ohjelmien aloittamista ja perheaiheiden esil-lä pitämistä mediassa. Vuoden 2008 perheen vuoden tavoitteena oli ”yhdistää val-tion, yhteiskunnan ja yrityselämän voimat tärkeissä kysymyksissä perheinstituuti-on ja perustavanlaatuisten perhearvojen tukemiseksi sekä perheen auktoriteetin vahvistamiseksi.” (God semi 2008). Viime vuosina huomio on kohdistunut perhepoliittisten ohjelmien laatimiseen. Elokuussa 2014 hyväksytyssä perhepoliittisessa strategiassa (Kontseptsija... 2014) valtiollisen perhepolitiikan tärkeimmiksi tavoit-teiksi vuoteen 2025 mennessä on määritelty perheiden, perinteisten perhearvojen ja perhekeskeisen elämäntavan tukeminen, vahvistaminen ja suojeleminen, sel-laisten yhteiskunnallisten olosuhteiden luominen, joissa perheet voivat toteuttaa keskeisiä funktioitaan, sekä perheiden elämänlaadun parantaminen ja perheen-jäsenten oikeuksien turvaaminen. Ohjelmassa mainitaan perheväkivalta (*semei-no-bytovoe nasilie*) yhtenä perheiden ongelmista, mutta sen ehkäisyä ei ole mää-ritelty ohjelman prioriteetiksi. Sen sijaan yhtenä keskeisistä odotetuista tuloksista mainitaan avioerojen määrän väheneminen.

2000-luvun perhepolitiikkaa voimakkaimmin ohjannut yksittäinen tekijä on ollut huoli Venäjän federaation negatiivisesta väestönkasvusta. Väkiluvun jatkuva lasku liittyy sekä miesten korkeaan kuolleisuuteen että pieneen syntyvyyteen. Rat-kaisua väestökatoon on haettu ennen kaikkea syntyvyyden lisäämisestä – tarvit-seehan valtio ennemmin lapsia, nuoria ja tulevia työkäisiä aikuisia kuin eläke-läismiehiä. Perhepolitiikan ohjenuorana on ollut pronatalismi, syntyvyyden li-sääminen. (Cook 2011; Isola 2013; Borozdina ym. 2014.) Syntyvyydestavoitteiden kannalta tärkeätä on ollut perinteisten perhearvojen ja vahvan ydinperheen koros-taminen. Venäjän syntyvyyspolitiikan puhetapoja tutkinut Eveliina Heino (2012, 79–80) on kutsunut syntyvyyspolitiikan perhekeskeiseksi diskurssiksi narratiivia, joka idealisoi traditionaaliset perhearvot ja esittää naisen, miehen ja heidän yhe-teisten lastensa muodostaman perheen harmonisena, luonnollisena ja itsestään selvänä elämänmuotona, jonka tavoitteena on jälkikasvun tuottaminen ja kasvat-taminen. Jotta lapsia syntyisi, perheet eivät saa hajota avioerojen takia. Tähän kuvaan naisten oikeuksia korostava lähestymistapa on sopinut huonosti. Konser-vatiiviseen perhekäsitykseen liittyy myös perheen yksityisyyden korostaminen, ja siksi puuttuminen väkivaltaan perheen ulkopuolelta on ristiriidassa sen kanssa (myös Notko 2011, 203).

Pronatalismi on toisaalta johtanut perheille suunnattujen hyvinvointipalvelui-den kehittämiseen, perhepoliittisten etuuskien huomattaviin tasokorotuksiin ja uusien etuuskien, kuten paljon esillä olleen äitiyspääoman, lanseeraamiseen (ks. tarkemmin luku 2.2). Väkivaltatyön tuominen osaksi julkisia, perheille ja lapsille

suunnattuja hyvinvointipalveluita on ollut mahdollista nimenomaan osana tätä kehitystä. Kriisiosastojen väkivaltatyö on kuitenkin jossain määrin paradoksaalisessa roolissa toimenpiteiden kokonaisuudessa, koska se sopii huonosti perhere-toriikassa vaalittuun kuvaan ydinperheestä jäsentensä turvasatamana. Kriisiosastoilla kohdattu todellisuus, jossa ero on usein ainut käytössä oleva ratkaisu naisen ja lasten väkivallattoman elämän turvaamiseksi, sopii huonosti yhteen perheitä ja niiden arvoa yhteiskunnan perusyksikkönä ylistävän diskurssin kanssa.

Kuva 21 Saratovin kriisiosaston seinillä oli paljon lähisuhdeväkivaltaa suoraan käsittelevää materiaalia. Perhetukikeskuksen ulkoisessa viestinnässä väkivalta oli vain vähän esillä.

Perhetukikeskusten ja niiden kriisiosastojen mainonnan painopiste oli usein perheen vuorovaikutuksen kehittämisessä ja perheen vahvistamisessa naisten oikeuksien sijaan. Pohdin tätä ongelmaa jalkautuessani eräänä toukokuun 2009 päivänä yhdessä Saratovin kriisiosaston työntekijöiden kanssa kaduille mainostamaan perhetukikeskuksen avointen ovien päivää. Kuljimme kaduilla ja läheisellä torilla pukeutuneina keltaisiin huomioliiveihin, joissa oli teksti ”Terve perhe, terve yhteiskunta” (*zdorovaja semja, zdorovoe obštšestvo*). Jaoimme esitteitä, joissa mainostettiin perhetukikeskusta, muttei mainittu erikseen mitään kriisiosastosta tai kannustettu lähisuhdeväkivaltaa kokevia naisia hakemaan apua. Pohdin kent-

täpäiväkirjassani, onko juuri se kriisiosastojen keskeinen ongelma: niiden toimintaa markkinoidaan ennen kaikkea osana laajemmin suuntautuneita perhetukikeskuksia, ja väkivaltatyön jäädessä vähälle huomiolle mainonnassa väkivaltaa kokevat naiset eivät välttämättä löydä palveluita tai miellä niiden olevan heille suunnattuja.

Avointen ovien päivä edelsi seuraavana päivänä vietettyä perheen päivän juhlaa, jota koko perhetukikeskuksen väki ja kriisiosaston työntekijät muiden mukana matkustivat juhlimaan kaupunginpuistoon. Koko henkilökunta oli komennettu puistoon yhdeksäksi, mutta perillä selvisikin, että tapahtuma alkoi vasta yhdeltätoista. Kuljimme suuren puiston lehtipuukujia, ihastelimme tekolammessa uivia joutsenia ja sorsia, ruokimme oravia ja kävimme katsomassa puiston perällä synkeässä häkissä asuvaa Masja-karhua, joka katsoi meitä surullisin silmin häkin perältä ja läähätti suu puoliavoinna. Mädäntyneen hengityksen saattoi haistaa usean metrin päähän. Tilaisuuden viimein alkaessa, kuunnellessani yhdessä väkivaltatyön ammattilaisten kanssa perhettä onnen ja rauhan tyyssijana ylistäviä puheita huomasin tapahtuman olevan tutkimukseni kannalta tavattoman kiinnostava ja ohjaavan minut pohtimaan perhettä ylistävän diskurssin merkitystä väkivaltatyön käytäntöjen kannalta.

Parisataa vierasta seisoo aukiolla viimevuotisen perheen vuoden käsilogolla koristellun taulun edessä. Taulun alaosa on peitetty, tilaisuudessa paljastetaan ”Saratovin kuvernementin parhaat perheet”, jotka saavat koko vuodeksi valokuvansa ja tietonsa puiston paraatipaikalla seisovaan tauluun. Päättelen, että perinne on aloitettu viime vuonna perheen vuoden kunniaksi. [...] Puheissa korostetaan tietenkin perheen merkitystä. Kuvernöörin puhe keskittyy ennen kaikkea monilapsisiin perheisiin: siihen, miten hieno juttu se on, jos perheessä on monta lasta, ja kuinka Saratovin alueella monilapsisia perheitä tuetaan. Hän ja muut puhujat käsittelevät perhettä onnen, rauhan, tyyneyden ja suunnilleen kaiken maailmassa olevan hyvän tyyssijana. Vahva (*krepkaja*) perhe mahdollistaa vahvan yhteiskunnan. Perhe on yhteiskunnan perusyksikkö. Erityisesti ortodoksipappi korostaa puheessaan huolta perinteisistä perhearvoista ja niiden rapautumisesta: siinä, missä niitä pitäisi vaalia ja välittää seuraaville sukupolville, tapahtuu niiden ”tuhoutuminen” (*razrušenie*). On tärkeää kasvattaa lapsia perinteiseen tapaan olemaan epäitsekkeitä ja palvelemaan muita, ei ajattelemaan omaa etuaan. Mietin puheiden aikana, että tähän perhettä yhteiskunnan pyhänä perusyksikkönä, ikuisesti säilytettävänä ja rauhan ja onnen tyyssijana painottavaan puhetapaan väkivalta perheessä ei oikein mahdu mukaan. Perheissä tapahtuva väkivalta on ilkeä ongelma, koska se kyseenalaistaa esitettyyn diskurssiin sisältyvät perusolettamukset. (KP 15.5.2009)

Väkivaltatyötä perhekeskeiseen työotteeseen ja perheen vuorovaikutuksen vaalimisen suuntaan koordinoiva keskeinen hallinnan tapa onkin venäläisessä yhteiskunnassa tällä hetkellä vahva ja alati vahvistuva diskurssi, joka pyhittää perheen sellaiseksi yhteiskunnan perusyksiköksi, jonka sisään on vaikeata kuvitella mitään pahaa ja vahingoittavaa ja jonka rikkoutuminen on aina huono asia. Tämä diskurssi tekee perheen sisäisestä väkivallasta puhumisen vaikeaksi. Siitä puhuminen kyseenalaistaa perheen pyhyiden ja puhtauden, sijoittaa pahan perheen sisään

sen sijaan että paha olisi jotain, joka uhkaa perhettä ulkopuolelta. Siksi väkivallasta olisi helpompaa olla puhumatta. Siihen tarttuminen ja sen pitäminen julkisuudessa vaatii toimijoilta erityistä rohkeutta ja sitkeyttä.

Huoli perhearvojen rappiosta ei ole Venäjällä uusi. Sen ajatellaan ilmentyvän muun muassa korkeina avioerolukuina, vähäisenä ajan viettämisenä perheenjäsenten kanssa ja matalana syntyvyytenä. Perhearvojen korostaminen ei tietenkään liity ainoastaan pronatalistiseen perhepolitiikkaan. Sen taustalla on konservatiivinen perhekäsitys, joka puolestaan liittyy uustraditionalismin nousuun Neuvostoliiton jälkeisenä aikana. Uustraditionalismissa sukupuolieroa pidetään selkeänä ja luonnollisena, naiset kuuluvat perheen piiriin ja perhe on suljettu, omalakinen ja itse ongelmansa ratkova yksikkö. Isola (2013, 32) on tulkinut, että uustraditionalismi kierrättää neuvostoliittolaisen sukupuolijärjestelmän vahvaa sukupuolieroa ja ortodoksisen uskonnon perinteisiä perhearvoja. Sen kanssa sopivat yhteen myös uusliberalistiset ideat yksilön vastuusta ja vapaudesta. Yhdessä näistä kutoutuu tiivis toisiaan vahvistavien hallinnan suhteiden verkko.

Perhekeskeisellä ajattelutavalla on vahva kannatus laajan yleisön keskuudessa. Se on venäläisten joukossa tavanomainen ja perinteinen tapa ajatella. Se ei ole vain syntyvyyden nostamisesta kiinnostuneiden poliitikkojen ja valtion keskushallinnon kansalaisten ja paikallistason viranomaistoimijoiden mieliin ulkopuolelta ajama ajatus. Tutkijoiden ei pidä ylitulkita makropoliittisten suunnanmuutosten vaikutuksia paikallistason arkeen, sillä kansallinen politiikka välittyy aina paikallistasolle sopeuttamisen ja neuvottelujen kautta (Kulmala 2013, 310). Työntekijät perustelivat usein perhekeskeistä työskentelytapaa apua hakevien naisten omilla toiveilla. Naiset itse ajattelevat perhekeskeisesti ja priorisoivat perheen säilyttämistä jopa väkivallattoman elämän yli. Toisaalta ihmisten tapa tulkita perhekeskeisyysihannetta on joustava. Vain noin joka kymmenes venäläinen ei hyväksy avioeroa missään tilanteessa (Pakhomova 2010).

Perhepolitiikan tuoma paine ja naisten omien toiveiden kuunteleminen suuntasi kriisikeskuksia kehittämään miesten kanssa tehtävää työtä. Sortavalassa kiinnostukseen miestyön kehittämiseen on vaikuttanut myös suomalainen malli. Miestyön kehittäminen sopi hyvin yhteen perhekeskeisen toimintamallin kanssa, ja miesten huomioimisen tärkeyttä perusteltiin sillä, että miehetkin ovat perheenjäseniä. Tärkeä motivaatio miestyön kehittämiseen oli myös se, että apua hakevat naiset toivoivat sitä. Neuvostoliiton ajoista lähtien on puhuttu miesten roolin näivettymisestä venäläisessä perheessä. Kriisikeskustoimijat halusivat kyseenalaistaa tämän. Käytännössä kriisikeskukset miestyöhön kunnianhimoisesti ja toiveikkaasti suhtautuvaa Sortavalaa lukuun ottamatta olivat kuitenkin kiinni populaarimedian välittämässä, tyypilliseksi muodostuneessa maskuliinisuuskäsityksessä, jossa venäläiset miehet nähdään vastuuttomina ja heikkoina olosuhteiden uhreina eikä heidän toimijuuteensa luoteta (esim. Kay 2006). Miehet olivat diskursiivisesti läsnä kriisikeskusten perhekeskeisessä työmallissa, mutta käytännössä perhekeskeistä työtä toteutettiin naisten ja lasten kanssa. Usein se tapahtui niin, että miehen houkutteleva mukaan työskentelyyn jäi väkivaltaa kokeneen naisen tehtäväksi. Miesten kanssa tehtävä työ konkretisoitui vain harvoin.

Kriisikeskusten työn perhekeskeisyyttä koordinoi siten venäläisessä yhteiskunnassa hegemoninen perhekeskeisyyden diskurssi. Perhekeskeisen työotteen valinta lieenee ollut välttämätöntä sille, että lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyötä on 2000-luvun aikana onnistuttu ujuttamaan julkisen hyvinvointijärjestelmän piiriin ja kriisiosastot on onnistuttu vakiinnuttamaan osaksi julkista palvelujärjestelmää³². Kaikkine ristiriitaisine vaikutuksineen perhepuhe ja perhekeskeinen näkökulma ovat olleet strategisesti välttämättömiä: ilman perheiden auttamista ja naisten retorista positiointia perheen avainhenkilöiksi julkisia kriisiosastoja olisi tuskin koskaan syntynyt.

Kompromissien myötä on kuitenkin menetetty paljon. Näyttää siltä, että ainakin joissain perhetukikeskusten osana toimivista kriisiosastoista väkivaltatyö hukkui muiden kohdeongelmien joukkoon, palveluita ei mainosteta eikä väkivaltatyö pääse esiin keskuksen julkisessa viestinnässä. Esimerkiksi Iževskissä feministisen väkivaltatyön periaatteisiin sitoutuneet työntekijät olivat hiljalleen siirtyneet muualle töihin eikä uusia työntekijöitä enää koulutettu samaan tapaan väkivaltatyön erityisosaajiksi. Tämä mahdollistaa tuen perheiden säilyttämiselle problematisoimatta sen seurauksia naisten turvallisuuden kannalta. On helpompi pitää perheen yhteen palaamista hyvänä työskentelyn lopputuloksena, kun on vain vähän tietoa lähisuhdeväkivallan syklisyydestä ja siitä, että väkivalta harvoin loppuu itsestään.

Perhekeskeisyyden korostaminen näytti johtavan siihen, että samaan aikaan kun päävastuu tilanteen ratkaisemisesta ja perheen onnesta asetettiin naisen harteille, väkivallasta puhuminen nais erityisenä ongelmana ei ollut helppoa. Osa työntekijöistä koki tärkeäksi korostaa, että myös miehet voivat kokea väkivaltaa, ja että lapset sitä vasta kokevatkin. Miesten ja lasten kokemasta väkivallasta puhuminen on ilman muuta tärkeätä, mutta niiden merkityksen korostaminen tuntui toisinaan paradoksaaliselta suhteutettuna kriisikeskusten arkeen, jossa naiset tekivät työtä naisten kanssa ja lähisuhdeväkivalta näyttäytyi ennen kaikkea naisten kokemana ongelmana. Tasa-arvopuhe ja sukupuolistereotyyppien purkaminen oli kuitenkin kriisikeskusten arjessa mahdollista pisteittäisesti. Usein käsittelytapa oli kuitenkin kriisikeskusten arjessa mahdollista pisteittäisesti. Usein käsittelytapa oli sukupuolisensitiivisen sijaan sukupuolta essentialisoiva, kuten olen luvussa 5.1 osoittanut. Sukupuolijärjestelmään ja naiseuteen ja mieheyteen liittyvien kulttuuristen mallien sijaan väkivaltaa selitettiin useammin yksilöpsykologisilla tekijöillä, kuten lapsuudessa tapahtuneella mallioppimisella ja traumaattisilla kokemuksilla, tai perheyksikön vuorovaikutuksen ongelmilla.

Miksi naisiin kohdistuvaa lähisuhdeväkivaltaa ei Venäjällä kovin halukkaasti liitetä sukupuolten eriarvoisuuteen ja naiseutta ja mieheyttä koskeviin kulttuuriin odotuksiin? Keskeinen tätä asiantilaa säätelevä hallinnan suhde muodostuu patriarkaalista valtarakenteista ja haluttomuudesta kyseenalaistaa niitä. Tasa-arvopuhe ja sukupuolistereotyyppien purkaminen näyttäytyy uhkana halutulle

³² Kaksi vuosikymmentä aiemmin Suomessa tapahtunut kehityskulku on ollut tältä osin yllättävän samankaltainen. Raija Julkunen (1997; myös Laine 2005, 23) kirjoittaa, että julkisen sosiaalipalvelutoiminnan pääsy yksityiseen, perheeseen ja kotiin on Suomessa käynyt lapsen ja perheen kautta, ei naisen yksityisiä (ruumiin) oikeuksia puolustavan linjan kautta.

järjestykselle, eikä se sen vuoksi saa laajaa kannatusta. Perinteiset perhearvot perustuvat patriarkaaliselle perhekäsitykselle. Patriarkaaliseen sukupuolistuneen vallan järjestykseen liittyy yhtäältä myös ajatus siitä, että miehinen vallankäyttö perheessä on oikein ja legitiimiä. Toisaalta kuvaa hämmentää se, että neuvostoaikana totuttiin ajattelemaan naisten ja miesten välisen tasa-arvon kysymysten tulleen jo ratkaistuiksi. Tämä ajattelu näkyi myös minun tutkimukseni osallistujien perusteluissa siitä, miksi lähisuhdeväkivaltaa ei kannata tarkastella sukupuolistuneena kysymyksenä.

Nais erityisen käsittelyn vaikeus on osaltaan johtanut siihen, että julkinen keskustelu väkivallasta perheessä on liukunut yhä enemmän lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan. Lapsiin kohdistuva väkivalta sai paljon diskursiivista tilaa perheissä tapahtuvaa väkivaltaa käsittelevässä keskustelussa (myös Jäppinen & Johnson ilmestyy). Lapsiin kohdistuva väkivalta on polttava kysymys venäläisessä yhteiskunnassa, ja siihen liittyen on menossa aktiivinen sallitun ja kielletyn välisten rajojen määrittelyprosessi. Tutkimusten mukaan myös lapsiin kohdistuva kuritusväkivalta on sukupuolittunutta; pojat kokevat sitä merkittävästi tyttöjä useammin (Kon 2012). Kuritusväkivalta on edelleen verrattain yleistä; kyselytutkimuksessa 45 prosenttia vanhemmista kertoi turvautuneensa siihen ainakin joskus (Iarskaia-Smirnova, Romanov & Antonova 2008, 22). Tässä tutkimuksessa olen käsitellyt lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa vain pieninä viitteinä. Lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan puuttuminen ja sen ehkäisy koetaan tärkeäksi, koska lapset nähdään venäläisen yhteiskunnan tärkeimpänä tulevaisuuden resurssina. Kaikkea lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ei kuitenkaan edes kriisikeskusten sisällä mielletty ongelmalliseksi. Toisinaan äidit saattoivat läimäytellä lapsiaan työntekijöiden puuttumatta siihen.

7.3. Apua hakeville naisille asettava vastuullisen toimijuuden odotus

Tulosteni valossa vastuu tilanteen ratkaisemisesta oli naisella, vaikka työskentelyn keskiössä oli koko perhe ja avointa nais erityisyyttä vältettiin. Miten tämä on selitettävissä? Kutsun *sukupuolistuneen vastuuttamisen prosessiksi* (myös Virkki 2014; Virkki & Jäppinen 2014) sitä, että ratkaisu väkivallan lopettamisesta asetettiin ennen kaikkea väkivaltaa kokeneelle naiselle. Seuraavaksi jäsennän tähän prosessiin yhteydessä olevia hallinnan suhteita.

Kriisikeskukset tarvitsevat toimiakseen laajempaa viranomaisten ja hyvinvointipalveluiden verkostoa, jonka välineet vastata lähisuhdeväkivaltaan ovat rajoitetut. Väkivaltatyön ammattilaiset eivät voi luottaa siihen, että naisen tilanne lähtisi ratkeamaan oikeusteitse tai muiden viranomaistahojen avustuksella. He auttavat oikeusprosessien alulle panemisessa ja läpiviennissä, jos nainen sitä pyytää, ja ohjaavat naista käyttämään muiden viranomaistahojen palveluita. He tietävät kuitenkin, että nainen on ennen kaikkea oman toimintansa varassa. Lainsäädäntö antaa vain vaillinaisesti keinoja saattaa väkivallantekijöitä vastuuseen teoistaan.

Kriisikeskusliikkeen aktivistit pitävät lainsäädännön puutteita pahimpana ongelmana apua hakevien naisten kannalta (ANNA 2010; myös Jäppinen & Johnson ilmestyy).

Nykyisen lainsäädännön puitteissa valtaosa miliisille ilmoitettavista lähisuhdeväkivaltatapauksista käsitellään asianomistajarikoksina. Tällöin vastuu todisteiden hankkimisesta on rikoksen uhrilla, mikä edellyttää häneltä vahvaa ja määrätietoista toimijuutta sekä vastuun ottamista asian hoidosta. Asianomistajalla on oikeus keskeyttää rikoksen tutkinta niin halutessaan. Jopa 90 prosenttia rikosilmoituksen tehneistä vetää ilmoituksensa pois kesken tutkinnan (ANNA 2010), koska pelkää väkivaltaa käyttäneen läheisen reaktioita ja kohtaloa mahdollisen tuomion jälkeen, katu ilmoituksen tekemistä tai uskoo väkivallantekijän lupauksiin muuttua. Tämä laskee oikeusviranomaisten motivaatiota lähisuhdeväkivaltajuttujen paneutuvaan käsittelyyn. Saratovin naisjärjestön kokenut kriisikeskusjohdaja arvioi lähisuhdeväkivaltatapauksen siirtämisen yleisen syytteen alaisiksi rikoksiksi olevan yksi keskeisimmistä tarvittavista lainsäädännöllisistä uudistuksista.³³

Kriisikeskusten arkisen auttamistyön näkökulmasta nainen on itse vastuussa tilanteen muuttamisesta niin kauan kuin ei ole lainsäädäntöä, joka saattaisi väkivallantekijät vastuuseen. Työntekijät toivoivat yleisesti sellaista lakia kotiväkivallasta, joka velvoittaisi väkivallantekijät hakemaan apua ongelmaansa. Monet pitivät lakia välttämättömänä, jotta työtä miesten kanssa voitaisiin kehittää nykyistä laajemmin. Miesten itsenäiseen avun piiriin hakeutumiseen luotettiin vain vähän, kuten olen kuvannut analyysissäni. Olen liittänyt tämän epäluottamuksen vallitsevaan julkiseen diskurssiin miehistä heikkoina toimijoina ja maskuliinisuuden kriisistä. Kaikessa stereotypisoivuudessaan diskurssi voi myös estää avun tarpeessa olevia miehiä hakeutumasta avun piiriin (Kay 2006, 43). Sen takia kriisikeskusten pääasialliseksi toimintamahdollisuudeksi miellettiin tässä tilanteessa naisten kanssa työskenteleminen ja heidän toimintaansa vaikuttaminen.

Nykyoloissa kriisikeskusten työntekijät eivät halunneet antaa naisille väärää kuvaa siitä, että joku muu tulisi ja muuttaisi miehen sellaiseksi, kuin nainen toivoi. Väkivaltatyön viestinnässä ja asiakaskohtaamisissa kriisikeskukset korostavat naisen mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämänsä kulkunsa ja sitä, että hänen pitää itse tehdä ratkaisuja, jotka mahdollistavat väkivallattoman elämän. Usein tämä tarkoitti käytännössä väkivaltaisesta parisuhteesta lähtemistä. Monille naisille suhteesta lähteminen ei kuitenkaan tuntunut realistiselta mahdollisuudelta, koska yhteiskunnan turvaverkot eivät kannattele eronnutta, lapsensa elatuksesta yksin vastaamaan jäänyttä naista. Yksinhuoltajien saaman taloudellisen tuen taso on matala, Iarskaia-Smirnovan ja Romanovin (2012a, 211) mukaan matalampi kuin koskaan aiemmin. Elatusmaksujen saaminen entiseltä puolisoilta on usein pitkä ja vaikea juridinen prosessi, jossa kriisikeskusten juristit auttoivat naisia. Eron jäl-

³³ Suomessa pahoinpitelyt yksityisellä paikalla (ml. kotona) tulivat virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi vuonna 1995. Vuonna 2011 lainsäädäntöä tarkennettiin siten, että myös lievät pahoinpitelyt ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia silloin, kun on kyse lähisuhdeväkivallasta (Rikoslaki 21. luku, 16 §).

keistä taloutta ei voi laskea elatusmaksujen varaan, siinä määrin epävarmaa niiden saaminen on. Tarjolla ei ole kohtuuhintaista asumista tai riittäviä taloudellisia etuuksia turvaamaan eronneen naisen perheenelätystä.

Kaikkein konkreettisimmin ja kipeimmin naisten ratkaisuja rajoittivat asumisen kalleus ja vaikeudet järjestää asumista muulla tavoin kuin jatkamalla yhteis-asumista väkivallantekijän kanssa. Aineistossani on useita esimerkkejä naisista, jotka palasivat vakavan, jopa väkivallantekijän vankeustuomioon johtaneen väkivallanteon jälkeen asumaan yhdessä samaan asuntoon väkivallantekijän kanssa, koska he eivät onnistuneet järjestämään asumistaan muulla tavoin. Venäjän asumispolitiikkaa on viime vuosina kehitetty. Yksi valtiollisista prioriteettiohjelmista väestön hyvinvoinnin tukemiseksi on keskittynyt nimenomaan siihen. Asuntopolitiikka on tärkeässä osassa myös vuonna 2014 hyväksytyssä perhepoliittisessa strategiassa (Kontseptsija... 2014). Nuoria perheitä autetaan omistusasumisen alkuun valtion tukemilla lainoilla, mutta sekään ei yleensä tarjoa nopeaa ratkaisua kriisosastojakson jälkeiseen asumiseen. Asumispolitiikan kehittämistä ovat ohjanneet ennen muuta pronatalistiset tavoitteet (Cook 2011, 27), eikä eronnut (useimmiten yhden lapsen) yksinhuoltaja siten ole ollut tämän politiikan keskiössä. Aineistossani kaksi naista lapsineen muutti väliaikaisesti sukulaisten luo ja jäi odottamaan tällaisen nuorille perheille suunnatun ohjelman kautta hankittavaa omistusasuntoa, johon he pääsisivät muuttamaan ehkä vuoden tai parin päästä. Yksi äiti kahden lapsensa kanssa onnistui hankkimaan kommunalkahuoneen äitiyspääoman avulla ja muutti kriisosastolta tähän huoneeseen.³⁴

Ammattilaiset olivat tietoisia siitä, että osa väkivaltaa kokevista naisista tekee päätöksen olla hakematta apua turvakodista siksi, että he tunnistavat itsenäisen elämän alkuun pääsyn vaikeuden turvakodissa asumisen jälkeen. Vaikeata asuntotilannetta on pidetty jopa keskeisenä syynä sille, että turvakotitoiminta ei ole laajentunut Venäjällä enempää (Hement 2004, 823–824; 2007, 99). Kriisikeskusten työntekijät kertoivat monien naisten esittävän jo kriisosastolle tuloa harkitessaan kysymyksen, kuinka sieltä eteenpäin. Suuri osa yöpyvistä asiakkaista palasi turvakotijakson jälkeen kotiin väkivaltaa käyttäneen puolison tai muun läheisen luo. Ammattilaiset kaipasivat sosiaalipoliittista ohjelmaa, joka tukisi väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautuvia naisia. Se tekisi turvakotityöskentelystä mielekkäämpää, sillä silloin naisilla olisi konkreettiset mahdollisuudet järjestää itselleen uusi, itsenäinen elämä (*naladit svoju žizn*) turvakodissa vietettyjen viikkojen tai kuukausien aikana. Nykytilanteessa monilla naisilla ei kerta kaikkiaan ole väkivallantekijän kanssa jakamansa kodin lisäksi muuta paikkaa, minne turvakodista lähteä, eikä resursseja tällaisen paikan järjestämiseen.

³⁴ Toisesta ja seuraavista lapsista saatavan äitiyspääoman saa perheen käyttöön, kun lapsi on täyttänyt kolme vuotta, ja sen voi ohjata perheen asumisolojen kohentamiseen (ks. tarkemmin luku 2.2). Käytännössä noin 9 000 euron summa on kuitenkin riittämätön asunnon hankkimiseen ilman muuta rahoitusta, ja tämäkin perhe tarvitsi huoneen ostoon lisäksi välirahaa ”ihmisoikeusvastaanottoa” kaupungissa pitävältä kansanedustajalta. Nainen itse tai kriisosaston työntekijät eivät osanneet kertoa tarkemmin, mistä kansanedustajan antamat rahat tulivat, mutta tämän perheen asuntokysymyksen ne ratkaisivat.

Resurssien, sosiaalipoliittisten etuuksien ja asuntokysymyksen lisäksi kyse on kuitenkin myös arvoista ja arvostuksista yhteiskunnassa. Toisinaan kriisikeskustasia syytettiin jo nyt julkisessa keskustelussa perheiden hajottamisesta. Nämä syytökset voimistuisivat varmasti, jos erityinen sosiaalipoliittinen ohjelma auttaisi väkivaltaisen parisuhteen jättäviä naisia uuden elämän alkuun. Työntekijöiden kertoman mukaan useat naiset eivät myöskään itse halua lähteä, koska he arvostavat kahden vanhemman perhemuotoa. Perheen koossa pitäminen on vahva yhteiskunnallinen odotus ja perhetukikeskusten halutaan toiminnallaan tukevan sitä, kuten olen edellä kuvannut. Nykyisessä perheiden merkitystä korostavassa ilmapiirissä perheiden hajoamista ei nähdä ratkaisuna, vaan syynä ongelmille (Muravyeva 2014a, 113).

Osaltaan sukupuolistuneeseen vastuuttamiseen vaikutti diskurssi, joka asettaa perheen onnen, kodin ilmapiirin ja lasten edun toteutumisen naisen vastuulle ja näiden rikkoutumisen – esimerkiksi väkivallan tähden – naisen henkilökohtaiseksi epäonnistumiseksi perheonnan vaalimisessa. Naisen vastuuta perheen ilmapiiristä tuotettiin tekstuaalisesti myös kriisikeskusten virallisissa asiakirjoissa. Iževskin kriisiosaston ohjesäännössä osaston tehtäväksi oli määritelty naisten auttaminen ”yhteisymmärryksen, kunnioituksen ja suotuisan ilmapiirin luomisessa perheeseen sekä konflikteista ja muista puolisoitten välisten tai perheen sisäisten suhteiden ongelmista selviämisessä”. Se sisältää ajatuksen naisen vastuusta perheen ilmapiiristä ja siitä, että väkivaltainen konflikti voi olla seuraus naisen epäonnistumisesta tämän ilmapiirin vaalijana. Diskurssi, joka asettaa perheonnan naisen vastuulle ja tekee hänet vastuulliseksi itseensä kohdistuneesta lähisuhdeväkivallasta, tekee väkivallan kohteeksi joutumisesta häpeällistä. Se tarkoittaa epäonnistumista naisen ja vaimon rooliin liittyvien kulttuuristen odotusten toteuttamisessa. Siten se asettaa naiset osavastuullisiksi niin tapahtuneesta väkivallasta kuin tulevan väkivallan ehkäisemisestäkin.

Naisen vastuuta väkivallan kierteen katkaisemisesta lisää entisestään se, että lasten turvallisuuden mielletään olevan ennen kaikkea äidin vastuulla. Hyvään äitiyteen kuuluu, että äiti takaa lastensa turvallisuuden ja tekee kaikki ratkaisut lasten parasta ajatellen. Ammattilaiset pitivät naisen aktiivista valintaa väkivallan sietämisen ja väkivaltaisesta suhteesta irrottautumisen välillä aivan erityisen tärkeänä silloin, kun tilanne kosketi myös lapsia. Olennaista on, että vastuu lasten turvallisuudesta asetetaan julkisessa väkivaltadiskurssissa naiselle: hänen täytyy ratkaista tilanne niin, että lapset eivät joudu enää todistamaan tai kokemaan väkivaltaa. Väkivallantekijä, joka monissa tapauksissa on lasten isä, ei näyttäydy tässä puhettavassa vastuullisena toimijana. Lapsensa pelastaakseen väkivaltaisesta suhteesta irrottautuva nainen kuitenkin rikkoo toisen kulttuurisen odotuksen eli perheen pitämisen yhdessä, joka myös määrittyy naisen ja äidin velvollisuudeksi. Monet naiset korostivat pohdinnoissaan jäämisen ja lähtemisen välillä sitä, että haluavat turvata lapsensa oikeuden molempiin vanhempiin. Venäjällä lapset jäävät lähes poikkeuksetta avioeron jälkeen äidille. Ei ole tavatonta, että isän ja lasten välinen side katkeaa eron myötä kokonaan. Äidin ja lapsen välinen side määrittyy ensisijaiseksi, ja vallitsevaa vanhemmuusdiskurssia on syytetty isät ulossulkevak-

si. (Kay 2006, 128, 138–144.) Minun tutkimukseni naiset tuntuivat kuitenkin pitävän isyyttä arvossa. He käyttivät isän merkitystä lapselle perusteluna päätökselleen jäädä väkivaltaiseen suhteeseen. Toisaalta naiset perustelivat myös lähtemistä lastensa parhaalla. Käänteentekeväksi hetkeksi lähtemisen ja jäämisen välisessä harkinnassa oli saattanut muodostua jokin tilanne, jossa nainen alkoi hahmottaa väkivallan todistamisen tuhoiset vaikutukset lapseensa.

Samalla kun väkivaltaa kokeneille naisille asetettiin paljon vastuuta tilanteen ratkaisemisesta, luotettiin väkivallantekijämiesten vastuulliseen toimijuuteen vain vähän. Analyysissani edellä olen osoittanut, että väkivaltaisen käyttäytymisen ajatellaan usein juontavan miehen omiin ongelmiin, kuten lapsuuden väkivaltakokemuksiin, alkoholin väärinkäyttöön, stressiin tai sotatraumoihin. Tällöin miehet asetetaan itsekin apua tarvitsevan uhrin toimijaposition ja heidän auttamistaan pidetään tärkeänä. Mutta vaikka miesten kanssa haluttaisiin työskennellä, se koetaan nykylainsäädännön puitteissa vaikeaksi. Kuva vapaaehtoisesti psykologin vastaanotolle omia ongelmiaan ratkomaan tulevasta miehestä ei sovi yhteen hegemonisen maskuliinisuuskäsityksen kanssa. Monet ammatillaiset ajattelivat miestyön olevan mahdollista vasta, jos se tapahtuu väkivallantekijämiehet hoitoon velvoittavan lainsäädännön tukemana. Miesten omalle toimijuudelle ja heidän omalle hoitoon motivoitumiselleen jää tässä maskuliinisuuskäsitteessä vain vähän tilaa.

Naisten toimijuuden korostaminen liittyy myös laajempaan, uusliberalistisen³⁵ ajan sosiaalityölle tyypilliseen yksityisen vastuun diskurssiin. Ohjaamalla apua hakevia naisia vastuun ottamiseen omasta elämästä ja oman itsen työstämiseen (*rabota nad soboi*) kriisikeskusten työntekijät ohjasivat heitä sopeutumaan siihen, että he voisivat odottaa valtiolta vain vähän apua tilanteensa ratkaisemisessa (myös Hemment 2004, 836). Uusliberalismi ja uusi julkisjohtaminen ovat olleet viime vuosikymmeninä voimakkaasti muotoilemassa kehittyviä sosiaalityön käytäntöjä ja hyvinvointipalveluiden tuottamista Venäjällä (Romanov 2008), mikä on johtanut tarveharkinnan ja yksilön vastuun vahvaan korostumiseen (Iarskaia-Smirnova & Romanov 2012b, 85). Koska uusliberalistisen yksityisen vastuun diskurssin mukainen ihannekansalainen on aktiivinen ja vastuullinen, sosiaalityön tehtävä jäsentyy aktivoinniksi ja vastuullistamiseksi (Juhila 2008, 49). Kriisikeskusten ensisijaisena asiakkaana olivat väkivaltaa kokeneet naiset, ja siten ammatilaisten mahdollisuudet toteuttaa heille asetettua aktivoinnin ja vastuullistamisen tehtävää kohdistuivat ennen kaikkea näihin naisiin. Yleinen huolenaihe kriisikeskuksissa oli asiakkaiden passivoituminen. Tavanomainen puhetapa oli, että heitä pitää kannustaa eteenpäin ratkomaan ongelmiaan, eikä kriisiosaston maksutto-

³⁵ Uusliberalismin käyttäminen tulkintakehyksenä venäläistä hyvinvointivaltiota tarkasteltaessa on myös kyseenalaistettu. Vammaispalveluita Venäjällä tutkinut brittiläinen sosiologi Michael Rasell (2014) kirjoittaa alkaneensa empiä, onko uusliberaalin käsitteellä sovellusarvoa Venäjän kontekstissa perustellen sitä sillä, että hyvinvointipalvelut ovat kuitenkin läsnä hyvin monien kansalaisten elämässä ja niiden puutteen sijaan ongelmana on ennemminkin niiden paternalistisuus: valtio puuttuu liikaa ja väärällä tavalla. Lisäksi Rasell (mt.) argumentoi, että vaatimuksia yksityisestä vastuusta ja ihmisten jakamista apuun oikeutettuihin ja ei-oikeutettuihin esiintyi jo Neuvostoliitossa, eikä niitä siten voi liittää vain uusliberalismiin.

masta asumisesta voi jäädä nauttimaan loputtomiin. Naisten vastuuttaminen tilanteen ratkaisemisesta asettui siten työskentelyn prioriteetiksi. Ne naiset, jotka syystä tai toisesta olivat toimintakyvyttömiä, hitaita tilanteensa muuttamisessa tai päämäärättömiä, määrittyivät helposti hyvinvointijärjestelmän vastuuttomiksi hyväksikäyttäjiksi.

Yhtäältä uusliberalistiseen eetokseen ja uuden julkisjohtamisen käytäntöjen soveltamiseen, ja toisaalta perinteiseen venäläiseen autoritäärisen ja keskitetyn johtamisen malliin liittyy se, että ammattilaisten työllä piti olla näkyviä, asiakirjoihin kirjattavissa olevia tuloksia. Työtä arvioitiin ennen muuta dokumentaation perusteella. Sen vuoksi asiakastyön painopiste liukui paikoin asiakkaan kohtaamisista niiden dokumentointiin. Asiakastapaamisten kirjausten ja asiakkuuksista tehtävien yhteenvedojen merkitys tekstuaalisen hallinnan välineinä korostui, ja ihmisten elämiä taivutettiin tiettyihin ennalta määriteltymiin kaavoihin ja fraaseihin sopiviksi. Dokumentaatiosta vastaavilla sosiaalityöntekijöillä oli paine kirjoittaa asiakkaiden tarinat muotoon, jossa ne antoivat hyvän, tehokkaan ja fokusoituneen kuvan kriisiosaston toiminnasta. Samalla piti myös palvella mahdollisimman suurta osaa yhteyttä ottavista ihmisistä heidän toivomallaan tavalla, jotta pois käännetyt tai palveluun pettyneet eivät valittaisi ministeriöön ja altistaisi ammattilaisia ja heidän työpaikkaansa tarkastuksille ja moitteille.

7.4. Yhteenvedo

Tartuin institutionaaliseen etnografiaan kuuluvaa hallinnan suhteiden käsitteeseen hahmottaakseni sen avulla ylipaikallisia suhteita, jotka koordinoivat analysoimiani paikallisia väkivaltatyön käytäntöjä perhekeskeiseen ja väkivaltaa kokeneiden naisten vastuullista toimijuutta korostavaan suuntaan. Hallinnan suhteiden tarkastelu on auttanut minua tuomaan näkyväksi paikallistason väkivaltatyöhön liittyviä, väkivaltatyön ulko- ja yläpuolelle asettuvia ja siihen kietoutuvia yhteiskunnallisia suhteita ja selittämään niiden avulla, miksi analysoimani väkivaltatyö on muotoutunut tässä tutkimuksessa kuvatun kaltaiseksi. Institutionaalisella etnografialla oli tässä tutkimuksessa arvoa tutkimukseni kriisikeskusten ja niissä kohtaamieni ahtaissa tilanteissa olevien naisten elämäntilanteiden liittämisessä laajempaan kuvaan venäläisestä yhteiskunnasta ja sen nykyisistä kehityssuunnista.

Olen hahmotellut edellä perhekeskeisyyden linkittymistä 2000-luvun Venäjän perhepolitiikkaan, ortodoksisen kirkon kasvavaan vaikutusvaltiaan perhe- ja sukupuolipolitiikan muotoilussa, patriarkaalisiin valtarakenteisiin ja feminismin vierastamiseen, uuskonservatiiviseen perheideologiaan ja uustraditionalistiseen käsitykseen sukupuolirooleista. Näitä vahvistaa entisestään huoli matalasta syntyvyydestä. Traditionaalisten perhearvojen korostaminen on nähty muiden perheiden ongelmien ohella ratkaisuna myös syntyvyyskysymykseen. Venäläistä sukupuolijärjestelmää useita vuosikymmeniä analysoineet Anna Temkina ja Elena Zdravomyslova (2014) ovat tulkinneet pronatalismin ohjanneen sukupuolipolitiikkaa

erityisesti 2000-luvulla, mutta fokuksen siirtyneen viime vuosina pragmaattisesta syntyvyyden edistämisestä moralistis-familialistiseen suuntaan, mikä vahvistanee perhekeskeistä ideologiaa kriisikeskustyksissäkin entisestään.

Traditionaalisten perhearvojen korostaminen on johtanut yhtäältä perheen näkemiseen niin yksityisenä, että sen sisäisiin asioihin on vaikeata puuttua, ja toisaalta niin pyhänä, että perheen sisään sijoittuvan väkivallan pahuuden käsitteleminen on vaikeata. Uuskonservatiivisen perheretoriikan yleistymisestä huolimatta on kuitenkin syytä huomioda, että Venäjän federaation lainsäädännössä ei ole ryhdytty esimerkiksi avioerojen rajoittamiseen, ja tuoreessa perhepoliittisessa ohjelmassa (Kontseptija 2014) mainitaan väkivalta perheessä venäläisten nykyperheiden ongelmana. Marianna Muravyeva (2014b) onkin kutsunut 2010-luvun Venäjän sukupuolipolitiikkaa yhdistelmäksi traditionaalisia arvoja ja tosiasiallisesti modernisti toimivia perheitä. Tämä näkyy tutkimukseni kriisikeskuksissa siten, että perhekeskeisen diskurssin lomaan mahtuu paljon puhetta myös naisten oikeuksista.

Perhekeskeisyyden ohella otin tässä luvussa tarkasteluun sen, kuinka päävastuu väkivallan ratkaisemisesta asettuu naisille. Tätä sukupuolistuneen vastuuttamisen prosessia koordinoivat monet rakenteelliset tekijät. Puutteellinen lainsäädäntö ei pysty turvaamaan väkivaltaa kokeneita naisia, mikä tekee lähisuhdeväkivaltajuttujen käsittelystä oikeusviranomaisille turhauttavaa. Asuntopolitiikka ja taloudellinen turvattomuus aiheuttavat naisten riippuvuutta puolisoistaan ja pakottavat heidät asumaan yhdessä väkivallantekijän kanssa vielä vuosia eron jälkeenkin. Naisten vastuun korostumiseen ohjaavat myös hegemoniset diskurssit naiseudesta ja äitiydestä, jotka painottavat venäläisnaisen vastuuta perheen hyvinvoinnista ja koossa pysymisestä sekä lasten parhaan vaalimisesta. Vastaavasti hegemoninen maskuliinisuusdiskurssi sysää miehet syrjään, sillä heidän aktiiviseen toimijuuteensa avun hakijoina luotetaan vain vähän.

Hallinnan suhteiden tarkastelu on avannut silmäni sille, kuinka monitasoisista hegemonisista suhteista ja valtasuhteiden yhteispelistä paikallistason väkivaltatyö on riippuvaista. Institutionaalisen etnografian antina tälle tutkimukselle – ja toisaalta tämän tutkimuksen keskeisenä oivalluksena institutionaalisesta etnografiasta – voi pitää sitä, kuinka kirkkaasti se tuo näkyviksi paikallistasoa, väkivaltaa kokeneiden naisten ja heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten toimintaa säätelevät valtasuhteet. Kun valtiollinen perhepolitiikka liittoutuu ortodoksisen kirkon ja patriarkaalisen diskurssin kanssa, se luo tutkimukseni naisten toimintatilaa tehokkaasti rajoittavan valtasuhteiden verkon. Kun tähän kulttuuris-diskursiivis-ideologisen vallan verkkoon vielä yhdistetään yhteiskunnan toimimattomuus ja valtion kyvyttömyys turvata kansalaistensa asumista ja toimeentuloa, ovat väkivaltaa kokeneet naiset elämäntilanteissaan monitasoisten valtasuhteiden puristuksessa. Olennaista on tietoisuuden lisääntyminen näistä tutkimukseni naisten elämään vaikuttavista valtasuhteista, niiden tunnistaminen, kartoittaminen ja näkyväksi tekeminen.

8. Loppupäätelmät ja pohdinta

8.1. Yhteenveto keskeisistä tutkimustuloksista

Tässä tutkimuksessa olen analysoinut väkivaltatyön käytäntöjä venäläisissä kriisikeskuksissa. Analyysi perustuu etnografiseen kenttätööhön kolmessa julkisella sektorilla toimivassa ja yhdessä naisjärjestön ylläpitämässä kriisikeskuksessa. Tutkimuksessa on ollut kolme pääkysymystä. Ensimmäinen kysymys koski sitä, *millaista kuvaa lähisuhdeväkivallasta sosiaalisena ongelmana rakennetaan väkivaltatyön käytännöissä*. Kriisikeskuksissa rakentuvaa ymmärrystä lähisuhdeväkivallasta ongelmana muovasi voimakkaasti se, ketkä ja millaisissa tilanteissa ottivat niihin yhteyttä. Pelkistetyimmillään kriisikeskusten asiakkuuteen johtava mallitarina oli, että mies juo, lyö ja ajaa vaimon ja lapset ulos yhteisestä kodista, mutta todellisuudessa keskuksissa kohdattu väkivalta oli moninaista. Monien asiakkaiden tarinoita yhdisti asumiseen liittyvä vallankäyttö. Naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan ohella kriisikeskuksissa käsiteltiin usein myös muiden sukulaisten tekemää väkivaltaa ja vanhuksiin kohdistuvaa väkivaltaa. Väkivallan määrittelyssä tasapainoiltiin laajan ja spesifin väkivaltakäsityksen välillä. Väkivallan tulkintoja julkisen sektorin kriisikeskuksissa dominoivat yksilö- ja perhekeskeiset selitykset, kuten väkivallan tarkasteleminen lapsuudessa opittuna käyttäytymismallina tai oireena laajemmista perheen vuorovaikutuksen häiriöistä. Asiakastyön arki ohjasi ymmärrystä lähisuhdeväkivallasta suuntaan, jossa väkivalta kietoutuu alkoholiongelmien ja huono-osaisuuteen. Pisteittäisesti julkisten kriisiosastojen työntekijät tulkitsivat väkivaltaa myös sukupuolistuneena vallankäyttönä ja sitoivat sen keskusteluun naisten ihmisoikeuksista. Naisjärjestön kriisikeskuksessa puolestaan käytettiin paljon sosiokulttuurisia selityksiä. Olennainen tutkimustulos on, että tulkintojen vaihtelu oli monisyistä, tilanteittaista ja henkilöstä riippuvaa vielä enemmän kuin paikalliskulttuurien välillä vaihtelevaa.

Väkivaltaa kokevien naisten tilanteisiin tarjolla olevina ratkaisuvaihtoehtoina nähtiin joko avioero ja asumisen järjestäminen uusiksi tai perheen säilyttäminen, joka käytännössä usein tarkoitti väkivallan jatkumista. Kriisikeskusten suhde tähän kysymykseen oli ristiriitainen: ne halusivat tukea perheiden pysymistä yhdessä, mutta asiakastapaukset osoittivat, että ero oli usein ainut ratkaisu, jotka turvasi naisen ja lasten oikeuden väkivallattomaan elämään. Käytännössä suurin osa asiakkaista palasi kriisiosastojakson jälkeen asumaan yhdessä väkivallantekijän kanssa. Tässä ei ollut kyse vain siitä, että naiset antoivat anteeksi ja päättivät jatkaa suhteessa tapahtuneesta väkivallasta huolimatta, vaan myös siitä, että muuta asumisratkaisua ei löytynyt. Ei ollut poikkeuksellista, että entiset aviopuolisot asuivat samassa asunnossa vielä vuosia avioeron jälkeen. Lähisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ja lapset ovat suuresta lukumäärästään huolimatta Venäjän federaation lainsäädännössä ja sosiaalipoliittisessa järjestelmässä näkymätön ryhmä, jonka toimeentulon ja asumisen turvaamiseen ei ole toimivia järjestelmiä. Ylipäänsä yksinhuoltajien tukeminen ei ole poliittinen prioriteetti tilanteessa, jossa

perhepolitiikka tähtää syntyvyyden nostamiseen, kahden vanhemman ydinperheet esitetään idealisoituina ja niitä pyritään pitämään koossa kaikin keinoin.

Toinen tutkimuskysymys käsitteli sitä, *millaisia merkityksiä sukupuoli saa väkivaltatyön arjessa*. Erittelin analyysissä väkivallan ja sukupuolen välisen yhteyden tulkintoja kolmeksi lähestymistavaksi. Sukupuolineutraalissa lähestymistavassa oli keskeistä väkivallan tarkastelu perheen vuorovaikutuksen häiriönä ja eskaloituneena yksilöiden välisenä konfliktina, jossa sukupuolella on vain vähän tai ei ollenkaan merkitystä. Biologisoivassa lähestymistavassa lähisuhdeväkivalta liitettiin naisten ja miesten välisiin fyysisiin ja evolutionaarisiiin eroihin. Sukupuolisensitiivisessä lähestymistavassa väkivaltaa tarkasteltiin sukupuolijärjestelmään ja patriarkaattiin kiinnittyvänä ongelmana ja väkivallan syyt liitettiin sen hyväksyviin kulttuuriin malleihin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka mahdollistavat ja ylläpitävät sukupuolistunutta väkivaltaa perheissä.

Kriisikeskustyö oli ennen kaikkea työtä naisten kanssa, mutta miesten osallisuudesta ja sen kehittämisestä puhuttiin paljon. Miestyön kehittämistä pidettiin välttämättömänä työn paremman vaikuttavuuden ja väkivaltaongelman todellisen ratkaisemisen kannalta. Ammattilaisten oman sukupuolen merkitys väkivaltatyössä korostui erityisesti silloin, kun puhuttiin miesten kanssa tehtävästä työstä. Miespuolisia työntekijöitä pidettiin välttämättöminä miestyön toteuttamisessa. Naisjärjestössä pidettiin tärkeänä naisten välistä solidaarisuutta ja sitä, että kriisikeskuksessa naiset tekevät auttamistyötä naisten kanssa. Osa julkisten kriisiosastojen työntekijöistä yhtyi tähän näkemykseen, mutta periaatteessa niiden henkilökunnan joukossa saattoi olla myös yksittäisiä miehiä. Ammatillisuus miellettiin sukupuolineutraaliksi.

Sukupuolen huomioimiseen väkivaltatyössä on liittynyt Suomessa osin samantyyppistä problematiikkaa ja vastustusta kuin Venäjällä. Suomalaista varhaista turvakotityötä leimasi samankaltainen perhekeskeisyyden korostaminen, väkivallan yksilökeskeisten selitysmallien painottaminen ja sukupuolijärjestelmään kiinnittyvien tulkintojen aggressiivinenkin hylkääminen (Leskinen ym. 1982; Peltoniemi 1984; Pehkonen 2003). Venäjän julkisilla kriisiosastoilla tehdyssä väkivaltatyössä on paljon samaa kuin suomalaisessa 1980-luvun turvakotityössä. Kehityskulkujen peilaaminen houkuttaa tekemään johtopäätöksen, että sukupuolen huomioon ottaminen vie aikaa ja että suomalaisen väkivaltatyön kehityksen perusteella on mahdollista ennustaa myös venäläisiä kehityslinjoja. Tällainen tulkinta jättäisi kuitenkin huomiotta venäläisen väkivaltatyön varhaiset vuodet, jolloin sukupuolisensitiivinen näkökulma oli paljon esillä, ja toisaalta myös julkisten kriisiosastojen nykykäytännöissä verrattain yleiset sukupuolen biologisoivat ja essentialisoivat väkivaltatulkinnat. Kehityskulkujen erilaisuudesta huolimatta yhtymäkohtia on ja voi olla, että seuraava askel venäläisessä väkivaltatyössä on erillisten, rinnakkain kulkevien työmallien kehittäminen naisten, miesten ja lasten auttamiseen, kuten suomalaisissa turvakodeissa 1990-luvulta lähtien (Ojuri 2006; Säävälä & Nyqvist 2006; Oranen & Keränen 2006). Miestyön aktivoituminen on vaatinut esimerkiksi Suomessa ja Norjassa yksittäisten, asialleen omistautuneiden miesaktivistien työpanosta. Voi olla, että se edellyttäisi sitä Venäjälläkin. Pietarissa on

viitteitä siitä, sillä *2000-luvun miehet* -järjestön paneutuvat miesaktivistit ovat saaneet houkuteltua pieniä määriä väkivaltaa käyttäneitä miehiä tarjoamansa tuen piiriin. Olennaista toiminnan kehittämisessä on ollut yhteistyö pohjoismaisten miestyön toimijoiden kanssa sekä kourallinen sitoutuneita ja määrätietoisia paikallisia aktivisteja (Jäppinen ym. 2014).

Kolmannella tutkimuskysymyksellä kysyin, *millaista toimijuutta ja millaisia toimijapositioita kriisikeskusten arjessa rakentuu*. Kriisikeskuksista apua hakeville naisille asetettiin voimakas muutoshakuisen toimijuuden odotus. Tilanteen muuttaminen ja ratkaiseminen määrittyi naisen tehtäväksi. Työntekijöiden ja asiakkaiden välisessä suhteessa ihanteena oli naisen autonomisen toimijuuden tukeminen. Työntekijöiden tuli pidättäytyä neuvomisesta, tukea naista eteenpäin hänen itse määrittelemällään tiellä ja kunnioittaa hänen itsenäisiä ratkaisujaan. Keskeinen naisten toimijuuteen kohdistunut odotus oli, että sen piti olla aktiivista. Aktiivisen toimijuuden vaatimus jätti vain vähän tilaa väkivaltaa kokeneen naisen pelolle ja heikkouden kokemuksille. Aktiivisen position omaksuminen ja määrätietoinen toiminta oman tilanteen ratkaisemiseksi määrittyivät asiakkaan velvollisuuksiksi ja jopa ehdoiksi palveluiden saamiselle.

Naisille asetettiin paljon prospektiivista vastuuta väkivallan ratkaisemisesta ja tulevien väkivaltatilanteiden ehkäisemisestä. Toisinaan myös osa retrospektiivisestä vastuusta jo tapahtuneesta väkivallasta asettui naisille. Käsitykset väkivaltaa kokeneen naisen retrospektiivisestä vastuusta näyttäytyivät hyvin erilaisena eri materiaalien valossa. Kirjallisissa materiaaleissa korostettiin, että vastuu on kokonaan väkivallantekijällä, ja purettiin myyttiä väkivaltaa provosoivista naisuhreista. Haastatteluaineisto ja työntekijöiden kanssa käymäni keskustelut asiakastapauksista opettivat, että osa vastuusta liukui väkivaltaa kokeneille naisille. Käytännön työntekijät ajattelivat naisten toisinaan olevan osasyllisiä tapahtuneeseen väkivaltaan vähintään siinä mielessä, että heidän olisi pitänyt ymmärtää myötäillä enemmän tai poistua tilanteesta ajoissa.

Venäjän kriisikeskusliikettä pitkään tutkinut yhdysvaltalainen politiikan- ja sukupuolentutkija Janet Johnson (2007a, 392) on kritisoinut ”venäläistä ekseptionismia”, kuten hän kutsuu niin tutkijoiden kuin muidenkin ihmisten usein käyttämää tapaa nimetä Venäjä niin erityiseksi ja omia kehityskulkujaan noudattavaksi, että sitä on syytä tarkastella poikkeustapauksena. Tutkimukseni paljastaa jopa yllättävän paljon yhteyksiä, samankaltaisuuksia ja samanlaista dynamiikkaa suomalaisessa ja venäläisessä väkivaltatyössä. Monet kuvaamani ilmiöt eivät ole mitään venäläisiä erityisyyksiä. Suvi Keskinen (2005), Marita Husso (2003) ja Tuija Virkki (ilmestyy) ovat omissa Suomeen sijoittuvissa tutkimuksissaan tehneet samankaltaisia havaintoja naiseen kohdistuvasta odotuksesta väkivallan lopettajina. Myös kansainvälisessä kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että lähisuhdeväkivaltaa ja sen ratkaisuja koskevan keskustelun keskiössä on usein uhri ja hänen toimintansa sen sijaan, että väkivallantekijä vastuutettaisiin teostaan (Berns 2004; Dunn & Powell-Williams 2007; Baly 2010). Husson (mt., 182–183) mukaan kovat odotukset naisten toimijuudelle liittyvät siihen, että ammattikäytännöissä sivuutetaan edelleen parisuhdeväkivallan kohteena olemiseen liitty-

vä heikkouden ja kykenemättömyyden kokemus. Heikkous tulkitaan helposti naisten henkilökohtaiseksi ominaisuudeksi ja heidän ”reipastumisensa ja ryhdistäytymisensä” ratkaisuksi väkivaltaan. Naisten asettaminen ratkaisijan asemaan kuvaa myös sitä, että viimekätisen vastuun läheisten ihmissuhteiden sujuvuudesta ja kodin järjestyksestä katsotaan niin Suomessa kuin Venäjälläkin usein kuuluvan naisille. Suvi Keskinen (2005, 350) puolestaan on osoittanut suomalaisten perheammattilaisten väkivaltatyötä käsittelevässä tutkimuksessaan, kuinka väkivallan perhekeskeinen käsittely ja tulkitseminen oireeksi muista, esimerkiksi perheen vuorovaikutukseen liittyvistä ongelmista johti usein väkivallan liukumiseen pois työskentelyn keskiöstä ja katoamiseen muun perhepuheen joukkoon.

Joskus kauas katsominen auttaa näkemään myös lähelle. Kun sosiaalialan korkeakoulutettujen Talentia-lehti julkaisi muutama vuosi sitten artikkelin tutkimuksestani, tarkastelivat artikkelia verkossa kommentoineet lukijat väkivaltaa naisten sorron näkökulmasta ja kytkivät sen venäläiseen sukupuolijärjestelmään. Sävy poikkesi suomalaista lähisuhdeväkivaltaa koskevista verkkokeskusteluista, joissa kärkeimmät kommentaattorit keskittyivät yleensä vakuuttamaan, etteivät miehet koe väkivaltaa yhtään naisia vähempää ja että sukupuolinäkökulma väkivaltaan on keinotekoinen. Tulkitsin, että lähisuhdeväkivallan sukupuolistunut luonne oli helppompi itselle nähdä vieraassa kontekstissa. Samaan aikaan tutkimustulosteni vertaaminen suomalaiseen ja kansainväliseen väkivaltatutkimukseen paljastaa, että monet sukupuolistuneet prosessit ovat samankaltaisia meilläkin. Toivon, että Venäjään ja venäläiseen lähisuhdeväkivaltaan peilaaminen auttaa tuomaan myös suomalaisen ja länsimaisen lähisuhdeväkivallan tarkasteluun lisää sävyjä sekä herkkyyttä nähdä väkivallan sukupuolistuneita piirteitä ja analysoida sen kietoutumista maskuliinisuutta ja feminiinisuutta koskeviin kulttuurisiin käsityksiin.

8.2. Tutkimusprosessin arviointia

Aloitin matkan venäläisten kriisikeskusten maailmaan helmikuussa 2004 Iževskissä. Ensimmäisenä kenttätyöpäivänäni Lämmin koti -kriisikeskuksessa söin työntekijöiden kanssa ystävänpäiväkakkua ja veitsen painuessa kakun pohjaan – eli hetkellä, jolloin venäläisen uskomuksen mukaan saa toivoa – esitin mielessäni toiveen siitä, että saisin kevään aikana tuotettua hyvän aineiston pro gradu -tutkielmaani varten. En tiennyt olevani kymmenen vuoden pituiseksi yltävän matkan alussa, joka vuonna 2008 alkaneen väitöskirjatyön myötä toisi mukanaan vielä paljon – johdattaisi minut vielä muillekin kriisikeskuspaikkakunnille, laajuudeltaan monikertaisten aineistojen äärelle ja pohtimaan paikallistason väkivaltatyön ja siinä rakentuvien väkivaltakäsitysten ohella myös Venäjän hyvinvointivaltiokehityksen ja perhepolitiikan suuria linjoja.

Matkan lopussa voin todeta sen olleen antoisa ja opettaneen paljon. Useimpien etnografisten tutkimusten tavoin tähänkin tutkimusprosessiin on kuulunut yllättäviä käänteitä, sivupolkuja ja kenttätyön luonteen muuttumista alun perin suunnitellusta. Siihen on mahtunut myös epätoivon hetkiä massiivisen, vaikeasti hallit-

tavan ja työläästi analysoitavaksi talttuvan aineiston äärellä. Fokusoiminen yhteen tai kahteen keskukseen olisi kiistatta tehnyt analyysikirjoittamisesta helpompaa, mahdollistanut käytäntöjen yksityiskohtaisen kuvaamisen ja auttanut tutkimustulosten kiteyttämisessä. Tutkimusta viimeistellessäni olin kuitenkin tyytyväinen tekemiini valintoihin. On hyvä, että pystyin tuottamaan analyysissa laajempaa kuin yhteen tai kahteen keskukseen perustuvaa kuvaa ja siten tuottamaan kenties helpommin yleistettävissä olevia tuloksia. Tämän aineiston avulla olen pystynyt tuomaan esiin toimintatapojen ja painotusten välisiä eroja eri keskustusten välillä. Havaitsin Iževskin ja Saratovin suurissa julkisissa keskuksissa usein samanlaisia kehityskulkuja. Saratovin naisjärjestön kriisikeskuksen ja Sortavalan pienen, mutta erittäin tehokkaasti toimivan julkisen kriisiosaston avulla taas oli mahdollista peilata ja kontrastoida erilaisia ratkaisuja. Erot näyttäytyivät vertailussa selkeinä, vaikkei aineisto olekaan laadultaan täysin vastaavaa. Toisaalta yhtään useamman kriisikeskuksen sisällyttäminen tutkimukseen – mistä siitäkin välillä haaveilin – olisi jo tapahtunut etnografian syvyyden kustannuksella.

Yhteenvetona voin todeta, että tämäntyyppinen monipaikkainen etnografia on vaativa ja työläs tapa toteuttaa väitöskirjatutkimus, mutta sen kautta oli mahdollista saavuttaa laajempaa ymmärrystä kuin suppeamman ja tiiviimmin fokusoidun aineiston avulla. Ehdottoman hyvänä ratkaisuna voi pitää sitä, että oleskelin kriisikeskuksissa pitkään ja tarkensin havaintoni niiden päivittäiseen toimintaan. Olin läsnä riittävästi saadakseni nähdä arkea, jota ei muokattu minun silmilleni sopivaksi. Pääsin virallisten totuuksien ja totunnaisten toiminnan esittelyjen taakse, ja työntekijät alkoivat valottaa toimintaa monenlaisista, keskenään ristiriitaisistakin näkökulmista. Sain seurata periaatteiden soveltamista käytännön asiakastilanteissa ja soveltamisen variaatioita. Toimintaa ei esitelty minulle, vaan osallistuin siihen ja pääsin näkemään sitä arkisessa moninaisuudessaan, en tutkijaa varten konstruoidun kuvan kautta. Vain haastattelemalla aineisto olisi jäänyt ohuemmaksi.

Vieraassa kulttuurissa toteutettavassa etnografisessa tutkimuksessa ja aineiston analyysissa korostuu kielitaidon ja kulttuurisen osaamisen tärkeys. Arvioin onnistuneeni tässä suhteessa hyvin. Kielitaitoni riitti siihen, että hahmotin kentällä seuraamieni vuorovaikutustilanteiden nyansseja ja pystyin kirjaamaan niitä kenttäpäiväkirjaani riittävällä tarkkuudella. Rutinoiduin venäjänkielisten haastattelujen tekijänä. Pitkäaikaiset oleskeluni Venäjällä läpi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen mahdollistivat sen, että ymmärsin venäläistä arkea sisältä päin. Viimeistään analyysivaiheessa huomasin aineistoni olevan rikas ja palvelevan hyvin tutkimuskysymyksiini vastaamista. Analyysissa olen tasapainoillut sen välillä, että käytän kulttuurista ymmärrystäni ja kontekstoin tutkimustulokseni venäläiseen yhteiskuntaan, mutta en toisaalta erehdy kuvaamaan kaikkia havaintojani venäläisinä erityistapauksina, vaan hahmotan myös samankaltaisuuksia suhteessa muissa maissa tehtävään väkivaltatyöhön. Yksi keskeisistä havainnoistani onkin, että suomalaisessa ja venäläisessä väkivaltatyössä on jopa yllättävän paljon samanlaisuutta esimerkiksi siinä, kuinka väkivaltaa kokeneita naisia vastuutetaan tilanteen ratkaisemisesta (myös Virkki & Jäppinen 2014).

Etnografisesta tutkimuksesta kirjoittanut John D. Brewer (2000, 108) on nimenmennyt etnografian tehtäväksi globaalissa maailmassa jäljittää globaalien prosessien lokaaleja vaikutuksia ja sitä, kuinka lokaalit prosessit muuttuvat globalisaation vaikutuksesta. Koen tehneeni juuri tätä tarkastellessani maailmanlaajuisia ongelmaa, sukupuolistunutta lähisuhdeväkivaltaa, paikallisessa kontekstissaan. Lähisuhdeväkivalta on tullut sosiaalialan työn kohteeksi Venäjällä transnationaalien prosessin seurauksena, ja toisaalta siellä muokataan ja lokalisoidaan sitä koskevaa ymmärrystä jatkuvasti. Minulta kysyttiin kentällä usein, miksi olen kiinnostunut väkivaltatyöstä Venäjällä ja teenkö Suomen ja Venäjän välistä vertailevaa tutkimusta, jossa käytän vastaavaa empiiristä aineistoa suomalaisista väkivaltatyön palveluista. Oma kenttätöni on sijoittunut vain Venäjälle, eikä tutkimusasettelmani ole ollut vertaileva. Ajattelen kuitenkin, että nimenomaan laadulliset, huolellisesti kontekstoidut tapaustutkimukset ovat erinomaista aineistoa myöhempään kansainväliseen vertailevaan tutkimukseen.

8.3. Aiheita tulevaan tutkimukseen

Tutkimukseni tuo esiin useita jatkotutkimustarpeita venäläiseen väkivaltatyöhön liittyen ja mahdollisuuksia kansainväliseen vertailevaan tutkimukseen, jonka avulla venäläistä väkivaltatyötä koskevia keskusteluja voidaan liittää globaaliin kontekstiin. Tähänastisessa venäläisen väkivaltatyön tutkimuksessa on osoitettu fokuksen siirtyneen naisiin kohdistuvasta väkivallasta perheväkivaltaan. Tämä tutkimus sisältää viitteitä myös väkivaltatyön ja siihen liittyvän osaamisen eroosiosta julkisen sektorin kriisiosastoilla. Väkivaltatyön käytäntöjä ja niiden suuntautumisen muutosta olisi kiinnostavaa tarkastella jatkossakin seurantatutkimuksellisesti niin laajempien kyselyaineistojen kuin kriisikeskusten arkisiin käytäntöihin syvällisesti fokuoivien tapaustutkimusten avulla.

Naisille asetetun vastuullisuuden toimijuuden vaateeseen ja sen kansainväliseen vertailevaan analyysiin olen jo tarttunut yhdessä suomalaista väkivaltatyötä tutkineen tutkijakollegan kanssa (Virkki & Jäppinen 2014). Toinen tärkeä jatkotutkimusaihe olisi äitiensä kanssa kriisikeskuksiin hakeutuneiden lasten kanssa tehtävä auttamistyö, jota tämä tutkimus ei juuri valota. Kriisikeskusten psykologit ja pedagogit työskentelivät tavoitteellisesti lasten kanssa, mutta työn sisällöt jäivät minulle osin hahmottumattomiksi. Myös väkivaltaa kokeneiden naisten äitiys ja sille asetetut odotukset ja vaatimukset kriisikeskuksissa sekä lähisuhdeväkivallan käsittely venäläisessä lastensuojelujärjestelmässä olisivat kiinnostavia analyysin kohteita. Lisäksi olisi kiinnostavaa ja olennaista tehdä tutkimusta naisiin kohdistuvan väkivallan julkisessa keskustelussa liki syrjäyttäneestä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja siihen liittyvistä ongelmanmäärittelyprosesseista Venäjällä. Myös muut sukupolvien välisen väkivallan muodot ja niitä kokevien ihmisten auttamistyö kaipaisivat tarkastelua.

Yhtenä väkivaltatyöhön liittyvänä tutkimusaiheena nostan esiin lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamiseen liittyvän viranomaisyhteistyön, jota on

viime vuosina kehitetty monilla paikkakunnilla. Nyt olisi oikea aika tarkastella yhteistyöhankkeiden tuloksia tutkimuksellisesti. Laki väkivallan ehkäisystä perheessä saataneen viivästyksistä huolimatta säädetyksi lähivuosina. Sen jälkeen olisi hyvä hetki analysoida oikeussosiologisesta näkökulmasta 1990-luvulta lähtien tehtyjä yrityksiä lähisuhdeväkivallan tuomiseksi oikeudellisen sääntelyn piiriin. Myös tämä kysymys sopisi hyvin kansainvälisten vertailujen aiheeksi.

Tutkimukseni virittää laajempia kysymyksiä sosiaalityöstä ja sosiaalipalveluista. Ammatillisen sosiaalityön yhteiskunnallisesta paikasta ja tehtävistä 2000-luvun Venäjällä on vielä vähän tutkimusta. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella sosiaalityöntekijöiden rooli moniammatillisessa organisaatiossa näyttää määrittävän hyvin paikallisesti. Keskuksesta riippuen sosiaalityöntekijät saattoivat olla byrokratiatyön erityisasiantuntijoita, jotka kokivat psykososiaalisen työn olevan ennen kaikkea psykologien työkenttää, tai itsensä psykologien kanssa käytännössä samaa työtä tekviksi mieltäviä vuorovaikutustyön ammattilaisia. Toinen kiinnostava aihe tämän tutkimuksen valossa olisi kansalaisten suhtautuminen julkisiin sosiaalipalveluihin ja käsitykset niistä. Kenelle sosiaalipalveluiden ajatellaan olevan, kenen niitä käyttävän, mikä on sosiaalipalveluiden tehtävä? Tässä tutkimuksessa keskeiseltä näyttävät jännitteet universalismin ja tiukan tarveharkinnan sekä asiakaslähtöisyyden ja organisaatiolähtöisyyden välillä kaipaivat lähempää tarkastelua ja käsitteellistämistä. Nämä tutkimusaiheet avaavat näköaloja myös laajemmin Venäjän hyvinvointimallin kehitykseen ja kysymykseen yksilön ja valtion suhteesta ja toimisivat hyvin myös kansainvälisen vertailevan laadullisen tutkimuksen aineksina.

8.4. Venäläisen väkivaltatyön tulevaisuuden suunnat

Väkivaltatyön kehitys Venäjällä noudattaa yleisen hyvinvointivaltiokehityksen (Cook 2011) valtiokeskeistä suuntaa. Väkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyön painopiste on siirtynyt 2000-luvulla kansalaisjärjestöistä julkiselle sektorille, sosiaalikeskusten ja perhetukikeskusten kriisiosastoille. Samaan aikaan palveluiden rahoituspohja on vakiintunut, niitä on tarjolla yhä enemmän ja ne pystyvät yhä useammin tarjoamaan keskusteluavun ohella mahdollisuuden myös väliaikaiseen asumiseen. Tutkimukseni vahvistaa aiemmassa tutkimuksessa (Johnson & Saari-nen 2013; Jäppinen ym. 2014; Jäppinen & Johnson ilmestyy) esitettyjä huomioita siitä, että julkisten palveluiden yleistyessä venäläisen väkivaltatyön näkökulma on 2000-luvun aikana siirtynyt feministisestä perhekeskeiseen suuntaan, väkivallan tarkasteluun naisiin kohdistuvan väkivallan sijaan perheväkivaltana, perheen kontekstissa ja varsin konservatiiviseen perhekäsitykseen tukeutuen. Muutokset heijastelevat laajempaa poliittisen regimin muutosta autoritäärisempään suuntaan ja valtiopaternalismin vahvistumista (Jäppinen & Johnson ilmestyy).

Julkisessa keskustelussa naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta on hiljalleen jäänyt perheissä lapsiin kohdistuvan väkivallan varjoon. Tässä voi olla kyse siitä, että lapsiin kohdistuva väkivalta on ”helpompi” aihe, lapset asettuvat naisia hel-

pommin viattomiksi uhreiksi. Yhtäältä perhefokus palveluiden järjestämisessä on ollut välttämätön, koska venäläisessä sosiaalipalveluympäristössä olisi hyvin vaikeata tai mahdotonta perustella nais erityisiä palveluita muuten kuin lasten ja perheen kautta. Samalla kun perhefokus on mahdollistanut väkivaltatyön palveluiden vakiintumisen julkiselle sektorille, se on johtanut siihen, että parisuhdeväkivaltaa kokeneiden auttaminen jää kriisiosastoilla helposti työn muiden painopisteiden varjoon. Julkisen sektorin yksiköissä elää kuitenkin edelleen myös naisten oikeuksia puolustava lähestymistapa ja siellä on paljon yksittäisistä työntekijöistä riippuvaa kykyä ja halua nähdä nainen yksilöllisessä elämäntilanteessaan ja auttaa häntä voimaannuttavalla tavalla. Monelta osin kriisiosastot tekevät hyvää työtä ja pystyvät tarjoamaan niistä apua hakeville naisille arvokasta, humaania apua. Peruseriaatteena on apua hakevan naisen omien ongelmanmäärittelyjen ja ratkaisujen tukeminen, vaikka tarkempi analyysi tuokin tähän ideaaliin säröjä. En halua vähätellä kriisiosastojen työtä tai asettaa sitä tarpeettoman synkkään valoon, vaikka analysoin sekä sosiaalityön tutkimukseen että feministiseen tutkimukseen olennaisesti kuuluvan kanta-aottavuuden ja heikoimmassa asemassa olevien puolustamisen perinteen mukaisesti työkäytäntöjä kriittisesti ja niiden ongelmakohtia apua hakevien naisten tilanteen näkökulmasta esille nostaen.

Kolmelle venäläiselle paikkakunnalle ja niillä toimivaan neljään kriisikeskukseen sijoittuva tutkimukseni osoittaa, että monenlaiset paikalliset sovellukset ovat mahdollisia. Tutkimukseni kriisikeskuksilla oli erilaisia painotuksia ja ne olivat onnistuneet eri tavoin palveluidensa profiloimisessa ja markkinoinnissa. Sortavalan kriisiosasto erottuu tässä tutkimuksessa yksikkönä, joka on onnistunut erityisen hyvin pysyvän henkilökunnan kehittämisessä väkivaltatyön asiantuntijoiksi, vapaaehtoisten rekrytoinnissa toiminnan tueksi. Paikallisväestön luottamuksen saavuttamisessa. Keskeisessä osassa tässä on ollut hankeyhteistyö suomalaisten järjestöjen kanssa ja paikkakunnan vireä sosiaalishallinto, joka suhtautuu avoimesti monenlaisiin kumppanuuksiin ja kansalaisyhteiskunnasta tuleviin aloitteisiin ja ideoihin (Kulmala 2013).

Kansalaisjärjestöjen ylläpitämät kriisikeskukset ovat Venäjällä yhä ahtaammalla. Tässä tutkimuksessa mukana ollut, aikanaan hyvin menestyksenkäs ja väkivaltatyön osaamista korkealle kehittänyt naisjärjestön ylläpitämä kriisikeskus ei ole Alankomaiden ulkoministeriön projektirahoituksen päätyttyä vuonna 2012 löytänyt uutta rahoitusta toiminnalleen ja on joutunut luopumaan toimitiloistaan. Samana vuonna voimaan tullut muutos kansalaisjärjestöjä koskevaan lainsäädäntöön edellyttää, että ulkomaista rahoitusta vastaanottaneet järjestöt, joilla on poliittiseksi määriteltävää toimintaa, rekisteröityvät ”ulkomaisiksi agenteiksi” (Federalnyi zakon 121-FZ ”O vnesenii...”). Sähköpostissaan minulle kriisikeskuksen toimijat kertoivat, että heidän järjestöltään rekisteröitymistä ei ole vaadittu, mutta arvioivat, että tämä neuvostoajoista muistuttava leima vaikuttaa hyvin negatiivisesti kansalaisten suhtautumiseen kaikkiin ulkomaista rahoitusta saaneisiin järjestöihin. Toukokuussa 2014 järjestön aktiivit toivoivat, että toiminta ei lopu kokonaan, mutta totesivat samalla, että ajat ovat erittäin vaikeat.

Kansalaisjärjestöjen ahdinko asettaa vastuun väkivaltatyön kehittämisestä julkisille kriisiosastoille. Ne puolestaan joutuvat sovittamaan toimintansa venäläisessä nyky-yhteiskunnassa vallitsevaan yleiseen perhepoliittiseen ideologiaan ja ilmapiiriin. Kriisiosastojen väkivaltatyön kipukohta on, että kotien väkivalta on vaikeasti kommunikoitava ongelma, asia josta mieluiten vaiettaisiin. Väkivallan sijoittaminen perheen sisään rikkoo Venäjän perhepolitiikan 2000-luvulta lähtien voimistuen vaaliman ideaalikuva perheestä. Siksi väkivallasta puhuminen sopi huonosti perhetukikeskusten yleiseen viestintään, jossa perheet nähtiin ennen kaikkea tuen ja vahvistamisen kohteina ja palveluiden keskeiseksi tehtäväksi asetui perheiden pitäminen koossa.

Kriisikeskusten vapaaehtoiset pohtivat minun kanssani käymissään keskusteluissa, että suoran mainonnan teki kiusalliseksi se, että mainoksen ohikulkijalle ojentaessaan mainostaja tavallaan oletti vastaanottajan potentiaalisiksi väkivallan uhriksi. Väkivalta on edelleen niin suuri tabu, että palveluiden mainostaminen on vaikeata. Samaan aikaan kun väkivaltatyön suora markkinointi oli hankalaa, tunsivat ihmiset varsinkin tutkimukseni suuremmilla paikkakunnilla tarjolla olevia julkisia sosiaalipalveluita vaillinaisesti ja saattoivat lisäksi suhtautua niihin epäluuloisesti. Kahdessa tutkimukseni neljästä kriisikeskuksesta myös työntekijöiden itseyymmärrys oli muotoutumassa suuntaan, jossa he mielsivät keskustusten olevan nimenomaan huono-osaisten auttamistahoja. Tämä kontrastoituu Venäjän varhaisen kriisikeskusliikkeen ja nykyistenkin kansalaisjärjestöjen ylläpitämien kriisikeskusten ymmärrykseen omasta tehtävästään kaikkiin yhteiskuntaryhmiin kuuluvien väkivaltaa kokeneiden naisten auttajina. Pienellä paikkakunnalla Sortavalassa palvelut tunnettiin ja niitä käyttivät monenlaiset ihmiset, mutta suuri huolenaihe tuntui olevan se, että apua hakevat ihmiset pelkäsivät palveluiden käyttämisen leimaa. Sen takia kriisiosaston asiakkaat olivat työntekijöiden mukaan erittäin tarkkoja siitä, ettei kukaan saisi tietää heidän asiakkuudestaan, heidän kulkevan sosiaalikeskuksen ovesta tai tervehtivän kriisiosaston sosiaalityöntekijöitä kaupungilla.

Kun tietämättömyyteen palveluista, epäluottamukseen niitä kohtaan ja pelkoon palveluiden leimaavuudesta yhdistetään tottumus salata lähisuhdeväkivalta, häpeä ja syyllisyys tapahtuneesta, pelko yksityisyyden menettämisestä ja epä tietoisuus siitä, mitä kriisiosastolla vietetyn jakson jälkeen tapahtuisi, jäänee moni nainen edelleen yksin ongelmansa kanssa, vaikka kriisikeskuspalveluita omalla paikkakunnalla olisikin tarjolla. Yhdessä nämä tekijät johtivat siihen, että kriisikeskuksiin hakeutui vähemmän ”oikeanlaisia asiakkaita” (*profilnye klienty*) kuin instituution toive olisi ollut. Kahdella tutkimukseni kolmesta julkisesta kriisiosastosta oli jonkinasteisia vaikeuksia saada palvelunkäyttäjiksi väkivaltaa kokeneita naisia. Iso osa asiakkaista otti yhteyttä muiden syiden perusteella. Tämä johti siihen, että työntekijät tekivät erottelua oikean- ja vääränlaisten asiakkaiden välille, auttamiseen oikeutettujen ja sitä ansaitsemattomien välille (myös Iarskaia-Smirnova & Romanov 2012a, 219; 2012b, 95, 100).

Oikeanlaisiksi, profiilin mukaisiksi asiakkaiksi tässä määrittyivät väkivaltaa paenneet naiset, jotka suhtautuivat omaan elämäänsä vastuullisesti ja toimivat

aktiivisesti tilanteensa muuttamiseksi. Heidän asemestaan osastot kuitenkin täytyivät muissa vaikeissa elämäntilanteissa olevista naisista lapsineen. Työntekijät kokivat heidän auttamisensa turhauttavaksi ja jopa vaaralliseksi, sillä he pelkäsivät saavansa moniongelmaisilta, terveydentilaltaan horjuvilta, joskus kadulla asuneilta naisilta tarttuvia tauteja. Samaan aikaan kun kriisiosastojen asiakaskunta marginalisoitui, oli yhä vaikeampi kuvitella taloudellisesti hyvin toimeentulevan keskiluokan käyttävän palveluita. Tosiasia kuitenkin on, että myös keskiluokan naiset kokevat väkivaltaa lähisuhteissaan, eikä heidänkään saatavillaan välttämättä ole muuta apua.

Tutkimukseni kolmesta julkisesta kriisikeskuksesta kahdessa suunta oli palveluiden laajentamiseen yhä useammille asiakasryhmille, mikä asetti väkivaltatyön ja siihen liittyvän osaamisen säilymisen keskuksissa uhatuksi. Se, että kriisikeskuksiin otetaan yhteyttä paljon laajempaan ongelmien kirjoon kuin vain lähisuhdeväkivaltaan liittyen, ei ole sinänsä uutta. Naisjärjestöjen perustamat kriisikeskukset saivat varhaisina vuosinaan puheluita myös moniin muihin ongelmiin liittyen, kun lähisuhdeväkivalta aiheena oli vielä uusi ja vaikeasti kommunikoitava (Hemment 2004, 829, 833; 2007, 101). Se, jos väkivaltatyön osaaminen kriisiosastoilla hiipuu ja ne eivät enää edes profiloidu väkivaltaan erikoistuneiksi yksiköiksi, saattaa kuitenkin johtaa väkivaltatyön marginalisoitumiseen. Aineistoni ei tue aiemmassa tutkimuksessa esitettyä kriisikeskustyöntekijöiden oletusta siitä, että yleinen puhe naisten tukemisesta houkuttelee väkivaltaa kokeneita naisia palveluiden piiriin tehokkaammin kuin väkivallan suora mainitseminen, jonka on epäilty karkottavan asiakkaita (Hemment 2004, 833). Pohjaten vertailuun Sortavalan kriisiosaston, Iževskin keskuksen 2000-luvun alun ja lopun erilaisesti viestintästrategioiden ja muiden tutkimukseni julkisten kriisiosastojen välillä väitän, että nimenomaan väkivallasta suoraan puhuminen ja sen pitkäjänteinen painottaminen mainostamisessa on saanut ihmiset hakeutumaan palveluiden piiriin. Sortavalassa kriisiosasto teki jatkuvasti aktiivista tiedotustyötä, jakoi paikkakunnan kokoon suhteutettuna moninkertaisia määriä esitteitä suhteessa muihin tutkimukseni kriisikeskuksiin, esiintyi taajaan paikallismediassa ja oli onnistunut voittamaan pikkupaikkakunnan ihmisten luottamuksen. Tämä näkyi suurina asiakasmäärinä ja siinä, että asiakkaista suuri osa oli nimenomaan väkivaltaa kokeneita naisia ja yhteydenottajat edustivat muiden tutkimukseni julkisten kriisiosastojen asiakaskuntaa laajemmin eri kansalaisryhmiä ja yhteiskuntaluokkia.

Tutkimukseni alussa argumentoin, että kriisikeskusten työntekijät ovat avaintoimijoita väkivallan konstruoimisessa sosiaalisena ongelmana. Tutkimusprosessin aikana aloin epäillä, onko määrittelyvalta itse asiassa liukunut pois työntekijöiltä julkisen sektorin organisaatioiden hierarkkisuuden ja henkilöstön vaihtuvuuden takia. Suuremmissa julkisissa kriisikeskuksissa määrittelyvalta liukui byrokraattiseen koneistoon, jonka päätöksentekijöillä ei välttämättä ollut kosketusta väkivaltaa kokeneiden ihmisten arkeen eikä suoraa kontaktia heidän kanssaan. Esimerkiksi Saratovin julkisella kriisiosastolla ratkaisut asiakkuuksien jatkumisesta ja naisille tarjottavista tukimuodoista tehtiin osastojen johtajista koostuvas-

sa konsiliumiksi kutsutussa kokouksessa, jossa päätöksentekijät eivät välttämättä olleet edes tavanneet naista, jonka asioista päätettiin.

Kriisiosastoilla välitöntä asiakastyötä tekevät ammattilaiset vaihtuivat tiuhaan, eivätkä uudet työntekijät välttämättä saaneet lisäkoulutusta lähisuhdeväkivaltaan liittyviin erityiskysymyksiin ja väkivaltaa kokeneiden naisten kohtaamiseen. Siten he saattoivat olla yhtä kiinni totunnaisissa lähisuhdeväkivaltaan liittyvissä stereotyyppioissa kuin muutkin kansalaiset. Muutamat tutkimukseni ammattilaisista kuvasivat tilannetta julkisilla kriisiosastoilla siten, että autoritäärisen johtamismallin takia itsenäisestä ja asiantuntevasta otteesta omaan työhön ei pidetä ja naisten kanssa suoraan työskentelevillä ammattilaisilla on vain pienet vaikutusmahdollisuudet omaan työhönsä. Siksi parhaat työntekijät lähtevät aina pois, joko toteuttamaan itseään siellä, missä siihen on paremmat mahdollisuudet, tai pakotettuina jouduttuaan liian itsenäisyytensä takia konfliktiin johtajien kanssa ja tultuaan savustetuiksi ulos organisaatiosta. Käytännön väkivaltatyön toteutus paikallistasolla riippuu työlle asetettujen tavoitteiden ja osoitettujen resurssien ohella hyvin paljon niistä ammattilaisista, jotka sitä tekevät, heidän hankkimastaan väkivaltatyön erityisosaamisesta ja suhtautumisestaan apua hakeviin ihmisiin.

Pidän mahdollisena, että keskusten eriytymiskehitys jatkuu edelleen. Viimeisen kymmenen vuoden aikana trendi on ollut, että kriisiosastoja perustetaan sosiaalikeskusten ja perhetukikeskusten alaisuuteen niin suuriin kaupunkeihin kuin pienillekin paikkakunnille. On todennäköistä, että yksiköt eriytyvät sen suhteen, millaisiin asiakasryhmiin ne erikoistuvat, kenelle palveluita markkinoidaan ja millaista väkivaltatyön osaamista niihin kehittyi. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella väkivaltatyö ei tule olemaan keskeisessä roolissa kaikilla kriisiosastoilla. Toisaalta psykofyysisistä väkivaltaa kokeneet naiset osastojen erityisenä kohderyhmänä mainitseva lainsäädäntö antaa hyvät mahdollisuudet kunnianhimoiseen väkivaltatyön kehittämiseen niille kriisiosastoille, joiden paikallistoimijat ovat siitä kiinnostuneita ja hankkivat siihen liittyvää osaamista. Esimerkiksi Pietarissa on onnistuttu luomaan kattava alueellisten kriisiosastojen verkosto. Osastojen asiakkaista noin kolmasosa on väkivaltaa kokeneita naisia, joskin osassa keskuksesta työntekijät kertoivat kohtaavansa vain harvoin fyysistä väkivaltaa kokeneita naisia. (Jäppinen ym. 2014.)

Yksi venäläisten kriisikeskusten kohtalonkysymys on, kuinka väkivaltaa kokeneet naiset löytävät palvelut ja turvautuvat niihin. Monin paikoin palveluita tunnetaan edelleen huonosti, ja yleisesti ottaen naiset eivät luota viranomaisverkoston lähisuhdeväkivallan uhreille antamaan apuun. Tähänastiset viranomaisyhteistyöhankkeet osoittavat, että osaavat ja motivoituneet kriisikeskustoimijat pystyvät parhaimmillaan muuttamaan koko viranomaisverkoston toimintaa väkivaltaa kokeneet naiset paremmin huomioivaan suuntaan. Sen myötä muut viranomaiset osaavat kunnioittavan kohtaamisen ohella myös ohjata naisia paremmin kriisikeskuksiin. Tehokaskaan viranomaisyhteistyö ei kuitenkaan riitä, ellei sen avulla saada parannuksia sosiaaliturvajärjestelmään ja asumispolitiikkaan. Väkivaltaan apua hakevien naisten määrä tuskin kasvaa radikaalisti, ennen kuin naisilla on käytössään enemmän konkreettisia ratkaisuvaihtoehtoja myös kriisiosastolla vie-

tetyn ajan jälkeen. Nyt monella naisella ei ole muuta realistista vaihtoehtoa kuin palata kriisiosastolta takaisin kotiin väkivallantekijän luo. Yhdeksi väkivaltaa pakenevien naisten elämänkulkujen kannalta ratkaisevaksi kysymykseksi muodostuu se, pystytäänkö alue- ja paikallistasolla kehittämään sosiaalista asumista ja muita sellaisia asumispoliittisia ratkaisuja, jotka mahdollistavat naisille pysyvän irrottautumisen väkivallan piiristä nykyistä useammin.

Liite 1: Kenttätöpaikkakunnat ja tutkimuksen kriisikeskukset

Udmurtian tasavallan pääkaupunki Iževsk ja kriisikeskus ”Lämmin koti” tutkimuksen pitkäaikaisena kenttänä

Udmurtia on Ural-vuoriston ja Volgan välisellä ylänköalueella, runsaan tuhannen kilometrin päässä Moskovasta itään sijaitseva Venäjän federaatioon kuuluva tasavalta. Udmurtia on maa-alueeltaan noin Uudenmaan kokoinen, ja sen 1,6 miljoonasta asukkaasta runsaat 600 000 asuu pääkaupungissa Iževskissä. Kaupungistuminen on tapahtunut nopeasti; 1920-luvulla vielä 80 prosenttia Udmurtian väestöstä asui maaseudulla (Krylova ym. 2000, 29). Tasavallan nimikkokansallisuutta, suomalais-ugrilaisia udmurteja, edustaa noin 30 prosenttia väestöstä³⁶.

Neuvostoliiton aikana Udmurtia oli merkittävä aseteollisuuskeskus ja sen vuoksi ulkomaalaisilta suljettu alue. Taloudellisesti merkittävimpiä aloja tämän päivän Udmurtiasa ovat öljyntuotanto, rautateollisuus, metallinjalostus ja koneenrakennus. Kaupunkikuvaa hallitsevat teollisuuden tarpeisiin 1800-luvun lopulla Iž-jokeen padottu tekolampi ja sen ympärille sijoittuneet tehtaat. Tämän tutkimuksen näkökulmasta Iževskiä voi pitää monelta osin tyypillisenä provinsiaalisen Venäjän nuorena teollisuuskeskuksena. Kaupungin statuksen Iževsk sai vuonna 1918, ja Udmurtian neuvostotasavallan pääkaupunki siitä tuli vuonna 1934. Neuvostoaikana kaupunki kasvoi voimakkaasti teollisuuden kehittymisen myötä. Monien asukkaiden mukaan nuori kaupunki hakee edelleen identiteettiään, ja se näkyy ihmisten juurettomuutena ja sosiaalisina ongelmina. Muuttoliike maaseudulta kaupunkiin on voimakasta.

Iževsk on kuitenkin tasavallan pääkaupunki, jossa on monipuoliset koulutus- ja kulttuuri-instituutiot. Kaupunki on kehittynyt ja muuttunut kenttätövuosieni aikana nopeasti: uusia kauppakeskuksia ja kahviloita avataan, pankit ovat rakennuttaneet näyttäviä liikerakennuksia käyttöönsä, puistoja kunnostetaan, autojen määrä on lisääntynyt ja kaupungin ulkopuolelle nousee uusia pientaloalueita. Toisaalta monet rakennukset ovat edelleen huonossa kunnossa, katujen kunnossapito ontuu ja suuri osa ihmisistä asuu ahtaasti

³⁶ Etnisesti venäläisiä on 60 prosenttia tasavallan väestöstä, muita kansallisuuksia ovat mm. tataarit, marit ja tšuvassit. Etninen jako on perinteisesti noudattanut maaseutu-kaupunki-jakoa, ja vielä 1970-luvulla udmurteista 80 prosenttia asui maaseudulla (Vasiljeva ym. 1974, 106). Viime vuosina muuttoliike udmurttikylistä kaupunkiin on ollut vilkasta. Elämää kaupungissa leimaa voimakas venäläistyminen ja monet nuoret udmurtit puhuvatkin vain venäjää. Udmurtivähemmistön sorto ei ole räikeällä tavalla arjessa näkyvää, mutta sensitiivinen havainnoitsija aistii sen läsnäolon yhteiskunnassa helposti. Johtavissa yhteiskunnallisissa asemissa on voittopuolisesti venäläisiä, ja udmurttiystävänä kertoivat välttävänsä udmurtin puhumista esimerkiksi bussissa, etteivät saisi osakseen ikäviä katseita. Periaatteessa udmurttikulttuurin vaalimista ainakin folklorisoiduissa muodoissaan tuetaan, mutta käytännössä valtion ja valtaapitävien intressejä tukee paremmin venäläistymiskehitys, ja politiikka on pohjimmiltaan vahvaan kaupungistamispolitiikkaan kytkettyä assimilaatiopolitiikkaa (esim. Rauhala 2004, 439).

rumien, rapistuneiden lähiöiden *hruštšovkissa* eli 1960-luvulla rakennetuissa, usein huonolaatuisissa elementtikerrostaloissa.

Tutkimani kriisikeskus perustettiin vuonna 1997 Iževskin kaupunginhallinnon perheiden, naisten ja lasten asioiden komitean aloitteesta, jossa oli herätty lähisuhteissaan väkivaltaa kokeneiden naisten toistuviin yhteydenottoihin ja huomattu heidän palvelutarpeensa. Kaupunginhallinnon edustajat kuvasivat keskuksen varhaisia vaiheita minulle näin:

Ensimmäistä kertaa kysymys nousi esiin Iževskin kaupungin naisneuvoston konferenssissa. Se on järjestö, johon kuuluvat teollisuusyritysten naisneuvostojen puheenjohtajat. Iževsk on iso teollisuuskaupunki. Ja alettiin puhua siitä, että monet naiset valittavat naisneuvostoihin, että kokevat kotiväkivaltaa miestensä taholta, tai avomiestensä taholta. ”Mitä voimme tehdä, mihin voimme ottaa yhteyttä? Emme tiedä, mitä tehdä tässä tilanteessa.” Vaikka meillä oli jo silloin perhekeskuksia, mutta niillä oli laaja toimintakenttä, ei vain nämä ongelmat, vaan paljon muutakin. Siksi päätettiin perustaa naisten keskus (*ženski tseñtr*) ”Lämmin koti”. Puhuinkin jo siitä, että jo silloin oli idea ensikodin (*malenkaja mama*) perustamisesta, mutta se ongelma ei ollut niin ajankohtainen silloin kuin se on nyt. No ja tietenkään rahoitusta ei ollut riittävästi. Olisimme tietysti voineet järjestää kaksikolme vuodepaikkaa, mutta silloin kuitenkin päätettiin toistaiseksi keskittyä perheessä väkivaltaa kokeviin naisiin ja heidän ongelmiinsa. Niin perustettiin tämä yksikkö (*utšreždenie*, sana viittaa julkiseen laitokseen). Ja sen pohjalta sitten perustettiin kansalaisjärjestö ”Naisten aloitteiden keskus” (*Tseñtr ženskih initsiativ*), joka alkoi tehdä yhteistyötä muiden venäläisten kansalaisjärjestöjen kanssa. Se mahdollisti sen, että alettiin hyödyntää uusia työmenetelmiä, syntyi uusia projekteja, uusia ohjelmia, ja se paransi luonnollisesti kansalaisten saaman palvelun tasoa, siis niiden naisten, jotka hakivat apua keskukselta. (HT57)

Avainasemassa keskuksen perustamisessa oli se, että haastattelukatkelmassa edellä puhuva perheasiain komitean virkamies oli samaan aikaan myös kaupunginvaltuuston jäsen ja pystyi vaikuttamaan asiaan siellä. Hänen mukaansa kaupunginvaltuusto oli ylipäättään silloin, 1990-luvun lopulla, ”sosiaalisesti orientoitunut” – siellä toimi lääkäreitä, opettajia ja muita hyvinvoinnin kysymyksiä työnsä kautta tuntevia valtuutettuja, jotka tukivat aloitetta. Se, että kansalaisjärjestö perustettiin toimimaan julkisen instituution sisällä, ei ole venäläisittäin epätavallinen ratkaisu. Tällaiset ”varjorakenteet” auttavat toimijoita ope- roimaan tehokkaasti molemmilla sektoreilla samanaikaisesti (Kay 2011, 149). Julkisen laitoksen ja kansalaistoiminnan välisiä rajoja on toisinaan vaikea määritellä (Johnson 2006, Kulmala 2011), ja joskus julkiset toimijat ovat pyrkineet näyttäytymään kansalaisjärjestöinä saadakseen kansainvälistä rahoitusta (Johnson & Saarinen 2011, 42). Iževskin kriisikeskukselle järjestön perustaminen 1990-luvun lopulla tarkoitti pääsyä mukaan valtakunnalliseen kriisikeskustoimijoiden verkostoon ja mahdollisuutta hakea kansainvälisten rahoittajien projekteja. Yhteistyöllä oli ratkaisevan tärkeä merkitys väkivaltatyön erityisasiantuntemuksen kehittymisen kannalta. Toisaalta julkisen sektorin yksikkönä toimiminen turvasi keskuksen vakaan resursoinnin ja pitkäjänteisen toiminnan.

Perustettu keskus oli Udmurtian tasavallan ensimmäinen väkivaltatyötä tekevä kriisikeskus. Viralliselta nimeltään keskus on *Tseñtr sotsialnoi pomoštši semje i detjam* ”Tjop-

lyi dom” eli suoraan suomennettuna ”Perheen ja lasten sosiaalisen avun keskus ’Lämmin koti’”. Tässä tutkimuksessa käytän keskukselta nimitystä kriisikeskus tai perhetukikeskus asiayhteydestä ja kuvaamastani ajankohdasta riippuen. Vuonna 2004 keskusta kutsuttiin arkipuheessa useimmiten kriisikeskukseksi tai naisten kriisikeskukseksi, kun taas vuonna 2010 sen luonnetta kuvasi jo paremmin käsite perhetukikeskus. Talon ulkoseinässä oli edelleen haalistunut kyltti, jossa organisaation nimeksi mainitaan *Ženski tsentr* ”*Tjoplyi dom*” eli ”Naisten keskus ’Lämmin koti’”.

Iževskin kriisikeskusta voi pitää poikkeuksellisen varhain perustettuna julkisen sektorin kriisikeskuksena. Toiminta alkoi pienimuotoisena muutaman työntekijän voimin ja rakentui nimenomaan väkivaltaa kokeneiden naisten ja heidän lastensa auttamistyön ympärille. Mallina keskuksen perustamisessa käytettiin länsimaisten feministien teksteistä venäjään käännettyä ja venäläiseen yhteiskuntaan sopeutettua opaskirjaa *Kuinka perustaa naisten kriisikeskus?* (Israelian & Zabelina 1995). Vuoteen 2004 ja ensimmäiseen kenttätöyperiodiini mennessä toiminta oli laajentunut niin, että keskuksessa oli noin 20 työntekijää, päivittäin klo 9–21 toimivaan puhelinpäivystykseen tuli vuosittain yli 4 000 puhelua ja turvakodissa yöpyi yli 150 asiakasta.

Keskuksen työntekijät olivat ammatiltaan pääosin psykologeja, juristeja ja sosiaalityöntekijöitä. Psykologeilla ja juristeilla oli oman alansa yliopistokoulutus. Sosiaalityöntekijöistä osa oli valmistunut yliopistosta sosiaalityö pääaineenaan, osa oli siirtynyt tehtäviin muilta aloilta. Kriisosaston asiantuntijahenkilökunta oli paikalla arkisin kello 8–21. Yöllä ja viikonloppunakin oli mahdollista tulla turvakotiin. Silloin uudet asiakkaat vastaanotti vartija, joka teki päätöksen asiakkaan majoittamisesta joko itsenäisesti tai turvakotiosaston johtajaa puhelimitse konsultoituaan. Asumisajat turvakodissa vaihtelivat muutamista päivistä joihinkin kuukausiin. Turvakodin asiakkailta vaadittiin periaatteessa todistusta pysyvästä asuinpaikasta Iževskissä ja kahden vuorokauden kuluessa toimitettavia lääkärintodistuksia terveydentilastaan, mutta tilannekohtaisesti näistä vaatimuksista joustettiin. Osastolta poistuneiden asiakkaiden kanssa ei tehty jälkihuoltotyötä, vaan asiakassuhde päättyi siihen, että poistuneesta asiakkaasta tehtiin ilmoitus kaupungin viranomaisille. Nämä jatkoivat perheen tilanteen seuraamista.

Keskus oli jo vuonna 2004 laajentanut kohderyhmäänsä alkuperäisestä, mutta suurin yksittäinen asiakasryhmä olivat tuolloin vielä väkivaltaa kokeneet naiset lapsineen. Vuonna 2009 keskuksen yhdistettiin toinen, aiemmin erityisesti nuorten auttamiseen erikoistunut kunnallinen tukikeskus, ja toiminnan painopiste siirtyi sen myötä yhä loitommas väkivaltatyöstä³⁷. Samalla keskuksen virallinen status muuttui koko kaupunkia palvelevasta väkivaltatyöhön profiloituneesta yksiköstä yhdeksi alueelliseksi perhetukikeskukseksi muiden joukossa. Organisaatiouudistuksen yhteydessä keskuksen perustettiin kaksi uutta osastoa: lasten ja nuorten kanssa tehtävän ehkäisevän työn osasto, jonka toimintaa voisi verrata suomalaisen lastensuojelun avohuollon työhön, ja *Malenkaja mama*, ”Pikku äiti”, joka on alaikäisille äideille ja heidän vauvoilleen suunnattu ensikotityyppinen asumis- ja tukipalvelu. Ensikoti toimi turvakodin yhteydessä, mutta siinä oli ensimmäisen toimintavuoden aikana ollut vain vähän asiakkaita. Kahden uuden osaston

³⁷ Kenttätöyöni päättymisen jälkeeneskukksessa on toteutettu vuonna 2014 vielä yksi organisaatiouudistus; se on siirtynyt suoraan tasavallan sosiaaliministeriön alaisuuteen, siihen on yhdistetty toinen keskus ja toimintojen kirjo on kasvanut entisestään.

perustamisen lisäksi vanha avopalveluosasto (*otdelenie konsultativnyh uslug*) oli jaettu kahtia, ja toisen osan päätehtävänä oli nykyisin ehkäisevä työ ja valistus. Auttava puhelin jatkoi organisaatiouudistuksen jälkeen toimintaansa vanhaan tapaan, mutta kesällä 2011 sain tiedon sen lakkauttamisesta.

Vuonna 2010 keskuksella oli johtajan mukaan edelleen rooli koko kaupungin väkivaltatyöstä vastaavana resurssikeskuksena, jonne muut perhetukikeskukset saattoivat esimerkiksi lähettää pidempää väkivaltaan fokusoituvaa työskentelyä kaipaavia asiakkaitaan. Orientaatio väkivaltatyöhön näkyi edelleen myös siinä, että keskus on aivan viime vuosinakin tehnyt yhteistyötä moskovalaisen, valtakunnallisia naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyhankkeita koordinoivan ANNA-yhdistyksen kanssa. Vuonna 2009 keskus oli ollut mukana myös Uralin alueella sijaitsevan Permin kaupungin toimijoiden kanssa toteutetussa miilisiyhteistyön kehittämishankkeessa. Suurin osa keskuksen henkilökunnasta oli kuitenkin vaihtunut vuosien 2004–2010 aikana, ja henkilövaihdosten myötä oli menetetty paljon väkivaltatyön osaamista. Jäljellä olevat vanhat työntekijät arvioivat, että uusia työntekijöitä ei enää perehdytetä ja kouluteta väkivaltatyön erityisosaajiksi, kuten heidät aikanaan. Kevään 2010 kenttätöyjakso Iževskissä voimisti aiempia pohdintojani siitä, että julkisen sektorin kriisikeskuksissa väkivaltatyö on liukumassa muiden asiakasryhmien ja työmuotojen varjoon ja väkivaltatyön osaaminen on hiipumassa.

Keväällä 2010 eri tahot keskuksen sisällä esittivät hyvin erilaisia arvioita väkivaltatyön osuudesta keskuksen toiminnassa. Suurin osa käyntiasiakkaista tuli keskuksen henkilökohtaisten psykologisten ongelmien tai perheen vuorovaikutusongelmien, kuten lasten ja vanhempien välisten konfliktien, takia. Näkemys väkivaltatyön osuudesta riippui ennen kaikkea siitä, minkä kaiken puhuja määritteli olevan sellaista.

Selkeimmin väkivaltatyöhön oli edelleen orientoitunut keskuksen kriisiosasto, joka tarjosi lyhytaikaista asumista vaikeassa elämäntilanteessa oleville naisille. Kriisiosasto oli edelleen kaupungin ainut asumispalveluita väkivaltaa kokeneille naisille lapsineen tarjoava yksikkö. Johtaja korosti sen palvelevan yhä koko kaupunkia ja joskus myös muualta Udmurtiasta tulevia asiakkaita. Tämänkin osaston asiakkaista kasvava osa tuli kuitenkin osastolle muiden syiden kuin väkivallan takia. Osaston henkilökunta myös osallistui keskuksen muihin tehtäviin; kenttätöyjaksoni aikana he käyttivät paljon aikaa esimerkiksi vähävaraisten perheiden lapsille suunnatun kesäleirin suunnitteluun.

Vuonna 2004 työntekijät korostivat, että väkivaltaa tapahtuu kaikissa yhteiskuntaluokissa. Heidän asiakkainaan on ollut myös vauraista olosuhteista tulevia naisia, vaikka enemmistö asiakkaista onkin melko pienituloisia. Vuoteen 2010 mennessä hallitsevaksi näkökulmaksi oli muodostunut perhetukikeskuksen palveluiden ja erityisesti turvakodin hahmottaminen viimesijaiseksi vaihtoehdoksi niille kansalaisille, joilla ei ole muita resursseja ratkoa tilannettaan. Myös puhe siitä, että osa asiakkaista ei oikeasti tarvitse kriisiosaston palveluita, vaan hakeutuu sinne voidakseen asua ilmaiseksi yhteiskunnan laskuun, oli voimistunut huomattavasti. Kriisiosaston työntekijät korostivat, että heidän tehtävänsä on patistella asiakkaita ottamaan vastuuta omasta elämästään.

Sortavala: pienen rajakaupungin menestyvä kriisiosasto

Sortavala on pieni, lähikylät mukaan luettuna noin 36 000 asukkaan paikkakunta Karjalan tasavallassa lähellä Suomen rajaa, 60 kilometrin matkan päässä Värtsilä-Niiralan raja-asemalta. Sortavalan kunnallispiiri on venäläisittäin köyhää rajaseutua, josta nuoret pyrkivät muuttamaan Pietariin. Paikkakunnalla on Petroskoin valtionyliopiston filiaali, joka järjestää juristikoulutusta, mutta ei muita mahdollisuuksia korkeakoulutuksen hankkimiseen. Monien tapaamieni ihmisten puheesta kuului, että Sortavalassa asumiseen nimenomaan tyydytään: hyväksytään sellainen elämäntyyli, että ei lähdetty muualle. Toisaalta kuulin myös paljon puhetta kotiseuturakkaudesta ja siitä, kuinka Sortavala on hyvä paikka elää, kun siellä on aina asunut ja siihen on kiintynyt.

Yleisilmeeltään Sortavala on köyhä ja hiljainen periferiapaikkakunta. Näin kuvasin kaupunkikuvaa ja kaupungin tunnelmaa saavuttuani ensimmäisellä pidemmälle kenttätömatkalle elokuussa 2008 ja majoituttuani yliopiston asuntolaan:

Asun nyt hotelli Sofiassa, joka on yliopiston opettajien asuntola yliopistoa vastapäätä sijaitsevassa maatalousoppilaitoksen asuntolassa. Tämä on ankea, mutta ihan siisti. Suihkusta tuli lämmintä vettä, mikä ilahdutti niin, etten oikeastaan jaksanut välittää siitä, ettei suihkuhuoneessa ollut valoa. [...] Larisa oli järjestänyt niin, että sain noutaa huoneeni avaimen yliopiston vahtimestarilta. Vahtimestari alkoi heti kertoa minulle siitä, kuinka hänen tyttärensä asuu Joensuussa, on suomalaismiehen kanssa naimisissa. Yliopistolle mennessäni kiinnitin huomiota siihen, että samat rakennustelineet kuin toukokuussa olivat rappusissa edelleen. Myöhemmin katselin yliopistoa huoneeni ikkunasta ja tajusin, että kyse ei ole rakennustelineistä vaan rappusiin rakennetusta katoksesta. Kello oli tavarat purettuani jo aika paljon ja sää oli sateinen, mutta lähdin kuitenkin vähän kävelemään kaupungille ja ostamaan vettä. Kevään hiirenkorvat olivat nyt vaihtuneet syvänvihreänä rehottavaan kasvilisuuteen. Kaupungilla kulkiessani tuli sellainen olo, että täällä on aika pysähtynyt. Vuosi voisi ihan yhtä hyvin olla 1998. Se valtava muutos, joka Venäjällä on 2000-luvun aikana tapahtunut, ei suurelta osin tunnu ulottuneen Sortavalaan. Talot ovat edelleen surkeassa kunnossa ja kadut kuoppaisia. Sateinen sää voimisti vaikutelmaa. Siellä täällä oli muutamia kulkijoita, Sputnik-taksi ajoi korttelin ympäri. Kioskilla hengasi nuoria. Kauppojen kyltit näyttivät ikivanhoilta. Kai tämä on sitä samaa glubinkaa [takamaata], jollaiseksi Suvu [Salmenniemi] kuvaa Tverin väitöskirjassaan. Vaikka Sortavalaan verrattunahan Tver on suurkaupunki. Täällä tosin raja on lähempänä, mikä tuo ihmisten elämään jotain erilaista perspektiiviä. Ja onhan täällä uusiakin rakennuksia, esimerkiksi viistosti asuntolaa vastapäätä kaksikerroksisia tiilisiä omakotitaloja, pihollaan asiaankuuluvat citymaasturit. (KP 18.8.2008)

Ennen toista maailmansotaa Sortavala oli suomalainen kaupunki, ja suomalainen rakennuskanta hallitsee katukuvaa edelleen. Sodan päätyttyä ja suomalaisen väestön poistuttua luovutetulta alueelta kaupunkiin siirrettiin uutta väestöä lähinnä Ukrainasta, Valko-Venäjältä ja Volgan alueelta. Luoteis-Venäjällä epätyypillinen eteläinen korostus kuuluu erityisesti iäkkäämpien sortavalalaisten puheessa edelleen. Suomen tai karjalan eri kielimuotojen puhujia Sortavalassa on vain vähän, mutta Karjalan tasavallan kielellinen ja kulttuurinen moninaisuus näkyy tietyissä folklorisoiduissa yksityiskohdissa; esimerkiksi

erilaisissa juhlatilaisuuksissa lapsiryhmät ja kansanmusiikkiyhdytys esittävät usein myös suomen- tai karjalankielisiä kansanlauluja.

Neuvostoliiton aikana Sortavala oli rajavyöhykkeellä sijaitseva varuskuntapaikkakunta ja sen vuoksi ulkomaalaisilta suljettua aluetta. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen myös suomalaiset ihmiset ovat palanneet paikkakunnalle turisteina. Suomalaisten läsnäolo näkyy niin hyvässä kuin pahassakin: yhtäältä ostosmatkailu on piristänyt alueen elinkeinoelämää, toisaalta se on tuonut mukanaan myös lieveilmiöitä. Sortavalalaisnaiset kertovat ravintolailtoja häiritsevistä suomalaismiesten lähestymis- ja seksinostoyrityksistä. Minultakin on kysytty seksin hintaa sortavalalaisen hotellin pihalla. Rajan läheisyys ja rajan ylittämiseen liittyvät käyttäytymiskoodien muutokset ovat kiinnostava tarkastelukohte etnoseksuaalisten prosessien näkökulmasta (Davydova & Pöllänen 2010).

Venäjän ja Suomen välinen elintasero on Sortavalassa poikkeuksellisen voimakkaasti läsnä paitsi paikkakunnalla liikkuvien suomalaisturistien, myös paikallisten ihmisten Suomi-tuntemuksen myötä. Monet ovat käyneet vähintään päivämatkalla Joensuussa. Minulle esitettiin usein vertailuja siitä, kuinka Suomessa kaikki on toisin: tiet ovat paremmassa kunnossa, kadunvarsilla vähemmän roskia ja kaupoissa maukkaampaa lihaa. Yli rajan solmitaan tietenkin myös parisuhteita ja avioliittoja. Monella sortavalalaisella on Suomeen avioliiton tai työn perässä muuttanut sukulainen tai tuttava. Rajan ylittävästä vuorovaikutuksesta on tullut 2000-luvulla osa sortavalalaisten arkea.

Suomen läheisyys on johtanut myös institutionaaliseen yhteistyöhön. Sortavalassa on toteutettu lukuisia suomalais-venäläisiä lähialueyhteistyöhankkeita, monet niistä paikkakunnan kokoon suhteutettuna vireällä sosiaalisektorilla. Valtio-kansalaisyhteiskuntasuhteita Sortavalassa tutkinut Meri Kulmala (2013, 297) on nimenmyöntänyt Karjalassa toteutetun suomalais-venäläisen kansalaisyhteiskuntayhteistyön erityispiirteiksi keskittymisen hyvinvointikysymyksiin ja paikallisten viranomaisien kytkeäminen tiiviisti mukaan hankkeisiin. Rahan lisäksi rajan yli on siirtynyt paljon ideoita ja työn kohteeksi otettuja uusia aihealueita. Suomalainen rahoitus on mahdollistanut uusien kysymysten tuomisen hyvinvointityön agendalle ja palveluiden kirjon laajentamisen siitä, mitä Venäjän valtio resursoi ja strategioissaan painottaa (Kulmala 2013, 302). Suomalaisista sosiaalialan kansalaisjärjestöistä Sortavalan alueella ovat viime vuosina tehneet yhteistyötä ainakin Pelastakaa Lapset, Solidaarisuus, Ensi- ja turvakotien liitto, Karjalan Apu ja vauvakassiyhdistys Vaaka. Myös Terveystien ja hyvinvoinnin laitos on tehnyt paljon lähialueyhteistyötä Karjalassa. Hankkeet ovat olleet merkityksellisiä alueen sosiaalipalveluiden ja terveydenhuollon kehittämisen kannalta. Myös tutkimuksen kriisiosasto on perustettu lähialueyhteistyöhankkeen puitteissa. Kulmala (2013) on kuvannut Sortavalan sosiaalikeskusta paikkana, jossa julkiset sosiaalipalvelut ja kansalaisyhteiskunnan aktiivisuus risteävät monin tavoin.

Sortavalan kriisiosasto on aloittanut toimintansa vuonna 2003 yhtenä kunnallisen sosiaalikeskuksen yhdeksästä osastosta³⁸. Kriisiosaston perustaminen juontaa lähialueyhteistyöhankkeiden kokonaisuuteen, johon osallistuivat vuosina 2001–2008 suomalaiset

³⁸ Sosiaalikeskuksen muut osastot olivat muun muassa käytettyjä vaatteita ja polttopuita hädänalaisille välittävä akuutin materiaalsen avun osasto, vanhusten ja vammaisten kuntoutusosasto, vammaisten lasten kuntoutusosasto, lasten vastaanottokoti ja neljä alueellisesti toimivaa vanhusten ja vammaisten kotipalveluosastoa.

kansalaisjärjestöt Kansainvälinen Solidaarisuussäätiö, Ensi- ja turvakotien liitto ja Karjalan Apu³⁹. Sortavalassa järjestöjen yhteistyökumppanina oli Sortavalan kunnallispiiri, joka vastasi alusta lähtien kriisiosaston perusrahoituksesta. Tämä ratkaisu on myöhemmin osoittautunut hyväksi toiminnan kestävyysnäkökulmasta (myös Jäppinen 2009) verrattuna moniin muihin kansainvälistä projektirahoitusta toiminnan käynnistämiseen saaneisiin venäläisiin kriisikeskuksiin, jotka ovat joutuneet vakaviin talousvaikeuksiin hankerahoituksen päätyttyä (esim. Johnson 2009; Johnson & Saarinen 2011; Ljapunova & Dratšova 2009).

Lähialueyhteistyön turvin on remontoitu kriisiosastolle tilat sekä järjestetty monipuolista koulutusta henkilökunnalle ja vapaaehtoisille. Osastolla työskentelee puolipäiväinen johtaja ja neljä sosiaalityöntekijää. Tarpeen mukaan muutamia tunteja viikossa käytössä on sosiaalikeskuksen toisen osaston lastenpsykologin työpanos. Kaikki palkatut työntekijät ovat naisia. Johtaja on koulutukseltaan lääkäri. Psykologilla on yliopistotasoinen psykologian alan koulutus. Sosiaalityöntekijöillä ei ole sosiaalityön koulutusta, vaan heidän tutkintonsa ovat terveydenhuollon, kulttuurin ja talouden aloilta. Johtaja perusteli sitä sillä, että sosiaalityöntekijän ammatti on Venäjällä niin uusi, että koulutettua henkilökuntaa ei ole pieneltä paikkakunnalta helppo löytää. Työntekijät ovat kuitenkin pitkäaikaisia ja he ovat saaneet työvuosiensa aikana perusteellisen ja monipuolisen väkivaltatyön koulutuksen lähialueyhteistyöhankkeiden puitteissa. Työotteessa oli tunnistettavissa Ensi- ja turvakotien liiton suomalaisten kouluttajien ja Suomeen tehtyjen tutustumisvierailuiden vaikutus.

Lisäksi osaston resurssina on viitisentoista vapaaehtoistyöntekijää, joista neljä on miehiä. Miesvapaaehtoisten roolia korostettiin eri yhteyksissä. Monet vapaaehtoisista ovat sosiaalikeskuksen muiden osastojen tai kaupungin muiden virastojen työntekijöitä, jotka voivat käyttää vapaaehtoistyöhön osin myös työaikaansa toisella osastolla. Näin ollen vapaaehtoistyön ja palkkatyön rajat olivat liukuvia. Paikalle kutsuttavien vapaaehtoisten työpanos oli tärkeä esimerkiksi tilanteessa, jossa työvuorossa oli vain yksi työntekijä, turvakotiin tuli nainen lasten kanssa ja lapsille tarvittiin hoitajaa. Vapaaehtoiset toimivat myös puhelinpäivystäjinä, tapasivat joissain tilanteissa asiakkaita ja hyödynsivät työssä omaa ammatillista osaamistaan esimerkiksi juridiikkaan liittyen. Lisäksi vapaaehtoiset kertoivat kriisikeskuksen toiminnasta ja palveluista yhteisössä ja levittivät mainoksia. Kenttätöni aikaan monet vapaaehtoiset mainitsivat keskeisenä motivaationa vapaaehtoistoimintaan mahdollisuuden osallistua lähialueyhteistyöhankkeessa toteutettuihin koulutuksiin. Useimmat suunnittelivat jatkavansa vapaaehtoistoimintaa myös hankeyhteistyön päätyttyä.

Kriisiosaston välittömät palvelut koostuvat ympärivuorokautisesta puhelinpäivystyksestä, sosiaalityöntekijöiden, psykologin ja vapaaehtoisten juristien konsultaatioista sekä turvakodista, jossa on kaksi huonetta. Turvakotiin voi hakeutua mihin kellonaikaan tahansa. Kaikki palvelut ovat maksuttomia. Sosiaalityöntekijät päivystävät kahdessa vuorossa kello 12–21 (viikonloppuisin 09–21) ja 21–09. Arkiaamuisin kolme aamupäivän tun-

³⁹ Hankeyhteistyöhön ja sen tuloksiin voi tutustua tarkemmin kirjoittamani evaluaatioraportin muodossa, ks. Jäppinen (2009) ja myöhemmin naapuripaikkakunnalla Pitkärannassa toteutusta hankkeesta Jäppinen (2012). Sortavalan sosiaalikeskusta, sen kriisiosastoa ja toimintaan linkittyviä kansalaisjärjestöjä käsittelee väitöskirjatutkimuksessaan myös Meri Kulmala (2013).

tia päivystää osaston johtaja. Johto ja työntekijät pitivät palvelujen järjestämisen tavassa olennaisena sitä, että kriisiosastoon yhteyttä ottava ihminen pääsee heti työskentelemään väkivaltatyön koulutuksen saaneen ammattilaisen kanssa. He korostivat, että kyse on laadukkaista ja asiantuntevista palveluista, ei vain ihmisten säilyttämisestä. Tällä he kont-rastoivat omia toimintatapojaan useisiin muihin Venäjällä toimiviin turvakoteihin, joissa asiakkaat vastaanottavalla henkilökunnalla ei välttämättä ole väkivaltatyön koulutusta ja he pitäytyvät yöpymiseen liittyviin käytännön seikkoihin sekä ehkä tulijan terveydentilan arviointiin. Sortavalassa työskentelyn fokus oli asiakaslähtöisessä auttamistyössä. Kaupunginhallinnon, tasavallan ja yhteistyöhankeiden rahoittajien vaatimuksesta tehtävä byrokratiatyö näyttäytyi välttämättömyytenä, joka vei aikaa asiakkaiden kohtaamiselta.

Kriisiosaston perustamisvaiheessa palvelut suunnattiin naisille ja lapsille, ja osaston virallinen nimi oli edelleen *Otdelenie pomošči ženšinam, okazavšimsja v trudnoi žiznennoi situatsii* eli suoraan käännettynä ”vaikeaan elämäntilanteeseen joutuneiden naisten auttamisen osasto”. Nimitys tulee sosiaalikeskuksia koskevasta laista. Yksikön arki-kielinen nimitys oli *krizisnoe otdelenie*, kriisiosasto. Pidemmästä nimestä esiintyi eri yhteyksissä myös muotoa, jossa mainittiin naisten rinnalla lapset. Sosiaalikeskuksen ohjesäännössä osaston tehtäväksi määriteltiin ”avun tarjoaminen naisille ja lapsille, jotka ovat väkivallan uhreja perheessä”. Lapset miellettiinkin käytännön työssä keskeiseksi kohde-ryhmäksi naisten rinnalla; lastenpsykologi tapasi kaikkia turvakodissa asuvia lapsia, jollei lapsen äiti sitä vastustanut. Myös ehkäisevää työtä suunnattiin voimakkaasti lapsille ja nuorille.

Vuodesta 2007 lähtien kriisiosasto on aktiivisesti tarjonnut palveluitaan osaston nimessä mainittujen naisten ja heidän lastensa lisäksi myös miehille. Kenttätyöni aikaan vain turvakotipalvelut oli suunnattu ainoastaan naisille ja lapsille. Kaikki avopalvelut olivat avoimia myös miehille, joskin heidän osuutensa kaikista asiakkaista oli vielä määrällisesti pieni, esimerkiksi vuonna 2008 3,5 prosenttia kaikista käynti- ja puhelinasiakkaista.

Suurin osa Sortavalan kriisiosaston asiakaskontakteista oli melko lyhytkestoisia; useimmiten yhden käyntiasiakkaan kanssa tavattiin vain 2–5 kertaa. Työskentelyote oli ratkaisukeskeinen. Käytännössä kyse oli usein kriisityöstä, naisten auttamisesta kaikkein vaikeimman elämäntilanteen yli. Turvakodissa oli paljon asiakkaita, jotka viipyvät vain yhden yön. Pisimmillään asumisaika on kuukaudesta kahteen. Ratkaisukeskeinen ja lyhyisiin asiakkuuksiin pyrkivä työskentelyote oli käytännön välttämättömyys, sillä kriisi-osaston resurssit olivat työmäärään suhteutettuna hyvin niukat. Sosiaalityöntekijät olivat työvuorossa yksi kerrallaan. Puhelinpäivystyksen, käyntiasiakkaiden (päivittäin yhdellä sosiaalityöntekijällä jopa 5-6) ja turvakotiasiakkaiden lisäksi he vastasivat työpäivänsä aikana myös tilojen siivoamisesta, sillä ulkopuolisen siivoajan palkkaamista pidettiin riskinä asiakkaiden yksityisyyden suojalle. Lisäksi he tekivät tiedotus- ja ehkäisevää työtä päiväkodeissa, oppilaitoksissa ja työpaikoilla. Työntekijät vertasivat toimenkuvaansa suomalaisiin turvakoteihin, joihin tekemillään tutustumiskäynneillä he olivat nähneet vastuiden ja kunkin työntekijän työtehtävien olevan selkeämmin määriteltyjä ja rajattuja.

Kriisiosasto oli viiden ensimmäisen toimintavuotensa aikana löytänyt paikkansa kaupungin palvelujärjestelmässä ja saavuttanut asiakaskunnan luottamuksen erinomaisesti. Vuotuiset asiakasmäärät olivat paikkakunnan väkimäärään ja käytettävissä oleviin resursseihin suhteutettuna erittäin suuria: vuonna 2008 auttavaan puhelimeen tuli lähes

2 500 puhelua, käyntivastaanotolla kävi lähes 1 500 asiakasta ja turvakodissa yöpyi 158 asiakasta. Työn fokus oli pelkkää väkivaltatyötä laajempi; muita yhteydenottoja olivat muun muassa erilaiset perheen vuorovaikutuksen ongelmat ja päihteet. Väkivaltatyötä kuitenkin korostettiin viestinnässä, ja tulkintani mukaan sen ansiosta suuri osa yhteydenotoista liittyi lähisuhdeväkivaltaan.

Palvelut tunnettiin paikkakunnalla hyvin: keväällä 2008 toteutetussa puhelinkyselyssä 69 prosenttia paikkakuntalaisista tiesi kriisiosaston olemassaolosta. Tämä oli tulosta siitä, että palveluista on tiedotettu paikkakunnalla aktiivisesti, esitteitä on jaettu paljon ja työntekijät ja vapaaehtoiset ovat käyneet kouluissa ja työpaikoilla kertomassa toiminnasta. Palveluista tiedottamista ja sortavalalaisten tietämyksen lisäämistä korostettiin lähialueyhteistyöhankkeissa, ja resurssien kanavointi tiedotukseen olikin kantanut hedelmää, sillä palveluiden tunnettuuden lisäksi panostukset näkyivät suurina asiakasmäärinä. Kriisiosaston henkilökunta ja vapaaehtoiset mielsivät tiedottamisen sekä kouluissa ja työpaikoilla tehtävän ehkäisevän työn tärkeäksi osaksi kriisiosaston toimintaa.

Sortavalassa oli myös aktiivisesti kehitetty viranomaisverkostoa, jotta kriisikeskus saisi työlleen tukea muilta viranomaistahoilta. Lähialueyhteistyön viimeisessä vaiheessa keskityttiin viranomaisverkoston kouluttamiseen ja yhteistyön vakiinnuttamiseen. Viranomaisyhteistyöhön osallistuivat miliisin, syyttäjänviraston (*prokuratura*), terveydenhuollon, kaupungin sosiaalihuollon, sosiaaliturvatuksien jakamisesta vastaavan sosiaalityön keskuksen ja lastensuojelukomitean edustajat.

Saratov ja sen kaksi kriisikeskusta tutkimukseni kolmantena asemapaikkana

Saratov on Volgan rannalla sijaitseva lähes miljoonan asukkaan kaupunki ja aluekeskus eteläisellä Keski-Venäjällä, lähellä Kazakstanin rajaa. Se on vanha, jo 1500-luvulla perustettu kauppiaskaupunki. Kaupungin nimen kerrotaan tulevan tataarinkielisestä kultaista vuorta tarkoittavasta paikannimestä. Jo 1900-luvun alussa Saratov oli Volgan alueen suurin kaupunki, ja vuosisadan kuluessa se kasvoi voimakkaasti teollistumisen myötä. Saratovissa on erityisesti koneenrakennus-, ilmailu- ja elektroniikkateollisuutta. Kaupunkia yhdistää tutkimukseni muihin kenttätutkimuskohteisiin se, että myös Saratov oli vuoteen 1990 asti ulkomaalaisilta suljettu kaupunki. Syynä tähän oli strategisesti tärkeän ilmailu- ja radioelektroniikkateollisuuden suojeleminen länsivaltojen vakoilulta.

Saratovin alueen historiaan liittyvät keskeisesti Volgan alueen saksalaiset. Saksalaisen kulttuurin vaikutus näkyy edelleen esimerkiksi kaupungin rakennuskulttuurissa. Joen toisella rannalla sijaitsee toinen vanha saksalaiskaupunki, alun perin Pokrovsk-niminen ja vuonna 1931 Engelsiksi uudelleennimetty noin 200 000 asukkaan asutuskeskittymä. Joen erottamat kaupungit yhdistää lähes neljän kilometrin pituinen silta, jota käytetään usein kuvituksena Saratov-aiheisissa esineissä ja painotuotteissa. Monet engelsiläiset käyvät töissä Saratovissa ja käyttävät suurkaupungin palveluita. Saratovin oblastissa sijaitsee myös kaupunki nimeltä Marks, joten kommunismin suurmiehet ovat alueen nimistössä voimakkaasti läsnä. Saratovin alueen kansallisuuksien kirjoon kuuluvat olennaisesti myös tataarit ja kazakit. Venäjän islaminuskoinen tataarivähemmistö on viime vuo-

sina alkanut uudelleen korostaa etnistä ja uskonnollista erityisyyttään, ja 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana myös Saratovin kaupunkikuvassa on alkanut näkyä aiempaa enemmän huntuun pukeutuneita naisia. Alueen kazakit voi jakaa karkeasti kahteen ryhmään: maaseudun kazakkikylissä asuviin tai niistä kotoisin oleviin syntyperäisiin Venäjän kansalaisiin sekä Kazakstanista Saratovin alueelle työn ja toimeentulon perässä muuttaneisiin siirtotyöläisiin. Viimeksi mainittu ryhmä on altis hyväksikäytölle ja kodittomaksi joutumiselle, mikä näkyi myös julkisen kriisiosaston toiminnassa.

Saratov on eteläisellä Volgalla tärkeä teollisuuden, tieteen ja kulttuurin keskus, jossa sijaitsee useita yliopistoja ja kulttuurilaitoksia. Saratovin valtionyliopisto on yksi Venäjän vanhimmista yliopistoista. Kaupunki on huomattavasti Iževskiä suurempi, mikä tulee esiin muun muassa keskustan kävelykadun varrella näkyvänä kansainvälisten vaate- ja ravintolaketjujen runsautena. Saratovia vaivaavat kuitenkin monet samat ongelmat kuin muitakin venäläisiä provinssikaupunkeja: rakennuskannan huono kunto, teiden riittämättömän ylläpito ja liikenneuhkat sekä erityisesti talviaikaan romahtamispisteessä oleva kaupunkitekniikka. Saratovilaiset itse pitävät kaupunkiaan Venäjän suurkaupunkien mitataavassa jopa poikkeuksellisen likaisena ja ruuhkaisena. En osaa ottaa kantaa tähän arvioon ja koin välillä jopa kiusalliseksi sen, että paikalliset kyselivät minulta jatkuvasti mielipidettäni kaupungista ja suhtautuivat hymähdellen esittämiini positiivisiin arvioihin Saratovin vanhan keskustan ja Volgan rantojen kauneudesta.

Jaoin toki paikallisten kokemuksen siitä, että kaupungin huonosti toimiva infrastruktuuri teki arjesta aika ajoin tuskastuttavaa ja vaarallistakin. Yksi kenttätyömatkoistani ajoittui poikkeuksellisen lumiseen kevättalveen, jolloin kaupunki oli viikkoja käytännöllisesti katsoen pysähdyksissä lumi- ja loskakaoksen takia. Jumiutuneen joukkoliikenteen takia kriisikeskuksen työntekijöillä oli suuria vaikeuksia päästä päivystysvuoroihinsa, ja minäkin vietin päivittäin tuskallisia ja vaarallisia tunteja yrittäessäni liikkua paikasta toiseen.

Matelin marsussa [*maršrutkassa* eli reittitaksissa] yliopistolta Krytyi rynokille [keskustassa sijaitsevalle torille, joka oli monien joukkoliikennelinjojen päätepysäkki] varmaan yli tunnin. [...] Kotimatalla Volskajalla valokuvasin käsittämättömiä jääpuikkoja, lumenluontia ja jalkakäytävälle pysäköityjä autoja. Nyt mennään siinä vaiheessa, että kadut ovat toisaalta vielä jäiset, mutta paikoin on jo järven kokoisia lätäköitä. Oi voi, tämä kelirikko tulee jatkumaan koko maaliskuun. (KP 5.3.2010)

Onneksi osa yhteensä viidestä Saratoviin tekemästäni kenttätyömatkasta ajoittui loppukevääseen ja syksyyn, jolloin etelävenäläinen ilmasto pääsi näyttämään parempia puoliaan. Lumikaaoksen lisäksi mieleeni ovat jääneet toukokuun alussa kukkivat aprikoosipuut, syyskuiset helteet ja kuulaat, auringonpaisteiset lokakuun päivät.

Kansalaisjärjestö ”Naisten kriisikeskus”

Kansalaisjärjestön ylläpitämä kriisikeskus Saratovissa kuuluu venäläisten naisten kriisikeskusten ensimmäiseen aaltoon. Järjestön perusti aktiivisten, ennestään toisensa tuntevien naisten pieni ja tiivis joukko, joka halusi 1990-luvun puolivälissä tehdä jotain naisten

aseman parantamiseksi venäläisessä yhteiskunnassa. Venäläisiä kansalaisjärjestöjä tutkineen Suvi Salmenniemen (2008, 224) mukaan jälkisosialistisen Venäjän kansalaisjärjestöt ovat tyypillisesti juuri pieniä, olemassa oleville sosiaalisille suhteille perustuvia yhteenliittymiä. Näin järjestön johtaja kuvasi sen perustamisvaihetta:

Olimme yksinkertaisesti naisryhmä. Rekisteröimätön. Tai ei edes naisryhmä, vaan enemmän ryhmä ystäviä, jotka keskustelivat jostain. Elämä on epätasa-arvoista, koska olimme opiskelleet, olimme valmistuneet yliopistosta hyvin arvosanoin, mutta kun menimme työelämään, kävi ilmi, ettemme voineetkaan edetä kuten miehet. Ja ideamme oli, että yleisesti ottaen naisten oikeuksia poljetaan, ja me halusimme tehdä työtä sen muuttamiseksi. (HT30)

Ydintoimijat mainitsivat keskeiseksi motivaatiokseen tehdä työtä järjestössä – usein vielä ilman palkkaa – naisten oikeuksien puolustamisen ja identifioitumisen valtakunnalliseen ja globaaliin naisliikkeeseen. Vapaaehtoistyö kriisikeskuksessa oli johdattanut jotkut toimijoista uudelle ammatilliselle uralle, hankkimaan esimerkiksi psykologin tutkinnon. Monet järjestön pitkäaikaista toimijoista olivat ensin kiinnostuneet naisten oikeuksista ja psykososiaalisesta auttamistyöstä, ja innostuivat väkivaltaa kokeneiden naisten auttamisesta vasta saadessaan siitä lisätietoa. Väkivaltatyö valikoitui järjestön fokuksiksi, koska tema oli ajankohtainen ja siihen oli tarjolla rahoitusta. Perustamisvaiheen aktiivit tapasivat Moskovassa toimivan ANNA-järjestön pitkäaikaisen johtajan Marina Pisklakovan, joka suostutteli heidät suuntautumaan väkivaltatyöhön ja auttoi ensimmäisen ulkopuolisen rahoituksen hankkimisessa itävaltalaiselta Caritas-järjestöltä.

Feminismiin järjestö suhtautui avoimesti, käyttäen sitä lähinnä yksinkertaisena lähtökohtana ja viitekehyksenä ajattelulleen, mutta irtisanoutuen kovin syvällisestä feministisen teorian tarkastelusta. Johtaja määritteli, että feminismi tarkoittaa heille ennen kaikkea tiettyjä periaatteita, kuten naisen oikeutta määritellä itse elämänsä, kaikkien ihmisten valinnanvapauden ja yhdenvertaisten oikeuksien kunnioittamista. He pitivät tärkeänä, että näitä periaatteita noudatetaan niin kriisikeskuksen ulkoisessa vaikuttamistyössä, asiakastyössä väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa kuin järjestön sisäisissä henkilösuhteissakin. Viittauksella siihen, että ihmisillä täytyy olla valinnanvapaus ja oikeus omiin mielipiteisiin myös kriisikeskuksen työyhteisön sisällä, johtaja kontrastoi toimintaperiaatteita epäsuorasti julkisiin laitoksiin, joiden henkilösuhteet Venäjällä mielletään usein autoritäärisiksi ja yksittäisten työntekijöiden oikeudet ja vaikutusmahdollisuudet omaan työhön vaatimattomiksi. Huolimatta järjestön rahoituksen epävarmuudesta ja sen puuttumisesta toisinaan kokonaan järjestössä toimivat naiset pitivät tärkeänä sitä, että he toimivat nimenomaan kansalaisjärjestössä. Yksi pitkäaikaisista psykologeista kuvasi kansalaisjärjestötoiminnan vahvuuksia näin:

Ajattelen, että olen täällä pääasiallisesti työyhteisön vuoksi. Minulla on kokemusta valtion laitoksessa työskentelystä, ja kun tahtomattaankin vertaa kansalaisjärjestössä ja sellaisessa tavallisessa valtion organisaatiossa työskentelyä, niin ymmärtää että täällä on enemmän vapautta, enemmän luovuutta, täällä on enemmän jotain sellaista spontaania aktiivisuutta, vähemmän jonkinlaista laput silmillä kulkemista (*zašorennost*), rakenteiden painetta... En ole varma, haluaisinko työskennellä valtiollisessa kriisikeskuksessa. (HT32)

Salmenniemen (2008, 223) Tverissä haastattelemat kansalaisjärjestötoimijat, joukossa myös kriisikeskusaktiiveja, pitivät turvattua taloutta edellytyksenä kansalaisjärjestötoiminnalle, mikä tekee järjestötoiminnasta etuoikeuden ja tuo siihen tiettyä elitismien makuu. Voi ajatella, että tämänkin kriisikeskuksen aktiivit olivat etuoikeutettuja voidessaan määritellä, että eivät halua työskennellä julkisessa kriisikeskuksessa, ja valita vapaamman ja luovemman kansalaisjärjestötoiminnan.

Järjestö kuuluu venäläisen väkivaltatyön pioneereihin. Se aloitti toimintansa vuonna 1996 eli kriisikeskusliikkeen varhaisina vuosina, jolloin lähisuhdeväkivallasta käytiin vasta vähän julkista keskustelua. Aluksi järjestö kohtasi paikallistasolla ja yhteistyöyrityksissään paikallisten viranomaisten ja alueellisten ministeriöiden kanssa alentuvaa asennetta, naureskelua ja ongelman vähättelyä ja kieltämistä. Asenteet ovat muuttuneet runsaan kymmenen vuoden aikana paljon ja järjestö on saavuttanut asiantuntija-aseman, jonka ansiosta sen edustajia kutsutaan säännöllisesti esimerkiksi ministeriöiden järjestämiin keskustelutilaisuuksiin. Johtajan mukaan on ollut osaltaan kriisikeskusten aktiivisen toiminnan ja lobbaamisen ansiota, osaltaan länsimaista saadun tuen, mallien ja rahoituksen ansiota.

Alkuvuosina kriisikeskuksen ydintoimijat ja laajempi vapaaehtoisten joukko kehittivät asiantuntemustaan useiden projektirahoitusten⁴⁰ turvin ja rakensivat toiminnan autonomisille kriisikeskuksille tyypillisen puhelinpäivystykseen sekä psykologin ja juristin konsultaatioihin perustuvan, naisilta naisille tapahtuvan matalan kynnyksen auttamistyön mallin mukaisesti. Työote oli asiakaslähtöinen ja sensitiivinen, ja naiset saivat asioida kriisikeskuksessa nimettöminä. Puhelinpäivystyksen ja kasvokkaisten yksilötapaamisten lisäksi kriisikeskus järjesti vertaisryhmätoimintaa väkivaltaa kokeneille naisille. Lisäksi järjestö tarjosi toisinaan konsultaatioapua alueellisille sosiaaliviranomaisille, jotka ottivat heihin yhteyttä väkivaltaa kokeneiden asiakkaidensa asioissa.

Kenttätöjaksojeni aikana puhelinpäivystys toimi arkisin kello 9–17, mutta käytännössä aikoihin tuli usein muutoksia ja katkoksia erilaisista syistä. Usein päivystäjä ehti paikalle vasta reilusti yhdeksän jälkeen, jos hänellä oli muita tehtäviä tai hän juuttui tullessaan liikenneruuhkaan. Kerran kenttätöni aikana puhelinpäivystys oli puolitoista päivää tauolla, koska toimistossa ei rakennuksessa tehtävien huoltotöiden takia ollut sähköjä. Rahoituskatkosta seuranneista kahdesta toimiston muutosta huolimatta kriisikeskus oli halunnut säilyttää saman auttavan puhelimen numeron, koska muutoin suuri osa ensimmäisen toimintavuosikymmenen tiedotustyöstä olisi mennyt hukkaan. Toiminnan väliaikainen hiipuminen näkyi silti yhteydenottomäärissä. Siinä missä ensimmäisten kymmenen toimintavuotensa aikana 1996–2006 kriisikeskukseen oli tullut yhteensä 17 000 yhteydenottoa puhelimitse ja järjestetty 3 000 kasvokkaista psykologin tai juristin konsultaatiota, olivat yhteydenottomäärät nyt murto-osia siitä. Työntekijät viittasivat aina seuraavaan tulossa olevaan näkyvään kampanjaan ja uskoivat, että sen jälkeen puhelin soi tauotta. Tällaisia yhteydenottopeikkoja ei kuitenkaan tullut, vaikka ajoitin viimeisen kenttätömatkani tarkoituksellisesti suuren tempauksen jälkeisiin viikkoihin.

40 Vuosien varrella toimintaa olivat rahoittaneet muiden muassa UNIFEM, Caritas, Sorosin säätiö/Open Society Institute, brittiläinen Know-How foundation, Alankomaiden ulkoministeriön Matra-ohjelma ja Amnesty Internationalin Alankomaiden osasto.

Koko keskuksen toiminnan ajan sen toinen painopiste on ollut yhteiskunnallinen muutostyö ja julkinen kampanjointi Järjestön ydinjoukkoon kuului myös yhteiskuntasuhdevastaava, joka teki päivätyötä omassa viestintäalan yrityksessään ja oli toiminut kriisikeskuksen pr-tehtävissä ja puhelinpäivystäjänä sen perustamisesta lähtien. Hän suunnitteli järjestön viestintää ja piti oman verkostonsa turvin yhteyttä tiedotusvälineisiin. Viestinnän ammattimainen, suunnitelmallinen ja proaktiivinen hoitaminen oli yksi järjestön vahvuuksista. Kampanjointi on ollut esimerkiksi esitteiden jakamista kadulla ja väkivallanvastaista katutaidetta. Kampanjointia pyrittiin jatkamaan silloinkin, kun järjestöllä ei ollut rahoitusta toiminnalleen. Vuosittain järjestö yritti toteuttaa tempauksia ainakin 10.–26. marraskuuta välisenä aikana osana kansainvälistä *16 Days of Activism Against Gender Violence* -kampanjaa sekä kesäkuun 1. päivänä, joka on Venäjällä valtakunnallinen lastensuojelun päivä. Syksyllä 2010 järjestö kunnosti Amnestyn Alankomaiden osaston rahoituksella kaupungin keskustassa sijaitsevan puistikon ja pystytti sinne lähisuhdeväkivallasta kertovia infotauluja. Jatkuva julkinen kampanjointi oli järjestölle tärkeää paitsi tietoisuuden kasvattamiseksi naisiin kohdistuvasta väkivallasta, myös omien palveluiden mainostamiseksi. Suuressa kaupungissa vaihtelevin resurssein toimivan järjestön on vaikeata saada palveluitaan kansalaisten tietoisuuteen. Ponnistuksista huolimatta heidän käsityksensä oli, että suuri osa kansalaisista ei tunne kriisikeskuksen palveluita.

Aloittaessani kenttätöön Saratovissa syksyllä 2008 kriisikeskus oli monien muiden väkivaltatyötä Venäjällä tekevien kansalaisjärjestöjen tapaan ollut rahoitusvaikeuksissa ja välillä kokonaan ilman varoja. Vuotta myöhemmin järjestö sai kolmivuotisen projektirahoituksen Alankomaissa toimivalta, sikkalaisen ulkoministeriön rahoittamalta säätiöltä. Ennen tämän projektin alkua järjestön avainhenkilöt pelkäsivät jo kriisikeskuksen hiljalleen kuihtuvan pois. Toiminnan hiljeneminen rahoituksen puuttuessa aiheuttaa helposti hiipumisen kehän, jossa järjestö ei pysty enää osoittamaan potentiaalisille rahoittajille kapasiteettiaan uusien hankkeiden toteuttamiseen. Tutkimusjakson aikana saatu rahoitus mahdollisti kuitenkin jälleen toiminnan aktivoimisen ja laajentamisen.

Ydinjoukon lisäksi toimintaan osallistui joukko muita vapaaehtoisia naisia, jotka päivystivät auttavassa puhelimessa viikoittain yhden aamu- tai iltapäivän ajan. Vapaaehtoisia rekrytoitiin kohdennetusti esimerkiksi psykologian ja sosiaalityön opiskelijoiden joukosta. Kaikki vapaaehtoiset osallistuivat ydintoimijoiden vetämään väkivaltatyön koulutukseen. Vaikka osa uusista vapaaehtoisista oli ammattilaisia (jo valmistuneita psykologeja, sosiaalityöntekijöitä, juristeja), johtajan tiukka näkemys oli, että ilman asianmukaista väkivaltatyön koulutusta ei voi tehdä puhelinpäivystystyötä. Hän korosti, että esimerkiksi psykologian alan yliopistotutkinto ei takaa sitä, että henkilöllä olisi yhtään tavanomaisista stereotyyppioista poikkeavat käsitykset lähisuhdeväkivallasta tai taitoa väkivaltaa kokeneiden naisten kunnioittavaan ja voimaannuttavaan kohtaamiseen. Koulutuksissa keskityttiin naisiin kohdistuvan lähisuhdeväkivallan ja väkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyön erityispiirteiden ymmärtämiseen. Koulutuksiin osallistuneet vapaaehtoiset sitoutuivat toimimaan tietyn tuntimäärän puhelinpäivystäjinä seuraavan vuoden kuluessa. Osa vapaaehtoisista oli toiminut puhelinpäivystäjän tehtävässä jo vuosikausia, useimmat palkkatyön tai kotiäitiyden ohella.

Järjestön työote oli avoimen sukupuolisensitiivinen. Järjestö on eksplisiittisesti profiloitunut naisiin kohdistuvan väkivallan vastaiseen työhön ja palvelut oli suunnattu väkivaltaa kokeneille naisille. Vuosien varrella oli kuitenkin toteutettu yhteistyöhankkeita myös lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyen. Yhden hankkeen erityisfokuksena olivat olleet väkivaltaa kokeneet vanhukset. Uudessa projektissa suunniteltiin ehkäisevää työtä miesten kanssa. Yhteistyösuhteissaan ja mainosmateriaaleissaan järjestö tasapainoili 1990-luvun kriisikeskusliikkeeltä ja kansainvälisiltä yhteistyökumppaneilta omaksumansa naisiin kohdistuva väkivalta -diskurssin ja ympäröivässä yhteiskunnassa hyväksytymän väkivalta perheessä -diskurssin välillä. Väkivaltafokuksesta pidettiin kiinni, eikä esimerkiksi puhelinpäivystystä haluttu laajentaa yleiseksi auttavaksi puhelimeksi tai perheneuvontapisteeksi.⁴¹ Kohderyhmän määrätietoista rajausta väkivaltaa kokeviin naisiin ei voi kuitenkaan yleistää koskemaan kaikkia Venäjän naisjärjestöjen kriisikeskuksia. Esimerkiksi Tverissä 1990-luvun lopulta 2000-luvun puoliväliin toiminut kriisikeskus ei halunnut rajata toimintakenttäänsä kapeasti tai erottaa väkivaltaa muista naisten kokemista vaikeuksista, ja käsitteli paljon myös työttömyyttä, köyhyyttä ja asunto-ongelmia muutoinkin kuin yhteydessä väkivaltaan (Hemment 2004, 829).

Käytännössä noin puolet kriisikeskukseen saapuvista puheluista käsitteli lähisuhdeväkivaltaa. Puhelut, jotka liittyivät muihin ongelmiin, ohjattiin eteenpäin muille palveluntarjoajille. Väkivallasta myös puhuttiin suoraan sen oikealla nimellä. Järjestön toimijat arvostelivat julkisen sektorin toimijoiden tapaa häivyttää pari- ja lähisuhdeväkivaltaa ”vaikea elämäntilanne” -käsitteen peittoon. Heidän oma käsityksensä oli, että naiset arkailevat usein tilanteensa määrittelemistä väkivallaksi ja kriisikeskuksen työntekijöiden tehtävänä on nimetä se väkivallaksi. Naisjärjestön toimijat hahmottivat, että nimenomaan toiminta kansalaisjärjestönä mahdollistaa heille terävän profiloitumisen, toimintakentän rajaamisen ja kehittymisen nimenomaan valitulla asiantuntijuusalueella.

Vuosien 2009–2011 projektissa järjestö profiloitui entistä enemmän yhteistyöhön viranomaisten kanssa: viranomaistahojen kouluttamiseen sekä niiden toiminnan seurantaan ja asiakkaiden kokemusten dokumentointiin. Se alkoi muun muassa kerätä systemaattisesti tietoa heidän kriisikeskukseensa yhteyttä ottavien asiakkaiden aiemmista avunhakuyrityksistä ja viranomaisten suhtautumisesta. Johtaja selitti, että heillä on pitkä arkikokemus siitä, kuinka naiset kertovat viranomaisilta saamastaan vähättelevästä ja torjuvasta kohtelusta. Nyt tavoitteena on kerätä systemaattista dataa, jonka avulla viranomaisia on mahdollista saattaa vastuuseen ja haastaa parantamaan palveluaan. Lisäksi viranomaisia koulutettiin ehkäisemään lähisuhdeväkivaltaa ja kohtaamaan väkivallan osapuolia. Tämän tyyppinen toiminta ajoittui niihin periodeihin, jolloin järjestöllä oli projektirahoitus toiminnalleen. Johtaja selitti, että väkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyötä he voivat tehdä vapaaehtoistyönä, mutta he eivät ole valmiita pitämään ministeriöiden alaisuuteen kuuluville työntekijöille koulutuksia ilmaiseksi. Välillä ongelmana oli, että ministeriöissä ei ymmärretty kansalaisjärjestön rahoituksen vaihtelevuutta ja rajalli-

⁴¹ Vuosien varrella järjestö oli osallistunut jonkin verran myös ihmiskaupan vastaiseen työhön, kun naisiin kohdistuneeseen väkivaltaan profiloituneiden kansainvälisten rahoittajien kiinnostunut siirtyi siihen. He eivät kokeneet sitä kuitenkaan omimmaksi toiminnakseen ja asiantuntemukseensa tai Saratovin oblastin alueellisiin erityispiirteisiin kovin hyvin sopivaksi, eivätkä tehneet sitä enää tutkimuksen ajankohtana.

suutta, ja järjestöä kohtaan kohdistui suuria odotuksia massiivisten koulutusten järjestämisestä vapaaehtoistyönä. Järjestön aktiivit joutuivat tasapainoilemaan sen kanssa, että he eivät voineet eivätkä halunneet tehdä kovin paljon ilmaiseksi, mutta pelkäsivät kieltäytyä, koska epäilivät järjestön sen myötä menettävän pääsyn kouluttamaan ja rikkovansa muut toimivat yhteistyösuhteet.

Odotusten ja voimavarojen välinen epäsuhde oli johtanut siihen, että järjestö pyrki tekemään yhteistyötä mahdollisimman korkealla tasolla säästääkseen omia voimiaan ja resurssejaan: esimerkiksi ei kouluttamaan kaikkia alueen sosiaalikeskuksissa työskenteleviä ammattilaisia, vaan vaikuttamaan ministeriössä asiasta vastaavien johtajiin, jotta he tekisivät päätöksen tällaisten koulutusten järjestämisestä ja resursoinnista.

Kenttätöni päättyessä järjestön tulevaisuus näytti epävarmalta. Venäjän valtion suhtautuminen kansalaistoimintaan ja erityisesti ulkomaisella rahoituksella toimiviin järjestöihin on kiristynyt viime vuosina. Naisjärjestön toimijat ajattelivat, että he eivät ole erityisen uhatussa asemassa, koska toimivat sosiaalisektorilla, eikä toimintaa mielletä poliittiseksi eikä siten valtion näkökulmasta epäilyttäväksi tai uhkaavaksi. Vuonna 2012 päättyneen hankerahoituksen jälkeen järjestö ei ole löytänyt uutta rahoitusta toiminnalleen ja on joutunut luopumaan toimitiloistaan. Toukokuussa 2014 järjestön aktiivit toivoivat, että toiminta ei lopu kokonaan, mutta totesivat samalla, että ajat ovat erittäin vaikeat.

Valtiollisen perhetukikeskuksen kuntoutus- ja kriisiosasto

Toinen kenttätökohteeni Saratovissa oli valtiollisen perhetukikeskuksen kriisiosasto. Perhetukikeskus oli perustettu 2000-luvun alussa yhdistämällä muutamia aiemmin lapsille ja perheille apua tarjonneita julkisia organisaatioita ja muodostamalla niistä suoraan Saratovin oblastin sosiaalikehityksen ministeriön alaisuudessa toimiva laitos. Yksi keskuksen seitsemästä osastosta on vuonna 2003 perustettu kuntoutus- ja kriisiosasto vaikeassa elämäntilanteessa oleville naisille ja lapsille⁴². Kuntoutus- ja kriisiosasto on Saratovin oblastin toistaiseksi ainut väkivaltatyöhön erikoistunut julkisen sektorin yksikkö.

Osaston palvelut oli suunnattu naisille lapsineen. Työn kohteeksi miellettiin kuitenkin perhe. Perhetukikeskuksessa käytiin keskustelua siitä, pitäisikö myös miehille tarjota väkivaltatyötä, ja vuonna 2010 konsultaatio-osaston yhteyteen avattiin miesten kriisipalvelu. Kuntoutus- ja kriisiosaston perustamisvaiheessa vuonna 2003 ajatuksena oli ollut, että työtä tulisi tehdä ennen kaikkea parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten kanssa. Todellisuus osoittautui kuitenkin moninaisemmaksi. Asiakaskunnan tarinoissa läsnä olivat myös muun muassa vanhuksiin kohdistuva väkivalta ja muut sukupolvien välisen väkivallan muodot.

42 Muut osastot ovat vastaanotto-osasto, joka tapaa uudet asiakkaat ja ohjaa heidät eteenpäin oikeiden palvelujen piiriin, vanhempien ja lasten vuorovaikutukseen ja kasvatuksellisiin kysymyksiin erikoistunut psykologis-pedagoginen osasto, lastensuojelun avohuoltoa toteuttava alaikäisten heitteillejätön ennaltaehkäisyosasto, aikuisille psykologista tukea tarjoava konsultaatio-osasto, työmenetelmien ja -materiaalien kehittämiseen erikoistunut metodiosasto ja yleistä psykologista tukea ympäri vuorokauden tarjoava auttava puhelin.

Osastolla oli suuret tilat, joissa pystyttiin majoittamaan samanaikaisesti seitsemäntoista naista lapsineen. Turvakoti oli harvoin täynnä; esimerkiksi kenttätöyri alkaessa vuonna 2008 käyttöaste oli noin 50 prosenttia. Keskuksen johtaja piti matalan käyttöasteen syynä sitä, että väkivaltaa kokevat naiset eivät ole valmiita lähtemään perheestä, koska turvakotijakson jälkeiseen elämän järjestämiseen on tarjolla niin vähän tukea. Matalla käyttöasteella oli oletettavasti tekemistä myös sen kanssa, että keskuksen palveluita tunnettiin kaupungissa huonosti ja Venäjällä ihmiset yleisesti ottaen luottavat julkisiin sosiaalipalveluihin vain vähän.

Kriisiosaston tilat olivat melko avarat ja viihtyisätkin, mutta kotoisiksi niitä oli vaikea kutsua. Verrattuna muihin tutkimukseni turvakoteihin tämän yksikön toimintaympäristö oli korostetun laitostainen. Uudet asiakkaat sijoitettiin eristysosastolle, kunnes he toimittivat lääkärintodistukset terveydentilastaan. Sen jälkeen he saivat varsinaisen osaston tiloista oman huoneen. Kaikissa huoneissa oli sänky tai sänkyjä ja yöpöytä, suuremmissa myös vaatekaappeja sekä pöytä ja tuoleja. Perheet sisustivat huoneita omilla esineillään. WC- ja suihkutilat olivat käytävällä. Sairaanhoidajat kiersivät päivittäin huoneissa ovissa ilmoitetun minuuttiaikataulun mukaisesti erityisen elektronisen laitteen kanssa puhdistamassa asuinhuoneiden ilmaa bakteereista. Samalla he valvoivat huoneiden siisteyttä ja hygienian noudattamista.

Asumiseen sisältyi ruokailu alakerran ruokalassa aikuisille kolme ja lapsille viisi kertaa päivässä. Perhetukikeskuksessa oli myös kampaamo, jossa asiakkaat saattoivat leikkauttaa hiuksensa maksutta, ja oma pesula, jonka työntekijä vastasi kymmenen päivän välein vaihdettavien liinavaatteiden pesusta. Asiakkaille jaettiin wc-paperia, saippuaa ja muita hygieniavälineitä. Näitä toimintoja esiteltiin minulle ylpeydellä ja antaumuksella ensimmäisen kenttätöryöjaksoni alussa ja minua kehoitettiin ottamaan valokuvia ruokalasta. Opin vasta hiljalleen ymmärtämään useimpien kriisiosaston asiakkaiden olevan niin vähävaraisia, että ilmaisilla ruokailuilla, puhtailla lakanoilla ja tukanleikkuilla oli todella merkitystä. Useimmissa muissa sosiaalisen asumisen palveluissa Venäjällä ei tarjota ruokailumahdollisuutta muutoin kuin mahdollisesti niin, että henkilökunta jakaa nuudeleita, puurohiutaleita ja muita kuivaelintarvikkeita sisältäviä paketteja, joista asukkaat voivat itse laittaa ruokaa keittiössä. Näin oli myös tämän tutkimuksen muissa kriisikeskuksissa. Usein ihmiset saattavat joutua tuomaan jopa sairaalaan omat liinavaatteensa, jos haluavat niiden olevan siistejä ja puhtaita. Laitosmaisuuksien hyväksi puoleksi Saratovin kuntoutus- ja kriisiosastolla asettui myös se, että vaikeissa elämäntilanteissa olevat naiset saivat keskittyä omaan hyvinvointiinsa ja lasten huomioimiseen. Mahdollisuus olla huolehtimatta rahojen riittämisestä ruokaan, ostoksista ja ruuanvalmistuksesta oli naisille valtava helpotus. Pohdin tätä erään haastattelun jälkeen kenttäpäiväkirjassani:

Anjan tapauksessa tuntui olevan tärkeätä ihan se, että täällä saa ruokaa: hän puhui, miten he elivät teellä ja leivällä kotona, kun ei ollut rahaa ostaa kunnon ruokaa. Anja puhui myös uupumuksestaan ja stressistään ja siitä, että täällä hän pystyy olemaan parempi äiti lapselleen. (KP 31.1.2009)

Ammattilaisten työlle asiakkaiden kanssa kriisiosastolla oli vain vähän tilaa. Sosiaalityöntekijät ja juristit työskentelivät yhteisessä työhuoneessa, joka oli täynnä kirjoituspöytiä. Silloin tällöin asiakkaita otettiin vastaan siellä, ja toisinaan asiakas kuuli huoneessa olles-

saan keskusteluja muiden asiakkaiden asioista. Toisinaan taas asiakkaiden kanssa keskusteltiin heidän omista asuinhuoneissaan, mutta siellä ongelmaksi saattoi muodostua lasten läsnäolo. Psykologit tapasivat asiakkaita useimmiten huoneessa, jossa oli keskusteluja varten mukavat nojatuolit, mutta jota käytettiin myös läpikulkun perhetukikeskuksen muille osastoille. He kiinnostivat silloin oveen ”älä häiritse” -lapun, jota kollegat kunioittivat vaihtelevasti. Myös minä tein usein haastatteluja samaisessa huoneessa, ja ainakin silloin oli tyypillistä, että läpikulkijoita riitti. Osaston johtajalla oli oma pieni työhuone, jossa hän myös tapasi asiakkaita. Lasten kanssa työskentelyyn oli oma erillinen huoneensa, jossa oli hauskat tapetit, lapsille suunnitellut huonekalut ja paljon leluja.

Työskentely ulottui kuntoutus- ja kriisiosaston välittömien tilojen ulkopuolellekin. Kaikkien uusien asiakkaiden kotiin ja/tai naapurustoon tehtiin kotikäynti, jossa kotiin jääneiltä perheenjäseniltä pyrittiin selvittämään heidän tulkintansa tilanteesta ja usein myös naapureilta kysyttiin, ovatko he kuulleet kyseisestä asunnosta jotakin tavallisesta poikkeavaa ja mitä he tietävät naapuriasunnon asukkaiden elämästä. Työntekijät eivät käytännössä esittäytyneet naapureille, vaan mainitsivat vain olevansa sosiaalikeskuksen henkilökuntaa. Koin tilanteet asiakkaiden yksityisyyden suojan kannalta ongelmallisiksi. Kotiin suuntautuvaa työskentelyä jatkettiin myös asiakkaiden poistuttua osastolta; jälkihuollollisia kotikäyntejä (*patronaž*) tehtiin säännöllisesti noin puolen vuoden ajan. Olin silloin tällöin työntekijöiden mukana kotikäynneillä. Niille lähti aina vähintään kaksi työntekijää. Matkat taitettiin jalan, julkisilla kulkuneuvoilla tai perhetukikeskuksen Volgalla, jota ajoi tehtävään palkattu kuljettaja.

Väkivaltaa kokeneiden naisten ja lasten lisäksi osaston asiakkaina oli muita vaikeissa elämäntilanteissa olevia naisia, jotka ovat tulleet osastolle esimerkiksi heikkojen asumisolosuhteiden tai asunnon puuttumisen takia. Kenttätyöni aikana vuosina 2008–2010 näiden ”muiden” asiakkaiden osuus kasvoi voimakkaasti, mikä puhutti työntekijöitä paljon. Vielä syksyllä 2008 ensimmäisellä käynnilläni minulle kerrottiin, että kriisiosasto on rajannut asiakaskuntansa pääasiallisesti vain väkivaltaa kokeneisiin naisiin ja muiden syiden takia yhteyttä ottavat asiakkaat ohjataan muualle. Ensimmäisen, lyhyen kenttätyöjaksoni aikana osastolla oli väkivaltaa kokeneiden naisten lisäksi vain kaksi lastenkodista aikuistunutta tyttöä, jotka eivät olleet saaneet heille kuuluvia valtion asuntoja ja kriisiosaston juristi auttoi heitä oikeuksiensa vaatimisessa. Myöhemmillä matkoillani muiden syiden takia kriisiosastolla asuvia naisia, lähinnä syystä tai toisesta asunnotta jääneitä, oli yhä enemmän. Työntekijät määrittelivät väkivalta-asiakkaat oikeanlaisiksi, osaston profiilin mukaisiksi asiakkaiksi (*profilnye klienty*), kun taas osa asunnottomista naisista koettiin epämiellyttäväksi, moraalisesti arveluttaviksi ja jopa vaarallisiksi. Työntekijät olisivat toivoneet työn suuntautuvan selkeämmin väkivaltaa kokeneiden naisten auttamiseen, mutta osasto tuntui olevan keinoton palveluidensa markkinoimisessa tälle kohderyhmälle. Kysellessäni palvelujen mainostamisesta minulle kerrottiin aina, että kyllä jaetaan esitteitä, kirjoitetaan artikkeleja lehtiin ja mainostetaan erilaisissa tapahtumissa. Havainnoinnin ja esitteiden tarkastelun myötä opin, että usein mainostuksesta oli vaikea saada selville yksikön tarjoavan apua nimenomaan väkivaltaa kokeneille naisille lapsineen. Väkivaltafokuksen hukkuminen yleiseen puheeseen perheiden tukemisesta oli leimallista myös Iževskissä tutkimalleni keskukselle.

Osaston henkilökunta koostui sosiaalityöntekijöistä, psykologeista, juristeista ja sairaanhoitajista. Leimallista osaston toiminnalle oli henkilökunnan nopea vaihtuvuus: kenttätöni aikana noin kahden vuoden kuluessa kaikki osaston työntekijät lukuun ottamatta johtajaa ja varajohtajana toiminutta sosiaalipedagogia ehtivät vaihtua. Osassa viroista ehti puolen vuoden aikana olla useampiakin kuin kaksi hoitajaa. Työntekijät pitivät suuren vaihtuvuuden syinä huonoa palkkausta ja työn raskautta. Organisaation ja työkäytäntöjen kehittämisen näkökulmasta vaihtuvuus tarkoitti sitä, että väkivaltatyön osaaminen ei päässyt kehittymään ja kumuloitumaan. Useimmat työntekijät eivät olleet erityisesti hakeutuneet työhön, jossa pääsisivät auttamaan väkivaltaa kokeneita naisia, vaan olivat päätyneet työpaikkaan erilaisista käytännön syistä. Monien sosiaalityöntekijöiden koulutus oli muualta kuin sosiaalityön alalta. Uusille työntekijöille ei tarjottu mainittavaa väkivaltatyön koulutusta, eikä osastolla ollut saatavilla väkivaltatyön kirjallisuutta. Keskeiset asiakkaiden tilanteita ja asiakkuuksien jatkoa koskevat ratkaisut tehtiin osaston ulkopuolella, perhetukikeskuksen eri osastojen johtajista koostuvassa työryhmässä, jota kutsuttiin *konsiliumiksi*. Aloin vasta kenttätöni edetessä hahmottaa, miten vähän asiantuntijavaltaa suoraan asiakkaiden kanssa työskentelevillä työntekijöillä oli.

Asiakkuudet olivat pitkäaikaisia; usein nainen lapsineen viipyi osastolla viikkoja tai kuukausia. Pisimmät seuraamani asumisjaksot osastolla kestivät puolisen vuotta. Työskentely perustui ajatukseen pitkäaikaisesta ja pitkäjänteisestä moniammatillisesta kuntoutuksesta. Ammattikuntien väliset rajat olivat tiukat. Psykologien tehtäväksi määrittyi vaativa psykososiaalinen työ asiakkaiden kanssa. Olennaista oli asiakkaan tukeminen ja hänen itsetuntonsa vahvistaminen. Psykologin työn tuloksina asiakasyyhteenvedoissa mainittiin säännönmukaisesti emotionaalisen tilan kohentuminen, pelokkuuden väheneminen ja itsetunnon vahvistuminen. Psykologien tehtävänä oli myös selviytymismallien kehittäminen mahdollisia myöhempiä väkivaltatilanteita ajatellen yhdessä naisen kanssa. Psykologit korostivat työn määrittymistä aina asiakkaan tarpeiden ja toiveiden pohjalta. Juristit auttoivat asiakkaita esimerkiksi avioeroon, eron jälkeisen asumisen järjestämiseen ja väkivaltarikosten oikeuskäsittelyyn liittyvissä juridisissa kysymyksissä ja laativat juridisia asiakirjoja. Sairaanhoitajat puolestaan tekivät asiakkaiden tulotarkastukset, antoivat terveydellistä neuvontaa ja seurasivat hygieniavaatimusten noudattamista, mutta eivät puuttuneet väkivaltatyöhön millään tavalla.

Sosiaalipedagogi työskenteli ennen kaikkea lasten kanssa. Enimmäkseen sosiaalipedagogi arvioi heidän kehitystasoaan, teki esimerkiksi hienomotoriikkaa ja matemaattisia taitoja kehittäviä harjoituksia tai auttoi koululaisia läksyjen teossa. Hän kertoi käyttävänsä ohjelmaa, joka auttaa lasta käsittelemään vihaa, mutta pyynnöstäni ja työntekijän lupauksista huolimatta en saanut ohjelmaa nähtäväksi. Väkivallan vaikutuksista lapseen kysyessäni hän totesi, että väkivallan todistaminen aiheuttaa tietenkin aina lapselle stressitilan. Väkivallan kokemusten käsittely ei kuitenkaan koskaan tullut uudelleen esille kysyessäni säännöllisesti työskentelystä kulloinkin osastolla asuvien lasten kanssa, ja myöhemmin sosiaalipedagogi kertoi, että hän ei liiemmin käytä ohjelmaa.

Sosiaalityöntekijät vastasivat työn dokumentaatiosta, yhteyksistä muihin viranomaisiin ja asiakkaiden käytännöllisemmästä neuvonnasta ja opastuksesta. Heidän erityisasiantuntemuksekseni määrittyi kaikenlainen byrokraatiatyö. Merkittävä osa asiakasdokumentaatiosta tehtiin käsin. Käytössä oli vain yksi vanhahko tietokone, tulostamassa piti

käydä perhetukikeskuksen johtajan huoneessa ja paperia säästettiin. Asiakaskansioiden kunnossapito määrittyi jopa tärkeämmäksi tehtäväksi kuin suora vuorovaikutus asiakkaiden kanssa, sillä ministeriö tarkasti työn laatua nimenomaan asiakirjojen perusteella. Osastolla oli tietyt tavoitteet sen suhteen, kuinka monta eri ammattiryhmien konsultointia kullakin asiakkaalla on viikoittain. Sosiaalityöntekijän keskeinen taito oli saada arkiset kohtaamiset muunnettua virallisen kuuloisiksi auttamistilanteiksi. Kokeneemmat työntekijät tarkistivat noviisien kirjauksia ja opettivat muokkaamaan niitä byrokratiakielelle. Konsultaation aiheeksi ei käynyt ”bussireitin neuvominen työvoimatoimistoon”, joka oli ollut käytävällä tapahtuneen lyhyen keskustelun sisältö, vaan se piti muotoilla ”asiakkaan tukemiseksi työllistymiseen liittyvien asioiden hoitamisessa työvoimatoimiston kanssa.”

Kirjallisuus

- Agar, Michael H. (1980) *The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography*. New York: Academic Press, inc.
- Aitamurto, Kaarina (2010) Naiset nationalistisissa pietarilaisyhteisöissä – pohdintoja kohtaamisista. Teoksessa Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Helsinki: Kikimora Publications, 189–214.
- Aitamurto, Kaarina, Jäppinen, Maija & Kulmala, Meri (2010) Tutkimusmatkoilla ja teepöydissä: kenttätöön mahdollisuudet ja rajat Venäjällä. Teoksessa Viljanen, Elina, Aitamurto, Kaarina, Lassila, Jussi & Salmi, Anna-Maria (toim.) *Suuri ja mahtava metodologia? Lähestymistapoja Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimukseen*. Helsinki: Edita, 24–56.
- ANNA National Centre for the Prevention of Violence (2010) *Violence Against Women in the Russian Federation. Alternative Report to the United Nations Committee on the Elimination of Discrimination Against Women*. 46th session, July 2010.
- Ashwin, Sarah (2000) Introduction: Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia. Teoksessa Ashwin, Sarah (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. Lontoo ja New York: Routledge, 1–29.
- Assmuth, Laura (2003) Itä-Euroopan tutkimus ja antropologia. *Idäntutkimus* 10:4, 20–31.
- Assmuth, Laura (2010) Naisia molemmiin puolin rajaa: tutkimuksellisia kohtaamisia Venäjän, Viron ja Latvian rajaseuduilla. Teoksessa Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Helsinki: Kikimora Publications, 66–84.
- Attwood, Lynne (1997) ‘She was asking for it’: rape and domestic violence against women. Teoksessa Buckley, Mary (toim.) *Post-Soviet Women: from the Baltic to Central Asia*. New York: Cambridge University Press, 99–118.
- Bailey, Anna L. (2013) Alcohol Policy in Russia. Main actors & tendencies. Puheenvuoro Alkoholitutkimussäätiön järjestämässä seminaarissa ”Juomatavat Venäjällä ja Suomessa” Helsingissä 4.12.2013.
- Baczynska, Gabriela (2013) “Victims of domestic violence face uphill battle for protection in Russia.” Reuters, 20.8.2013. <http://www.reuters.com/article/2013/08/20/us-russia-women-violence-idUSBRE97JoCX20130820>, katsottu 20.5.2014.
- Baly, Andrew R. (2010) Leaving Abusive Relationships: Constructions of Self and Situation by Abused Women. *Journal of Interpersonal Violence* 25:12, 2297–2315.
- Bandura, Albert (1973) *Aggression. A Social Learning Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Bardakova, L. I. (2012) Domašneje nasilie. Po rezultatam vyborotšnogo obsledovaniya reproduktivnogo zdorovja v Rossiiskoi Federatsii 2011. UNFPA. Esitelmä duuman keskustelutilaisuudessa 20.9.2012.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966) *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Lontoo: Penguin Books.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Berns, Nancy (2004) *Framing the Victim. Domestic Violence, Media and Social Problems*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

- Besstšetnova, O. V. (2003) Sotsialnaja rabota s ženštšinami, postradavšimi ot nasiliija v semje. Balašov: Balašovski filial Saratovskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Best, Joel (1993) But Seriously Folks: The Limitations of the Strict Constructionist Interpretation of Social Problems. Teoksessa Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) *Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory*. Hawthorne, New York: Aldine de Gruyter, 129–147.
- Bertulakin, Valeri (2007) Organizatsionnye resursy professionalizatsii spetsialistov po sotsialnoi rabote. Teoksessa Jarskaja-Smirnova, Jelena & Romanov, Pavel (toim.) *Professii.doc. Sotsialnye transformatsii professionalizma: vzgljady snaruzi, vzgljady iznutri*. Moskova: Variant, 246–265.
- Blom, Raimo & Melin, Harri (2008) Raimo ja Harri itänaapurissa. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 76–86.
- Bonnell, Victoria E. & Breslauer, George (2004) Soviet and Post-soviet Area Studies. Teoksessa Szanton, David L. (toim.) *The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines*. Berkeley: California University Press, 217–261.
- Borozdina, Ekaterina, Rotkirch, Anna, Temkina, Anna & Zdravomyslova, Anna (2014) How to use the Maternity Capital: Citizen Distrust of Russian Family Policy. *European Journal of Women's Studies* (julkaistu verkossa 22.7.2014).
- Bourdieu, Pierre (1989) Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory* 7:1, 14–25.
- Brewer, John D. (2000) *Ethnography*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.
- Buch, Elana D. & Staller, Karen M. (2007) The Feminist Practice of Ethnography. Teoksessa Hesse-Biber, Sharlene Nagy & Leavy, Patricia (toim.) *Feminist Research Practice: a Primer*. Thousand Oaks: SAGE, 187–222.
- Burawoy, Michael (1998) The Extended Case Study Method. *Sociological Theory* 16:1, 4–33.
- Campbell, Marie L. & Gregor, Frances (2004) *Mapping Social Relations. A Primer in Institutional Ethnography*. Aurora, Ontario: Garamond Press.
- Carlbäck, Helene (2012) Lone Motherhood in Soviet Russia in the Mid-20th Century – In a European Context. Teoksessa Carlbäck, Helene, Gradskova, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) *And They Lived Happily Ever After*. Budapest–New York: Central European University Press, 25–46.
- Carlbäck, Helene, Gradskova, Yulia & Kravchenko, Zhanna (2012) Introduction. Teoksessa Carlbäck, Helene, Gradskova, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) *And They Lived Happily Ever After*. Budapest–New York: Central European University Press, 1–22.
- Carlson, Per & Vågerö, Denny (1998) The social pattern of heavy drinking in Russia during transition: evidence from Taganrog, 1993. *European Journal of Public Health* 8:4, 280–285.
- Cavanagh, Kate & Lewis, Ruth (1996) Interviewing violent men. Challenge or compromise? Teoksessa Cavanagh, Kate & Cree, Vivienne E. (toim.) *Working With Men. Feminism and Social Work*. Lontoo: Routledge, 87–112.
- Chernysh, Mihail (2014) The Russian family. Post-soviet trends and issues. *Luento Aleksanteri-instituutissa* 18.3.2014.
- Cook, Linda (2007) *Postcommunist Welfare States. Reform Politics in Russia and Eastern Europe*. Ithaca: Cornell University Press.
- Cook, Linda (2011) Russia's Welfare Regime: The Shift Toward Statism. Teoksessa Jäppinen, Maija, Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) *Gazing at Welfare*,

- Gender and Agency in Post-socialist Countries. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 14–35.
- Cubbins, Lisa A. & Vannoy, Dana (2005) Socioeconomic Resources, Gender Traditionalism and Wife Abuse in Urban Russian Couples. *Journal of Marriage and Family* 67, 37–52.
- Danielsson, Petri & Salmi, Venla (2013) Suomalaisten kokema parisuhdeväkivalta 2012 – Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Verkkokatsauksia 34/2013.
- Davydova, Olga & Pöllänen, Pirjo (2010) Gender on the Finnish-Russian Border: National, Ethnosexual and Bodily Perspective. Teoksessa Virkkunen, Joni, Uimonen, Pirjo & Davydova, Olga (toim.) *Ethnosexual Processes. Realities, Stereotypes and Narratives*. Aleksanteri Series 6/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 18–35.
- DeVault, Marjorie & McCoy, Liza (2006) Institutional Ethnography: Using Interviews to Investigate Ruling Relations. Teoksessa Smith, Dorothy E. (toim.) *Institutional Ethnography as Practice*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 15–44.
- Dobash, R. Emerson & Dobash, Russell P. (1979) *Violence against Wives – a Case against the Patriarchy*. New York: Free Press.
- Dobash, R. Emerson & Dobash, Russell P. (1992) *Women, violence, and social change*. Lontoo & New York: Routledge.
- Dobash, R. Emerson & Dobash, Russell P. (2004) Women's Violence to Men in Intimate Relationships. Working on a Puzzle. *British Journal of Criminology* 44:3, 324–349.
- Dunn, Jennifer L. & Powell-Williams, Melissa (2007) "Everybody Makes Choices": Victim Advocates and the Social Construction of Battered Women's Victimization and Agency. *Violence Against Women* 13:10, 977–1001.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998) What Is Agency? *American Journal of Sociology* 103:4, 962–1023.
- Federalnyi zakon 195-FZ "Ob osnovah sotsialnogo obsluzhivaniya naseleniya v Rossiiskoi Federatsii" ot 10.12.1995.
- Federalnyi zakon 3-FZ "O politsii" ot 07.02.2011.
- Federalnyi zakon 121-FZ "O vnesenii izmenenii v otdelnye zakonodatelnye akty Rossiiskoi federatsii v tšasti regulirovaniya dejatelnosti nekommertšeskih organizatsii, vypolnjajuštših finktsii inostrannogo agenta" ot 20.07.2012.
- Firsov, B. M. & Kiseleva, I. G. (1993) *Byt velikorusskih krestjan-zemlepaštsev. Etnografitseskoe bjuro knjazja V.N. Teniševa*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Jevropeiskogo Doma.
- Flinck, Aune (2009) Uusia lähestymistapoja parisuhdeväkivallan tutkimukseen. *Oikeus* 2009:4, 445–453.
- FOM (2012) Rukoprikladstvo v rossiiskih semjah. <http://fom.ru/Rabota-i-dom/10750>, katsottu 4.2.2014.
- Forsberg, Hannele (2014) Konstruktionistinen lähestymistapa perheeseen. Teoksessa Jallinoja, Riitta, Hurme, Helena & Jokinen, Kimmo (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 123–138.
- FRA (2014) *Violence Against Women: an EU-wide Survey. Main Results*. Wien: FRA – European Union Agency for Fundamental Rights.
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Germain, Sirkka, Mattila, Kari, Polkunen-Gartz, Marja-Liisa & Törnroos, Christina (1978) *Väkivalta avioliitossa*. Helsinki: Tammi.

- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- God semi (2008) Perheen vuoden internet-sivusto. <http://www.semya2008.ru/>, katsottu 13.3.2014.
- Gondolf, Edward W. & Shestakov, Dmitri (1997) Spousal Homicide in Russia Versus the United States: Preliminary Findings and Implications. *Journal of Family Violence* 12:1, 63–74.
- Gorjunova, N. N. (2008) Profil rossiiskoi bednosti: faktory i riski dlja rabotajustšego naselenija. *Izvestija Tomskogo politehnišeskogo universiteta*, 313:6, 61–65.
- Gorškova, I.D. & Šurygina, I.I. (2003) Nasilie nad žjonami v sovremennyh rossiiskih semjah. Materialy obštšerossiiskogo issledovanija, predstavlennye na konferentsii 15-16 maja 2003 g. v MGU im. M. V Lomonosova i Gorbatšhov-Fonde.
- Griffiths, Sue & Hanmer, Jalna (2005) Feminist quantitative methodology: evaluating policing of domestic violence. Teoksessa Skinner, Tina, Hester, Marianne & Malos, Ellen (toim.) *Researching Gender Violence. Feminist methodology in action*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 23–43.
- Grigorjeva, Irina (2007) Sotsialnaja politika v Rossii: poiski variantov i napravlennii transformatsii. Teoksessa Romanov, Pavel & Jarskaja-Smirnova, Elena (toim.) *Sotsialnaja politika v sovremennoi Rossii: reformy i povsednevnost*. Moskova: Tsentr sotsialnoi politiki i gendernyh issledovanii, 19–42.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1994) Uusi etnografia ja elämän sosiaalinen rakentuminen. *Janus* 4:2, 352–361.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. Lontoo: Free Association Books.
- Hautamäki, Jari (2013) Miehet yhdessä väkivaltaa vähentämässä. Teoksessa Hyvärinen, Salla (toim.) *Miehet linjoilla. 20 vuotta miestyötä*. Espoo: Lyömätön Linja Espoossa ry, 6–20.
- Hautanen, Teija (2010) *Väkivalta ja huoltoriidat*. Tampere: Tampere University Press.
- Healy, Karen (2000) *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. Lontoo: Sage.
- Hearn, Jeff (1998) *The Violences of Men*. Lontoo: Sage.
- Heino, Eveliina (2012) Concern Over the Future of the Nation – A Discourse Analytical Study on Changes in Russian Demographic Policy in the Years 2000–2010. Teoksessa Rotkirch, Anna (toim.) *Finnish Yearbook of Population Research XLVII 2012*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, Suomen Väestötieteen Yhdistys ja Siirtolaisuusinstituutti, 65–88.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998) *Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Hemment, Julie (2004) Global Civil Society and the Local Costs of Belonging: Defining Violence against Women in Russia. *Signs – Journal of Women in Culture and Society* 29 (3), 815–840.
- Hemment, Julie (2007) *Empowering Women in Russia. Activism, Aid, and NGOs*. Bloomington: Indiana University Press.
- Henderson, Sarah (2009) *Women in a Changing Context*. Teoksessa Bressler, Michael L. (toim.) *Understanding Contemporary Russia*. Boulder/Lontoo: Lynne Rienner Publishers, 283–316.

- Henttonen, Riikka (2012) Jatkuuko parisuhdeväkivalta sovittelussa? Sovittelun ihanteiden ja käytännön kohtaaminen. Valtio-opin pro gradu -tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/34125/Jatkuuko%20parisuhdevakivalta%20sovittelussa.pdf?sequence=2>, katsottu 13.5.2014
- Hiitola, Johanna (2012) Turvakotipalvelu on vaarallinen säästökohde. <https://feministienvuoro.wordpress.com/2012/11/28/turvakotipalvelu-on-vaarallinen-saastokohde/>, katsottu 13.5.2014.
- Hitlin, Steven & Elder, Glen H. Jr. (2007) Time, Self, and the Curiously Abstract Concept of Agency. *Sociological Theory* 25:2, 170–191.
- Hodyreva, Natalija (2002) Pritšiny fizitšeskogo nasiliya: suštšnost roda ili disbalans vlasti? Teoksessa Ušakin, Sergei (toim.) O muže(N)stvennosti. Moskova: Novoje literaturnoje obozrenie, 161–185.
- Hoffmann, David L. (2003) Stalinist Values. The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917–1941. Ithaca ja Lontoo: Cornell University Press.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (2008) Constructionist Impulses in Ethnographic Fieldwork. In Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. New York/Lontoo: The Guilford Press, 373–395.
- Holstein, James A. & Miller, Gale (2003) Social Constructionism and Social Problems Work. In Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) *Challenges and Choices. Constructionist Perspectives on Social Problems*. New York: Aldine De Gruyter, 70–91.
- Holstein, James A. & Miller, Gale (1993) Social Constructionism and Social Problems Work. Teoksessa Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) *Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory*. New York: Aldine de Gruyter, 151–172.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008) Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa. Tampere: Vastapaino.
- Hulkko, Annukka (2011) Parisuhdeväkivallan varhaiset vaiheet. Teoksessa Hannus, Riitta, Mehtola, Sirkku, Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) *Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 81–108.
- Humphreys, Catherine (2006) Relevant Evidence for Practice. Domestic Violence and Child Protection: Directions for Good Practice. Eds. Catherine Humphreys & Nicky Stanley. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers, 19–35.
- Humphreys, Catherine & Thiara, Ravi (2002) Routes to Safety: Protection Issues Facing Abused Women and Children and the Role of Outreach Services. Bristol: Women's Aid Publications.
- Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.
- Huttunen, Laura (2010) Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Ruusuvaari, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 39–63.
- Hydén, Margareta (2005) 'I Must Have Been and Idiot to Let it Go On': Agency and Positioning in Battered Women's Narratives of Leaving. *Feminism & Psychology* 15:2, 169–188.
- Hyvärinen, Salla (2013) Naisena miesten kanssa tehtävässä väkivaltatyössä. Teoksessa Hyvärinen, Salla (toim.) *Miehet linjoilla. 20 vuotta miestyötä*. Espoo: Lyömätön Linja Espoossa ry, 39–49.
- Iarskaia-Smirnova, Elena (2011) Class and gender in Russian welfare policies: Soviet legacies and contemporary challenges. Göteborg: University of Gothenburg.

- Iarskaia-Smirnova, Elena & Romanov, Pavel (2012a) Single Mothers – Clients or Citizens? Social Work with Poor Families in Russia. Teoksessa Carlback, Hele- ne, Gradska, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) *And They Lived Happily Ever After*. Budapest–New York: Central European University Press, 207–229.
- Iarskaia-Smirnova, Elena & Romanov, Pavel (2012b) Doing Class in Social Wel- fare Discourses: 'Unfortunate Families' in Russia. Teoksessa Salmenniemi, Su- vi (toim.) *Rethinking Class in Russia*. Farnham: Ashgate, 85–105.
- Iarskaia-Smirnova, E. R., Romanov, P.V. & Antonova, E. P. (2008) Domestic Vio- lence Against Children. Strategies of Explanation and Counteraction. *Russian Education and Society*, 50:11, 20–35.
- Interfax (2013) Aleksei Kabanov polutšil 14 let kolonii strogogo regima. 30.12.2013. <http://www.interfax.ru/russia/349685>, katsottu 13.3.2014.
- Isajeva, O. M. & Volkova, E. N. (2013) Školnoe i domašneje nasilie: vzaimosvjaz i vzaimnaja obuslovennost. *Psihologičeskaja nauka i obrazovanie*, 2013:4, 56–65.
- Isola, Anna-Maria (2013) Sukupuoli ja syntyvyyden retoriikka Venäjällä ja Suo- messa 1995–2010. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:4.
- Israeli, E. B. and Zabelina T. Ju. (1995): *Kak sozdat krizisnyi tsentr dlja ženštšin*. Moskova: Press-Solo.
- Ivaškina, Darja (2013) Astahov: Polovoe vospitanie školnikov grozit propagandoi razvrata. <http://www.kp.ru/online/news/1483598/>, katsottu 21.5.2014.
- Johnson, Janet Elise (2004) Sisterhood Versus the “Moral” Russian State: the Post-Communist Politics of Rape. Teoksessa Kathleen Kuehnast & Carol Nechemias (toim.) *Post-Soviet Women Encountering Transition. Nation Build- ing, Economic Survival and Civic Activism*. Washington DC: Woodrow Wilson Center Press / Baltimore ja Lontoo: The John Hopkins University Press, 217–238.
- Johnson, Janet Elise (2005) Violence against Women in Russia. Teoksessa Pridemore, William Alex (toim.) *Ruling Russia. Law, Crime and Justice in a Changing Society*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 147–166.
- Johnson, Janet Elise (2006) Public–Private Permutations. Domestic Violence Cri- sis Centers in Barnaul. Teoksessa Evans, Alfred B., Henry, Laura A. & Sundstrom, Lisa McIntosh (toim.) *Russian Civil Society. A Critical Assessment*. Armonk, New York ja Lontoo: M. E. Sharpe, 266–283.
- Johnson, Janet Elise (2007a) Domestic Violence Politics in Post-Soviet States. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 14:3, 380–405.
- Johnson, Janet Elise (2007b) Contesting Violence, Contesting Gender. Crisis Cen- ters Encountering Local Government in Barnaul, Russia. Teoksessa Johnson, Janet Elise & Robinson, Jean C. (toim.) *Living Gender after Communism*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 40–57.
- Johnson, Janet Elise (2009) Gender Violence in Russia. The Politics of Feminist Intervention. Bloomington, Indiana, USA: Indiana University Press.
- Johnson, Janet Elise (2011) Women's Crisis Centres in Russia: How Transnational Collaborations Can Work. Teoksessa Jäppinen, Maija, Kulmala, Meri & Saari- nen, Aino (toim.) *Gazing at Welfare, Gender and Agency in Post-socialist Countries*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 250–269.
- Johnson, Janet Elise & Saarinen, Aino (2011) Assessing Civil Society in Putin's Russia: The Plight of Women's Crisis Centers. *Communist and Post- Communist Studies* 44, 41–52.

- Johnson, Janet Elise & Saarinen, Aino (2013) Twenty-First-Century Feminisms under Repression: Gender Regime Change and the Women's Crisis Centre Movement in Russia. *Signs – Journal of Women in Culture and Society* 38:3, 543–567.
- Johnson, Janet Elise & Zaynullina, Gulnara (2010) Global Feminism, Foreign Funding, and Russian Writing about Domestic Violence. Teoksessa Fábíán, Katalin (toim.) *Domestic Violence in Postcommunist States*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 78–110.
- Johnson, Michael P. (2006) Conflict and Control: Gender Symmetry and Asymmetry in Domestic Violence. *Violence Against Women* 12:11, 1003–1018.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2004) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. *Historiaa ja nykysuuntauksia*. *Janus* 12:2, 155–183.
- Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Julkunen, Raija (1997) Naisruumiin oikeudet. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) *Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksestä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino, 43–63.
- Jyrkämä, Jyrki (2007) Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana, Karisto, Antti, & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 195–217.
- Jäppinen, Maija (2006) Perhekeskeisyyden ja feminismin ristipaineessa. Kuva parisuhdeväkivallasta udmurtialaisessa naisten kriisikeskuksessa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/pg/jappinen/>
- Jäppinen, Maija (2008) Suojattomuuden ja syyllisyyden siteet – naiset väkivaltaisissa parisuhteissa. Teoksessa Salmenniemi, Suvi & Rotkirch, Anna (toim.) *Suhteiden Venäjä*. Helsinki: Gaudeamus, 213–237.
- Jäppinen, Maija (2009) Turvakotityön menestystarina Sortavalassa. Arviointi Solidaarisuuden ja Sortavalan kaupungin toteuttamista lähialueyhteistyöhankkeista vuosina 2004–2008. <http://www.solidaarisuus.fi/@Bin/119303/Evaluaatio%20Sortavalan%20hankkeista.pdf>
- Jäppinen, Maija (2010) Eettistä valppautta, tunteita ja liikkuvia positioita – Udmurtiassa parisuhdeväkivaltaa tutkimassa. Teoksessa Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Helsinki: Kikimora Publications, 136–162.
- Jäppinen, Maija (2011) Tensions Between Familialism and Feminism: Domestic Violence Frameworks in a Women's Crisis Centre. Teoksessa Jäppinen, Maija, Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) *Gazing at Welfare, Gender and Agency in Post-socialist Countries*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 125–144.
- Jäppinen, Maija (2012) Asennemuutostyöstä ja viranomaisverkoston rakentamisesta asiakastyön ensiaskeleisiin. *Evaluaatio vuosina 2009–2011 toteutetusta lähialueyhteistyöhankkeesta "Seis perheväkivallalle – ehkäisevän perheväkivaltatyön kehittämisen Pitkärannassa"*.
- Jäppinen, Maija (2013) Lähisuhdeväkivallan kokemus ja toimijuuden jännitteet – etnografinen tutkimus naisista venäläisten sosiaalikeskusten kriisiosastoilla. Teoksessa Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (toim.) *Varjoja naiseudessa*. Kuopio: UNIPress.

- Jäppinen, Maija, Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (2011) Introduction: Intersections of Welfare, Gender, and Agency. Teoksessa Jäppinen, Maija, Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) *Gazing at Welfare, Gender and Agency in Post-socialist Countries*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 1–12.
- Jäppinen, Maija, Johnson, Janet E. & Kulmala, Meri (2014) Shades of grey: What women's crisis centers in Saint Petersburg teach us about state-society relations in Putin's Russia. Artikkelikäsikirjoitus vertaisarvioinnissa.
- Jäppinen, Maija & Johnson, Janet Elise (ilmestyy) Responses to Domestic Violence in Russia. Teoksessa Stefatos, Katherine & Salvi, Cecilia (toim.) *Gender Violence, Conflict and the State*. Rutgers.
- Kareva, Aleksandra & Zabadykina, Jelena (2000) Telefonnoje konsultirovanie. Nasilie i sotsialnye izmenenija II-III, 185–197.
- Kay, Rebecca (2006) Men in Contemporary Russia. The Fallen Heroes of Post-Soviet Change? Aldershot: Ashgate.
- Kay, Rebecca (2007) Caring for men in contemporary Russia. Gendered constructions of need and hybrid forms of social security. *Focaal - European Journal of Anthropology* 50, 51–65.
- Kay, Rebecca (2011) Social Security, Care, and the "Withdrawing State" in Rural Russia. Teoksessa Jäppinen, Maija, Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) *Gazing at Welfare, Gender and Agency in Post-socialist Countries*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 145–168.
- Kertman, G. (2008) Reputatsija militsii. Uprjamye fakty. FOM, Sotsialnaja realnost 6/2008, 24–30.
- Keskinen, Suvi (2004) Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 19–45.
- Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.
- Keskinen, Suvi (2008) Näkyvissä ja näkymättömissä. Väkilta perheammattilaisten työskentelyssä. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.) *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 311–339.
- Keskinen, Suvi (2010) Sukupuolistunut väkivalta. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 287–300.
- Khazova, Olga A. (2012) Marriage and Divorce Law in Russia and the Baltic States: Overview of Recent Changes. Teoksessa Carlback, Helene, Gradska, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) *And They Lived Happily Ever After*. Budapest–New York: Central European University Press, 251–272.
- Kivinen, Markku (2006) Classes in Making? The Russian Social Structure in Transition. Teoksessa Therborn, Göran (toim.) *Inequalities of the World*, Lontoo ja New York: Verso, 247–294.
- Kivinen, Markku (2013a) Interdisciplinary Approach to Russian Modernisation. *Žurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii*. 16:4, 12–28.
- Kivinen, Markku (2013b) Choices of Russian Modernisation – ett förslag till nytt paradigm: Centre of Excellence i ryska studier, Alexanderinstitutet, Helsingfors universitet 2012-2017. *Nordisk Östforum* 27:1, 75–83.
- Knuuttila, Seppo (2014) Vesinäytteet kansainvälisen politiikan pelinappulana – tapaus Laukaanjoki. Esitelmä Helsingin yliopiston Venäjä-seuran seminaarissa

- Tutkijoiden seikkailut Neuvostoliitossa ja Venäjällä – seminaari tutkimusyh-teistyön arkipäivästä Helsingissä 17.1.2014.
- Kolpakova, L. A. (2009) Nasilie v semje. Viktimologitsjeski aspekt, voprosy diffe-rentsiatsii otvetstvennosti i zakonodatelnoi tehniki. Moskova: Jurlitinform.
- Kon, Igor (2012) Telesnye nakazanija devotšek i maltšikov v Rossii XX – natšala XXI v.: povsednevnye praktiki i obščestvennoe mnenie. Teoksessa Muravjova, M. G. & Puškarjova, N. L. (toim.) Bytovoe nasilie v istorii rossiiskoi povsednev-nosti (XI-XXI vv.) Pietari: Eurooppalainen yliopisto, 164–196.
- Kontseptsija... (2014) Konstseptija gosudarstvennoi semeinoi politiki v Rossiiskoi Federatsii na period do 2025 goda. Utverždena Pravitelstvom RF 25.8.2014. No 1618-r.
- Kotanen, Riikka (2013) Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uh-rit ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Kravchenko, Zhanna (2012) Everyday Continuity and Change: Family and Family Policy in Russia. Teoksessa Carlback, Helene, Gradszkova, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) And They Lived Happily Ever After. Budapest–New York: Central European University Press, 185–206.
- Krylova, A., Behterev S. & Behtereva L. (2000) Udmurtskaja respublika. Model etnologitsjeskogo monitoringa. Moskva: RAN.
- Kulkarni, Shanti J., Bell, Holly & Rhodes, Diane McDaniel (2012) Back to Basics: Essential Qualities of Services for Survivors of Intimate Partner Violence. Violence Against Women 18:1, 85–101.
- Kulmala, Meri (2010) Suomalaisena naistutkijana Sortavalan järjestökentillä. Teoksessa Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) Naistutkijana Venäjän kentillä. Helsinki: Kikumora Publications, 163–188.
- Kulmala, Meri (2013) State and Society in Small-town Russia. A Feminist-ethnographic Inquiry Into the Boundaries of Society in the Finnish-Russian Borderland. Publications of the Department of Social Research 2013:14. Hel-sinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Kuronen, Marjo (2014) Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa Jallinoja, Riitta, Hurme, Helena & Jokinen, Kimmo (toim.) Perhetutkimuksen suuntauk-sia. Helsinki: Gaudeamus, 81–98.
- Laine, Terhi (2005) Turvakotityön käytännöt, asiantuntijuus ja sukupuolen mer-kitykset. Helsinki: Yliopistopaino.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsena sek-suaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapai-no.
- Leskinen, Riitta, Mäkinen, Tuija & Peltoniemi, Teuvo (1982) Täällä ei tarvitse pe-lätä – tutkimus turvakodeista. Helsinki: Ensi kotien liitto.
- Liapounova, Olga and Drachova, Irina (2004) Crisis Centres for Women in North West Russia: Ideology, Management and Practice. Teoksessa Saarinen, Aino & Carey-Bélanger, Elaine (toim.) Crisis Centres and Violence against Women. Dialogue in the Barents Region. Oulu: Oulu University Press, 39–68.
- Liljeström, Marianne (1993) The Soviet Gender System: The Ideological Construc-tion of Femininity and Masculinity in the 1970s. Teoksessa Liljeström, Marianne, Mäntysaari, Eila & Rosenholm, Arja (toim.) Gender Restructuring in Russian Studies. Conference papers – Helsinki August 1992. Slavica Tamperensia 11. Tampere: University of Tampere, 163–174.

- Liljeström, Marianne (1997) *Emanciperade till underordning: det sovjetska köns-systemets uppkomst och diskursiva reproduktion*. Turku: Åbo Akademis förlag.
- Ljapunova, Olga & Dratšova, Irina (2009) *Sovremennoe položenie krizisnyh tseñtrov dlja ženštšin v Rossii*. Teoksessa Erohina, L. D. & Kovalenko, S. V. (toim.) *Ot "ženškogo voprosa" k gendernym issledovanijam*. Vladivostok: Izdatelstvo TGEU.
- Loseke, Donileen R. (1992) *Battered Women and Shelters. The Social Construction of Wife Abuse*. Albany: State University of New York Press.
- Loseke, Donileen R. (2001) *Lived Realities and Formula Stories of "Battered Women"*. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Institutional Selves. Troubled Identities in a Postmodern World*. New York & Oxford: Oxford University Press, 107–126.
- Loseke, Donileen R. (2010) *Thinking about Social Problems*. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Lyytikäinen, Laura (2014) *Performing Political Opposition in Russia. The Case of Youth Movement Oborona*. Publications of the Department of Social Research 2014:8. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Lämsä, Riikka (2008) *Sairaalan tutkimiseen on vaikea saada lupaa*. *Näkökulma. Lääkärilehti* 63:22, 2080–2082.
- Lämsä, Riikka (2013) *Potilaskertomus – Etnografia potiluudesta sairaalaosaston käytännöissä*. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Matra (2014) *Matra Social Transformation Programme*. <http://www.government.nl/issues/matra>, katsottu 24.11.2014.
- Mattila-Aalto, Minna, Bergman-Pyykkönen, Marina, Haavisto, Vaula & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2012) *Konfliktiteoreettinen näkökulma eroihin ja palveluiden kehittämiseen*. Teoksessa Kääriäinen, Aino, Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo (toim.) *Challenges of divorce, interventions and children. Eron haasteet, välintulot ja lapset*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 213–241.
- McCoy, Liza (2006) *Keeping the Institution in View: Working with Interview Accounts of Everyday Experience*. Teoksessa Smith, Dorothy E. (toim.) *Institutional Ethnography as Practice*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 109–125.
- Miller, Gale & Holstein, James A. (1993) *Reconsidering Social Constructionism*. Teoksessa Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) *Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory*. New York: Aldine de Gruyter, 5–24.
- Moran, Dominique, Pallot, Judith & Piacentini, Laura (2009) *Lipstick, lace, and longing: constructions of femininity inside a Russian prison*. *Environment and Planning D: Society and Space* 27:4, 700–720.
- Morozova, Tatjana (2014) *V Rossii každaja tšetvjortaja ženštšina podvergaetsja fizitšeskomu nasiliju*. 17.2.2014. <http://www.mr7.ru/articles/98676/>, katsottu 13.3.2014.
- Moshes, Arkady (2013) *Pysykö Putinin järjestelmä pystyssä? Fiia Comment 5/2013*. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- Mullender, Audrey (1996) *Rethinking Domestic Violence. The Social Work and Probation Response*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Muravjova, Marianna (2008) *Obliki nasilija: formy i metody nasilija nad ženštšinami v Rossii XVIII veka*. Teoksessa Puškarjova, N. L., Muravjova, M. G. ja Novikova, N. V. (toim.) *Gendernoe ravnopravie v Rossii*. Pietari: Aleteija, 182–185.

- Muravjova, Marianna (2012) Povsednevnye praktiki nasilija: supružeskoe nasilie v rossiiskih semjah v XVIII v. Teoksessa Muravjova, M. G. & Puškarjova, N. L. (toim.) Bytovoe nasilie v istorii rossiiskoi povsednevnosti (XI-XXI vv.) Pietari: Eurooppalainen yliopisto, 52–104.
- Muravyeva, Marianna (2013) “Till Death Do Us Part”: Spousal Homicide in Early Modern Russia. *The History of the Family* 2013:3, 306–330.
- Muravyeva, Marianna (2014a) Bytovukha. Family Violence in Soviet Russia. *Aspasia* 8, 90–124.
- Muravyeva, Marianna (2014b) Traditional Values and Modern Families: Russian Gender and Welfare Policies between Tradition and Modernity. Konferenssiesitelmä Aleksanteri-konferenssissa Helsingissä 22.–24.10.2014.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004) Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: WSOY.
- Notko, Marianne (2011) Väkivalta, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Nyqvist, Leo (2004) Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 101–130.
- Nyqvist, Leo (2006) Miesten kriisikeskuksen loppuarviointi. Teoksessa Sanasta miestä. Kokemuksia miesten kriisityöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 86–171.
- Nyqvist, Leo (2013) Valistuneen hämmästelijän mietteitä. Teoksessa Hyvärinen, Salla (toim.) Miehet linjoilla. 20 vuotta miestyötä. Espoo: Lyömätön Linja Es-poossa ry, 50–58.
- Oakley, Ann (1981) Interviewing Women: A Contradiction in Terms. Teoksessa Roberts, Helen (toim.) Doing Feminist Research. Lontoo ja New York: Routledge, 30–61.
- Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (2009) Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (toim.) Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Tampere: Vastapaino, 13–38.
- Ojuri, Auli (2001) Kriisistä selviytymiseen -projektin lähtökohdat. Teoksessa Ojuri, Auli (toim.) Hukasta kukkaan. Naisen tie väkivallasta selviytymiseen. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 15–19.
- Ojuri, Auli (2004) Väkivalta naisen elämän varjona. Tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämänselämästä ja selviytymisestä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 77. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Ojuri, Auli (2006) Parisuhdeväkivalta ja turvakotien naistyö. Teoksessa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 16–39.
- Oranen, Mikko & Keränen, Eija (2006) Lasten auttaminen. Teoksessa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 63–83.
- Orme, Joan, Dominelli, Lena & Mullender, Audrey (2000) Working with violent men from a feminist social work perspective. *International Social Work* 43:1, 89–105.
- Ovcharova, L. N. & Popova, D. O. (2005) Child Poverty in Russia. Alarming Trends and Policy Options. Moskova: UNICEF.

- Pakhomova, E. I. (2010) Marriage and Divorce. What Has Changed in the Perceptions of Russians? *Russian Social Science Review* 51:3, 4–15.
- Palmu, Antti (2006) Neljä teesiä miestyöstä. Teoksessa *Sanasta miestä. Kokemuksia miesten kriisityöstä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 72–78.
- Pashina, Albina (2003) The movement of crisis centres in Russia: features, success and problems. Teoksessa Saarinen, Aino, Liapounova, Olga & Drachova, Irina (toim.) *NCRB. A Network for Crisis Centres for Women in the Barents Region. Report of the Nordic-Russian Development Project, 1999-2002*. Arkangeli: Pomor State University, 77–86.
- Pavlenok, P. D. (toim.) (2001) *Osnovy sotsialnoi raboty*. Utšebnik. Moskva: INFRA-M.
- Pehkonen, Pirjo (2003) Naisen puolesta, ei miestä vastaan. Suomalainen naisliike väkivaltaa vastustamassa. *Sosiologian raportteja n:o 2*. Joensuu: Joensuun yliopisto, sosiologian laitos.
- Pekingin julkistus (1995) Pekingin julkistus ja toimintaohjelma. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=73330>, katsottu 28.4.2014.
- Peltoniemi, Teuvo (1984) *Perheväkivalta*. Helsinki: Otava.
- Penn, Jane (2007) The development of social work education in Russia since 1995. *European Journal of Social Work* 10:4, 513–527.
- Petšjonkin, V. V. & Haldejev, I. S. (2010) "Vina poterpevshego?" Dilemmy pravovoi traktovki žestokogo obraštšeniya v semje. *Žurnal issledovaniy sotsialnoi politiki*. 8:4, 559–561.
- Pietilä, Ilkka (2010) Vieraskielisten haastattelujen analyysi ja raportointi. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 411–423.
- Piispa, Minna (2004) Väkivalta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. *Tilastokeskuksen tutkimuksia* 241. Helsinki: Tilastokeskus.
- Piispa, Minna (2011) *Parisuhdeväkivallan todellisuus*. Teoksessa Hannus, Riitta, Mehtola, Sirkku, Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) *Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 15–36.
- Pisklakova, Marina & Sinelnikov, Andrei (2004) *Meždu motšaniem i krikom. Istoriya, kultura, politika i domašneje nasilie*. Moskva: Eslan.
- Pizzey, Erin (1974) *Scream Quietly or the Neighbours will Hear*. Lontoo: Penguin Books.
- Plan meroprijatii... (2012) Plan meroprijatii ("dorožnaja karta") "Povyšenie effektivnosti i katšestva uslug v sfere sotsialnogo obsluživaniya naseleniya (2012-2018 gody)". Venäjän federaation työ- ja sosiaaliministeriön vahvistama 29.12.2012.
- Postanovlenie Mintruda RF (1999) Postanovlenie Mintruda RF ot 27 ijunja 1999 g. No 32 "Ob utverždenii Metoditšeskih rekomendatsii po organizatsii dejatel'nosti gosudarstvennogo (munitsipalnogo) utšreždeniya "Kompleksnyi tsentr sotsialnogo obsluživaniya naseleniya".
- Pridemore, William Alex (2002) *Vodka and Violence: Alcohol Consumption and Homicide Rates in Russia*. *American Journal of Public Health* 92:12, 1921–1930.
- Prokofjeva, L. M. (2007) Domohozjaistvo i semja: osobennosti struktury naselenija Rossii. *Spero* 2007:6, 57–68.

- Pösö, Tarja (2005) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2005) Lihaa ja verta. Etnografisen kenttätutkimuksen ruumiillisuus. Teoksessa Hirsiaho, Anu, Korpela, Mari & Rantalaiho, Liisa (toim.) Kohtaamisrajoilla. Helsinki: SKS, 225–246.
- Rasell, Michael (2011) Social Citizenship, disability and welfare provision in contemporary Russia: views from below. Julkaisematon väitöskirja. Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham.
- Rasell, Michael (2014) The 'neoliberal' condition of the Russian welfare state: reflections from below. <http://postsocialisms.wordpress.com/presentations/the-neoliberal-condition-of-the-russian-welfare-state-reflections-from-below/>, katsottu 12.3.2014.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (2003a) Tehtävä Udmurtiassa. Yhteiskuntapolitiikka 68:1, 48–62.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (2003b) Intellektuaalista vuoropuhelua Suomen ja Udmurtian välillä. Yhteiskuntapolitiikka 68:4, 387–396.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (2004) Suomen ja Udmurtian jännitekentässä. Yhteiskuntapolitiikka 69:5, 529–545.
- Rehner Iversen, Roberta (2009) 'Getting Out' in Ethnography: A Seldom-told Story. Qualitative Social Work 8:1, 9–26.
- Renzetti, Claire M. & Bergen, Raquel Kennedy (2005) Introduction: The Emergence of Violence against Women as a Social Problem. Teoksessa Renzetti, Claire M. (toim.) Violence Against Women. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 1–12.
- Rikoslaki (1889) Finlex, ajantasainen lainsäädäntö. 19.12.1889/39. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L21>, katsottu 18.11.2014.
- Rimaševskaja, N. M. (2004) Bednost i marginalizatsija naselenija. Sotsiologičeskije issledovanija 30:4, 33–43.
- Rivkin-Fish, Michele (2005) Women's Health in Post-Soviet Russia: the Politics of Intervention. Bloomington: Indiana University Press.
- Romanov, Pavel (2008) Quality Evaluation in Social Services: Challenges for New Public Management in Russia. Teoksessa Peters, B. Guy (toim.) Mixes, Matches and Mistakes. New Public Management in Russia and the Former Soviet Republics. Budapest: Open Society Institute, 9–52.
- Ronkainen, Suvi (1998) Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen katveet valokeilassa. Naistutkimusraportteja 2/1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ronkainen, Suvi (2006) Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.) Väkivalta – seuraamukset ja haavoittuvuus. Helsinki: Talentum, 531–550.
- Ronkainen, Suvi (2009) Miten näkökulma piilotetaan: esimerkkinä 'monimuotoinen väkivaltatutkimus'. Oikeus 2009:4, 454–461.
- Rotkirch, Anna (2000) The Man Question. Loves and Lives in Late 20th Century Russia. Helsinki: University of Helsinki, Department of Social Policy.
- Räsänen, Eveliina (2013) Dialogues in Group Interventions Among Partner-Violent Men. Different Approaches for Different Clients. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 472. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

- Saarinen, Aino (2003) Creating space for “Russian models” of crisis centres? Experiences of Nordic-NW Russian networking. Teoksessa Yukina, Irina, Saarinen, Aino & Kudriashova, Elena (toim.) Women’s Strategies and Politics in Transition. Dialogue across the East-West Divide. Gender research: methodology and practise, volume 4. Arhangelsk: Pomor State University named after M. V. Lomonosov, 84–94.
- Saarinen, Aino (2004) Tensions in Combating Violence Against Women in the East-West Transregion of Barents – the “Man Question”. Teoksessa Saarinen, Aino & Carey-Bélanger, Elaine (toim.) Crisis Centres and Violence against Women. Dialogue in the Barents Region. Oulu: Oulu University Press, 69–90.
- Saarinen, Aino (2008) Creating cooperation between Nordic, Baltic and Russian women’s NGOs. Paper in a seminar and work meeting for national umbrella organisations. Norden St. Petersburg and the Finnish-Russian Society, St. Petersburg, 10-11 October, 2008.
- Saarinen, Aino (2010) Rinnakkain ja vastakkain – naistoimijana ja -tutkijana Luoteis-Venäjällä. Teoksessa Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (toim.) Naistutkijana Venäjän kentillä. Helsinki: Kikimora Publications, 38–65.
- Saarinen, Aino (2012) Welfare Crisis and Crisis Centres in Russia Today. Teoksessa Carlbäck, Helene, Gradskova, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) And They Lived Happily Ever After. Budapest–New York: Central European University Press, 231–250.
- Saarinen, Aino (2014) Revisiting a transborder network project: combating gender violence in the Barents region. Teoksessa Saarinen, Aino, Ekonen, Kirsti & Uspenskaia, Valentina (toim.) Women and Transformation in Russia. Lontoo & New York: Routledge, 189–211.
- Saarinen, Aino, Liapounova, Olga & Drachova, Irina (2003) NCRB Project. Teoksessa Saarinen, Aino, Liapounova, Olga & Drachova, Irina (toim.) NCRB. A Network for Crisis Centres for Women in the Barents Region. Report of the Nordic-Russian Development Project, 1999-2002. Arkangeli: Pomor State University, 5–61.
- Saarinen, Aino & Carey-Bélanger, Elaine (toim.) (2004) Crisis Centres and Violence against Women. Dialogue in the Barents Region. Oulu: Oulu University Press.
- Saarinen, Aino, Ekonen, Kirsti & Uspenskaia, Valentina (2014) Breaks and continuities of two ‘great transformations’. Teoksessa Saarinen, Aino, Ekonen, Kirsti & Uspenskaia, Valentina (toim.) Women and Transformation in Russia. Lontoo ja New York: Routledge, 1–27.
- Salmenniemi, Suvi (2007) Growing Flowers in the Frost: Civic Activity, Citizenship and Gender in Contemporary Russia. Sosiologian väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Salmenniemi, Suvi (2008) Democratization and Gender in Contemporary Russia. Lontoo ja New York: Routledge.
- Salmenniemi, Suvi (2012a) Introduction: Rethinking Class in Russia. Teoksessa Salmenniemi, Suvi (toim.) Rethinking Class in Russia. Farnham: Ashgate, 1–22.
- Salmenniemi, Suvi (2012b) Post-Soviet *Khoziain*: Class, Self and Morality in Russian Self-Help Literature. Teoksessa Salmenniemi, Suvi (toim.) Rethinking Class in Russia. Farnham: Ashgate, 67–84.
- Salmenniemi, Suvi & Rotkirch, Anna (toim.) (2008) Suhteiden Venäjä. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmi, Venla (2009) Kohti monimuotoista parisuhdeväkivaltatutkimusta. Oikeus 2009:2, 119–137.

- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Skinner, Tina, Hester, Marianne & Malos, Ellen (2005) *Methodology, Feminism and Gender Violence*. Teoksessa Skinner, Tina, Hester, Marianne & Malos, Ellen (toim.) *Researching Gender Violence: Feminist Methodology in Action*. Cullompton: Willan Publishing, 1–22.
- Smith, Dorothy E. (1990) *Texts, Facts, and Femininity. Exploring the Relations of Ruling*. Lontoo: Routledge.
- Smith, Dorothy E. (1993) "Literacy" and Business: "Social Problems" as Social Organization. Teoksessa Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) *Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory*. New York: Aldine de Gruyter, 327–348.
- Smith, Dorothy E. (2002) *Institutional Ethnography*. Teoksessa May, Tim (toim.) *Qualitative research in Action*. Lontoo: Sage, 17–52.
- Smith, Dorothy E. (2005) *Institutional Ethnography. A Sociology for People*. New York: Altamira Press.
- Stacey, Judith (1988) Can There Be a Feminist Ethnography? *Women's studies International Forum* 11:1, 21–27.
- Stanley, Nicky, Fell, Benedict, Miller, Pam, Thomson, Gill & Watson, John (2012) Men's Talk: Men's Understandings of Violence Against Women and Motivations for Change. *Violence Against Women* 18:11, 1300–1318.
- Straus, Murray A. (1979) Measuring Intrafamily Conflict and Violence: The Conflict Tactics (CT) Scales. *Journal of Marriage and Family*, 41:1, 75–88.
- Stuvøy, Kirsti (2009) *Security Under Construction. A Bourdieusian Approach to Non-state Crisis Centres in Northwest Russia*. Department of political science, University of Tromsø.
- Stickley, Andrew, Kisilitsyna, Olga, Timofeeva, Irina & Vågerö, Denny (2008) Attitudes Toward Intimate Partner Violence Against Women in Moscow, Russia. *Journal of Family Violence* 23, 447–456.
- Sundstrom, Lisa McIntosh (2006) *Funding Civil Society. Foreign Assistance and NGO Development in Russia*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sätre, Ann-Mari (2012) *Gendered Experiences in Entrepreneurship, Family and Social Activities in Russia*. Teoksessa Carlbäck, Helene, Gradskova, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) *And They Lived Happily Ever After*. Budapest–New York: Central European University Press, 297–318.
- Säävälä, Hannu & Nyqvist, Leo (2006) *Miestyö*. Teoksessa *Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 40–62.
- Taježnaja, Alisa (2014) *Zakon o domašnem nasilii: zatšem on nužen i kogda jeho primut*. Afisha Gorod, 17.11.2014. <http://gorod.afisha.ru/people/zakon-o-domashnem-nasilii-zachem-on-nuzhen-i-kogda-ego-primut/>, katsottu 20.11.2014.
- Temkina, Anna & Rotkirch, Anna (1997) Soviet Gender Contracts and Their Shifts in Contemporary Russia. *Idäntutkimus* 1997:2, 6–24.
- Temkina, Anna & Zdravomyslova, Elena (2003) Gender Studies in Post-Soviet Society; Western Frames and Cultural Differences. *Studies in East European Thought* 55:1, 51–61.
- Temkina, Anna & Zdravomyslova, Elena (2014) *Conservative Gender Discourse and Politics, Russia mid 2000es–2010es*. Konferenssisitelmä Aleksanteri-konferenssissa 22.–24.10.2014.

- Tuomaala, Salome (2011) Keskeytyksiä elämässä. Naisten toimijuudet aborttiker-
tomuksissa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Törmä, Sinikka & Tuokkola, Kati (2010) Jussi-työ. Miesten perhe- ja lähisuhdevä-
kivaltatyön ulkoinen arviointi. Sosiaalikehitys oy.
- Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sai-
raalassa. Helsinki: Yliopistopaino.
- UNDP Russia (2010) Human Development Report 2010 for the Russian Federa-
tion. Moskova: UNDP Russia.
- UNDP (2013) Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human
Progress in a Diverse World. New York: UNDP.
- UNFPA (2007) Nasilie v semje – nasilie v obštšestve. Ottšot o provedenii issledo-
vaniija. Moskova: UNFPA.
- UNODC (2014) Global Study on Homicide. [http://www.unodc.org/unodc/en/
data-and-analysis/homicide.html](http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/homicide.html), katsottu 19.5.2014.
- Vasiljeva, E., Pimenov, L. & Khirstoljubova, L. (1974) Contemporary Ethnocultur-
al Processes in Udmurtia (Program and Method of Investigation). Teoksessa
Bromley, Yu. (toim.) Soviet Ethnology and Anthropology Today. Mouton & co,
Netherlands, 105–122.
- Virkki, Tuija (ilmestyy) Social and Health Care Professionals' Views on Responsi-
ble Agency in the Process of Ending Intimate Partner Violence. Violence
Against Women (hyväksytty julkaistavaksi).
- Virkki, Tuija & Lehtikangas, Mari (2014) Monikulttuurisuus ja sukupuoli parisuh-
deväkivaltaa kokeneiden naisten toimijuutta tukevassa auttamistyössä. Janus
22:2, 119–137.
- Virkki, Tuija & Jäppinen, Maija (2014) Shifting terrains of 'gendered responsibil-
ity': local and translocal responses to domestic violence in Finland and Russia.
Konferenssisitelmä International Sociological Associationin (ISA) maail-
mankonferenssissa heinäkuussa 2014 Japanissa.
- Virkki, Tuija, Husso, Marita, Notko, Marianne, Holma, Juha, Laitila, Aarno &
Mäntysaari, Mikko (2014) Possibilities for Intervention in Domestic Violence:
Frame Analysis of Health Care Professionals' Attitudes. Journal of Social Ser-
vice Research (julkaistu verkossa 5.6.2014).
- Voigt, Lydia & Thornton, William E. (2002) Russia. Teoksessa Summers, Randal
W. & Hoffman, Allan M. (toim.) Domestic Violence. A Global View. Westport:
Greenwood Press, 97–110.
- Weinberg, Darin (2009) On the Social Construction of Social Problems and Social
Problems Theory: A Contribution to the Legacy of John Kitsuse. Am Soc 40,
61–68.
- WHO (2006) Interpersonal Violence and Alcohol in the Russian Federation. Poli-
cy Briefing. World Health Organization Europe, Violence and Injury Preven-
tion Programme.
- WHO (2013) Global and regional estimates of violence against women: Prevalence
and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual vio-
lence.
[http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/978924156462
5/en/](http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9789241564625/en/), katsottu 18.11.2014.
- Wilson, Monica (1996) Working with the CHANGE men's programme. Teoksessa
Cavanagh, Kate & Cree, Vivienne E. (toim.) Working With Men. Feminism and
Social Work. Lontoo: Routledge, 28–44.
- Wolcott, Harry F. (2008) Ethnography. A Way of Seeing. Plymouth: AltaMira
Press.

- Zabadykina, Jelena (2000) Pomošč žertvam domašnego nasilija v sovremennoi Rossii. Nasilie i sotsialnye izmenenija II-III, 113–142.
- Zabelina, Tatjana (1999) Rossija i SNG: krizisnye tsentry v deistvii. In Dožitiženija i nahodki: krizisnye tsentry Rossii. Moskva: Press-Solo.
- Zabelina, Tatjana (2008) Domašneje nasilie nad ženščinami (pravo ženštin na zaščitu skvoz prizmu sotsiologičeskikh dannyh). Teoksessa Puškarjova, N. L., Muravjova, M. G. ja Novikova, N. V. (toim.) Gendernoe ravnopravie v Rossii. Pietari: Aleteija, 125–128.
- Židkova, E. M. (2008) Semja, razvod, tovariščeski sud: pravovoe položenie so-vetskoi semi i ženštin v gody "ottepeli". Teoksessa Puškarjova, N. L., Muravjo-va, M. G. ja Novikova, N. V. (toim.) Gendernoe ravnopravie v Rossii. Pietari: Aleteija, 119–122.
- Zhidkova, Elena (2012) Family, Divorce, and Comrades' Courts: Soviet Family and Public Organizations During the Thaw. Teoksessa Carlbäck, Helene, Gradsko-va, Yulia & Kravchenko, Zhanna (toim.) And They Lived Happily Ever After. Budapest–New York: Central European University Press, 47–64.
- Zdravomyslova, Jelena & Tjomkina, Anna (2002) Krizis maskulinnosti v pozdnesovjetskom diskurse. Teoksessa Ušakin, Sergei (toim.) O muže(N)stvennosti. Moskova: Novoje literaturnoje obozrenie, 432–451.
- Zdravomyslova, Jelena, Rotkirch, Anna & Tjomkina, Anna (toim.) (2009) Novyi byt v sovremennoi Rossii. Gendernye issledovanija povsednevnosti. Pietari: Jevropeiski universitet v Sankt-Peterburge.

